
3 1761 07969811 4

A

MAGYAR NEMZETSÉGEK

A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG.

IRTA

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEV. TAGJA.

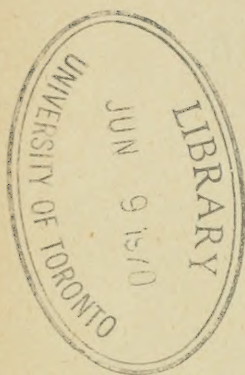
ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1900.

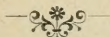
»A hazai családtant csak úgy emelhetjük a tudomány szinvonalára, ha elveket, ha kritikát, ha felelősséget hozunk bele«.

Botka Tivadar.

Budapest. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

A jegyzetekben használt rövidítések magyarázata:

A.	=	Anjoukori okmánytár.
F.	=	Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae.
H. O.	=	Hazai Okmánytár.
H. Okl.	=	Hazai oklevéltár.
Hist. H. F. D.	=	Mátyás Fl. Historiae Hungaricae Fontes Domestici.
Kár.	=	Károlyi család oklevéltára.
Kn. vagy Knauz.	=	Knauz: Monumenta ecclesiae Strigoniensis.
Kub.	=	Kubinyi: Magyar Történelmi Emlékek.
M. T. T.	=	Magyar Történelmi Tár.
Melczer.	=	Okmányok a Kellemesi Melczer cs. levéltárából.
Mon. Strig.	=	Knauz: Monumenta ecclesiae Strigoniensis.
Orsz. ltár. D. L.	=	Országos levéltár Diplomatikai osztály.
Sopr.	=	Sopronmegyei oklevéltár.
Siebmacher.	=	J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Adel von Ungarn.
Száz.	=	Századok: A Magyar Tör. Társulat közlönye.
Sztár.	=	Sztáray család oklevéltára.
Tkal. v. Tkalčić	=	Monumenta Episcopatus Zagrabiensis.
Tör. Tár.	=	Történelmi Tár.
W.	=	Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár.
Z.	=	Zichy család okmánytára.
Zal.	=	Zalamegyei oklevéltár.

BEVEZETÉS.

1307. október elején Magyarország főurai a Rákosmezőn királyválasztásra gyűltek össze. Ritka szép jog, csakis szabadságukra és függetlenségükre féltékeny nemzetek tulajdona. Nem csoda, ha ők is annyira védelmezék. Midőn pedig e joguknál fogva I. Károlyt örökös uruknak és királyuknak kiáltották ki, nyolcz, függő pecsétes levélben tőnek róla bizonyságot.

Azon főurak, a kik nemzeti nagylétünk ezen eseményét, a királyválasztást a nevükben szóló okiratban örök emlékezetül adták, erre méltán büszkék lehettek. S hogy levelüknek annál nagyobb hatása legyen, hosszas czímek helyett, egyikőjüket kivéve, mindegyik azon vérséget jelöli meg, a melyből származott; így: Pósfia Ugrin mester: a Csák nemzetségből (de genere Chiak); Amadé nádor az Aba nemzetségből (de genere Aba); Kopasz nádor a Barsa nemzetségből (de genere Borsa); István nádor, Erne bán fia az Ákos nemzetségből (de genere Akuss); Miklós vajda a Pok nemzetségből (de genere Puk) s még négyen a Rátót nemzetségből (de genere Ratholth).[1])

Nincs benne semmi különös, ha e büszke, dicsekvésnek látszó elnevezés arra a gondolatra vezérelte egyik-másik történetírónkat, hogy az ilyen »genus«-okban (nemzetségekben) keresse azon 108 »generatio«-t vagy »tribus«-t, a melyekből Kézai és krónikáink szerint a magyar nemzet beköltözésekor állott.

Sajnos, ez ügyekezet hiábavaló volt. — Azon remény, melyet a legmagyarabb tanító, Horvát István táplált, hogy

---

[1]) Fejér: Cod. Dipl. VIII/1. 221.

okleveleink szorgos átvizsgálása után találunk 108 »genus«-ra, valósult ugyan, sőt ma már, eltekintve a tót- és horvátországi »generatiok«-tól, körülbelül 180 genust ismerünk, s ebből leszámítva a 27—30 idegent, bőven kitelnék a 108-as szám, de most meg az oklevelek állanak ebben ellent. Éppen ők azok, a melyek hangosan tiltakoznak az ellen, hogy a bennök emlegetett »genus«-okat a honfoglaló magyarok »generatio«-ival vagy »tribus«-aival egynek tartsuk.

Annak igazolására ugyanis, hogy az oklevelek »genus«-ai csakugyan a 108 nemzetséget jelentik, előbb szükségünk volna a következő tételek biztos megállapítására:

a) hogy a genusok nevei mind magyar, s még a pogányságból fenmaradt nevek legyenek,

b) hogy az oklevelek csak azokat írják »de genere«, »nemzetségbeliek«-nek, a kik valóban »nemes«-ek, vagyis valamely »nem«-hez, »tribus«-hoz tartoztak,

c) hogy azon férfiak, kikről az egész nemet (tribus) elnevezék, mindnyájan legalább is Szent-István kora előtt éltek.

Azonban az oklevelekből éppen az ellenkező tűnik ki:

α) Az okleveleinkben említett nemzetségnevek sokszor keresztény eredetüek: pl. »de genere Johannis«,[1]) »generatio Sebastiani«,[2]) »genus Salamon«,[3]) »de genere Petri«.[4]) Hogy okleveleink a genus szónak mennyire nem tulajdonítanak valami állandó »tribus«-féle jelentőséget, az kitünik abból, hogy a »generatio« szóval minduntalan fölcserélik, mint ezt már Nagy Gyula régen kimutatá.[5])

β) Számos izben olyanokat is valamely nemzetséghez (de genere) tartozóknak mondanak okleveleink, a kik nem voltak nemesek, sőt még csak várjobbágyok sem, s így a 108 nemhez semmi esetre sem tartoztak. Igy pl. 1265-ben István ifju király 11 bácsi jobbágyot megnemesítvén, erről szóló oklevele említi, hogy az uj nemesek: »de genere Dobra« »Dobra nemből« származtak.[6]) A »Heren genus«

---

[1]) Fejér. IV/1. 166. — [2]) Wenzel. Árp. Okm. VII. 113. — [3]) U. o. 172. — [4]) U. o. IV. 46. — [5]) Századok 1870. 690. — [6]) Fejér. C. D IV/2. 294.

tagjai előbb vasvári várjobbágyok voltak.[1] Szintén várjobbágyok voltak azok, a kiket egy 1239-iki oklevél »de genere Johannis« czimmel tisztel meg.[2] A tihanyi egyház jobbágyai bajosan tartoztak a honfoglaló 108 nem ivadékai közé, s mégis »de genere Augustini« néven fordulnak elő 1211-ben.[3] Sőt még az egyszerű udvarnokoktól sem sajnálják a genus szót okleveleink; pl. 1322-ben »Stephanus et Petrus, Blasius filius Bekud et Nicolaus filius Elye de genere Udvarnicorum« fordulnak elő,[4] s még előbb a tihanyi apátság 1211-iki oklevele is jelzi, hogy egyik-másik szolga »de generatione udvarnicorum« származott.[5] Ennyi ingadozás után az oklevelek »genus, generatio« szavaira oly nagy jelentőségű állítást építeni, hogy azok az állítólagos 108 nemet jelentenék, teljességgel lehetetlen.

γ) Azon »genus«-oknak, nemzetségeknek szerzői és névadói, melyeket okleveleink fölsorolnak, az egy Hont-Pázmányt kivéve, bajosan éltek Szent-István előtt, sőt számosról ki tudjuk mutatni, hogy csak a XII. vagy XIII. század látta őket születni.

Igy pl. 1284-ben egyszerre 18 Ajka nembeli jelenik meg Kőszegi Miklós nádor előtt. A nagy számból azt gondolhatnók, hogy bizonyára sok idő folyt el, míg ennyire szétágaztak. Ámde ha az oklevelet jól átolvassuk, kitűnik, hogy a közös ős csak »atavus«-a, dédatyja volt a megjelenteknek,[6] s egy-egy emberöltőre 30 évet véve legfeljebb 150 évvel azelőtt, II. István királyunk korában élt.

Vagy vegyük pl. az »Oghuz« (mostani kiejtéssel Atyusz) nemzetséget.[7] A név alakja elég különös arra, hogy akár a honfoglaló ősök korára gondoljunk, de ugyanazon nemzetséget egy másik oklevél is fölemlíti, s ekkor már »de genere Ochuz bani«-nak nevezi.[8] Ez a másik adat azonnal kiábrándít bennünket, mert a mint a nemzedékrendet összeállitjuk, látjuk, hogy a nemzetség névadója »Ochuz« vagy »Oghuz« bán nem is első tagja a nemzetségnek, s csak

---

[1]) Wenzel. Árp. Okm. VIII. 338–39. — [2]) Fejér IV 1. 166. — [3]) U. o. VII 5. 60. — [4]) U. o. III 1. 366. Az oklevél keltére l. Turul. I. 6. — [5]) Fejér. VII 5. 60. — [6]) Wenzel. Árp. Okm. X. 421–23. — [7]) Zalamegyei Okltár I. 75. — [8]) Hazai Okmánytár V. 79.

a XIII. század első felében élt. Atyja pedig, ki Nagy-Ochuz (Atyusz) nevet viselt, legfeljebb a XII-ik század derekán.[1]

S ha e két, aránylag elég régi nemzetség őse, névadója csak a XII—XIII. században élt, miből következik, hogy a többié részt vett a honfoglalásban?

Vegyük hozzá még azt, hogy annak a 108 nemnek bizonyára állandó (mind jogi szempontból, mind kegyeletből megtartott) neve volt, az oklevelekben említett nemzetségeknek még az sincs. Igy pl. az Osl nemzetség neveztetik Csornának is,[2] a Divék nemzetséget egy oklevél Rátót (de genere Ratholth)-nak írja 1246-ban élt Rátót nevű tagjáról,[3] a híres Vér-Bulcs nemzetségét helylyel-közzel Ládnak nevezgetik; a Baksát hivták néha Simon neméhek is, s mint alább bebizonyitjuk, a Baár (Boor) nemzetség előbb Kalán, az Ug előbb Bél nevet viselt.

Azt hiszszük untig elégségesek ezek annak kimutatására, hogy mik nem voltak a történelmi emlékeinkben előforduló nemzetségek (genusok). Ideje áttérni azon kérdésre, mit értünk tehát ezen nemzetségek alatt.

Igy nevezik okleveleink a XI—XIV. században egyszerre több ágon virágzó, de egy közös őstől származó (többnyire nevezetes) családoknak összességét. — Összességnek mondjuk őket, mert bármennyire szétágaztak, akárhány család vált is ki egyikből másikból, mégis volt valami, a mi őket összeköté. Ilyen volt:

1. a vérségi kötelék. Azon időben, midőn az állam a közbiztonságra kevésbbé ügyelt s a sérelmeket sokszor későn, olykor csak 10—20 év után tudta orvosolni, természetes volt, hogy a rokon családok összetartottak, egyik a másiknak sérelmét a maga ügyévé tette, s egy jelre, ha kellett, a nemzetség összes férfiai fegyverre keltek. Ezért parancsolja V. István ifju király a Theköle nembeli Simonnak, hogy »cum tota generatione sua« siessen Tuboly (Sáros) vára védelmére.[4]

---

[1] Tkalčić: Monum. ep Zagrab. I 49. — [2] Turul. VIII. 164. — [3] Hazai Okmánytár VI. 212. V. ö. 32. — [4] Fejér. IV 3. 548.

ezért tartja ugyanő oly nagy érdemnek, hogy Rátót „Porch« István az egész Aba nem haragjával szembe mert szállani.[1])

2. Szoros kapocs volt a nemzetség tagjai közt az elsőbbségi jog a nemzetségi földbirtok megvételére. Mindegyik őrködött, hogy a nemzetségi vagyon mindig a nemzetség kezén maradjon, s ha valaki megszorult, ha a leánynegyedet vagy hozományt pénzben nem tudta kifizetni s így földbirtokot akart elidegeníteni, azt csak nemzetségbelieinek adhatta és csak, ha ezek között nem akadt vevő, adhatta el nemzetségbelieinek beleegyezésével idegennek.[2]) E jog oly erős volt, hogy a nemzetségbeliek beleegyezése nélkül a földbirtokot más családbeliek nem is merték megvenni.[3]) Sőt még a jószágvesztésre itéltek birtokait is megválthatták nemzetségbeliei.[4])

3. Kevésbbé biztos, de kecsegtetőbb jog volt az, hogy a magvaszakadt férfi után a többi nemzetségbeli, különösen a hozzá legközelebb álló ág örökölt.[5]) Ezt igyekeztek a XIII. században a szabad végrendelkezésre adott engedélyekkel kijátszani, a XIV. században pedig csaknem megsemmisíték királyaink. Mindkettőre számos példát sorolunk fel az egyes (pl. Baár-Kalán, Atyusz, Aba stb.) nemzetségeknél.

4. Kegyeletes összekötő kapocs volt a nemek egyes ágai között a közös nemzetségi monostor; pl. a Csanádoknál az oroszlánosi,[6]) a Gut-Keledeknél a nyir-adonyi.[7])

5. Egy ideig tartó, de addig nagyon szoros kötelék volt a közös, osztatlan birtok. — Ez persze egyes nemzetségeknél tovább, másoknál kevesebb ideig tartott, rendesen a nemzetség régiségétől függött. A Hont-Pázmányok pl. már a tatárjárás előtt megosztozkodtak az ősi vagyonon;[8]) ellenben a Baksa nemzetség tagjai félszázados közös birtoklás után csak 1329-ben.[9])

De vajjon ezen jogok csakis a történelmi emlékeinkben előforduló nemzetségeket illetik-e meg? Azt nem lehet állitani.

---

[1]) Fejér. IV/3. 290. — [2]) Wenzel Árp. Okm. IX. 481.; Anjoukori okmánytár II. 109. stb. — [3]) Fejér. III/2. 415. — [4]) Anjoukori okm. II. 18. — [5]) Fejér. IX/6. 205—234. — [6]) Wenzel Árp. Okm. VII. 431. [7]) Anjoukori okm. V. 16. — [8]) Fejér. IV/3. 46. — [9]) Anjoukori okm. II. 452.

Hiszen sokszor csupán véletlenből vagy hanyagságból nem teszik oklevéliróink két-három vérség-csoportnak, rokon családnak nemzetségnevét, de e miatt az nem veszit semmit, csak olyan jogokkal él, csak úgy osztozkodik, örököl, monostort épit stb., mint a melyik valamelyik nemzetségnek tagja.[1])

Mire való volt tehát a nemzetségneveknek emlegetése történelmi emlékeinkben?

Arra, hogy abban az időben, midőn még az egyes családoknak nem voltak állandó vezetéknevei, megkülönböztessék a hiteles helyeken vagy a király előtt stb. megjelenő sok János, Péter, Tamás stb. nevű férfiakat egymástól. *Megkülönböztető jel s egyszersmind több vérrokon családnak gyüjtő neve volt a nemzetségnév.* S mint ilyen abban az időben nagyon czélszerű, mert a nemzetségnév fölemlítése a kortársakat egyszerre tájékoztatá a krónikában vagy oklevélben irt személynek lakóhelyéről, családi összeköttetéseiről, vagyoni állapotáról stb.

Nem alkottak tehát az itt tárgyalandó nemzetségek külön osztályt külön jogokkal; semmi közük továbbá a krónikásoktól emlegetett 108 generatióhoz vagy tribushoz és mégis (melyik történettudósunk vonná kétségbe?!) teljes mértékben megérdemlik figyelmünket.

Megérdemlik, mert bár elvesztik az ősiségnek és kiváltságosságnak tőlük nem kért, csak történetiróink egyikétől-másikától rájuk rakott koszorúit, megmaradnak azoknak, a kik másfélszázadon keresztül az ország sorsát vagy egészen, vagy részben intézték; megmaradnak azoknak, a kik összetartásuk által az ország jó részét benépesitették, a művelődésnek meghóditották s monostorok épitésével a letelepedés megszilárdulását, az erkölcsök szelidülését támogatták; megmaradnak azoknak, a kik legalább addig, míg a királyi hatalom őket féken tartá, ha saját érdekükből is, jobbágyaikat, alattvalóikat a kisebb rablóktól, rendetlenkedőktől védelmezték.

---

[1]) L. Komáromy András erre nézve felsorolt bizonyitékait. Turul, 1892. 18. l.

De megérdemlik figyelmünket azért is, mert tagadhatatlan, hogy legrégibb, legnevezetesebb családaink egy-egy nemzetségből sarjadtak ki. S hogy egy-egy nemzetségnek oklevelen alapuló története mennyi mesét, mennyi tévedést oszlat el, a végből egyszerűen utalunk a Becse-Gergely nemzetség multjának itt olvasható leirására. A Betleni Bethlen és Apafi családoknak mesés eredete az oklevelek világos adataira egyszerre semmivé válik, s helyette a történetirás diadalaképen valódi, az igazi domborodik ki.

Ezek után még csak művünk felosztásáról s a követett irányelvekről kell még számot adnunk.

a) Először is a XIII. század elején már főúri vagy nemesi rangban levő nemzetségeket, azután a tót- és horvátországi kisebb nemzetségeket soroljuk föl; ezeket követik a jobbágy nemzetségek, majd egy kimutatás a nemzetségekről megyék szerint s végül függelék gyanánt a Csergheő Gézától irt heraldikai rész.

b) Minden egyes nemzetségnél, a hol csak érdemes volt, a nemzetség politikai történetét és birtokviszonyait külön választottuk és külön tárgyaltuk; czimerét mindenesetre.

c) A nemzetség nevének kiirásánál a helynevek mai kiejtését vagy a helynevek és személynevek régi irásmódjából levont törvényeket követtük. Tehát Hont-Pázmány s nem Hunt-Paznan, Bogát-Radvány s nem Bugath-Rodovan, Dorosma s nem Drusma. A kivételeket igazoljuk.

d) Nem éreztük magunkat kötelezetteknek a nemzedékrendeknek az 1350. éven túl való folytatására. Egyrészről ez a munkát szerfölött nagygyá tenné, másrészről pedig az Anjoukori Okmánytár többi köteteinek és a Zsigmondkori Oklevéltárnak megjelenése előtt úgy is jórészt hiábavaló fáradság volna.

e) Csak azon nemzetségeket vesszük fel, a melyeknek nevei valóban megkülönböztető jelül és gyüjtő nevekül szolgáltak, ellenben a »de genere Johannis, Petri« stb. nevű vérségi csoportokat nem, mert ilyen helyen a »genus« szó egyszerűen csak a rokonságot jelzi s azt megkülönböztető jelül nem is használhatták.

f) Wertner Mórnak nem régiben megjelent ugyanilyen

czimű és tárgyú művével, vagy másokéval nem vitatkozunk. Hova jutnánk, ha pl. izről-izre megmutatnánk, hogy Wertner csak a Baksa nemzetség nemzedékrendjén 15 taggal többet tüntet föl, mint a mennyi valóban volt?!

g) Végül kedves kötelességünknek tartjuk kifejezni köszönetünket Dr. Pauler Gyula országos főlevéltáros úrnak, továbbá Tagányi Károly, Dr. Csánki Dezső, Dr. Komáromy András levéltári tisztviselő uraknak azon szives útmutatásért és közleményekért, melyekkel bennünket művünk megirásában támogattak.

I. RÉSZ.

FŐÚRI ÉS NEMESI NEMZETSÉGEK.

ABA NEMZETSÉG.

I. Adácsi-ág.

Bernát

Péter

Miklós, 1337.[1])

II. Amadé-ág.

Dávid comes, 1280.[9])

Péter (Börén) 1280. országbiró,[3]) 1281—1283. tárnokmester, 1288. nádor, pozsonyi és mosonyi ispán

Finta 1275—1282.[4]) 1278—79. erdélyi vajda, 1280—81. nádor, 1281. hűtelen

Klára ~ Siklósy Gyula † 1300 előtt[6])

I. Amadé, 1278—1311.[5])
1280. szebeni főispán
1283. országbiró
1285. nádor és mosonyi főispán
1288. újra nádor és mosonyi főispán
1290. Ungvár megye ura
1295. a dunáninneni országrész birája
1300. újra nádor, zalai és karakai főispán, kúnok birája
1307. szepesi főispán
1311. Ung, Zemplén, Ujvár megyéknek, Lub'ó, Munkács váraknak és Kassa várcsának ura
† 1311. szept. 5. táján

János 1311—12.[6]) 1316-ban még él (?) [8])

Jakab 1311.[9])

Miklós 1311—12.[6])

Dávid 1311—12.[6])

László 1311—12.[6])

II. Amadé 1311.[6])

Domokos 1311.[6])

Katalin ~ Csák Móricz 1307 táján.[7]) Utóbb apácza 1357-ig.

III. Apos-ág.

Apos

Bökény 1252—1255.[10])

Csaba 1255.[10])

[1]) Száz. 1887. VIII. füz. 76. — [2]) F. V/3. 66.; W. X. 57., 70. — [3]) F. V/3. 61.; W. IX. 279., X. 57.; Pauler: Magy. Nemz. Tört. II. 724.; Orsz. ltár. Dl. 25.055. — [4]) W. IV. 239.; F. V/2. 492., V/3., 61., 83., 509.; Blagay okl. 34. — [5]) W. V. 2—4., XII. 496.; F. V/3. 61., 173.; Sztár. I. 25—26.; H. O. VIII. 246., 263.; W. IX. 481., XII. 496.; F. VI/1. 381.; W. X. 377.; F. VIII/1. 237., 405—10.; Z. I. 137. Csak a felsorolt tisztségeket igazoló adatokat idéztük. — [6]) F. VIII/1. 405—10., 446., 451., 473. stb. — [7]) F. VIII/1. 238.; H. O. I. 217. — [8]) H. O. VII. 374. — [9]) F. VIII/1. 405—10. — [10]) F. IV/2. 167.; W. VII. 408.

IV. Aszalay- és Szikszay-ág.

Marhard
1252—1271.[1])
1246—1254. újvári főispán

- Mihály
  1297—1320.[2])
  Szikszay
- Pál
  1307—1318.[3])
  Abaúj megyei főispán
  Tőle az Aszalay család
  - II. János
    1307—1348.[5])
    Aszalay és Iday
    1344. gömöri főispán
    - II. Miklós
      1335.[13])
  - Kölcse
    (Kulchey)
    1307.[6])
- I. János
  - Simon
    1319—20.[7])
  - III. János
    1319.[7])
  - László
    1320—22.[8])
  - II. Péter
    1319—1353.[9])
    1342. borsodi alispán
    ~ Margit 1356.[10])
    - Anna
      1353. fiusíttatik [14])
      Bőcsi (Zudar) Simon neje
- Imre
  Tőle származik
  a Szikszay
  család
  - I Miklós [11])
    - N. leány
      1351.[15])
      Hamvay
      András neje
- I. Péter
  1289. comes [4])
  ~ Tamás bán
  nőtestvére
  - Göde
    1289—1304.[12])

[1]) F. IV/1. 407.; H. O. VI. 64., VII. 44.; W. XI. 410., III. 155., VIII. 174.; F. V/1. 155. — [2]) H. O. VI. 425.; W. X. 300., 398.; A. I. 88., 79.; F. VIII/6. 12.; A. I. 494.; Egri kápt. orsz. ltár Prot. X. 924. — [3]) A. I. 130—31., 475.; F. VI/2. 343.; Szepesi kápt. ltár Scr. IX. f. 3. nro. 12. — [4]) W. X. 145—48. — [5]) A. I. 130—31., 494., II. 18., III. 76., 237., IV. 431., V. 204.; F. IX/1. 266.; Egri kápt. orsz. ltár Prot. X. 924. — [6]) A. I. 130—31. — [7]) A. I. 494. — [8]) A. II. 18. — [9]) A. I. 494., VI. 160., 225.; Z. II. 18. — [10]) A. VI. 433. — [11]) A. V. 514. — [12]) W. X. 145—48.; F. VIII/6. 12. — [13]) A. III. 237. — [14]) A. VI. 100. — [15]) A. V. 513—14.

V. Atyinay-ág.

Péter comes [1]

I. Lőrincz
1259–1275.[2])
1259–1263. és 1268–1269. étekfogók mestere és soproni főispán,
Locsmánd megye ura és a borsmonostori apátság kegyura,
eltemették a borsmonostori egyházban

II. Lőrincz
1277–1290.[3])
Nyéky nevü

I. János
1317–1340.[4])

II. Miklós
1358–1359.[7])

I. Péter
1317–1340.[4])

II. Lőrincz
1358–1365.[8])

II. Péter
1373–1377.[9])

László
1373–1377.[9])

I. Miklós
~ Monoszlay Egyed leánya
1317–1318.[4])

II. Péter
1324–1340.[5])

Jakab
1317–1324.[4])

Jakab
1338–1340.[6])
még gyermek.

1317-től kezdve Atyinay-ak.

[1]) F. V/1. 82. — [2]) W. VII. 503.; F. IV/3. 148., 436., 456., 494., V/1. 116–17., V/2. 246.; W. III. 250., XII. 89., VIII. 226., 321.; Sopr. I. 289. — [3]) F. V/2. 423., V/3. 461., VIII/1. 525.; W. IX. 428., XII. 487–88. — [4]) A. I. 426.; W. XII. 487–88.; A. III. 331., IV. 14.; Monum. Strig. II. 677. — [5]) A. III. 331., IV. 14.; W. XII. 488. — [6]) A. III. 331., IV. 14. — [7]) Sopr. I. 316.; H. O. III. 172. — [8]) Sopr. I. 289., 355. — [9]) Sopr. I. 402., 435.

VI. 1. és 2. Bodon-ág.

1. Bodon comes

- Dénes, 1268—1288., 1280. mester, 1285. comes [1]
- N. leány, Merse özvegye, 1285—1310. [2]

VII.

2. Bodon

- György, 1285. [3]

VIII. Bodrog-Keresztúri-ág.

I. Artolf, 1212—1214. [4]

- Prügy (Pued. Prud.), 1252—1272. [5]
  - I. István, 1281—1300. [6]
    - Posár László, 1311—1327. [8]
      - Fülöp, 1352. [9]
      - II. István, 1352. [9]
    - Posár János, 1320—1352. [8]
  - II. Artolf, 1288—1303. [7]
    - N. leány, 1320—1370. [8] ~ Tornay János

[1]) W. VIII. 211.; F. V/3. 66.; W. X. 70.; Z. III. 242. — [2]) H. O. VIII. 246., 264.; A. I. 207. — [3]) H. O. VIII. 246., 264. — [4]) W. VIII. 261—62.; H. O. VIII. 13. — [5]) W. VII. 343—44., IX. 481., III. 155., VIII. 242.; F. VII/4. 114. — [6]) W. XII. 344., IX. 481.; F. VII/2. 256., VI/2. 220.; Kár. I. 36.; H. O. VII. 302., 309. — [7]) W. IX. 481. de itt hibásan Ricolphus-nak irva; F. VII/2. 256., VI/2. 220.; H. O. VII. 350.; A. I. 56. — [8]) Szepesi kápt. ltár. Scr. IX. f. 3. nr. 12.; F. VIII/6. 99., IX/4. 272. de itt egy izzel kelleténél több fordul elő. — [9]) Turul. 1892., 184.

IX. Borh-Bodon-ág.

Borh I. Bodon
- Demeter [1]) † 1326 előtt
  - Miklós 1326.
  - II. Bodon 1326.[1])

X. Csente-ág.

Csente I. János 1289.[2]) ~ Miked leánya Erzsébet
- II. János 1326—1356.[3])

XI. Csirke-ág.

Ábrahám [3])
- Izsák [4]) 1263.[5])
  - Csirke (Chyrka, Churke, Chyrke) 1291—1311.[6])
    - Tamás (Felidai) 1322—1347.[8]) ~ Ilona 1323.[7])
      - György 1323—31.[9])
      - I. László 1321—51 [9])
      - Péter 1323—76.[10])
      - Katalin 1323.[11])
      - Gál 1330.[12])
      - II. Miklós 1363—76.[14])
      - Mihály 1363.[15])
    - I. Miklós (Pólyi) 1322—1347.[7])
      - Lőrincz 1330[12])—1363.[13])
      - II. László 1355—1364.[13])
      - II István 1357—1363.[15])
      - II. Mihály 1363.[15])
      - Pál 1363.[15])
    - János 1323—1330. † 1347 előtt [7])
    - N. leány 1347.[7])
  - I. István

[1]) F. VIII/3. 675.; A. II. 58., 269., 523.; Váradi kápt. ltár f. XXIV. f. 12. Hibásan F. VIII/3. 67., Bodon ragadvány neve: Borh Fejér közlésében Bott-ra van ferdítve. — [2]) W. X. 313. — [3]) A. II. 268.; F. VIII/3. 459.; H. O. 261—62. A többi reá és leányaira vonatkozó levelek (A. VI. 318., 454., 491., 577.) vagy hamisak, vagy nagy mértékben gyanusak. — A másoló a nemzetség nevét elferdíté: »Alia«-t irván Aba helyett. — [4]) H. O. VI. 366. — [5]) F. IV/3. 147., 192., 315., V/2. 439. — [6]) H. O. VI. 366.; Sztár. I. 201.; Szepesi kápt. ltár. Scr. IX. f. 3. nr. 12. — [7]) Sztár. I. 44.; A. II. 90., 515.; Sztár. I. 201. — [8]) Sztár. I. 45. — [9]) Sztár. I. 45., 70.; A. II. 515. — [10]) Sztár. I. 45., 70., 225., 292.; A. II. 515.; M. T. T. IX. 124. — [11]) Sztár. I. 45. — [12]) A. II. 515. — [13]) F. IX/6. 222.; Z. II. 240. — [14]) F. IX/6. 222.; M. T. T. IX. 124. — [15]) A. VI. 628.; F. IX/6. 222.

XII. Csobánka-ág.

Csobánka comes

- János 1267—1275.[1]) comes, az isaszegi hős
  - László 1296—1302.[3]) † 1304 előtt
  - Sámuel 1301—1341.[4])
    - II. Dávid 1344.[6])
  - I. Dávid 1301—1341.[4])
- Péter 1302.[2])
  - Pál 1304—1339.[5])

[1]) F. IV/3. 415., VII/1. 345.; W. VIII. 390., XII. 156. — [2]) F. VIII/5. 23—24. — [3]) A. I. 2—4.; W. V. 163.; A. II. 5—6., 28—32.; F. VIII/2. 398—99., VIII/5. 23—24., V. ö. Kandra K.: Adatok az egri egyh. tört. II. 206. — [4]) A. I. 2—4.; F. VIII/5. 23—24.; Kandra K.: Adatok II. 206.; A. II. 28—32., 280.; F. VIII/4. 416—17.; A. IV. 112., 132—33. — [5]) Kandra K.: Adatok II. 206.; F. VIII/2. 398—99.; A. II. 280.; F. VIII/4. 416—17. — [6]) W. XII. 667. —

XIII. Debrey-ág.

I. Makján

- Becse [7]) 1242—1258.
  - II. Makján [8]) 1271.
    - Demeter [9]) 1302.
      - Miklós [8]) 1352—1358. alországbiró
    - N. leány [9]) 1302.
- Bökény [7]) 1255—1258.
  - III. Makján [9]) 1286—1288. 1286. nádor
  - Fülöp [8]) 1288.

[7]) H. O. VII. 44.; W. VII. 408., 481.; F. VII/4. 114. — [8]) F. V/1. 155. — [9]) F. V/3. 333.; W. IX. 481. — [10]) Turul 1892., 184—86.

XIV. Gagyi-ág.

Gereven
1285–1296.[1])

- Lőrincz 1327.[3])
  - I. László 1348.[5])
- István 1327.[2])
- Miklós 1327.[2])
  - János 1370.[6])
    - II. Péter 1374.[8])
- Mihály 1327.[2])
  - I. Péter 1350–1371.[7]) ~ Erzsébet 1371.
    - László 1374. gyermek [8]) megölték a törökök 1382.[9])
- Jolenth ~ Lády Domokos † 1353 előtt [8])
- N. leány ~ Semjéni Péter 1325.[3])

Tőlük származnak a Gagyi, Gagyi Báthory és Vendéghy családok.

XV. Galgóczy-ág.

I. Aba
comes

- Tamás 1245–1247.[10])
- II. Aba (Nagy comes) 1251–1312.[11]) † 1312. elesett Rozgonynál mint Csák Máté hadainak vezére
  - I. Miklós 1319.[12])
    - II. Miklós 1343.[13])

[1]) H. O. VIII. 246.; F. VI/2. 43. — [2]) F. VIII/5. 180. — [3]) A. VI. 79. — [4]) A. II. 213. — [5]) Z. II. 338. — [6]) F. IX/6. 206. — [7]) A. V. 382., VI. 79., 202.; F. IX/6. 222., 206., IX/7. 573. — [8]) F. IX/7. 215–16. — [9]) Turul. V. 118. A sirkő évszámából egy I. szám kimaradt. Csergő és Csoma: Alte Grabdenkmäler, 7. — [10]) H. O. VIII. 46.; W. VII. 225. — [11]) W. XI. 375–76., IV/2. 365., VIII. 191., 379., V/2. 476., V. 73., XII. 611., 655.; H. O. 168.; A. V. 340–41.; Hist. Hung. Font. Dom. II. 236. — [12]) A. I. 393–94. — [13]) F. IX/1. 90., IX/2. 214.

XVI. Györkey-ág.

I. György

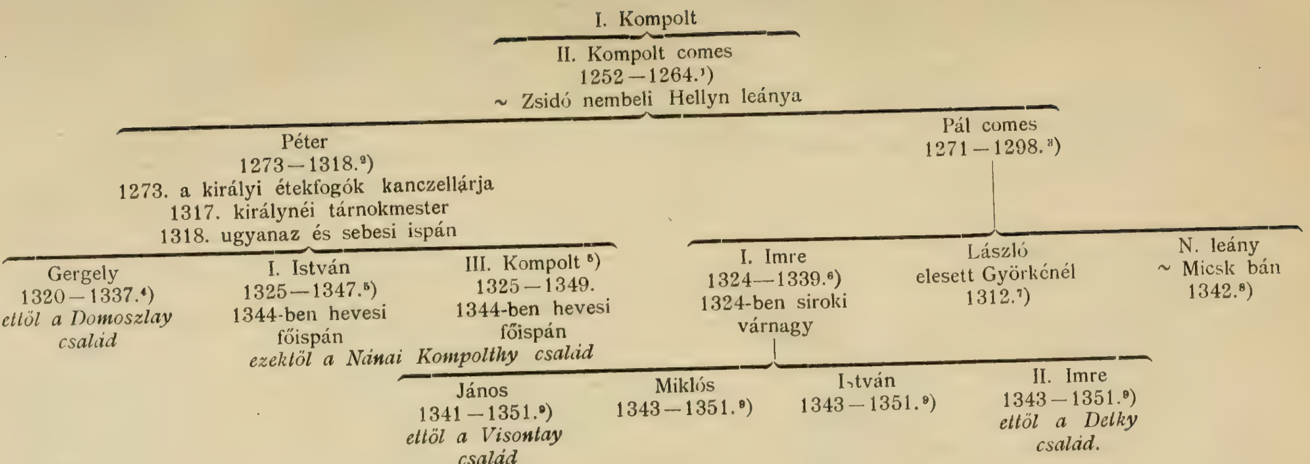
Bodon
1280—1312.[1])

- Dénes 1323.[2])
- Dancs 1311—32.[3])
    - II. Miklós 1338—1351.
    - II. János 1338—1351.[5]) Györkeynek nevezik.
- I. János 1311—23.[2])
- I. Miklós 1323—38.[4])
- Máté 1311—38.[4])
- II. György 1323—38.[4])
- Mihály 1323—38.[4])
- László 1332—38.[4])
- N. leány ~ Eszenyi László 1330.[7])

Valószinüleg ez ágból származnak a Lapispataky és Zseguey (Lapis pataki) családok. — Legalább az első Zsegnyey, Miklós, Bodon fia (Nicolaus filius Bodon de Zedenye),[6]) hihetőleg egy az e családfán látható I. Miklóssal.

[1]) F. V/3. 66.; W. X. 70.; H. O. VIII. 181., 246., 264.; A. IV. 263.; A. II. 99. — [2]) A. II. 98., IV. 263. — [3]) A. II. 98., 577., IV. 263.; Szepesi kápt. ltár. Scr. IX. f. nr. 12. — [4]) A. II. 98., 577., III. 507—508.; Szepesi kápt. ltár. Scr. IX. f. nr. 12. — [5]) A. V. 510. — [6]) F. VIII/4. 217. — [7]) A. II. 459.

XVII. Kompolty-ág.

[1]) H. O. VI. 64.; W. VII. 403., XI. 498.; H. O. VI. 112.; W. VIII. 20., 69—70.; F. IV/3. 204.; W. XII. 692. — [2]) F. V/2. 122.; W. IX. 22., X. 149., X. 34., 210., 222.; F. VII/5. 502., VIII/1. 116.; A. I. 134.; F. VIII/1. 266., 438., VIII/2. 69., 75., 162.; A. I. 471. — [3]) F. V/1. 155.; W. X. 34.; F. VII/5. 502. — [4]) A. I. 569., III. 231., 321. — [5]) A. III. 231., I. 472., III. 206., 231., IV. 112., 520., V. 90., 306. — [6]) F. VIII/2. 538., VIII/4. 415.; A. II. 459. — [7]) F. VIII/2. 398.; A. II. 99. — [8]) A. IV. 263. — [9]) A. IV. 88.; F. IX/1. 164—65., 598.; A. V. 510.

XVIII. Lipóczi-ág.

Sükösd

- I. Demeter, 1214—1243.[1]) 1214 táján Kálmán orosz király nevelője, majd étekfogója 1232—33. Kálmán főétekfogója, 1236—1240. bodrogi főispán
  - I. Sándor comes, 1241—1280.[3]) ~ László vajda nőtestvére
  - II. Demeter, 1248—1280.[4]) 1248. varasdi főispán
    - László 1282—1300.[6]) Titeli prépost, 1299—1300. királyi alkanczellár
    - III. Demeter, 1282—1338.[7]) 1316—38. tárnokmester, 1322—29. bács- és trencsénmegyei főispán, 1330. trencséni főispán, † 1338. ~ N. ~ Garay Katalin
      - Koos ~ Garay Pál, 1336.[12])
      - Klára ~ Giletfi Miklós 1336.[12])
      - Katus ~ Bakó Lőrincz, 1336.[12])
    - II. Sándor 1282—1311.[8]) Rozgonyi hős 1321. körösszegi várnagy, † 1326 előtt
    - Miklós 1282—1315.[9])
      - I. Denk mester 1336—1350. † 1350.[13]) ~ Cziczelle
        - IV. Sándor, 1346.[15])
          - Zsigmond, 1394.[16])

    (Nekcsey család.)

  - I. Péter 1263.[5])
    - I. Lukács, 1282—1314.[10])
      - III. Sándor 1362.[14])
        - II. Lukács, *Keczer nevű* 1375.[13])
      - V. Demeter 1362.[14])
      - III. Péter [14])
        - V. Demeter 1375.[14])
    - II. Péter [10]) 1282—1314.
      - IV. Péter [14])
        - Mihály 1362—75.[14])
          - János, 1375.[14])
    - IV. Demeter 1282—1312.[10])
      - II. Denk 1339.
      - Margit [17]) 1339. ~ Daby Demeter
    - I. István 1282—1312.[10])
      - Tamás *Keczer nevű*
        - V. Péter 1362.[14])
        - II. István 1362.[14])
    - László 1282—1312.[10])
    - Anasztázia 1322.[11]) ~ Borich nb. Detre

- Aba † 1215 táján [2])
- Mikola † 1234 előtt [2])
- László 1234.[2])

(Lipóczy és Keczer család.)

XIX. Litéri-ág.

Márton

János
† 1335 előtt
~ Erzsébet,
Aryus leánya

István 1335.	Imre 1335.	Sebe leány 1335.[18])

XX. Nádasdy-ág.

Aba

Miklós (Ósvai), 1269—1285.[19])
† 1290 előtt

Laczk (László), 1288—1309.[20])

Domokos (Nádasdy) 1321—1327.[21]) † 1333 előtt ~ Debreczeni Klára	Magich, 1337.[22]) ~ Putnoki Vecse János

Klára, 1337—1350.[23])
~ Somosy Péter

[1]) F. IV/1. 204—5.; W. VI. 546., VII. 136.; F. III/1. 236., 287., 322., IV/1. 27., 111., 204—5.; W. VII. 136. — [2]) W. VI. 546. — [3]) F. IV/1. 417., 103., IV/2. 103—4., IV/3. 178., V/1. 150.; A. III. 277.; H. O. VIII. 406. — [4]) W. VII. 253.; F. IV/2. 103—4., IV/3. 178., V/2. 211.; H. O. VIII. 406. — [5]) F. IV/3. 178. — [6]) W. IX. 340., X. 329., 344.; Fejérpataky kir. kanczellária 145—46. — [7]) W. IX. 340., X. 329., 344.; A. I. 242., 267., 395., II. 71., 378.; Sztár. I. 57.; F. VIII/2. 328., VIII/3. 423.; A. V. 53-54. csak a főbb adatokat idéztük. — [8]) W. IX. 340., X. 329., 344.; F. VIII/1. 433., 625., VIII/2. 238.; A. I. 589., VIII/1. 438. — [9]) W. IX. 340., X. 329., 344., 381., 398.; H. O. VIII. 405—7.; A. I. 242., 376. — [10]) W. IX. 340., X. 329., 344.; A. I. 242., 256., 280., 331. — [11]) Orsz. ltár. D. L. 33.516. — [12]) A. III. 278. — [13]) A. V. 53—56.; A. III. 398., IV. 435., 355., 582.; A. V. 352., 358.; Fontes Dom. Hist Hung. III. 158. — [14]) Orsz. ltár. D. O. 5138. sz.; F. IX/5. 75. — [15]) A. IV. 582. — [16]) Z. IV. 540. — [17]) H. O. III. 139. — [18]) A. III. 237. — [19]) H. O. 119., 246.; W. VIII. 257.; F. VI/2. 43.; H. O. VIII. 288. — [20]) H. O. VIII. 264.; F. VIII/1. 369. — [21]) F. VIII/2. 306., VIII/5. 180., VIII/7. 271—77.; A. V. 268. — [22]) A. III. 349., V. 294. — [23]) A. III. 349., 466., V. 268.

XXI. Rédey-ágak.

1-ső alág.

- I. Pata
  - I. Demeter 1275.[1]) 1302.
    - II. Demeter 1330–1338.[3])
    - II. Olivér 1338–1351. Nagy-Rédei
    - II. Kemény 1338—1345.[3])
      - I. Péter 1345.[5])
  - II. Pata 1275.[1])
  - I. Olivér (?) 1280.[2]) elesett Hódnál

2-dik alág.

- Gárgyán I. László (Garduan) 1275.[1]) Gardián
  - II. László 1343–1351.[4]) Nagy-Rédei
    - I. István 1375.[7])
  - II Miklós 1345.[4]) Nagy-Rédei

3-dik alág.

- I. Kemény
  - Vörös (Rufus) Dezső 1275.[1]) 1302.
    - Rédey Jakab 1343–1352.[4]) ~ Köbölkuty N.
      - II. István 1351.[8])
      - I. János 1351.[8])
      - Anna 1352.[9]) ~ Zudar István

4-dik alág.

- Mikó
  - Mikocsa (I. Miklós, vagy tán Mihály) 1339–1351.[6])
    - II. Péter (Mikasa) 1349.[10])
    - III. István 1349.[11])
    - III. Miklós 1349.[11])

5-dik alág.

Szentmárton-rédei II. Vanyarcz János
1351.[8])

6-dik alág.

Tasi Rédey I. Péter
III. Demeter
1340.[12])

7-dik alág.

Berczeli Rédey II. László
IV. Miklós
1340.[12])

XXII. Solymosy-ág.

E két családfa-töredék állítható össze.

Benenik
Pál 1275.[13]) — N. N. 1303.[14])

Mihály
Benenik comes 1342.[15]) — István 1342.[10]) — Kompold 1342.[15])
Benenik comes: János 1350.[16])

[1]) H. O. VI. 211., 8/5., 23. — [2]) Hist. Hung. Font. Dom. II. 92. — [3]) A. III. 453.; Turul. I. 123.; A. IV. 520. — [4]) A. IV. 355., 520., V. 98., 454. — [5]) Turul. I. 123.; A. IV. 355.; V. 454. — [6]) A. IV. 520. — [7]) F. IX/5. 76. — [8]) A. V. 454. — [9]) A. V. 579. — [10]) Turul. I. 126. — [11]) Turul. I. 126. — [12]) Turul. I. 122. — [13]) H. O. VI. 211; W. XII. 156. — [14]) A. I. 5. — [15]) A. IV. 205—207. — [16]) A. V. 366.

XXIII. Somosy-ág.

I. Péter

I. György comes 1280—1283.[1]) | I. Miklós comes 1280—1283.[1]) | I. Tamás mester † 1280 előtt [1]) | I. János comes 1280—1283.[2]) 1283. királyi apród | Mihály mester 1280—1297.[3]) 1288—1297. mislyei prépost

I. György comes gyermekei: II. Péter 1284—1304.[4]) 1288. 1300 1301. ujvári főispán | I. Ivánka † 1285.[5]) megölték a tatárok | II. János 1285—1341.[6])

II. Péter gyermekei: II. Egyed, 1297—1338.[9]) † 1346 előtt | II. Ivánka 1319—34.[10])

II. Egyed gyermekei: IV. Péter 1347—48.[16]) | III. Miklós 1347—51.[16])

II. Ivánka gyermeke: IV. János, 1351. † 1368 előtt

I. Miklós comes gyermekei: Kajal 1304—37.[7]) | II. Tamás 1304—51.[7])

Kajal gyermeke: II. Demeter 1337.[13])

II. Tamás gyermeke: III. István megölték 1351 előtt [14])

I. Tamás mester gyermekei: I. Demeter 1304.[7]) | I. István 1304.[7])

I. Demeter gyermeke: (?) V Péter 1375.[20])

I. János comes gyermeke: I. Egyed 1300—1301.[8]) | Dénes 1301.[8]) | Andornok 1300—1301.[9])

I. Egyed gyermekei: IV. János 1326.[15]) | Miklós 1356.[19]) Budaméryek | Anit [19]) 1356. ~ Bajori Beke

II. János gyermekei: III. Péter 1326—63.[12]) ~ Nádasdy Klára | II. György, 1326. † 1355 előtt[11]) ~ Libercsei Tompos Anith | László 1346—64.[12]) | II. Miklós 1340—51.[12]) | III. János 1349—64.[12]) | III. Ivánka 1349—64.[12]) mislyei prépost | Pál 1351—64.[12]) | II. István 1351—64.[12])

III. Péter gyermeke: V. János,[18]) 1368.

Ezektől származnak a Budaméry, Kőszegi és Somosy családok.

[1]) F. V/3. 66—67., 172.; W. X. 71. — [2]) F. V/3. 66—67., 152., 172. — [3]) F. V/3. 66—67.; Z. III. 242.; F. VI/2. 107., 269., 275. — [4]) F. V/3. 252., 279., 399.; W IX. 389., 465., XII. 436., X. 57.; H. O. VII. 318.; F. VI/1. 173.; W. X. 218.; F. VI/2. 107.; W. XII. 641.; F. VI/2. 269., 275., VIII/1. 82., 165—68. — [5]) F. V/3. 279., 399. — [6]) W. XII. 436.; Száz. 1874., 251.; F. VI/2. 269., 275., VIII/1. 82., 165—68.; F. VIII/2. 49., 56—57., 204—5., VIII/3. 721., VIII/4. 127., 492., 531.; A. I. 111—13. — [7]) F. VIII/1. 165—68., VIII/3. 721.; A. V. 520.; Szepesi kápt. ltár. Scr. IX. f. nr. 12. — [8]) F. VI/2. 269., 275., VIII/1. 82. — [9]) F. VI/2. 107.; A. I. 111—13.; F. VIII/3. 721.; Sztár. I. 154., VIII/4. 216., IX/1. 425. — [10]) A. I. 491., 111—13.; Az évszám kiigazítandó 1326-ra, VIII/3. 721. — [11]) A. I. 111.; F. IX/2. 426. — [12]) F. VIII/4. 601., IX/1. 131., 351., 559., 611.; A. V. 268., IX/2. 99.; F. IX/2. 426., IX/3. 392., 399. — [13]) F. VIII/2. 16. — [14]) A. V. 520. — [15]) F. VIII/2. 73. — [16]) F. IX/1. 559., 611.; A. V. 520. — [17]) A. V. 520., IX/1. 612. Az oklevél évszáma 1368. igazítandó. — [18]) F. IX/1. 612. — [19]) A. VI. 444. — [20]) F. IX/5. 76.

XXIV. Szalánczy-ág.

Csoma

I. Péter, 1270.[1])

- I. Mihály, 1298–1303.[2]) *Tőle származik a Bertóthy család*
  - Egyed, 1330–1344.[4])
    - I. Demeter 1344–75.[10])
      - Domokos 1343.[18]) Szinnyey
        - Szetychei Tamás, 1344.[19])
        - Jakab, 1344.[19])
        - Mátyás, 1344.[19])
    - Simon 1349–75.[10])
      - Miklós, 1330–1351 [6]) 1339. királyi ügyész 1341–1342. főajtónálló 1342–1344. erdélyi vajda *Tőle származik a Jobbágyi család*
        - III. Péter, 1363–1375.[12])
    - N. leány ~ Onth [11])
  - András, † 1332 előtt [5])
    - Lukács 1330.[17])
      - János 1330–51.[7]) Fricsy Szinnyey
        - Jakab 1357.[13])
- Petőcz (II. Péter) 1298–1335.[3])
  - György 1327–70.[8])
  - I. László 1330–57.[8])
  - *Tőlük származik a Sirokay család*
- I. Lőrincz, 1303.[3]) *Tőle származik a Vitézy család*
  - II. László, 1303–1349.[9])
    - II. Demeter 1330.[15])
    - II. Lőrincz 1349–1377.[16])
      - II. Mihály 1330–57.[8]) *Tőle sz. a Fricsy család*
        - Bertalan 1370–75.[14])
      - II. Péter 1330–70.[8]) *Tőle származik a Hedry család*
      - Erzsébet, 1351.[20])
      - Ilona, 1351.[20])
      - Sebe, 1351.[20])

[1]) W. VIII. 257. — [2]) F. VIII/1. 148–49., III/2. 462. — [3]) F. III/2. 462.; F. VIII/1. 148–49., VIII/3. 403., 512.; A. III. 211. — [4]) F. VIII/3. 403., 671., VIII/4. 555., 668.; A. IV. 40.; F. VI/2. 348–49.; F. IX/1. 244. — [5]) F. VIII/3. 671. — [6]) F. VIII/3. 512.; Wertner: Nemzetségek 321.; A. III. 264.; F. VIII/7. 296.; A. III. 442., 521.; A. IV. 121., 191.; Z. II. 47.; F. IX/1. 56., 66.; A. V. 550.; Z. III. 4. — [7]) F. VIII/3. 512.; Wertner: Nemzetségek 321.; A. III. 264., 267.; F. VIII/4. 217., 426., 555.; A. IV. 355.; F. IX/2. 95.; A. V. 520. — [8]) F. VIII/3. 512.; Wertner: Nemzetségek 321.; A. II. 227., III. 211., 267., 534.; F. IX/6. 206., 208., IX/2. 643., IX/1. 807. — [9]) F. VIII/3. 512.; A. III. 301., V. 294. — [10]) F. IX/1. 267., 647., 807.; A. V. 553.; F. IX/6. 226. — [11]) F. VI/2. 348–49. — [12]) F. IX/6. 206., 226. — [13]) F. IX/2. 643. — [14]) F. IX/6. 208–16. — [15]) F. VIII/3. 513. — [16]) A. V. 549., IX/6. 205–34. — [17]) F. VIII/3. 513. — [18]) A. IV. 355. — [19]) F. IX/1. 244. — [20]) F. IX/2. 95.

XXV. Tarjáni-ág.

- György
  - Péter 1252—88.[1])
  - Etre 1275—76.[2])
    - N. leány 1276.[4])
  - Sándor 1275.[3])

XXVI. Ugray-ág.

- I. Miklós
  - Csele, 1325—1331.[5])
    - Balázs, 1343—1351.[6])
      - II. Miklós, 1375.[7])
        - László
          - János 1415.[8])
        - Tamás 1415—25.[8])
        - Bertalan 1425.[8])
        - Anna † 1415 előtt ~ Bényi László

XXVII. Verpeléti-ág.

- Demeter
  - Nagy Leusták 1271. † 1328 előtt.[9])

XXVIII. Egyes tagok.

- Vitalis 1205—35 körül [10])
  - N. fiu.

- Leusták
  - Alolbodus másképp Alcol bodun comes 1228-ban királyi ember.[11])

- Weytich
  - N. leány 1250.[12])

- István
  - Jousen.[13])

- Wata
  - László lefejezték 1265 előtt.[14])

[1]) F. IV/2. 167.; W. XII. 156., 135.; H. Ó. VI. 210. — [2]) H. O. VI. 210.; F. V/2. 375.; W. IX. 142. — [3]) H. O. 210. — [4]) W. XI. 142. — [5]) A. II. 231., 269., 523., VIII/3. 675—77. — [6]) F. IX/1. 164.; A. IV. 553., V. 131., 553.; A. II. 270. — [7]) F. IX/5. 76. — [8]) F. X/5. 872., IX/1. 164—65. — [9]) F. V/1. 155., VIII/3. 675.; A. II. 523., 583., III. 162. — [10]) Váradi Regestrum 245. okl. — [11]) F. III/2. 130—31.; H. O. VI. 21. — [12]) F. IV/2. 70. — [13]) F. IV/2. 167. — [14]) F. IV/3. 290.; W. XI. 547.

ABA NEMZETSÉG.

A) Politikai történelme.

Keresve sem találhattunk volna alkalmatosabb nemzetséget arra, hogy az egyuttal mindjárt tükör is legyen, melyből a többinek hatalmára, tetteire, szereplésére, vagyoni viszonyaira következtethessünk.

Hatalmas törzsök volt azon Aba, melytől e nemzetség nevét s eredetét vette; oly dús, oly erős hajtásokat hozott, hogy az egész ország figyelme reá fordult, s bár a tömérdek, rettenetes csapás sok ágát letörte, a Bertóthy, Hedry, Keczer és Rédey családokban ma is virágzik, sőt emlékét egy megye (Abauj) nevében ma is őrzi.

Ki volt az az Aba? Sokan viselték a régi magyarok közül e nevet, de csak egy hajtott főúri nemzetséget, méltán kérdhetjük, ki volt az?

Krónikáink egyhangulag hirdetik, hogy az Abádnál megölt Aba Sámuel királyt a sári monostorban (Gyöngyös mellett) temették el. Másrészt pedig egy oklevél világosan mondja, hogy a sári monostor kegyurasága az Aba nemzetségnek Csobánka ágát »fundationis iure,« »az alapítás jogánál fogva« illette. [1]) Joggal köthetjük tehát az Aba nemzetséget Aba Sámuelhez. Erre mutat az is, hogy a XIV. század közepén a nemzetséget már legalább 27 ágra szétoszolva találjuk s a közös származás tudatán és czimeren kivül semmi sem köti már őket össze. Támogatják végre e föltevést a birtokviszonyok is, mert csakis a régi s egy helyen terjeszkedő nemzetség szerezhetett oly nagy és összefüggő területet össze, mint a minőt Gyöngyös körül az Abák birtokában találunk.

---

[1]) F. VIII/2. 399., 539. ll.

A nemzetség története, mind a mellett hogy őse még a XI-ik században élt, csak a XIII. század elején kezdődik.

Ekkor már nagytekintélyű és nagybirtoku nemzetség volt, úgy hogy egyes tagjairól a Névtelen jegyző is érdemesnek tartá megemlékezni. Elbeszéléséből azonban csak annyit vehetünk valónak, hogy a XII. század vége táján a nemzetség egyik tagja Pata nevű volt s valami csekélyebb földvárat épitett a tőle nevét vett Pata helységben. Abban, hogy az Aba nemzetség ősei kúnok lettek volna, nincs igaza, mert hisz a kúnok csak 1066-ban, Aba Sámuel halála után jelentek meg Európában s azonkivül többi krónikáink éppen úgy emlitik föl az Abákat (az Ákosokkal és Baárokkal együtt), mint a gyökeres magyar nemzetségek példaképét. A Névtelennek e tekintetben nem lehet több hitelt adni, mint Istvánffynak, a ki a Czibakokat a Ciboktól, a Massayakat az olasz Massáktól stb. származtatja. Valamint divat volt a XVI. században a főúri családoknál mindenféle külföldi (pl. német, skót) ősöket vallani, éppen úgy igyekezett a Névtelen is az ő korabeli férfiakat a kún származás kétséges dicsőségével körülvenni. Az emberi gyarlóságban igazán nihil novi sub sole.

II. Endre királyunk korában a nemzetségnek két tagja tüntette ki magát a hadi és közszolgálatok terén, I. Demeter a Lipóczi ágból és I. Artolf, az első ily nevű az egész nemzetségben. Lipóczi I. Demeter volt Kálmán gácsországi királynak nevelője s ha a tudományokra nem is, a vitézségre, lovagi erényekre szépen oktatta, s mikor már nem kellett oktató, beállott étekfogójának, tán azért, hogy ifjú urát a megmérgezéstől megmentse. Az önfeláldozást tettel mutogatta meg kedvelt tanítványának, mert híven mellette volt a legnagyobb veszedelmekben is. A Kálmán ellen támadt lázadásban ő és édes testvére Aba, továbbá mostoha testvérei Mikola és László szerencsétlenül ugyan, de híven küzdöttek a rájok bizott ifjú király ügye mellett, ugy hogy Aba elesett, I. Demeter fogságba került és sok ideig Vladimir várának börtönében sinylődött.

Visszajövet, Magyarországban egy ideig nem találjuk hivatalban, de később 1232—33-ban ujra Kálmán király

mellett volt főétekfogó. Utóbb IV. Béla alatt is visel hivatalokat. 1236. és 1238-ban bodrogi ispán, 1240-ben e mellett főétekfogó is volt.[1])

Körülbelül II. Endre alatt szerezte I. Artolf atyja is vére hullásával azon érdemeket, a melyekért neki a király a mai Zboró környékét adta.[2])

A közigazgatás terén működik 1228-ban Erdélyben egy Aba nembeli, a kit a csupán átiratban létező oklevél Alcolbodun-nak nevez; mint a király embere Dénes tárnokmestert iktatja be a Vécs mellett eső Széplak birtokába.[3])

IV. Bélának 1261-ig, a fiával való összezördülésig terjedő uralkodása alatt az Abák különféle helyeken és módokon, de híven szolgálták az országot. II. Demeter 1248-ban varasdi főispánkép működött.[4]) Atyinay ágbeli I. Lőrincz pánczélba öltözötten küzdött a Sajónál a tatárok ellen s később Sopron vármegyét jelesen kormányozta.[5])

Nagyhírű főispán volt s hihetőleg nagy segitséget nyujtott a királynak az ország helyreállításában Marhard, az Aba-nem Aszalay- és Szikszay-ágának megalapítója. Ama hirhedt rablólovag, Folkus ellen őt, már akkor ujvári főispánt, bízza meg a király Fülek várának átvételével s az új birtokos beiktatásával. Később is szerepel (azonkivül, hogy főispán), úgy mint királyi ember. A Tisza mentén annyira ismert főúr volt, hogy az egri káptalan egyes falvak megjelölésére elégségesnek tartja azt a megjegyzést: Marhard birtokaiból valók.[6])

Marharddal egy időben, de inkább Zemplénmegyében működött a különös nevű Prügy (Prud vagy Pued) comes. Midőn a magyar fegyverek először ostromolták Bécset (1252-ben), Prügy is ott volt négy rokonával egyetemben.[7])

Az öreg és ifjú király viszálya alkalmával először történt, hogy az Aba nemzetség két pártra szakadt. Az Atyinay- és Lipóczi-ág már birtokaik fekvésénél fogva is (az egyik

---

[1]) W. VI. 545—46.; F. III/2. 286.; Theiner I. 119.; F. IV/1. 27., 111. ll.: Starine. XXIV. 206. A róla is emlékező F. IV/1. 118—9. ll. olvasható levél hamisítvány. — [2]) W. VIII. 242. — [3]) H. O. VI. 21. — [4]) W. VII. 255. — [5]) W. VIII. 50. l. — [6]) F. IV/2. 407.; W. XI. 410.; F. V/1. 155. — [7]) F. IV/2. 167., V. ö. Z. I. 71.

a dunántúli, a másik a drávántúli részeken lakott) IV. Bélával tartott. Az Atyinay-ágbeli I. Lőrincz ez időben (1263. nyerte Locsmánd megyét birtokúl, ez időben emelkedett az étekfogók mesterének tisztéig s mint Sopronmegye régi főispánjának nem volt nehéz a borsmonostori egyház kegyuraságát is kinyerni a királytól.[1])

Az ősi fészekben maradt Abákról első pillanatra azt gondolnók, hogy V. Istvánnak ellenségei, mert az egyiket, Wata fia Lászlót, V. István mint hűtelent lefejeztette s e miatt Rátóth István ellen, ki Lászlót elfogta, az egész Aba nemzetség felzúdult.[2]) Azonban a Rátóthok ellen táplált gyűlölet nem ment annyira, hogy a miatt az ifjú király ügyét elhagyták volna. I. Kompolt éppen ez időben kapja az ifju királytól Tarna-Örsöt és Domoszlót[3]), azt pedig hű szolgálatok nélkül nem nyerhette. Az isaszegi döntő ütközetben az ifjú király mellett harczoltak Csobánka fia János[4]) és Nádasdy Miklós[5]), és Csobánka fia különösképen kitüntette magát; Bodon is birtokot kapott »nagy hűségéért« az ifju királytól[6]), világos tehát, hogy az ifjú király mellett állottak.

V. István rövid uralkodása alatt az Atyinay-ág először ejtett csorbát az Aba nemzetség jó hírnevén. A szomszédság, meg tán a régi szives barátság rávette őket, hogy a gyászos emlékű (eddig jórészt Németujváriaknak nevezett, de valójában) Kőszeghy főúri családhoz csatlakozzanak. Az 1271-iki békekötés V. István és Ottokár közt úgy említi őket, mint honárulókat.[7]) Meg is adták a Kőszeghy-barátságnak az árát, mert később a jó útra visszatérvén még unokáiknak is kellett érezniök a Kőszeghyek rettenetes bosszuját.

Az Atyinayak hibáját különben Csobánka fia János és Kompolthy Péter igyekeztek jóvá tenni vérük ontásával az ország védelmében. Kompolthy Péter Győr megvivásánál küzdött[8]); Csobánka fia pedig a rábczai ütközetben vitézkedett, és egy híres cseh lovagot, Haslo Waltert csapatjával együtt elfogott.[9]) 1271-ben egyszerre 7 Aba nembeli tekintélyes főúr

---

[1]) F. VI 3. 148., 269., 436., 494., 496. — [2]) W. XI. 545. — [3]) U. o. XII. 692., VIII. 20., 14., 70. — [4]) F. IV/3. 415. — [5]) H. O. VIII. 119.; F. IV 3. 543. — [6]) H. O. VIII. 181. — [7]) W. III. 250., IV 3. 116., V 1. 117. — [8]) W. IX. 23. — [9]) U. o. VIII. 396.

u. m. Debrey II., Makján, Aszalay Marhard, Kompolthy I. Pál, Verpeléti Nagy Leusták s a pontosan meg nem jelölhető Miklós, Péter és György tesznek bizonyságot a dunáninneni nemesek hajóhalmi országgyülésén az egri egyház szabadalmairól.[1])

Aztán zavaros idők következtek. Az ifjú, állhatatlan Kun László idejében bő alkalmuk volt az Abáknak az érdemszerzésre, de az ország belső békéjének megrendítésére is.

Majdnem egy évtizedig nagyon jól viselik magukat az Abák. Egy a jelszavuk: hűség a királyhoz. Az Atyinay-ágbeliek kiszakítják magukat a Kőszegy-barátság kötelékeiből; II. Lőrincz a *fövenyi (Székes-Fehérvár* mellett) ütközetben már ellenük harczol.[2]) Amadé testvére Finta, a mint Márk fia Loránd fellázad és a Szepességet meg Nyirséget elfoglalja, fegyvert ragad királya mellett s jórészt a maga hadával megfékezi a lázadót.[3]) A morvamezei ütközetben 3 Aba-nembeli: I. Amadé, Somosy I. Péter és I. Ivánka segítik királyukat. Amadé ekkor veszti el kis ujját.[4]) A kúnok ellen vívott hires hódtavi csatában ugyanezek és még Pata fia Olivér (alkalmasint a Rédey-ágból) s bizonyára még számosan küzdenek s aratnak babért. De a győzelem nekik is áldozatba került, Olivér a csatatéren maradt.[5])

Ennyi nagy szolgálatok után nem csoda, ha a tiszáninneni részeken lakó Abák egyik-másik ága szintén országos méltóságokra emelkedik (mint eddig a Lipóczy- és Atyinay-ág), 1278-ban Finta már erdélyi vajda[6]), 1280-ban pedig, midőn Dávid comes az egri káptalan előtt megjelenik, igazán büszkén tekinthetett végig 3 fián: az ország első embereivé küzdötték föl azok magukat; Finta nádor s ezzel együtt somogyi és soproni főispán, a kúnok birája, Péter országbiró, I. Amadé pedig szebeni főispán.[7])

De nem tudtak megállani a magaslaton. Finta, ha IV. László kanczellárjának hihetünk, makacs ember volt; mások pedig (a kik különben csak Finta szerencse-csillagának letűnte

---

[1]) F. V/1. 155. — [2]) W. XII. 89. — [3]) U. o. XII. 434. — [4]) U. o. V. 2., XII. 496. — [5]) Kézai krónikája. — [6]) Blagay okl. 34.; F. V/2. 492. Hogy Finta nádor 1272-ben Kún Lászlót fogságba ejtette volna, hamisítványon alapszik. Sztár. I. 17.; V. ö. Pauler: A magy. nemz. tört. II. 768. — [7]) Sztár. I. 25—26.; H. O. VI. 265.; F. V/3. 61.

után lépnek fel) erőszakoskodásról vádolják. Gyármán fiai arról panaszolkodnak, hogy az ő Margonya, Gerendel és Megymező birtokaikat, az ungi jobbágyok, hogy Tiba nevű földeiket tartja elfoglalva hatalmasul.[1]) Fogságba ejtette azonkivűl Ernefia Istvánt és hív szolgáját (Ajton nembeli) Szuhay Albertet, úgy hogy ez csak 60 márka váltságdíjjal tudta magát kiszabadítani.[2]) Ily jellem mellett (ha csak fele is igaz a vádaknak) könnyen megtörténhetett, hogy Finta most talán csakugyan elkövette a nagy hibát (a miben különben nem volt az első, nem is utolsó), »crimen laesae Majestatis incurrit«, fölségsértés bűnébe esett. Az ifjú király példásan akarta megbüntetni az »ország hűtlenét«, s hogy kudarczot ne valljon, az egész ország haderejét ellene indította.

A hadjárat 1281 jul.—aug. hónapokban folyt le és két várnak, a gömörmegyei Gedének és az abaujmegyei Szaláncznak (az oklevelek egynek kivételével mind Szélénczneк nevezik) megvívásából állott.[3]) Az oklevelek egyszer sem mondják, hogy ezek Finta várai lettek volna, valamint azt sem, hogy Finta elesett vagy fogságba jutott volna. 1282-iki oklevél úgy beszél róla, mint a ki még él és hatalmaskodik.[4]) Megalázta, méltóságaitól megfosztotta s tán földönfutóvá tette tehát a király volt nádorát, de életének megkegyelmezett.

Finta letűnte után egy időre Börén Péter emelkedik. 1281—83-ban a tárnokmesteri hivatalt birja, 1288-ban pedig nádor vala.[5]) Ettől kezdve I. Amadé lesz az Aba nemzetség első embere, s az marad több mint 7 évtizeden át. — Részes volt-e ő testvére hibájában? magára vonta-e a király haragját 1281-ben? nem bizonyos. Igaz, hogy 1288 szept. 1. előtt a király Göncz várát is ostromolta,[6]) ezt pedig a nép ma is Amadé várának hívja, de ez még nem elég bizonyíték. Finta emberei az ő akarata ellenére is behuzódhattak oda.

---

[1]) F. V/3. 279.; Sztár. I. 28. — [2]) W. XII. 460. — [3]) W. IX. 297.; F. V/3. 207.; H. O. VI. 311.; W. IV. 240., IX. 260., XII. 180., VI. 332.; H. O. VII. 291.; Tört. Tár 1883. 212. l. — [4]) Sztár. I. 28. — [5]) W. IX. 296., 370., 384., XI., 339.; Pauler i. m. 724. Dl. 25055. Az 1288-ban hivataloskodó Péter nádort eddigelé Csák Péterrel vették egynek, de hibásan, mert Csák Péter legalább is 1284-ben meghalt. H. O. VII. 192.
[6]) H. O. VI. 332.

De ha csakugyan összezördült is a királylyal 1282-ben, csakhamar kibékültek. 1283-ban már országbiró volt I. Amadé,[1] majd két év múlva nagy érdemeket szerez az ország védelmében a tatárok ellen, rokonaival, a Somosy II. Péterrel és I. Ivánkával, vonult ellenök, s a harczban Somosy I. Ivánka el is esett, de a győzelem I. Amadé részére dőlt el, 10 tatár vezér fejét mutatta be a királynak, s a mi ennél többet ért, számos foglyot szabadított ki.[2]) Említést érdemel az Atyinayágbeli II. Lőrincz hűsége is, a ki három sopronmegyei várát s temérdek ingóságát vesztette el, de a magyar ügytől Albert osztrák herczeghez át nem pártolt.[3])

Ez által az Aba nemzetség újra a király kegyébe jutott, I. Amadé 1285-ben és 1288-ban,[4]) Debrey III. Makján 1286-ban [5]) nádorok voltak. Csak az volt a kérdés, meddig tart?

Sokáig tartott, de még sem mindvégig. Amadé, a higgadt Amadé, a kit már 1280-ban és máskor is békebirónak fognak el, a kit később egész országrész főbirájának rendelnek, egyszer letántorodott a hűség és igazság ösvényéről. 1290-ben IV. László hívei, a Kállayak, az ő Kürü nevű [6]) várát ostromolják, ő pedig ezeknek birtokait, Napkort, Kálló-Semjént, Szentmihályt hatalmasul elfoglalja.[7])

Világos tehát, hogy ő is, mint annyi főúr, fellázadt királya ellen. Szerencsésebb volt ugyan mint Finta, de tragikus halála mintha bűnhődés lenne élte ballépéséért.

Hibáját különben igyekezett helyrehozni: az Árpádház utolsó ágacskáját hatalmával, tekintélyével egész erejéből támogatta. Részt vesz az osztrákok ellen folyt háboruban, az egész évtizeden keresztül biráskodik, gyüléseket tart, csakhogy az ország békéjét helyreállítsa, 1291-ben és 1299—1300-ban újra magára vállalja a nádorságot. 1295-ben az ország dunáninneni részének rendkivüli birája lesz, kezeskedik Ernefia István országbiró mellett;[8]) egyszóval mindent megtesz, hogy azon

[1]) F. V/3. 173.; V. ö. Szabó K. Kún László 112—3. — [2]) W. V. 3.; F. V/3. 279. — [3]) W. XII. 487. l. — [4]) F. VI/2. 43.; W. IX. 481. — [5]) F. V/3. 333. — [6]) Kerew-nek írja az oklevél (F. V/3. 506., VII/2. 135.) Szabó K. Kér-Semjénnek magyarázza. De Kürümonostorát egy helytt szintén Kerewnek írják. — [7]) H. O. VII. 225.; F. VIII/2. 699. — [8]) W. X. 57.; F. VI/1., 69., 380., 381.; Z. I. 80—83.; W. X. 217.; H. O. VI. 434., VIII. 398.; W. X. 377.

dicséreteket megérdemelje, melyeket III. Endre kanczellárja rá halmozott akkor, midőn Ungvármegyét a király neki adja.[1])

Ekkor állott hatalmának tetőpontján. Külön főjegyzője volt,[2]) s ebből látszik, hogy egész külön udvart tartott Gönczön,[3]) az Amadé-várban; ekkor írja neki a hatalmas, vitéz és kegyben álló Demeter zólyomi főispán, hogy Isten után legfőbb reményét benne helyezi; [4]) ekkor igérik a sárosmegyei nemesek, hogy Margonya birtokában a Somosyakat mindenki ellen megvédik, csak I. Amadé nádor ellen nem,[5]) ekkor lép föl pártfogóképen a trónjáról elűzött lengyel király mellett, menedéket ad neki s trónjára visszasegíti.[6]) Talán csak azon tette érdemel megrovást, hogy a száműzött Kállayak lefoglalt birtokait magának adományoztatta s azokat élte végéig megtartotta.[7])

Mindjárt az első oklevél, mely III. Endre uralkodása alatt I. Amadéról szól, említi, hogy nemcsak ő maga, hanem összes rokonsága is hatalmas segítségére voltak a királynak trónja elfoglalásában és megszilárdításában.

Ezt igazolják a többi oklevelek is. — Kompolty Péter és Pál pl. III. Endre kiválóbb hívei közé tartoznak. Péter az Albert ellen indított hadjáratban, majd Adorján várának megvívásában,[8]) ugyanő és testvére Pál 1298-ban I. Amadéval együtt részt vettek az ország főurainak ama gyülésén, mely Morosini Albertet, a király nagybátyját honfiúsítja.[9])

A Somosyak közül II. Péter ez időben Marhardnak egyik utóda, mert Ujvárnak (ekkor, sőt már 1251-ben Abaujvárnak) főispánja vala.[10]) Atyinay-ágbeli II. Lőrinczet körösmegyei birtokkal jutalmazta III. András, bizonyára nem ok nélkül.[11])

Még a nemzetség Vág melléki ága is megmozdul. Eddig csak birtokszerzeményeiről hallottunk valamit, most azonban akkora szolgálatokat tett az ország és király érdekében is, hogy a király az ez ágbeli II. Abának még a szolgáját is jutalomra méltónak tartja.[12])

---

[1]) W. V. 2., XII. 496. — [2]) F. VI/1. 381. — [3]) Innen keltezi nagyobbrészt okleveleit H. O. VII/2., 289. Kár. I. 29.; W. X. 217. — [4]) F. VI 2. 340. — [5]) W. XII. 611. — [6]) F. VIII 1. 238. — [7]) F. VIII/1. 443.; A. I. 121. — [8]) W. X. 149.; F. VI/1. 299. — [9]) F. VII/5. 502. (Az oklevél évszáma 1298-ra igazítandó. Fejérpataky: Kir. Kanczellária.) — [10]) W. X. 396. — [11]) Orsz. lt. D. O. 33570. — [12]) H. Okl. 168.

Egy szomoru esemény is vegyült a sok örvendetes közé — 1298 julius 31. Csobánka unokája László végzetes hibát követett el. Kakaton (valószínűleg a Kúnhegyes és Kenderes közt eső Kakaton) kirablá a debreczeni polgárokat.[1]) Ezek azonban erélyes védelmezőre találtak földesurukban Rafain bánban és már 1300-ban január 11-én az alországbiró fej- és jószágvesztésre itéli a rablót, január 13-án pedig a király az itéletet helyben hagyá.[2]) Igaz, hogy a királynak már nem volt ereje s ideje Gyöngyösnek és Bene várának hatalmas urán az itéletet végrehajtatni, s László e földön büntetlenül halt meg, de az az itélet fegyver volt a család ellenségeinek kezében, s eljött az idő, midőn az itélet az egész Csobánka-ágnak vesztét okozá.

A III. Endre halálát követő évtizedben a nemzetség tagjai újra két részre oszlanak; I. Amadé, Somosy II. János, a Nekcsén lakó Lipóczy-ágbeliek (s valószinűleg az Atyinayak is) mindjárt I. Károly pártjára állanak.[3]) Ellenben Kompolty Péter és, ugy látszik, az összes Hevesmegyében lakó Abák Venczelhez csatlakoztak.[4]) A Csobánka ágbeliek 1301—1304-ben úgy cselekszenek, mintha semmit sem tudnának a fölöttük lebegő Damokles-kardról. Birtokaikon megosztoznak, Gyöngyös egy részét a Rédeyektől elperelik,[5]) 1304-ben Veresmarton (Gyöngyös mellett) pálos kolostort alapítanak.[6]) — Egyes tagjai a nemzetségnek a zavaros időket természetesen magánérdekeik erőszakos módon való előmozdítására használták. Igy Idai Csürke, vagy Csirke István, kit már 1291-ben arról vádolnak, hogy Bárczay Illést fogságba ejtette, 1304-ben Zsebes falut megrohanta, az egyházba menekülő Ethenedfia Magyot (Mogh) onnan kivonszolta, foglyúl vitte és Zsebesre vonatkozó leveleit erővel elvette.[7])

A személy, a ki körül az események ez évtizedben is csoportosulnak, I. Amadé. Ő a leghatalmasabb s az adatok szerint legtevékenyebb is.

---

[1] A. II. 30. — [2]) W. X. 380., 371. — [3]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 230.; F. VIII/2. 205.; A. I. 210. — [4]) F. VIII/1. 116. — [5]) F. VIII/5. 23. — [6]) Kandra: Adatok az egri egyházmegye történetéhez II. 206. — [7]) Sztár. I. 199.

1304-ben aug. 24-én ott van Pozsonyban I. Károly oldala mellett, midőn ez és a többi pártján levő főurak Rudolf osztrák herczeggel szövetséget kötnek.[1]) S mig a Lipóczy-ágbeli II. Sándor és Somosy II. János Morvaország területén küzdenek a csehekkel[2]), I. Amadé vendégével Ulászló fejedelemmel más oldalról, Sáros és Zemplén felől támadta meg az akkor Venczel cseh királyhoz tartozott Galicziát és ott több erősséget megvívott.[3]) Kassát, melynek lakosai szintén Venczelhez csatlakoztak, elfoglalá.[4])

1307-ben szintén támogatja I. Károlyt tanácsaival. Az ifjú király kikéri tanácsát, s az adottat mintegy beleegyezésnek veszi. Világosan hivatkozik I. Amadé beleegyezésére akkor, midőn Szőlőst (Ugocsa m.) Barsa Bekének és a szepesmegyei Őrt Rikoffia Kakasnak adományozza.[5]) Ugyanez évben természetesen jelen van a Rákoson tartott országgyűlésen, melynek főczélja volt, hogy I. Károly királyságát az egész országban elismertesse.[6]) A következő években is még mindig ezen fáradozik. Részt vesz az 1308-iki királyválasztó országgyülésen nov. 27. (s ekkor már mellette van Kompolty Péter is).[7]) 1309-ben első helyen említi őt az oklevél azok között, a kik junius 15-én jelen voltak I. Károly megkoronázásán.[8]) Közben jár a király és László vajda között, hogy ez a szent koronát és a bányákat visszaadja, s a szerződés megtartásáért kezességet vállal.[9])

Igaz, hogy nem tette ingyen, hanem az ifjú királynak vagy nyilt vagy hallgatag beleegyezésével hatalmát, birtokát mindinkább öregbíté, úgy hogy Magyarország északkeleti részén valódi kiskirály lőn. Az övé volt e vidék legfontosabb városa Kassa,[10]) az ettől nem messze eső bányaváros, Gölnitz, Lubló és Munkács várak (a régen birtakon, pl. Göncz, Kürü, Nyeviczkén kívül); továbbá Ung, Zemplén, Ujvár (mely akkor még Sárost is magában foglalta) és Szepes vármegye[11]) (ennek már 1307-ben főispánja volt).[12]) Ez időben már kanczellárja

---

[1]) F. VIII 1. 160. — [2]) A. I. 210.; F. VIII 2. 205. — [3]) Pór: Trencsényi Csák Máté 58. 1. — [4]) H. O. VII. 374. — [5]) A. I. 133.; F. VIII/5. 32. — [6]) F. VIII 1. 221. — [7]) U. O. 266. — [8]) U. O. VIII/1. 339. — [9]) U. O. VIII 1. 390. — [10]) F. VI 2. 339. — [11]) F. VIII 1. 408. — [12]) F. VIII/1. 237.

van a régi főjegyző mellett és néha egészen ő maga intézkedik oly dologban, mely azelőtt és később is a királyi hatalomkörhöz tartozott. Igy pl. ő igazíttatja ki 1307-ben az ungmegyei Keregen helység határait, mert, mint mondja, »nem akarjuk más nemesnek földét elfoglalni, valamint a magunk jogait sem engedjük elfoglaltatni«.[1]) Parancsolatjára még a budai biró is hallgat és I. Amadénak, e tekintetben kevés emberismeretre valló, felszólítására az ő vejét Csák Móriczot a kolostorból kihúzza, világi ruhába öltözteti.[2])

S minden hatalmát, gazdagságát, népes családjának fényes jövőjét elvette, tönkre tette egy halálos döfés vagy ütés, melyet 1311. szept. 5-e táján Kassán egy hirtelen (?) támadt zavargásban kapott. Halálának hírére Magyarország északkeleti részén a közbiztonság megrendült,[3]) s mintegy mindenki érezte, hogy a vidék sorsában nemsokára fordulat áll be.

S valóban I. Amadé sírja az Abák régi nagy tekintélyének s hatalmának temetője lőn. Ennek csirája — a mennyire a gyér adatokból kitetszik — abban rejlett, hogy a kassai polgárok ama zavargásban nemcsak I. Amadét ölték meg, hanem azonkívül két fiát is (Jánost, a legidősebbiket és Dávidot, a harmadikat) elfogták. Ha a két Amadé-fiu nincs a kassaiak kezében, akkor semmi sem akadályozza a többi fiukat abban, hogy rögtön összegyüjtsék minden hadukat és véres bosszut vegyenek atyjuk haláláért. De így kezük meg volt kötve, s hogy testvéreiket megmentsék, kénytelenek voltak az alkudozások terére lépni. Ezek közvetítésére a király Tamást, az esztergomi érseket és István veszprémi püspököt küldötte.

De a kassaiak nagyon drágán adták ki foglyaikat, sőt talán a két főpapnak is utasítása volt, hogy I. Amadé nagy hatalmából, jogaiból mentül kevesebbet hagyjanak meg fiainál. Ezért kettős engedményeket kellett tenni az Amadé-fiaknak. Az elsők Kassa város javára szóltak s bennök kötelezték magokat az Amadé-fiak, hogy Kassa várost nem kérik adományul, hanem meghagyják szabad királyi városnak, a Szo-

[1]) F. VIII, 1. 259. — [2]) F. VIII, 1. 238. — [3]) Z. I. 137.

kolya felé eső nagy erdő használatában nem akadályozzák a kassai polgárokat, az újabb vámsorompókat elrontják és engedik szabadon a kassai vásárra jövőket. A második fajta engedmények arról szóltak, hogy az Amadé-fiak kiadják kezükből Munkács és Lubló várakat, Zemplén és Ujvár vármegyéket, a szepesi, göllniczi és kassai harminczadot, s ezt mind a királynak adják, s neki hűséget fogadnak.[1]) 48 velök szövetségben (societas) álló tiszáninneni nemes, köztük 10 Abanembeli u. m. Somosy II. János I. Egyed, Kajal és II. Tamás, Aszalay Pál, Györkei Dancs, Máté és János, Csirke István és Bodrog-Keresztúry László kezességet vállalnak érettük, hogy ez egyezséget meg fogják tartani.[2])

S ime alig hogy hűséget fogadnak, lázadókká lesznek! Félév mulva kitűzik a lázadás zászlaját, segítségül hívják Csák Mátét és trónjától igyekeznek megfosztani azt, a kinek királylyá emeltetésén atyjuk utolsó éveiben annyit fáradozott.

Mi ennek a roppant fordulatnak oka? Aligha csalódunk, ha azt véljük, hogy a kassai okt. 7-iki szerződés. Az Amadéfiak rettenetesen megharagudtak a királyra, mert szorult helyzetükkel (szerintük) annyira visszaélt, s az atyjuknak tett nagy adományokat egyszerre visszavonta. Csak arra vártak tehát, hogy a szerződésnél fogva János és Dávid fogságukból kiszabaduljanak, s aztán azt, mint erőszakkal kicsikartat, széttépték, atyjuk összes jogainak megtartására fegyvert fogtak.

Ekkor nyilvánult utoljára az Aba nemzetség együttartása. Az Amadé-ághoz állottak ekkor a Borh Bodon-,[3]) Csirke-[4]) Csobánka-[5]) Györkey-[6]) és valószinűleg a többi abaúj- és sárosmegyei ágak, pl. a Somosy-[7]), a Lipóczy-ágnak I. Pétertől származó tagjai.[8]) Segítségükre jött az ősi fészekből régen

---

[1]). F. VIII/1. 405—410. — [2]) Szepesi kápt. lt. Scr. IX. S. nr. 12. [3]) V. ö. F. VIII/2. 67.; A. II. 84—5.; A. I. 373—4. — [4]) V. ö. A. II. 90. és Sztár. I. 201. l. — [5]) A. II. 281.; F. VIII/2. 398. — [6]) A. II. 99. — [7]) 1318-ban azt írja egy királyi oklevél, hogy Somosy II. Jánosra a király »valami miatt neheztelvén« tőle Király-Papit (Bereg m.) elvette F. VIII/2. 204. — [8]) 1312. máj. 9-én Sáros vár ostroma alatt fej- és jószágvesztésre itélik őket A. I. 256—7.

eltávozott Galgóczy-ág is s annak legtekintélyesebb tagja Nagy, vagy Szép Aba Csák Máté hadainak vezére volt.[1])

Mikor az Amadé-fiak Csák Máté segítségéről bizonyosak lettek, vagy tán mikor látták, hogy a király semmit sem akar visszaadni az atyjuktól birt királyi jogokból, titkon (ellenfeleik állítása szerint lopva) eltávoztak a királyi udvarból,[2]) s fölfegyverezték népeiket. Hogy a hadjárathoz pénzt és posztót kerítsenek, a négy idősebb testvér, János, Miklós, Dávid és László még 1312. ápril 10-e előtt Sárospatakra törtek, s annak polgárait kifosztották. De a mint visszavonultak, hátba támadták őket (Baksan-embeli) Eszenyi László és Dancs, továbbá Szécsy Petnefia Péter és a zsákmányt elvették. Az ekkor keletkezett harczban az Amadé-fiak győztek ugyan és Eszenyi Lászlót rabúl ejtették, az ő és testvérének birtokait, valami 1000 márkányi kárt tevén, lerombolták, Gál-Szécset fölégették, még a templomot sem kimélvén meg, de hadakozásuk főczélja mégis meghiusult.[3])

Nemsokára aztán jött a király összes hadaival. Vele volt két Aba-nembeli és a Lipóczy-ágbeli II. Sándor, Kompolty Pál fia László. — Ez utóbbi volt az első áldozat, mert, midőn a királynak a Kassától keletre eső Györkén szállást akart volna csinálni, lesből megtámadták és megölték.[4]) Magában véve nem lett volna csoda, ha a Györkey-ágbeliek tették volna is ezt, mert hiszen haragudhattak a saját nemzetségbeli ellenfelükre (szerintök árulóra), de ők azzal védekeznek, hogy nem ők, hanem egy györkei *polgár (hospes)* tette s mégis annak minden keserűségét nekik kell szenvedniök.[5])

Elkövetkezett aztán a döntő nap, a rozgonyi csata napja. Ennek elbeszélése már nem ide a nemzetség, hanem az ország történetébe tartozik. Tudjuk, hogy Nagy Aba s I. Amadé két fia a harcztéren maradtak, a többi Amadé-fiak földönfutókká lettek s hihetőleg Lengyelországba menekültek, mint ezt a Csirke ágbeliekről biztosan tudjuk.[6]) Egy ízben 1316-ki eseménynél Amadé nádor fiát Jánost, mint I. Károly buzgó

---

[1]) A. V. 340. Képes Krónika. — [2]) A. I. 259. — [3]) Z. I. 233.; A. I. 254—55. — [4]) A. II. 99. — [5]) A. V. 511. F.; VIII/2. 348. — [6]) A. II. 90.

hívét és ügyének harczosát említik.[1]) Ez hihetetlennek látszik, s lehet, hogy a kanczellária tévedésből írta, vagy Gutkeled nembeli Amadé unokájáról, Jánosról beszél.

A rozgonyi csata magának a királynak is annyi veszteségébe került, hogy az Aba nemzetség összes lázongó tagjait ki nem irthatta, mint azt később Záh Feliczián rokonságával tevé. Egyelőre csak az Amadé-ágat törte meg. Ezeknek az Ungvártól keletre eső hegyi várát Ákos nembeli Micsk, a későbbi bán által vívatta meg,[2]) később, vagy tán ugyanekkor Ungvárt is bevette s ennek ostromában már a Somosy-ágbeli IV. János is részt vett.[3]) Ungvárnak birtokába, az ujvári és szepesi főispánságnak székébe a király leghívebb embereit, az idegen, de gyorsan magyarosodó Drugetheket ültette be. Ekkép veszett el egy év alatt minden, a mit I. Amadé egész életén át *gyűjtött.*

A többi föllázadt Aba-ágakat egyelőre nem bántotta a király; a Csobánka-ág Bene várában, Borh Bodon fia Demeter Sirok várában könnyen daczolhattak az akkor még gyönge királyi hatalommal.[4]) A népes Györkey-ágat akkép tette ártalmatlanná a király, hogy Kompolty I. Imrének, a megölt László testvérének és az ő sógorának, Micsk bánnak felügyelete alá helyezte őket, ezek pedig oly szigoruan gyakorolták ezt, hogy a Györkeyek valódi raboknak tartották magukat s minduntalan a megöletéstől tartottak.[5]) Nagy Aba fia, Miklós egyelőre semmit sem tarthatott a királyi haragtól, mert hiszen ő Csák Máté területén lakott.

Hanem lassan-lassan mindegyikre rákerült a sor. Kopasz nádor lázadásának leveretése után 1320-ban Dózsa nádor bevette Sirokot s Borh-Bodon fia jószágait veszté fiaival együtt.[6]) Sirokon Kompolty I. Imre lőn a várnagy,[7]) egyszerű tisztviselő a régi Aba-birtokban. Ekkor Dózsa, Rafain bán örököse, előszedte azon leveleket, melyekben Csobánkafi Lászlót fej- és jószágvesztésre itélték s azokat, mivel első részükben már

---

[1]) H. O. VII. 374. — [2]) A. II. 38. — [3]) F. VIII 3. 75. — [4]) Sirok várának védelmére Csák Máté is küldött harczosokat, s azért mondja egy oklevél Itefia Ivánról, hogy Sirok elfoglalásánál Csák Máté ellen harczolt. E két vár Mátrában feküdt. — [5]) A. III. 508. — [6]) A. I. 373—74., II. 84—85.; F. VIII 2. 67.; A. II. 523. — [7]) F. VIII 2. 538.

nem lehetett, második részükben végrehajtatni kérte. Természetesen teljesítették kérését. László testvére, Sámuel nem vette észre az idők jelét, hanem — régi szokás szerint — ellene mondott Dózsa beiktatásának. Szinte megörültek neki. Mindjárt pörbe fogták őt is és javainak egy harmadrészét elvesztette, a megmaradt kétharmadrészt is elvették tőle és fiának II. Dávidnak adták.[1])

Testvére I. Dávid, az isaszegi hősnek, Jánosnak harmadik fia, még rosszabbúl járt; azt mint hűtelent összes birtokaitól megfosztották s ama híres Szécsényi Tamásnak adták, a kinek kezéből aztán bajos volt valamit kicsikarni.[2])

Hogy a Csobánka-ágnak romlása teljes legyen, Csobánkának második fiától, Pétertől származó unokáját Pált is ekkor tették földönfutóvá; nagyszámú birtokait Kompolthy Imre és fiai kapták.[3])

Végre Csák Máté halála, Trencsénnek és hazánk északnyugati részének elfoglalása után Nagy Aba fia és unokája is ily sorsra jutott. Látszik, hogy I. Károly nem felejtett semmit. Ezek birtokai (Galgócz stb.) egyelőre a király kezén maradtak, később *1343-tól* kezdve a *Kont családéi* lettek; régi tulajdonosainak pedig azt mondották (de vers nélkül) lasciate ogni speranza, mert még attól is eltiltották őket, hogy a Kontokat valamely biróság előtt pörbe foghassák.[4])

A Szalánczy-ág sem valami kedves lehetett a királyi udvar benfentesei előtt, mert szorítják őket kifelé Abaujból; 1330-ban elcserélik Szalánczot és tartozékait Drugeth Vilmossal Bertót, Hedrifalva, Frics, Siroka és Vitézért, melyek, az utóbbit kivéve, a Hernád felső völgyében, kevésbbé termékeny helyen fekszenek.[5]) Igaz, hogy a hivatalos előadás szerint önkényt egyeznek e cserébe, de tudjuk, hogy voltak önkénytelen önkénytességek is.

Az utolsó csapást 1335-ben méri a királyi udvar az Aba nemzetségre, midőn a fiörökös nélkül elhalt Nádasdy Domokos terjedelmes birtokait Drugeth Vilmos nádornak adá.[6])

---

[1]) A. II. 28—29. — [2]) A. II. 281. — [3]) F. VIII/2. 399., 539. — [4]) F. IX/1. 92—94. — [5]) F. VIII/3. 512. Századok 1881. VIII. 76. — [6]) F. VIII/7. 271.

A nemzetségi jog, jobban mondva szokás, mert hisz irásba foglalva nem volt, azt rendelte volna, hogy az elhunytnak javai a nemzetség közelebbi rokon tagjaira (itt a Györkey- meg a Gagyi-ágra) szálljon, de a király e szokást most egyszerre megsemmisíté s oly hirtelen, oly *erősen* adományozta a javakat nádorának, hogy az elhunytnak özvegye és leánya csak nagynehezen, a Debreczeni Dózsa családnak és másoknak közbenjárására, tudták kikapni egyik hozományrészét másik a leánynegyedet.[1]) A Györkey-ág tiltakozott ugyan,[2]) de az hiábavaló volt. A Gagyiak még a következő században is jogot tartanak e réven Nádasdhoz és tartozékaihoz, de ezzel a dolgok folyását meg nem akadályozták; a nemzetségi jog megszünt.

Egyfolytában akartuk itt az Amadéfiak lázadásában részes Aba-ágak szomorú sorsát előadni. Szinte fájt annyi derék magyar családnak pusztulását szemléltetni; de másrészt kénytelenek vagyunk azt is beismerni, hogy az hazánk egységének és fönnállásának érdekében történt. Akkora birtok és hatalom, mint a minő I. Amadéé volt, ha az ő kezében nem is, de másében bizonyára veszedelmes volt.

Forduljunk már most *vígabb* események felé.

A többi ágak, melyek az Amadé-fiak vállalatában nem vettek részt, vagy e hibájukat csakhamar helyrehozták, az országban helyreállott béke s közbiztonság éveiben egymásután aratták a hadi és polgári érdemeket és tagjaik magas méltóságokra emelkedtek. Minthogy köztük a nemzetségi összetartozás úgyis megszünt, ezen érdemek és méltóságok előadásában az ágak betűrendét követjük.

Az Aszalay- és Szikszay-ágból kiváltak *a)* Aszalay Pál, a ki abaujmegyei főispán volt[3]), *b)* a fia II. János, a ki gömöri főispánságig vitte (1344.) s később is kikérik véleményét kétséges ügyekben[4]), *c)* Szikszay Péter, a ki 1342-ben Nádasdy Domokos örökébe lépett azaz Drugeth Vilmosnak borsodmegyei ispánja vala.[5]) Hogy különben a királyi udvar előtt

---

[1]) A. III. 349—50., 466—67.; V. 268—69. — [2]) A. III. 508. — [3]) F. VI/2. 343. — [4]) A. IV. 431.; F. IX/1. 266.; A. V. 204. — [5]) Z. II. 18—19.

kedves ember volt, mutatja, hogy leányát Annát 1353-ban fiusítják.[1]) Ezt különben vejére, Zudar Simonra való tekintetből is tehették.

Az Atyinay-ág nagyon derekasan viselte magát Dunántúl az ország egységét rontó Kőszeghyekkel szemben. E miatt Henrik fiai II. Lőrincz fiai közül Miklóst és I. Pétert 1313 körül elfogták, az utódaiknak később nevet adó Atyina várába vitték, ott egy alkalommal Miklóst lófarkára kötve hurczoltatták meg s mivel az iszonyatos kínzás után is életben maradt, újra kemény fogságra vetették. Miklós 3 évig tűrte a sanyaru rabságot, Péter még tovább, még 1317-ben is. Méltán megérdemelték tehát azon adományt, melylyel szenvedésük színhelye Atyina birtokukba jutott.[2])

A Kompolthy-ág közül Péter, a mint egyszer Károly királyhoz csatlakozott, hűségesen mellette maradt, s mivel már idős volt arra, hogy mint hajdan Bécs és Adorján vár alatt vitézkedjék, 1317-ben a királynéi tárnokmesterséget bizták reá. Ez volt 1318-ban is, s mellé még sebesi ispán.[3]) Fiai közűl I. István és III. Kompolt 1344-ben egyszerre ketten (mi különben e korban gyakori volt) viselték a hevesi főispánságot.[4]) Pál fia Imre, mint említettük, siroki várnagy lőn.

Legtöbbet emlegetik okleveleink a Lipóczi-ágat, de csak a Nekcsei családot, a másik részről majdnem teljesen hallgatnak. I. Sándor fiai közűl III. Demeter az ország egyik legfőbb emberévé küzdötte fel magát. Az akkoriban nagyon fontos, sőt egy ideig az országban elsőnek tartott tárnokmesteri hivatalban szokatlanul hosszú ideig, 22 évig működött, azonkivül rá bizta a király az oly nagy és kiváló megyék főispánságát, mint Bács és Trencsén, s ezek közűl Trencsén megye igazgatása Csák Máté halála után nagy *okosságot* kivánt.[5]) S mintha még ez sem lett volna elég, a király olykor még rendkivüli küldöttjének (ma azt mondanók kormánybiztosnak) is megteszi. Mint ilyen tart pl. 1327-ben Szabolcs, Bihar és

---

[1]) A. VI. 100. — [2]) A. I. 427. — [3]) F. VIII/1. 458., VIII/2. 67.; A. I. 471. — [4]) A. IV. 520. — [5]) L. életrajzát Pór Antaltól Századok 1890. 20—43. ll.; A. I. 395., II. 71.; F. VIII/2. 328. stb.; Sztár. I. 57.; A. I. 589.

Szatmár megyék nemességével közgyülést.[1]) Testvére II. Sándor a rozgonyi csata után még csak egyszer 1321-ben fordul elő, de akkor is körös-szegi várnagy;[2]) e vár pedig akkor Kopasz nádor leveretése után (azelőtt az övé volt) nagy jelentőséggel birt. Sem őneki, sem Demeter testvérének nem voltak gyermekei, a kikre hivatalaikat hagyhatták volna. Miklós testvérének maradt egy Denk nevű fia, de az, az eddig közzétett adatok szerint, nem vállalt országos hivatalt, hanem gazdálkodott. Háborúban egyszer vett részt, akkor is szerencsétlenül, mert Aversa alatt küzdvén oly nagy sebeket kapott, hogy nemsokára belehalt, de már itthon Magyarországon.[3])

A Somosy ágból különösen II. János ügyekezik, hogy a király neheztelését megszüntesse, s azért 1317-ben élénk részt vesz Komárom visszavívásában.[4]) Meg is nyerte annyira a király bizalmát, hogy 1335-ben szabad ispánságot adott neki, azaz jobbágyait ő maga itélhette.[5]) Még nagyobb vitéz volt Budaméry IV. János, a ki egymásután vesz részt Ungvár ostromában, a szerb háboruban és 1325-ben a lengyel királynak segítségére küldetvén neki nagy szolgálatokat tesz.[6]) A volt újvári főispánnak II. Péternek fia II. Egyed a megyei közélet terén működött, 1338-ban *Sárosmegyének megbizottja* volt.[7])

Legutoljára lép a közszolgálat terére a Szalánczy-ág. Ebből Petőcz fia Miklós 1338-ban tünik föl először, mint királyi ügyvédő, s az a következő évben is.[8]) Majd fokozatosan kir. főajtónálló és végül 1342—44. vajda lesz.[9]) Miért vesztette el az erdélyi vajdaságot? bizonytalan. Tán nagyobb jogász volt, mint vitéz. A királyi udvar kegyét azért nem vesztette el; továbbra is megjelent ő ottan, s a királyi legfőbb törvényszéknek erre fölhivott tagja volt[10]) és később ő is *szabad ispánságot* kapott.[11]) Testvére János szintén tekintélyes és igazságszerető ember volt,[12]) de nem tört olyan magasra,

---

[1]) Sztár. I. 57. — [2]) A. I. 589. — [3]) Hist. Hung. Fontes Dom. III. Hibásan »de Nerche«-nek írják »de Necche« helyett. 158. — [4]) F. VIII/2. 206. — [5]) A. III. 186. — [6]) F. VIII 3. 74—75. — [7]) Sztár. I. 154. — [8]) A. II. 442., 521. — [9]) A. IV. 121., 191.; F. IX 1. 56., 66.; A. V. 550. — [10]) A. V. 474. — [11]) F. IX 1. 446. — [12]) A. III. 264.

Sárosmegyének volt néha választott embere — I. György pedig Abaujnak.[1]) Még Bertóthy Simon volt az ez ágból, a ki a hadi téren, kivált a rácz háborúban, annyi érdemet szerzett magának, hogy a király méltónak találta őt *a szabad ispánságra.*[2])

Végül nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy hazánk művelődéstörténetében is helyt kér a maga számára az Aba nemzetség. Ő volt ugyanis alapítója a sári monostornak, a veresmarti pálos kolostornak;[3]) bátran neki tulajdoníthatjuk a debrei monostor építését is. Hosszabb ideig kegyura volt, sőt alkalmasint alapítója is a széplaki apátságnak.[4]) Ő volt alapítója és kegyura a premontrei rendű és Szent Miklós tiszteletére emelt mislyei prépostságnak is, s innen van, hogy élén nem egyszer Aba nembeli állott.[5]) A Salamon király korában keletkezett százdi (Borsod m.) és a taktaközi ptrügyi (prügyi, piügyi) monostorok kegyurasága az 1267—1352. években a Bodrog-Keresztury és Debrey-ágakat illette. Számos (ma már elpusztult) vár köszöni létesítését az Aba nemzetség ama buzgalmának, mely a tatárjárás után ilyen várak építésében nyilvánult. Ilyenek voltak: Bene vára (a Csobánka-ágé), Oroszlánkő (a Kompoltyaké), Nána (szintén a Kompoltyaké) és Sirok (a Borh-Bodon-ágé) a Mátrában; Amadé, másképp Göncz és Szalánczvára Abaújban, Lipócz és Somos vára (később Kőszeg is) Sárosmegyében, sőt alkalmasint ide tartozik a fentemlített Nyeviczke vára is Ungvár mellett és Kürü a Tisza mellett. IV. László, kinek az ilyen családi várakkal sok baja volt, azt iratta ugyan egyszer valamelyik kanczellárjával a sikos pergamenre, hogy particularium castrorum plura dispendia noscuntur, s az is igaz, hogy a föld népének sok veritékébe került egy-egy ilyen sasfészek fölépítése, de másrészt e várak hasonlíthatatlanúl kényelmesebb és biztosabb lakást nyujtván a régi egyszerű sátorféle lakoknál, az izlés és szokások finomítására nagyon sokat tettek, s

---

[1]) A. II. 227. — [2]) F. IX/1. 647. — [3]) Lásd a fentebb idézett adatokat. — [4]) Z. III. 242. — [5]) Csánky: Magyarország történ. földrajza I. 213., 229.; F. VI/2. 107., 269., 275., IX/3. 392., 399.

mivel továbbá az ilyen várakhoz tartozó birtokokat élesen körvonalozták, hazánk birtokviszonyainak állandósítására is jótékony hatással voltak.

B) Birtokviszonyai.

Hogy éppen ott vegyük föl az elbeszélés fonalát, a hol elejtettük, azzal kezdjük, hogy művelődéstörténelmi szempontból igen érdekesek a nemzetségek birtokviszonyai is. Egy-egy hatalmas nemzetség bizonyos területnek (már akár megszállás, akár adomány útján való) elfoglalása után, annak benépesítése, a földmívelés, ipar meghonosítása és a kereskedelem előmozdítása által éppen oly mértékben közreműködhetett hazánk fölvirágoztatására, mint hadi tettei által.

Az Aba nemzetség tevékenységéről e tekintetben csak kései és szórványos tudósításaink vannak. Igy pl. tudjuk, hogy Lipóczy-ágbeli III. Demeter a mai Hanusfalvát alapította,[1]) a Somosy-ág pedig Sárosmegyében a Hernád és Szinye folyók közt eső erdőket készült benépesíteni[2]) és a Somostól északnak eső Zsidópatak nevű helységüknek vásárjogot szereznek,[3]) a Kompoltiak pedig már 1296-ban vasbányát akarnak nyitni Domoszlón.[4]) De nincs semmi okunk arra, hogy a nemzetség ilyetén munkásságát csupán a XIV. századra szorítsuk, sőt inkább jogunk van arra, hogy a régibb századokban is ilyennek képzeljük.

Érdekes már most kikutatni, hogy az Aba nemzetség hol kezdhette meg művelődéstörténeti tekintetben annyira fontos tevékenységét, vagyis melyek voltak ősi birtokai?

E tekintetben első pillanatra nehéznek tűnik fel a felelet, mert a XIV. század első felében az Aba nemzetség birtokai roppant szétszórtaknak látszanak. Nincs az országnak kerülete, a hol egyik vagy másik ágnak ne lettek volna jószágai. A Galgóczy-ág Nyitra- és Pozsonymegyékben, az Atyinay-ág Sopron megyében és a Dráván túl a mai Verőczemegyében, a Lipóczi-ág szintén Dráván túl és a régi Zaránd-

[1]) F. VIII 2. 590.; A. III. 43. — [2]) F. IX/1. 559—60. — [3]) F. VIII 2. 49., 577. — [4]) W. X. 210.

megyében, a Csente-ág Erdélyben volt birtokos. De hogyha az itt fölsorolt tájékokon eső birtokokról szóló okleveleket végigtekintjük, látjuk, hogy mind a XIII. és XIV. században szerzett jószágok azok. Ősi birtoknak csak az olyan területeket s falvakat tekinthetjük, a melyeken több ág osztozik, vagy a hol az egyes ágak legalább is szomszédosak.

Ilyen pl. először is Gyöngyös. A XIV. század elején a legnagyobb része már a Csobánka-ágé ugyan, de bizonyos, hogy a XIII. században egy része még a Rédey-ágé volt s egyes darab földek még később is az Aszalay-ágéi. [1]) Nincs semmi értelme, hogy az oly távol eső és nagybirtokú Aszalay-ág itt egyes földdarabot szerezzen; hogy mégis volt, azt úgy magyarázhatjuk meg, hogy örökségképen az ősi birtokból szállott rájok s már csak kegyeletből sem akarták eladni.

A Gyöngyöstől északkeletre eső Tarján szintén ilyen birtoknak tekintendő, mert a Szalánczy és Tarjáni ág osztozik területén. Gyöngyöstől nyugatra esik a hajdan jelentékeny Pata; ez 1234 előtt nem volt ugyan egészen az Aba nemzetségé, de az ő kezükön levő részt is két egymástól meglehetős távol álló ág, a Csobánka és Lipóczy bírja.

Végre Gyöngyöstől délre esik Adács falu, hajdan szintén Aba-birtok, 1337-től kezdve az egész a Kompoltyaké ugyan, de eredetileg három ágé volt, az Adácsy-, Csobánka- és Kompolty-ágaké. Azt említenünk sem kell, hogy a Gyöngyöstől észak és keletnek eső Solymos és Ugra más-más Aba-ágnak jószágai.

Íme Hevesmegyének eme részén, mintha valami központ lenne ott, egyszerre 10 Aba-ágnak birtokai csoportosulnak. Ezt csupa merő véletlenségnek tulajdonítani nem lehet. S valóban, ha keressük, meg is találjuk a központot: ott van Sár az ő monostorával, a melynek kegyurasága az Aba nemzetséget illette, s hogy az idegen kézre ne kerüljön, még a szinte kapzsinak tetsző Kompolty-ág is kész áldozatot hozni s odaadja a termékeny zsadányi birtokot Szécsenyi Tamásnak.[2])

---

[1]) A kútforrásokat l. az egyes ágak birtokainak fölsorolásánál. — [2]) F. VIII/4. 416.

A sári monostor környéke tekinthető tehát első sorban az Aba nemzetség ősi birtokának, a melyből még a messze elszakadt ág is igyekezett magának egy-egy talpalatnyit megtartani emlékül.

Nagyon régi birtoka volt s talán szintén még a *nemzetség alapítójától* szállott reá: Gyanda a Tisza mellett (most puszta Tisza-Bő és Roff között). A XIV. század elején három ág: az Amadé-, Csobánka- és Gagyi-ág birta; de azonkívül még más Aba-birtokok is csoportosulnak mellette: Roff a Kompolty-, Bura a Verpeléty-ágé volt, Bura mellett esett azon Wecheg nevű helység, melyet az Aba nemzetség valaha (1261 előtt) a sári monostornak adományozott,[1]) úgy hogy, mikor Aba Sámuel a Tisza felé menekült, talán eme birtokait akarta fölkeresni.

Már a Névtelen jegyző említi, hogy az Aba nemzetségnek a Takta mellett is vannak birtokai, még pedig olyanok, a melyeket az ő korában (a XIII. század elején) ősi javaknak tartottak. Ezen állítását igazolják az oklevelek, mert midőn (az egyelőre a Tarjáni-ághoz sorolt) György fia Péter Csobajt és Rátkát (az ismeretlen Suitával együtt) és ismét a Debrey-ág Dadát és Rátkát 1252-ben és 1254-ben eladja, a Bodrog-Keresztury- és Apos-ágak, továbbá Aszalay Marhard és István fia Jousen mindannyiszor beleegyezésüket adják hozzá, már pedig, ha a kérdéses birtokok szerzemények s nem ősiek, ilyen beleegyezés nem szükséges. A Taktaközén levő Prügymonostora (most Ptrügy) is régtől fogva birtoka volt a Bodrog-Keresztury- és Debrey-ágaknak. Fentebb Bodrog-Keresztur, Szeg (ma Puszta-) Erdőbénye és Tályа egészíték ki az ősi jószágot.

Ezek azok, melyek ősi birtokoknak tünnek föl. De nagyon figyelemre méltó dolog az is, hogy a mai Abauj- és Sárosmegyékben mily sűrűn csoportosulnak egymás mellé az Aba-ágak birtokai.

Kezdjük ennek kimutatását Abauj déli részén a Hernádnak jobb partján.

---

[1]) Egri emlékkönyv 1865., 182.; F. IV/3. 38.

Itt Szikszó, Aszaló és Halmaj egymás mellett eső tekintélyes helységek, az Aszalay-ág általában ismeretes birtokai. Ezektől északra esik Gagy, Vendégi és Bátor, a Gagyi-ág jószágai, még feljebb Buzitán legalább részbirtoka van a Szalánczy-ágnak; Enyiczkén vagy vidékén pl. Kenyheczen az Aszalay-, Gagyi-, Nádasdy- és Litéry-ágak birnak kisebb-nagyobb, tán inkább szerzett részekkel. Ettől nem messzire Nagy- és Kis-Ida, Pólyi, Gárd (most puszta), Litéri (ma nincs meg) és Zsebes egy része összefüggőbb birtokot alkottak, mely az Amadé-, Csirke- és Litéry-ágak kezén volt. Alkalmasint ezek mellett terült el a Verpeléty-ágnak abaujmegyei birtokrésze is, mely Ida (Nagy-Ida), Ujfalu (Jászó-Ujfalu?) és Litéri falvakból állott.

Még sűrűbbek és összefüggőbbek az Aba nemzetség jószágai a Hernád bal partján. A Debrei-ág tagjai 1288-ban az Abaúj-Szántóhoz közel eső Pere és Tuzsa falvak eladásába mint szomszédos birtokosok egyeznek belé. Aztán feljebb következett Göncz vára, máskép‿Amadévára az ő, sajnos ismeretlen, tartozékaival. Kevéssel odább, vagy tán épen e mellett kezdődött a Nádasdy-ág birtoka, mely Nádasd, Zsadány, Szkáros, Bogdány, Alsó- és Felső-Csáj, Ósva (hajdan Elsva vagy Ilsva), Felnádasd (ma Nádaska) és Lengyelfalva falvakból és Széplak harmadából állott, s csaknem az egész Ósva völgyet magában foglalta. Ettől keletre estek Szaláncz tartozékaival és Szinye a Szalánczy-ág jószágai; a két birtoktest épen közrefogta Györkét és Györgyit, melyek a Györkey-, továbbá Bődöt és Csákányt, melyek a Tarjáni-ágé voltak.

Ha áttekintünk Sárosmegyébe, annak déli részét csaknem egészen az Aba nemzetség kezén találjuk. Keczer-Lipócz, Somos, Szent-Kereszt környékén a Tarcza, Hernád és Szinye mellékét ellepik a Lipóczi-, Somosy-, Györkey-, I. Bodon-, Amadé- és Nádasdy-ágak birtokai (a XIV. századbeli szerzeményekről nem is szólván).

Hogy Abaújmegyében nagybirtokosok levén az Aba nemzetség ágai, a szomszédos Sárosmegyében annyira elterjedtek, ez érthető, s még könnyebben megérthető akkor, ha tudjuk, hogy valaha a két megye egy volt és Sáros a

XIV. században vált ki Abaujból. De látszólag egész megmagyarázhatatlan, hogyan jutott a hevesmegyei származású Aba nemzetség Abaujmegyébe s hogyan szerez épen itt majd mindenik ága, egymáshoz oly közel, nagy terjedelmű javakat? Csupa véletlennek ezt sem tulajdoníthatjuk s ennélfogva másban kell keresnünk az okát.

Ez pedig nem más, mint hogy valaha a X—XIII. században Heves és Abauj egy vármegyét alkottak és pedig Ujvár s később, mikor már több Ujvár volt, Abaujvármegyét. Mi volt ennek a különös politikai intézkedésnek oka? nem tudjuk, csak így hozzávetésképen mondhatjuk, hogy a mai Hevesmegye területén lakó várjobbágyok és nemesek talán az eredetileg végvárkép szereplő Ujvár védelmére voltak kirendelve. Ha e hozzávetés áll, akkor önkényt következik, hogy a nemesség és várjobbágyság egy része a kötelesség könnyebb teljesíthetése végett Aba-Ujvár környékén letelepedett s erre látszik mutatni, hogy a két megye helynevei közt — mint már Pauler Gyula megjegyzé — annyi egynevű találkozik, pl. Szikszó, Halmaj, Füged, Fancsal, Méra, Detek, vagy Detk, Bakta, Gyanda, Karácsond mind Heves, mind Abaujmegyében előfordulnak.

Nem lehetetlen tehát, hogy az Aba nemzetség tagjai is honvédelmi kötelezettségük teljesítése alkalmával ismerték meg Abaujmegye kies völgyeit s még akkor kaptak adományul a királytól nagy területeket, mikor még a vidék jórészt lakatlan volt. Ilyen esetben hajlandók voltak királyaink egyszerre nagy darab földeket is odaajándékozni. A B.-Keresztúry ágbeli Prügy comes nagyatyja pl. kapott a Gyepüelven (ultra indagines) egy Zemeldene nevű birtokot. Ha a határpontokat jó figyelemmel kisérjük, azt látjuk, hogy ez a birtok magában foglalta Sárosmegye mai makoviczai járásának felét, körülbelül 20—22 azóta alakult falunak területét. Ekkora adományokban részesülhettek valaha a még régibb Aba nembeliek a mai Abaujmegye területén és a mai Sárosmegye déli részén, s lassan-lassan azokat benépesítvén, e tájakon senkitől fölül nem mult nagybirtokosokká lettek.

Természetes, hogy mindez csak hozzávetés, arra való csupán, hogy egyelőre némi magyarázatul szolgáljon s később

talán az igazság könnyebb feltalálására vezessen. Éppen így csupán hozzávetésre vagyunk kényszerítve azon kérdésre való feleletnél, hogy miért nevezték el a régi Ujvárt Aba-Ujvárnak? Az bizonyos, hogy már 1251-ben így hívták s ekkor a királyé volt.[1]) Ebből kitűnik tehát, hogy nem azért nevezték el így, mert az Aba nemzetség tulajdona lett volna. De marad még két eshetőség: vagy azért kapta e nevet, mert Aba Sámuel építette, vagy azért, mert az Aba nemzetség birtokai közt feküdt. Mind a két esetben azonban az Aba nemzetséggel összeköttetésben áll.

Előadván ekkép, a mit az Aba nemzetség birtokairól általában előrebocsátanunk kellett, áttérhetünk az egyes ágak birtokainak felsorolására, megokolván egyuttal, miért adtuk egyik vagy másik ágnak ez vagy amaz elnevezést.

I. Adácsy-ág. Azért neveztük így el, mert az egyetlen róla szóló adat a hevesmegyei Adács falu részének birtokosai gyanánt említi. E birtokrészt Miklós 1337-ben 60 márka garasért (a budai mérték szerint) eladja a szintén Aba nembeli Kompolty Imrének.[2])

II. Amadé ága. A potiori fit denominatio elvét követvén, legkiválóbb tagjáról neveztük el e mindössze 4 nemzedékre terjedő, mégis oly hatalmas ágat.

A mily sokat beszélnek az oklevelek politikai szerepléséről, oly keveset szólnak birtokairól.

Hevesmegyében az övé volt Gyanda egy része, a melyet 1319-ben, mint Amadéfia János és László hűtlenek birtokát, I. Károly másnak adományoz.[3])

Ettől nem messzire, a Tisza másik partján fekszik Kis-Kürü. Mint említők, alkalmasint itt volt Amadénak azon vára, melyet a Kállayak 1290-ben ostromolnak s melyet az oklevél Kerew-nek ír.[4]) Következtetjük ezt abból, mert a mostani Nagy-Kürüvel egy Kürümonostorát is Kerew monostorának írja egy XIV. századbeli oklevél.[5])

Abaujmegyében 1280-ban Dávid comes három fiával együtt visszaszerzi Egyházas- és Fel-Idát, Pólyit és Gárdot

---

[1] W. XI. 373. 410. — [2]) Századok 1887. VIII. füz. 76. — [3]) A. I. 572. — [4]) F. V/3. 506. Fejér először »Inkur«-t írt, de aztán kijavíttatja »Kerew«-re, VII 2. 135. — [5]) A. IV. 133.

(ma puszta), melyek valaha az Aba nemzetségé voltak ugyan, de később eladás, vagy más uton idegen kézre jutottak. Egyházas-Idát Tahy Sükösdtől vette 80 márkáért, 2 jó lóért és 2 öltözet ruháért, Fel-Idáért, Pólyiért és Gárdért pedig 300 márkát fizetett, s még Tarcsa és Örs nevű (alkalmasint az Árokszállás mellett eső Tarcsa és Tarna-Örs) falvakban adott több darab földet.[1])

A Hernád balpartján Amadé birta Gönczöt (Amadé várát), tovább Széplak harmadrészét és az ottani apátság kegyuraságát. Széplaki jószága örökölt vagyon volt; I. Bodonágbeli Dénes ugyanis őt fiává 1288-ban fogadta és e széplaki birtokot a kegyurasággal együtt reá hagyta.[2])

Többi jószágai az Amadé-ágnak nem ősi Aba-birtokok, hanem Finta vagy I. Amadé szerezményei.

Finta még 1280 előtt kapta Ungmegyében, Velika-Palagia (Palágy) földét, de már ez évben elcserélte azt Belese (Bölse Abaujban?) nevü földért.[3])

I. Amadé nagyobbszerű birtokszerzeményeit (Ungvármegyét, Kassa várost, a Kállay-birtokokat stb.) említők már a politikai történelemben. A kisebbekhez tartozik Kajáta Sárosmegyében a Szinye mellett. Ezt a királytól kapta s 1295-ben Mersefia Benedeknek adományozta.[4]) Ehhez hasonló birtokszerzemény lehetett ugyancsak Sárosmegyében Felső-Sebes, melyet 1307-ben a Kapitól északra eső Asgutért elcserélt.[5]) E tájékon esett az a Kabala-földe nevű birtokuk is, melyet bukásuk után Perényi Miklós kapott,[6]) mert az a mai Lófalvával egy.

Zemplénmegyében a Bodrogközön egy jókora uradalom, a mely Géres, Kis-Semjén, Karul (ma ismeretlen) és Ricse falvakból állott, szintén I. Amadéé és fiaié volt, de erről is csak akkor értesülünk, midőn örökségükbe mások, a ruszkai Dobók lépnek.[7])

III. Apos ága. Az ág alapítójának neve elégséges arra, hogy a többitől megkülönböztessük.

---

[1]) F. V 3. 61. Sztár. I. 25—26.; H. O. VI. 264. — [2]) Z. III. 242.; Z. I. 409., 443. — [3]) W. IX. 269. — [4]) VI 1. 381. — [5]) VIII 1. 237. — [6]) F. VIII 2. 207. — [7]) A. I. 461

Ezen ág az, melynek birtokviszonyairól legkevesebbet tudunk. Azt látjuk, hogy tagjai közül Bökény beleegyezik Csobaj eladásába,[1]) majd hogy Bökény és Csaba jogot tartanak Rátka és Suita falvakhoz,[2]) de olyan helységről, a melyben ők lettek volna a földesurak, nincs emlékezet.

IV. Aszalay- és Szikszay-ág. Az ág két legnagyobb birtokáról maguk az ez ágból származó családok nevezik úgy magukat.

Ez ág jószágainak java Szikszó, Aszaló, Halmaj s a hihetőleg e mellett eső Apáti falvakból állott. A három utóbbit az egri káptalan már 1275-ben úgy említi, mint Marhard főispán helységeit,[3]) Marhard fiát Mihályt pedig már egy 1308-iki oklevél Szikszaynak (de Zekzou) nevezi.[4]) De voltak ezenkivül kisebb birtokrészei másutt is. Igy pl. Marhard főispán 1251-ben Szinna mellett Nagy-Idán birtokoskép említtetik[5]); szomszédnak nevezi őt egy határjárólevél is 1267-ben, midőn Enyiczke határpontjait Pólyi felé jelölgetik[6]); fia Mihály szintén szomszédképen szerepel, midőn 1300-ban Szurdok határát járják.[7]) Ezek mind Abaujban esnek. Jogot tartottak még a szintén Abaujban eső Semsére; legalább Pál tiltakozik annak eladása ellen[8]) s aztán Buzita, Reste, Kány (s a most ismeretlen) Kachun és Chyp (Kácsik és Cseb puszták?) falvakhoz. Mihálynak már levelei is voltak e birtokokra, de aztán bizonyos föltételek alatt keresetétől elállott.[9])

Aszaló környékén szépen gyarapították jószágaikat 1320-ban. Odaadták ekkor a Temesmegyében, tehát tőlük távol eső szaggyúi (Szaggyúmonostora, Kis-Szaggyú másként Velchefalva, Thidbay, Maráz, Verebes és Tövised falvakból álló) uradalmat a zarándmegyei Gyarad faluval együtt a királynak s megkapták érte az Ákos-nem Erne-ágának elkobzott jószágaiból Al-Zsolcza, Csécs és Lövő borsodmegyei falvakat és a zemplénmegyei Kesznyétét.[10])

Gyöngyösön (Hevesm.), mint említők, az Aszalay-ág

---

[1]) IV/2. 167. — [2]) W. VII. 408. — [3]) V/2. 304.; V. ö. Adatok az egri egyházm. tört. I. 404. — [4]) VIII/5. 12. — [5]) W. XI. 374. — [6]) W. VIII. 174. — [7]) W. X. 398. — [8]) A. I. 475. — [9]) A. I. 495. — [10]) Egri kápt. orsz. lt. Prot. X. 924. V. ö. A. III. 76.

szintén birt egy darab földet, 1302-iki levél már említi, hogy az Marhard fiaié,[1]) egy 1322-iki pedig mondja, hogy még mindig ez ágé, de akkor már Marhard unokáié volt.[2])

Szabolcsmegyében Dada mellett már 1254-ben birtokos volt Marhard,[3]) de később nincs semmi nyoma az ág e tájon fekvő jószágainak.

Rövid ideig Szatmármegyében is földesur volt ez ág, Marhard fia Péter Tamás bán nőtestvérét vevén nőül, Gödének hosszú per után sikerült anyjának leánynegyedét megkapnia s ez Dobos helységnek s a hozzá tartozó Pályi és Dég inkább pusztáknak feléből állott.[4]) De már 1308-ban Szikszay Mihály Göde beleegyezésével visszaadja a birtokot a Hont-Pázmány nembeli (rég kihalt) Batthyány családnak.[5])

Merre esett azon Gyárfás földe, melyet 1307-ben I. Pál fiai szolgájuknak adományoztak? eddig meghatározhatatlan.[6])

Nagyobb mértékű változtatásokat az ág birtokaiban később a XIV. század harminczas éveiben Aszalay II. János tett. Először arra igyekezett, hogy a kihalt (Aba nb.) Verpelét-ág abaujmegyei birtokait megszerezze. Ezeket, Nagy-Idát, Ujfalut és Litérit, 1334 előtt a Fonyi család kapta meg a királytól. Aszalay II. János odaadta értük Keszny éten falut, csakhogy újra Aba nembeliéi legyenek s ettől fogva Idainak nevezte magát.[7]) Aztán újra cserére lépett a Litéryággal; odaadta ezeknek Litérit és ráfizetett még 110 márkát, csakhogy Kenyhecznek (Kemeych) ezek kezén levő részét családjának megszerezze.[8])

Attól kezdve aztán, hogy Nagy-Ida az övé lett, Idaynak is nevezi magát.

V. Atyinay-ág. A tőle származó ily nevű családról nevezzük úgy.

Messze-messze szakadt az ősi fészektől s még nyoma sincs, mikor s miért távozott?

Első szerzett birtoka volt az ág megalapítójának I. Lőrincznek a ma ismeretlen Hurbuchan Szana vármegyében

---

[1]) A. I. 6—4. — [2]) A. II. 18. — [3]) H. O. VII. 44. — [4]) W. X. 145—46., 224—26. — [5]) VIII/5. 12. — [6]) A. I. 134. — [7]) A. III. 76.; A. IV. 431.; A. V. 204.; A. V. 396. — [8]) A. III. 237.

(most Boszniához tartozik); később kapta a hűtlenné lett Óváry Konrád mosony- és pozsonymegyei javait. Midőn pedig Óváry Konrádnak a király megbocsátott s birtokait visszaadatta, az I. Lőrincztől ekkép visszavett Óváry-féle javakért, meg Hurbuchanért cserébe adta neki Locsmándmegye területét. Ha a határjárást jól megfigyeljük, látjuk, hogy e hatalmas birtok akkor Lánzsér, Szentmárton, Felső-Alsó-Lók, Nyék, Ritzing, Haracsony, Dobornya (Rajdin), Geotal (Deutal), Nyék, Derecske, Felső-Rámócz része és Magyar-Limpach falvak területéből állott.[1]) Ezek közül I. Lőrincz Nyéken vett állandó lakást s azért ő, valamint utódai jó ideig Nyékyeknek neveztetnek.[2])

1270-ben I. Lőrincz Nyéktől délnyugatra, Csáva és Szentmárton közt eső Georan helyesen Geotan (= a mai Nyuthal = Sopron-Ujlak) nevű birtokát elajándékozza.[3]) 1274-ben kapja ugyancsak ő Szent-Mihályt Vasmegyében, mely talán a mai Német-Szentmihálylyal egy.[4]) 1283-ban az övé volt Tót-Susuk Kópházától délre.[5]) A borsmonostori kegyuraságot is ő és fia birták s II. Lőrincz annyira megszereti a védelme alatt álló egyházat, hogy neki egy nagy, Lánzsértól délnyugatra eső Magyar-Lempach (most csak az osztrák Limpach neve emlékeztet reá) nevű birtokot adományoz.[6]) 1286-ban a király elveszi ugyan tőlük a kegyuraságot,[7]) de csak úgy szóval, mert hiszen bajosan volt már ereje e rendeletét érvényesíteni.

Ugyancsak II. Lőrincz kezd szerezni birtokot a Drávántúl, Verőczemegyében. 1290-ben Erzsébet anyakirályné neki adja a szentmartoni visznekséget (viznicatus).[8]) Fiainak nagy hűségét és szenvedését I. Károly nem tudja jobban jutalmazni, mint hogy nekik adja a Monoszlay Gergely után a koronára szállott Atyina és Novák nevű nagyterjedelmű uradalmakat, melyek területén két kővár: Atyina és Dornocz is volt.[9]) Atyina egy a mai Vucsinnal, Dornocz pedig nem más,

---

[1]) W. VIII. 49—55. — [2]) Pl. II. Lőrincz már 1285-ben W. IX. 428. — [3]) W. VIII. 321—22. — [4]) W. XII. 89. — [5]) Győri Tört. és rég. füz. IV. 315. — [6]) F. V/2. 596. A kelt helye »Kék« kiigazítandó »Nek«-re. — [7]) F. V/3. 461. — [8]) W. XII. 487. — [9]) A. I. 426.

mint a mai Drenovácz Verőczemegyében.[1]) Kevéssel az Atyináról szóló adománylevél kiállítása után megszerzik az e mellett eső (in Achana sive a parte Athana) Keresztur földet régi jótettek és új igéretek árán.[2]) Innen nem messzire estek Császmafő és Illudyakfölde helységek Körösmegyében. 1316. jul. 25. Kőszeg ostrománál örvendeztette meg őket ezekkel a király.[3]) E vidéken jogot tartanak még (a ma ismeretlen fekvésű) Szent-Erzsébet nevű birtokra is.[4]) Atyina elnyerése után II. Lőrincz fiai és unokái »Atyina urai«-nak (domini de Aghuna) neveztetnek. 1318-ban visszakapják a körösi vár tömlöczőreinek Temlechov nevű, már III. Andrástól atyjuk ajándékozott földét.[5]) Az Aba nemzetség sasa tehát messze földön is tudott magának fészket rakni.

VI. I. Bodon-ág. Nem lelhetvén semmi más ismertetőjelet, ezt és a következő két ágat az ág első tagjairól voltunk kénytelenek elnevezni.

Bodonfia Dénesnek három birtokát ismerjük. 1268-ban kapta a királytól az Enyiczkétől dk. eső Csány és Gönyü birtokokat, de csakhamar odaadta azt a szomszédos birtokosnak Csányi Gálnak.[6]) 1285-ben nőtestvérének Szinnyei Merse özvegyének illetőleg fiának a leánynegyed fejében kihasítja birtokaiból Vitézmezőt, mely Sárosmegyében a Szinye folyó mellett esett s körülbelül egy a mai Szinye-Ujfaluval.[7]) Három évvel később újra ajándékoz; mint idős ember végrendeletet tévén I. Amadét fiává fogadja, vagyonát reá hagyja, s bizonyos, hogy I. Amadé utána örökölte Széplak harmadrészét s a széplaki kegyuraságot.[8])

VII. II. Bodon-ág. Az előbbinek rokona s mint ilyen 1285-ben beleegyezik abba, hogy I. Bodon-ágbeli Dénes Vitézmezőt nővérének adja,[9]) de egyebet semmit sem tudunk róla.

VIII. Bodrog-keresztúry-ág. Már 1255-ben Bodrog-Keresztúron lakott ez ág második különös nevű tagja, Prügy (Prud, Pued, Pud, Piud) ispán.[10]) A XIV. században is Keresztúryaknak nevezik ivadékait. Méltán hívjuk azért ez

---

[1]) Csánky: Körösmegye 50. — [2]) A. I. 448—49. — [3]) Orsz. lt. D. o. 34098. — [4]) A. III. 331. — [5]) U. o. 33570. — [6]) W. VIII. 211. — [7]) H. O. VIII. 346., 264. — [8]) Z. III. 242. — [9]) H. O. VIII. 246., 264. — [10]) F. VII 4 114.

ágat Bodrog-Keresztúrynak. Bodrog-Keresztúr közelében ez ágé volt a mai Erdő-Bénye (hajdan Al- és Fel-Bénye), másként Egyházas-Bénye és Szeg (ma Puszta-Szeg).[1])

Birtokai közé tartozott a fentebb ismertetett Zemeldene (Smilnó) földterület az ország határszélén. I. Artolfnak atyja kapta, fia Prügy pedig 1269-ben eladta jó olcsón, 30 márkáért.[2]) I. Artolf maga is szerzett királyi adományban egy falut, a beregmegyei Szalókát, de még ő maga túladott rajta.[3])

Prügynek többi birtokairól hallgatnak az oklevelek. Azt látjuk, hogy Rátka eladásánál tanu- és kezesképen szerepel és hogy 1272 után, mikor a királyi törvényszék elé kell idézni, ezzel a jászai konventet és Méray (Méra Abaujban) Gyula királyi embert bizzák meg,[4]) továbbá, hogy a borsodmegyei Csát mellett eső százdi monostor kegyura.[5])

Fiainak legalább egy jószágát meg tudjuk mondani s ez volt Kak Zemplénmegyében a Hernád mellett.[6]) Azonkívül birtokuk volt Pere és Tusa mellett. Sőt egy izben II. Artolf zálog gyanánt Pere egy részét el is foglalta.[7]) 1352-ben ez ág lemondott a hevesmegyei debrei völgyben fekvő jószágokról a Debrey-ág javára, ez pedig a Bodrog-Keresztúry-ágnak hagyta a százdi és prügyi monostorokat és Erdő-Bényét.[8])

IX. Borh-Bodon ága. Legközelebb állott az Ugray-ághoz. Sirok várának az ura volt 1320 előtt, s bizonyára ennek tartozékai voltak Boczonád (Hevesm.) s az abaujmegyei Szend (Scent).[9]) A Berettyó alsó folyásánál Túr mellett szintén voltak birtokai, nevezetesen Túrpásztó (most puszta) és Náta[10]) Szuna (ma nem létezik).[11]) A gazdag ágak közé tartozott tehát, nem csoda, ha sokan törtek vesztére. Várát 1320-ban Drugeth Fülöppel, akkor ujvári és szepesi főispánnal és Dózsa erdélyi vajdával vívatta meg a király, s ez annál nagyobb örömöt okozott a királyi udvarban, mert ekkor már

---

[1]) F. VIII/6. 99.; F. IX/4. 279. — [2]) W. VIII. 242. — [3]) U. o. 261—62. — [4]) V/3. 515. — [5]) W. III. 155. — [6]) W. XII. 344. — [7]) H. O. VII. 350. — [8]) Turul 1892. 185. — [9]) V. ö. A. II. 523.; A. III. 76., 103. — [10]) A. II. 269. — [11]) Váradi kápt. ls. f. XXIV. nr. 12. hibásan F. VIII/2. 67.

Csák Máté seregei őrizék a várát, s így egyuttal a »capitalis inimicus«-nak hatalma gyengült.[1])

X. Csente-ág. Az ág első ismert tagjának ragadvány neveről legczélszerűbbnek látszott elnevezni.

Az 1228-ban Erdélyben királyi emberkép működő Alcol bodunnak utódja-e, vagy csak a XIII. század végén házasság révén származott át? nem tudható.

Csente I. Jánosnak felesége Miked bán leánya, Erzsébet levén, 1298-ban ezzel Miked bántól két falut kapott Doboka megyében: Jenőt és Csobolót.[2]) Ezektől nem messzire, de már Belső-Szolnokmegyében esett ez ágnak más birtoka: Hosszumező falu a mellette levő Borzva hegygyel. Csente (II.) János 1326-ban eladja ezt Czegei Vas Miklósnak,[3]) de a vásár nem sikerült, mert 1356-ban újra régi gazdájának kezén találjuk Hosszumezőt a Borzva hegygyel együtt. Ez akkor is szabadulni igyekszik tőle s odaadja Elefánty Dezsőnek, cserébe ennek Apáti nevű dobokamegyei falváért.[4])

Sajátságos, hogy e Hosszumező mellett Csobánka, Apáti mellett Csente nevű falvak esnek. Vajjon nem a Csente-ág ősi javai-e ezek?

XI. Csirke-ág. A harmadiknak az ágból. I. Istvánnak ragadvány neve (Churke, Chirke) átment a tőle származó családra s mi is erről neveztük el ekkép.

Erőszakos, veszekedő természetű ágnak mutatkozik. Mindjárt Izsák annyi kárt tett a jászai prépostságnak, hogy elégtételül oda kellett adnia Méhlyuk nevü földét. (Abaúj m. Perecsétől északra esett.)[5])

Fiának Istvánnak erőszakoskodásait, melyeket Bárczay Illésen és Etenedfia Magyon elkövetett, már föntebb említők. Ezekhez csatolhatjuk még, hogy Delney Ite vérével is beszenynyezte kezeit, és birtokát elpusztította.[6]) Fiai, mint említők, a rozgonyi csata után Lengyelországba menekültek, s csak a lengyel király közbenjárására 1323-ban nyertek kegyelmet s kapták vissza javaikat, melyeket addig Drugeth Fülöp tartott elfoglalva.[7]) De e javak egy részét atyjuk hibáinak ki-

[1]) Z. I. 258. — [2]) W. X. 313. — [3]) F. VIII/2. 459—60. — [4]) H. Okl. 262. — [5]) IV/3. 147., 192., 315. — [6]) Sztár. I. 44. — [7]) A. II. 90.

engesztelésére föl kellett áldozniok; 1322-ben Ite vérdijában odaadják Gárdot (ma puszta Abaújmegyében) Ite fiának Jánosnak.[1]) 1347-ben pedig 3 évig tartó pör után tizenhárom márkát kénytelenek Etenedfia Magynak az 1304-iki templomfeltörésért fizetni.[2]) Hogy nem szivesen fizették e kárpótlásokat, eléggé kitünik a folytonos tiltakozásokból, melyeket Gárd elidegenítése ellen majd Tamás neje Ilona 1323-ban,[3]) majd fiai György, I. László és Péter 1331-ben[4]) és még 1351-ben is[5]) emeltek, noha ekkor már oly szegénységre jutottak, hogy a nádor előtt fölkelni sem merészeltek,[6]) mégis nemsokára pört inditottak Ite unokája II. János ellen; de persze elvesztették.[7])

Ha ez ág birtokait kutatjuk, először is az ötlik szemünkbe, hogy az övé Kis- vagy Fel-Ida, Pólyi és Gárd, éppen azon három helység, melyet 1280-ban Amadé-ágbeli Dávid fiai oly nagy költséggel és fáradtsággal szereznek vissza, többek közt azért is, mert az Aba nemnek régi jószágai.[8]) Kezökben van az egri káptalan erről szóló bizonyságlevele is.[9]) Hogy került tehát a Csirke-ág kezére? Pénzért bajosan. Inkább hihető, hogy I. Amadé atyja Dávid és Csirke Istváné, Izsák egy testvérek, Ábrahámnak fiai voltak s aztán az ősi javak felosztásánál kapta a Csirke-ág Fel-Idát, Pólyit és Gárdot. Erre mutat azon buzgó pártfogás is, melyben Lokietek Ulászló és felesége Csirke István fiait részesítik. Ha Csirke István I. Amadénak unokatestvére volt, akkor e pártfogást értjük; a hála tette volt az; különben bajos megmagyarázni.

Az eddig felsoroltakon kivül ez ágé volt még Bukócz (Bakolch) és Hillyó, melyek inkább csak Kis-Idának tartozékai és később telepített helyek voltak.[10]) Zsebes is Pólyitól keletre legalább egy ideig kezükön volt, mint 1330-iki osztozkodásukból kitünik.

Csirke Istvánnak három fia lévén, a Gárd elidegenítése után megmaradt három nagyobb helységen nem volt nehéz

---

[1]) Sztár. I. 44. — [2]) U. o. 198—204. — [3]) U. o. 45. — [4]) U. o. 70. — [5]) U. o. 255. — [6]) U. o. 255. — [7]) U. o. 292—97. — [8]) U. o. 25—26. — [9]) U. o. I. 292. — [10]) U. o. 203.

megosztozkodniok. 1330-ban Abaujmegye szolgája előtt véghez is viszik ez osztozkodást. Tamásnak jutott Kis-Ida (akkor Fel-Ida), I. Miklósnak Pólyi és Jánosnak Zsebes. Kis-Ida terméketlen földű lévén, I. Miklósnak Pólyi határából kellett egy részt bátyja részére kiegyenlítésül kihasítani. Hillyó, melynek határa legnagyobbrészt erdőségekkel volt borítva, közösnek maradt.[1]) Jánosnak magva szakadván, Zsebest 1352-ben I. Miklósnak kezén találjuk.[2])

Azon hosszú per, melyet Idai Csirke Péter 1372-ben a Szalánczy-ág ellen inditott, de elvesztett, s mely az egész Aba nemzetség nyugalmát felzavarta,[3]) mutatja, hogy egy század alatt mennyire elhomályosodott leszármazásuk emléke. Csirke Péter ugyanis azt állítá, hogy dédapja Dávid, Aba fia, Nádasdy Miklós testvére vala, holott dédapját valójában nem Dávidnak, hanem Ábrahámnak hívták.

XII. Csobánka ága. Az ág alapítójáról nevezzük ekkép. A Hevesmegyében birtokos ágak között eredetileg leggazdagabb volt. Szomoru történetét, mint semmisült meg, elmondottuk fentebb.

Birtokai Gyöngyös és Zsadány környékén estek. Mikor Csobánka két fia megosztozott, János Gyöngyöst, Péter Visontát tette jószágainak központjává. János fiai 1302-ben javaikon következőkép osztozkodnak meg: Gyöngyöst, Benét és a benei várat három részre osztván, mindegyik fiu egy-egy részt kapott, ezeken kivül Lászlónak jutott Halászi (Gyöngyös-), melyet atyja 1267-ben kapott és Árok, Sámuelnek Zsadány (részbirtok) és Pány; I. Dávidnak Nagyút (most puszta Zsadánytól északra) és Jenő.[4]) Ezenkivül még ugyanez évben birtokrészeik voltak Patán, Rédén, »Syanda« és Sirák (Gyanda és Sirok) nevű helységekben,[5]) de ezeket nem említi osztálylevél; lehet, hogy idegen kézen valának. E birtokok nagyobb részét még 1344-ben is követeli Sámuel fia Dávid, de persze hiába.[6])

Csobánkának Péter fiától származó unokája Pál javait csak akkor számlálja föl egy oklevél, mikor már más ült bennök. E szerint az övé volt Visonta vásárjával, Karácsond,

---

[1]) A. II. 515—16. — [2]) A. V. 599. — [3]) F. IX 6. 205—34. II. — [4]) A. I. 3—5. — [5]) F. VIII 5. 23. — [6]) W. XII. 667.

Adács, Zsadány (részben), Kürt (ma puszta Jász-Ladány és Kisér közt), továbbá a ma ismeretlen Csobánka, Hajontha és Laak, mind Hevesmegyében, s a sári monostor kegyuri joga, természetesen csak az őt illető részben.[1])

Az ág elpusztultával Bene vára hiába várakozott Aba nemzetségbeli várúrra.

XIII. Debrey-ág. A belőle származó családot a XIV. és XV. században Debrey-nek hívták.

Hevesmegyében, miként ezt az 1352-iki egyezkedésből tudjuk, Al-Debrő, Szentgyörgy (=Fel-Debrő), Tótfalu és Német-Kál falvakat birta. 1302-ig az övé volt Szekeresegyháznak egy része (Hort tájékán.)[2])

Zemplén megyében nevezetes jószága vala Tállya. Bökényt már 1255-ben tállyai lakosnak vagy birtokosnak írják.[3]) Ezért igyekszik Becse 1355-ben a szomszédos s a Tarjáni-ágtól eladott Rátka és Zsujta (Suita, Sucta) falvakat megszerezni, de csak egynegyedét kapta meg.[4]) Becse és Bökény 1258-ban s az abaujmegyei Goloppal[5]) II. Makján és Fülöp 1288-ban Pere és Tuzsa falvakkal (most pusztákkal) szomszédos birtokosok.[6])

Szabolcsmegyében ez ágé volt egyideig Dada és részben Polgár. Dadát Becse 1242—3-ban eladta.[7]) Polgári részeit Demeter 1302-ben nőtestvérének leány-negyed fejében átengedte.[2])

XIV. Gagyi-ág. Legelőször a Gagyi-család ágazott ki belőle s azért méltán viseli e nevet.

Legközelebb állott a Szalánczy és Nádasdy-ágakhoz,[8]) de a rokonság fokáról semmit sem árulnak el okleveleink.

Birtokairól is nagyon keveset tudunk. Mindenesetre az övék volt Gagy; mert Gerewen fiai már 1327-ben erről írják magokat. 1327 előtt örök birtokuk volt Enyiczke és Szemere (mindkettő Abaujmegyében; Szemere akkor kettős helység volt); de közösen birták azokat a Nádasdy-ággal. 1327-ben úgy egyeztek meg, hogy Enyiczke egészen a Nádasdy-ágé

---

[1]) F. VIII, 2. 399., 539. — [2]) Turul 1892., 185. — [3]) F. VII 4. 114. — [4]) W. VII. 408. — [5]) W. VII. 481. — [6]) W. IX. 481. — [7]) H. O. VII. 44. — [8]) F. IX 6. 205—34.

lett, a Gagyhoz közelebb eső Szemere pedig tisztán a Gagyiaké.[1]) 1347-ben I. Lőrincz fiaié volt a Gagytól északnyugatra eső Keresztéte.[2])

Mint említők, ez ág a Tisza mentén is birt még valamit az ősi javakból. 1350 előtt I. Péter leánytestvérének leánynegyede fejében gyandai (Tisza-Bő mellett) részbirtokát az ott levő egyház kegyuraságával együtt adta oda Loki Miklósnak.[3])

XV. Galgóczy-ág. Egyetlen oklevél említi, hogy az Abanemből származott.[4]) Nagy szükség volt e nyilt fölemlítésre, mert oly messze szakadt az ág az ősi fészektől, hogy e nélkül rá se jöhettünk volna.

Körülbelül 20 évig birtokosa lévén az akkor is jelentékeny vágmenti Galgócznak s e körül csoportosítván többi jószágait, erről véltük elnevezhetőnek.

Tagjai kezdettől nagy birtokszerzőknek tűnnek föl. 1247-ben kapja Tamás mester IV. Bélától a tatároktól megölt nyitrai várnépek földeit Udvarnokon (Galgócztól délre).[5]) Ez később testvérének Nagy Abának joszágai közt fordulván elő, azt kell hinnünk, hogy Tamásnak magva szakadt. Nagy Aba maga is részesült királyi adományban. 1272-ben pl. V. István Monoszlay Egyed tárnokmester és pozsonyi főispán kérésére neki ajándékozza a Nyitra-Ujlak mellett eső Tavarnuk (Tárnok) és Wrsed nevű nyitrai várföldeket. Az erről szóló oklevél Egyed tárnokmestert Aba »frater«-ének nevezi, de csak tágabb értelemben, mert anyai ágon volt atyjafia.[6]) Hogy miért igyekezett Nagy-Aba e kis (azóta már elpusztult) helységeket megszerezni, megmagyarázza az, hogy Nyitra-Ujlak már 1268-ban is,[7]) ekkor is az övé volt. De vétel útján is igyekezett birtokait szaporítani. Igy 1251-ben megveszi Zobodychát (a mai Szobotiszt Nyitramegyében),[8]) mely reá nézve azért volt értékes, mert örökös várának, Berencsnek szomszédja volt. 1256 előtt megvette a Nyitra mellett eső Komjátit (Kamnati), de itt nagyon is sietett a

---

[1]) U. O. VIII 5. 180—1. — [2]) Kubinyi Hont. v. m. okl. 149. — [3]) A. V. 382. — [4]) A. V. 340. — [5]) W. VII. 225. — [6]) W. VIII. 379. — [7]) U. o. VIII. 191. — [8]) W. XI. 375.

vásárlással, mert e jövedelmező birtoknak megvételéhez elsőbbségi joguk volt az eladók rokonainak, a Hont-Pázmány-nembelieknek, s így sok veszekedés után is vissza kellett azt bocsátania Gimesy Andrásnak, a Forgáchok ősének[1].) Ugyancsak 1256-ban birtoka volt Nagy-Szombattól északra Boleraz és Magyarád (ma puszta) között,[2]) de hogy jutott hozzá? nem tudjuk. Tán ezen birtokának köszönhette, hogy Pozsonymegyében is szerepelhetett, 1283-ban királyi ember volt ott, kiküldetve nem kisebb méltóságú férfi részére, mint Lodomér esztergomi érsek;[3]) még előbb 1278-ban békebirókép szerepelt a Nagy-Szombat birája és némely nemesek közt folyt nagy perlekedésben.[4])

E biráskodás alkalmával társa volt I. Abának Vörös Ábrahám, Majnold fia. Épen ez volt az, a kivel 1297-ben ő oly cserére lépett, mely által birtokait mind Galgócz köré csoportosíthatta. Odaadta Vörös Ábrahámnak az ő örökös várát Berencset Zobodychával együtt és cserébe kapta érte Kelecsényt, Ságot, Bajmocskát (Boynch-nak van írva) és Guthy-t[5]) (tán Gyuchy- azaz a mai Décs puszta, mert ezt 1349-ben Dyuch-nak írják s azelőtt Nagy-Abáé volt.)[6]) A cserét maga III. Endre is megerősíti 1300-ban.[7])

Önkénytelenül is fölmerül a kérdés, hogyan bocsáthatta ki kezéből Nagy Aba Berencs várát? Ezt bizony bajos megérteni máskép، hacsak föl nem teszszük, hogy már ez időben a király neki adományozta Galgócz várát (a régi Szolga-Győrt) és így nem volt szüksége Berencsre. Az bizonyos, hogy később Galgócz az ő jószágainak feje volt.[8])

Csák Mátéhoz való csatlakozása miatt Nagy Aba és fia I. Miklós természetesen hűtlenekké váltak s javaikat veszték. Mind a mellett 1316-ban Nagy-Aba fia I. Miklós még szabadon rendelkezik birtokaival és Kelecsényt a ma már ismeretlen Mocholán nevű földért s a neki és atyjának tett hű szolgálatokért, a nyitrai káptalan előtt Ürményi Benedeknek adományozta.[9]) Ebből azonban nem az következik, hogy

---

[1]) F. IV/2. 365. — [2]) F. IV/2. 373. — [3]) F. V/3. 168. — [4]) F. V/2. 476. — [5]) W. XII. 611.; A. I. 394. — [6]) A. V. 340. — [7]) W. XII. 611. — [8]) A. V. 340. — [9]) A. I. 394.

I. Károly megbocsátott volna az ellene vezérelt hadsereg hadnagya fiának, hanem csak az, hogy a király keze 1316-ban még nem ért el a Nyitra és Vág mentére. Alig húnyta be szemét Csák Máté, földönfutóvá lett Nagy Aba fia, sőt még unokája is, annyira, hogy még tiltakozniok, pört indítaniok sem volt szabad. 1343-ban előre érvényteleníti a király minden felszólalásukat;[1]) némán kellett tehát nézniök, mint ül bele 1349-ben a galgóczi uradalomba, melyhez ekkor Galgócz, Nyitra-Ujlak, Udvarnok és Décs (Dywch, ma puszta) tartozott, Kont Miklós.[2])

XVI. Györkey-ág. Még akkor is, midőn az abaujmegyei (Kassától keletre eső) Györke falut elvesztette, Györkeynek nevezik ez ág egyes tagjait; csak az egykorúak elnevezését ujítjuk tehát föl, midőn mi is így hívjuk.

Nagy terjedelmű birtokai nagyobb részt Kassa környékén estek. Itt volt Györke, ettől északra Györgyi, mindjárt e mellett Nádaska (régen Nádasd), nem messzire Böki és Janocska (régen Jan, vagy Iwan, most Sáros megyében Lemes mellett esnek) és a ma ismeretlen Tencuzege.[3]) Ezek egyszersmind ősi javak is voltak, mert az ág hűtlenségbe este után is ki kellett belőlök adni a leánynegyedet.[4]) Birtokaihoz tartozott még a Tisza-Bodrog közén Helmecz és Kachun (ma ismeretlen).[5]) Ezek azonban nem voltak ősi javak, mert legalább is Helmeczről tudjuk, hogy csak 1275 körül kapta Bodon a királytól.[6])

Györke és Györgyi a következő században is együtt szerepelnek, de a földesuruk már nem Aba-nembeli.

XVII. Kompolthy-ág. A belőle kisarjadzó s hazánk történetében is sokat emlegetett Kompolthy-család szolgáltatott alkalmat ez elnevezésre.

Lehet, hogy csak a véletlen műve, lehet, hogy valóban úgy volt, de bizonyos, hogy legszorgalmasabbnak tünik föl az Aba-nem ágai közt birtokainak szaporításában.

Megkezdi ezt mindjárt II. Kompolt. 1262-ben megveszi az Árokszállás mellett eső Visznek földet 15 márkáért;[7]) ekkor

[1]) F. IX 1. 90—2. — [2]) A. V. 340—41. — [3]) A. II. 577. — [4]) A. II. 459. — [5]) A. II. 577—78. — [6]) A. II. 99. — [7]) H. O. VI. 112.

vagy valamivel előbb kapja Domoszlót (szintén Hevesmegyében), s 1263-ban kiváltságlevelet szerez róla[1].) 1264-ben kapja Tarna-Örsöt.[2]) Fiai folytatják munkáját. Péter 1273-ban kapja Györköt (a mai Vámos-Györköt); [3]) 1291-ben pedig III. Endre megerősíti őt és Pál testvérét a királyoktól addig kapott Vámos-Györk, Tarna-Örs, Detk és Domoszló birtokában.[4]) Péter maga 1296-ban nejével kapja Szentjakabot (Heves — az oklevél szerint Ujvár megyében Pásztótól délre),[5]) 1307-ben megveszi a Tarna jobb partján Visznek és Zsadány közt eső Vécs földét.[6]) A rozgonyi csata és Kopasz nádor leveretése után bizonyára bőven részesült királyi adományokban is, de csak kettőről van tudomásunk: 1318-ban kapja Kürümonostorát (ma Nagy-Kürü a Tisza mellett), mely elébb Lotárd bán fiáé volt,[7]) 1319-ben Taskonyt (ma puszta Bura és Tisza-Szalók közt), mely előbb Erne bán unokáinak javaihoz tartozott.[8]) Szakállast (ma puszta Török-Szent-Miklóstól északra) szintén adományba kapta,[9]) de mikor? nem tudjuk.

Nem csoda ennélfogva, hogy 1325-ben, mikor Péter három fia között osztályra került a sor, oly szép uradalmat osztanak három felé, hogy egy-egy fiunak 4—5 falu jutott. Nevezetesen Gergely kapta Domoszló, Visznek, Lovász-Nána falvakat és Gyanda felét; I. István kapta Szaránk, Roff, Egyházas-Nána,[10]) Taskony falvakat, a tarnaörsi és kompolti részbirtokokat; s végre III. Kompolt kapta Kürü (Nagy-) Györk, Szakállas, Tarna falvakat az atkári részbirtokokkal. A domoszlai határban fekvő Oroszlánkő várát közös költségen kellett fentartaniok.[11])

Gergely örökségén kivül még maga is igyekezett birtokokat szerezni. 1320-ban kapja a királytól Fegyverneket a Tisza mellett,[12]) 1337-ben pedig megveszi a Visznek mellett

---

[1]) W. VIII. 20. — [2]) W. XII. 692.; F. IV/2. 204. — [3]) W. IX. 23. — [4]) W. X. 34. — [5]) W. X. 222. — [6]) A. I. 134. — [7]) A. I. 471. — [8]) A. I. 538. — [9]) A. IV. 112. — [10]) Lovász- és Egyházas-Nánát Csánky egynek veszi a mai Tisza-Nánával. Szivesen elfogadnók nézetét, de lehetetlen, mert Tisza-Nána mindig az egri püspökségé volt. Igy tehát a Kompolty-ág két Nána birtoka nem lehet más, mint a mai Felső-Nána. [11]) A. II. 231—33. — [12]) A. I. 569.

eső Varsány föld felét.[1]) A másik két testvér pedig javainak megőrzésében szorgoskodik.[2])

II. Kompolt Pál nevű fiának birtokszerzeményeiről semmit sem tudunk; de annál nagyobb közszerző vált ennek fiából, I. Imréből. Pénzért ugyan csak az egy Adácsot vette meg,[3]) de nem is volt rá szüksége, mert hiszen kapott elég birtokot királyi adományba; mint említők, neki adta a király a Csobánka-ágbeli Pál terjedelmes javait,[4]) s a Györkey-ág birtokainak egy részét.[5]) 1348-ban I. Imre fiai megosztozván, a mennyire a hibás és hiányos kiadású oklevélből kivehető, a következő birtokok voltak kezökön: Visonta, Karácsond, Heves, Markasz, Nisdeth (?), Nere-Vuenda (?), Tarna-Örs, Héjonunu (Hajoutha ?) fele, Adács, Edentel (?), Egyházas-Detk, Toma, Negyvenegyháza, Aba és Gassag Hevesmegyében, Böki és Berki s talán Jan (Janocska) Sárosmegyében, Visontát, Karácsondot és Hevest három részre osztották s az osztozkodók János, II. István és II. Imre egy-egy részt kaptak belőlök; ezeken kívül Jánosnak jutott Markasz, Nisdeth (?), Nere-Vuenda (?), Tarna-Örs és Hejonunu fele; II. Istvánnak Adács-Edentel s egy ismeretlen sárosmegyei birtok; II. Imrének Egyházas-Detk és Böki. Tarna, Negyvenegyház, Aba, Gasság helységek és a sári monostor kegyurasága egyelőre fölosztatlanúl maradtak.[6])

Különös, hogy a Boldogságos Szűz kompolti apátságáról ez osztálylevelekben semmiféle említés sem történik. Erre nézve talán még II. Kompolt fiai, Péter és Pál határoztak; ám ez osztálylevél eddig nem került elő.

XVIII. Lipóczy-ág. Első birtokszerzeménye s olyan, a melyből minden később kisarjadzó család részesült, s melyről egyik család elnevezte magát, Lipócz[7]) volt; azért jogosabb elnevezést a Lipóczy-nál nem találtunk.

Az ág nagyságának megalapítója egyuttal gazdagságának is megalapítója lőn.

1229-ben vette meg tanítványától, Kálmán orosz király-

---

[1]) A. III. 318. — [2]) A. III. 206., 543., IV. 112., V. 90., 306. — [3]) Száz. 1887. VIII. 7. — [4]) F. VIII 2. 399., 539. — [5]) A. II. 459. — [6]) F. IX 1. 598—601. — [7]) A mai Keczer-Lipócz Sárosmegyében.

tól, a lipóczi uradalmat (predium) 1000 márkáért.[1]) A későbbi osztálylevelekből az tűnik ki, hogy ez uradalom az Olsva patak völgyének a mai Keczer-Kosztolántól kezdődő részéből s a Topoly mentének Hanusfalvától Csemernyéig terjedő részéből állott s eleinte nagyobbrészt erdőségekkel volt borítva.[2])

Öt évvel utóbb négy helyen is összeszedett várföldekkel jutalmazza meg II. Endre az ő főétekfogójának I. Demeternek érdemeit. Ezek voltak Patának azon negyed része, mely előbb a megyét illette, Pél (Hevestől délre), Szurdok-Bénye (a mai Szurdok Abaujmegyében a Hernád mellett) s az eddig hasztalan[3]) nyomozott helyfekvésű »Salan, Waras-suklou, Hasay« helységek. Azonban a fölsorolt határpontokból, három: a Körös-folyó, terra Kyrali és terra Suklou elég biztos adatot szolgáltatnak e helyek meghatározására. A Körös mentén a középkorban csak egy Királyi nevű helység volt s a mai Aradmegyében Erdőhegy mellett esett,[4]) határos volt vele a mai Sikló, melyet a középkorban Soklyónak hívtak és írtak,[5]) közelükben folyik a Fehér-Körös. Világos tehát, hogy a fentemlített három várföld nem lehetett más, mint a mit 1299-ben I. Demeter unokái Árki-csalán (a régi Salan), Székudvar (a régi Waras-Suklou) és Wasyan (az 1234-iki levélben hibásan Hasay) néven emlegetnek és osztályra adnak.[6])

1240-ben kapta I. Demeter az utódjai történetében nevezetessé vált Nekcsét (a mai Nassicz Verőcze m.).[7]) Az ő násza (fiának apósa) Gyula bán birta azelőtt ez uradalmat s azért, mikor megszerezte, nem került egészen idegen kézre. Ez által vetette meg alapját annak, hogy utódai két külön családra oszoljanak.

Fiai közül I. Sándor, mikor osztozkodásra került a sor, rábírta öcscsét, Pétert, hogy Nekcséről egészen lemondjon.[8])

Mind I. Sándor, mind I. Péter számos fiut hagyván maga után, természetes dolog volt, hogy ezek javaikban pontos és részletes osztályt tegyenek. 1282-ben még csak a

---

[1]) M. T. T. IX. 100. — [2]) W. IX. 341.; W. X. 328—30. — [3]) Pesty: Várispánságok 187. l. Bunyitay: A váradi püspökség története II. 260. — [4]) Békésmegyei oklevéltár 56. — [5]) U. o. 65., 73. ll. — [6]) W. X. 328. — [7]) F. IV 1. 203. — [8]) F. IV 3. 173.

lipóczi uradalmat osztják kétfelé, még pedig úgy, hogy az északkeleti rész (kezdve a mai Keczer-Kosztolántól Hanusfalváig) I. Sándor fiainak, a másik rész I. Péter fiainak jutott.[1]) Ez nem lévén elég, kivált midőn I. Sándor fiai Péter fiait a drávántuli birtokokból egészen ki akarták rekeszteni, 1299-ben az országgyülés alatt Kompolty Péternek, Szikszay Mihálynak és másoknak közbenjárására összes I. Demetertől rájuk szállott javaikon megosztoztak. E szerint a drávántuli birtokokból I. Sándor fiai kapták Nekcsét, Pagraachot (a mai Podgorács Nassicztól keletre), I. Péter fiai Szent-Mihályt (a mai Sokacz vagy Dolni-Miholácz Verőczemegyében a Dráva mellett?) és Radványt (Valpó és Dolni-Miholácz környékén állott), Lipócz felosztása maradt a régi. Csabamezeje (Csabócz Gál-Szécstől északra?) Szurdok-Bénye, Verestó (ma ismeretlen), Kompolt, Fancsal és Pata (ez utóbbi három Heves megyében) I. Sándor fiainak jutottak; ellenben a Fejér-Körös és Maros közt eső birtokok, nevezetesen Székudvar, Gyula-Varsánd (Wasyan) és Árki-Csalán (rég elpusztult) I. Péter fiaié lettek.[2])

Hogy ez osztály nem volt egészen igazságos és I. Péter fiai rövidséget szenvedtek, azt 1311-ben közvetve I. Sándor fiai is elismerik, midőn az osztályt ismétlik. Minden úgy marad, mint 1299-ben, de I. Sándor fiai 1300 márka ezüstöt, 10 vég yperni posztót és 5, hatvan márkát érő lovat még ráfizetnek az osztályra, mert, mint az oklevél mondja, a rájok eső birtokok nagyobbak s jövedelmezőbbek.[3])

A birtokszerzők rendesen vigyázatosak is levén, különös, hogy I. Sándor egyik jeles birtokát, Szurdok-Bényét (a későbbi Szurdokot) majdnem elvesztette. 1280-ban a budai káptalan előtt tiltakozik az ellen, hogy valaki e birtokát az akkori békétlen időben elfoglalja, vagy a királytól elkérje. De már ekkor késő volt, mert Vécsey Csépán még V. István királytól magának adományoztatta Szurdok-Bényét. Ezt csak úgy tudjuk megmagyarázni, hogy I. Sándor lent lakott a nekcsei uradalomban s így felvidéki birtokairól csak ritkán

---

[1]) W. X. 329—32. — [2]) W. X. 329—32. — [3]) A. I. 241—45. Ez oklevél nyiltan mondja a drávántuli Szt.-Mihályról (Miholácz) és Radványról, hogy Baranya megyéhez tartoztak.

hallott valamit. Fiai 1300-ban visszapörölték ugyan Szurdokot Vécsey Csépán fiaitól, de a béke és jó szomszédság kedvéért egyharmadát mégis odaadták nekik, mert hisz adományleveleik voltak rá.[1]) Nemsokára el is különítik a maguk kétharmadrészét a Vécseyeknek adott egyharmadtól.[2])

I. Sándornak két jeles fia, III. Demeter és II. Sándor természetesen szintén megkapták jutalmukat I. Károly királynak tett szolgálataikért. Mindjárt a rozgonyi csata után kapja II. Sándor az abaujmegyei Garadna falut (Szurdoktól délre).[3]) Egy hónap mulva a mai Hanusfalva mellett eső medgyesi erdővel ajándékozza meg a király,[4]) majd segítséget nyujt neki, hogy a lipóczi várat (Éleskőnek is hívták), ha kell, csellel is visszaszerezhesse,[5]) a mint hogy vissza is szerezte.[6]) 1321-ben pedig visszaadja nekik a Pagarach (vagy Pagraach) mellett eső Szent-László, Luka és Jagodnik nevű falvakat, melyeket tőlük a kosi (koskai) nemesek elfoglaltak vala.[7])

III. Demeternek élte végén számos maga szerzette jószága van, de csak egy részéről tudjuk, mikép jutottak kezére. A Pata mellett eső Fajzátot és Jobbágyit (ma mindkettő puszta) azon károk elégtételéül kapta meg, melyeket e helységek nemesei III. Demeter örökös birtokán, Patán elkövettek. Ezeket aztán ő második nejének (Garay Katalinnak) ajándékozta.[8]) Baranya megyében terjedelmes javakat pörölt el László erdélyi vajdától anyja leánynegyede fejében. Ezek voltak: Pellérd, Szalánta, Szilvás, Aranyos, Garé s (a ma már ismeretlen) Ztraak. Végrendeletében e falvak felét Kos leányának, másik felét unokaöcscsének, Denknek hagyja. Ismeretlen, mikép kerültek kezére a pozsegamegyei Szent-Márton, Bereztolch, Dednareka és Lyzkouch falvak. Utolsó akarata szerint e négy közűl a két első Klára leányának (Gilétfy I. Miklós özvegyének), a két utóbbi Kathus leányának (Bakó Lőrinczénének) jutottak.[9])

II. Sándornak és III. Demeternek fiu gyermekeik nem

---

[1]) H. O. VIII. 406—7. — [2]) W. X. 318. — [3]) A. I. 261. — [4]) A. I. 267—68. — [5]) A. I. 331—32. — [6]) F. VIII/3. 73. — [7]) A. I. 598. — [8]) A. II. 377. — [9]) A. III. 278.

lévén, szerzeményeik Miklós öccsük fiára, Denkre szállott. Ennek elég gondot adott a jó távol eső birtokok megvédése is. Még III. Demeter életében megkapván Szurdokot, ennek határait 1337-ben újra megállapíttatja minden ellenmondás nélkül.[1]) 1343-ban ugyanezt akarja tenni Patán, de ez már nem ment oly könnyen, mert a Szalánczy-ág megakadályozta.[2]) S egyáltalában — mintha csak a hatalmas III. Demeter idejében elhallgatott sérelmekért mindnyájan Denken akarnának elégtételt venni, birtokszomszédjai majd mind rátámadtak. Pörbe keveredett a landeki jánoslovagokkal Medgyes, Erdőfalva és Hanusfalva miatt,[3]) hosszas vita és perlekedés után 1347-ben kénytelen visszaadni a Sóvári Soósoknak Bisztra-Keszi és Rennek-Keszi falvakat (a mai Bisztrát Hanusfalva mellett); [4]) mikor Lipóczot el akarja adni, akkor meg a felesége és a fia támadnak fel ellene és tiltakoznak,[5]) lent pedig a Pagrach mellett eső Szent-László, Luka és Jagodnik falvakat (az oklevél szerint Baranya megyéhez tartoznak) csak úgy tudja a Kórógyiak kezéből megmenteni, hogy künt a szabad ég alatt egy darab földet fejére téve szörnyü esküt tesz rá, hogy a falvak határa az övé. Ellenfelei akkor esküjének igazságát támadják meg,[6]) de arról már Denk mester az örök biró előtt adott számot, mert még ez évben (1350) Aversa alatt megsebesült és nemsokára meghalt.

Különben nem hiányzott benne az igazságérzet, mert pl. belátván, hogy az eredetileg Komlós helységéhez tartozó Medgyes, Vlacha (Laachafalva), Radvány (Radwanfalva) helységekhez több joga van a Somosy-ágnak mint neki, bár e falvakat nagybátyjai II. Sándor és III. Demeter már elfoglalták, ő mégis visszaadta Somosy II. János fiának.[7]) II. Denk (Radványi) 1339-ben kénytelen volt eladni szentmihályi birtokát a hozzátartozó Kisfalud és Malomfalva helységekkel együtt nőtestvérének, Margitnak, mert annyit perelt, hogy már máskép nem győzte a birságokat fizetni.[8])

XIX. Litéry-ág. Az 1335-ben cserében kapott Litéri

---

[1]) A. III. 398. — [2]) A. IV. 355. — [3]) A. IV. 455—56. — [4]) A. V. 53—62. — [5]) A. IV. 582. — [6]) A. V. 352., 358. — [7]) A. V. 308. — [8]) H. O. III. 139.

faluról neveztük el ekkép. Nem is tudunk többet róla, mint hogy Kenyheczen levő részbirtokát e Nagy-Ida körül eső községért odaadta Aszalay, máskép Iday Jánosnak.[1])

XX. Nádasdy-ág. Az ág utolsó ismert tagja e nevet viselte, birtokai központja is Nádasd vala; mindkettő arra utalt tehát, hogy mi is e néven ismertessük.

Közel állt a Gagyi-, Györkey- és Szalánczy-ágakhoz. Tagjai közül Miklós birtokszerzőként tünik föl; 1269-ben kapja V. Istvántól a Sároshoz közel eső Komlós földet.[2]) 1270-ben már az övé a nádasdi uradalomhoz tartozó Szkáros (Abauj m.).[3]) 1290-ben pedig Ósváról (Elswa) nevezik.[4])

Hogy mily nagy birtokai valának ez ágnak, az Domokosnak halála után kelt oklevelekből tűnik ki. 1335-ben a király a következő helységeket adományozza oda Drugeth Vilmosnak, mint a férfiutód nélkül elhalt Nádasdy Domokos jószágait: Nádasd, Zsadány, Szkáros, Bogdány, Alsó-, Felső-Csáj, Ósva, Lengyelfalva (Lengenfolwa), Nádaska (Fel-Nádasd), Széplak egy része Abaujmegyében és Luzsan (ma Luzsanka Eperjestől nyugatra) Sárosmegyében.[5]) Ezekből kellett aztán leánynegyed és hitbér czimén hármat kiadni, s hosszú, két évig tartó pörlekedés után kapta Domokos leánya, Ósvát, özvegye Alsó-Csájt, nővére pedig Felső-Csájt.[6]) Ósva csakhamar harmadik gazdát kapott, mert Domokos leánya, Klára, 1338-ban odaajándékozta azt Debreczeni Jakabnak és Pálnak hálából, hogy őt árvaságában fölfogadták, megvédték és férjhez adták.[7])

De volt Nádasdy Domokosnak még másik uradalma is. Ez volt a szentkereszti Sárosmegyében (1321-ben Ujvár megyéhez tartozónak mondja az oklevél). Ezt azért nem sorolják föl 1335-ben, mert akkor már idegen kézen volt. 1321-ben megvette Domokostól Perényi Miklós Szentkereszte t,[8]) később tartozékait is.

Hogy mely falvak tartoztak ez uradalomhoz, kitünik akkor, midőn a Szalánczy-ághoz tartozó Vitézy II. Lőrincz, ugy látszik, az összes Szalánczy- és Gagyi-ág nevében pört

---

[1]) A. III. 237—38. — [2]) H. O. VIII. 119.; F. IV/3. 543., — [3]) W. VIII. 257. — [4]) H. O. VIII. 288. — [5]) F. VIII/7. 275. — [6]) A. III. 349—50. — [7]) A. III. 466—67. V. 268—69. — [8]) F. VIII/2. 306.

indít a Perényiek ellen az ő beleegyezésük nélkül történt vétel miatt. Visszaköveteli Vitézy Szentkeresztet, Hrabkót, Mochnyát, Német-Jakabvágását, Korlátvágását (elpusztult, Hrabkó mellett volt), Jordánvágását (ma ismeretlen) Sárosmegyében és Kluknót Szepesmegyében. A követelés alapja örökségi jog (titulus iuris haereditarii) volt, s jogos volt a követelés, mert maga Nádasdy Domokos is nem szerzett, hanem örökölt birtokának mondja Szentkeresztet és a hatalmas Perényi-család kénytelen volt legalább hármat: Szentkeresztet, Hrabkót és Korlátvágását visszaadni.[1]) Szentkeresztet a következő, sőt még a jelen században is a Szalánczy- és Gagyi-ág ivadékai birták. Még sem került tehát Nádasdy Domokos minden birtoka idegen kézre.

XXI. RÉDEY-ÁGAK. A Gyöngyöstől nyugatra eső Rédén valamennyi ág birtokos lévén, legalkalmasabb gyüjtőnevül a Rédey kinálkozott.

Birtokairól különben nagyon keveset tudunk. 1302 előtt az övék volt Gyöngyös egy része, de azt erőszakoskodásaik miatt elvesztették.[2]) Előneveikből kitünik, hogy Rédét már a XIV. század elején legalább három részre osztották, s mindegyik birtokos külön birót tartván, három község (Nagy-, Kis- és Szentmárton-Réde) keletkezett.

Az ekkép földarabolt Rédén kívül majd mindegyik ág még más helyeken is szerzett magának kisebb terjedelmű birtokot. I. ágbeli Demeter 1290-ben egyik rokonától, Kátay Mihedeus özvegyétől kapta Szurdok-Püspöki falut (Pásztótól délre),[3]) de egy idő mulva kisiklott az kezéből, úgy hogy fiainak nagy költséggel kellett azt visszaszerezniök.[4])

A II. alág Rédén kivül Fancsalon (Réde mellett) és Hidvégen (ma ismeretlen) birt némi részeket, s Gárgyán László fiai 1345-ben tiltakoznak azok elfoglalása ellen (Vörös Dezső fia, Jakab akarta azokat elfoglalni).[5])

A III. alágbeli Vörös Dezső fia, Jakab, még életében fölosztja rédei jószágát fiai közt, magának egy harmadot megtartván (a mi 50 holdból és 3 telekből állott); az osz-

---

[1]) F. IX 6. 223—24. — [2]) F. VIII,5. 23. — [3]) Knauz: Monum. Strig. II. 276. — [4]) A. III. 453. — [5]) A. IV. 520.

osztálylevélből látjuk, hogy Fancsalon neki is volt részbirtoka.[1])

A IV. és V. alág Szentmárton-Rédét birta, s azonkívül az utóbbi még tán a nógrádmegyei Vanyarcz helységet.

A VI. alág, ha előnevéből jól következtetjük, birta a Rédétől délre eső Tass helységet (ma puszta) s végre a VII. alág a nógrádmegyei Berczelt.

XXII. Solymosy-ág. Egyetlen ismert birtoka volt a Gyöngyöstől északra eső Solymos, s csakis akkor van róla emlékezet, ha Gyöngyösnek e helység felé eső határait igazítják.[2])

Megjegyezzük különben, hogy csakis e birtokának fekvése és a solymosi templomban látott töredékes czimer alapján vettük föl az Aba nem ágai közé, okleveles adatunk azonban erre eddigelé nincsen.

XXIII. Somosy-ág. A Tárcza folyó mellett (Sárosmegye), körülbelül az ág alapítójától épített Somos várában eleinte minden belőle sarjadzó családnak része volt, általános elnevezésül tehát Somosy szolgálhat.

Egyike azon ágaknak, melyeknek birtokait s azok felosztását részletesen ismerjük. Mindjárt az első róla szóló oklevél azt tárgyalja, mikép osztotta föl I. Péter öt fia még 1280 előtt örökölt javait: I. György kapta a Hernádon túl eső birtokot (a későbbi Kőszeg falu területét) és Lemest (a Tárcza mellett); I. Miklós Abost és Szinnyét (inkább abauj- vagy sárosmegyeit); I. Tamás Bolyárt és »Puch«-ot (ma ismeretlen); I. János Nagy- és Kis-Budamért, Mihály pedig Berettőt és Terebőt; Somoson minden fiura 10 telek jutott.

Az ekkép megállapitott osztályt először is I. Tamás halála zavarta meg, mert birtokain a testvérek nem tudtak békésen megosztozni. Végre I. Amadé, I. Bodon-ágbeli Dénes és Györkey Bodon közbenjárására úgy egyeznek meg, hogy I. János megkapja I. Tamás birtokaiból »Puch«-ot egészen, de lemond a maga somosi 10 telkéről és I. Tamás többi javaihoz való minden jogáról.[3])

---

[1]) A. V. 454. — [2]) H. O. VI. 211.; A. I. 5., IV. 205—7., V. 366., 388. — [3]) W. X. 71.

Megbontotta ez egyezséget 17 év mulva Mihály, a mislyei prépost, mikor a maga összes örökségét (Somoson 10 telket, Berettőt és Terebőt) keresztfiának, II. Egyednek hagyta.[1] Azonban ezekhez I. Miklós és I. János fiai is jogot tartottak és I. György fiainak szerződésre kellett velök lépniök, hogy prépost nagybátyjuk hagyományából valamit megmentsenek. 1300-ban megegyeznek I. János fiaival; az örökségből átadják nekik Berettőt, János fiai pedig minden további követelésről lemondanak, úgy hogy ez által Somos birtokából mind jogilag, mind tettleg kiestek.[2]

1304-ben I. György fiai I. Miklós fiaival is végleges osztályra lépnek az I. Tamás és Mihálytól rájuk szállott birtokokra nézve. I. György fiai kapták Terebőt és Somos északi felét, meg a somosi várat; ellenben I. Miklós fiaié lett Somos déli fele és Bolyár egészen.[3]

Mielőtt tovább mennénk, megjegyezzük, hogy I. Miklós utódainak további birtokszerzeményeiről nincs tudomásunk. I. János ivadékairól meg csak annyit tudunk, hogy Budaméry IV. János 1326-ban a Topoly és Bodrog között egy nagy erdőt kapott a királytól, melynek területén ma Mogyoróska, Remenye, Vavrincz és Trepecz falvak állanak (mind Zemplénmegye).[4] Különben úgy látszik, e Budaméry család a XV. század elején kihalt és a Somosy család egyik tagja 1435 után alapított egy másik Budaméry családot.[5]

Áttérhetünk már most I. György utódainak birtokviszonyaira.

E család tagjai sűrűn szaporítják birtokaikat. 1285-ben már az övék volt Ábrány (Somostól északkeletre).[6] 1288-ban kapják a királytól II. Péter és II. János Zsidópatakát (Somos mellett, ettől északra esett).[7] 1293-ban ugyanezek megveszik Téhányt (Kassától északra);[8] később nem állapodnak meg a Hernád és Tárcza völgyén, hanem átcsapnak a Topoly mentére is, itt 1299-ben megveszik Margonyát (melyhez Nyirjes is tartozott).[9] A következő században hatalmas

[1]) F. IV/2. 107.; W. XII. 609. — [2]) W. X. 396—97.; F. VI/2. 270. — [3]) F. VIII/1. 166. — [4]) F. VIII/2. 73—74. — [5]) Csánki: Magyarország t. földrajza I. 321. — [6]) W. XII. 436. — [7]) F. V/3. 400. — [8]) Száz. 1874., 251. — [9]) W. XII. 641.

birtokszerzeményük volt a komlósi uradalom (Komlós capitalis possessio), melyet Ricolffia Kakastól 1313—1326 közt vettek meg.[1]) 1318-ban II. János az egy ideig tőle elidegenített Király-Papit (Beregmegyében) is visszakapja.[2]) Melyik évben szerezte II. Péter Megyert? (Zemplénmegyében Köröm táján esett),[3]) ismeretlen.

II. Péter és II. János e birtokokat jórészt közösen szerezvén, természetes, hogy idővel kétfelé kellett azt különíteni. 1326-ban II. Péter halála után már megkezdik az osztozkodást, de még csak a somosi vár fentartásáról, a várőrök fizetéséről és a komlósi birtok elosztásáról intézkednek. Ez utóbbiból II. János és fiai kétharmadot, II. Péter fiai, II. Egyed és II. Ivánka egyharmadot kaptak.[4]) 1335-ben megtörtént a végleges osztozkodás. II. Péter fiai kapták Somos egy részét a vámmal és 2 malommal, továbbá a Somostól nyugatra eső Licsérd, Orosz-Peklén (Pokylnyk), Blachonulchháza (ma ismeretlen), Kiskassa (Lubóczczal volt határos), Petri (ismeretlen), Somos-Ujfalu (Zsidópataka határából szakították ki) falvakat s a Szopotnicza pataktól keletre eső lakatlan területet, Kassa mellett Téhányt, a Topoly mentén Nyirjest (akkor Nyirjesmező) és Megyert, Zemplénmegyében. Ellenben II. János és fiai kapták Zsidópatakát (melynek számára II. János vásárt eszközölt ki), ennek közelében Lemes, Kőszeg, Terebő falvakat, a Szopotniczától nyugatra eső területeket, a Topoly mentén Margonyát, az ismeretlen fekvésü Simonházát és az ábrányi vámot, meg malmokat.[5])

A várról az osztálylevél nem szól; alkalmasint az 1326-iki szerződés lépett életbe, mely szerint 1336-tól a vár két részre osztandó. A komlósi uradalmat nem említi, mert ez akkor III. Demeter tárnokmester kezén volt.[6])

Az 1335-iki osztálylevélen némi változást 1347-ben tettek, mert ekkor II. Egyed fiai megengedték II. János fiainak, hogy a Szopotnicza nyugati felén a régi szerződés elle-

---

[1]) Kakas csak 1313-ban kapta cserébe Landekért (F. VIII/1. 494.), de 1326 előtt már a Somosyaké volt (A. I. 112—113). — [2]) F. VIII/2. 206. — [3]) A. V. 520. — [4]) A. I. 111—13. Az oklevél évszáma kiigazítandó 1326-ra. — [5]) F. VIII/4. 123—26. — [6]) F. VIII/4. 127.

nére is falvakat telepíthessenek, de kikötik, hogy Orosz-Peklén és Kis-Kassa lakosai az erdőket szabadon használhassák.[1])

Bizonyára új osztály történt 1349 után, midőn Nekcsey Denk kegyességéből a komlósi uradalomhoz tartozó Medgyes, Lipnik-Radvány és Vlácsa helységeket visszakapták,[2]) de a róla szóló oklevél még nem került elő.

Hogy a rokoni szeretet szép jelével rekeszszük be e sorokat, megemlítjük, hogy 1351-ben Somosy III. Miklós odajándékozza Somosy II. János 7 fiának az ő karácsonymezei részbirtokát, s a nyirjesi erdő felét, mert — mint mondja — a király ok nélkül vette el tőlük az 1335-ben nekik jutott Simonházát.[3])

XXIV. Szalánczy-ág. Még 1336-ban is, hat évvel aztán, hogy Szalánczvárát elveszték, sőt 1350-ben is »Szalánczy«-aknak nevezik az oklevelek tagjait,[4]) az egykoruak útmutatása után indulunk tehát, mikor mi is Szalánczyaknak nevezzük.

Birtokaik nagyobb része eleintén Abaujmegyében esett. 1270-ben már I. Péteré volt Szaláncz.[5]) 1298 körül az ő fiaié volt Buzita,[6]) a Szaláncztól északra eső Szinnye [7]) s ezenkívül a már Zemplénben eső Megyer, melyet Somosy II. Péternek ad el Petőcz.[8]) Szalánczvárának melyek voltak tartozékai? kitünik 1303-ban, mikor I. Péternek harmadik fia I. Lőrincz testvéreivel osztozkodni akar. Az osztály szerint a két nagyobbik fiú, I. Mihály és Petőcz kapták Szalánczvárát, Nagy-Szaláncz és Olcsvár falvakat és Regete (Rukthe) falunak Szinnye felé eső részét, I. Lőrincz pedig kapta Ruszkát (Rupka, ma Regete-Ruszka) és Regetének Szaláncz felé eső részét.[9])

Nagy változás állott be az ág birtokviszonyaiban 1330-ban. Ez évben — hihetőleg kénytelenségből — I. Mihály és Petőcz elcserélték Szalánczvárát és tartozékait a sárosmegyei Bertót, Hedrichfalva, Frics és Siroka falvakért Drugeth Vilmos

[1]) F. IX 1. 559—60. — [2]) A. V. 308. — [3]) F. IX 2. 100. — [4]) A. III. 267.; F. IX 1. 307. — [5]) W. VIII. 257. — [6]) F. VI 2. 272., III 2. 462. — [7]) Petőcz fiait sokszor írják Szinnyeyeknek F. VIII/4. 217.; A. III. 264.; A. V. 335. — [8]) A. V. 520. — [9]) F. VIII 1. 149.

nádorral.[1]) Példájokat követte I. Lőrincz fia László is és Ruszkát (Teuzka) meg Regetét (Ruthke) odaadta a Sirokával szomszéd Vitéz és Zamuth (utóbbi ismeretlen) birtokokért.[2]) Igy keletkeztek az abaujmegyei ágból sárosmegyei családok.

Uj birtokaikat átvevén, azokon nemsokára meg is osztozkodtak. Bertót I. Mihály fiának, Egyednek és unokájának, Andrásnak jutott. [3]) Hedrichfalva, Frics és Siroka pedig Petőcz fiainak, kivéve közülök Domokost, a kit, úgy látszik, atyja már előbb kielégített Szinnyével. 1333 szeptemberben ezek is elkülönözték a birtokaikat. Sirokát három részre osztván Miklós, György és I. László kapták; Frics és Hedrichfalva pedig Jánosnak, II. Mihálynak és II. Péternek jutott.[4])

Az ág tagjai közül Miklós magas méltóságokra emelkedvén, alkalma volt, hogy Siroka harmadrészén kivül még több birtokra is tegyen szert. 1342-ben megveszi a Sirokától nem messze eső Jazormegy nevü birtokot;[5]) még tán ezelőtt tett szert a Patától nem messze eső Jobbágyi és Püspöki (Szurdok-) falvakra s 1344-ben ezekre szabad ispánságot kapott,[5]) s úgy látszik át is tette lakását Jobbágyiba, mert később erről nevezik.[6])

Az utána következő fiúnak, Jánosnak, Fricsen kivül birtoka volt még, vezeték nevéről itélve, Szinnyén s mivel 1343-ban Gereg felől (most Gyöngyös-Tarjánhoz tartozó puszta) ellenmond Pata határjárásának,[7]) e tájékon is szerzett, vagy tán a Tarjáni ág kihalta után örökölt némi vagyont.

Legtöbbet lendített különben az egész ág vagyoni állapotán Vitézy II. Lőrincz, a ki, a mint fentebb a Nádasdy-ágnál előadtuk, oly sikeresen támadta meg pörrel a Perényieket, hogy a szentkereszti uradalomból hármat: Szentkeresztet, Hrabkót és Korlátvágását az összes atyafiság számára visszaszerezte.[8])

XXV. Tarjáni-ág. Főbirtokáról Gyöngyös-Tarjánról neveztük ekkép.

---

[1]) F. VIII/3. 512. — [2]) Száz. 1881. VIII. 76. — [3]) Már 1332-ben erről írják Egyedet F. VIII/3. 671. — [4]) Wertner: Magyar nemzetségek I. 321—2. — [5]) A. V. 549. — [6]) F. IX/1. 806. Fobagy hibás Jobagy helyett. — [7]) A. IV. 355. — [8]) F. IX 0. 223—4.

1275-ben Györgynek mind a három fia egyetértőleg megjáratja Tarján, Oroszi, Csamak, Lóg, Körtvélyes és Gereg nevű birtokainak határait[1]) (Tarján és Oroszi ma is megvan, Gereg és Körtvélyes hegyek szintén, a többiek ismeretlenek).

A második fiúnak, Etrének (Ethuruh) volt még ezenkivül birtoka Bődön, Csákányban és (részben) Szinnyén (Abaujmegyében Kassától keletre) s ezeket 1276-ban a király beleegyezésével leányának hagyta.[2])

Etrének példája, ki oly távol Tarjántól birt jószágokkal, bátorított arra, hogy azon György fia Pétert is, a ki 1246-ban Csobajt, 1252-ben Rátkát (Zemplénmegye) eladja,[3]) egynek vegyük a Tarjáni-ág tagjai közt 1275-ben előforduló György fia Péterrel.

XXVI. Ugray-ág. Valahányszor említik okleveleink, mindig e néven fordul elő.

A névadó Ugrán kívül még csak egy birtokáról van tudomásunk s ez volt a Túrkeve mellett eső Náta helység (rég elpusztult). Ez sem volt örökös, mert néhai nagyságos »Nagy-Bodon« úrtól (egy lesz Borh Bodonnal) kapták.[4])

A sári monostor kegyurasága egy harmadrészben szintén ez ágat illette, a mint azt Balázs 1343-ban bebizonyítá.[5])

Az ág különben közel rokon volt a Borh-Bodon- és Verpeléti-ágakhoz, s annak jószágaihoz jogot tartott, de azt a megváltozott viszonyok között nem tudta érvényesíteni.[6])

XXVII. Verpeléti-ág. Nagy Leustáknak ez volt általában ismert vezetékneve.

E Leusták különben vagyonos ember volt. A névadó Verpeléten kivül az övé volt Bura a Tisza mellett, Ida, Ujfalu s Litéri Abaujmegyében.[7]) Elég ok arra, hogy, ha éltében nem is, holta után emlegessék az adománylevelek. Arra azonban későn halt meg, hogy a nemzetségi jogszokás szerint vagyona az Aba nembeliekre szálljon.

---

[1]) H. O. VI. 210. — [2]) W. IX. 149. — [3]) F. IV 2. 167. ; W. VII. 143., 348. — [4]) A. II. 269. — [5]) F. IX 1. 164—5., IX 7. 38. — [6]) A. II. 523., III. 103., IV. 551—4., V. 132. — [7]) A. II. 523., III. 76., 103.

XXVIII. Az egyes tagok birtokairól hallgatnak okleveleink. A váradi regestrum azon (245. sz.) oklevelából, mely Vitálist és fiát emlegeti, még azt sem lehet meghatározni, vajjon Abauj- vagy Hevesmegyében birtokos-e? Mert igaz, hogy az ügyében itélő fogott birák között az egyik Ongai, de Onga volt (Abaujban most is van) mind Heves-, mind Abaujmegyékben. István fia Iousenről is csak az ismeretes, hogy beleegyezik Csobaj eladásába.[1])

[1]) F. IV/2. 167.

Acha l. Agha.

Achtum l. Ajtony.

AGHA.

(Agha. Acha.)

A régi Tótország északnyugati részén honos s a nevekből itélve délszláv eredetű nemzetség. Nevét eleintén Agyanak, utóbb Atyanak ejtették. Névadó őse egy, még a tatárjárás előtt élt Agha comes vala,[1]) de a leszármazást még eddig lehetetlen izenkint kimutatni. 1242-ben már említi a zágrábi (akkori néven gréczi) polgárok határjáró levele az ő nemzetségéből való *Dobcha* fiait, mert a zágrábi határ az északi oldalon egy helytt a földeikkel volt szomszédos,[2]) de egyebet semmit. A nemzetség második ismert tagja *Rodvey* már viseli azon hivatalt, melyben e nemzetség későbbi tagjai is működtek: báni tiszt volt, a Türje nembeli (máskép Szentgróti) Dénes tótországi bánnak embere. Hiteles tanú volt 1244-ben a Sziszektől keletre eső Csernecz föld (Wsty chernencz) eladásánál s az új birtokosok beiktatásánál.[3]) 1272-ben pedig »nobilis regni Cybrian de genere Atha« a zágrábi várjobbágyok mellett tanuskodik.[4]) E Ciprián fia Iván, továbbá I. Trostel fia II. Trostel és Miklós fia Jakab 1298-ban Arland-ágbeli rokonaikkal kibékülnek.[5])

A XIII. század három utolsó évtizedében a nemzetség többi tagjairól 5 ágat állíthatunk össze.

---

[1]) Tkalčić: Monum. eppatus Zagrab. I. 82. l. Talán az az Ata, a ki 1200-ban a zágrábi egyház mellett tanuskodik. U. o. 8., 10. ll. — [2]) Tkalčić i. m. II. k. 131. V. ö. Fejér IV/1. 263. — [3]) Tkalčić i. m. I. 82. l. — [4]) F. V 1. 197. — [5]) Starine XXVIII. 178.

Ez ágak a következők:

I. Arland ága (lásd alább).

II. I. Borch ága.

I. Borch
II. Péter, 1278—79.[1]) Potola, 1278—79.[1]) II. Borch, 1278—98.[1]) [2])
Jákó, 1298.[2]) Bertalan, 1298.[2]) Márton, 1298.[2])

III. I. Péter ága.

Péter
Sándor, 1278.[3]) Balázs
Belos [8]) 1298. Máté, 1278 [3])—1298.[8])

IV. Tamás ága.

I. Tamás
Crisan, 1271.[4]) Gergely, 1271.[4]) Martonos, 1271.[4]) II. Tamás, 1271.[4])

V. Wlchyna ága.

Wlchyna
Detre, 1278—79.[5]) Beriszló, 1279.[6])
Hertelen, 1278.[7]) Máté, 1278 [7])—1298.[8])

Nevesebb családok az eddigi adatok szerint csak az I. ágból váltak ki. A leszármazást e tábla mutatja.

I. Miklós (?)
I. Arland, 1271 előtt [9])
I. János 1271—87.[10]) báni tiszt | II. Miklós, 1287—1298.[10]) báni tiszt | Achk (Agk) 1287 [10])—1298.[12])
II. Arland | III. Miklós, 1342.
V. Miklós, 1342—1375.
János, 1361. A † Felső-Stubiczai család
Gergely, 1298. György, 1298. Dénes, 1298. Athycha [12]) 1298.
Tót IV. Miklós, 1342—64. A szomszédvári Tót család őse. | Loránd 1342. | Márton 1342.
II. János, 1361. Lőrincz, 1361—1400. VI. Miklós, 1380.[11])

---

[1]) Tkal. I. 149., 196., 199., 200. ; F. V/2. 603. — [2]) Starine XXVIII. 178. — [3]) Tkal. 193., 195. — [4]) U. o. 157. — [5]) U. o. I. 193., 200. — [6]) U. o. I. 200. — [7]) U. o. I. 193. — [8]) Starine XXVIII. 178. — [9]) Tkal. I. 157. l. — [10]) Tkal. I. 157., 216., 220., 226. — [11]) F. IX/7. 424. A többi adatokat igazoló okiratok az országos levéltárban találhatók. N. R. A. 592., 4. Dr. Komáromy András és Barabás Samu urak szives közleményei. — [12]) Starine XXVIII. 178.

A tőlünk tárgyalt időszakban e nemzetség tagjai országosan alig szerepeltek. Mindössze I. Arland két fiáról, I. Jánosról és I. Miklósról van följegyezve, hogy Vodicsay III. István tótországi bánnak tisztei valának, az első 1285-ben, a másik 1289-ben. Zágráb vidékén azonban maga I. Arland (Orland) is nevezetes férfiú volt; nemcsak évtizedek, hanem félszázad mulva is emlegetik az okiratok, ha röviden akarják megjelölni, kinek ivadékáról van szó,[1]) annyira, hogy néha nem is az ősről, Agháról, hanem róla nevezik el a nemzetséget.[2])

E nemzetség birtokai Zágrábmegyében, a régen medvevárinak, most Szlanyának (vagy Szlenye) nevezett hegyláncz két oldalán[3]) estek. Nevezetesen az övék volt a Szlanya délkeleti oldalán eső (ma is meglevő) Planina, az ettől északra eső (már elpusztult) Schekerje és Kozolyn, továbbá a hegység másik oldalán a Krapina pataknak Szávába folyásától nem messze eső Podgradja, az ettől keletre eső Stenyevecz, melynek plébániáját »ecclesia Beatae Virginis de campo filiorum Arlandi«-nak hivták,[4]) és hihetőleg már ekkor Stubicza. Az osztály a nemzetség tagjai közt már 1278 előtt megtörtént.[5])

E birtokokról nem úgy szólanak az oklevelek, mint uj szerzeményekről, hanem mint nagyobb részt eladott, a nemzetség kezéből kisiklott jószágokról. A nemzetség birtokaival csaknem mindenütt érintkezett a zágrábi egyház (püspökség, káptalan és predialista nemes) földe. Ha egyik-másik tagja a nemzetségnek megszorult, könnyen talált ezek közt vevőre. Adogatják is el földeiket.

1271-ben Tamás ága adja el schekerjei részbirtokát, a vevők Ivánka comes és testvére Jakab, mint később kitűnik, predialista nemesek.[6])

1278-ban Wlchyna ága adja el schekerjei részét Timót zágrábi püspöknek.[7]) Ugyancsak Timót püspöknek adja el

[1]) Tkal. i. m. II. 83., 90., 117., 120. — [2]) Dr. Komáromy András úr szíves közlése szerint. — [3]) Tkal. i. m. II. 47., 83. ll. — [4]) U. o. II. 90. I. 1334-ről V. ö. Schematismus Zagrab 1879. 69. l. — [5]) U. o. I. 193—94. l. — [6]) Tkal. i. m. I. k. 157. l. V. ö. 194. l. — [7]) U. o. I. k. 193—94. ll.

még ez évben Péter ága Planinát, mert — mint mondják — félelmes éhség szerencsétlensége környezte őket.[1])

Az éhség veszedelme, a terméketlenség miatt a következő évben is fenforgott, úgy hogy Borch ága is kénytelen volt birtoka eladása révén pénzt szerezni. A zágrábi káptalan Casna (most Kassina) nevű falva felett eső Cozolyn földet szemelte ki e czélra és el is adá a káptalannak 26 márkáért.[2])

Vigasztalóbb ennél az Arland-ágának vagyoni állása. Ez nem szorult rá, hogy birtokait eladja, sőt annyija volt, hogy még alamizsnát is osztogathatott. 1287-ben I. János comes említett Podgradja nevű örök földének egy részét a szentjakab-szigeti czisztercziszerzeteseknek adományozta s abba János apátot be is iktatta. Befolyással lehetett ez elhatározására talán az is, hogy az ekkép odaadott földtér kiválóan alkalmas volt istentiszteleti czélokra. A közbeszéd azt tartotta róla, hogy Szent-Márton valaha ott remetéskedett, az egyik meredek hegy oldalában kápolnaszerű mélyedés volt s ott Isten szabad ege alatt Szent-Márton tiszteletére oltár állott.[3])

Az emelkedő Arland-ág és a szegényedő többi ágak között 1290—98. években véres torzsalkodások történtek. Ezeket kölcsönös megbocsátással és kibéküléssel 1298-ban megszüntették.[4])

A stenyeveczi plébánia megyéjéhez tartozó s éppen a régi Podgradja helyén fekvő Szomszédvár, most Sused vagy Podsused helységben ma is van kápolna Szent-Márton tiszteletére. Ki tudja, talán ez is a régi Agha nemzetség emléke?!

Vajjon azon Acha ispán, a kinek neje 1257-ben Pissenicha nevű földet vesz,[5]) ide tartozik-e? csak akkor tudnók megmondani, ha e Pissenicha föld hollétét meghatározhatnók.

---

[1]) Tkal. i. m. I. k. 195. l. — [2]) U. o. I. k. 199—200. ll. — [3]) U. o. I. k. 220. l. — [4]) Starine XXVIII. 178. — [5]) Starine XXVII. 18.

AGMÁND.

(Ogmand.)

Hogy a nemzetség neve Agmándnak ejtendő ki, elég bizonyíték rá egy zalamegyei nemesnek a neve. Ezt 1339-ben Ogmándnak, 1345-ben már Agmandnak írják.[1])

Erdélyi, a régi Kolos- és Tordamegyék keleti részén és Belső-Szolnokmegyében virágzó nemzetség. Ennélfogva nem lehetetlen, hogy névadó ősük azon Agmánd volt, a kinek atyját, Apafarkast, a Névtelen Erdély elfoglalásában Tuhutum kémjeként szerepelteti,[2]) szokása szerint megdicsőítvén az ő korában írt személyeket.

A nemzetség neve először 1303-ban fordúl elő; Lőrincz nevű tagjának leánya Mehfulca Mihályhoz férjhez menvén, ez nagy szeretetét férje iránt azzal igyekezett kimutatni, hogy hozományáról férje javára lemondott. Beleegyezett ebbe atyjának testvére, János comes is.[3])

Kevéssel utóbb a nemzetség tagjai megjelennek az erdélyi káptalan előtt és felosztják javaikat. Az osztálylevélből és a későbbi oklevelekből a következő nemzedékrend tűnik elő:

I. Máté

II. Máté
1305.[4])

---

[1]) V. ö. A. III. 568.; Zal. I. 425. — [2]) H. H. Fontes Dom. II. 23. Először a Névtelen elhibázta a szórendet és »patrem opaforcos ogmand«-ot írt, »Opaforcos, patrem Ogmand« helyett. De a hatodik mondatban már kiigazítja a hibát. Rendes szokása is utbaigazít. — [3]) Orsz. ltár D. L. 29105. — [4]) U. o. 30591. és A. I. 47.

Márton

Lőrincz	I. János 1303—5.[1]) Kodori	Moog 1305.[1])	Herczeg 1305.[1])	I. Pergelin a Kecsety család őse	Antal (?) 1305.[1])

I. Péter 1305.[1])	N. leány, 1303. ~ Mehfulca Mihály	I. Domokos 1305[1])—17.[3])	II. Péter 1305.	Mihály 1305.

I. István, † 1363[2]) előtt — Nagy Jakab, 1363.[2])

I. Miklós 1363.[2])	II. Pergelin 1363.[2])	II. Domokos 1363.[2])	I. László 1363.[2])	II. János 1376.[2])
	Kecsetyek			Szilkereky

Az osztály nagyon egyenlőtlenül ütött ki. II. Máté egymaga annyit kapott, mint I. Mártonnak négy fia (az osztálylevél csak négyet említ, Lőrincz, úgy tetszik, már meghalt, Moog meg tán egy személy Antallal). Nevezetesen neki jutottak Szenttamás, két Rücs, Váróteleke és Kaldmonora nevű helységek. Ezek közűl ma csak a két Rücs van meg Mező-Rücs néven, a többiek elpusztultak. I. Márton fiaié lett Ozd-Szentpéter, Komlós, Csősz és Pogányteleke.[4]) Ezek közűl is csak egy, Ozd-Szentpéter van mai napig Uzdi-Szentpéter néven Kolosmegye keleti részén.

Szerencse, hogy I. Márton fiainak az ősi birtokon kívül voltak még más jószágai is. Így pl. I. Jánost 1305-ben Kodorról (Kudur) írják, tehát ezen Dézs mellett eső helység az övé volt.[5]) Innen van, hogy oly bőkezüen osztogatják az ősi javakból rájuk eső részt. Nevezetesen Lőrincz Herczeg nevű testvérével együtt ozd-szentpéteri birtokrészüket adják oda Mehfulka Mihály nejének.[6]) I. János pedig komlósi birtokát (Ozd-Szentpéter és Rücs közt esett) ajándékozza oda vejének, Fekete Péternek.[7])

1316-ban I. Domokos belekeveredett László vajda fiainak lázadásába s e miatt 1317-ben a Dobokay család már kérte is a királytól Domokosnak, mint hűtlennek, kecseti birtokát, de nem kapta meg.[8])

Figyelemre méltó az, hogy számos nevezetes erdélyi család sarjadzott ki belőle.

---

[1]) Orsz. ltár. D. L. 30591. és A. I. 47. — [2]) U. o. 27830. — [3]) U. o. 30363. — [4]) U. o. 30591. — [5]) A. I. 97. — [6]) Orsz. ltár. 37078. — [7]) A. I. 97. — [8]) Orsz. ltár. D. L. 30363.

Így, mint a nemzedék-renden is látható, e nemzetségből vált ki a Kecsety család. 1363-ban e család tagjai, nevezetesen I. István négy fia, birta zálogban a Kecset mellett eső (Szolnok-Dobokam.) Szilkereki (ma Szűkerék) helység negyedrészét. De ez évben átengedték azt nagybátyjuknak, mígnem 1376-ban ennek fiától, II. Jánostól régi birtokosai kiváltották.[1])

A Kecsetyekkel rokon Szalaházy család szintén e nemzetséghez tartozik, de leszármazása még nem mutatható ki.

---

[1]) Orsz. ltár. D. L. 27830.

Áhton l. Ajtony.

AJKA NEMZETSÉG.

- I. Ajka
  - N. fiu [1])
    - N.
      - I. János, 1284.[7])
      - III. Péter, 1284.[7])
    - I. István, † 1228 előtt [2])
      - I. Ehellős, 1239.[3]) (?)
        - II. Ehellős, 1284.[7])
        - II. István
      - II. Ajka, 1274.[4])
    - N.
      - Bánd, 1284.[7])
    - Zsadány
      - I. Domokos 1239—54.[3])
        - I. András 1284.[1])
      - I. Péter, 1239.[3])
    - N.
      - II. János, 1284.[7])
    - Kristol
      - II. Péter 1239.[3])
        - Gellén, 1284.[7])
        - I. Miklós
    - I. Pál
      - I. Bolta, 1284.[9])
      - III. Pál, 1284.[7])
    - II. Pál
      - Saul, 1284—1318.[8])
    - N.
      - II. Bolta, 1284.[7])
    - Toma
      - Marczel 1239.[3])
        - Máté, 1278—1291.[9])
        - IV. Pál, 1278.[10])
      - Mihály, 1239.[3])
      - Benjamin, 1281 előtt [5])
    - N.
      - Preucul, 1284.[7])
    - N.
      - Feldrik, 1284.[7])
  - N. fiu [1])
    - N.
      - Doncus
        - I. Mog 1284.[7])
      - Damasa 1239 78.[6])
        - II. Mog 1284.[7])
      - I. Simon
        - II. Simon, 1284.[7])
        - II. András, 1287.[7])
  - N. fiu magvaszakadt

[1]) W. X. 422. — [2]) H. O. III. 1. — [3]) W. VII. 90. — [4]) W. X. 426. — [5]) W. IX. 321. — [6]) W. VII. 90.; H. O. I. 72. — [7]) W. X. 421—23. — [8]) W. X. 422.; H. O. III. 39., 52., IV. 116., 127. ll. — [9]) W. IX. 218.; X. 422.; H. O. III. 39. — [10]) W. IX. 218.

A tovább terjeszkedő ágak a következők:

Péter ága.

N.
- III. Péter, 1284. † 1304 előtt [1])
  - György, 1304 [2])
  - III. András, 1304. [2])
- János, 1284.
  - III. István, 1323. [3])
  - Benedek, 1304. [2])

I. István ága.

I. István
- I. Ehellős (?)
  - II. Ehellős, 1284—1292. [4])
    - Pós, 1292—1304. [5])
    - Ajka, 1292—1320. [6])
      - IV. András, 1320—1356. [8])
        - VI. István, 1352. [11])
        - II. Miklós, 1352. [11])
    - IV. István, 1392. [7])
    - Alap, 1292—1320. [6])
      - Lőrincz, 1320. [9])
      - III. János, 1320. [9])
      - Chuk Péter, 1320. [9])
  - II. István
    - V. István, 1292—1320. [6])
      - Márton, 1320. [9])
      - Tamás, 1320. [9])
      - Demeter, 1349—53. [10])
      - IV. István, 1353. [12])
      - Pál, 1353. [12])
- Ajka

[1]) H. O. I. 99. — [2]) H. O. I. 99.; A. I. 73. — [3]) H. O. III. 69. — [4]) W. X. 421—22.; H. O. I. 89. — [5]) H. O. I. 89.; A. I. 73. — [6]) H. O. I. 89.; A. I. 57., 73.; H. O. III. 52., 59.; I. 114. — [7]) H. O. I. 89. — [8]) H. O V. 95—96., I. 169., IV. 166., III. 159., II. 99.; W. X. 96. — [9]) H. O. V. 95—96. — [10]) H. O. III. 159. — [11]) H. O. II. 99. — [12]) H. O. V. 129.

Zsadány ága.

Zsadány

I. Domokos — I. Péter

I. Domokos fia: I. András, 1284—1303.[1]) 1292—97. Lodomér érsek nádora ~ Monoszlay László leánya

I. András fiai: Souka 1303.[2]) — IV. János 1303—1349.[3]) 1349. Veszprémmegyei szolgabiró.

I. Pál ága.

I. Pál

I. Pál fiai: Bolta 1278—1291.[7]) ~ Kyche 1323. özvegy — III. Pál 1278—1281.[8])

Bolta gyermekei: Lukács 1313[9]) — Tamás 1313.[9]) — N. leány 1323.[10])

III. Pál fiai: V. János 1313—23.[11]) — III. Miklós 1323—24.[11])

Kristol ága.

Kristol

II. Péter

II. Péter fiai: Gellén 1278—1315.[4]) ~ Ugi Buga, 1315. — I. Miklós 1278—1281.[5])

Gellén fia: IV. Péter, 1303.[6])

Feldrik ága.

Feldrik 1284.

Feldrik fiai: II. Domokos 1318.[12]) — Benedek 1318.[12])

[1]) W. X. 421—22., V. 51., XII. 614.; A. I. 57.; Zal. I. 274. — [2]) A. I. 57. — [3]) A. I. 57.; H. O. IV. 154.; A. IV. 248.; H. O. III. 139. — [4]) W. IX. 218. (hibásan Stephanus Gylianus helyett. V. ö. H. O. I. 71.), 321., X. 421—22.; H. O. I. 71—72., 89.; A. I. 57.; H. O. I. 99., III. 51., 52., 60., 61.; A. I. 299., 316., 319.; Zal. I. 144. — [5]) H. O. I 71.; W. IX. 321. — [6]) A. I. 57. — [7]) H. O. I. 71.; W. IX. 321., X. 421—22.; H. O. III. 39., V. 95. — [8]) H. O. I. 71.; W. IX. 321. — [9]) H. O. III. 59.; A. I. 299., 316., 319.; H. O. IV. 97. — [10]) H. O. V. 95. — [11]) H. O. III. 59.; A. I. 299., 316., 319.; H. O. V. 95., III. 68—69. — [12]) H. O. IV. 127.

Egyes tagok:

Ajkay Lőrincz
1214. Ochuz bán
pristaldusa.[1])

Pál
1228.[2])
Illés
1271.[3])

Eles
Máté
1239.[4])

Hilariusz
Péter
1239.[4])

Péter
Gund leány
~ Németi Mátyás
~ Écsy Fábián, 1278.[5])

Pósa
1278.[6])

Lukács
1278.
~ Bódéi Noug
1308. özvegy.[7])

Balázs
comes
1304.[8])

Vörös II. Bánd
1329—1335.[10])
Hegyesdi várnagy.

János
Sükösd
1335.[9])
ungi főesperes.

[1]) H. O. V. 6. 1. — [2]) H. O. III. 1. — [3]) W. III. 268. — [4]) W. VII. 239. — [5]) H. O. I. 73. — [6]) H. O. I. 72. — [7]) H. O. IV. 115. — [8]) H. O. I. 99. — [9]) H. O. IV. 147., 154. Az első valószinűleg I. Bánd, a második pedig II. János fia.

Története.

A Veszprémből Somlyó-Vásárhelyre vezető úttól balra, a Torna patak völgyében mai nap is egy kis Ajka nevű falu áll. Ez tartja fenn emlékét annak a népes nemzetségnek, mely a fenti táblázaton látható. 1284-ben egyszerre 17 Ajka nembelit sorolt föl egy oklevél, akik mind Ajka nevű őstől, atavustól származnak, s ez ős, ha az atavus szót szoros értelemben (dédapa) veszszük, 1160 körül élt.

Története mintaképe a kisebb nemzetségek életmódjának. Ritkán megy ki egyik-másik megyéje határán kívül, akkor is csak egyes főurak szolgálatába szegődve, ideiglenesen. Rendesen mint szolgabirák, megbizottak, fogott birák működnek megyéjökben, közben-közben birtokaikon osztozkodnak, változatosság okáért erőszakoskodnak és birságot fizetnek.

Mindjárt az első, kit emlékeink felsorolnak, Lőrincz, ilyen kisebb hivatalnok, Atyusz (Ochuz) bánnak pristaldusa (poroszlója) volt 1214-ben.[1]) Körülbelül ilyen hivatala volt Ajkay I. Domokosnak is, a kit Dénes szolnoki főispán az ő »nobilis probus« emberének mond és Oxzen-Szentgyörgy birtok fölosztásával bíz meg.[2])

A XIII. század végén élő számos Ajka nembeli közűl csak az egy Zsadány ágbeli I. András szerepel: ő volt a hírneves Lodomér érsek udvarának nádora, a kit 1297-ben megbíz az érsek, hogy Nyárhid és Surány elcserélésénél jelen legyen.[3]) Hogy került Lodomér udvarába? megfejti az, hogy az érsek bölcsejét Ajkától nem messze Balaton-Henye és Monoszló környékén ringatták.[4]) Különben a Bakony vidékén is úgy ismerték az érseki nádort, mint igazságos embert s ezért birának szólították föl a veszprémi püspök és Tapolczay Lőrincz közt folyt perben.[5])

---

[1]) H. O. V. 6. l. — [2]) W. XI. 295. — [3]) Monum. Strig. II. 296.; W. V. 51.; XII. 614. — [4]) Monum. Strig. II. 100. Téved Knauz, midőn Lodomért a Monoszló nemzetségből származtatja, mert Saulfia Gergelyt és Egyedfia Gergelyt egynek veszi. — [5]) F. IX/7., 704.

A XIV. század elején élő tagok közűl számosan viselnek »comes« czímet, 1304-ben pl. István, Ajka, Gellén, Balázs mind comesek,[1]) de ebből semmit sem lehet következtetni. 1313-ban egy Ajkay István comes Kőszegi Miklós tárnokmesternek megbizottja az Ajka nemzetség Kristol és I. Pál ágának megosztozásánál, tehát oly teendőt végez, mint a királyi ember,[2]) de itt meg azt nem tudjuk meghatározni, III. vagy V. István volt-e ez?

1329—1335-ben a nemzetség egyik tagja, Vörös Bánd, a katonai téren szerepel és hegyesdi várnagy volt, osztályos atyjafia, Sükösdfia János ellenben az egyházi pályára lépett és az egri egyházmegyében az ungi főesperességig vitte föl.[3]) Ezenkívül egri, veszprémi és pozsonyi kanonokságot is bírt. 1346-ban azonban Dörögdy Miklós egri püspök őt javadalmaitól megfosztotta. Egyéb szerencsétlenségek is érték, úgy hogy szentföldi zarándoklatának foganatosítása végett kénytelen volt 1346-ban jószágait elzálogosítani.[4])

A közélet terén szerepelt még Lodomér volt nádorának fia, IV. János, a ki 1343-ban Padrog határjárásánál királyi ember, 1349-ben pedig veszprémmegyei szolgabiró volt.[5])

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Ajkay Alinka, Péter leánya 1269—70-ben Árpádházi Boldog-Margittal együtt volt margit-szigeti apácza.[6]) Melyik Péter volt az ő atyja, az persze egész biztosan meg nem mondható, de valószinű, hogy I. Péter.

Többet beszélnek okleveleink az Ajka nembeliek ügyes-bajos dolgairól. Szomszédaikkal többször békételenkedtek, először is a Lőrinte nemzetséggel. I. István ágabeli Ajka már 1274-ben az országbiró elé járult panaszával, hogy Karácsony nevű szolgája egy lovat és egy férfira való teljes fegyverzetet ellopván, a Lőrinteyekhez szökött,[7]) kin követelje, ha nem a Lőrinteyeken?

A következő században Lőrente mester volt a panaszos. Arról vádolja 1323-ban I. Pál ágabeli V. Jánost és

---

[1]) H. O. I. 51., 114. — [2]) A. I. 316. — [3]) H. O. IV. 144., 153—54. Az itt említett hegyesdi vár Zalamegyében Tapolczától északkeletre állott. — [4]) A. IV. 248.; H. O. III. 159. — [5]) Nagy Iván: Magy. csal. I. 10—11. — [6]) W. X. 426. — [7]) H. O. IV. 174.

III. Miklóst, hogy házát és övéinek házait fölégették. Ezek először rágalomnak nyilvánítják a vádat, de aztán félvén a bekövetkező ítélettől, megszöktek birtokaikról s nem jelenvén meg többé a biróság előtt, se nem fizetvén le a rájuk rótt birságokat, minden vagyonukat veszték, s azt kárpótlásúl Lőrinte mester kapta.[1]) I. István ágabeli V. Istvánnak baja volt még az acsádi (Veszprémm.) nemesekkel is és közülök Benedeket megölte; aztán, hogy életét megmentse, 16 márka vérdíj fizetését vállalta magára, de szegénységre jutván, azt nem bírta egyszerre lefizetni, hanem csak részletekben.[2]) Az ugyanezen ághoz tartozó IV. András a Hölgykő várához tartozó kislövöldi (ma Lőd) népekkel perelt, mert ezek az ő házára rontottak és tőle 5 ökröt elraboltak.[3]) Kérdés azonban, nem egyszerű visszatorlás volt-e a kislövöldiek eme tette? Mikor még Ajka-Rendeken a király népei (hospites) laktak, ezekkel is többször összetűztek. 1268-ban Ajkay György, Péter és Gellén arról tettek panaszt, hogy a rendeki polgárok örökföldjükből 2 ekényit elfoglaltak. A királytól kirendelt 10 biró azonban visszaadja nekik.[4])

Egymás közt sem éltek békében a nemzetség tagjai. I. István és I. Pál ága régtől fogva veszekedtek. 1313-ban II. Ajka és I. Bolta fiai az atyáik idejétől kezdve egymásnak okozott károkat bocsátják meg.[5]) 1340-ben I. István ágabeli IV. Andrást Ajkay Syke arról vádolja, hogy ajka-rendeki birtokára rontott, onnan két lovat elvitt és neki 12 márka kárt okozott. IV. András csakis a Veszprémmegye törvényszékétől megitélt tisztító eskü letétele által menekűlhetett meg a bajból.[6]) Máskor a király egész csapatostúl engedi el a rájuk rótt birságokat.[7]) A folytonos osztozkodások sem eshettek meg perpatvar nélkül.

Monostora a nemzetségnek nem volt. Csupán az Ajkán, Szent-Remig tiszteletére épűlt egyháznak voltak kegyurai, s a plébánosról a földeken kívül egy-két malom jövedelmével gondoskodtak.[8])

---

[1]) A. II. 144—45.; H. O. IV. 153—54. — [2]) H. O. I. 107.; III. 60. — [3]) H. O. I. 170. — [4]) F. VII/5. 349. — [5]) H. O. III. 59. — [6]) H. O. IV. 166. — [7]) H. O. II. 9. — [8]) W. IX. 218—19.; H. O. I. 51., 99.; IV. 127.

Birtokviszonyai.

A nemzetségnek ős birtoka csak egy volt: Ajka. Egyes tagjai ennek közelében Ajka-Rendeken, Bódén (most puszta), kissé távolabb Veszprémben és Alsó-Örsön szereznek utóbb némi birtokrészeket.

A tatárjárás előtt elég jómódú volt azon (az egyes tagok között előforduló) Pál, ki rokonának, I. Istvánnak özvegyét 1228-ban kielégíti. Hozománya fejében adott az özvegynek 200 hold földet, két malomból való részt, 18 szolgát és 6 szolgálót.[1])

Ugyancsak a tatárjárás előtt megtörtént már az első osztozkodás a nemzetség ősének két fia közt. De nem lehetett az valami szabatos osztály, mert a dédunokák közt pör támadt és Doncus fia I. Mog 1284-ben Kőszegi Miklós nádor előtt 25 hold földet vissza is nyert dédatyjuk másik (szintén ismeretlen) fiának ivadékától.[2]) Az ős Ajka első fiától származó ágak is hamar megkezdték javaik fölosztását. Már I. István fia I. Ehellős külön akarta bírni az ő részét; Zsadány fiai és a többiek tehát 1239-ben kiszakítnak az ajkai határból egy darabot s neki átadják. A határjelek közt már ekkor előkerül a később is emlegetett Kovácsbükke s a malmok közűl egyik Zsadánymalma, a másik Bándmalma nevet visel.[3])

Hogy Toma és Kristol ágainak földei már rég el voltak különítve, kitűnik az 1278-iki egyezkedéskor, melyet kis mértékben az ajkai határ tagosításának nevezhetünk. E szerint Toma unokái a Gellén és I. Bolta földei közt eső birtokukat átengedik Gellénnek és I. Boltának, ezek pedig birtokuk szélén ugyanannyit hasítanak ki Toma unokái számára. Az uj határ a két ág birtokai közt Szent-Remig egyháza előtt kezdődött.[4]) Ha még földjegyezzük, hogy Toma unokáinak (comes Madyanak és Pálnak) Ajka-Rendeken (Rednek) is jókora birtokuk volt, s abból 4 ekényit pénzen vettek,

---

[1]) H. O. III. 1. — [2]) W. X. 421. A keltezetlen oklevelet azért tettük 1284-re, mert csak ez évben volt Kőszegi Miklós nádor és pozsonyi fői-pán. — [3]) W. VII. 90. — [4]) W. IX. 218—19.

egy darabot pedig a királytól kaptak,[1]) akkor mindent elmondtunk, a mit a nagy táblázaton látható tagok birtokairól tudunk.

Áttérhetünk már most a tovább terjeszkedő ágak birtokviszonyaira.

I. Péter ágának tagjai közűl Györgyről tudjuk, hogy Ajka-Rendeken birtoka volt, de azt, vagy egy részét, 1304-ben II. Ehellős ágának adományozta. Ezenkívül még egy 1304-iki oklevél jegyez föl érdekes esetet Györgyről. Hogy atyját eltemethesse, ez évben az ajkai egyház kelyhét elzálogosítja a veszprémi főesperesnek, Kolinnak, de kötelezi magát, hogy Szent-György napjára kiváltja.[2]) A főesperesnek csak egy esetben volt joga (a magyar szokás szerint) a temetésekbe beleavatkozni, s ez volt, ha valakit meggyilkoltak; ekkor nem engedte meg a meggyilkolt eltemetését, míg annak hozzátartozói egy márkát neki le nem fizettek. Györgynek ennyi készpénze nem lévén, a kelyhet kötötte le biztosítékúl. Ebből sejthetjük atyjának, Péternek sorsát.

I. István ágán II. Ehellős és fiai egyrészről, másrészről pedig V. István 1292-ben osztják két részre azon részbirtokot, melyet I. Ehellős 1239-ben kapott. Az Ajka nembeliek felé eső részt II. Ehellős és fiai kapják, a Kovácsbükke felé esőt V. István.[3]) A rendeki részbirtokhoz ez ágnak is joga volt, s azért 1303-ban e birtok négy részre oszlásakor II. Ehellős fiai és V. István is kaptak egy-egy részt.[4]) Nagyobbodott ezen birtokuk 1304-ben, mikor rokonaik a lövöldi út és Torna folyó közt eső földdarabokat nekik ajándékozták?[5])

Ezen ág később örökség utján is jutott birtokhoz. Pál fiának, Illésnek magva szakadván, a Favus préposttól adományozott veszprémi telek »az ország szokása szerint és örökösödés jogán« ez ágé lett. II. Ehellős fiai csakhamar el is akarták adni, de V. István tiltakozott, s végre is csak úgy tudták az előbbiek az eladást végbevinni, hogy V. István részét kiszakították belőle.[6]) II. Ehellős unokái IV. András és Demeter az Ajkával határos Bódén (Bolde) szintén birtak

---

[1]) F. VII 5. 348. — [2]) H. O. I. 99. — [3]) H. O. I. 89—90. — [4]) A. I. 57. — [5]) A. I. 73. — [6]) H. O. I. 114., V. 95—96.

30 hold földet, s ehhez való joguk bebizonyítására 1349-ben esküt tettek.[1])

Zsadány ága Ajkán kívül szintén bírt Rendeken. Az 1303-iki osztálynál egy negyedrészét a rendeki birtoknak I. András és fiai kapják meg.[2])

Kristol és I. Pál ága egész 1313-ig közösen használták földeiket s a birtokaikra vonatkozó adatokból világosan következik, hogy I. Pál szintén Kristol fia volt, s így e két ág egy, noha egyenesen egy oklevél sem mondja ki.

Már 1278-ban együttesen elégítik ki Toma ágát Gellén és I. Bolta,[3]) 1281-ben pedig Gellén egy a Torna patakon levő malmot visszaperel I. Boltától és testvérétől, de nem egészen magának, hanem közös használatra.[4]) A Kristoltól való közös leszármazás akkor is kitűnik, midőn a pénzzavarban levő Gellén 40 hold földet II. Ehellős fiainak még 1305 előtt 6 márkáért elzálogosít.[4]) Gellén utóbb nem bírván a zálogot kiváltani, I. Bolta fiainak elsőbbségi joguk volt e 40 hold kiváltására. Ezek azonban nem akartak érte 6 márkát adni, mert szerintök és a tárnokmester embereinek itélete szerint is csak 3 márkát ért. E vonakodást II. Ehellős fiai arra használták föl, hogy Gellén által a kérdéses földeket örök jogon magukra ruháztatták, ezt persze I. Bolta fiai nem akarták engedni; végre is Kőszegi Miklós tárnokmester elé került az ügy, a ki I. Bolta fiait rákényszerítette, hogy megfizessék a 6 márkát. Így aztán 1313 őszén nagy nehezen megkezdték a 6 márka törlesztését.[5])

Természetes ezek után, hogy I. Bolta és III. Pál fiai nem kívántak többé együtt gazdálkodni Gellénnel, hanem válni akartak. A tárnokmester Szörcsöky Jolathot, Borsot és Ajkay Istvánt bízza meg, hogy közöttük osztályt tegyen. Jolath és Ajkay István aztán megállapították az elkülönítő jeleket; az ezektől északra eső rész Gellénnek, a déli I. Pál ágának jutott.[6])

Ajkay Gellén már most ellenmondás nélkül rendelkez-

---

[1]) H. O. III. 159—60. — [2]) A. I. 57. — [3]) W. IX. 218. — [4]) W. IX. 321. — [5]) H. O. III. 52., 61—62.; A. I. 299., 316., 319.; H. O. III. 63. — [6]) A. I. 316.; H. O. III. 61—62.

hetett javaival. El is adja két év mulva örök jogon birt alörsi birtokát öt márkáért, mert — mint mondá — rákényszeríté a sanyarúság, különösen az, hogy nejének ruhákat és ékszereket kellett vennie.[1]) Ilyen megokolás is ritkán fordúl elő a tisztes régi hártyák és papirok lapjain.

I. Bolta is idegenített el egy részt birtokából, de nagyobb oka volt reá. Makján nevű szolgája Fekete Saul atyját megsebesíté, hogy szolgáját megmentse és Sault kibékítse, volt kénytelen egy darab földet Saulnak átengedni.[2]) Említők fentebb, mikép veszték el 1324-ben az ez ághoz tartozó V. János és III. Miklós javaikat.

Feldrik ágáról csak annyit tudunk, hogy Feldrik fiai 1318-ban egy malom helyet és 12 hold földet, mely az Ajkától Beréndbe vezető út mellett esett, 2 márkáért eladnak Fekete Saulnak.[3])

Ezen Saul 1308-ban kegyes hagyomány révén is gyarapította vagyonát. Ekkor ugyanis Ajkay Lukács özvegye, Bódéi Nough azon ajkai részbirtokát, melyet hozománya és kelengyéje fejében kapott, a berendi és ajkai plébánosok előtt végrendeletileg neki hagyta.[4])

Az utolsók, kiknek birtokairól még valamit tudunk, Vörös Bánd és Sükösd, a főesperes. Vörös Bánd 1329-ben királyi rendeletre kapta vissza ajkai birtokát, de ez nem egy tagban, hanem a többiekével vegyesen, azaz régiesen szólva »fűkötél«-ben volt. 1335-ben azonban Bánd és Sükösd mégis elválasztatják s egy tagban kapják földeiket Ajkán. Ezeknek nagyságát azonban csak tán helyszini szemle alapján lehetne megállapitani, vagy talán úgy sem. Az elkülönítő jelek az egyháznál kezdődtek és kelet felé haladtak; az ezekből délre eső rész Bándé lett, az északi rész pedig Sükösdé és IV. Jánosé, a későbbi szolgabiróé.[5]) Vörös Bánd különben ez időben már kiemelkedett a kisnemesség sorából, s nagybirtokossá lőn, mert oly nagy szolgálatokat tőn a királynak, hogy ez 1329-ben Gelse, Lak, Börzöncze, 1336-ban pedig Orbonok nevű zalamegyei falvakat ajándékozta neki.[6])

---

[1]) Zal. I. 144—45. — [2]) H. O. III. 39. — [3]) H. O. IV. 126—27. — [4]) H. O. IV. 115. — [5]) H. O. IV. 147. és 153. — [6]) Zal. I. 232., 264., 316.

Sükösd 1346-ban elzálogosította ajkai, rendeki és öcsi birtokait, 1350-ben pedig eladta.[1])

Ajkay család most is él Sopron, Vas és Győrmegyében, de a helységben, melynek határát az Àjka nemzetség megszállotta, melyet a Bakony erdejéből a művelődésnek meghódított, már nem ő a földesúr.[2])

---

[1]) H. O. IV. 173—75. — [2]) V. ö. Fényes: Magyarország geographiai szótára I. 15.

AJTONY.

(Achtum, Ochtum, Ahton, Ohtum.) [1]

Aradmegye nyugati részén, a Maros jobb partján, a mai Pécska és Szemlak között az itt tárgyalt időszakban egy Ajtonymonostora, később rövidítve Ajtony nevű falu állott. — E helynév őrizte sokáig egy magyar nemzetségnek s névadó ősének emlékét. — Vajjon e névadó ős azon Ajtony volt-e, ki Szent-István ellen fellázadt, vagy más valaki? — azt ki tudná eldönteni?! A hely fekvése s a név inkább mellette vallanak, mint ellene.

Csanádmegyei eredetű, s úgy látszik a XIV. század elején üldözött nemzetségről lévén szó, nem csodálkozhatunk rajta, hogy az oklevelek gyéren szólanak róla, s hogy a nemzetség fájáról csak egy letört s messzesodort galyat birunk bemutatni. Ez a következő:

I. János					
Heem 1278—1297.[2])	Demeter 1278—1297.[2])		László, 1296.[2]) Magvaszakadt		I. Albert comes 1287.[3]) Szuhai
Lukács 1323.[13])	Miklós 1335.[4])	Beke 1329—73.[5]) Zubogyi	I. Tamás 1329.[6])	I. Antal 1329.[6])	Péter 1329—57.[7]) aradi éneklő kanonok 1354—57.
II. Mihály 1373.[10])	II. Antal 1373.[10])	András 1373.[10])			
II. János 1315.[12])	Gergely 1329.[6])	II. Tamás 1329.[6])	Lucza 1329—1373.[8]) ~ Ó-Szőllősi Mihály		Szuhay (Zohay) Simon 1329.[9])
II. Albert, 1343.[11]) Ajtonymonostorai.					

---

[1]) Hogy az oklevelek és krónikák ekkép irt nevét mai magyarsággal Ajtonynak kell kiejtenünk, arra nézve l. Száz. 1891. 263—64.; Turul 1891. 95—96. ll. — [2]) Z. I. 41., III. 80—88.; W. X. 282. — [3]) W. XII. 460. — [4]) Z. III. 86. l. — [5]) Sztár. I. 59., 169.; A. II. 418.; Z. I. 80—88.; W. XII. 460. — [6]) A. II. 418. — [7]) A. II. 418.; Z. II. 538., III. 80—88. — [8]) A. II. 418., V. 594., VI. 410. — [9]) Sztár. I. 59. — [10]) W. XII. 460. — [11]) Pesty: Magyarország Helynevei I. 217. l. — [12]) Gr. Vay cs. berkeszi lt. f. 184. Thallóczy Lajos szives közleménye. — [13]) Z. I. 249.

A nemzetség tagjainak üldözését abból gyanítjuk, hogy 1329-ben a király elvette tőlük ősi javaikat: Ajtonmonostorát és Serjént (mely a mai Pécskától északnyugatra esett), de jogaik oly erősek voltak, hogy azokat a törvényszék is visszaitélte s a király is visszaadta nekik.[1]) A birtokokba való uj beiktatáskor Serjén felére Orosz Ivánka nevű úr ellenmondott ugyan,[2]) de ez nem akadályozta meg a nemzetség tagjait abban, hogy legalább Ajtonmonostorát tettleg birtokukba ne vegyék. Kitűnik ez abból, hogy 23 nappal a beiktatás után Albert fiai Ajtonmonostorának tartozékai közűl egy falut, Ó-Szőllős nevűt (melyet az oklevél irója tévedésből superior-nak irt antiquior helyett) kiszakítanak s azt leánynegyedképen nővérüknek, Luczának adják.[3])

Ezen Ó-Szőllőshöz azonban a Szeri Pósa család is jogot tartott, s midőn Pósa leánya, Margit férjhez ment a nagyhatalmú Kerekegyházi Laczkhoz (a Laczkffy család névadó őséhez), ez erőszakkal érvényesítette jogát s a falut elfoglalta.[4]) Sem Ó-Szőllősy Mihály, sem az, a kit segítségül hívtak, Fel-Szőllősi Pető nem birta Laczknak és nejének kezéből kicsikarni. Jobbnak látták tehát egyezségre lépni; s eladták a vitás birtokot 200 márka kettős dénárért Szeri Pósa Margitnak.[5])

I. Albert János nevű fia volt az, a ki Ajtonmonostorát a nemzetség számára első ízben megoltalmazta. 1315-ben már oda ajándékozta a király e falut a csanádi és aradi káptalanoknak, de II. János a beiktatáskor ellenmondott s a Szegeden időző király előtt oly fényesen bebizonyította az Ajtony (Ahton) nemzetségnek Ajtonmonostorához való jogát, hogy a király előbbi ajándékozását visszavonva, azt visszaadatta II. Jánosnak.[6]) Ajtonymonostorai neve mutatja, hogy ő e birtokon lakott.[7]) Demeter fia Péter is az ősi jószág szomszédságában, az aradi káptalanban vívott ki magának előkelő állást (éneklő kanonokságot), s mégis az utolsó oklevél,

---

[1]) Sztár. I. 59. l. — [2]) U. o. I. 60. l. — [3]) A. II. 418.; V. ö. V. 594., VI. 410. ll. — [4]) A. V. 594. l. — [5]) A. VI. 410. l. — [6]) Gr. Vay lt. f. 184. Thallóczy szíves közl. — [7]) Pesty: Magyarország helynevei I. 217. l.

mely Ajtonymonostorát említi, I. Albertet »borsodmegyei Szuhay Albert mester«-nek nevezi. Hogy kerül e marosmenti család Borsodmegyébe? — Egy 1357-iki itélőlevél megfelel e kérdésre. Ekkor ugyanis Beke mester és Péter fölmutatták Kont Miklós nádor előtt IV. László 1282-iki adománylevelét, melyben a király megtekintvén Heem és Demeter hű szolgálatait, nekik adja a Gömörmegye délkeleti csücskében fekvő, Borsodmegyével határos Zubogy (Zubud) falut.[1] De már előbb is, még 1278 előtt[2]) megszerezték a Zubogy mellett eső Szuhát, a mely szintén határos volt Borsodmegyével s így I. Albertnek alkalma nyílt a Sajómentének hatalmas urával, Ernefia Istvánnal összeköttetésbe lépni; majd később szolgálatot tett neki oly önfeláldozó módon, hogy érette és vele Aba nb. Finta mester fogságába esett, s ebből csak 60 márka lefizetése után tudott kiváltakozni.

Természetes, hogy Diós-Győr gazdag ura e nemes tettet nem hagyta jutalmazatlanúl, 1287-ben neki adta a borsodmegyei Föl-Bárczot (most Felső-Bárczika puszta a Sajó mellett) s ő maga meg utódai e réven borsodmegyei nemesek lettek.[3])

Az első ismert Ajtony nembelinek, I. Jánosnak fiai közűl Heem és Demeter 1297-ben ispánoknak irják, s ekkor beleegyeznek a Zubogygyal szomszédos Csákány egy részének elajándékozásába.[4]) Beke 1343-ban királyi ember volt s a király egyenes parancsolatjának megvivésével rákényszerítette Konday Miklóst, hogy Herbordfia Miklós özvegyének és 2 leányának az ő osztályrészüket Kondón kiadja.[5])

Mint a nemzetségfán látható, az Ajtony nemből két

---

[1]) Z. III. 83.; Z. I. 51—53. — [2]) V. ö. Z. I. 41., 42., 48. — [3]) E helynevet Wenzel kiadása (XII. 460. l.) Ful-Barcha-nak írja, de hibásan Ful-Barch helyett; mert ugyanazon egri káptalan, mely az 1287-iki levelet átírja, kevéssel utóbb I. Albertet »de Fulbarch«-nak nevezi (l. u. o. 461. l.) és mert a borsodmegyei Bárczát már régen is Nagy- és Kis melléknevekkel különböztették meg; ellenben a mai Alsó-Bárczika már a XIV. században Alsou-Barch nevet viselt; ennek ellentéte tehát csak a Ful-Barch, vagyis Felső-Bárczika lehet. V. ö. Csánki: Történ. Földrajz I. 169. l. — [4]) W. X. 282. »Zeha« kiigazítandó »Zuha«-ra. — [5]) Sztár. I. 169—70.

család: a Szuhay és Zubogyi vált ki. A Zubogyi kihalt vagy nevet változtatott, a Szuhay azonban a XV. században is élt és több helyen birtokos volt Borsod s Gömörmegyékben.[1]) — Ha e Szuhay család egy a XVII. századbeli Szuhay családdal, akkor nem csoda, hogy Szuhay Mátyásból olyan kemény kurucz vezér vált, hiszen Ajtony vére pezsgett benne.

---

[1]) Csánki: Magy. Tört. Földrajza. I. 159.

ÁKOS NEMZETSÉG.

I. Bebek-Csetneki-ág.

Máté

I. Szár [1]) Detre, 1241—1275.[2]) | I. Ákos, 1248—1272.[3]) 1248—1249. székesfehérvári őrkanonok 1251—1272. ó-budai prépost 1248—1259. a királyné alkanczellárja | Fülöp, ispán 1241—1243.[4])

(I. Szár Detre fiai:) II. Detre 1262—1281.[5]) | Benedek, 1262—1307.[6]) 1291. királyi ember

(Fülöp fiai:) I. Lukács, 1262—1290.[7]) | N. N.[8])

(I. Lukács fia:) II. Lukács,[23]) 1333—1334.

(Benedek gyermekei:) I. István, 1307.[9]) | Bebek I. Domokos 1318—1326.[10]) † 1330 előtt | N. leány[22]) 1290. ~ Kacsics II. Domokos | Kun I. Miklós 1307—1351.[11]) | I. László, 1307—37.[12]) † 1339 előtt | János 1318—51.[13]) | Péter 1318—51.[14]) | Anna, 1307—49.[15]) ~ Gimesi Forgách Miklós

(I. László fiai:) IV. Miklós, 1341—46.[21]) | III. László, 1341—46.[21])

(Kun I. Miklós fiai:) Jakab, 1337—40.[19]) | III. Domokos, 1350.[20]) | III. Miklós, 1350.[20]) | II. Ákos, 1345—50.[21]) | II. György, 1350.[20]) | II. László, 1350.[20])

C s e t n e k y e k

(Bebek I. Domokos fiai:) II. István, 1330—1350.[16]) | I. György, 1330—1350.[16]) 1346. hevesi főispánok, 1347. hevesi főispán és makoviczai várnagyok, a Pelsőczi Bebek család ősei | II. Domokos, 1336—1352.[17]) 1352. esztergomi szt-Tamás prép. később csanádi, majd váradi püspök | II. Miklós, 1336—1350.[18]) később egri prépost, végül kalocsai érsek

[1]) A. II. 474., 497. — [2]) F. XI. 400—4.; H. O. VII. 76.; W. XII. 481., 134., X. 516. — [3]) W. VIII. 215., 268., 271., 381.; Fejérpataky: Kir. kanczellária 112., H. O. 76. — [4]) F. XI. 400—4. — [5]) Z. I. 41., 42., 48. W. X. 516., XII. 48., 134. — [6]) Z. I. 41., 42., 48.; W. X. 516., XII. 48., 134.; F. VI/1. 101., VIII/1. 235. — [7]) W. XI. 516., XII. 48., 134.; H. O. VII. 131., VIII. 212., 226. — [8]) Lásd [7]) alatt. — [9]) F. VIII/1. 235. — [10]) A. I. 455., II. 4., 242.; F. VIII/3. 133.; A. II. 474., 497. — [11]) F. VIII/1. 235.; A. I. 455., II. 4., 242.; F. VIII/3. 133.; A. III. 260., 199., 139., 334—35, IV. 53., V. 384., 468., 519. — [12]) F. VIII/1. 235.; A. I. 455., II. 4.; F. VIII/3. 133.; A. III. 65, 260., 535. — [13])—[14]) A. I. 455., II. 4., 474., 497., III. 139., 199., 535., 334—35., IV. 53.; F. XI/1. 697.; A. V. 468., V. 519. — [15]) F. VIII/1. 235.; A. III. 334—35., IV. 499., 638.; F. IX/1. 707. — [16]) A. II. 474., 497., III. 8., 260., 334—35., IV. 53., V. 468., 4., 493., 384.; F. XI/1. 455.; Zal. I. 444. — [17])—[18]) A. III. 260., 334—35., IV. 53., V. 468., 384., 587. — [19]) A. III. 334—35., IV. 53. — [20]) A. V. 384. — [21]) F. IX/1. 347.; A. V. 384. — [22]) F. VI/1. 70. — [23]) A. III. 2., 65.

Cselenfi-ág.

Cselen ispán, 1282. Ákos nembeli [1])

Sándor, 1328—1337.[2])

János, 1330—1354.[3])	Miklós	Asz (Az) Jakab
1330—35. az étekfogók mesterének helyettese, 1340. reucsai (rovistyei) várnagy, 1346. gömöri főispán, 1348—52. gömöri és csongrádi főispán, szegedi várnagy, 1354. nógrádi főispán, † 1364 előtt ~ Telyesprunni Anglis. *Tőle származik a (Karancs) Sághy és Méhi család.*	1330—1335.[4]) 1333. somogyi főesperes	1330—1351 [5])

Erne-ág.

Erne bán, Ákos nembeli,[6]) 1248—1272.[7])

1261 előtt erdélyi vajda, 1261. bán, 1263. nyitrai ispán, 1267—68. országbiró és vasmegyei főispán, 1272. varasdi főispán, 1272. aug.—decz. tárnokmester és varasdi főispán, megbukott 1272. decz. 3. előtt

I. István, 1281—1315.[8]), 1281. gömöri és borsodi főispán, 1293. királynéi tárnokmester, 1298—1300. országbiró, 1303—1304. nádor ~ Katalin, 1303.

Miklós	II. István, 1300—15.[10])	János	Jakab	László	Gergely	Fülöp	Anych	N. leány, 1303.
1301—15.[9])	~ Bavarin herczeg leánya	1300—15.[10]) Ördög nevű	1300—15.[10])	1300—15.[10])	1300—15.[10])	1304—15.[11])	1300—1303.[12]) ~ Barsa Beke	~ Rátót Dezső 1322-ben özvegy.[13])

[1]) H. O. VIII. 226.; A. III. 16. — [2]) A. V. 442., III. 334. — [3]) F. VIII/6. 114.; Kár. I. 77.; A. III. 16.; F. VIII/4. 56.; Kár. I. 101., 138.; A. III. 334., IV. 53., 317., V. 271., 468—80., 504—506.; Zal. I. 444.; Kár. I. 175.; A. III. 140.; A. V. 271. — [4]) F. VIII/6. 114; A. III. 16.; F. VIII/4. 56.; Kár. I. 101. — [5]) F. VIII/6. 114.; A. III. 16., 334.; F. VIII/4. 56.; Kár. I. 101.; A. IV. 53., 317., V. 271., 468—80. — [6]) H. O. VI. 311. — [7]) F. IV/2. 403., VIII/7. 96., VII/1. 351.; Kub. I. 54.; F. IV/3. 386., 456., V/1. 195., V/2. 49., 51., 55. V. ö. 57. — [8]) Szendrei J. Miskolcz tört. III. k. 25.; W. XII. 328., 343., 346.; H. O. VI. 311; F. VII/4. 202., VII/5. 505.; H. O. VII. 221.; U. o. 431., VII/5. 502.; H. O. VII. 281.; W. X. 378.; F. VI/2. 264., 272.; A. I. 51—54., 76., 89., 91.; F. VIII/1. 221., VIII/6. 34.; Szendrei i. m. 33. l. — [9]) Z. I. 103.; A. I. 51—4., 76., 89., 91., VIII/6. 34. — [10]) W. X. 378.; A. I. 51—54., 76., 86., 91., VIII/6. 34.; Szendrei i. m. 33. l. — [11]) A. I. 76., 89., 91.; F. VIII/6. 34. — [12]) W. X. 378.; A. I. 51—54. — [13]) A. I. 51—54., 90.; Egr. kápt. Orsz. ltár. Prot. X. 924.

Mikcs- vagy Micsk-ág.

Mihály, Ákos nembeli.[1])

- I. (Nagy) Ákos 1297—1342.[2])
  - Ilona ~ Sülyi János 1342.[5])
  - I. László, 1342.[5])
  - Dénes, 1342.[5])
- I. Micsk, 1312—1342.[3]) 1315—19. sárosi főispán és várnagy, 1321—22. sárosi és zempléni főispán, 1322. a királyné országbirája, 1323—24, királynéi tárnokmester, sárosi és zempléni főispán, 1325. tót bán, királynéi tárnokmester, somogyi, soproni, sárosi és zempléni főispán, 1326. tót bán és sárosi főispán, 1325—42. tótországi bán ~ Kompolthy N.
  - I. István 1342—66.[6]) 1342-ben királyi testőr 1345—46. vasi és soproni főispán 1351. zalai főispán. *Tőle származik a Peleskei Ördög család.*
    - II. István 1374.[10])
    - III. Ákos 1374.[10])
    - Péter 1374.[10])
  - II. Ákos 1333—74.[7]) 1342-ben királyi testőr 1344—46. vasi és soproni főispán 1333. tized szedő
    - II. Micsk 1374—86.[11]) Garánál fogságba esik
    - III. László 1374.[10])
  - II. László 1342—46.[8]) 1342-ben királyi testőr 1345—46. vasi és soproni főispán
  - I. Lóránd 1342—48.[8]) † 1374 előtt
    - Miklós † 1374 előtt [10])
      - IV. László 1396.[13])
  - I. Miklós
- Elek 1344.[4])
  - II. Lóránd 1330 körül[9])
    - III. István 1353.[12]) Ákosmonostorai
      - IV. István 1388.[14])

[1]) F. VI/2. 79. — [2]) F. VI/2. 79.; A. I 340.; Z. II. 15. — [3]) F. VIII/2. 439.; A. I. 340.; F. VIII 1. 561., VIII/2. 141.; A. I. 500., 626.; Száz. 1872. 670., VIII/2. 385.; A. II. 36.; F. VIII/2. 401., 407., 441., 469., VIII/2. 414.; Száz. 1873. 621.; F. VIII/2. 503., 617., 629.; V. ö. Z. I. 426., VIII/3. 71.; A. IV. 263. — [4]) A. I. 340. — [5]) Z. II. 15. — [6])—[7]) A. IV. 263.; F. IX 1. 325., 445.; A. IV. 634.; Zal. I 512.; F. VIII/7. 257. — [8]) A. IV. 263.; F. IX/1. 445.; Zal. I. 472. — [9]) A. III. 63. — [10]) F. IX/7. 584—85. — [11]) F. IX/7. 584—85., X/3. 315. — [12]) Az ér-szentkirályi Szentkirályi család levelei Szatmártt Szentkirályi Kálmán úrnál. — [13]) F. X/2. 399. — [14]) Wesselényi ltár. 40.

Pocsaji és Álmosdi ágak.

- **Pál**
  - I. László, Ernefia István nemzetségéből 1342.[1] Pocsaji.
- **Dénes**
  - I. János 1342–1351.[2] Pocsaji.
- **Salamon**
  - I. Péter 1351.[3]
- **Bakó** 1351.[3]
  - II. János 1351.[3]
- **Sinka**
  - II. Péter 1342–1351.[2]

Álmos

- Csire, 1261.[4] ~ Czeczilia. *Az Álmosdi Csire család őse.*
  - III. Péter 1342—1354.[5]
    - III. János 1384–1425.[7] 1384. a királyné apródja
      - Zsigmond 1432–1334.[7] háji prépost
      - Barnabás 1432–1434.[7] főpinczemester
        - Erzse ~ Csapy Ákos [7]
      - II. István 1434—1436.[7]
    - III. László 1384—1432.[7] 1384. a királyné apródja
    - I. István 1399.[7]
    - Margit ~ Kállai Lőkös Miklós.[7]
    - N. leány ~ Szováti Mihály.[7]
  - II. László 1351.[6]

[1]) A. IV. 229. — [2]) A. IV. 228., V. 502. — [3]) A. V. 502. [4]) F. VII 3. 41. — [5]) A. IV. 228., V. 502.; Z. II. 575. — [6]) A. V. 502. [7]) Bunyitay: A váradi püspökség története III. k. 194.

Toroczkay-ág.

- I. Ehellős, Ákos nembeli.[1])
  - II. Ehellős, 1294—1321.[2]) 1303—1308. erdélyi alvajda
    - István, 1321—1326.[4])
      - III. Ehellős, 1370.
      - I. Miklós, 1370—1373. 1373. udvari vitéz
      - Elek, 1370.
      - László[8]), 1370.
    - János, 1321.[5])
    - Ákos, 1326—1346.[6]) 1346. a vajda embere 1355. az erdélyiek követe
      - I. András, 1370.
      - II. Miklós[8]), 1370.
    - Gergely, 1321—1326.[7])
      - II András[8]), 1370.
    - Mihály, 1321.[5]) 1321. kolosi főesperes
  - N. leány, 1294.[3]) ~ Helemban

[1]) F. VIII/2. 304. — [2]) H. O. VI. 413—14.; Székely Okl. III. 4—6.; Turul 1892. 25.; F. VIII/2. 304.; Tört. Tár. 1889. 583.; Orsz. ltár. D. L. 29109.; A. II. 243. — [3]) H. O. VI. 413—14. — [4]) F. VIII 2. 304.; A. II. 243. — [5]) F. VIII 2. 304. — [6]) A. II. 243., V. 135., VI. 396. — [7]) F. VIII/2. 304.; A. II. 243. — [8]) Thoroczkay Sándor szíves közleménye a Thoroczkay család toroczkó-szentgyörgyi levéltárából.

7*

Története.

Szilágymegyében a gyorsáradású Kraszna mellett Ákos falu s ebben ma is régi, kettős tornyú, román stylü egyház áll. A néma kövek beszélnek csupán ama nagy nemzetség hatalmáról, műérzékéről, dicsőségéről, mely ez egyházat építteté s annak Ákos monostora nevet adott.[1] Bezzeg nem volt szükség 6 századdal előbb a kövek szavára; élő nyelvek, krónikaírók hirdették ugyanazt, s éz Ákos nemzetséget a hét honfoglaló vezér ivadékaival egy sorba állították.[2])

S valóban e nemzetség nagyon régi. Már az 1135 körül élt s II. Bélához való hűtlensége miatt a Sajó mellett megölt Moynolthot Ákos nemből valónak mondja a krónikás,[3]) s a XIII. század végén szereplő ágak között, egyes esetet kivéve, a közelebbi rokonságnak semmi nyoma, a mi szintén azt mutatja, hogy régen elváltak a közös törzsöktől.

Még politikai szereplése is ezt mutatja. A különböző ágak egyszer sem lépnek fel egységes nemzetségként, a mi arra mutat, hogy a néven kívül már semmi kötelék sem fűzi őket össze. Ennélfogva történetüket sem lehet együttesen, hanem csak áganként tárgyalni.

Legelébb lép ki a közélet terére a BEBEK-ÁG. — Nagyságának megalapítói Kálmán gácsországi királynak és tótországi herczegnek szolgálatában állottak, s kivált a tatárjárás idején nagy érdemeket szereztek. Szár Detre urával együtt jött a Sajóhoz és az ütközetben kétszer tört be a tatárok sorai közé, de kisérői mind elesvén, maga is sulyosan megsebesülvén, kénytelen volt ő is menekülni. IV. Bélához csatlakozott tehát, s ő nyitott utat neki Ausztrián keresztül vonultokban. Testvére Fülöp addig a Köröstől nem messzire eső kemléki királyi várat őrizte s azt mind a tatárok, mind a zavarosban halászni akaró, hűtlen, tótországi urak ellen megvédte. A tatárjárás után pedig Szár Detre Sopron ostrománál nyujtott IV. Bélának nagy segítséget, s ez alkalommal két súlyos sebet kapott.[4])

---

[1]) A Szent-Királyi család oklevelei. 1353-iki levél. — [2]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 127. — [3]) U. O. 214. — [4]) F. IV/1. 287—292.

De mintha ezen hőstettekben minden erejüket kimerítették volna, majdnem egy századig sem ők, sem ivadékaik nem lépnek ki a közélet terére. I. Lukács közülök 1271-ben és 1290-ben odahaza Gömörmegyében szomszédjait békélteti.[1]) A nagy küzdelem idejében, mely Csák Máté és a király közt folyt, a király pártján állottak, legalább erre mutat, hogy Csetneki I. Jánost Csák Máté elfogta s még 1318-ban is fogva tartotta[2]). I. Károly 1328-ban is úgy dicséri Bebek I. Domokost, mint a ki kezdettől ragaszkodott hozzá;[3]) de egyebet aztán nem is tudunk. Csak Nagy Lajos alatt jelennek meg újra a tettek mezején. IV. Miklós 1345-ben részt vesz a velenczei háborúban;[4]) a következő évben Bebek II. István és Kún I. Miklós fogott birák a Zágráb nemzetség pörös ügyében,[5]) ugyanez évben Bebek II. István és I. György megkezdik fényes tisztviselői pályájukat, hevesi főispánok és makoviczai várnagyok egyszerre.[6]) Bebek II. István később 1351-ben liptai főispán, s az országos törvényszék tagja,[7]) s nemsokára 1352 tavaszán Belz ostrománál annyira kitünteté magát, mint királyi zászlótartó, hogy a szemtanu János barát nem győzi eléggé dicsérni. 4 zászlót törtek el kezében, s nem azért távozott el a csatatérről, mert legyőzték, hanem mert már nem volt a ki neki új zászlót nyujtson.[8])

A Cselenfi-ág-nak emelkedése tulajdonkép csak Záh Felicián merényletétől kezdődik. 1330 előtt János atyja csak gömörmegyei szolgabiró volt (1328), s az egész család bajosan viszi feljebb az alispánságnál, ha János, mint Szécsényi Konya étekfogómesternek helyettese a királyi család életét gyors közbelépésével meg nem menti.[9]) Ez érdeme azonban nagyobb méltóságokra is utat nyitott neki, 1340-ben a körösmegyei Reucsa, ma Rovistye vár várnagyságát birta.[10]) 1346-tól kezdve gömöri, utóbb egyuttal csongrádi főispán és szegedi várnagy s végre nógrádi főispán.[11]) Tán őtet akarták akkor is jutalmazni, midőn Miklós testvérének a somogyi főesperességet adták.[12])

---

[1]) H. O. VII. 131., 212. — [2]) A. I. 456. — [3]) F. VIII/1. 265. — [4]) A. IV. 563. — [5]) A. V. 448. — [6]) F. IX/1. 455. Zal. I. 444. — [7]) A. V. 493. — [8]) Hist. Hung. Fontes Dom. III. 163—4. — [9]) F. VIII/3. 417., VIII/6. 114. — [10]) Kár. I. 138. — [11]) Zal. I. 444.; Kár. I. 175.; A. V. 271., III. 140. — [12]) A. III. 16.

Erne-ága. Nevezetessé és hatalmassá tette az országos történelemben is szerepet játszó Erne bán. Sajátságos, hogy élte fogytáig a bán czímmel különböztetik meg,[1]) és még sem tudjuk, miféle bán volt. Mielőtt V. István Erdélyt fejedelemségül kapta volna, volt Erne erdélyi vajda is,[2]) de melyik évben? azt ismét nem tudjuk.

A IV. Béla és V. István közt kitört viszályban az öreg király mellé állott, a jutalom nem maradt el; a »fidelis baro« — mint IV. Béla mondja — 1263—1264-ben nyitrai főispán.[3]) V. István ellen haddal küldetvén, ő is szerencsétlenül járt: az ifjú király kitünő harczosa, Csák Péter, valahol Tiszántúl legyőzte és fogságba ejtette.[4]) A békekötés után természetesen kiszabadult, 1267-ben már országbiró és vasmegyei ispán vala. A gurki püspökkel ez évben hadat viselt, de jun. 4. előtt fegyverszünetre lépett vele s azt jun. 4. meghosszabíttatta 1267 okt. 6-ig.[5]) V. István idejében, természetesen, nem nagy kegyben állott, nem tudta feljebb vinni a varasdi főispánságnál,[6]) mind a mellett mint hatalmas főur ő is kezeskedik az Ottokár és V. István közt kötött béke megtartásáért. Kún László idejében egy ideig jobban mosolygott reá a szerencse, a varasdi főispánságon kívül a tárnokmesterséget is elnyerte,[7]) de 1272 deczember elején egyszerre csak eltünik a főméltóságok sorából[8]) s nincs róla több említés.

Fia I. István már elérte az ország első méltóságát. 1281-ben borsodi és gömöri főispán.[9]) Ugyanekkor hevesen összekocczant a hűtlen Finta nádorral, úgy hogy ez fogságba ejtette,[10]) de csakhamar kiszabadult és annál tüzesebben vívta Gede várát.[11]) Résztvett ezenkívül még a hódi csatában, 1283 végén Borostyánkő (Peresten) ostromában[12]) és így Kún Lászlónak nagy híve volt, de vajjon kitartott mindvégig? ismeretlen.

---

[1]) F. IV/2. 17., V/1. 195. — [2]) F. VIII/7. 96.; W. III. 5., VIII. 8. — [3]) Kub. I. 54.; W. VIII. 81., 92. — [4]) F. IV/3. 408., V/1. 55., V/2. 97.; W. IV. 25., IX. 13., 72., XII. 8. — [5]) F. IV/3. 386., 456., VII/1. 351.; W. III. 157., XI. 593. Starine XXVII. 73. — [6]) F. V/1. 195.; W. III. 253. — [7]) F. V/2. 49., 51., 55. — [8]) F. V/2. 57. Vajjon ő-e az, a ki 1251-ben fölovászmester és Túr-Terebest kapja, F. IV/2. 92., eddig eldönthetlen. — [9]) W. XII. 342. — [10]) U. o. XII. 460. — [11]) H. O. V. 311—12. — [12]) H. O. VI. 311—12.

III. Endre 1298-ban úgy dicséri őt, mint a ki kezdettől fogva híven ragaszkodott hozzá s a kinek egész nemzetsége szenytelenül, hibátlanul szolgált a királynak.[1]) Be is vette a király udvari emberei közé, 1293-ban a királyné tárnokmestere, 1298-tól pedig a király haláláig országbirája.[2]) Ugyanez évben, midőn az új esztergomi érsek, a Héder és Csák nemzetség új királyt kértek maguknak a pápától, I. István esküvel biztatá a királyt hűségéről, Miklósfia Demeterrel való egyetértéséről,[3]) s ez esküjét meg is tartá híven. Sírva kisérte szeretett királyát temetőhelyére, s ő az, ki oly szépen búcsuztatá el Szent-István nemzetségéből az »utolsó aranyágacskát« Árpád népétől,[4]) hogy ma is bajos azt meghatottság nélkül végig olvasni.

Ily magaviselet után természetes, hogy III. Endre halála után azon párthoz csatlakozott, a mely a nemzet királyválasztó jogát védelmezte. Követet küldött s ő maga is járt Csehországban, csakhogy Venczelt hazánkba hozza és trónját megszilárdítsa.[5]) Hogy ez nem járt jutalom nélkül, az természetes. Sok drágaságot és méltóságot kapott.[6]) A méltóságok közt ott volt az első, a nádorság is.[7]) Ekkor látott aztán olyan nagyra, hogy második fiának külföldi herczegnőt szerzett feleségül és Diós-Győrött az Aba, Rátót és Barsa nemzetségek tagjainak jelenlétében tartatta meg a menyegzőt.[8])

Ez időtájt ugyan némi erőszakoskodásokra is ragadtatja magát. Igy a Dobi Dorogoktól elfoglalja Palkonyát és Tisza-Tarjánt,[9]) az egri egyházat háborgatja a Szihalomhoz tartozó Bökény és Csepős földek birtokában,[10]) de azért elitélnünk nem lehet, mert csak a vádról van tudomásunk, a védelemről nincs.

Különös I. Istvánnak azon, állítólag 1304 ápril 5-én kelt levele, melyben a diósgyőri pálos kolostornak Suren nevű halastavat ajándékoz; ezt ugyanis így fejezi be: »Karulo dei gratia illustri rege regnante«.[10]) Tehát elpártolt volna

---

[1]) H. O. V. 431. — [2]) H. O. VII. 232., 281.; F. VII/5. 502., VI/2. 264., 272. Tört. Tár. 1895. 237. — [3]) H. O. VI. 431—34. — [4]) A. I. 52. — [5]) A. I. 91. — [6]) A. I. 53. — [7]) A. I. 53. — [8]) Z. I. 103. — [9]) F. VIII/1. 117.; Kandra: Adatok I. 420. — [10]) A. I. 77.

Venczeltől még mielőtt 1304 vége felé ez országból kivonult volna? Lehetetlennek nem lehetetlen, hisz 1307-ben már ő is ott van a rákosi országgyülésen, melyben az országnagyok I. Károlyt királylyá választják,[1]) de másrészt ez egy oklevélből bajos volna mindjárt elpártolásra következtetni. Az ekkori oklevelek keltezésében gyakoriak a kihagyások. Az itt érintett oklevélben mindjárt a czím: »Nos Stephanus Palatinus de Borsod« hiányos, mert hisz borsodi nádor sohasem volt, s itt a Palatinus szó után kimaradt a »comes« szó. Éppen úgy a keltezésben hihetőleg elmaradt a »decimo« szó s ez esetben ez oklevél 1314-ben kelt.

1307 után I. István a nyilvános szerepléstől egészen visszavonult, a királyválasztó országgyüléseken, a koronázáson jelenlevők közt őt nem említik, pedig ha jelen van, biztosan fölsorolják. A helyett inkább a dicsőség mulandóságáról irat jegyzőjével igaz sorokat s a diósgyőri és dédesi pálos kolostorokról gondoskodik.[2]) 1316 előtt bizonyára meghalt.

Következtethetjük ezt abból, hogy ez évben fiai, valának pedig heten, mind résztvettek Kopasz nádor lázadásában, koczkára tették atyjuk, nagyatyjuk minden szerzeményét, a maguk szép jövőjét s elvesztettek mindent — mindent.[3]) Nem hihetjük, hogy, ha atyjuk életben van, ily meggondolatlan lépésre ragadtatják magukat. A debreczeni csata után Ernefia István fiai a dédesi hegyi várban kerestek egy időre menedéket, de utóbb a királyi hadak e sziklafészket is megvítták[4]) s ekkép az Erne-ág hatalmának, virágzásának véget vetettek.

Micsk-ága. Éppen akkor, midőn az Erne-ág szerencsecsillaga örökre letűnt, emelkedett fel a Micsk-ágáé. Már I. Ákost dicséri ugyan 1297-ben III. Endre, hogy különböző hadjáratokban kitüntette magát,[5]) de országos hirnévre testvére, I. Micsk tett szert. Első babérait a rozgonyi csata idejében aratta. Ő volt az, a ki mindjárt a hadjárat kezdetén,

---

[1]) F. VIII/2. 221. — [2]) A. I. 77.; F. VIII/6. 30., 34., 35.; Szendrei: Miskolcz története III. 31., 33. — [3]) A. I. 458.; A. II. 332.; A. I. 457., 537. — [4]) A. II. 332. — [5]) F. VI 2. 79—81.

még a sárosi ostrom előtt, csatát vívott Ricolf fiaival.[1]) Majd az ütközet után, mint kitünő guerilla-vezér, egyenként foglalta el (Aba nembeli) I. Amadé fiainak várait s földeit, s egy ilyen alkalommal, midőn az Ungvártól keletre eső Nyeviczke várát ostromolta, halálos sebet kapott.[2]) Azonkívül 1312—1315 évek körül jelesen vitézkedett a hontmegyei Visk vár alatt és Csák Istvánfia Péter lázadónak hadait is leverte.[3]) Nemcsak érdemeit akarta tehát jutalmazni a király, hanem egyszersmind a saját hatalmát is biztosítani, midőn I. Micsket sárosi várnagygyá és ispánná (de nem megyei ispánná) tette s a zemplénmegyei Pazdics és Deregnyő falvakat neki adta.[4])

Éppen alkalmas időben lett zemplénmegyei birtokossá, mert mindjárt a következő esztendőben szükség volt reá, hogy itt a király hatalmát védelmezze. Gál-Szécs ura, Petenye fia Péter, Kopasz nádorhoz csatlakozván, föllázadt I. Károly ellen, s éppen ő lett volna hivatva arra, hogy I. Károly vetélytársát, a halicsi fejedelmet hazánkba behozza. De ott volt vele szemben a sárosi várnagy, I. Micsk, harczra kelt vele, s bár őt magát el nem foghatta, mégis fiát rabbá tette; azután várait, Bodrog-Szeget, Purustyánt és Barkót elfoglalta s ekkép Petenye fiát, reményeit, hatalmát semmivé tette.[5]) Ettől kezdve szünik meg hazánk északkeleti részén minden háborgás, úgy hogy I. Micsket valóban ez országrész békeszerzőjéül s itt a királyi hatalom megállapítójául tekinthetjük.

Egész helyes eljárás volt a királytól, hogy Micsket még 7 esztendeig e vidéken hagyta, sárosi, zempléni főispánná emelte s olykor rendkívüli birónak is kinevezte.[6]) A haditéren elért eredményeket így lehetett Micsknek alkalma állandósítani. Zempléni és sárosi főispánsága utolsó éveiben a király bevette udvari emberei közé, először a királyné udvarbirája, később tárnokmestere lőn, de ezen békességes hivatalokat nemsokára oda kellett hagynia s ismét olyan vidékre sietnie, a hol az ország békéje, a király hatalma veszélyeztetve volt. 1325-ben tótországi bán lett s itt is éppen

---

[1]) F. VIII/2. 439. — [2]) Zal. I. 182.; A. II. 38. — [3]) F. VIII/2. 470., VIII/1. 561. — [4]) F. VIII/1. 561—63. — [5]) A. IV. 264.; A. II. 38. — [6]) F. VIII/2. 141.

oly sikerrel működött, mint régibb állomasain. Héder nembeli III. Henrik lázongó fiait, Jánost és Pétert legyőzte, várait elfoglalta.[1]) Még bánságának határait átlépve is igyekezett a királyi jogokat visszaszerezni és azért Horvátországba tört, de itt az egyszer elhagyta szerencsecsillaga, Kuriacus fiai, Bogyoszló (Budizlaus), Pál és Gergely, továbbá sógoruk, Nelepecz kegyetlenül megverték.[2])

Visszatért tehát a tótországi bánságba, elfoglalta Kapronczát,[3]) állítólag több Zrin várához tartozó helységet[3]) és azontúl ritka hosszú időn keresztül, 19 évig ezen hivatalának élt. Védelmezé a kereskedőket,[4]) új pénzt veretett,[5]) a zágrábi püspöknek a tized beszedésében segédkezet nyújtott[6]) stb. Ezenkívül mint zászlós úr részt vesz az országos ügyekben is, többször (1326, 1333) tagja az országos főtörvényszéknek,[7]) kezeskedik királya mellett (1327, 1328), hogy a kötött szövetséget híven meg fogja tartani[8]) és 1342 végén, vagy 1343 elején dicsően megfutott pálya tudatával szállhatott sírjába.

Öt fia közül I. István, II. Ákos, II. László 1342-ben királyi testőrök, 1345—46-ban I. István és II. Ákos vas- és sopronmegyei főispánok. I. István 1347-ben királyát a nápolyi hadjáratban követvén, oly derekasan viselte magát, hogy ez a Calabriában fekvő Stilo várát bizta őrizetére. I. István jó ideig meg is felelt megbizatásának, de egy kirohanás alkalmával árulás következtében a vártól elvágatván egy hegyszorosban keresett menedéket, s ott 3 nap mulva elfogták. Különben nem sokáig sinylődött rabságban, mert Laczkfy István vajda 1349-ben junius 6. után kiváltotta.[9]) Hazánkba visszajövetele után 1351-ben zalai főispán.

Kevésbbé örvendetes van feljegyezve I. Lóránd testvérükről; ezt a Rozgonyiak 1347-ben arról vádolják, hogy a Topoly és Bodrog közt eső Lónya nevű helységüket föl-

---

[1]) A. II 255. — [2]) A. II. 255. — [3]) Sopr. I. 112.; F. VIII/3. 268., 326. — [4]) 1342 előtt Dobrakuchay Pétert és Lőköst egy franczia kereskedő megrablása miatt fogságra vetette; F. VIII/4. 592. — [5]) Monum. Vaticana I. s. I. k. 403. — [6]) F. VIII/3. 128., VIII/7. 257. — [7]) F. VIII/3. 158., 618. — [8]) F. VIII/3. 197., VIII/7. 209. — [9]) Pór Antal: Nagy Lajos. 189., 196. ll.

égette.[1]) Különben a nagy hatalom I. Micsk többi fiait is erőszakoskodásokra csábította néha. I. István és II. Ákos mindjárt atyjuk halála után elfoglalták a zágrábi káptalan földeit és a kemléki tizedet; ezeket aztán 1343-ban a király előtt vissza kellett adniok, mert semmi egyebet nem tudtak fölvetni a maguk mentségére, mint hogy mások ösztönzésére tették.[2])

I. Micsk fiainak és unokáinak további története túllépi az e könyvben tárgyalt időszakot.

A Pocsaji és Álmosdi Csire-ág tagjai ez időszakban még nem szerepeltek a nyilvános élet terén, ha csak azt nem veszszük ennek, hogy 1351-ben Csire Péter párbajban is megnyeri azon pert, melyet Ó-Marjay Lukács ellen különféle kártételek miatt indított.[3])

A Toroczkay-ág tagjai közűl nagy szolgálatot tett az országnak II. Ehellős, midőn Toroczkó várát az aranyosszéki székelyekre bízta[4]) s ez által alkalmat adott nekik azon szép győzelem kivívására, melyet e vár alatt 1285-ben a tatárokon arattak. Ugyanő 1303—6-ban és talán később is erdélyi alvajda,[5]) fiai közűl pedig Ákos 1346-ban vajdai emberként, 1355-ben az erdélyieknek I. Lajos királyhoz küldött követeként, Mihály pedig az egyházi pályára lépvén, 1321-ben kolosi főesperesként fordulnak elő.[6]) Egy ideig az erdélyi káptalan Szádkő nevű várát is ők tartották kezükön, állítólag csupán megőrzés végett.[7])

Hazánk művelődésének előmozdításában az Ákos nemzetség szintén kivette a maga részét. A keresztény hit megszilárdítására a nemzetség két helyen is állított monostort, az egyiket a mai Szilágymegyében Ákoson, a másikat a pestmegyei Héviz-Györktől délre eső Monostoron.[8]) Ernefia I. István — mint említők — Diós-Győrött és Dédesen alapított egy-egy sokáig virágzó pálos kolostort. A Bebekek

[1]) A. V. 30. — [2]) F. IX/1. 100. — [3]) A. V. 502—3. — [4]) Szabó Károly: Székely oklevéltár I. 22., III. 1. — [5]) U. o. 4—6. Turul 1892. 25. — [6]) A. V. 135., VI. 396.; F. VIII/2. 304.; Tört. Tár. 1889., 583. — [7]) F. VIII/2. 304. — [8]) Ennek igazolását l. a birtokviszonyok előadásánál.

közűl Szár Detre Pelsőczön épített új egyházat, s egyuttal temetkező helyet a maga és ivadékai számára.[1])

Micsk ága az ország védelme és népesítése körül szerez érdemeket. I. Micsk építi a sárosmegyei (Kis-Szebentől északra eső) Ujvárt, előbb csak fából, 1342 után kőből. Ugyanő telepítteti a mai Péch-Ujfalu, Litinye és Olejnok falvakat.[2]) Erne ága Diós-Győrött és Dédesen rak erősebb fészket magának. Melléjük sorakozik a Bebek-ág. Ennek tagjai 1326-ban alapítják a ma is virágzó Dobsinát,[3]) városi kiváltságokat szereznek Pelsőcznek és Csetneknek,[4]) bányákat műveltetnek,[5]) 1320 előtt várakat építtetnek Pelsőczön, Köviben, Kraszna-Horkán és Berzétén,[6]) s ekkép Gömörmegye északkeleti részének fölvirágoztatásában hathatósan közreműködtek.

Birtokai.

Hol telepedett le az Ákosnemzetség? melyek voltak első birtokai? oly kérdések, melyek bővebb kutatásra érdemesek.

Látszólag nagyon könnyű rájok a felelet. A Kraszna mellett eső Ákosmonostora, mint említők, még a XIV-ik században is az Ákos nembeli Micsk ágának kezén van, kész tehát a következtetés, hogy itt volt a nemzetség fészke.

Ámde volt egy másik Ákosmonostora is Pest megye északkeleti részén Héviz-Györktől délre a mai monostori pusztán,[7]) s ez szintén az Ákos nemzetségé volt. Bizonyítjuk ezt azzal, hogy a XV. század elején (1245 előtt) I. Micsk szépunokájáé Prodavizi Ördög Miklósé voltak Héviz, Tura, Szent-László, Valkó, Nyir, Szörény, Osztár, Monostorosallya, Bag, Némedi (Kis-), Hartyán (Vácz-) helységek, a melyek egészen körülveszik a mai Monostor pusztát.[8]) S hogy ezek nem új szerzemények, hanem ősi birtokok voltak, azt bizonyítja egy 1284-iki oklevél, mely szerint a pestmegyei Mácsához tartozó, tehát éppen e tájékon eső Tass puszta határos volt: »az Ákos nembeli nemesek földjével«.[9])

---

[1]) A. III. 7–8. — [2]) A. IV. 263. – [3]) F. VIII/3. 130. — [4]) F. VIII/3. 266. — [5]) A. I. 544–45. — [6]) A. I. 544–45.; A. II. 575.; A. III. 538. — [7]) Csánki i. m. I. 31. — [8]) U. o. 31. — [9]) W. IV. 265.

De másrészt az is bizonyosnak vehető, hogy az Ákos nemzetség hamar letelepedett a Kraszna és az Ér még Berettyó mentén is, mert e vidéken majd minden ágnak birtokai vannak. Micsk-ágáé volt a Kraszna mellett Ákosmonostora, a Bebek-ágé volt Vasad (Kismarja mellett Biharmegye) és Kassad (ma Kaszatelek puszta),[1]) Erne-ágáé volt Alba (Bihar mellett), Monostor-Pályi,[2]) Biharmegyében, Mérk Szatmármegyében,[2]) a Pocsaji- és Csire-ágé Monostor-Pályi, Pocsaj, Álmosd, Vértes Biharmegyében, Pér, Ér-Kőrös, Sződemeter, Csány Szilágymegyében.[3]) Hogy az egymástól annyira elszakadt ágak egy vidéken mind birtokosok, azt csak annak tulajdoníthatjuk, hogy még az ősük szerezte e jószágokat, s így abban mindnyájan részesek lettek.

De ha már most föltételezzük, a mint bátran föltételezhetjük, hogy az Ákos-nem eredetileg pestmegyei nemzetség vala, akkor joggal kérdhetjük, miért választotta második megtelepedő helyéül az Ér és Kraszna mentét? Kérdhetjük ezt annál is inkább, mert nem ő az egyetlen pestmegyei nemzetség, a melyik így tett, hanem ilyen a Káta is. Ennek ősi fészke szintén Pestmegye keleti része, de mintegy második szállása az Ér mente (Dengeleg, Csaholy).

Talán nem tévedünk, ha azt a feleletet adjuk e kérdésre, hogy első királyaink valamint Külső-Szolnok vármegyét, éppen úgy az ezzel határos pestmegyei nemzetségeket is az első századokban annyira fontos Meszes kapu védelmére rendelték. E kötelességek könnyebb teljesítése végett szállottak át aztán az Ákosok és Káták az Ér és Kraszna mentére s itt monostorokat építvén, az második megtelepedő helyük lőn.

Áttérhetünk már most az egyes ágak birtokaira.

I. Bebek-ág. Eltekintve a biharmegyei Vasad és Kasadtól, nagy terjedelmű jószágai mind Gömör- és Borsodmegyékben estek, s az elsőben Pelsőcz és Csetnek, az utóbbiban Sajó-Vámos körül csoportosultak.

---

[1]) A. V. 384. — [2]) W. X. 378.; A. II. 47.; Bunyitay: A váradi püspökség tört. III. 275. — [3]) F. VII/3. 41.; A. IV. 228. Bunyitay i. m. 275., 338.; Csánki i. m. I. 569.

1243-ban kapták Szár Detre és I. Fülöp:

a) a pelsőczi uradalmat, melyhez Csetnek, Taplócza, Somkút, Pelsőcz, Mirk (ma ismeretlen), Ardó (Erdes) és Lekenye (Lakona) helységek tartoztak, s a mely azelőtt a magvaszakadt Miskolcz nembeli Bors comesé volt;

b) Berzéte helységet, mely azelőtt a királyé volt;

c) Kövi és Licse falvakat, melyek addig a gömöri várhoz tartoztak.

Ha a pelsőczi és berzétei uradalmak határjeleit nyomról nyomra kisérjük, látjuk, hogy ekkor mindazon terület, mely a mai Szepes-Remetétől Lekenyéig, innen a Sajó és Gölnicz folyók forrásáig, s ettől a Gölnicz mentén Szepes-Remetéig húzott vonalok közt esik, a Bebek-ág birtokába jutott.[1])

Midőn Szár Detre ezzel meg nem elégedve a Csetnek folyón túl is akarta terjeszteni birtokait, összeütközésbe jött az ott birtokos Záh nemzetséggel. Szár Detre már 1258-ban kénytelen beismerni, hogy Rozlosna (Csetnektől délre) a Záh nembeli Jób pécsi püspöké, azt neki vissza kell adnia.[2]) Utóbb pedig ő és fiai, valamint I. Lukács és testvérei elvesztik azon pert, melyet a Záh nembeliek ellen Rozlosna, Somkút (ma puszta Kún-Taplócza mellett), Süvéte (Sueta, Suethe), Perlacz és Lipovnok (Kövi mellett esett) helységekért indítottak. IV. Béla erről szóló itéletét mind V. István, mind IV. László megerősítik.[3])

Szár Detréről még az van följegyezve, hogy ő szerezte meg családjának Panyitot (Gömörtől északkeletre).[4]) Tótországban Kis-Kemléken birtak I. Detre és Fülöp földeket, de azokat 1248 előtt eladták.[5])

Szár Detre fiairól csak annyit tudunk, hogy 1278-ban elzálogosíták, majd később a kiváltás idejét elmulasztván, elveszték a borsodmegyei Zubogy (Ozdabugh) falut.[6])

A XIV. század elején egész részletesen megismerhetjük ez ág birtokait az I. Benedek fiai közt végbement osztozkodásokból.

---

[1]) F. IV/1. 290., XI. 402. — [2]) H. O. VII. 76. — [3]) W. XI. 516—17., XII., 48—50., 133. — [4]) F. VIII/1. 235. — [5]) Starine XXIV 250. — [6]) Z. I. 41., 42., 48.

Ezek először 1318 február 2-án osztják fel javaikat, de még nem véglegesen, mert ki volt kötve, hogy ha János testvérük Csák Máté fogságából kiszabadul, neki egy ötödrészt ki kell adniok.[1]) Ez bekövetkezvén, 1320 február 2-án ujra megjelennek a szepesi káptalan előtt és így osztják föl javaikat:

Bebek I. Domokos kapta: Pelsőczöt a tőle (1318—20 közt) épített várral együtt, az ardai ólombányát és az urbura felét Liczét, Deresket, Páskaházát és Veszverest Gömörmegyében, Bel-Vámost Borsodban.

Kún I. Miklós és László kapták: Csetnek kelet és déli részét (kétharmada), továbbá Rester, Geczel (Guchkulfalva), Pétermány, Marczellusfalva (ma ismeretlen), Sebespatak, Kún-Taplócza, Tornova (ma puszta), Ardó, Lekenye, Panyit gömörmegyei, Kül-Vámos és Pálfalva borsodmegyei falvakat és az ardai urbura felét.

I. János és Péter kapták: Csetnek harmadát, Ochtina, Rokfalva, Schlusfalva (Szlabos?), Gencs (Gunich), Gacsalk, Rozslosna, Somkut, Kövi, Nandrás, Vigne (ismeretlen), Tótfalva (ismeretlen) falvakat, Gömör-, Pácz nevü falut Borsodmegyében és a kövi várat.[2])

Ezen osztálylyal a Bebek-ág két családra, a Pelsőczi Bebekre és Csetnekyre oszlott, még csak itt-ott egy kis igazításra volt szükség, hogy az elkülönítés tökéletessé váljék. Igy, mivel László nem volt egészen megelégedve a neki jutott részszel, testvérei átengedik neki a Dobsina folyó mellett eső nagy erdőt, a melyben aztán még ez évben megkezdte Lászlófia Miklós nevű soltész Dobsina város alapítását.[3]) Ugyanez évben Kún I. Miklós és Bebek I. Domokos cserére léptek, Kún I. Miklós kapta a róla ma is Kún-Taplócza nevet viselő falu mellett eső Páskaházát s ezért odaadta az ő vámosi birtokrészét.[4]) I. László pedig az ő panyiti részét adta el Bebek I. Domokosnak.[5]) Ugyanez szerezte meg családjának a Vámostól nem messze eső Abodot, melyet 1338-ban Páctól elkülönítette.[6])

---

[1]) A. I. 456—57. — [2]) A. I. 544—45. — [3]) F. VIII.3. 130—133. — [4]) A. II. 243. — [5]) A. III. 261. — [6]) A. III. 465.

Azonban az osztály után is több nevezetes pert kellett együtt folytatniok. Első volt ezek közűl a Berzéte és Kraszna-Horka várakért a Batizfyak ellen indított per. E várak 1318—20-ban már nem voltak az ág kezén, mert az osztálylevelekben semmi említés sincs róluk. S valóban Bebek I. Domokos, I. János és I. Péter még ezelőtt eladták Berzétét Márjássy Istvánnak, Kraszna-Horkát pedig Batiz testvérének és Batizfy Miklósnak.

De Kún I. Miklós és I. László ezen, az ő gyermekkorukban történt elidegenítésbe nem egyeztek bele és eleinte szorgalmasan tiltakoztak ellene (pl. 1322, 1323),[1]) aztán pedig pert inditottak a Batizfyak ellen, a kik időközben csere utján Berzétét is megszerezték. 1330-ban már folyt a per a nádor előtt.[2]) De a Batizfyak kezeseikre, Bebek I. Domokos fiaira és másik két testvérére, Jánosra meg Péterre, továbbá Márjássy Istvánra hivatkoztak, ezek közűl pedig hol egyik, hol másik hiányzott (1339-ben pl. János a németek fogságában volt),[3]) folytonosan halasztották, a fogott birák sem jöttek össze a rendes időben,[4]) úgy hogy Kún I. Miklóson kívül a peres felek mind meghaltak, s a per utódaikra szállott, a peres költségek roppantul felhalmozódtak.[5]) Utoljára is egyezség vetett véget a dolognak. A Batizfyak megtartották Berzéte várat Kőrös és Rudna falvakkal, ellenben visszaadták Kraszna-Horkát a hozzátartozó Szalócz, Rakonczás, Pacsa és Hosszurét falvakkal.[6])

A második pert nemzetségbelieik a Cselenfyek zúdították az egész Bebek-ág nyakába. Ezek ugyanis (Cselen unokái János és Jakab) Somkutot és Rozslosnát követelték, pedig azt a Bebek és Csetneky család már 1320-ban szépen felosztotta egymás közt. Mi jogon? ismeretlen. Talán mint a Záh nembeliek rájuk szállott javait. A Cselenfyek jogai oly erősek voltak, hogy Bebek I. Domokos fiai és testvérei kénytelenek voltak alkudozásra lépni. Mivel a Csetnek folyó völgyében nem akartak idegen birtokost tűrni, felajánlották a

---

[1]) A. II. 4. — [2]) A. II. 475. — [3]) A. III. 535. — [4]) A. IV. 94., 277.; F. IX/1. 638. — [5]) A. VI. 584. — [6]) A. V. 507. V. ö. Csánki i. m. I. 124., 128., 151. ll.

Cselenfyeknek, hogy Rozslosnáért odaadják nekik Alsó-Panyitot (Gömörm.) és Vámost (Borsodm.).[1]) Ezek el is fogadták, de a szomszédok akadékoskodásai miatt a csere csak 1341 után vagy 1351-ben lépett életbe.[2])

Ezen csere némi birtokigazítást tett szükségessé a Bebek és Csetneky családok közt. Ugyanis mind a két, a Cselenfyeknek átengedett falu, Alsó-Panyit és Vámos, a Bebek család tagjaié volt. A Csetnekyeknek már most kárpótolni kellett volt. Meg is tették ezt olyformán, hogy nekik átengedték a biharmegyei Vasadot és Kaszateleket (itt világosan Kazaanak van írva);[3]) továbbá Somkutot.[4]). Ez utóbbit Csetneky I. László fiai még egyszer kezükre kerítik, mert 1357-ben lemondanak Kraszna-Horkához való minden jogukért a rájuk eső költségek elengedéséért és Somkutért.[5])

A Cselenfyekkel kötött csere keverte a Bebek-ágat a harmadik pörbe, melyet nővérük, Forgách Miklósné ellen folytattak. Ugyanis Benedek Panyitot még 1307-ben leányának, Annának, Forgách Miklós nejének adta.[6]) Ez tehát nem egyezett belé, hogy az a Cselenfyeknek adassék és Nagymartoni Pál országbiró előtt pört indított.[7]) Mikép akarták testvérei és unokaöcscsei kielégíteni? nem tudjuk, de azt látjuk, hogy még 1346-ban sem adták ki neki a törvényes leánynegyedet. Nagyon érthető ennélfogva, hogy az özvegy 1345-ben a lekenyei malmot a maga számára elfoglaltatta. Ez ellen I. László fiai tiltakoztak ugyan[8]) de a következő évben belenyugszanak, hogy addig is, míg a leánynegyedet rendesen kiadhatják, magának tarthassa.[9])

Felemlíthetjük még azon különös eseményt, hogy János és Péter, miután 26 éven keresztül együttesen birták az 1320-ban nekik jutott falvakat, 1346-ban elváltak egymástól. János kapta a Csetnektől dél felé eső Gacsalk, Kövi, Nandrás falvakat, továbbá Gencset és a Turcsek patak völgyében fekvő (ma ismeretlen) Tarfalvát és Vignét (Gacsalkot 1349-ben

---

[1]) A. III. 334—36. — [2]) A. IV. 53—60., A. V. 468. — [3]) De úgy, hogy nemzetségi jogukat fentartották, s azért 1350-ben tiltakoznak, mikor a Bebekek el akarják adni Marjay Lukácsnak. A. V. 384. — [4]) A. III. 260—61. — [5]) A. VI. 584. — [6]) F. VIII/1. 235. — [7]) A. III. 335. — [8]) A. IV. 499. — [9]) A. IV. 638.

már el is zálogositá (Rátót Lóránd nádor unokájának, Gedey Péternek).[1]) Péter ellenben Csetnek harmadát, Ochtinát, két Rokfalvát és Szlabost választotta magának.[2])

Az ág fáradozása a lakatlan erdők benépesítésében még ekkor sem szűnt meg. Az osztozkodó felek kikötik, hogy a nekik jutott területen tetszésük szerint alapíthatnak falvakat.[3])

II. CSELENFY-ÁG. Csak birtokszerezményeiről beszélhetünk. Voltak ugyan némi jószágai 1330 előtt is, mert a király mindjárt a visegrádi merénylet után azzal jutalmazta Cselenfy Jánost, hogy népeit az ország rendes biróságainak hatalma alól fölmenti,[4]) de hol laktak azok? nem tudjuk.

Szerzeményei ezek:

1330-ban kapja János Szécsényi Konyától, a kit éppen helyettesített, mikor a merénylet történt, a nógrádmegyei Unyn, most Iliny nevű falut (Balassa-Gyarmattól kelet-délre).[5])

1332-ben kapja Záh Felicián jószágait. Ezek voltak: Karancs-Ság, Lapujtő, Polichna, Berzva, Tenkenteleke, Elez-tyen, Mátyásteleke falvak Nógrád- (a négy utóbbi ma ismeretlen), Jeszte és Buchk (Bolyk v. Bolyok?) Gömörmegyében.[6])

1335-ben kapják János és Jakab a többi Záh nembeliek nógrádmegyei birtokait. Ezek voltak: Kotroczó, Ettes, Bénateleke (hajdan Kotroczó mellett állott). Szánás (ma puszta Ettes mellett), Hartyán (inkább Kis-, mint Sós-Hartyán), Ság-Ujfalu, Ság, Ludvég (ma nem létezik), két Dályó (ma mind a kettő puszta), Berende földe (nem létezik), Tőrincs, Litke, Helimbafalva (ma Galamba puszta) és Egyházas-Gerege.[7])

1337-ben — mint a Bebek-ágnál előadtuk — megkapják Alsó-Panyitot és Vámost.[8]) 1349-ben már uj egyházat is akarnak Panyiton építeni Szent-Anna tiszteletére.[9])

1343-ban megszerzik Gömörmegyében Jolsva-Tapolczát, cserébe adván érte a nógrádmegyei Tőrincs falunak birtokukban levő részét.[10])

---

[1]) F. IX.1. 697. — [2]) A. IV. 560. — [3]) U. o. V. 5. A. II. 517. — [4]) F. VIII/3. 417. — [5]) F. VIII.6. 114–117. — [6]) Kár. I. 77. — [7]) Kár. I. 102. — [8]) A. III. 334–36., V. 468–80. — [9]) A. V. 271. — [10]) A. IV. 319–20.

Miután oly nagy uradalmakra tettek szert, nem volt szükség különálló kis birtokukra, s talán ennek lehet tulajdonítani, hogy 1333-ban Borsod falut 14 kanczalóért odaadják az Edelényi családnak.[1])

III. Erne-ága. Egyes, jórészt szerzett birtokai szerte-széjjel, különféle megyékben estek. Ezek közé tartozik Hosszu- vagy Monostor-Pályinak egy része, mely 1322-ben Ernefia-Stephan-Paulija nevet visel,[2]) a Pocsaj és Léta közt fekvő Csalános és a Bihar mellett eső Alba Biharmegyében, ez utóbbi ősi birtok, Böszörménytelek Szabolcsmegyében, Erne bán szerzeménye,[3]) Hevesmegyében Taskony (most puszta Bura mellett),[4]) Nógrádban Fel-Szele (most Mátra-Szele), Erne bán szerzeménye,[5]) Szatmárban pedig Mérk szintén ősi birtok.[6]) Hevesmegyében az egy csomóban eső Pétervására, Ivád és Kövesd falvaknak volt ez ág 1316 előtt földesura.[7])

Szétszórtságuk éppen alkalmassá tette ezeket arra, hogy leánynegyedekül osztogassák ki. És csakugyan I. István 1298-ban odaadja Mérket (vagy annak egy részét), Albát és Böszörménytelket, később, állítólag, Csalánost is Anych leányának, Barsa Beke nejének. 1304-ben pedig Mátra-Szelét és Hegyet (Borsodmegyében Domaháza körül állott) másik leányának, Rátót Dezsőnének.

De birtokainak központja és magva a diósgyőri uradalom volt. Ehhez tartoztak legalább időnként: Diós-Győr, melyet Erne vagy fia újra építvén, egy ideig Ujvárnak neveztek, Fel-Barczika, Dédes, a hol később szintén várat építettek, Ludna (ma puszta), Varbó, Parasznya, Kondó, Ecseg, Arnót, Al-Zsolcza, Felső-Zsolcza egy része, Hernád-Németi, Kis-Győred (Kis-Győr?), Aranyos, Tuulvosd (a mai Tullus puszta?), Muhi, Poga (most puszta Ónod alatt), Emőd, Szalonta, Nagy-Csécs, Őrös, Szederkény, Kisfalud, továbbá a ma ismeretlen String, Odolman, Lövő, Zelpeste és Iztreg falvak, továbbá Zemplénmegyéből Kesznyéte falu.[8])

Ez uradalom nagyobbítása, biztosítása, rendezése körül

[1]) A. III. 16—18. — [2]) A. II. 47. — [3]) A. IV. 229.; W. X. 378. — [4]) A. I. 437. — [5]) A. I. 89—90. — [6]) W. X. 378. — [7]) Egri kápt. Orsz. ltár. Prot. A. B. 14. — [8]) V. ö. lentebb és Egri kápt. Orsz. ltár. Prot. X. 924.

forog jóformán az Erne-ágának egész tevékenysége. Már 1248-ban csak úgy mond le Erne bán Cserép várára való jogairól, hogy a király neki adja a Sajó mellett és így Diós-Győrhöz eső Ecseget.[1]) Ugyanő megszerzi Hernád-Németit és Dédest, cserébe adván az utóbbiért Parasznyát.[2]) Ellenben Kazincz, Lubna és Hrasztovicza borsodmegyei falvakat 1267 előtt odaajándékozta egyik hű emberének, Dorogfia Sándornak.[3])

I. István 1281-ben először is kiegyezkedik Miskolcz nembeli Panyittal Arnót és Zsolcza határai felől. Mindazon föld, mely a Sajónak jobbpartján esett, az egyezség szerint Panyitnak jutott, s neki adja még a Nagy-Csécshez tartozott Fyltó nevű halastavat.[4]) Aztán visszaszerzi a Dédeshez és Diós-Győrhöz közel eső és így nagyon használható Parasznyát, ezért és Ludnáért odaadván Hernád-Németit.[5]) Végre ez évben kapja a királytól Olaszegyházát (alkalmasint a mai borsodmegyei Szentistvánt).[6]) Ő szerzi meg, de hogy melyik évben? ismeretlen, Palkonyát is,[7]) noha a Dobi Dorogok állítása szerint erőszakkal vette azt el.[8]) 1292-ben szomszédos birtokos Héjő-Bikk faluval, a miből az következik, hogy Kisfalud már az övé volt.[9])

De ha ezen adatok azt mutatják, hogy I. István javait szaporította, más adatok arról tesznek bizonyságot, hogy azért tudott bőkezű is lenni, s e tekintetben talán egyetlen főúr sem multa őt felül. Elég ékesen szól e mellett eme sorozat:

1284-ben Herbord hívének ajándékozza Kondót.[10])
1287-ben Szuhay Albertnek adja Felső-Bárczikát.[11])
1300-ban Béli Lászlónak adja Palkonyát.[12])
1303-ban Lodomérfia Istvánnak adja Varbót.[13])
1304-ben Gecsefia Gergelynek adja Pogát.[14])

Vegyük még ehhez hozzá a diós-győri és dédesi kolos-

[1]) F. IV/2. 403. — [2]) W. XII. 342—43. — [3]) Orsz. ltár. D. O. 636. — [4]) W. XII. 346. Szendrei: Miskolcz története III. 25.; H. O. VIII. 215. — [5]) W. XII. 343. — [6]) W. XII. 328.; V. ö. Századok 1884. 123. — [7]) Száz. 1884. 121. — [8]) Z. I. 103. — [9]) F. VII/5. 505. — [10]) H. O. VI. 312. — [11]) W. XII. 460. — [12]) Száz. 1884. 123. — [13]) A. I. 54. — [14]) A. I. 91.

toroknak 1304 (?), 1313, 1315-ben tett adományokat, melyek nagyobbrészt Diós-Győr körül eső földekből, szőllőből, egy tiszántúli és egy Fylto nevű halastóból állottak,[1]) s be kell ismernünk, hogy Erne bán fiában nemes lélek lakozott.

Fiai birtokviszonyairól nem beszélhetünk, mert alighogy kezükbe kapták atyjuk javait, el is vesztették azokat.[2]) Miklós fiának még életében kiadta a nádor örökségét; [3]) de az ifjú nem használta jóra szabadságát, s Bátory Bereczknek akkora károkat okozott, hogy Rátót Lóránd nádor őt márki részbirtokának elvesztésére itélte.[4])

IV. Micsk-ága. I. Mihály fiainak az eddigi adatok szerint csak egy közös birtokuk volt, a Hármas-Körös mellett (Túr és Szarvas közt) eső Bánréve, de csak részben. Másik részét 1314-ben veszik meg a Zoard nembeli Fugyi családtól.[5]) Az osztozkodásnak különben nemsokára meg kellett történnie, mert Micsk már 1325-ben úgy kapja birtokait, hogy abból az ő ivadékain kívül senki sem részesülhet,[6]) a mi arra mutat, hogy az osztály közte és testvérei közt már megtörtént. Tekintve, hogy a pestmegyei Ákos monostora vidékét később Micsk ivadékai,[7]) a szilágymegyei Ákos monostorát pedig I. (Nagy-) Ákos és I. Elek ivadéka kezén találjuk, sejthetjük, hogy az osztály ebből állott.

I. (Nagy) Ákos 1297-ben kapta Fehéregyházát és Hént (a mai Békés-Szentandrástól északra és délre,[8]) de Fehéregyházán még 1328 előtt túladott.[9])

1342-ben I. Ákos, öregségére ápolót keresvén, fiainak beleegyezésével birtokainak negyedrészét leányának adja. Az erről szóló oklevélből látjuk, hogy részbirtokai voltak a szilágy- (akkor szolnok-) megyei Ákosmonostorán, a pestmegyei »Gyos«-on (most Diós puszta Fehérmegyében) és az Esztergom mellett eső Ákospalotájában, mely már 1288-ban állott.[10])

---

[1]) A. I. 76.; F. VIII/6. 30., 35. Szendrei i. m. III. 31., 33. — [2]) Z. I. 172.; A. II. 131. — [3]) A. I. 54. — [4]) W. XII. 653. — [5]) A. I. 340. — [6]) Zal. I. 183. — [7]) Csánki i. m. I. 31. — [8]) F. VI/2. 79—81. — [9]) H. Okl. 306. — [10]) Z. II. 15. Monum. Strig. II. 244. Mivel az oklevél határozottan »Akusmanustura in Zonuk comitatu«-t említ, a Héviz-Györk mellett eső pestmegyei Ákosmonostorára nem gondolhatunk.

Micsk ama nagy szolgálatokért, melyeket a királynak tett, természetesen nagy adományokban is részesült. Addig, míg az ország északkeleti részén működött, e tájékon kért a maga számára birtokokat. Ilyenek voltak: Pazdics és Deregnyő (Zemplénm.), melyeket 1315-ben[1], a Petenyefia Pétertől elkobzott Sztraczina, Kékmező, Nagy-Damása, Kis-Damása és Geregynne, szintén zemplénmegyei birtokok, melyeket 1317-ben kapott.[2]) 1322-ben ajándékozza meg a király a mai Péch-Ujfalu, Litinye és Olejnyik területével (Sárosm.),[3]) 1323-ban kapta az Aba nem Györkey ágától elvett Király-Helmeczet.[4]) Azt, hogy a más tájékon, Biharmegyében fekvő Gyirest (Geres iuxta Crisum Váradtól nyugatra) 1326-ban megveszi, tán csak azért tette, mert nem akarta, hogy Ákos nembeli birtok idegen kézre kerüljön.[5])

A mint tót bán lett, a Dráva mentén igyekezett jószágokat szerezni. 1330-ban kapja a zalamegyei Pölöske várát, melyről később egyes ivadékai előnevüket vették.[6]) Már ekkor, vagy nem sokkal később szerezte a körösmegyei Prodavizet vagy Prodawczot, mely a mai Belovár-Körösmegyében Gyurgyevácztól északnyugatra esett. Itt irta 1341-ben kelt, családi ügyben szóló levelét,[7]) s ebből, valamint hogy utódai innét irták magukat, következik, hogy ez volt drávántúli lakóhelye.

Ily távol eső birtokokon nem is lehetett jól gazdálkodni, azért helyesen tette Micsk, hogy 1341-ben odaadta negyedik fiának, Lorándnak a sárosmegyei Ujvárat, Ujfalu, Litine, Karakow, Sztraczina és Kékmező nevű tartozékaival oly kikötéssel, hogy, ha az általános osztozkodáskor a többi fiúnak nem jutna annyi, akkor I. Loránd köteles az ujvári uradalomból azok részeit kiegészíteni.[8]) De úgy látszik, jutott, mert I. Lóránd később egymaga bírja ez uradalmat és védelmezi 1346-ban Péch-Ujfalut a Berzeviczy, 1349-ben Kékmezőt (a mai Kvakócz) a Rozgonyi család ellenében.[9])

Micsknek fiai szintén szereztek birtokokat. I. István 1346-ban kapja Ibram, Detmar valkómegyei, Fonó bács-

---

[1]) F. VIII/1. 561. — [2]) A. I. 412. — [3]) A. II. 36. — [4]) A. II. 99. — [5]) A. II. 245. — [6]) Zal. I. 246. — [7]) A. IV. 74. — [8]) A. IV. 73. 263. — [9]) F. IX/1. 445—46.; A. V. 315.

megyei helységeket, de a beiktatáskor a volt tulajdonosnak, Györkfia Istvánnak leánya ellentmondott.[1]) 1396-ban Micsk unokája, II. István 14 drávántúli helységben földesúr,[2]) a mi azt mutatja, hogy a mit Micsk szerzett, az ivadékai meg birták őrizni, vagy még tán gyarapítani is.

I. Mihály harmadik fiának, Eleknek ivadékairól csak annyit tudunk, hogy 1334-ben II. Lórándé volt az Ér-Szentkirály és Ákos közt eső Muskotelek birtok.[3]) Ezt némi birság fejében lefoglalták, de bizonyos, hogy a birságot lefizette és jószágát visszaváltotta, mert 1353-ban fia IV. István eladta Muskoteleket (ekkor csak terra), a hozzá tartozó Beltelek és Kovácsülése földekkel Szentkirályi Jakabnak. Hogy Ákoson is volt még birtoka, mutatja, hogy »Stephanus filius Lorandi filii Elek de genere Akus de Akusmonostora«-nak irják.[4])

V. Pocsaji és Álmosdi-Csire-ág. Hogy e két család az Ákos nemzetségből származik, azt — ha jól tudjuk — először Bunyitay Vincze bizonyítá be.[5]) S valóban az oklevelek, czimerek és birtokviszonyok oly világosan igazolják ezt, hogy Szirmaynak állítása, mely szerint az Álmosdi Csire család a Maróth nemből származott,[6]) tekintetbe sem vehető. Egy 1342-iki oklevél pl. határozottan mondja, hogy Pocsaji László »de genere ipsius Stephani filii Erne« származott.[7])

Az itt tárgyalt korszakban ez ágnak három birtokáról van emlékezés: Álmosdról (Almus), Pocsajról és Pályiról. Álmosdot már a tatárjárás előtt birta Csire, de a levelei elveszvén, 1261-ben V. Istvántól kért reá új adománylevelet.[8]) Hogy Pocsaj ez ágé volt, azt onnan tudjuk, hogy 1342-ben és 1351-ben az ág minden tagját Pocsajinak nevezik.[9]) Régi birtokai lehettek Hajdu-Bagos, Hosszu- és Monostor-Pályi, mert ezeket 1415-ben a Pocsaji és Csire család közösen birja és védelmezi,[10]) s valóban a XIII. század végén (1290—92) Pályiban Dénes és Salamon nevűek a földesurak,[11]) már pedig ez ágbeli I. Jánosnak és I. Péternek atyjait így hívták.

---

[1]) A. IV. 578. — [2]) F. X/2. 398. — [3]) A. III. 63. — [4]) Az érszentkirályi Szent-Királyi család oklevelei. — [5]) I. m. III. k. 193., 287—88. — [6]) Szatmármegye esmérete II. 22. — [7]) A. IV. 229. — [8]) F. VII/3. 41. — [9]) A. IV. 228—29. V., 502. — [10]) Kár. II. 19. — [11]) Bunyitay i. m. III. 241.

Az Álmosdi Csire családnak különben a XV. században oly sűrűn egymás mellett eső jószágai voltak Közép-Szolnokmegyében (Pér, Ér-Körös, Csán, Sződemeter, Ákoson alul a két Szopor),[1]) hogy azokat mind későbbi szerzeményeknek nem tekinthetjük.

Toroczkay-ág. Egyetlen, napjainkig fenmaradt ága a hatalmas Ákos nemzetségnek. Nem hiába a bérczes hazába, Erdélybe, annak is egyik legszebb vidékére szakadt: ez nem növelte oly nagygyá, mint a Tisza és Sajó mente a többi ágakat, de nem is zúdított rá romboló viharokat. A Királyhágón innen csak egy birtokáról van tudomásunk: a Nagyváradtól nyugatra eső Gyíresről, melyet 1326-ban elad Micsk bánnak.[2]) A Királyhágón túl Toroczkón kívül II. Ehellősé volt Gerebenes (Torda-Aranyosm.), Mező-Bándtól nyugatra. Ennek keleti felét 1294-ben odaajándékozta nővére fiainak, Helembán fiai Istvánnak és Andrásnak, telegdi székelyeknek,[3]) a nyugati felét pedig 1303-ban elcserélte Heymfia János következő birtokaival: Heudvására, Ileertelke, Bykus részben és Gumbucz.[4]) Ezek közül Bykus és Gumbucz most is léteznek, az előbbi a mai Magyar-Bükkös, az utóbbi a mostani Gombucz vagy Gambucz Maros-Ujvártól délkeletre.

A birtokviszonyokból sejthetjük, de mivel csakis sejthetjük, csupán itt utólagosan jegyezzük föl, hogy az Ákos nemzetség kegyura volt a nyir-pályii (ma monostor-pályii) prépostságának is.[5])

---

[1]) Bunyitay i. m. III. 195. Csánki i. m. I. 569. — [2]) A. II. 243. — [3]) H. O. VI. 413—14. — [4]) Székely Okl. III. 4—6. — [5]) V. ö. A. II. 47. Bunyitai i. m. II. 410., III. 241.

ALAP NEMZETSÉG.[1]

(Olup.)

1248 körül »Marcellus de genere Olup« több »győr- és komárommegyei comesek«-kel együtt fogott biró a pannonhalmi apátság és a templomos lovagok közt Szőllős nevű birtokért folyt pörben. E Szőllős Győrmegye délkeleti részén Táp-Szentmiklós és Bársonyos közt feküdt. A biróság első ülését Szent-Margit egyházánál, a másodikat a komárommegyei Banán tartotta.[2]) Mindezen jelek mutatják, hogy e nemzetség a győrmegyei Alap helység (most Rét-Alap község, Püspök- és Közép-Alap puszták) névadója és itt lakott.

Sajnos, nem lehet megállapítani, vajjon ő-e azon Marczell, kinek fia Sándor 1252-ben Stanta mellett eső földéért az Alap és Örs (Olup és Urutz) helységekkel határos Durug (most Dörög-puszta) nevű várföldet kapja?[3]) Ha ő volna, akkor a cseh háborúban 1271-ben és Apor vajda megfékezésében oly jelesűl vitézkedő Csallóközy család[4]) az Alap nemzetség sarjadéka. Azonban éppen azon oklevél, melyben az Alap nemzetség előfordúl, említ egy másik Marczellt »Marczellus de Berencha«, győr- vagy komárommegyei nemest is, a kinek szintúgy lehetett Sándor nevű fia, s a kinek éppen úgy érdekében állhatott a Stomfa mellett eső Marton föld kicserélése győrmegyei birtokkal, mint az Alap nembelinek.

---

[1]) Mielőtt erről szólnánk, tulajdonkép valami Alaÿ nevű nemzetségről kellene beszélnünk, mert Fejér Cod. Dip. VII/4. 242. lapján ilyen olvasható. Azonban Fejér ezen közlése hibás másolaton alapszik. Ugyanő másutt VII/3. 120. lapon a Kisfaludy család levéltárában levő eredetiről is közzé teszi ez oklevelet, és itt Alay helyett mindenütt »Mayad« áll. A Majádyak pedig Gutkeled nemhez tartoznak. Az »Alay« nemzetség e szerint hibás olvasás szüleménye. — [2]) W. VII. 278—79. — [3]) W. II. 223. — [4]) W. VIII. 137., 336., V. 223.

ALMÁSI.

Régi nemzetség. Egyik tagja, Őze (Euze) comes, kit a krónikairó bátor és ügyes férfinak mond, 1099-ben Przemysl vára alatt elesett.[1]) Okleveleink e nemzetséget nem említik.

[1]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 202.

ANDORNOK.

(Ondarnuk, Odornuk.)

Duna-Pentele és Rácz-Almás közt birtokos nemzetség, melynek tagjai, Bánk, László, Hajdu (?), András és mások, 1238-ban a dunapentelei apáttal együtt védelmezik az »Odurnuk« nevű, Földvárhoz tartozó, a Duna mellett eső földet Pósa fia Péter ellen.[1]) Ebből következtethetjük, hogy a pentelei monostor kegyura; mi ha áll, akkor e nemzetséget a tatárjárás kipusztítá, mert ez után a monostor uj kegyurat kap.[2])

---

[1]) F. IV/1. 142—43. — [2]) F. IV/3. 144.

APOCZ.

(Apuch, Opuz.)

Az Aba, Tomaj és Szalók nemzetségekkel egy sorban emlegeti IV. Béla király 1261-iki levele mint olyat, melynek birtokai Tisza-Nánával voltak határosak. Nevezetesen az övé volt a Tisza-Nána és Cserőköz (most puszta) közt eső Vészeszeg (Weychezegh possessio nobilium de genere Apuch), később röviden Vésze falu.[1]) Tagjai közűl először Tivadar és fia Gergely fordulnak elő. Tivadart 1208-ban a király jó messzire az ország szélére küldötte a végből, hogy Győr nembeli I. Patot, a mosonyi ispánt, később nádort a mosonymegyei Hof (most Ausztriában) falu birtokába iktassa. Jelen volt ez iktatáson Gergely is.[2]) Később a Kétyi család vált ki belőle. Ennek leszármazása:

- I. Moholy
  - I. Detre, 1241—48.
    - Detmar 1264—65.
      - II. Mikó, 1287.
      - I. István, 1287—96.
      - II. Detre, 1283—87. ~ Szeresi N.
    - Detbor 1264—1300.
      - Micsk, 1350.
      - Balázs, 1312—1326.
    - Detk 1270—96.
      - Miklós, 1312.
      - III. Mikó, 1312.
      - János, 1312.
    - Simon, 1270—1312.
    - I. Herbort 1270—96.
      - II. Herbort, 1312.
      - Beke, 1312.
      - II. István, 1312.
    - I. Mikó, 1270—1279.
    - Langvis, 1270—1312.
  - II. Moholy
    - Stepko 1270—96.

I. Detre 1241-ben a sajómezei ütközetben a király életét mentette meg s ezért kapta 1248-ban Tarkő-eleje,

---

[1]) F. IV/3. 37. Egri emlékkönyv 182.; H. O. VII. 398. — [2]) W. VI. 324.

Bacsamező és Vörösalma sárosmegyei falvakat.[1]) Fiai 1264-ben már elfoglalva tartották az abaújmegyei Kétyet.[2]) Detmár és Detbor 1265-ben oly hősiesen harczoltak V. István mellett, hogy ez 1270-ben nemcsak királyi adományúl, hanem örökszállásúl adta nekik és testvéreiknek, valamint II. Moholy fiának, Stepkónak, Tarkő-elejét és Bacsamezőt.[3]) I. Mikót 1279-ben Forray I. Aladár megölte s testvéreinek 40 márka vérdíjat fizetett.[4]) 1287-ben I. Detrének még életben levő fiai s a meghalt Detmártól származó unokái megveszik Vörösalmának eddig más kézen levő részét s elválasztatják Tarkőt a tárczai uradalomtól.[5]) 1288-ban pedig átiratják IV. Béla királynak 1248-iki adománylevelét.[6]) Detbor, Simon, I. Herbort és Langvis 1296-ban nevezetes lépésre határozták el magukat. Odaadták tarkövi és vörösalmai jószágaikat a Rikolffiaknak az abaújmegyei Gibárt faluért (a Hernád mellett) és 60 márkáért. Detk, Detmár fia I. István és II. Moholy fia Stepkó ebbe beleegyeztek.[7]) Detbor 1300-ban Szurdok határjárásánál van jelen.[8]) Simon és Langvis még 1312-ben is éltek és mint abaújmegyei nemesek természetesen Aba Amadé fiaival tartottak unokaöcscseikkel, Detbornak, Detknek és I. Herbortnak fiaival együtt, hiszen Amadé fiainak szolgálatában állottak. A rozgonyi ütközet után I. Károly mindjárt megfosztotta őket Tarkőhöz és Vörösalmához való joguktól és azt Rikolffia Rikolfnak adta.[9]) Volt egy kis birtokuk Szepes-Csütörtökhely mellett is, de azt 1289-ben eladták.[10])

I. Detre unokái közűl II. Detre 1283-ban feleségével a borsodmegyei, Szendrőtől nyugatra eső Telekes falu egy részét kapta.[11]) Balázs 1326-ban királyi emberül van kijelölve az abaújmegyei Fel-Szántó határjárásához.[12]) Micsk pedig 1350-ben IV. László 1288-iki megerősítő levelét iratja át.[13])

A szintén ez ágra vonatkozó s 1270—71-re tett levelek[14]) hamisítványok.

---

[1]) F. IV/2. 11. — [2]) W. VIII. 98. — [3]) H. O. VIII. 136. — [4]) W. IX. 258. — [5]) H. O. VIII. 254.; F. V/3. 381. — [6]) F. IV/2. 12. — [7]) F. VI/2. 49.; W. X. 226. — [8]) W. X. 398. — [9]) F. VIII/1. 447. — [10]) F. V/3. 447. — [11]) W. XII. 403. — [12]) F. VIII/7., 192. — [13]) F. IX/1., 785. — [14]) F. V/1. 38., 72., 165.

Vajjon azon Aposi (de Opus) Detre fia György, a ki 1339-ben,[1]) továbbá azon Apczi (de Opuz), Dancs és Miklós-fia István, a kik 1350-ben fordúlnak elő,[2]) s végre azon Vészey Mihály és István (Miklós fiai), kik 1343-ban Vészét bírják,[3]) e nemnek ivadékai-e? biztosan nem tudjuk kimutatni. Tekintve, hogy a hevesmegyei Apcz várost régen szintén »Opuz«-nak irták,[4]) szabad talán azon véleményünket koczkáztatnunk, hogy e hely alapítója az Apocz nemzetség vala s e nem neve mai kiejtéssel Apcznak mondandó.

---

[1]) F. VIII/3. 652. — [2]) H. Okl. 257. — [3]) H. O. VII. 398. — [4]) Monum. Vaticana S. I., T. I. 358.

APOR

(Opour, Opor.)

Régi nemzetség. Fészke Tolnamegyében a mai Pálfa helység helyén állott Apor nevű monostoros falu vala. Egyik tagja, Sámson, még a tatárjárás előtt előfordúl. Nagy károkat okozván »Beka« faluban lakó Fábiánnak, a nádori helytartó, Füle mind a két peres felet Inokay Pál pristaldussal Váradra küldötte a tüzesvas-próbára. Sámsonnak nem volt bátorsága alávetni magát a próbának, hanem inkább mindent megadott, a mit csak kértek tőle. Visszaadta a három szolgát, kiket erővel elvett Fábiántól, azonkívül fizetett 10 ökröt, 400 somogyi cseber bort, 50 köböl rozsot s magára vállalta a biró kielégítését.[1]) A somogyi cseber említése arra mutat, hogy e Sámson Tolnamegyében lakott és a pristaldusnak lakása a Regölytől nyugatra eső Inoka volt.

1253-ban az Apr nembeli Aba a Pest mellett eső Uj-Jenő birtokot követeli, mint anyósának hozományát, de perét elveszti.[2])

A többi árpádkori adatok úgy tüntetik föl e nemzetséget, mintha Győrmegyében, Győrtől keletre lenne lakása és birtoka. Így Sándor fia Sándor és Reginált a tatárjárás által okozott nagy inség idején Tápányban (Tapan, most Táp falu Pannonhalmától délkeletre) levő földeiket adják el.[3]) Kevéssel utóbb, 1244-ben Sándor fiai, Sándor és Beled, anyjukkal együtt Urukang falunak (ma Szentivány Győrmegyében) felét erdeivel, szigeteivel és halászatával (tanyájával) együtt a pannonhalmi monostornak adják el 95 márkáért, de az oklevelet csak 10 év múlva állíttatják ki a győri káptalan által. Ez oklevél

---

[1]) Váradi regestrum 15. sz. okl. — [2]) F. IV 2. 173.: W. VII. 351. — [3]) W. II. 306.

mondja azt is, hogy az osztozkodás a nemzetség tagjai közt már végbement.[1]) 1269-ben 4 Apor nembeli: Lénárd fia Sike, Erne, Pós (Puus) és Velpech a turóczi préposttal pereltek, de nem turócz-, hanem győrmegyei szolgákért. 8, a turóczi monostornak adott, s a Győrtől délre eső Barátiban lakó vinczellért követeltek vissza a préposttól, de ennek oly nagy szüksége volt az emberekre, hogy inkább fizetni akart az Apor nembelieknek 14 csupa jó, bécsi dénárokból álló márkát, csak mondjanak le jogukról. Az egyezség létre is jött volna, de mikor már át akarta adni a prépost a pénzt, közbelépett Sándor fia Sándor és eltiltotta rokonait a szerződés megkötésétől. A király a vinczellléreket a monostornak itélte ugyan oda, de hogy az atyafiak hogy intézték el egymás közt az ügyet? arról nincs tudomásunk.[2])

Az itt említett Sikének, a ki 1270-ben Bős mellett (Győrtől északnyugatra) birtokos volt,[3]) a nemzetség szolgáinak szabadonbocsátása miatt Ernével is meggyűlt a baja. Ő 3 ilyen szolgát 10 márka lefizetése után szabadon bocsátott; ámde ezekhez nemcsak neki, hanem Ernének is joga volt; úgy hogy az ekkép szabadon bocsátott szolgák és azok ivadékai még $13^1/_2$ márkát voltak kénytelenek fizetni Ernének.[4])

A következő század adatai mind a tolnamegyei ágról beszélnek s egy névhasonlatosságon kívül nincs semmi, a mi a Győr vidékén és a Tolnamegyében élő Apor nemzetségek ugyanegy voltát igazolná. E névhasonlatosság pedig abban áll, hogy a győrmegyeiek közt 1269-ben előfordul egy Velpech, a tolnamegyeiek közt pedig egy Walprech nevű.

Különben az Apor nemzetség tolnamegyei ágából a következő 7, Apary nevet viselő család sarjadzott:

I.

Walprech
I. Pál, 1314.[5])
I. Miklós, 1325—37.[6])

IV. János, 1335—42.[7])	IV. Pál, 1335.[7])	Máté, 1335.[7])

[1]) W. II. 254. — [2]) F. VII/5. 356—57. — [3]) H. O. I. 49.; F. V/2. 149. — [4]) W. III. 202. — [5]) A. I. 354. — [6]) A. II. 199., III. 172., 280., 309. 436. — [7]) A. III. 172.; Z. II. 52.

II.

Márton

II. Pál
(Nagy)
1336.[1])

III.

II. Lukan

I. János

III. Pál 1336—42.[2]) — Mihály 1336—42.[2])

IV.

Mikocsa

II. János
1336.[2])

V.

Péter

II. Miklós 1342—44.[3]) — III. János 1344.[4])

Jakab
1344.[7])

VI.

István

Fülöp
1335—42.[5])

VII.

Peterke

Dénes

Og. V. János
1347.[6])
királyi apród.

E tagok közűl nagyon kevesen működtek a nyilvános téren. Mindössze IV. Jánosról és Fülöpről találjuk följegyezve, hogy királyi emberek voltak Tolnamegyében és Dénes fia V. Jánosról, hogy királyi apród vala.[8])

A többiek birtokaik védelmével és eladásával, vagy perlekedéssel foglalkoznak. I. Pál a kosdi nemesektől félti kosdi és apori jószágát és erdejét, s nem akarja megengedni, hogy az apari egyházba járjanak. Tolnamegye tisztikara a birtok elfoglalásától eltiltja ugyan a kosdiakat, de a második panaszra nézve nem ad I. Pálnak igazságot és megengedi a vádlottaknak, hogy ünnepnapokon az egyházba járhassanak és halottaikat oda temethessék.

Fiának, I. Miklósnak szintén kosdi birtokát kellett védelmeznie Hardy Dezsőtől (Hard most puszta Fehérmegyében Vajtától keletre). El is tiltotta őt és az ő vajtai jobbágyait kosdi birtokának élésétől 1325-ben. Tiz évvel utóbb azon igyekszik, hogy a rokonának, Istvánfia Fülöpnek birtokai Apor nembeliek kezén maradhassanak. Azért ő és fiai eltiltják Fülöpöt Aporon, Kosdon és Temerkényen levő földeinek eladásától, Ozoray Miklóst pedig annak megvételétől. Hozzájuk csatlakozott ez alkalommal az apori prépost, András is,

[1]) A. III. 280., 309. — [2]) A. III. 280., 308—9.; Z. II. 52. — [3]) Z. II. 51., 96., 139. — [4]) Z. II. 96. — [5]) A. III. 172.; Z. II. 51. — [6]) Z. II. 274.; Z. II. 353—54. — [7]) Z. II. 96. — [8]) Az adatok erre és a következőkre ugyanazok, melyekkel a leszármazást igazoltuk.

mert a monostornak szintén itt esvén birtokai, elsőbbségi joga volt ezek megvételéhez.

Többi atyjafiaival sem élt valami nagy békességben. 1336-ban II. Pál és I. János fiai, midőn meghallották, hogy a vetésekben kárt tevő marháikat I. Miklós jobbágya behajtotta, rátörtek I. Miklós apori részére, marháikat visszavették, a jobbágynak három újját levágták. Még nem volt semmi baja Mikocsa fia II. Jánossal, de tartott tőle, hogy baja lesz, mert egy idő óta ez is, mint III. Pál földeinek felügyelője, Aporon lakván, idővel valami követeléssel léphetett volna föl. Azért ugyanez év végén a dunaföldvári monostor tagjai előtt nyilatkozatot vett mind Mikocsa fiától, mind III. Páltól, hogy az előbbinek nincsen semmi joga Aporhoz. E nyilatkozatot aztán 1337-ben ő is, fia is (IV. János) megerősíttették Tolnamegye tisztikara által.

Márton fia II. Pál, János fia III. Pál és Mikocsa fia II. János nemcsak atyjafiaikkal, hanem Hardy László fehérmegyei nemessel is perbe kerültek s ez alkalommal helytelenűl viselték magukat, mert a fogott biróság előtt Hardy László panaszát félbeszakították, a fogott biróság elfogadását tartalmazó nyilatkozatukat a dunaföldvári konvent emberétől elvették, pecsétjét összetörték s így a biróság ítéletmondását megakadályozták.

Péter fia II. Miklós 1342-ben az apori préposttal és atyjafiaival beigazoltatván, hogy ő is az Apor nemzetséghez tartozik és így Apor helység egy részéhez joga van, azontúl szintén viseli az Apary nevet. De valamikép pénz dolgában megszorulván, ő, testvére és fia 1344-ben kénytelenek voltak ősi (ma már ismeretlen fekvésű) turaki részbirtokukat Becsey Töttösnek eladni. Becsey Töttös kerítette kezére Dénes fia V. János bikai (Tolnam.) birtokát is egyelőre csak zálogképen. De alkalmasint örökre az övé lett volna, ha V. János Nagy Lajostól Baranyamegyében nem kap egy Karakó nevű helységet. Erre nagyobb szüksége levén Töttösnek, ezért visszaadta V. Jánosnak a zálogba vett bikai részt és meg felülfizetett 60 forintot.

A nemzetségnek monostora nem a mai Aparon, hanem a Pálfa határán feküdt Aporon, Vajta szomszédságában állott s

a pécsi egyházmegyében nagyon elterjedt Ágoston-rendű (úgynevezett karinges) szerzeteskanonokoké volt. Egyháza a Boldogságos Szűz tiszteletére volt fölavatva,[1]) s gazdagságát mutatja, hogy az Ágoston-rendű szerzeteskanonokok magyarországi fejedelme itt lakott.[2])

---

[1]) A. I. 354. — [2]) A. III. 172. Monum. Vatic. S. I., T. I. 278.

ARACSA.

(Orocha.)

A Zalavártól nyugatra eső Aracsa helységben (most puszta) lakó népes magyar nemzetség. 1237-ben tagjai voltak: Mihály és Michain (Antold fiai), Márton, Aracsa és Pósa (Magnus fiai), Buga és Szegyén (Bulcs fiai), Izsép (Kelemen fia), Verpelét (Bogoth fia), Pósa (Pécs fia). Fábián fiaival együtt birták Aracsa határát s 1237-ben véget vetnek a köztük Orbán földei miatt támadt egyenetlenségnek. Abból, hogy Anthold fiai a falu egyházának, mely a Boldogságos Szűz tiszteletére volt szentelve, négy hold földet ajándékoztak, nem ok nélkűl következtetjük, hogy e nemzetség volt annak kegyura.[1]

---

[1]) Zal. I. 12—14.

Atha l. Agha.

ATYUSZ.

(Oghus, Ochuz.)[1]

Bizonyára nem az egyetlen nemzetség, mely nevét nem a közös őstől, hanem legkiválóbb, legmagasabb méltóságra emelkedett tagjától veszi. Egy 1296-iki oklevél Csabát és II. Bándot határozottan »de genere Oghus bani« jelzővel különbözteti meg,[2] pedig az egész nemzetség nem ezen Atyuszbántól, hanem legalább is a nagyatyjától származhatott.

Kik tartoztak e nemzetséghez? mutatja eme táblázat:

N.

I. Atyusz (Nagy-), 1190 körül.[3] — N.

II. Atyusz, 1214—1233.[4]
1214. bán és somogyi főispán,
1218—1221. a királyné udvarbirája,
1221—1222 bán, 1228. bán és somogyi főispán.

- III. Atyusz megölte Puchuna 1244 előtt[6] körösi ispán
- Lőrincz 1217—22.[7]. a főpohárnok
- Györk (Gyurko) 1248—1256.[8] ~ Hahót I. Mihály leánya
  - IV. Atyusz 1274.[9] † 1276 előtt

N.:

Sal ispán 1221—27.[5]

- Éva 1221—27. ~ Hahót nb. III. Buzád
- Weniwer, 1221–27.
- Helbrug, 1221–27.
- Ágnes, 1221—27.[5]

---

[1]) Az »Oghuz, Ochuz« neveket a XIV. sz. második felében már széltében Athyuznak irják (A. III. 467.; Zal. I. 505.), jeléül annak, hogy e név Atyusznak ejtendő ki. — [2]) H. O. V. 79. — [3]) Tkal. i. m. I. 49., F. III/1. 320—21.; W. VI. 532. — [4]) F. III/1. 163.; Tkal. I. 35., 50.; H. O. VI. 12., 15.; Starine XXIII. 217.; F. III/1. 249., 320., 322., 323., 325., 381.; H. O. VII. 8.; F. III/2. 140., 142., 150.; H. O. VI. 23., VIII. 25., IV. 14—17.; F. IV/1. 386.; W. VI. 532. — [5]) F. III/1. 325., III/2. 106. [6]) W. VII. 158.; Starine XXIV. 250. — [7]) F. III/1. 205.; H. O. VII. 8., 9., VI. 15.; Tkal. I. 50. — [8]) F. VII/5. 276., IV/2., 120., 148., 398.; W. XI. 428., VII. 446—47. — [9]) Zal. I. 75.; W. IX. 158.

I. Dénes

I. Bánd 1246.[1]

II. Dénes 1249—76.[2] Finta

Péter comes [5])

László 1274—1282.[6])

II. Bánd 1276—96.[3])

Csaba 1276—96.[3])

János 1299. esztergomi kanonok [4])

Azon hivatalok, melyeket II. Atyusz viselt, sejtetik, hogy az ország sorsának intézésében nagy része volt. Lőrincz fia 1217-ben főpohárnokká lőn és résztvett a szentföldi hadjáratban. 1221-ben a kevei ispánságot is bírta. Nagy reményeket fűztek a hazafiak Atyusz másik fiához, az egyideig körösi ispánságot viselt III. Atyuszhoz, de sajnos, egy tótországi rablólovag — Puchuna — életét idő előtt kioltotta. Halála, mint az oklevél egész szokatlanúl megjegyzi, általános szomorúságot okozott az országlakók szívében. Györk — köznéven Gyurko — az adatok szerint csak gazdálkodással foglalkozott. Fia, IV. Atyusz, szerencsétlen időben — IV. László korában — lépett ki a közélet terére; csakhamar hűtlenségbe esett s a nagyobb üldöztetéstől csak halála mentette meg.[7])

Kívülök még Csaba 1286-ban királyi ember volt, midőn Mencseli Móriczot (a veszprémmegyei) Barnag birtokába iktatták.[8])

Tekintve, hogy e nemzetség a Hegyesd tájékán, Zalamegyében, Monostor-Apáti mellett eső almádi monostor kegyura volt,[9]) s egyszer II. Bánd és Csaba »Almády«-aknak neveztetnek,[10]) állíthatjuk, hogy a nemzetség fészke Zalamegye északkeleti részében az Eger patak völgyében, Hegyesd tájékán állott. A különböző ágaknak birtokai is e tájon érintkeznek. Ezek voltak: Bánd, másként Seg (a későbbi Essegvár, Veszprémtől nyugatra), melyet II. Atyusz bán még 1233 előtt eladott és a Tót-Vásonynyal határos Hideg-

[1]) H. O. VI. 50. — [2]) H. O. VI. 50.; W. IX. 158. — [3]) W. IX. 158.; H. O. IV. 67.; Z. I. 92.; W. XII. 377.; H. O. V. 79. [4]) H. O. VI. 442. — [5]) Zal. I. 75. — [6]) Z. I. 75.; W. IX. 158.; Z. I. 92. — [7]) W. VII. 158. — [8]) H. O. IV. 67. — [9]) H. O. VI. 50.; Zal. I. 92.; W. XII. 377. — [10]) W. IX. 158.

Kút, mely 1233-ban még az övé volt.[1]) Ettől délnyugatra esik Pécsöly, mely 1251 előtt Györké volt s ez évben adta azt el a veszprémi káptalannak.[2]) II. Bándnak és Csabának pedig birtokai voltak az ettől nem messze eső Kál völgyén. Ebből adtak el 1296-ban Kereki mellett 50 holdat, Szentvid-Kálon pedig 20 holdat Monoszlay Saulfia Gergelynek 60 márkáért és lemondottak a Monoszlón levő Tiván-féle részhöz való jogukról.[3]) Vezetéknevükből sejthetjük, hogy Almád egy része is az övék volt.[4])

Az olyan emelkedő ág, mint I. Atyuszé volt, természetesen sok birtokot is szerzett. Már Nagy-Atyusz vett egy darab földet Milej és Nagy-Lengyel között (Zala-Egerszegtől délnyugatra).[5]) Ugyanő kapta Körösmegyében a Kálnik-hegy tövében fekvő Kamesnicza (Kemesnice) falut, de ezt III. Béla utóbb elvette tőle és a zágrábi egyháznak adta. Fia, II. Atyusz bán azonban ujra kezére kerítette, mert a Szentföldről visszatérő II. Endre királynak 200 márka ezüstöt kölcsönözvén, nem volt nehéz a királyt rábirnia, hogy ennek fejében Kamesniczát neki visszaadja, a zágrábi egyházat pedig másutt kárpótolja.[6]) Ettől nem messzire a Lónya folyó mellett Körösmegyében szintén az övé volt Rakolnok (most Rakovecz), de ezt 1228 előtt eladta Kálmán orosz királynak, Tótország kormányzójának.[7]) Birta még ezeken kívül egy ideig a zalamegyei Szigligetet[8]) és a Varasdtól északra eső Wizmeth földet, de ezt erővel foglalta el a veszprémi egyháztól s azért 1232-ben a birák a veszprémi püspöknek itélték vissza.[9])

Már előbb 1221-ben II. Atyusz az ő örökölt Hrasztilnicza (Horostuncza) nevű zágrábmegyei, a Száva és Lónya között eső birtokát elcseréli Tamás comessel Durnichs, Lasna, Pola és Russa falvakért. E falvak szintén Zágrábmegyében a Száva és Odra közt feküdtek s Durnichs a mai Dernek, Lasna a mai Lasina falvakkal egy.[10])

---

[1]) H. O. IV. 14—17. — [2]) F. IV/2. 120. — [3]) H. O. V. 79. — [4]) W. IX. 158. — [5]) W. VI. 532. — [6]) Tkal. i. m. I. 49.; F. III/1. 320—21.; W. XI. 161. — [7]) F. IV/1. 386.; Starine XXIV. 240. — [8]) W. II. 321. — [9]) F. III/1. 316. — [10]) H. O. VII. 8.; W. XI. 221.

Mielőtt tovább mennénk, előre kell bocsátanunk, hogy az I. Atyusz-ágnak volt egy Szentmiklós nevű vára.[1]) De hol? Annyi Szentmiklós közűl, mikor az oklevél semmi útbaigazítást nem ad, bajos kitalálni. De talán a következő adatok reávezetnek a helyes nyomra. Egy 1230-iki oklevél arról panaszkodik, hogy II. Atyusz a Kerka folyó mellett némi zalai várföldeket foglalt el.[2])

II. Atyusz-bán fia Györk egyszer szintén cserére lépett apósával, Hahót Mihálylyal. Az övé volt (már 1248-ban)[3]) a Krapinától délkeletre eső Velika és Komor (ez utóbbi most puszta). Ezeket 1256-ban odaadja »Zebusce« és »villa Sancte Crucis« falvakért.[4]) Az oklevél most sem említ semmi helyhatározót, de a névhasonlatosság és a Hahót nemzetség birtokviszonyai arra utalnak, hogy Zebusce alatt a mai Szebeczke falut (Novától északra), villa Sancte Crucis alatt Petri-Keresztúrt (Novától délre) értsük.

Határozottabb útmutatást ad egy 1274-iki oklevél, a mely azt mondja, hogy IV. Atyusz és Péterfia László Kerkató (Karkatu) mellett birtokosok.[5]) A hol a Kerka a Lindvába folyik, tehát régiesen a Kerka tövénél, ma is van egy Szent-Miklós (Kerka-) falu; az előadottak után alig csalatkozunk, ha az I. Atyusz-ág várát itt keressük. Erre mutat az is, hogy e falu a középkorban Tornyi-Szentmiklós nevet viselt.[6]) A torony pedig régen a várnak főrésze vala.

Szentmiklós várát különben az I. Atyusz-ág kihaltával a rokonok, II. Bánd, Csaba, II. Dénes és László a nemzetségi jog révén kezükre kerítették, de IV. László azt Benedek választott esztergomi érseknek és testvéreinek: Dedalus zalamegyei főispánnak, Bekének és Istvánnak ajándékozván, e hatalmas urakkal nem mertek ujjat húzni, s azért 130 márka ezüstért minden a várhoz való jogukról lemondottak s átadták azt uj birtokosaiknak.[7])

Csaknem biztosra vehető, hogy azon Sol comes, a ki

---

[1]) W. IX. 158. — [2]) W. VII. 463. — [3]) F. VII 5. 276.; W. XI. 360., hibásan »Chare filii domini Bani«-t olvas: »Gurc filii O. bani« helyett. — [4]) F. IV/2. 398.; W. XI. 428.; W. VII. 446—47. [5]) Z. I. 75. — [6]) Csánki: Magy. tört. földr. III. 109. — [7]) W. IX. 158—59.

1226-ban Verestót (Nagy-Vásony mellett) az almádi egyháznak adá, s a kinek Almádon, Iváncson, Kovácsiban (most puszta Szántó mellett), Szentivánban, Kővágó-örsön, Fülöpön, Tagyonban, Egregyen, Diszelen és Véneken birtokai, a káli völgyben, a csobánczi hegyen és Hegymagason szőllei voltak,[1]) szintén e nemzetséghez tartozik.

[1]) F. III/1. 326., III/2. 105—8.

AZAN.

Egyik tagja, Sükösd, 1268-ban tagja volt azon bizottságnak, melyet a király Veszprémmegyében a különféle szolgáló népektől erőszakosan elfoglalt földek visszaadására rendelt ki.[1])

---

[1]) F. VII/5. 348.

BAÁR, ELŐBB KALÁN.

(Kalán, Boor, Bor.)

E nemzetség nevét nem irják egyszerűen Bornak, hanem Boornak. Ámde mind a baranyamegyei, mind a somogymegyei Bár (Baár, Baar) falvakat is »Boor«-nak irták régentén.[1]) Tehát valamint a Boornak irt falvak neveit ma Baárnak ejtjük, a Boor-nemzetség nevét is akként Baárnak kell kimondanunk.

A Baár-Kalán második azon nemzetségek között, melyeket krónikáink »Szittyiából kijöttek«-nek s a hét vezértől származott családokkal egyenlőknek mondanak.[2])

Még hirnevesebbé teszik krónikáink a Baár nemzetséget azzal, hogy belőle származtatják azon Bánk-bánt, a ki II. Endre feleségét, Gertrudot megölte.[3])

A krónikákat megelőzi ugyanazon nemzetség dicsőítésében a Névtelen. Ő e nemzetség ősatyját, Ondot csakugyan a hét vezér közé sorolja.[4]) A különbség csak az, hogy ő az Ondtól és fiától Etétől származó nemzetséget Kalánnak és »Colsoy«-nak nevezi.

Azonban e két nemzetség egy. Bizonyítékaink erre nézve a következők:

a) Azt mondja a Névtelen műve 40-ik fejezetében, hogy Árpád fejedelem azon helyet, hol országgyűlést tartott, Szert, »Ondnak, Ete atyjának adta a Tiszától a Batva (Botva) mocsárig és Körtvélytótól az alpári homokig. Később pedig némi idő elteltével Ete, Ond fia, összegyüjtvén sok szlávot,

---

[1]) Csánki: Magy. tört. földr. II. 471.; H. Okl. 249. Hogy a Baár nevet mások is használták személynév gyanánt. H. Okl. 44. — [2]) H. H. Fontes Dom. II. 127., IV. 25. — [3]) U. o. II. 222., IV. 35. — [4]) U. o. 7., 16., 34.

az alpári vár és a bődi rév közt nagyon erős földvárat épített, melyet a szlávok az ő nyelvükön Csongrádnak neveztek.[1])

Ámde két XIV. századbeli oklevél tanúsága szerint épen azon a területen, mely a Névtelen bizonysága szerint a XIII. század elején a Kalán nemzetség birtoka volt, Csongrád és Alpár között állott a Baár (Boor) nemzetség közös monostora: Ellős monostora (ma Ellés puszta).[2]) Idegen területre építette volna a Baár nemzetség ősi monostorát?

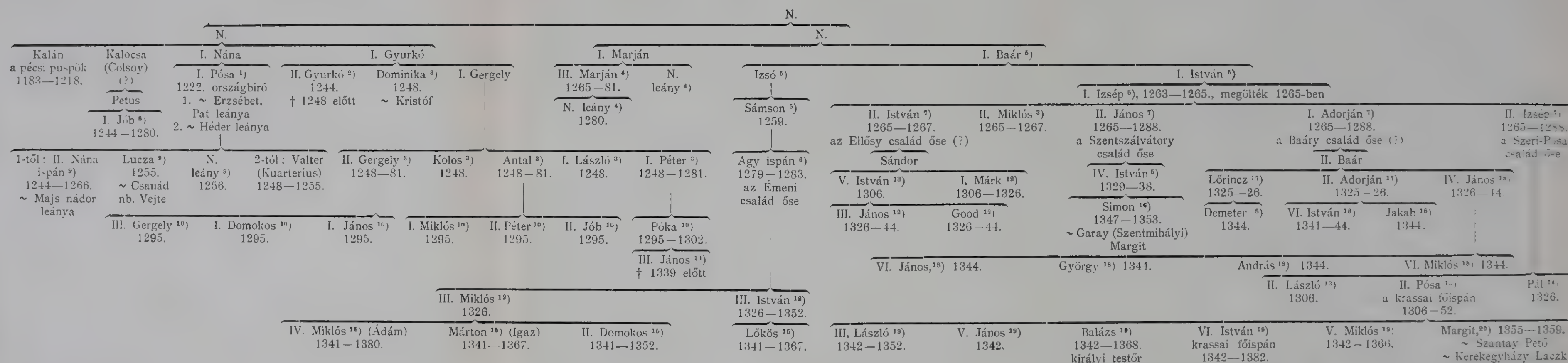
b) A Kalán nemzetség ősi birtoka volt az Esztergomtól délnyugatra eső Sáp (régen Úr-Sáp, ma Or-Sáp puszta Nagy-Sáp felett). A Kalán nemzetségből származó Pósafia II. Nána 1248 előtt ennek épen úgy $^1/_5$-ét birta, mint más ősi Kalán-jószágoknak.[3]) Ámde 1281-ben e Sápon a Baár (Boor) nembeli Gergely, Antal és Péter a birtokosok.[4]) Első pillanatra úgy látszik, hogy új földesurak. Pedig dehogy azok. 1248-ban a Kalán nemzetségbeli I. Gergely fiait épen így nevezték.[5])

c) De még kézzelfoghatóbb bizonyítékunk is van.

Kétségtelenűl Kalán nembeli volt azon Pósafia II. Nána, a ki 1266-ban jószágait a margitszigeti kolostornak hagyta. 3 oklevél is e nemzetségből származottnak mondja.[6]) E Pósafia Nána a kolostornak adta többek közt a Pécsváradtól keletre eső Személy most Szebény helységet, kivéve azon részt, melyet a pécsi káptalan bírt.[7]) E Személy helységet 1283-ban az apáczák Sámsonfia Agy (Ak) comesnek adják cserébe (absque preiudicio ecclesie Quinquecclesiensis, quam in eadem asseruit habere), és ekkor igazolván, mikép jutottak ők hozzá, nagyon helyesen ezt mondják: »Quae quidem possessio Scymil vocata memorate ecclesie Beate Virginis per comitem Nanam (hibásan másolva Nemam) filium Pousa, *generationis ipsius comitis Ok* est collata.«[8]) Ezen adatból kitűnik az, hogy Nána comes ugyanazon nemzetséghez tartozik, a mely-

---

[1]) U. o. II. 34. — [2]) A. II. 259. — [3]) W. XI. 365. V. ö. Orsz. ltár. Dl. 604. — [4]) Orsz. ltár. Dl. 1114. V. ö. W. IX. 502. Wenzel hibásan ir: »Petrus Gregorius, Antonius *et* Saap«-ot »Antonius *de* Saap« helyett. — [5]) F. IV/2. 24. — [6]) F. IV/2. 377., IV/3. 315.; W. XI. 434. — [7]) W. IX. 153.; Fejér IV/3. 318., hibásan »Schumel«-nek irja. — [8]) W. XII. 390.; F. V/3. 176.

[1]) F. III/1. 374. — [2]) H. Okl. 10. — [3]) F. IV/2. 24. — [4]) W. IX. 264—5. — [5]) Z. VIII. 164.; H. O. VI. 113. — [6]) W. XII. 390. — [7]) H. O. VI. 133—34., 148., 288—89. — [8]) W. XI. 365. — [9]) W. VII. 411—12.; F. IV 2. 378. — [10]) W. XII. 580. — [11]) Pesty: Krassó m. tört. IV. k. 380. — [12]) A. II. 259. — [13]) A. I. 107. — [14]) A garam-szentbenedeki apátság tört. I. 242. — [15]) Z. VIII. 165. — [16]) A. V. 91. — [17]) A. II. 204. — [18]) F. IX/7. 42—46. — [19]) A. IV. 268. — [20]) A. VI. 554.

(140. és 141. oldal közé.)

hez Agy comes. Ámde az épen ezen 1283. junius 24-iki szerződés végrehajtásáról jelentést tevő oklevél Agy comest Boor nembelinek (comiti Ok filio Samsonis de genere Boor) [1]) nevezi, s mivel Nána vele egy nembeli volt, ő is a Baár nemzetségből származott. Ez pedig annyit jelent, hogy a Kalán és Baár nemzetség egy. Régibb neve Kalán, ujabb Baár.

Az utolsó kétséget is eloszlatja az országos levéltár dipl. o. 7342. sz. oklevele. E szerint a Szentszalvátory, Ellősy és Szeri Pósa családok 1388-ban élő tagjai világosan »egy nembeli és osztályos« (generationalis et condivisionalis) atyafiuknak hívják az alább ismertetendő II. Nánát. Már pedig e II. Nánát épp oly határozottan Kalán nembelinek irják okleveleink,[2]) mint a mily kétségtelenül Baár nemből származottaknak mondják a Szentszalvátory, Ellősy és Szeri Pósa családok tagjait.[3])

Tekintve azt, hogy a Névtelen rendesen XII. századbeli embereket szokott dicsőíteni, szerepeltetvén őket a honfoglalásban (Velek vezér pl. a XII. században élt),[4]) a Baár-Kalán nemzetség Ond és Ete nevű tagjainak életkorát is ez időtájra tehetjük. Ezen Ete alkalmasint egy személy azon Etével, a kit a Névtelen másodízben a csatlakozó kunok 7 vezére között sorol fel s a kinek fia Eudu építi szerinte a szekcsői várat.[5]) Erre mutat legalább az, hogy Szekcső 1248-ban a Kalán nemzetség ősi birtoka.[6])

A XIII. századbeli oklevelekből kétségtelen, hogy e nem a tatárjárás előtt 5 ágra volt oszolva. Ebből, valamint a XIV. századbeli tagok tanuskodásából és birtokviszonyaiból nagyjában meghatároztuk a nemzetség ágainak összefüggését s azok ismertetésében ezen kissé hiányos, de mégis hézagpótló nemzedékrend szerint haladunk. (Lásd a mellékletet.)

E nemzedékrend itt-ott igazolásra, magyarázatra szorúl.

A Névtelen említi, hogy az ő korában méltán hírneves Kalán püspöknek »Colsoy« nevű testvére vagy atyafia vala.[7]) Mivel ő az »s« betűvel rendesen a »cs« hangot jelzi, azt

---

[1]) F. V/3. 205. — [2]) Orsz. ltár Dl. 604.; W. XI. 436. — [3]) A. I. 107. — [4]) F. III/2. 60. — [5]) H. H. Fontes Dom. II. 8., 41. — [6]) W. XI. 365. — [7]) H. Hung. Fontes Dom. II. 7.

véljük, hogy Colsoyt Kalocsának kell kiejtenünk. Mivel pedig a Baár-Kalán nem öt ága közül 4-nek, Kalánnal egyidejüleg élt őse mind más nevet viselt, azt kell tartanunk, e Kalocsa (Colsoy) az ötödik ághoz tartozó Petusfia Jób nagyatyja vala. I. Nánát azért véljük Kalán testvérének, mert Kalán egyik birtoka, Kalán-Köröse, I. Nána unokája kezén van.

I. Gergelyt I. Gyurkó fiának, II. Gyurkó testvérének vettük, mert II. Gyurkó magvaszakadtával I. Gergely fiai örökölnek.[1])

I. Izsép leszármazóinál nincs okleveles adatunk Sándor és II. Baár atyjáról. A mennyiben az Ellősy család a XIV. század végén éppen úgy örököl az Émeni család után, mint a Szentszalvátory és Szeri Pósa családok,[2]) s a mennyiben 1326-ban Baár fiai Ellős monostoron birtokosok,[3]) a leszármazás kétségtelen, de utóvégre Sándor éppen úgy lehetett I. Adorján, mint II. István fia és II. Baár éppen úgy lehetett II. Istváné, mint I. Adorjáné, mert kétségtelen adat egyikre sincs. Ámde Sándor fiai közül az egyik István és II. Baár fiai közül az egyik Adorján nevet visel. Sokkal hihetőbb, hogy mind Sándor, mind II. Baár atyjuk keresztnevét adták gyermekeiknek, mint az, hogy merő véletlenség forog fenn, s ennélfogva Sándor atyjául II. Istvánt, II. Baár atyjául I. Adorjánt tartjuk.

Ha egy 1339-iki oklevél szavait betüről betüre vennők, akkor I. Izsépnek Póka nevű fia is lett volna, mert ez oklevél Póka fiát, III. Jánost II. Pósa unokatestvérének (frater patruelis) mondja.[4]) Azonban I. Izsép fiait mind 1265-ben, mind 1267-ben felsorolják (még pedig a dolog természeténél fogva mindet) s azok közt Póka nevű nem fordul elő. Azt sem lehet gondolni, hogy Póka 1267 után született, mert I. Izsépet már 1265-ben megölték. Az 1339-iki oklevél tehát csak tágabb értelemben nevezi Póka fiát, III. Jánost II. Pósa frater patruelisének, még pedig azért, hogy II. Pósának III. János után való örökségi joga annál erősebb legyen.

---

[1]) F. IV 2. 24. — [2]) Z. VIII. 168. — [3]) A. II. 259. — [4]) Pesty: Krassóm. t. IV. 380.

A Baár-Kalán nemnek ősi, közös monostora volt a szeri (puszta-szeri).[1]) I. Baár leszármazói épitették ezenkívül Ellős monostorát (Csongrádtól északnyugatra, a mai ellési pusztán),[2]) s 1339 előtt Póka fia III. Jánost illette a somogymegyei lulyahegyi prépostság kegyurasága.[3])

Áttérhetünk már most a nemzetség politikai és családi történetére. Mivel pedig az ágak együttes működéséről nagyon kevés tudomásunk van, külön-külön ismertetjük azokat.

A Baár-Kalán nemzetségnek kétségkívül legnevezetesebb, legjelesebb tagja és egyik névadója Kalán pécsi püspök, előbb királyi kanczellár vala. Az ő élete és működése országos történetünkhöz tartozik s általában eléggé ismeretes.[4])

a) Kalocsa (Colsoy) ága.

Fentebb már kifejtettük, miért tartjuk Petust és fiát, Jóbot Kalocsa (Colsoy) ivadékának.

Petus fia Jób két ízben fordúl elő. 1248-ban Cselén és Szekcsőn levő ötödrészét elcseréli II. Nánával ennek két esztergommegyei birtokáért: Sáp (Őr-Sáp) ötödéért és »Berchee«-nek irt praediumért.[5]) 1280 körül pedig a Maros mellett Erdélyben levő Radnót (Rennolth) egy részét adja el. Az erről szóló levél őt »Boor« nembelinek irja.[6])

b) I. Nána ága.

Ez ágból válik ki a Baár-Kalán nem második országos hivatalt viselő tagja, I. Pósa. Ez első ízben Győr nembeli Pat nádor leányát vette el,[7]) másodízben pedig a Héder nembeli II. Héder leányát.[8]) 1222-ben tagja volt azon hazafias pártnak, a mely II. Andrást az aranybulla kiadására kényszerítette s egyuttal az e párt kebeléből választott kormány tagjai közé jutott: országbiróvá lőn. Csakhamar azonban pártjával együtt megbukott, s ezentúl nyoma vész.

Ezentúl ez ágnak története jóformán egészen II. Nána comes körül forog. 1244–66-ig terjedő időközben 11 oklevél emlékezik meg róla.

---

[1]) Knauz I. 294.; Orsz. ltár. Dl. 604., 29,996., 7342.; H. O. VI. 288. — [2]) A. II. 259. — [3]) Pesty: Krassó m. t. IV. 380. — [4]) L. részletesen szerző művét: A pusztaszeri monostor kegyurai. 12–17. — [5]) W. XI. 365. — [6]) Orsz. ltár. Dl. 28., 160. — [7]) W. VII. 412. — [8]) W. VII. 411.

Az első évtizedben birtokait gyarapítja és lehetőleg központosítja. E végből megveszi II. Gyurkó nevű rokonától Sámod helység egy részét (Baranyamegyében a Dráva és Okor folyók közt),[1]) azután I. Gergely fiaitól Csele egy részét (Mohács és Szekcső közt).[2]) Ugyanakkor cserére lép Jób nevű rokonával. Ennek cselei és szekcsői részeiért odaadja a távolabb eső esztergommegyei »Berchee« birtokot egészen és Sápnak egy ötödét, s mivel ezek nem értek annyit mint a cselei és szekcsői részbirtokok, a különbözetet pénzben fizette ki.[3])

A következő évtizedben összeszerzett javait biztosítani törekszik. E végből kifizette nővérének leány-negyedét, aztán mind édes, mind mostoha anyjának hozományait.[4]) Alig egy év múlva azonban fájdalmas érzés fogja el. Kezdi sejteni, hogy tömérdek jószágának nem lesz örököse. Arra törekszik tehát, hogy legalább szabadon rendelkezhessék felőle. E végből 1256-ban a királytól engedélyt kért a szabad végrendelkezésre. Természetesen megkapta,[5]) s azzal élve 1257-ben Sámodot, a hozzá tartozó 11 (inkább majorral mint) helységgel (villae), nejének, I. Majs nádor leányának adta.[6]) Elkövetkezvén a IV. Béla és fia közt a háborúskodás, jónak látta biztosság okáért ezen rendelkezésére a kis király jóváhagyását is megnyerni.[7]) Végre pedig 1266-ban a király előtt megtette végrendeletét. Minden vagyonát a margitszigeti apácza-kolostorra hagyta. Hozzá csatlakozott még neje is és a neki adott Sámodot szintén átengedte az apáczáknak.[8]) Mindezen iratokban kitéteti ugyan II. Nána comes, hogy, ha fiúgyermeke születnék, a vagyon arra szálljon, de hiába kecsegtette magát. 1266-ban, május 5-én megirják végrendeletét; aug. 20-án már kiadják a parancsolatot, hogy a magvaszakadt II. Nána javait a margitszigeti kolostor számára le kell foglalni.[9])

Láttuk, hogy birtokait Baranyamegyében igyekezett összepontosítani; azonkívül a pécsi káptalannak világi tagja

---

[1]) H. Okl. 10.; W. XI. 332. — [2]) F. IV/2. 24. — [3]) W. XI. 365. — [4]) W. VII. 411—12.; F. IV/2. 332. — [5]) F. IV/2. 378. — [6]) W. XI. 436. — [7]) U. o. 527. — [8]) F. IV/3. 315—20. — [9]) F. IV/3. 347.

(confratere) volt.[1]) E kettő is mutatja, de meg végrendelete világosan mondja is, hogy Baranyamegyében Cselén lakott. Ettől nem messze a mai Bár és Doboka közt egy pinczét is készíttetett, s azt még 1437-ben is Nána pinczéjének hivták. Emlékezetes még arról, hogy egyetlen, a ki a nemzetségi, szeri monostorról (Puszta-Szer) is megemlékezett s annak Cselén földet adott.[2])

Birtokait meglehetősen ismerjük. Fölemlíti azokat végrendelete is, V. Incze pápa 1276-iki megerősítő bullája is.[3]) A végrendelet a Buda mellett eső Solymárral kezdi és a baranyamegyei jószágokkal folytatja. Itt estek: Csele (most puszta), mindjárt mellette Kaplan, Személy (most Szebény), Sámod és a szekcsői (Scepchu) birtokáért cserébe kapott Chusach (?).

Pestmegyei birtokai voltak: Gyanda, Micske (Misca) és Sumul (ma már egy sem létezik).

Csongrádmegyében az övéi voltak legalább részben Tölgy (Tulg), a Kalán-Kőröse (Guerusy, Queurus) nevű erdő egy részével, Szovát (Suat), Csákány, Bökény, Legény (Legen), Ete (Ethey), Alap (ezek mind Puszta-Szer körűl, a Tiszától egy kissé odább feküdtek). A Tisza mellett övé volt Alpár egy része. Bocsor (Buchur) föld Áronmortvája nevű mocsárral egészen őt illette, továbbá Torba és Hegenfa földek, a Tiszával s a Vártó nevű halastóban egy hálóhúzás jogával együtt. A Tiszántúl Kerát egészen bírta, a két Fejérjuh (Feyryhu), továbbá György, Sód (Soud), Dama, Vásárhely (Wisarahel) nevű földekből rész illette őt; a körtvélyesi rév-vám negyede, a Tisza balpartján eső Püspöki és Beregd nevű földek szintén birtokai közé tartoztak. E helynevek közűl csak Alpár, Vásárhely és Körtvélyes (Hódmezővásárhelytől nyugatra) maradtak meg napjainkig, Sód valaha Körtvélyes és Martély közt esett. Ebből is, meg a Tisza folytonos emlegetéséből is látjuk, hogy a birtokok legnagyobb része csakugyan ott feküdt, a hol a Névtelen szerint Ond birtokos volt.

---

[1]) F. IV 2. 25. — [2]) F. IV 3. 318., VII 2. 32. — [3]) Orsz. lt. Dl. 604. és 942. Kénytelenek vagyunk az eredeti oklevelekre hivatkozni, mert a kiadások több helyen elferdítve közlik a végrendeletben foglalt helyneveket.

Erdélyben (ultra sylvas) is volt egy »Helia« nevű birtoka. A Maros keresztül folyt rajta, s így világos, hogy a mai Maros-Ilyéről van szó.

Többi, ismeretlen fekvésű birtokainak nevei: Latibar (in sabulo, azaz homokon), Ecsény (Ethin), Lél, Fark (Forcu), Vásony (Wosun) és részben Sáros. Azonkívül rokonainak helységein mindenütt őt illette az ötödrész.

c) I. Gyurkó ága.

Mint a nemzedékrenden látható, Gyurkó I. Nánának volt kortársa. Azt, hogy 1205—6-ban Gyurkó (Gyrco) nevű volt a bihari ispán, csupán hozzávetésként akarjuk fölemlíteni, mert a névhasonlatosságon kívül I. Gyurkónak a bihari ispánnal való azonos voltára bizonyítékunk nincs.

Fiának, II. Gyurkónak Sámodon és Cselén voltak részbirtokai. Ennek nőtestvére, Dominika, Kristóf nevű baranyamegyei nemeshez ment férjhez. II. Gyurkó sámodi birtokát 1244-ben maga adta el II. Nánának.[1]) Cselei részét magvaszakadta után (1248) legközelebbi rokonai, I. Gergely fiai örökölték.[2])

1248-ban I. Gergely fiai II. Gyurkó után örökölt cselei részüket 4 márkáért eladják II. Nánának.[3]) 1266-ban II. Gergely, Antal és I. Péter beleegyeznek az Ur-Sáppal (később Or-Sáp, ma Ori-Sáp puszta) határos Berény eladásába.[4]) Ezek aztán még 1281-ben is éltek s ekkor az Ur-Sáppal másik oldalon (éjszaknyugaton) szomszédos Udvarnok-föld elővételi jogáról mondanak le.[5]) 1295-ben azonban már III. Gergely, Domokos és I. János (II. Gergely fiai), I. Miklós, II. Péter és II. Jób (Antal fiai) és Póka (I. Péter fia) jelentik ki, hogy ugyanazon Udvarnok-földet, bár a szomszédság révén joguk volna hozzá, nem veszik meg.[6]) Póka fia III. János 1339 előtt a lulyai hegyen levő Szent-László-monostor kegyuraságát s a közel eső Kér és Szőllős falvak egyes részeit bírta, de magvaszakadván, a kéri és szőllősi részek neje hozománya fejében idegen kézre kerül-

---

[1]) H. Okl. 10. — [2]) F. IV 2. 24. — [3]) F. IV 2. 24. — [4]) W. VIII. 156. — [5]) Dl. 1114.; W. IX. 325., de itt »Antonius *et* Saap« kiigazítandó »Antonius *de* Saap«-ra. — [6]) W. XII. 580.

tek, a szentlászló-monostori kegyuraságot pedig a nemzetségi jog révén II. Pósa, a Szeri Pósa család névadója szerezte meg.[1])

d) I. Marján ága.

A Baár-Kalán nem 4-ik ágát I. Marján alapította meg. Nevét az oklevelek nagyobbrészt »Morjan«-nak irják ugyan, de a régi aradmegyei (Pécskától keletre eső) Marján faluét is Morjánnak irták egykoron. Azonkívül 1357-ben a szerémmegyei dombai apátság egyik birtokát már Marján-Olasznak irják, pedig ez körülbelül az itt említett I. Marjánról kapta előnevét.[2]) Különben e név a latin Marianus névből alakult.

I. Marjánnak egy fia s egy leánya maradt. A fiú, II. Marján, 1279 előtt, sőt körülbelül 1266-ban erővel elfoglalta a Bár és Mohács közt eső Kaplan falut a margitszigeti kolostortól, azt állítván, hogy a király előbb adta neki e falut, mint a kolostornak. Később azonban bőven jóvátette e kis erőszakoskodást. 1280-ban már látta, hogy körülbelül ugyanazon sors várakozik reá, mint II. Nánára. Mivel fiörököse nem volt, ő is engedélyt kért a királytól a szabad végrendelkezésre s mikor azt megkapta, 1280 márcz. 29. így osztotta el javait: Nejének hagyta Jenőt és Nánát (Mohácstól északra estek). Leányának a valkómegyei Szarvast, Váradot és Tótot (Touth). Ezek közűl ma csak Szarvas van meg Dráva-Szarvas néven; Várad és Tót, később Tótfalu, Eszéktől délre Ant (ma Antin) tájékán keresendők. Nőtestvére leányának hagyta a mai Bacsincze körűl (Szerémm.) eső engi részbirtokát.

Kielégítvén ekkép hozzátartozóit, megmaradt javait a margitszigeti kolostornok hagyá annál is inkább, mert e kolostor egyházába akart temetkezni. Ezen jószágok voltak Ányás és Koxol a Tisza mellett (Csongrád m.) s Ikerhalom (Ykurholm) a Tiszántúl.[3]) Ányás mint puszta Csongrádmegyében ma is megvan. Koxol most is ismeretlen. Ikerhalom nevű hely valaha Torontálmegyében Párdány közelében, tehát Kalántelek tájékán feküdt.[4])

---

[1]) Pesty: Krassóm. t. IV. 380. — [2]) Csánki i. m. II. 236. — [3]) W. IX. 264—65.; F. V/3. 58. — [4]) Csánki i. m. II. 118.

A végrendelet utóbb némi változást szenvedett. I. Marján neje elhatározta, hogy férje sírja közelében fogja tölteni özvegysége napjait, s e végből belép a margitszigeti apáczák közé. Erre aztán férje úgy intézkedett, hogy a nejének hagyományozott nánai és jenei birtok is a monostorra szálljon.[1])

Épen ezen intézkedése volt oka, hogy végrendeletét megtámadták, s az csak 2—3 év mulva juthatott érvényre.

Ennek elmondása azonban már I. Baár ágának történetéhez tartozik.

e) I. Baár ága.

Maga a névadó Baár első ismert tagja. De róla, valamint két fiáról, Izsóról és I. Istvánról neveiken kívül semmit sem tudunk. Izsó fia Sámson 1259-ben egy tolnamegyei özvegynek, Apary Péternének volt meghatalmazottja; ő becsűlte meg, mennyit ér a Kórógyi Keled fiaitól leánynegyed fejében nővérüknek, Apary Péternének fölajánlott Szentiván helység? és ő tett jelentést erről a pécsi káptalan előtt.[2]) Mindezen jelek szerint Baranyamegyében lakott.

Fia Agy vagy Aty (Och, Ogh) ispán már határozottan baranyamegyei ember. Azért szólalt föl oly erélyesen, midőn rokona, II. Marján comes a *nemzetségi törvény* ellenére — bár a király engedélyével — Jenő és Nána helységeket (Mohácstól északra) a margitszigeti apáczáknak hagyományozta.[3]) Sőt tovább ment, a vitás birtokokat lefoglalta, saját ekéivel — mint az oklevél megjegyzi — fölszánttatta, bevettette, a szőllőket megkapáltatta, jobbágyokat telepített rá, egyszóval úgy viselte magát, mintha Jenő és Nána az övé volna.[4]) Szerencsére az apáczáknak volt még Baranyamegyében egy másik falujok is: a mai Szebény, Pécsváradtól keletre, akkoriban Szemöly vagy Személy. Szintén Baár nembeli férfiútól, Pósafia II. Nánától kapták, mint már fentebb említők. Ezt ajánlották föl cserébe Jenőért és Nánáért. Agy comes bizonyos föltételek alatt (pl. hogy 1283-ban még ő arat és ő szüretel Jenőn és Nánán) elfogadta az ajánlatot

---

[1]) F. V 3. 85. — [2]) F. IV/2. 519—20. — [3]) F. V/3. 26. — [4]) U. o. 177.; W. XII. 390.

és csak így nagynehezen, 3 évi perlekedés után, jutottak hozzá az apáczák a nekik hagyott két falu birtokához.[1])

Agy ispán fiai a baranyamegyei Émeny (hajdan Émely, Émöly, Émeng, most Vémend) faluban laktak és éppen azért rendesen Émenieknek nevezik őket. Émen (Vémend) közelében volt még Tótfalu (másként Agy-tótja) és Szebény (hajdan Szemöly, Személy) nevű falujok is.[2]) III. Miklós és III. István (Agy ispán fiai) 1326-ban eladták Ellősmonostorához való jogukat az Ellősy családnak.[3]) III. István és fia Lőkös, valamint III. Miklós fiai, Ádám, IV. Miklós, Igaz Márton és II. Domokos 1352-ben csere útján megszerzik az Émen és Személy (Vémend és Szebény) közt eső Karakó falut, odaadván ezekért izboldi, kustándi és ormándi részbirtokaikat Baranyamegyében és a magukénak tartott, de idegen kézen levő valkómegyei Erdőszád falut.[4]) Ez utóbbi csere később tömérdek bajnak és pernek lőn kútforrásává. Agy unokái 1380 táján kihaltak.[5])

I. Baár másik fiától, I. Istvántól származott, mint a nemzedékrenden is látható, a Baár-Kalán nem legerősebb, legdúsabb hajtása. Ez I. István fia, I. Izsép elhagyta az ősi fészket és valkómegyei lakossá lett. Kitűnik ez az ő és fiainak szerzeményeiből. 1263-ban I. Izsép megvette a mai Cserics és Nustár közt (Szerém- hajdan Valkóm.) eső Ujlak harmadát 11 márkáért.[6]) Kevéssel utóbb az övék lett az ezzel szomszédos mai Cserics, hajdan Csépánfalva is, csakhogy ennek drága ára volt: I. Izsép halála. Csabafia Csépán megölte őt 1265-ben s mivel hétszeri idézésre sem jelent meg az országbiró előtt, legalább azzal büntették meg, hogy szintén Csépán nevű birtokát 1267-ben elkobozták és I. Izsép fiainak adták. A határjáráskor belefoglalták Ujlaknak azon részét is (három ekényi földet), a melyet Csépán előbb bizonyos Syltha nevű comesnek eladott, de Syltha I. Izsép fiainak 1265-ben visszaadott.[7])

E vidéken eső birtokaikat szaporítandó, I. János, Adorján és II. Izsép 1288-ban még arra is rászánták magukat, hogy

---

[1]) F. V/3. 175—77., 205. — [2]) A pusztaszeri monostor kegyurai. 31—34. ll. — [3]) A. II. 259. — [4]) Z. II. 487., 235., 294., VIII. 166. — [5]) A pusztaszeri monostor kegyurai. 36. — [6]) H. O. VI. 113., V. ö. 118. — [7]) H. O. VI. 133., 148—50.

ősi birtokuk egy részét föláldozzák. E végből ányási részüket odaadták IV. László királynak cserébe két valkómegyei Szelepcse (Scelepche) és Eydevolu nevű birtokért (ma ismeretlenek).[1])

Mint a nemzedékrenden látható, I. Izsép fiaitól származtak az Ellősy (Szandrin), Szentszálvátory, Báry és Szeri Pósa (Pósafi) családok.

II. Istvánnak Sándor nevű fia a csongrádmegyei Ehellősmonostorán, rövidítve Ellősön (most Ellés puszta) telepedett meg. Fiait és unokáit nevezik ugyan Szeryeknek is a középkori jegyzők, mert Szeren is volt birtokuk, de rendesen Ellősy (de Ellus, Elleus) a nevük.

I. Sándor fiai a XIV. század elején kikezdtek a hatalmas Károly-párti nádorral, Kopaszszal. Azon kor szokása szerint Kopasznak jószágait pusztították, falvakat égettek porrá, egyházakat törtek föl stb. Hanem 1306-ban, még idejében kibékültek a gyorsan emelkedő nádorral. Megigérték neki, hogy megtérítik a kárt s biztosítékúl lekötötték egyik nemzetségi monostorukat, az ellősit.[2])

1326-ban I. Márk és unokaöccsei, III. János és Gót (Good, Gooth) megveszik az Émenieknek és Báryaknak ellősmonostori részét.[3]) 1341-ben III. János és Gót jelen vannak Alpár határjárásán és beleegyeznek a határjelek felállításába.[4]) 1344-ben pedig $^1/_5$-öd részben bérbeveszik az aradi káptalannak Morotva nevű (a Tisza mellett, Tömörkény közelében eső) halastavát.[5])

I. Izsép harmadik fiától, II. Jánostól a Szentszálvátory család származott. Azon Szentszálvátor város, melyről e család tagjait nevezték, valaha Berzéte-Monostor és Csépánfalva, vagyis a mai szerémmegyei Nustár és Cserics szomszédságában állott.[6])

II. János fia IV. István 1329-ben Szente-Mágocs nb. Márton bán fiával, Miklóssal, perben állott.[7]) 1338-ban számos előkelő, délvidéki urral együtt ő is fogott biró a Lekcseyek és Apor fiai közt folyt jelentős perben.[8])

[1]) H. O. VI. 288. — [2]) A. I. 107. — [3]) U. o. II. 259. — [4]) U. o. IV. 170. — [5]) U. o. 412. — [6]) Ennek igazolását l. A pusztaszeri monostor kegyurai. 49—52. ll. — [7]) A. II. 447. — [8]) U. o. IV. 539.

IV. István fia Simon 1347-ben szomszédjai, a gazdag Mikolay-család javára kirendelt ember [1]) 1353-ban beleegyezik, hogy az ő Cserics (Cseregh = Csépánfalva) nevű birtoka és Berzéte-Monostor közt határjárás tartassék.[2]) 1357-ben előkelő hivatalt viselt. Laczkfy András erdélyi vajdának vala helytartója.[3]) E Laczkfy András az előtt macsovi bán vala s a Szentszálvátortól nem messzire eső Németit (ma Nemcze) birta. Innen az ismeretség. IV. István neje volt Garay, helyesebben Szentmihályi Margit.[4])

I. Adorjánnak fiául, mint fentebb megokoltuk, véljük azon II. Baárt, a kinek fiai és unokái 1344-ig nagyobbrészt Baáry nevet viseltek, mert a baranyamegyei Baáron laktak. II. Baár fiai közűl Lőrinczet és II. Adorjánt 1325-ben avégre küldi ki az országbiró, hogy a boszniai káptalan bizonyságának jelenlétében Siklósy Péter bodrogmegyei birtokából 30 márka érőt kiszakítsanak s azt Garay Andrásnak adják át.[5]) 1326-ban II. Baár fiai eladják ellősmonostori részüket.[6]) IV. János 1327-ben királyi ember a (Bárral csaknem szemben eső) bodrogmegyei Pályi falu visszaadására.[7]) A következő évben új szomszédot kapott. Nemzetségének többi tagjai lassanként eladogatták bári részeiket s azokat Bessenyő Benedek szedegette össze. Ez pedig halála esetére a székesfehérvári káptalanra hagyta. A székesfehérvári káptalan a jogilag átvett birtokot IV. Jánosnak birtokrészétől mindjárt elkülönítette. A határjárásból kitűnik, hogy Bár falunak nyugati, Csele felé eső fele volt IV. János kezén.[8])

1338-ban IV. János (mint IV. István) fogott biró a Lekcseyeknek Apor fiai ellen folytatott perében.[9]) 1341-ben mint baranyamegyei nemes embert a Kaplan faluért folyt pörben egyszer őt küldik igazlátóúl a pécsi káptalan elé, másszor meg unokaöcscsét, IV. Istvánt a pécsváradi konvent elé.[10])

Nemsokára, 1344-ben, IV. János és unokaöcscsei bári jószágukat eladták a székesfehérvári káptalannak [11]) s ekként

[1]) A. V. 91. — [2]) U. o. VI. 66. — [3]) F. IX/6. 79. — [4]) F. X/5. 216—35. V. ö. u. o. VIII/5. 196.; A. IV. 314., 418. — [5]) A. II. 204. — [6]) A. II. 259. — [7]) Z. I. 294. — [8]) Orsz. lt. Dl. 7345. — [9]) A. IV. 539. — [10]) Orsz. lt. Dl. 7342.; A. IV. 160. — [11]) F. IX/7. 42—46.

elszakították az utolsó szálat is, a mely a Baár-Kalán nemet a szekcső-mohácsi Dunaparthoz kötötte.

Lőrincz és II. Adorján fiai 1344-ben a boszniai káptalan előtt hatalmazták föl nagybátyjukat Bár helységbeli részük eladására.[1]) E szerint valahol Valkómegyében laktak, de ezután eltünnek szemeink elől s nem tudjuk, miféle új nevet vettek föl.

I. Izsép ötödik, II. Izsép nevű fiától származik a Baár-Kalán nem legjelentékenyebb hajtása, a Szeri Pósa család.

Ennek névadója, II. Pósa, 1306-ban testvérével, II. Lászlóval együtt résztvett az Ellősy-alágnál ismertetett, Kopasz nádorral való összetűzésben.[2]) Utóbb mégis I. Károly király leghívebb embereinek egyike lőn. Ennek jele, hogy 1318 nov. 24-én a király Szermonostorán tartózkodik.[3]) Ekkor már Kopasz nádor megbukott s II. Pósa előtt nyitva állott az út az emelkedéshez. Már 1325-ben az annyira fontos sebesi (kárán-) és ilyédi (ma Illadia) várakat bízta rá.[4]) Három évvel utóbb résztvesz az osztrák háborúban és több főúrral együtt tagja azon törvényszéknek, mely Harkályi István zalamegyei nemest fej- és jószágvesztésre itéli.[5]) Aláírja Záh Feliczián nemzetségének kiirtását is. Ugyanekkor harami főispán, vagy talán csak várnagy. E helyütt II. Pósa és fiai, a rácz király hatalmaskodásának ellentállván, nagy érdemeket szereztek.[6]) Később, az 1339—52. években Krassómegye főispánságát bírta; fiai is e megye területén működnek. Fiainak nagyra emelkedését előmozdította, hogy utóbb a hatalmas Kerekegyházy Laczkfiakkal léptek sógorságra.[7])

A harmadik testvéréről, Pálról csak annyit tudunk, hogy 1326-ban ellene mondott a Szerrel határos Csany határjárásának s nem valami szép szavakkal fogadta a hivatalos személyeket.[8])

Birtokaik voltak Csongrádmegyében Szer, mindjárt mellette Tömörkény; ezekkel szemben a Tisza balpartján

---

[1]) F. IX/7. 42—46. — [2]) A. I. 107. — [3]) Orsz. lt. Dl. 29,996. — [4]) A. II. 196. — [5]) Z. I. 225. — [6]) Száz. 1874. 19.; F. VIII/3. 423.; Pesty: Krassóm. l. IV. 380—81. — [7]) A. IV. 321.; Pesty: Krassóm. l. III. 28., 96., 119., 133., IV. 380.; A. VI. 410.; Orsz. lt. Dl. 4865. — [8]) F. VIII/3. 137.; Fejér hibásan »de Zür«-t ír; az eredetiben azonban »de Zeer« áll.

Szeg, a mai Szegvár és Alpár egy része.[1]) Ezenkívül Aradmegyében igyekeznek egyes falvakat szerezni (Kért, a mai temesmegyei Kisfalud mellett és Árokit),[2]) a mi arra mutat, hogy a ződi-i uradalom (Ződi, a mai Szépfalu Temesm.) már ekkor az övék volt s ezt igyekeztek gyarapítani.

A Szeri Pósa család 1471-ig virágzott.[3])

Összefoglalva azt, a mit a Baár-Kalán nemzetségek birtokairól tudunk, először is az tűnik ki, hogy a Névtelen jól volt értesűlve a Kalán nemzetség birtokviszonyairól. Valóban a tőle kijelölt területen: Szer és Alpár között estek jószágai. Itt volt Ányás, Szer, Tömörkény, Ellés és Alpár egy része; itt volt Ete, a nemzetség egyik ősének emléke. Ezekhez járúltak csakhamar a Tiszántúl, de szintén Csongrádmegyében eső Szeg, Körtvélyes, Vásárhely, lentebb Csanád- v. Torontálmegyében, Ikerhalom és Koxol (ma ismeretlenek).

De ezenkívül nevezetes birtokai voltak a Baár-Kalán nemzetségnek Dunántúl Szekcső és Mohács közt is (Baranyam.) Szekcső, Bár (Boor), Csele, Jenő és Nána, mind egymás mellett eső helységek, ősi (öt részre osztott) javaik voltak s épen ez mutatja, hogy azt még első foglalás révén bírhatták. Az ezektől odább eső, elszigetelten álló Émen (Vémend), Személy (Szebény), Tótfalu és Sámod helységek már inkább szerzemények.

Baranyamegyéből délre haladván, Valkómegyében szintén nevezetes jószágokra tettek szert. II. Marján birtokai közűl itt voltak: Szarvas, Várad, Tót, Eng; az Izsép-ágé lett Ujlak, később Szentszálvátor és Csépán s a Baár-ág sem ok nélkül fordul elő a valkómegyei földesurak között.

Ezekkel szemben csekélyebb fontosságúak másutt elterülő jószágaik, mint pl. Buda és Esztergom közt Solymár és Úr-Sáp, Erdélyben Radnót és Maros-Ilye.

A Kalán nemzetség nevét egy ideig egy Temes-, most Torontálmegyében, a mai Bóka (hajdan Borzvató-Báka) mellett eső Kalántelek nevű helység tartá fenn. Ezt Kalán, a pécsi püspök valamelyik unokahugával (sorornak mondja

---

[1]) F. VIII/3. 137.; A. III. 123., IV. 171. — [2]) A. II. 196., V. 268. — [3]) L. a pusztaszeri monostor kegyurai. 61—78.

az oklevél, de csak unokahuga lehetett) mintegy jegyajándékúl adta oda a Csanád nembeli I. Pongrácznak, ez unokahúga férjének.[1])

A nemzetségnév első részét, mint már említők, a baranyamegyei Mohács és Szekcső közt eső Bár (Baar) őrzi napjainkig.

Méltán különösnek tetszhetik azonban, hogy arról, a kiért a krónikák a Baár nemzetséget annyira emlegetik, Bánk bánról eddigelé egy szót sem szóltunk. Azért tettük ezt, mert sem az oklevelek, sem Bánk bán birtokai nem mutatják, hogy Bánk bán csakugyan a Baár nemzetség sarja vala. E miatt azonban mégsem rekeszthetjük ki egészen őt a Baár nemzetség történetéből. Szólunk tehát róla utólag. Vizsgáljuk meg először is azt: igaz-e, a mit róla a krónikák beszélnek vagy csak mese?

Ujabb időben Bánk bánról két vélemény van elterjedve történetíróink között.

Az egyik szerint a krónikák egész tudósítása valótlan. Nem Bánk bán gyilkolta meg a királynét, hanem összeesküvés áldozatja lőn, s az összeesküvés végrehajtója Töre fia Péter volt.[2])

A másik vélemény ellenben Bánk bánt egynek véve az 1202-ben és később előforduló Benedek vajdával, még azt a nőt is megnevezi, a kinek megbecstelenítése okot adott a gyilkosságra, s ez volna Tota, Imre királyunk feleségének udvarhölgye.[3])

Ez utóbbi nézet teljesen tarthatatlan. 7—8 oklevelünk is van, a melyek szerint Bánk és Benedek 1208-ban és 1209 elején együtt hivataloskodtak, egyik mint bán, a másik mint vajda,[4]) ennélfogva e kettő egy személy nem lehetett.

A másik vélemény elfogadható és jogosan védelmezhető volt egész mostanáig. Mert valóban nem voltunk kötelesek ily nagy, főbenjáró eseményt csupán az ő szavára

[1]) W. VII. 220. — [2]) Pauler Gy. a »Nemzet« 1883. évf. 118—19. számaiban; Balics L.: Kath. egyh. történ. Magyarországban II. 211—21. ll. — [3]) Pór A.: Bánk bán Melindája. Kolozsvár, 1890. — [4]) W. I. 98., VI. 315.; F. III/1. 66.; W. VI. 334., IX. 95., 102.

elfogadni; annál kevésbbé, mert kimutatható, hogy az ő tudósítása az egész Baár nemzetség kiirtásáról mese.

Most azonban megszólalt a történelem hiteles tanúja: az oklevél. Egy dunántúli család levelesládájából napvilágot látott IV. Béla királyunknak 1240-iki Gortva (Guertva) földről szóló adománylevele, s ebben a meggyilkoltnak fia ezeket mondja: »Bánk (Bancu) egykori bán felségsértés miatt, összeesküdött ugyanis szeretett anyánk meggyilkolására, azon itélettel, melyet a közmegegyezés (ratio communis) hozott ellene, nem érdemetlenűl, hisz nagyobb boszúállásra lett volna méltó, összes jószágait elvesztette.«[1])

Ez végre eldönti a kérdést. A krónikásnak tehát szintén van egy kis igaza. Bánk bán részt vett Gertrud megöletésében, de nem ő volt a fő, nem nejének megbecstelenítése volt a gyilkosság oka, s nem irtották ki összes nemzetségét, sőt őt magát sem fejezték le, hanem csak később, IV. Béla idejében itélték jószágvesztésre.

Ezek után lássuk Bánk bánnak nyilvános pályafutását:

1206-ban ujvári ispán.[2])
1208-ban és 1209 közepéig bán.[3])
1209 végén 1210-ben bihari ispán.[4])
1211-ben 1212 elején a királyné udvarbirája és bihari főispán.[5])
1212—1213 nádor és eleintén kevei, később pozsonyi ispán.[6])
1213 végén csupán pozsonyi főispán, utóbb azt is elveszti.[7])
1217-ben újra bán.[8])
1221—1222 a király udvarbirája, fehérvári s egy ízben bodrogi főispán.[9])

---

[1]) H. O. VIII. 36. — [2]) W. VI. 308. — [3]) W. IV. 325., 334., 335., XI. 94., 95., 102.; F. III/1. 66. — [4]) W. VI. 335., 343.; F. III/1. 78. — [5]) W. VI. 349., IX. 113., I. 125—26.; H. O. VIII. 12. — [6]) F. III/1. 116., 117., 120., 124.; Kn. I. 202.; H. O. VI. 11.; F. III/1. 150.; W. I. 136., VI. 359., XI. 118. — [7]) W. I. 132., XI. 129., VI. 368. Azon 1214-iki oklevél (W. I. 132—36.), mely őt még nádornak nevezi, úgy értelmezendő, hogy az itéletmondáskor még nádor volt, de nem az oklevél kiállításakor. — [8]) W. I. 141.; H. O. VII. 7.; W. VI. 385., 393. — [9]) W. XI. 163.; H. O. VI. 15., VIII. 9.; W. VI. 409., XI. 173.

Hogy 1213 őszén valami katasztrófa történt s Bánk annak előidézésében részes volt, azt már az ekkor bekövetkezett tisztikarváltozás is sejteti. Az egy Mike bihari főispán kivételével az év végén mind mások ülnek az ország főméltóságainak székein.[1]) IV. Bélának említett leveléből tudjuk immár bizonyosan, hogy mi volt ennek oka. Bánk bán is részt vett — bár csak mint összeesküvő — Gertrud megöletésében. Vele tartott veje, Simon és Kacsics nembeli Simon, a bán, testvére azon Mihály bánnak,[2]) a kivel Bánk 1212-ben együtt hivataloskodott, ő mint nádor, amaz mint bán.[3])

Az összeesküvők nagy száma, hatalma lehetetlenné tette azt, hogy a király oly büntetést szabhasson rájuk, mint a minőt később I. Károly Záh Felicián nemzetségére szabott. Bánk és veje életben maradtak, Simon bánnak ugyan később elvették jószágait, de Bánk maga II. Endre korában még ennyi büntetésben sem részesült. Sőt ellenkezőleg, később újra bejutott a király kegyébe. Egy 1218-iki[4]) oklevelében II. Endre »fidelis jobbagio noster Banco tunc temporis palatinus«-nak nevezi őt.[5]) Ekkor még élt, s így biztosak lehetünk abban, hogy ő az, a ki 1217-ben újfent bán, 1221—23-ban pedig a király udvarbirája volt.

De a mit megbocsátott a férj, azt nem tudta megbocsátani a fiú; s azért IV. Béla trónraléptével ő is azon főurak sorába került, kiket az új király megbüntetett. Életét ugyan nem, de elvette jószágait[6]) s a vénségére földönfutóvá lett volt nádor ezt bajosan élte túl.

Ez Bánk bán életfutása. Világos ebből, hogy a krónikáknak csak annyiban van igazuk, hogy ő is részt vett azon összeesküvésben, mely Gertrud királyné vesztét okozta, de a többi állítás, pl. hogy Bánk bán nemzetségét rettenetes módon kiirtották, vagy hogy ő maga gyilkolta volna meg a királynét nejének megkerítése és megbecstelenítése

[1]) V. ö. W. VI. 359. és 368. — [2]) W. VIII. 261.; H. O. VI. 20. — [3]) F. III/1. 116.; Simon, Bánk bán veje, és Simon, a bán, különböző személyek, mert Bánk bán vejének magvaszakadt, ellenben Kacsics Simon bán ivadékai a XIV. században is éltek. V. ö. VII. 384. és VIII. 261. — [4]) Hogy ez oklevél 1217 után kelhetett, megmutatta Fejérpataky: Kir. Kanczellária 96. — [5]) W. XI. 139. — [6]) H. O. VIII. 36.

miatt, mind csak mese. Kézzel fogható, hogy a krónikás itt Záh Klára esetét tartotta szem előtt s egészen azt alkalmazta Bánk bánra.

Bánk bánnak birtokai közűl ismerünk egynehányat. Ilyen először is Zsurk (Szurch), melyet Ipoch comestől 300 márkáért vett. Szabolcsmegyének legészakibb pontján, a Tisza kanyarulatánál esik. 1212-ben — úgy látszik — nagy határa volt, mert nemcsak Győrrel (ma Győröcske), hanem Tuzsérral, Jékével és Bezdéddel is határos volt.[1])

Ezzel csaknem átellenben a Tisza jobb partján esik azon két Lónya nevű falu, melyet Bánk bán Aba nembeli Artolftól vett és vejének ajándékozott.[2])

A régi Kis-Hontban, most Gömörben, ennek délnyugati csúcsában Bánk bán két faluja állott: Csoma (Chama) és Gortva (Guerthua). Csak akkor értesülünk róla, mikor már másnak adják.[3])

Legészakibb fekvésű birtoka volt Bánk bánnak a sárosmegyei Szinnye, melyhez akkor még Ujfalu és Jernye is tartoztanak. Ez az elkobzás után sok ideig volt a király kezén, mert csak 1262-ben adta oda a király a Szinnyei Merse család ősének, Mersének.[4])

Ezen birtokok fekvése éppen nem mutat arra, hogy Bánk bán csakugyan a Baár-Kalán nemzetségből származott volna, mert ennek birtokai leginkább hazánk déli részén estek. Azért a krónikák állításának igazolására újabb adatok szükségesek.

---

[1]) H. O. VIII. 12—12. — [2]) W. VIII. 261. — [3]) H. O. VIII. 36. A hely meghatározására nézve v. ö. F. IV 2. 338.: W. IV. 326. — [4]) F. IV/3. 61.

BAKSA.

(Boxa, Baxa).[1])

Története.

Genealogusaink közűl ki ne ismerné Miczbánné regéjét?! Valótlan ugyan, de mégis a Baksa nemzetséget dicsőíti. Ez adott hét oly derék, nagynevű családot a magyar hazának, hogy az utódok hajlandók voltak annak származását csodás dolognak tekinteni.

De mintha nem lenne elég a nemzetség származásáról egy rege, éppen most jut tudomásunkra a másik. A XIV. század elején a Csapy család tagjai a leleszi konvent előtt IV. Bélától 1261-ben kiállított oklevelet mutatnak fel, a mely szerint ősük Nyárád (Narad) austriai nemes volt, a ki 3000 németet vezérelt hazánkba s velök jó darab lakatlan területet benépesített.[2]) Azonban ez oklevél kétségkívül hamis, a származtatásnak ellene mond az állítólagos ősnek igaz magyar neve (Nyárád), s az egész rege csak annak köszönheti keletkezését, hogy a Csapy család az 1294-ben hűtlenség miatt elvesztett Tamási (most Tamásfalva) szepesmegyei falut minden áron, még a telepítés jogán is, vissza akarta perelni.[3])

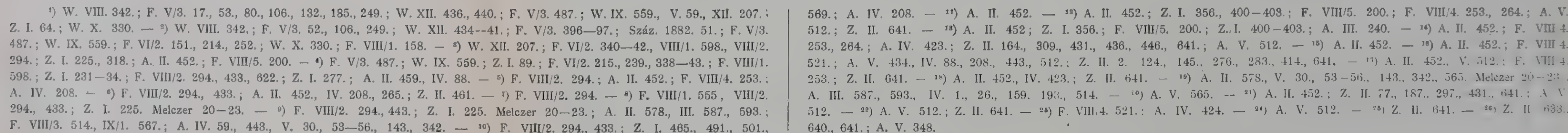
A két rege közűl ama harmadik véleménynek volna igaza, a mely e nemzetséget a Névtelen jegyző bolgár és izmaelita vallású »Bocsu«-jával, Bille (Bylla) testvérével, hozza összeköttetésbe? Ennek sincs. Hisz a Névtelen világosan mondja, hogy e Bocsu (Szabó K. magyarázata szerint Baks) Pest mellett telepedett le,[4]) arra pedig a Baksa nemzetségnek

---

[1]) Okleveleink majd Boxának, majd Baxának írják (pl. F. VIII/4. 500.; A. IV. 208.; Z. I. 499., 500.). Már ez maga jogot ad arra, hogy a magyarosabb Baksát használjuk. De ezenkívül helyneveink is erre tanítanak; mert az e névtől származó helységeket a magyar vidékeken mind Baksának hívják, csak Sárosmegyében van Boksa. — [2]) H. O. VIII. 9—10., 86. — [3]) V. ö. H. O. V. 77. — [4]) Hist. Hung. Fontes II. 51.

BAKSA.

- I. Tamás (?)
  - I. Simon
    - I. Baksa 1271—1299.[1] *a Szerdahelyi család őse*
      - II. Miklós 1303—1329.[3] † 1331 előtt
        - Lipót 1329.[11]
        - IV. Miklós 1329—55.[12]
        - Lőrincz 1331—37.[12]
        - II. Ferencz 1331—55.[12]
      - I. Francsik (Ferencz) 1303—1323.[3]
        - Kozma 1329—1336.[13]
          - III. János 1351.[24]
          - Domokos 1355.[25]
        - II. Péter 1329—1355.[14]
        - II. György (II. Baksa) 1329—1355.[14]
        - Balázs 1329.[15]
        - IV. Miklós 1329—1355.[14]
    - II. Tamás 1271—1285.[1] † 1288 előtt *az Eszényi család őse*
      - I. László (Laczk) 1290—1329.[4] † 1341 előtt ~ Györkey N.
        - IV. Tamás 1329—55.[16]
          - VI. Miklós 1355.[26]
        - Mihály 1329—55.[16]
        - II. László 1329—55.[16]
      - Dancs 1290—1329.[4]
        - III. László
        - V. Miklós 1329.[15]
    - I. Dénes [1] 1271—1290. *a Bocskay és Agóczy család őse*
      - Gergely 1321—1342.[5]
        - Demeter
        - II. Dénes 1329—1355.[17]
        - IV. László
    - Detre 1271—1299.[1] *a Gálszécsy család őse*
      - III. Miklós 1321—42.[6]
        - III. Péter 1324.[15]
          - VI. Miklós 1355. gyermek [26]
        - III. György 1329—55.[18]
        - András 1329.[15]
      - István 1321—55.[6] Papnevű
      - III. Simon 1321—23.[7]
    - I. György 1271—1303.[2] *a Sóvári Sós család őse*
      - I. János 1314—26.[8]
        - Sós III. László 1326—50.[19] † 1352 előtt
      - I. Péter 1321—49.[9]
        - V. Miklós 1352.[20]
    - II. Simon 1271—1290. *a Csapy család őse*
      - III. Tamás 1321—42.[10]
        - II. János 1329—1355.[21]
        - Marócz 1329.[15]
        - III. Simon 1329 - 1355.[21]
        - V. László 1351—1355[22]
        - Imre 1351.[22]
    - N. leány [9] ~ Sebesy Tamás
- I. Miklós
  - I. Csépán
    - Csepán comes † 1341 előtt
      - Erzsebet ~ Tekőle U-z † 1341 előtt [27]

[1]) W. VIII. 342.; F. V/3. 17., 53., 80., 106., 132., 185., 249.; W. XII. 436., 440.; F. V/3. 487.; W. IX. 559., V. 59., XII. 207.; Z. I. 64.; W. X. 330. — [2]) W. VIII. 342.; F. V/3. 52., 106., 249.; W. XII. 434--41.; F. V/3. 396—97.; Száz. 1882. 51.; F. V/3. 487.; W. IX. 559.; F. VI/2. 151., 214., 252.; W. X. 330.; F. VIII/1. 158. — [3]) W. XII. 207.; F. VI/2. 340—42., VIII/1. 598., VIII/2. 294.; Z. I. 225., 318.; A. II. 452.; F. VIII/5. 200. — [4]) F. V/3. 487.; W. IX. 559.; Z. I. 89.; F. VI/2. 215., 239., 338—43.; F. VIII/1. 598.; Z. I. 231—34.; F. VIII/2. 294., 433., 622.; Z. I. 277.; A. II. 459., IV. 88. — [5]) F. VIII/2. 294.; A. II. 452.; F. VIII/4. 253.; A. IV. 208. — [6]) F. VIII/2. 294., 433.; A. II. 452., IV. 208., 265.; Z. II. 461. — [7]) F. VIII/2. 294. — [8]) F. VIII/1. 555, VIII/2. 294., 433.; Z. I. 225. Melczer 20—23. — [9]) F. VIII/2. 294., 443.; Z. I. 225. Melczer 20—23.; A. II. 578., III. 587., 593.; F. VIII/3. 514., IX/1. 567.; A. IV. 59., 443., V. 30., 53—56., 143., 342. — [10]) F. VIII/2. 294., 433.; Z. I. 465., 491., 501., 569.; A. IV. 208. — [11]) A. II. 452. — [12]) A. II. 452.; Z. I. 356., 400—403.; F. VIII/5. 200.; F. VIII/4. 253., 264.; A. V. 512.; Z. II. 641. — [13]) A. II. 452; Z. I. 356.; F. VIII/5. 200.; Z. I. 400—403.; A. III. 240. — [14]) A. II. 452.; F. VIII/4. 253., 264.; A. IV. 423.; Z. II. 164., 309., 431., 436., 446., 641.; A. V. 512. — [15]) A. II. 452. — [16]) A. II. 452.; F. VIII/4. 521.; A. V. 434., IV. 88., 208., 443., 512.; Z. II. 2. 124., 145., 276., 283., 414., 641. — [17]) A. II. 452., V. 512.; F. VIII/4. 253.; Z. II. 641. — [18]) A. II. 452., IV. 423.; Z. II. 641. — [19]) A. II. 578., V. 30., 53—56., 143., 342., 565. Melczer 20—23. A. III. 587., 593., IV. 1., 26., 159. 193., 514. — [20]) A. V. 565. — [21]) A. II. 452.; Z. II. 77., 187., 297., 431., 641.; A. V. 512. — [22]) A. V. 512.; Z. II. 641. — [23]) F. VIII/4. 521.; A. IV. 424. — [24]) A. V. 512. — [25]) Z. II. 641. — [26]) Z. II. 633., 640., 641.; A. V. 348.

(158. és 159. oldal közé.)

semmiféle birtoka sem volt. A »Baksa« sem bizonyít e vélemény mellett, mert először nem a nemzetség ősét hívták Baksának, hanem csak a hét család egyikének ősét, aztán pedig a Baksa személynév nagyon közönséges volt, számosan viselték az ország minden részén,[1]) sőt még Lengyelországban is előfordúl egy Boksa (Boxa) nevű főúr, a ki 1287-ben sandomiri nádor volt.[2]) Ebből tehát vagy az következik, hogy általános kedveltsége miatt e nevet a lengyel átvette a magyartól, vagy hogy e név szláv eredetű. Ha a Zagyva felső völgyében Hevesmegyében eső Bátony és Lengyénd (ma puszta) valóban ősi jószágai valának a Baksa nemzetségnek, akkor a Baksa nemzetség őse azon Botch fia Tamás, a ki 1212-ben kapta Lengyéndet s a kinek atyja Botch vagy Bothk 1231-ben tett végrendeletet.[3])

Mint éppen most említők, a nemzetség nevét a táblázaton látható I. Baksától vette. Kitűnik ez abból, hogy halála után nevezik a nemzetséget legfiatalabb testvéréről »Simon«-nak,[4]) sőt egyszerre »Baksa és Simon« nemzetségnek is,[5]) már pedig két közös törzsöke nem lehetett egy ágnak.

A nemzetségnek politikai szereplése V. István erdélyi fejedelemsége idejében kezdődik. A Csapyak ugyan 1417-ben, mint említők, egy 1153-iki hamis oklevelet átiró s állítólag IV. Bélától 1261-ben kiadott levelet mutattak föl, a mely szereplésüket sokkal előbbre teszi. E szerint ugyanis I. Baksa nagyatyja már Kálmán orosz királylyal együtt harczolt Gácsországban, I. Simon pedig 1246-ban az osztrák háborúban megsebesült és fogságba esvén, két évig ott senyvedett, de ezen oklevél szintén gyanús hitelű.[6])

Sokkal hihetőbb I. Simonról, hogy ő azon pataki (zempléni) főispán, a ki V. István parancsolatjára 1261-ben Hogyka fiait a Sáros-Pataktól északra eső mai Hogyka helység (akkor még csak Makranál föld) birtokába iktatta.[7])

V. István Sáros-Patakon tartván (legalább néha) udvarát, természetes, hogy I. Simonnak ott a szomszédban lakozó

---

[1]) F. V/2. 520., V/3. 93., VIII/1. 178., VII/5. 344., 599. — [2]) F. V/3. 385. — [3]) W. XI. 139., 238. — [4]) F. VI/2. 342., 343., VIII/1. 622. — [5]) Z. II. 4., 118., 120., 123. — [6]) H. O. VIII. 84—86. A gyanusság igazolása nem ide tartozik. — [7]) W. XI. 518.

fiai csakhamar szolgálatába állottak és 1266—67-ben Feketehalom ostromakor és később is híven harczoltak mellette. I. Tamás e mellett még belső hivatalt is vállalt az udvarban: a mosónépek ispánja, felügyelője lőn.[1])

Az V. István halálát követő zavaros félszázadban (1272—1322) I. Simon fiai és unokái ritka ügyességgel igazgatták szerencséjük hajóját. Azon nagy zivatarok, melyek akkoriban annyi nagy s fő nemzetséget eltemettek, vagy megrongáltak, őket előbbre segítették, s a viharos időkből meggazdagodva, a főúri családok sorába jutva kerültek ki.

1272—1288-ig I. Simon fiai híven ragaszkodtak Kún Lászlóhoz. 1282-ben mindnyájan segítették őt a kúnok ellen vitt véres harczban s két fölfegyverzett kúnt elfogván, azokat a király elé vezették. De különösen kivált közűlök I. György, a Sóvári Sós család őse. Végig küzdötte jóformán az összes, Kún László idejében folyt háborúkat, majd mint alvezér, majd mint önálló hadvezér. Márk fia Lóránd s ennek rokona, Geregye (Gerge) ellen Finta vezérlete alatt harczolt, s Geregyét ő fogta el; a morvamezei nagy ütközet előtt egy kémlelő portyázást hajtott végre nagy sikerrel s ez alkalommal 3 csehet, a nagy ütközetben pedig 9 csehet fogott el. Hogy a hódtavi csatában sem hiányzott, az természetes. Önálló hadvezérként működött a Lithen oláh vajda ellen küldött hadseregnél (s ekkor Lithen testvérét fogságba ejtette), majd a Dormán bolgár fejedelem ellen indított hadjáratban. Nagy része volt a tatárok 1285-iki kiűzésében is.

Legnevezetesebb hadi tette azonban az volt, hogy az országából elmenekűlt Leskó krakkai herczeget 1285-ben az aug. 2-án vívott nagy csata után hazájába visszavezette. Két évvel utóbb újra Leskó segítségére sietett, s most a tatároktól menté meg országát. Szandecz vára alatt oly sikerrel támadott meg egy csapatot, hogy annak vezérét elfogta és számtalan embert mentett ki a rabságból.

Ugyanekkor tette Sóváry György hazájának is a legnagyobb szolgálatot. Annyi ereje bajosan volt, hogy az egész tatár haddal szembeszálljon, s azért Szandecz alól gyorsan

---

[1]) W. VIII. 342.

hazánknak szepesi és sárosi határaihoz vonult, s itt az úgynevezett gyepüknek (fatorlaszoknak) s az általa 1285—86-ban épített Tarkő várának állhatatos, éjjel-nappal való védelme által a tatárok hazánkba való betörését megakadályozta.[1]) Valóban méltó volt tehát arra, hogy necsak hazánkban, hanem Lengyelországban is megjutalmaztassék. 1287-ben a szandeczi kerületben eső Weglova (mai Wielogłowy) birtokot kapta Leskó fejedelemtől.[2])

Vajjon mi okozta ezek után, hogy 1290-ben még I. György, testvérei, I. László és Dancs unokaöcscsei is Kún László ellen fordúlnak? [3]) igazán bajos megérteni és, sajnos, nincs is elegendő adat megérthetésére.

III. Endre idejében eleintén nagyon jól viselték magukat, s kivált I. György az Ál-Endre elűzésében és az osztrák háborúban nagy érdemeket szerzett.[4]) De 1294-ben hűtlenekké lettek s a királynak sárosi várnagyát megsebesítve fogságba ejtették I. Simon fiai. Ezért 1294-ben a szepesmegyei Tamási elvételével bünteti őket a király.[5]) De később meghajoltak III. Endre előtt. 1299-ben Detre és I. György az ország több főurával együtt fogott birák az Aba nem Lipóczy ágának megosztozásánál; [6]) 1300-ban pedig I. György szabolcsmegyei főispán és sárospataki várnagy.[7])

I. Györgynek utolsó hivatala roppant nagy hatással volt a nemzetség sorsára. III. Endre halála után a pataki várat, a királynők régi lakhelyét, egyszerűen lefoglalták a maguk számára. Ez által aztán akkora hatalomra tettek szert, hogy 1303 körűl már a hatalmas Pok nembeli Medgyesi Miklós erdélyi vajda is kéri segedelmöket.[8]) Aba Amadéval együtt I. György is segítette törpe Ulászlót országa visszahódításában s azért tőle is szép jószágokat kapott Lengyelországban.[9])

Abból, hogy 1298—1303 közt Bicskey Gergely választott esztergomi érsektől, I. Károly dühös párthívétől, kérték a leleszi kegyuraságban való megerősítésüket, következtetjük, hogy ők is I. Károly hívei voltak.[10])

[1]) F. V/3. 394—95. — [2]) F. V/3. 384. — [3]) F. V/3. 484.; W. IX. 559. — [4]) F. VII. 124. — [5]) H. O. V. 77. — [6]) W. X. 330. — [7]) F. VI/2. 250. — [8]) W. XII. 207. — [9]) F. IX/2. 229. — [10]) U. o. 228.

1312-ben pedig, mikor a Tiszáninnennek választani kellett a király és az Amadéfiak közt, Sáros-Patak és a pataki polgárok védelme tette őket királypártiakká. I. László már előbb összeveszett Amadé nádorral valami kassai polgár miatt;[1]) 1312 tavaszán pedig, mikor Amadé fiai Sáros-Patakot kirabolták, ugyancsak I. László és rokonai voltak azok, kik a visszavonuló zsákmányolókat hátban támadták és prédájukat elvették. Ez alkalommal I. László fogságba jutott, ott is maradt, míg csak a királyi sereg Kassa tájékára nem jött; testvére, Dancs a sárosi vár alatt kapott sebet, de azért a rozgonyi csatában már mind a ketten a többi Baksa nembeliekkel együtt résztvettek.[2]) A nagy csata után kisebb várak megvívására került a sor; Drugeth Fülöp a Baksa nemzetség tagjait is fölszólítá (1312- vagy 1316-ban?), hogy Regécz várát ostrom alá vegyék.[3])

1316-ban a Baksa nemzetség szerencsésen kikerülte a Kopasz-féle lázadást. Úgy látszik mind a király részére I. Dózsa, mind Kopasz nádor főcsatlósa, Petenye fia Péter fölszólították őket a hozzájuk való csatlakozásra.[4]) Petenye fiát ugyan nem követték, de a király sem dicséri őket valami ekkor véghezvitt hőstettükért. Petenye fiának bukása mégis nagy szerencséjükre vált. Alkalmat adott ugyanis arra, hogy a régi királyi várat, Sáros-Patakot (megtoldva még egy pár szerzett birtokkal) tisztességes csere utján visszaadhatták a királynak. A cserébe kapott uradalom Petenye fiának jószága, a (Gálszécstől északnyugatra eső) purustyáni vár tartozéka volt, melyet a »capitalis possessio«-ról gálszécsinek is nevezhetünk.[5])

Ezután a Baksa nemzetség csendesebb életet folytatott. Birtokait védelmezte, egyik-másik királyi ember volt.[6]) Hogy néha egyik-másik erőszakoskodott, az magától érthető dolog. Ezek közűl legfeltünőbb azon Gálszécsy István (Pap volt a ragadvány neve) ellen emelt vád, a mely szerint hallván I. Károly halálát, Azary Simont megölte.[7]) Két tagjáról

---

[1]) F. VI 2. 330. [2]) Z. I. 233.; F. VIII/1. 473. — [3]) F. VI.2. 342. — [4]) F. VI/2. 341.; F. VIII/5. 115. Ez utóbbi évszáma alkalmasint hibás. — [5]) F. VIII 2. 293—95. — [6]) A. III. 240. — [7]) A. IV. 265.; V. ö. A. V. 434.

olvassuk még, hogy a hadjáratokban vesz részt. Az egyik — III. Tamás — bár ne vett volna. 1334—35-ben a szerb háborúra vonúlt be, de visszajövet az ellenséges földről, a király udvarában megölte Laczkfy Imrét, s e miatt aztán tömérdek vérdíjat kellett fizetnie s azonkívül még Kereplye nevű helységben is elvesztett 30 hold földet.[1]) A másik, Sós III. László annál jobban kitett magáért. Jelen volt mind a két nápolyi hadjáratban és Barlettánál meg Ricardoch váránál oly vitézűl viselte magát, hogy a Laczkfyakkal és Marócsukkal egy sorba állítja őt János barát.[2]) Sajnos, ez után nemsokára meghalt.

A nemzetség alapította monostorról nem tudunk semmit. Kegyura volt ugyan a leleszi monostornak, de ezt utólag kapta.[3]) Épített azonban, mint afféle hadban növekedett nemzetség, három várat: Sóvárt és Tarkőt Sárosban és Kövesdet Zemplénben.[4]) A gálszécsi uradalomban akarnak falvakat telepíteni, de ott manap sincs több helység, mint mikor ők kapták; így tehát azon szándékukat nem valósíták.

Birtokai.

Az eddigi adatokból a Baksa nemzetség ősi fészkét meghatározni lehetetlen. Ha az 1153-iki hamis oklevél felmutatásakor nyilatkozó családi hagyománynak hihetnénk, akkor Hevesmegye északi részén kellene azt keresnünk, mert e szerint már a XII-ik században a Baksa nemzetségé volt »Durugh«, »Cheh« és »Lenged«,[5]) azaz Dorogh, Csehi és Lengyend, melyek közűl Dorog és Lengyend ma a Zagyva felső völgyében Bátony és Dorogháza közt eső puszták, Csehi pedig Pétervásárától északkeletre ma is falu. Ezekhez csatlakozik még e vidéken Bátony, a mely 1280 előtt[6]) és Szajla (Pétervásárától délre), a mely még 1329-ben is a Baksa nembelieké volt.[7])

De másrészt azon körülmény, hogy 1271-től kezdve folytonosan a Bodrogközön, vagy ennek közelében, szereznek

[1]) Z. I. 465. — [2]) Hist. Hung. Fontes Dom. III. 156—57. — [3]) F. V/3. 484.; W. IX. 559. — [4]) F. VI/2. 151.; V. ö. Z. I. 64—65., 225. — [5]) H. O. VIII. 10. — [6]) F. V/3. 52. — [7]) A. II. 453.

birtokokat s ezek kedvéért mátravölgyi jószágaikat is föláldozzák, úgy tünteti föl a Baksa nemzetséget, mint a melynek Bodrogköz a hazája. Mindig e körül repdes, mint a madár veszedelemben forgó fészke körül.

Igazoljuk ezt a következő adatokkal:

1271-ben kapja II. Tamás Kengyelteleki földet, mely Bodrog-Szerdahely körül esett. Ugyancsak ő kapja 1280-ban a Patakhoz tartozó Radványt.[1])

1280-ban I. Simon fiai a zemplénmegyei Kövesdért és Semjénért meg a szabolcsmegyei Halászétr odaadják a Mátrában eső régibb birtokukat: Bátonyt és Dorogot.[2]) Később a cserét megváltoztatták és Kövesdet pénzért vették meg a Baksa nembeliek.[3])

1281-ben I. Baksa és testvérei megvették az ungmegyei Szürtét.[4])

1282-ben II. Tamás egy részletet fizetett a Jánoslovagoknak Karcsáért (Szerdahelytől délre), tehát ezt is kezére kerítette.[5])

1283-ban II. Tamás és I. Baksa megveszik a Becse-Gergely nemzetségtől Eszényt a Tisza mellett.[6])

1284-ben kapják adománykép a Szürtétől északra eső Rátot.[7])

1285-ben I. Dénes megszerzi a Sátoralja-Ujhelytől északra (de már Abaujban) eső Villyt, cserébe adván érte Csehi örökölt birtokát.[8])

1286-ban I. Tamás Bacskay Andrástól az okozott kártételek, vérdíj fejében Ásványt kapja meg (Eszény és Csap között).[9])

Ez időtájban I. Simon fiai jogot tartottak (az Ujhelytől északra eső) Toronyához, s jogukról csak 180 márkáért mondottak le.[10])

1288 elején már a Baksa nemzetségéi voltak Rátót Mátyásnak bodrogmenti jószágai: Kövesd, Homoki (Hunky, most puszta), Bazs (Boz, Boos, a mai Bazsi puszta?) és Szürte. Mindezeket 600 márkán vették, de az eladásról szóló oklevelet csak később, II. Tamás halála után készítették el.[11])

---

[1]) W. VIII. 344.; F. V/3. 17. — [2]) F. V/3. 52. — [3]) V. ö. W. XII. 383.; Z. I. 64—65. — [4]) F. V/3. 132. — [5]) F. V/3. 132. — [6]) F. V/3. 321., 510. Hibás kivonatban F. V/3. 185. — [7]) F. V/3. 49—51. — [8]) F. VII/5. 467. V. ö. Melczer 15. — [9]) F. V/3. 333. — [10]) W. V. 59. — [11]) Z. I. 65., 64.

1281—1298 közt szerezték meg Csap helységet a Tisza mellett.[1])

1321 előtt szerezték a Bodrog jobbpartján Zemplént, Lagmóczot és Szőllőskét.[2])

1321-ben I. Simon unokái örökölt jószágaiknak mondják Villyt, az e mellett eső Redmeczet és a ma ismeretlen Gazy helységet.[3])

A mint látjuk, e birtokszerzemények mind a Bodrog vidékén, Zemplén-, vagy a szomszédos megyékben feküdtek.

A nemzetség zemplénmegyei eredete mellett bizonyít az is, hogy a nemzetség egyetlen vérrokonának, II. Csépán comesnek birtoka a régi Bozszsa (Bazzya, Bazza, Bazcha, Boscha), ma Bozsnyicza, szintén Zemplénmegyében esik.[4])

Ezzel ellentétben egész kivétel, hogy II. Tamás 1281-ben Liptómegyében Lipcse várost kapja adományképp.[5]) Túl is adott rajta, legalább utódainak birtokai közt nem fordúl elő.

Szép jellemvonása a Baksa nemzetségnek, hogy I. Simon fiai és unokái 1329-ig, egy félszázadon át közösen, osztály nélkül birják javaikat, kivétel csak a sóvári uradalomra nézve volt, a mely, mint a Sós-ág birtokainál látni fogjuk, egyedül ezt illette.

Igaz, hogy az osztozkodást 1321 előtt bajosan is vihették volna végbe, mert csak ez évben tudták biztosan, mi az övék állandóan. Azt gondolhatták, s ha csakugyan gondolták, jól számitottak, hogy Sáros-Patak várát, a magyar királynők régi tartózkodási helyét, a király nem hagyja kezükön. És csakugyan 1321-ben elvette azt tőlük, kárpótlásul adván helyette a gálszécsi uradalmat.[6])

Ezután már hozzákezdhettek a birtokok elosztásához. Először is 1323-ban a Sósokkal egyeztek ki (lásd alább). 1329-ben pedig I. Simonnak 6 unokája és egy szépunokája

---

[1]) V. ö. F. V/3. 17.; Z. I. 89. — [2]) F. VIII/2. 294. — [3]) F. VIII/2. 244. — [4]) A. IV. 423—26. — [5]) F. V/3. 80. — [6]) F. VIII/2. 293—96. Ez uradalom adományozásánál meglehetős vigyázatlanul jártak el. Hozzácsatolták p. o. Visnyó és Polyánka falvakat is, pedig ezeket még Kún László odaadta Tibafia Tamásnak. A királynak 1325-ben meg kellett igérnie a megkárosítottnak, hogy majd másutt ad neki kárpótlást. F. VIII 2. 622.

jelent meg az egri káptalan előtt, ott kijelentették s irásba foglaltatták, mikép osztozkodtak meg jószágaikon.

Az osztályt az alábbi összeállitás tünteti föl:

A Szerdahelyieké lett:
Szerdahely, Bereczki, Rét-Szécs, Becsköd, Gálszécs hatodrésze és Kis-Techna.

Az Eszényieké lett:
Eszény, Agtelek (Szabolcsmegye), Gálszécs hatoda, Visnyó, Parnó és Bosnyicza.

A Bocskayaké lett:
Ágócz, Kis-Bacskó, Homoki, Vajdácska, Kincses-Andrásháza, és Szajla (Hevesmegye.)

A Gálszécsyeké lett:
Gálszécs két hatodrésze, Bodrog-Szeg (Zeh), Kohány, Gerenda, Zebegnyő, Horváthpálháza és Visnyó.

A Csapyaké lett:
Csap, Szürte, Rát (mind Ungmegyében), Gálzécs hatoda és Kereplye.

Nincs feljegyezve, melyik családnak jutott Nagy-Bacskó, Nagy-Techna, Albény (most puszta, Gálszécs mellett) és Polyánka. Csernő (ma puszta, Lelesz-Polyán mellett) zálogban, az 1294-ben elvesztett[1]) Tamási (most Tamásfalva Szepesmegyében) ekkor is idegen kézen volt. A gálszécsi uradalomban az erdők közös használatra hagyattak; a leleszi kegyuraság jövedelme szintén közös.[2])

Ezzel igazoljuk egyúttal azt is, miért irtuk a nemzetségfán II. Tamást az Eszényi, II. Simont pedig a Csapy család ősének. II. Tamás fiait legalább 1350-ig nem is nevezhették Csapyaknak, mert Csap nem volt az övé, hanem II. Simon fiáé, III. Tamásé. S e III. Tamást valóban többször »Csapy«-nak írják okleveleink.[3])

Hogy I. Detre fiai (III. Miklós és István) Gálszécset akarták lakóhelyökül kiválasztani, kitűnik abból, hogy ebből ők két hatodrészt kaptak. Mondják is 1355-ben okleveleink, hogy István és III. György Gálszécsen personalem habent residentiam,[4]) személyök szerint laknak.

Az 1329-iki osztály nem volt, nem is lehetett állandó. Első pillanatra látszik, hogy a Bocskay család tagjai keve-

---

[1]) H. O. V. 77. — [2]) A. II. 452—54. A hol a helységek megyéjét nem irtuk ki, Zemplénmegye értendő. — [3]) Z. I. 569., II. 17., 187., 637. — [4]) Z. II. 640.

sebbet kaptak, Gálszécsből őket kiszorították; de meg a négy osztatlanul maradt birtok is alkalmas volt viszályok keltésére. Csakugyan Demeter, II. Dénes és IV. László 1352-ben pert indítanak rokonaik ellen, az osztály kiigazítását s az osztatlan javak fölosztását követelvén. Hosszas (3 évig tartó) huzavona és perlekedés után el is érték czéljukat, az egyes családok nagyjában megtartották ugyan régi birtokaikat, de a következő igazításokkal:

A Szerdahelyi család kapta meg Albényt és Kincses-Andrásházát (ma Kincses, Parnó mellett).

Az Eszényi család kapta még Polyánkát.

A Bocskay elvesztette ugyan Kincses-Andrásházát, de helyette kapta az 1329-ben zálogban levő Csernőt, Nagy-Bacskót, úgy hogy most mindkét Bacskó az övé lett, s azonkívül Gálszécsen is kapott egy részt.

A Gálszécsy család Nagy-Technával és egy új Albertvágása (csakhamar elpusztult) faluval gazdagodott.

A Csapyaknak a Kereplye mellett eső Sztankóczot juttatták.

Az erdőket, a purustyáni várat közösnek hagyták, a gálszécsi vám pedig »a nemzetség ága szerint *hat* egyenlő részre osztandó«.[1])

Ez utóbbi tétel egymaga elég annak igazolására, hogy a Baksa nemzetség egész a XIV. század közepéig csak hat és nem hét ágra, vagy családra volt oszolva. A többi családok (Agóczy, Szürtey) későbbi elágazások.

Megjegyzendő különben, hogy az 1355-iki osztálynál az Eszényi- és Csapy-ág együttesen vette ki az ő részét, azután pedig a rájuk esett összes falvakat arányosabb megosztás kedvéért két részre oszták, és így ugyanazon faluban mindkét ág birtokos lett.[2]) Igy jutott az Eszényi-ág Szürte egy részéhez és 1357-ben IV. Tamást már Szürteynek (de Ztritte) nevezik.[3]) A családnevek megállapodása lassan történt. Különösen bőkezűen jártak el középkori oklevélkészítőink a »Szécsy« (de Zech) név osztogatásával; e nevet adják néha az Eszényi-[4]) és a Csapy-ágnak is,[5]) mert az uradalom köz-

---

[1]) Z. II. 633—45. — [2]) A. VI. 350—52. — [3]) A. VI. 596. — [4]) Z. II. 2., 21., 28. stb. — [5]) A. VI. 596.

pontjában mindegyiknek volt része. Nagy óvatosság szükséges ennélfogva s a puszta Széesy névvel nem szabad magunkat vezettetni, mert különben az ágakat összezavarjuk.

Miután így I. Simon szépunokái javaikon megosztoztak, az egyes családokra hárult a kötelesség a birtokok megvédelmezésére. E tekintetben közösen csak egyszer lépnek fel, 1342-ben, mikor Gálszécsnek határát kellett védelmezni. Itt mindnek volt birtoka, mindnek érdekében állott tehát annak a területét megvédelmezni. A Kis-Azary család nem kevesebb mint 5 ekényi földet, azaz legalább 600 holdat követelt Gálszécs határából, azonban az Eszényi-ágból IV. Tamás, a Bocskay-ágból Gergely, a Gálszécsy-ágból III. Miklós és István, a Csapy-ágból III. Tamás 15 más nemes emberrel együtt esküt tettek arra, hogy a vitás föld Gálszécs határához tartozik.[1])

Féligmeddig közösen lépett föl a Baksa nemzetség a szepesmegyei Tamási (ma Tamásfalva) visszaszerzése végett. 1344-ben az Eszényi- és Sóváry-Soós-ág együttesen, de sikertelenül követelik azt vissza a csütörtökhelyi (régen szentlászlai) polgároktól.[2])

Az egyes ágakra áttérve, a Szerdahelyi-ágnak az Ampodi család ellen Szerdahely határait kellett védenie.[3])

Az Eszényi-ágnak sokat kellett küzdenie, hogy Bozzya vagy Boscha, ma Bosnyicza, határát legalább részben megvédje. E helységet 1312-ben I. Károly Petenyefia Péternek adományozta, ez pedig 1313-ban annak Radvány-Szeg nevű részét a Tussay család őseinek, Kocsfiai Bodnak és Moknak ajándékozta. Petenyefia 1316-ban szintén hűtlenségbe esvén, Bosnyicza s vele együtt Radvány-Szeg a koronára, utóbb, mint láttuk, cserébe a Baksa nemzetségre szállott. Később azonban előállottak a Tussayak és Radvány-Szeget követelték. Hosszú per keletkezett belőle. Utoljára is csak a Tussayakat elnémították, mert az biztos volt, hogy a király Bosnyiczát egészen a Baksa nemzetségnek adta, s a nemzetségnek e helység birtokában való megvédelmezését magára vállalta.[4])

[1]) A. IV. 208—11. — [2]) A. IV. 443—47. — [3]) F. VIII/5. 201.; Z. I. 356. — [4]) Z. II. 2., 28., 47., 94., 106., 117—127., 127—130., 146—150., 160—164., 203—205.

Északról a Hosszumezey család támadta meg Bosnyicza határát. 1338-ban, midőn IV. Tamás e helység határjeleit meg akarta újítani, Hosszumezey Szőke Miklós ellene mondott, mivel pedig a helyszinére kiküldött bizottság nem tudta a vitát eldönteni, az országbiró Szőke Miklósnak esküt ítélt.[1])

Egy részét azonban Bosnyiczának az Eszényi-ág mégis csak elveszté. A helység régi birtokosának, II. Csépán comesnek, leánya a Theköle nembeli Úszhoz ment férjhez s helyette 1330 után fia János lépett föl, követelvén az anyjára eső leánynegyedet. Czélt ért és Bosnyicza egy része 1341-ben az övé lett.[2])

Ellenben a leleszi prépost, Balázs ellenében neki mosolygott a szerencse. Eszény mellett 4 ekényi földért pereltek, a biróság párbajt itélt s ebben az Eszényi-ág bajnoka győzött s ennek alapján a 4 ekényi föld az övé lett.[3])

A Bocskay-ágnak egy időben Vajdácska védelmével gyűlt meg a baja.[4])

A Csapy-ág egy időben (1346) a Latorcza folyón épített híd és a Latorcza erdeje elpusztítása miatt a Drugeth családdal perlekedett:[5]) azonkívül ugyanekkor Kereplye határán 30 hold földet elvesztett.[6])

Az egyes ágaknak az eddig fölsoroltakon kívül voltak még egyes birtokaik. Ezek az osztozkodásnál nem fordúlnak elő, mert nem voltak közös szerzemények.

A Szerdahelyi-ágé volt 1329-ben Gyüre.[7]) Ugyanez ág Bosnyicza azon részét, mely Úszfia Jánosé lett, 1344-ben visszaváltotta; a nemzetségi (szokás-)jog szerint joguk volt ehhez, mert II. Csépán comes vérrokonuk volt.[8]) A Lelesztől nyugatra eső Szolnocska (Zonuk) 1348-ban szintén úgy fordul elő, mint Francsikfia II. Györgynek (máskép Baksa)[9]) birtoka.[10]) Megjegyezzük még (bár szorosan nem tartozik ide), hogy a Szerdahelyi család 1535-ben halt ki. (Országos levéltár, Gyulafehérvári protokollum 23., 131.)

---

[1]) Z. II. 21—27. — [2]) F. VIII/4. 522. — [3]) Z. II. 276—80. — [4]) F. VIII/4. 254. — [5]) Z. II. 187. — [6]) Z. II. 494. — [7]) Z. I. 318. — [8]) A. IV. 423—26. — [9]) Felváltva Györgynek és Baksának nevezik. Világos, hogy az első keresztneve, a másik közneve volt. — [10]) Z. II. 309., 431.

Az Eszényi-ág tagjai közűl 1312-ben Dancs bizonyára a hadjáratban szerzett nagy érdemeiért a beregmegyei Barkaszó helységet kapja.[1]) Testvére, I., László Delnafő nevű birtokot nyert adománykép, de utóbb vissza kellett adnia, mert kitünt, hogy nem ajándékozható.[2])

Külön kell tárgyalnunk a ma is virágzó Sóvári Sós-ág birtokait, mert ez már 1285-ben elszakadt a többiektől s birtok tekintetében csak ritkán érintkezett vele.

I. György ugyanis 1285-ben a Szekcső és Tárcza vize mellett (Sárosmegyében) egy nagy uradalmat kapott: a sóvárit. Ez, amint a határjárásokból kitetszik, a mai Enyiczke, Harság, Sóvár, Gulyvesz, Sós-Ujfalu, Kakasfalva, Fejérfalva, Salgó, Topoly-Bisztra, Pétervágása és Hanusfalva helységek területéből állott, s akkoriban Sóvár, Sópatak, Delne, Zarbouch és Chedezdeth falvak voltak rajta. Mikor így egyszerre nagy úr lőn I. György úr, még nem voltak fiúgyermekei s azért megegyezett a testvéreivel. Ő kieszközölte a királynál, hogy, ha neki fiai nem lennének, ez uradalmat testvérei öröklik, testvérei pedig megigérték, hogy ha fiai lesznek, akkor tökéletesen lemondanak a sóvári uradalomról és soha semmi jogot sem tartanak hozzá.[3])

Mivel pedig I. György urat az ég ezután két fiúgyermekkel áldotta meg, a szerződés második része jutott érvényre.

A sóvári uradalom egész nagyságában nem sokáig maradt az I. György kezén. Jutalmaznia kellett azon hív szolgáit, kiknek segítségével annyi harczi babért szerzett. Azért 1288-ban Piros Péternek adja Enyiczke egy részét.[4]) 1298-ban Hippolyt fiainak, Péternek és Tamásnak ajándékozza a Sóvártól északra eső Salgó helységet;[5]) nővérének fiát, Sebesy Sinkát pedig igazán bőkezűen jutalmazza, megigérvén, hogy neki minden évben a sóvári sóskút jövedelméből száz (?) márkát fizet és minden szombaton egy félköböl sót ad, s azonkívül a Sóvár és Sebesvár közt eső nagy rétet is átengedte neki.[6]) A sóvári sóskút jövedelmének tizedrésze I. György beismerése szerint az egri egyházat illette s ő azt

[1]) F. VIII/1. 486. — [2]) F. VIII/1. 598. — [3]) W. XII. 434—441.; F. V/3. 274—77. — [4]) F. V/3. 397. — [5]) F. VI/2. 151. — [6]) F. VI/2. 214.

10 márkáért bérbevette.[1]) Ebből aztán az következik, hogy vagy nagyon olcsóért vette bérbe, vagy Sinkának nem adott 100 márkát, hisz akkor neki nem maradt volna semmi. S valóban 1314-ben I. János megerősítvén Sinkát atyja adományában, csak 30 márka évi fizetést említ.[2]) 1321-ben pedig a király úgy intézkedik, hogy Sinkafia Péternek hetenkint egy márkát és egy nehezéket fizessenek.[3])

A sóskút megőrzése különben is nagy nehézséggel járt. György úr nem fizette az egri egyháznak járó bért s e miatt majdnem elvesztette a kútnak felét; aztán fiaira is sok birságot róttak 1326 előtt, a miért az egri egyház jogát nem akarták elismerni,[4]) azonkívül 1300 körűl valami Wych nevű cseh erőszakkal elfoglalta a kutat.[5])

I. Györgyről egy oklevélkivonat nyomán tudjuk, hogy valami »Buzu« nevű birtokot szerez meg cserébe »Acha« nevű zempléni földéért, de e helységek ma már meghatározhatatlanok.[6])

Fiai 1321-ben együttesen kapják meg Patak váráért a gálszécsi uradalmat; ennélfogva osztályra volt szüksége. I. János és I. Péter kezdik az osztozkodást 1323-ban. Ekkor Kövesd várának, Nagy- és Kis-Kövesd helységeknek fele jutott nekik.[7]) A gálszécsi uradalomból később kapták Gálszécs hatodát[8]) és Visnyót. 1339-ben Visnyó Sós László birtokában van.[9])

1326-ban I. György fiai kivétetnek a megyei biróságok hatósága alól.[10])

Sós László előkelő állásánál fogva sokat tett a sóvári uradalom épségének megvédésére. 1331-ben ugyan odaajándékozza Harságot Sinkafia Péternek,[11]) Zemplénmegyében pedig a Sáros-Patak mellett eső Halász-Szegre való jogáról lemond;[12]) de másrészt Sóvár és Kellemes közt birtokot szerez.[13]) Sóvárt és Delnét Sinkafia Péter túlkapásai ellen védelmezi, és a mi

---

[1]) Melczer 20. — [2]) F. VIII/1. 555. — [3]) M. Tört. Tár IX. 114. — [4]) Melczer 20. — [5]) F. VIII/1. 555. — [6]) F. VIII/1. 158. — [7]) Z. I. 225. — [8]) Következtetjük ezt abból, hogy 1329-ben a Boksa nembeliek nem intézkednek Gálszécs hatodik hatodáról. — [9]) A. III. 587., IV. 26. — [10]) Melczer 21—22. — [11]) F. VIII/3., 514. — [12]) A. IV. 1. — [13]) A. IV. 194.

fő, az uradalomnak a Topoly mentén levő részeit visszaszerzi. E területet a XIV. század elején Lipóczy III. Demeter kerítette kezére és míg ő élt, nem is merték a Soós család tagjai követelni. De halála után Soós László fölszólalt és 9 évi pörlekedés alatt kimutatván, hogy Bisztra-Keszi és Rennek-Keszi, melynek területén ma Bisztra, Pétervágása és Hannusfalva állanak, a Sóvári Soós családot illeti, 1347-ben visszanyerte azt.[1])

Vitézségével szerzett tekintélye bizonyára épp oly befolyással volt e vívmányra, mint oklevelei. Azért e tekintetben is veszteség volt kora halála.

---

[1]) A. IV. 31., 53—56., 342.

BALA.

Csak annyit tudunk róla, mint az Azan nemzetségről. Szatmár nevű tagját a király kinevezte azon bizottságba, melyet a veszprémmegyei birtokviszonyok rendezésével bízott meg.[1])

---

[1]) F. VII/5. 348.

BALOG.

(Bolug, Balug).

Nádorok, hadvezérek és főpapok törzsöke, s ha ezekről mind megfeledkezik a csalfa közvélemény, azt annál jobban eszében tartja, hogy egyik ékes hajtása a murányi Vénus vala.

Eredetileg, ha Kézainak hihetünk, német nemzetség. Ősük Friedburgi Altmann, thüringiai pánczélos vitéz, a Péter és Kálmán király közt eső időszakban,[1]) tehát körülbelül I. Endre korában jött be hazánkba. Lehetséges azonban, hogy Salamon vagy Szent-László volt az, ki e vitézt szivesen fogadta, s neki az akkor népesedő Gömörmegyében földet adott. Egyik ivadéka testi hibájáról Balognak neveztetvén, alkalmat adott arra, hogy az egész nemzetséget így hívják (»de genere eiusdem Balogh« mondja egy 1323-iki oklevél). Ugyanő építtette a Balog patak völgyében a nemzetség ősi várát, Balogot, melyről tudjuk, hogy már 1323-ban fennállott. (M. T. T. IX. 114.)

A nemzetség ágait l. a 175. lapon.

Melyik ágból sarjadzott a most élő Ócsai Balogh család, a mely czímere bizonysága szerint szintén ide tartozik, eddig meg nem állapítható.

A nemzetség az Árpádkorban még nem nagy szerepet játszik. Előkelőségét bizonyítja, hogy 1214-ben az ország első emberei szolgáltatnak Ivánkának és I. Tamásnak igazságot azon perben, a melyet hangonyi jószáguk elpusztítása és ott levő udvarbirájuk megölése miatt indítottak. Mivel I. Ivánka és I. Tamás ekkor még kiskorúak voltak, unokatestvéreik, II. Péter (a Derencsényiek őse?) és Konrád (az Athfyak őse?) védelmezték érdekeiket.[2]) I. Tombold 1265-ben

---

[1]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 94. — [2]) W. VI. 370—71.

I. Athfy-ág.

I. Ath

Henrik 1298—99.[1])
- János † 1323 előtt [2])

I. Miklós
- Mihály 1323.[2])
- Péter (Pető) 1323—31.[3])
  - II. Miklós 1355—56.[4]) gömörmegyei alispán (Baloghy)
- Pál 1323.[2])

Konrád
- II. Ath 1323.[2])
- Tamás 1323.[2])
- Uza 1323.[2])

II. Derencsényi-ág.

I. Péter
- I. Miklós comes
  - II. Péter 1323.[5])
    - II. Miklós, 1354.[6]) gömöri alispán. Derencsényi.

Ettől származik a XV. században virágzó Athfy vagy Adfy (trajai és balogi) család.

[1]) F. VII/4 243—47.; W. V. 202. — [2]) M. T. T. IX. 114. (Fejér közlése VIII/6. 65. hibás.) — [3]) M. T. T. 114.; F. IX/1. 509. Ez utóbbi oklevél kivonata hiányos is, hibás is. Hiányos, mert Szécsy II. Ivánka »Castellano« czíme után kimaradt »de Gymes«. Hibás, mert az egri káptalannak egyik levelét, melyben Szécsy Dénes már szörényi bánnak neveztetik, 1301-ben keltezettnek mondja, holott Szécsy Dénes csak 1330-ban lett szörényi bán. (V. ö. Pesty: A szörényi bánság tört. I. 258.) E szerint az egri káptalan ez oklevele csak 1331-ben kelhetett. E kivonat I. Miklósnak »Petrus et Pethew« fiait említi, de az előadottaknál fogva ezt addig, míg az oklevél eredetije elő nem kerül, kételkedéssel kell fogadnunk. — [4]) F. IX/6. 73.; Száz. 1874. 218.; A. VI. 312., 595. — [5]) F. VIII/7. 182. Csak azért számítjuk a Derencsényiek közé, mert a tőle szerzett Laponya helység később a Derecsényiek birtokai közt fordult elő. (Csánky i. m. I. 153.) Bartholomaides szerint a Derencsényiek őse Domokos nevű volt. (Nagy Iván. Magy. Csal. I. 137.) Az azonban biztos, hogy II. Miklós már Derencsényi. [6]) F. IX/6. 69.; Száz. 1874. 218.

III. Széchy-ág.

N.

Kázmér [1]) — Ananiás [1]) — I. Péter [1]) † 1214 előtt

Kázmér gyermekei: II. Péter, 1214. — Konrád,[1]) 1214.

Ananiás gyermekei: I. Tamás [1]) 1214. kiskorú — I. Ivánka,[1]) 1214. kiskorú *a felsőlendvai és rimaszécsi Szécsy család őse*

I. Ivánka fia: I. Miklós, 1292—1301.[2]) Balogi

I. Miklós gyermekei:

- III. Péter 1297—1331.[3]) 1327—31. nógrádi főispán és szandai várnagy
- Beke 1313.
- László [4]) 1313.
- I. János 1297.[5])
- II. Miklós 1323.[6]) hasznosi várnagy
- I. Dénes, 1323—1341.[7]) 1323—24. mihályi és zsidóvári várnagy 1324—28. főasztalnok 1330—41. szörényi bán
- Pál † 1323 [6]) előtt Megyericse alatt

III. Péter és II. Miklós ága:

- III. Miklós, 1342—87.[7]) 1342—46. nógrádi főispán és főasztalnok 1347—50. horvát és tót bán 1450—55. szörényi bán stb.
- II. Ivánka 1347.[8]) gimesi várnagy
- Jakab 1347.[8])
- Domokos 1343—68.[9]) 1343—45. erdélyi prépost 1355—68. erdélyi püspök

I. Dénes gyermekei:

- Balázs 1347.[8])
- II. Tamás 1347.[8])
- IV. Péter 1347.[8])
- II. János 1347.[8])

IV. Tombold-ág.

I. Tombold, 1265. gömöri főispán [10])

- II. Tombold 1294.[11]) (Balogi) ~ Csetneky Katalin
- Márk
  - N. leány, 1307.[12]) ~ Tomaj Miklós

[1]) W. VI. 370—72. — [2]) F. VII/2. 223.; H. Okl. 156., 161., 177. — [3]) H. Okl. 162.; Száz. 1875. 473. (?); F. VIII/2. 597., VIII/7. 180.; A. II. 21.; M. T. T. 114.; F. IX/1. 509. (Az évszám kiigazítandó.) — [4]) A. I. 287. — [5]) H. Okl. 162. — [6]) M. T. T. IX. 114. — [7]) M. T. T. IX. 114.; F. VIII/2. 597., IX/1. 509. (Az évszám kiigazítandó 1331-re); H. O. 126.; F. VIII/7. 180.; A. IV. 117.; F. IX/1. 56., 266.; A. IV. 478., 495. — [8]) F. IX/1. 509.; Szendrei: Miskolcz története 46.; Pesty i. m. 259. — [9]) Theiner I. 683.; Wenzel: Diósgyőr jelentősége 28. — [10]) M. T. T. IX. 102. — [11]) W. X. 160.; A. VI. 605. — [12]) Turul 1883. 97.

gömöri főispán. Henrik 1299-ben az ország bárói közt fordúl elő s jelen van a királyi udvarban. A később oly magasra emelkedett Szécsy-ág ez időben még csak Gömörmegyében veszekedik szomszédaival. 1297-ben I. Miklóst arról vádolták, hogy a tatárok utolsó betörése (1285) alkalmával Hangonyi Máté Berény (másutt Boren) várát elfoglalta s onnan rablólovag módjára kirohanva Hangonyi Pétert, Máté atyját megölte, Máténak pedig 40 márkányi kárt okozott. A biróság itélete szerint Hangonyi Máténak e vádak igazságára sok nemes előtt esküt kellett tennie.[1] Ugyanakkor I. Miklóst Péterfia Miklós részére 210 márka lefizetésére birságolták.[2]

Lehet, hogy a szomszédokkal való ellenségeskedés vette rá I. Miklós fiait, hogy az Árpádház kihaltával eláradt zavarokban odahagyják Gömörmegyét, elhagyják minden vagyonukat és az ország déli részére vonulva I. Károly királyhoz csatlakozzanak. Az ősi fészekben maradt Athfy-ág ellenben Csák Máté pártjára állott s Balog várát megnyitotta Csák Máté zsoldosai előtt, s ezek innen ki-kirohanva pusztitgatták a királypártiak jószágait. A pártállás megválasztásában a szerencse a Szécsy-ágnak kedvezett. Már 1317-ben birtokot kapnak Nógrádmegye déli részén s éppen ez időtájt I. Miklós fiai közűl az egyik, Pál, a Héder-nemzetség ellen vívott hadjáratban Megyericse vára alatt hősi halált szenvedett. Csák Máté halála után (1321) pedig megérték azt, hogy diadallal vonulhattak be az ősi fészekbe, Balog várába, s 1323-ban a jószágvesztett Athfy-ág javaiba ők léptek be.[3]

Ezután a Szécsy-ág gyorsan emelkedett. I. Péter nógrádi főispán és szandai várnagy, II. Miklós hasznosi (Pásztó mellett) várnagy vala. Testvérökre, Dénesre az ország délkeleti részén még jelentősebb hivatalt bízott a király, a zsidóvári és mihálydi várnagyságot, hogy a függetlenségre törekvő Bazaráb oláh vajda ellenében ez országrészt védelmezze. Egy ideig (valószinűleg régi hivatalait megtartva) főasztalnokmester volt s ekkor már oly nagy tekintélyre tett szert,

[1]) H. Okl. 156. — [2]) H. Okl. 165. — [3]) M. T. T. IX. 114.

hogy az I. Károly és Szép Frigyes közt kötött szövetség megtartásáért ő is kezeskedik.[1])

E Dénes volt az, a ki I. Károlyt az oláh hadjáratra rávette s a ki, midőn a király Szörény várát visszavette, az újonnan helyreállított szörényi bánság fejévé lett.[2]) Tizenegy éven keresztűl vitte Dénes e nevezetes s akkoriban bizonyára nehéz hivatalt, a mi nagy, szívós tehetségének világos tanújele.

Még fényesebb pályát futott meg I. Dénes unokaöcscse, III. Miklós. Jóideig volt nógrádi főispán (s e tekintetben atyja utóda lőn) és főasztalnok; 1346-ban pedig, éppen a legkritikusabb időben, a zárai veszteség és Lendvai Bánfy Miklós elmozdítása után, tette meg őt a király tót és horvát bánná.[3]) Négy év mulva nagybátyjának fontos hivatalát, a szörényi bánságot, vette át s ekkor, 1352-ben Belcz ostrománál vitézül harczolt és szörnyű sebet kapott.[4]) További működése már nem esik az e műben felölelt korszakba. Testvére, Domokos később erdélyi püspök lett.

A Szécsyekkel összehasonlítva a többi ágak I. Károly és Nagy Lajos idejében alig szerepelnek. A Csák Mátéhoz való csatlakozás bélyege miatt királyi nagyobb hivatalokat nem kaphattak. 1354-ben Derencsényi II. Miklós, 1355-ben Baloghy II. Miklós az Athfy-ágból gömörmegyei alispánok voltak. Rájuk csak a következő században derült fel.

Birtokai.

A nemzetség ősi birtokai Gömörmegyében a Balog patak völgyében terültek el. Itt valamennyi ág mind birtokos volt. Az egyes ágak közt végbement osztozkodásról nincs oklevelünk, s így egyenesen azok külön birtokairól szólhatunk.

Az Athfy-ágé volt Balog vára. Miért és miként vesztette azt el, említők. 1331-ben azonban könyörültek rajtuk a Szécsyek és a várnak valamint tartozékainak (Meleghegy,

---

[1]) VIII 7. 209. — [2]) Hist. Hung. Font. D. II. 242. — [3]) F. IX 1. 490. — [4]) Hist. H. F. D. III. 163.

Bugyikfalva, Szilisztye [Scylusche], Ispánmező) egy részét visszaadták nekik.[1])

Az Árpádkor végén Henrik mester jogot tartott az Abauj és Torna határszélén eső Pamlény, Keresztéte és Köbli (ma puszta) helységekhez, de ezek már akkor idegen kézen voltak[2]) és később is azon maradtak. Ugyanekkor III. Endre király odaítéli Henriknek Jolsva (ma Jósafő) helységet, azon kártételekért, melyeket neki a Tekösfi család okozott,[3]) de ez itéletet bajosan hajtották végre, mert Jósafő 1340-ben újra a Tekösfi családé.[4])

A Derencsényi-ág birtokairól az egy Derencsényen kívül semmit sem tudunk. Bartholomaeides szerint 1297-ben még Esztrány (Osztran) is neki jutott osztályrészül.[5]) Ha pedig a mi hozzávetésünk áll, akkor II. Péter 1323-ban szerezte Laponyát, cserébe adván érte a szabolcsmegyei Radványt.[6])

A Széesy-ág, a mióta csak okleveleink emlegetik, mindig birtokában volt a névadó Szécsnek (Rima-Szécs).[7]) E mellett már 1297 körül két »Nene és Bay« nevű helységnek.[8]) Ez utóbbit Fejér »Uray« alakban közli,[9]) s az egyszer tán neki lesz igazsága, mert Baj nevű hely Szécs körül nincs, ellenben az ott eső Uray 1344-ben csakugyan a Szécsyek birtoka.[10]) Nene alatt pedig alkalmasint a Szécscsel határos Jene falvat kell értenünk, mert 1313-ban a Szécsyek Jenén erőszakoskodnak s 1341-ben Jeney Miklós comes I. Dénes szörényi bán meghatalmazottjaként fordúl elő.[11]) Ezektől (Urajtól és Jenétől) nem messzire van Hangony. Itt már 1214 előtt jelentékeny jószáguk vala.[12]) Hogy e tájékon Balog helységben is volt valami részük, azt bizonyítja I. Miklósnak »Baloghy« neve.[13]) Miként nyerték vissza Balog várát, s mint osztozkodtak meg azon az Athfy-ággal? előadtuk.

A család szerencsés felemelkedése után csakhamar más megyékben is szereztek birtokokat. 1317-ben kapják a pestmegyei Duna-Keszi, Göd, Sződ, a nógrádmegyei Nőtincs és

---

[1]) F. IX 1. 509. — [2]) F. VII 4. 245. — [3]) F. VII 4. 243—251. — [4]) F. VIII/4. 469. — [5]) Nagy Iván i. m. I. 137. — [6]) F. VIII/7. 482. — [7]) H. Okl. 177. — [8]) H. Okl. 162. — [9]) F. VII/4. 261. — [10]) F. IX/1. 266. — [11]) A. IV. 117. — [12]) W. VI. 370—71. — [13]) A. I. 287.; H. Okl. 156., 161., 177.

Uzsa helységeket.[1]) Nagyon nevezetes szerzeményük volt a már akkor virágzó Miskolcz, melylyel 1320-ban ajándékozta meg őket a király.[2])

Szécsy (III.) Miklós ezenkívül az esztergommegyei Szölgyént (Zeuden) is birta.[3]) 1347-ben három uradalmukra (miskolczi, szécsi és balogi) szabad ispánságot kapnak.[4])

A Tombold-ágról csak annyit tudunk, hogy II. Tombold 1294-ben elajándékozza az atyjától szerzett (a Balog völgyében eső) Bátka nevű helységet.[5])

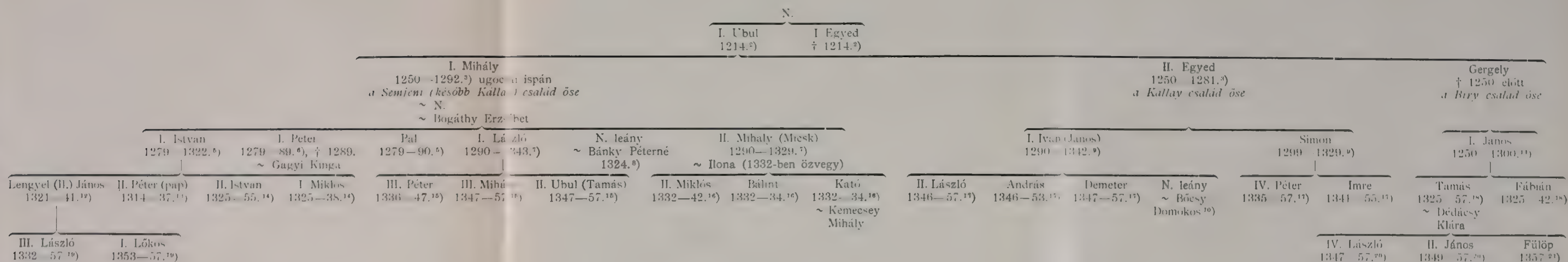
---

[1]) Csánki i. m. 47., 119. — [2]) Csánki i. m. 166.; F. VIII/7. 180. [3]) Z. II. 475. — [4]) Pesty: A szörényi bánság tört. I. 259. — [5]) W. X. 160.

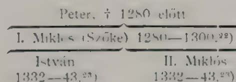
BALOG-SEMJÉN.

(Bolok - Symyan, Semyen.) [1]

Nemzedékrend.

Domahidy-ág.

[1]) F VI 2. 392. ; H. O. VII. 225 — [2]) F. V 1. 105., 161. — [3]) F. IV 2. 70., 169., IV 3 67., V 1. 105., 156, 161, VI 2. 392., H O. VII. 128, 194., 225., VI. 254. ; F. VII 5. 443, V 3. 60, 280., 320., VII 2 171., W. IX. 29 ; A. II. 350. — [4]) F. IV 2. 70 · A. I 508., 523., 526., 532., 632., 635, 645. ; A. II. 3., 19., 36, 57. — [5]) W. IV. 208 ; F. V 3. 6 , 280., 320., 455—57., 487., 504., 507 ; W. IV. 201., IX. 298., 523., 542., 557- 60. ; A. I. 121., 334., 475. ; F. VII 1. 442, VIII 2. 394. — [6]) W. IV. 201., IX. 298., 523, 542., 557—60., A. II. 213. — [7]) H. O. VII. 225. ; F. VII 2. 171. ; F. VIII 1. 442. ; A. I 334., 469—79 508., 523., 526., 532., 554., 556, 558., 565., 574 76., 611., 635. ; A. II. 118., 131., 132, 138., 140., 329., 350., 622 ; A. III. 20., 23, 66., 90., 188., 165., 200., 205, 363., 454, 479., 3978. ; Z. II. 62. ; Kár I. 154. — [8]) A. II 174 — [9]) H. O VII. 314., F. VI 2. 184—86. ; A. I. 198., 458. ; Z. I. 250—51, 323, 327, I. 577., II. 174., 219., III. 200., 205, 263., IV. 106., 262. — [10]) A. VI. 233. — [11]) F. IV 2. 10. ; H. O. VII. 314. ; W X. 65. ; H. O. VII. 293. — [12]) A. 632., 635. 645., II. 118., 131-32, 138., 140., 438., III. 26., 67., 149., 158., 165., Z. I. 595. ; A. IV. 262. — [13]) M. T. T. VI. 185. ; A. II. 213., III. 281. — [14]) A. II. 213., III. 158., 165., 200., 205. ; F. IX 1. 492., A. VI. 561., 611. — [15]) A. III. 281. ; F. IX 1. 251., 442., 546. ; A. VI. 286., 288, 611. — [16]) A. II. 622., III. 66., 90., IV. 262. — [17]) A. IV 630., V. 552, VI. 73, 132., 156, 228., 233., 545., 612. ; F. IX 1. 546. — [18]) A. III. 59., 67., 86., 150., 200., 205., 215. ; A. IV 262., 630. — [19]) A. II. 623., 625., VI 150, 286., 420., 447., 497., 561., 611. — [20]) A. V. 263., 264., VI. 73., 116., 132., 357., 561., 616., 626. ; F. IX 1. 547. — [21]) A. VI. 616. — [22]) M. T. T. VI. 178. ; W. X. 292. — [23]) Kár. I. 171.

(180. es 181. oldal közé.)

Története.

A családjuk régiségére és multjára méltán büszke Kállayak mindenkor megnyitván levéltárukat a magyar történelem munkásai előtt, régtől fogva ismeretes, hogy Balog-Semjén-nemzetség létezett s annak egyik sarja a Kállay család. Mindamellett maga a nemzetség neve ritkán (mindössze kétszer) fordul elő, mert a legtöbbet szereplő Kállay ősöket atyjuknak különös (Ubul, Öböly?) neve a nélkül is eléggé megkülönböztette, később pedig lakóhelyeikről nevezgették őket. A csekély emlegetés következtében elhalványodván a nemzetségalapító Balog-Semjén emléke, a XIV. században már az is megtörtént, hogy nem is róla, hanem egyik ivadékáról, Ubulról veszik a megkülönböztető jelt, s »genus Ubul«-t írnak.[1])

A nemzetség tagjai először az orosz háborúkban (1214—16) tünnek fel. Kelet-Magyarország több nemesével ők is kisérik az ifjú Kálmán királyt Gácsországba és I. Egyed életét veszti a sikertelen küzdelemben.[2])

I. Mihály és II. Egyed mint ifjú legények (1250-ben még »pueri« »gyermekek« a váradi káptalan jegyzője szemében) a híres Gútkeled István tótországi bán szolgálatába szegődtek s jelesen viselték magukat, mert ottlenn Horvátországban földeket kaptak jutalmul.[3]) István bán aztán bevezette őket V. István ifjú király szolgálatába. I. Mihály híven harczolt ura mellett Stájerországban, úgy hogy sebet kapott.[4]) Az ifjú király ezért annyira megszerette, hogy midőn Sáros-Patakon tartá udvarát 1262., a vár egyik tornyát neki ajándékozta.[5]) Ebből sejthetjük pártállását is az apa és fiú közt folyt harczban. 1271-ben I. Mihály a Tiszavidék főurai között fordul elő s tanúskodik az egri egyház kiváltságairól.[6]) 1282-ben a király ugocsai főispánokká nevezte ki I. Mihályt és két fiát, Istvánt és Pált.[7])

De legnagyobb szerepet játszott I. Mihály, fiaival együtt, IV. László utolsó éveiben. Már 1286-ban olyan királyi biztos-

---

[1]) A. VI. 355. — [2]) F. V 1. 105., 161. — [3]) F. IV 2. 70., 169. — [4]) F. V 1. 105. — [5]) IV/3. 67. — [6]) F. V 1. 156. — [7]) F. V/3. 116.

féle megyebíró (iudex provinciae) Szabolcsban.[1]) Ugyanekkor, mintha érezné, hogy nagy zivatar közeleg, erős fészket rak, Kér-Semjénben várat épít.[2]) 1289-ben, midőn már mindenki elhagyja IV. Lászlót, ő és fiai, I. István, I. Péter és Pál rendületlenűl állanak mellette. I. István és Pál lesznek a királynak fővezérei és megbizottai, a lázadók akkor nyernek a királytól kegyelmet, ha I. Istvánhoz és Pálhoz csatlakoznak. I. István és Pál ügyekeztek is megfelelni a nagy bizalomnak, s e miatt összevesztek majd minden szomszédjukkal, a Várdayakkal, Küke Jakabbal, Csetnek fiaival, a Lidéryekkel (a mai Lórántházán, Nyir-Bakta mellett, laktak), a Dersyekkel, ezeknek birtokait lerontották, neki mertek támadni oly hatalmas uraknak, mint Barsa Kopasz, a későbbi nádor, Amadé nádor, akinek Kürü nevű várát ostrom alá vették. Igaz, hogy csak úgy hullott rájuk a sok birtok-adományozás: a lázadók jószágai, a leleszi kegyuraság, az ugocsamagyei főispánság mind rájok szállottak,[3]) de másrészt ők is sokat vesztettek, birtokaikat pusztították, Péter testvérüket megölték. Aztán pedig rövid időn rájuk tört a fergeteg; éppen, mikor királyukhoz Körösszeg alá készültek, jött a rémhir, hogy a királyt meggyilkolták. Erre aztán ellenségeik rájuk törtek, várukat szétrombolták, I. Istvánt elfogták, Pált és Lászlót Oroszországba, magát I. Mihályt kis fiával, II. Mihálylyal (Micskkel) Esztergom tájékára kergették, aztán birtokaikat elfoglalták (Semjént és Napkort Amadé, Kért és Panyolát Kopasz vette el), s mintha mindez még nem lett volna elég, az egész ország előtt megbecstelenítették őket. 1291. jan. 5-én Bihar-, Szabolcs- és Krasznamegyék közgyűlésén, ellenségeik ösztönzésére, I. Istvánt nyilvános gonosztevőnek (publicus malefactor) nyilvánítja a király s bárkit fölhatalmaz, hogy őt elfoghassa s megölhesse.[4])

A fergeteg után egy ideig szörnyű csend lőn. I. Mihály tiltakozott ugyan ellene, hogy őt és családját éppen a királyhoz való hűség miatt érje ily kegyetlen büntetés, de hiába;

[1]) H. O. VII. 194—95. — [2]) F. V/3. 320., 280. — [3]) F. V/3. 505—7.; H. O. VII. 216—17.; A. I. 603. II. 235.; F. V/3. 457., 489.; W. IX. 559., 560—564. — [4]) W. IX. 298., 523., 542., 557—60.; F. VII/2. 171.; H. O. VII. 225.; Z. I. 100.

aztán még csak egyszer említik őt az oklevelek (III. András a Rakasz mellett eső Baranka vár őrzését bízza rá és fiaira),[1]) helyette fia I. István kezdte meg a fáradságos munkát: becsületének helyreállítását, jószágaiknak visszaszerzését.

1295-ben kezdi meg ebbeli fáradozását. Ez évben folyamodnak érte és Pál testvéréért a budai polgárok és kegyelmet kérnek számára.[2]) Két év mulva ismétlik e kérelmet a szatmár-németi polgárok.[3]) 1298-ban már neki bátorodik s elmegy a julius végén tartott budai országgyűlésre és ott kéri a királyt, tartson vizsgálatot, kérdezze meg a tiszántúliakat, bántott-e ő valakit csupán magánbosszúból? A király talán azért is, mert I. István unokaöccse, Iván, az Albrecht császár részére küldött seregben nagyon kitüntette magát,[4]) hajlandó volt a vizsgálatot elrendelni. A vizsgálat I. István javára ütött ki, a váradi káptalan, a szatmár-németi, a tiszaszőllősi és nagy-szászi (ma Szászfalu) polgárok mind egyhangúlag azt bizonyítják, hogy I. István, atyja és testvérei csakis a IV. László ellen fellázadt urakkal harczoltak, de a polgárokat, kereskedőket sohasem bántották.[5])

Ezzel aztán a becsület meglett volna, de hiányzott a birtok. Ez oly hatalmas főurak kezében volt, hogy azok kezéből III. Endre nem birta kivenni. Éppen olyan hiábavaló volt I. Istvánnak azon tette, hogy Ottó királyhoz fordult s től e parancsolatot eszközölt ki jószágainak visszaadására.[6]) Csak Amadé nádor halála és még inkább fiainak lázadása után remélhették I. István és testvérei, hogy az ősi fészekbe visszaszállhatnak. Természetesen I. Károly királyhoz csatlakoztak, 25 éves ellenségük fiai ellen serényen küzdöttek. Es csakugyan már 1312-ben megkapták az első levelet, melyben a király jószágaikat visszaadatni rendeli.[7]) De egy levél még kevés volt. 1314-ben ismétli a király rendeletét s hozzátette, hogy, ha azokat valakinek odaadta volna, az adomány érvénytelen.[8]) Ez sem volt elég. Csak is Kopasz nádornak, a Semjéniek második ellenségének leveretése után,

---

[1]) F. VI/1. 201., VI/2. 23.; v. ö. Turul 1893. 75. — [2]) F. VI/1. 368. — [3]) F. VI/2. 95. — [4]) F. VI/2. 186. — [5]) H. O. VII. 276., 277., 308. — [6]) A. I. 121. — [7]) F. VIII 1. 443., 445. — [8]) A. I. 334.

midőn a főurak hatalma a Tiszántúl megtört, sikerült a királyi rendeletnek érvényt szerezni. 1317 augusztus elején Dózsa bihari és szabolcsi főispán Szalacson 5 vármegyével gyűlést tartván, Imre váradi püspökkel együtt ujra megvizsgálta I. Mihály fiainak sérelmét, és végre átadta nekik elfoglalt javaikat.[1]) Ezt Komárom vára alatt a király is jóváhagyta [2]) s így végre nagy nehezen az igazság diadalt aratott.

Hogy Dózsa és a váradi püspök I. Mihály fiainak ügyét felkarolták, azt részben annak is tulajdoníthatjuk, hogy II. Egyed fiai, Iván és Simon ujra kitettek magukért. A debreczeni csatában Kopasz nádor ellen s Adorján várának ostrománál vitézül harczoltak.[3]) S ha ezt tették ők, a kiknek nem állott annyira érdekükben, bizonyára még jobban küzdöttek I. Mihály fiai.

Ezentúl aztán csendesebb napok virradtak a Balog-Semjén nemzetség tagjaira. Nem úgy értjük, hogy ezentúl sohasem jelentek volna meg a káptalanok, a megyei vagy országos törvényszékek előtt; ilyesmiről szó sincs a XIV. században; de legalább nem tették őket földönfutókká. Szomszédaikkal és egymás közt sokat perelnek, itt-ott erőszakoskodnak biz ők s azért tele van a család levéltára pörhalasztó, idéző, itélő, eskütételt igazoló levelekkel, de úgy látszik, hogy a birtokszerzés és annak védelme akkoriban e nélkül nem történhetett meg. Különösen sok baja volt folytonos veszekedései miatt Biry Tamásnak. Már 1334-ben halálra itéli őt a nádor valami kártételek miatt, s a király ad neki föltételesen kegyelmet,[4]) de tiz év mulva Gilétfy Miklós nádor újra fej- és jószágvesztésre itéli s csak nagy nehezen birja fejét 40 márkán megváltani [5]) s mégis két év mulva Nagymartoni Pál fogságban tartja, mint ezt saját fiának állítása szerint mindenki tudja.[6]) Nem csoda, hogy ilyenek következtében rohamosan szegényedett, úgy hogy 1342-ben 22 márkát sehogysem tudott kifizetni.[7])

---

[1]) F. VIII 2. 98—100. — [2]) A. I. 443.; F. VIII 2. 52. — [3]) A III. 86 87. — [4]) A. IV. 630. — [5]) F. IX 1. 447. — [6]) A. IV. 262. — [7]) A. III. 91.

I. Mihály két fiát, I. Istvánt és I. Lászlót is nagy váddal terhelte 1334-ben Belenyk fia. Azt állította, hogy 1300-ban atyját az országúton megtámadták és megvakították. Azonban mindjárt az, hogy a vádló csak 34 év múlva lép fel, mutatja, hogy vádjára alig ha volt tanúja.

Ez időszakban lassan-lassan a családok nevei is megállapodnak. Az 1325-iki nagy osztozkodáskor I. Mihály fiai Nagy-Semjént kapván, ez időszakban állandóan Semjénieknek vagy Nagy-Semjénieknek neveztetnek. II. Egyed fiaié lett mind a két Kálló, természetes tehát, hogy ekkor csak ők viselhették a Kállay nevet; Gergely unokái a nekik jutott Biri helységről Biry nevet vesznek föl.

Ezen családok tagjai a XIV. században mintha féltek volna a XIII. századbeli országos, de rájok nézve annyi bajt hozó, szerepléstől, csak megyéjük területén működnek: I. László 1337—39-ig, III. Péter nevű fia pedig 1349-ben voltak szabolcsmegyei alispánok.[1] II. Mihály 1326-ban ugyanott szolgabiró.[2] Biry Tamás 1329-ben királyi tiszt a szatmármegyei Kolcson.[3] Lengyel János[4] egyidőre a hatalmas Dózsa nádor mellé szegődött tisztnek.[5] Testvére, II. István és Kállay András már nagyobbra néztek, 1346-ban királyi apródok,[6] de ennél többre nem is vitték. 1346-ban András is részt vett a horvátországi (dalmátiai) hadjáratban.[7] A Semjéni család egyik tagja, II. Péter, papi pályára lépett és szép reményekre jogosította ismerőseit. Már 1314-ben a gazdag nagy-szőllősi plébániát nyerte el, birta 1324-ig. De már 1320 körül panaszkodtak ellene, 1335 körül pedig csakugyan kivetette őt javadalmából egy Pál nevű pap.[8] Mi lett vége? nem tudjuk.

---

[1]) A. III. 378., 454., 479., 588.; Száz. 1874. 133. — [2]) F. VIII/3. 149. — [3]) A. II. 510. — [4]) Ennek ragadvány nevét Szirmay onnan származtatta, hogy az atyja 1290-ben Lengyelországba menekülvén, visszajövet Lengyeleknek nevezték el őket. Azonban egy oklevél szerint éppen I. István volt az, aki nem menekülhetett, mert Kopasz fogságban tartá. F. VII/2. 171. — [5]) A. I. 645. — [6]) A. IV. 630.; F. VIII/4. 310. — [7]) V. ö. A. V. 20. — [8]) M. T. T. VI. 185.; A. I. 646., II. 171., III. 424.

Szólnunk kell még a Domahidy-ágról.

E családnak a Balog-Semjén nemzetségből való származását egy keltezetlen, de 1280-ban vagy valamivel hamarább írt oklevélre alapítjuk. Ebben I. Mihály megigéri, hogy az ő »frater«-ének (atyjafiának), Péternek fiát, Domahidy Miklóst, nevelés végett ugyan átadja, de a gyermek vagyonára annak nagykorúságáig ő vigyáz, s ha a gyermek meghalna, akkor a vagyonból ő fizeti ki az özvegynek (aki különben férjhez ment másodszor Bogát-Radván nb. Sándorhoz) nászhozományát.[1]) Mind a »frater« szóból, mind abból, hogy Domahidy Miklós után I. Mihály, Ubul fia, örököl s a vagyonból esetleg nászhozományt fizet, következik, hogy e Miklós és atyja, Péter, I. Mihálylyal egy nembeliek voltak és Péter I. Mihálynak hihetőleg »frater patruelis«-e, unokatestvére volt.

Az említett szerződés értelmében aztán I. Mihály a Domahidy-ágnak birtokaira gondot viselt. 1280-ban megígérte, hogy a beszedett jövedelem felét s a domahidi vám felét Miklós neveltetésére mostoha atyjának, Sándornak adja át.[2]) 1280 után pedig a fiatal Miklóssal együtt rendel ki egy gondviselőt Domahida és Penyige helységekben (mindkettő Szatmármegyében).[3])

Ezen levelekből levont következtetésünket megerősíti az, hogy a ma is virágzó Domahidy család őse valóban Miklós volt.[4]) E Miklóst Szőke (Zeuke) ragadvány névvel különböztették meg kortársai tömérdek más Miklóstól. Egy 1300-iki oklevél említi róla, hogy rokona, Biry I. János, valami bírsággal tartozott neki.[5]) Fiait 1342-ben némi erőszakoskodásról vádolták, de a vád alaptalannak bizonyúlt be.[6])

A Balog-Semjén nemzetséghez számította magát a szatmármegyei Panyolay család is.

1335-ben Szent-Mihálynap táján, mikor a nádor Szatmár- és Ugocsamegyék nemeseivel Szatmár mellett gyűlést tartott, lépett fel Panyolay Péter (János fia) azon állítással, hogy ő a Semjéni, Kállay és Biry családokkal egy nembeli

---

[1]) M. T. T. VI. 178. — [2]) W. IX. 292. — [3]) F. VII/2. 205. — [4]) Nagy Iván: Magy. csal. Pótlék k. 203. — [5]) H. O. VII. 292. — [6]) Kár. I. 171.

(in una linea generationis sit) és így kezükön levő ősi vagyonból osztályrészt kért.[1]) Ezen állításra a jelenlevő alperesek egyenesen nem feleltek, hanem időt kértek, míg az összes nemzetségbeliekkel beszélnek.

A nádor az ügyet az egy hét mulva tartandó szabolcsmegyei gyűlésre halasztotta. E gyűlésen Kállay Iván és Semjéni László azon kifogással éltek, hogy köztük Simon fia (IV.) Péter és II. Mihály fia (II.) Miklós még kiskorúak és így nem perelhetnek. Erre a nádor az ügyet csak nyolcz évre halasztotta el.[2])

Ez alatt bizony Panyolay Péter sokszor meghalhatott volna; de nem halt meg, hanem 1346-ban újra kezdette a pert és ismételte követelését. A Semjéniek, Kállayak és Biryek tagadták a köztük és Panyolayak közt való rokonságot. Erre Panyolay Péter egy 1264-iki levelet mutatott elő, amely szerint Ubul fia I. Mihály és Tompa fia Benedek Panyola földet úgy osztották fel, hogy kétharmada Benedeknek jutott, délnek eső egyharmada pedig Mihálynak. Ezt a Kállayak nem fogadták el bizonyságul. Ekkor Panyolay a jelenlevő alispánokra, szolgabirákra és nemesekre hivatkozott. Azonban a gyűlésen voltak beregmegyei tisztviselők és nemesek is. A Kállayak ezeket kifogásolták és csak szabolcsmegyei tanúkat akartak volna elfogadni. Erre Panyolay állítása igazolására személyes párbajt ajánlott. Ezt Lengyel (II.) János elfogadta, de a többiek nem. Mindamellett a nádor kitűzte a párbaj napját, 1347 szeptember 12-ét és igérte, hogy a párbaj harmadik napján itéletet fog mondani.[3])

Megtörtént-e a párbaj? mi lett az itélet? nem tudjuk. Szirmay ugyan azt állítja, hogy Panyolay Péter lóháton a Kállay nemesekkel viaskodott,[4]) de elbeszélése itt annyira zavaros, hogy semmi hitelt sem érdemel.[5])

Az bizonyos különben, hogy a Panyolay család a Kállayval rokon volt, mert hiszen Kállay Iván a per kezdése előtt elismeri Panyolay Pétert »proximus«-ának.[6]) Tehát, ha férfi-ágon nem, női-ágon bizonyára rokon volt.

---

[1]) A. III. 200. — [2]) A. III. 205. — [3]) F. IX/1. 446—51. — [4]) F. VII/4. 31. — [5]) V. ö. F. VI/2. 388. — [6]) H. O. VII. 391.

Birtokai.

A Balog-Semjén nemzetség birtokai két pont körűl csoportosultak, a mai Kálló-Semjén körül és a Szamos alsó folyásánál.

Kálló-Semjén volt a nemzetség ősi birtoka és az alapító nevének fönntartója. Benne mást, mint Balog-Semjén nembeli birtokost nem ismerünk. Mihály állandóan itt lakott, itt volt kuriája is.[1]) E mellett esik Nagy-Kálló, régen Vásáros-Kálló, mely szintén mindig a nemzetség kezén volt. Ezektől északra van Napkor, e közt és a mai Kis-Kálló közt esett Tót nevű (Touth, Tuth, Touch) föld, mely utóbb Kis-Kállóval egybeolvadván, ennek jó ideig Tót-Kálló nevet adott. E két helyet szerezték meg először maguknak a nemzetség kiválóbb tagjai, I. Ubul 1220 körül, fia, I. Mihály 1271-ben.[2])

Roppantul szaporodott a papiroson a Semjéniek szabolcsmegyei birtoka 1289—90-ben. Ekkor, mint említők, IV. László a hűtelenek, magvaszakadtak birtokait nyakra-főre adományozta nekik. 1289 julius 7-én kapják a Guthkeled nembeliektől elvett Dombrádot, Beszterczét és Dobost (ez utóbbi Szatmármegyében fekszik);[3]) 1290 márcz. 5-ike körül nyerik (a ma ismeretlen) Doboka, Kuved és Igey földbirtokot.[4]) Kevéssel utóbb kérik a királyt, hogy némely magvaszakadt emberek birtokait: Szokolyt, Jékét, Ajakot, Busalt (Rozsály) és a hevesmegyei Abádot adja nekik és 1290 május végén a király kiallította róluk az adományleveleket.[5]) Mindezeket tettleg talán el sem foglalták, IV. László megöletése után pedig rögtön elvesztették. Csetnek fiainak birtokait is mind I. Mihály fiainak adta a király, mert I. Pétert, mint említők, megölték; de egy ideig ezen adománynak sem tudtak érvényt szerezni. Hanem, a mint a rend és béke helyre állott, elővették leveleiket és követelték Csetnek fiainak vagyonát Dózsa vajda és királyi biztos előtt 1320-ban. A tettesek azonban már nem éltek, az ártatlan gyermekeket pedig irgalmatianság lett volna minden birtokuktól megfosztani. Szabolcsmegye nemesei

---

[1]) F. V 1. 156.; A. II. 438. — [2]) F. V 1. 105. -- [3]) W. IX. 560. — [4]) F. V 3. 489. — [5]) W. IX. 559.

közűl sokan kérték is I. Istvánt, I. Lászlót és II. Mihályt, hogy legyenek könyörületesek. Ennek következtében Csetnek unokáitól csak Sényő és Büss helységeket vették el, a többieket visszaadták. Így jutottak a Semjéniek Sényőhöz és Büsshöz (ez utóbbi ma puszta Ibrony mellett).[1]) E birtokszerzéskor nagyban segítették a Semjénieket Kállay István és Simon, s ennek lehet tulajdonítani, hogy kevéssel utóbb az itt nevezett helységek közűl Büsst a Kállayaknak engedik át.[2])

A Semjéniek egyéb szabolcsmegyei birtokai voltak: Lasköd (1321),[3]) Büdmonostorának negyedrésze (ma Büd),[4]) Szentmihály (alkalmasint a mai Büd-Szentmihály), mely már 1292 előtt az övék volt,[5]) Székely helység egy része, melyet 1324-ben nővérük hozománya fejében kaptak.[6])

A Kállay-ág lassabban, de biztosabban haladván a vagyonszerzésben, több vagyonra tett szert. Igy 1310-ben Kállay Iván és Simon megszerzik Bagos helységet (a mai kutyabagosi és kisbagosi puszták, Debreczentől észak-keletre), cserébe adván értük a Dráva mellett levő Tupal birtokot, melyet bizonyosan még akkor szerzett atyjuk, mikor Gúthkeled István bán mellett szolgált.[7]) 1318-ban már az övék volt Tura s azt gyarapították az évben kapott szomszédos Szőllős pusztával.[8]) Mint jutottak 1320-ban Büsshöz, láttuk. 1322-ben Laskodon nekik is volt részük.[9]) 1329-ben a Buttkayaktól zálogba vesznek Félegyház és Pogánykút nevű szabolcsmegyei pusztákat.[10]) 1332-ben Kállay Iván Demecsert magáénak mondja.[11]) Ugyanő 1317-ben kapta Henét (ma puszta Kék mellett).[12]) 1352-ben II. László és Demeter szerencsés cserét kötnek a Gúthkeled nembeli Ivánka fiával. Megkapják a Nagy-Kálló mellett eső Harangot (ma puszta) és odaadván érte a biharmegyei Bánk helységet (ma puszta, Debreczentől délre), melyet atyjuk még 1317-ben hű szolgálataiért kapott.[13])

A Biry-ág (Biri-i-ág) szabolcsmegyei birtokszerzeményeiről csak annyit tudunk, hogy 1291-ben Biry I. János

---

[1]) A. I. 557. — [2]) A. I. 577. — [3]) A. I. 682., A. II. 20. — [4]) A. II. 131. — [5]) H. O. VII. 225. — [6]) A. II. 171., III. 160. — [7]) A. I. 198—99. — [8]) A. I. 488. — [9]) A. II. 20. — [10]) A. II. 435. — [11]) A. II. 577. — [12]) A. IV. 107. — [13]) A. V. 552.; V. ö. Z. I. 250.

Bir felét 18 márkáért megveszi.[1]) A XIV. században ez ág inkább veszít, mint szerez.

Nagy gondot fordított a nemzetség szatmármegyei birtokainak megtartására és gyarapítására. Itt e jószágok központja a mai Kér-Semjén volt. E névről itélve szinte hajlandók volnánk e helységet is a nemzetség alapítójától származtatni, mert igaz ugyan, hogy 1252 előtt e hely nem volt egészen a Balog-Semjén nemzetségé és annak harmadát ez évben vette I. Mihály,[2]) de a szűkszavú oklevéltől e vétel lehetett a visszaváltás is. 1264-ben, midőn a szatmári plébános I. Mihályt és Tompa fia Benedeket Panyolán osztoztatja, I. Mihály éppen azért választá Panyolának déli harmadát,[3]) mert ez Kér-Semjén felé esett.

A Szamos mellett, és így alkalmasint Kér mellett esett azon Nógrád, másképen Marczelfalva helység, melyet I. Mihály 1279-ben a Radolfi család ellen oly keményen védelmezett és a melyet Györgyfia Simontól megvett darab földdel gyarapított.[4]) Az, hogy többé sem egyik, sem másik néven elő nem fordúl, mutatja, hogy vagy Kér, vagy Semjén határaiba olvadt bele. Szamosmenti birtokuk gyarapítására szolgált azon Bék nevű föld is, melyet a Nabrádyaktól 1290-ben I. Mihály és fiai vettek.

A következő században azután tovább terjeszkednek. 1313-ban a Semjéniek zálogba veszik Tunyog egy részét s ez még 1321-ben is kezükön van. Kér és Tunyog között volt egy Makkod nevű birtok. Mikor a gazdája meghalt, II. Mihálynak éppen a szerb háborúban kellett részt venni. Fel is használta az alkalmat, hogy a király körűl forgolódott s mindjárt elkérte azt a maga s testvére számára. Még ott, a macsói bánság területén kiállították rá a királyi oklevelet.[5]) 1321-ben az I. Péter meggyilkolásában részt vett Lidéry család, csakhogy a Semjéniek föllépésétől megmeneküljön, neki adja Szamos-Ujlakot.[6])

Szatmármegyében esett azon »Bacha« nevű birtok is, melynek elfoglalása ellen I. István 1321-ben tiltakozik.[7]) Azt,

---

[1]) H. O. VII. 314.; W. X. 66. — [2]) F. IV/2. 169. — [3]) F. VI/3. 388. — [4]) F. VIII/1. 519. — [5]) A. I. 479. — [6]) A. I. 603. — [7]) A. I. 632.

hogy 1355-ben II. István az ő badalai részbirtokát (Badaló Beregmegyében, a Tisza mellett) elcseréli némi Nyír-Medgyes és Hodász közt eső radolfi részbirtokkal,[1]) annak tulajdoníthatjuk, hogy ez utóbbi közelebb esett Kérhez. Ugyancsak e II. István kapott az alkalmon 1351-ben és a Panyolával határos Ócsva-Apáti egy részét zálogba vette.[2])

Szatmármegyében, de egész más vidéken esett az a Reszege, melyet 1338-ban I. Miklós és II. István kaptak.[3]) Ez a Piskolt mellett levő kis Reszege falu.

Mikor I. Mihály és II. Egyed lenn Horvát- s Tótországban szolgáltak, akkor — mint említők — ott is kaptak birtokokat, s ezek voltak Tutulyg és Turzan Busanmegyében, Goszpicstól északra. Ezek kedvéért azonban egyik testvér sem telepedett a Karsztok közé, hanem kicserélték őket. I. Mihály odaadta az ő tutulyghi részét a Tata közelében fekvő (ma ismeretlen) Zelcz helységért.[4]) II. Egyed még szerencsésebb volt, ő 1280-ban tutulyghi és turzani részéért Badalót kapta cserébe Hontfia Gergelytől.[5])

Előadván ekkép a nemzetség birtokszerzeményeit, áttérhetünk az egyes családok közt előfordúlt megosztozkodásokra.

A nemzetség levéltára napjainkig fenmaradván, sűrű megosztozkodásokról értesülünk.

I. Ubul fiai közt 1290 előtt már megtörtént a birtokelkülönítés. Ebből csak annyit tudunk, hogy a szabolcsmegyei javakból I. Mihálynak Nagy-Semjén, Napkor, Tót és Szentmihály, a szatmármegyeiekből Kér és Panyola jutott.[6]) Ebből következik, hogy II. Egyed, vagy fiai, s Biry I. János Kállót, Kér-Semjént és más egyebeket kaptak. I. Mihály állítólag a neki jutott részt nagyobb és kisebb (második házasságból származó) fiai közt tovább osztá, s ekkor Kér, Panyola és Napkor I. Lászlónak s II. Mihálynak (Micsknek) jutott,[7]) de ez a beállott száműzetés miatt nem léphetett életbe.

Mikor a Semjéniek birtokaiakat visszakapták, a fiúk máskép gondolkoztak, mint atyjuk s 1319-ben így osztoz-

---

[1]) Z. II. 631. — [2]) Kár. I. 188. — [3]) Tört. Tár. 1889. 535. — [4]) F. VI/2. 393.; W. VIII. 378. — [5]) F. V/3. 60. — [6]) H. O. VII. 225; F. VII/2. 171. — [7]) H. O. VII. 225.; F. VII/2. 171.

kodtak meg: I. István kapja Panyolát; I. László és II. Mihály Kért a szamosmenti birtokból; a szabolcsmegyei jószágokat: Nagy-Semjént, Napkort és Szentmihályt három részre osztották, s mindegyik kiválasztá a magáét.[1])

De csak egy család osztálya volt, 1325-ben ment végbe a Balog-Semjén nemzetség három ága közt a nagy osztály. Ezt, a melyben több, ekkor a nemzetség birtokában levő s eddig nem említett birtok is föl van sorolva, a következő összeállitás mutatja:

Kállay ágé:
Nagy- és Kis-Kálló, Oros, Tura, Bagos fele, Eszlár (Ozlarnak írják), Lök, Gyomán, Sulde (a kettő ma ismeretlen), Büdmonostorának negyede és Sima falvak, Petlend, Nemel, Szőllős (Tura mellett) puszták, Tót és Porvad puszták fele (mindezek Szabolcsmegyében), Fülöp és Pázmány Szatmármegyében (Fülöp ma Nyir-Lugastól délre puszta, a másik ismeretlen), Badaló (Beregmegye), Bánk (Biharmegye), Konuh (Fehérmegyében, ma ismeretlen) és egy Bulve nevű mocsár.

Semjéni ágé:
Kér, Panyola (Szatmárm.), Nagy-Semjén, Szentmihály (már csak terra), Nyir-Béltek, Napkor falvak, Igriczi puszta, Tót (Tivadartótinak irják) és Porvad puszták fele (Szabolcsm.).

Biry ágé:
Biry, Bagos, Perked (ma puszta Biri mellett) falvak, Pochlaka puszta (Szabolcsmegyében), Nyir-Bélteknek Szatmármegyéhez tartozó része és Kér-Semjén a Szamos mellett.[2])

Ez osztály aztán állott egy darabig. I. István fiai (Lengyel János, Péter pap, II. István és Miklós) 1329-ben éppen azon helységeket osztják négy részre, melyeket 1325-ben a Semjéni-ág kapott.[3]) De 1342-nél, tehát 17 évnél tovább nem volt érvénye. Bizonyitja ezt az, hogy 1342-ben II. Miklós (a Semjéni-ágból) rokonaitól egész különválni akarván, részeket kap Nagy-Kálló, Tót-Kálló, Oros, Napkor, Semjén, Laskod, Biri, Bagos, Kér, Kér-Semjén, Fülöp és Bodortelek helységek —

---

[1]) A. I. 527. — [2]) A. II. 174—75. — [3]) A. II. 438.

ben.[1]) Ez pedig lehetetlen, ha az 1325-iki osztály még ekkor is érvényben van. Továbbá 1342-ben Kér-Semjén nem egészen, mint az 1325-iki osztálylevél mondja, hanem csak részben (harmadában)[2]) a Biry Tamásé. 1349-ben pedig Bagosnak nem fele az övé, hanem csak harmada.[3]) 1347-ben a Semjéni-ágnak részei vannak Lök, Eszlár, Gyomán, Biri és Fülöp helységekben, s mikor II. Miklósnak magvaszakad, az ő részét Lengyel (II.) János és III. Mihály öröklik. Kata, II. Miklós leánytestvére, részt követel ugyan, de hiába.[4]) Világos tehát, hogy az 1325-iki osztály fölbomlott és 1329—42. évek közt újra osztoztak, valószinűleg akkép, hogy minden helységet három részre osztottak, s így mindegyik ág birtokos lett a helységekben. Egy 1342-iki oklevél határozottan támogatja e véleményünket.[5]) Igazságos felosztás máskép nem is történhetett.

Az egyenlő arány természetesen így nem sokáig tartott.

Biry Tamásnak erőszakoskodásai, folytonos perlekedései az ő ágának vagyoni állapotát erősen megingatták. 1342-ben, midőn közte, a Semjéni- és Kállay-ágak közt osztozkodásnak kellett volna történni, ki volt kötve, hogy csak úgy kapja meg Kér-Semjén harmadát, ha előbb Kállay Ivánnak 4 és Lengyel II. Jánosnak 18 márkát lefizet. Ámde sem ő, sem testvére, Fábián, nem tudtak annyi pénzt előteremteni, s azért kihasitották ugyan számukra Kér-Semjén harmadát, de egyúttal mindjárt oda is adták zálogúl a hitelezőknek.[6])

1346 előtt fejvesztésre itéltetvén, kegyelemből e büntetést 40 márkára változtatták. Azonban a kitűzött időre nem fizetvén le, biztosítékúl lekötötte tótkállai és nagysemjéni részeit. Azután pedig ennek kiváltását is folytonosan halogatván, utoljára e birtoka is (1346-ban) a Semjéni- és Kállay-ág kezére került, mert a nádor Nagy-Semjéni II. Istvánnak és Kállay I. Andrásnak adta oda (noha csak zálogképen), mint »ugyanazon nembeli embereknek.« [7])

Nemsokára azután mint vagyonilag tönkrement ember tűnik fel Biry Tamás. 1349 elején az országbiró, Nagy-

[1]) Nagy Iván: Magy. csal. VI. 34. — [2]) A. IV. 262. — [3]) A. V. 264. [4]) Nagy I. i. m. 34. — [5]) A. IV. 262. — [6]) A. IV. 262. — [7]) A. IV. 631

martoni Pál, így rendelkezik javairól: *a)* Először is ki kell szakítani birtokai közűl Bagos harmadrészét, mert ezt nejének már előbb lekötötte; *b)* másodszor ki kell hasítani javaiból a nejének járó hozománynak és a leányainak járó negyedrésznek megfelelő értékű jószágokat; *c)* harmadszor az ekként megmaradt jószágok három részre osztandók: kétharmadot kapnak Tamás fiai, IV. László és János; egyharmad a biróságé és Biry János hitelezőjéé, Domahidy Andrásé. Biry Tamásnak tehát tulajdonképen semmi sem maradt. Felesége könyörült meg rajta s az utolsó harmadrész kétharmadát férje számára kiváltotta a biróság kezéből s férjének adta. Összes vagyonának $^2/_9$ részével kellett tehát megelégedni a nemrégen gazdag úrnak.[1]) Így legalább fiai nem maradtak semmi nélkűl s később Fülöpön, Pázmánypusztán, Vásáros-Kállón és Eszláron birtokosok.[2])

Művelődéstörténelmi tekintetben csak annyit jegyezhetünk föl, hogy a nemzetség egyes tagjai saját érdekükben nevezetesebb helységeiknek vásárjogot szereztek. Mikor I. Mihály nagy hatalomban és tekintélyben állott, ő kapott engedélyt, hogy birtokán, a mai Kálló-Semjénben, vásárokat tarthasson (1271-ben). IV. László idejében még azt is kivitte, hogy jobbágyait kivették a megyei hatóságok alól.[3]) Hanem 1290-ben mindennek vége lőn. I. Károly idejében Kállay Iván állván nagy kegyben, ő szerzett jogot a vásártartásra Nagy-Kállóban s ezt még oly hatalmas család ellenében is megvédte, mint a minő volt a Debreczeni.[4]) Innen kapta Nagy-Kálló középkori Vásáros-Kálló nevét.[5])

---

[1]) A. V. 265—67. — [2]) A. VI. 116., 132., 616. — [3]) H. C. VII. 128. — [4]) W. IX. 398. — [5]) A. II. 219—20.

BANA.

Csak annyit tudunk róla, hogy az e nemzetséghez tartozó Mihályfia Mihály 1275-ben Dolosdon (most puszta Csernye mellett, Moórtól nyugatra) 4 ekényi földet kapott a királytól hű szolgálataiért,[1]) a következő évben pedig szolgái, Salamon és Ambrus számára is kinyert ugyancsak Dolosdon egy ekényi földet.[2]) Lehet, hogy csak azért neveztetik Mihály »Bana-nembeli«-nek, mert a bánai várispánság udvarbirája, vagy valami másféle tisztviselője vala, s így tulajdonkép Bana nemzetség nem is létezett, mint nem volt Csorna-nemzetség.

---

[1]) F. VII 2. 40. — [2]) U. o. 52.

BANCSA.

A magyarság valaha sürűn lakta hazánk déli részét; a gazdag vármegyékben hatalmas főúri családok, s tömérdek kisnemesség lepték el az áldott vidéket a Duna, Tisza és Temes alsó folyásánál. A tiszta magyar helynevek mutatták, hogy itt a magyar nép szine telepedett meg, úgy, hogy e táják szörnyű pusztulására a XVI. és XVII. században csak fájó szívvel gondolhatunk.

A szörnyű pusztulás érintette az itt lakó nemzetségek történetét is. Alig egy-kettő emlékezetét mentette meg valami oklevél, az sem nyujt valami teljes képet, hanem csak egyes alakokat. Ezek közé tartozik a Bancsa nemzetség is.

Hogy e nemzetséget mi fedeztük volna fel, azt nem mondhatjuk. Ismerte ezt már Knauz N. és kimutatta, hogy azon István, ki 1242—52. esztergomi érsek volt, e nemzetségből származott,[1]) de ő e nemzetséget »Vancha«-nak nevezi. Ez azonban határozott tévedés. A nemzetség nevét csak Fejér írja »Wancha«-nak,[2]) de hibásan, mert az eredetiben »Bancha« olvasható.[3]) Az oklevelek mellett bizonyít a nemzetség őséről elnevezett helység is, melynek neve egész a mult századig mindig »Bancsa« volt.[4])

Lássuk először is a 197. oldalon a nemzedékrendet.

Mint e táblázaton azonnal láthatjuk, a Bancsa nemzetség hatalmas, főúri család volt. Egymásután két olyan érsek vált ki tagjai közűl, a kik nemcsak a javadalmakat birták, hanem egyszersmind az ország sorsának intézésében is tevékeny részt vettek.

---

[1]) Kn. I. 349. — [2]) F. V 3. 199. — [3]) Kn. II. 192. — [4]) Iványi: Bács-Bodrog történ. helynévtára. 15—20.

N.

I. Orbász
1213. comes, † 1252 előtt [1])

- I. István 1238—66.[2]) 1238. bácsi, 1238—40. titeli prépost, 1240—42. váczi püspök, 1242—52. esztergomi érsek, 1252—66. biboros és prenesti püspök
- Benczencz (Vincze) ~ Keled leánya 1243—53.[3])
  - II. István 1263—78.[7]) 1263. pozsonyi prépost, 1266—78. kalocsai érsek
  - Keled 1278 körül [8])

I. Beke (Benedek)

- Péter 1253.[4])
  - II. Orbász, 1264—86.[9]) pozsegai prépost
  - Tamás 1283.[10])
- Lampert 1255.[5])
- Dénes 1256—69.[6])
  - II. Beke, 1283.[11])

I. István mint bácsi [12]) prépost és királyi kanczellár kezdte meg pályáját. Rövid idő mulva a gazdagabb titeli prépostságot, 1240-ben pedig a váczi püspökséget nyerte el, megtartván a kanczellári hivatalt is. Mint a királyi udvar egyik legfőbb és legbizalmasabb tisztviselője, a tatárok betörésekor a királynéhoz ment s vele együtt az osztrák határszélen tartózkodott. A sajóparti rettenetes csatavesztés után őt küldte a király a császárhoz és a pápához segítség nyerése végett. El is ment Olaszországba, járt Faenzában II. Frigyesnél és Rómában IX. Gergelynél. Sok hiábavaló fáradozás után visszatért királyához s vele együtt élte át a rettegés napjait, Spalatóban és Trauban. A visszatérés után esztergomi érsek lőn. Mily jelesen viselte magát, mily kiváló tulajdonságokkal ékeskedett, bizonyítja, hogy IV. Incze pápa őt 1252-ben bíborossá és prenestei püspökké nevezte ki. A mennyire megörült eleinte I. István e kitüntetés-

[1]) F. III/1., IV/2. 149. — [2]) Kn. I. 349—397. Fejérpataky: K. kancellária 100. Városy Gy. Schematismus Cl. Colocensis 1889. XVIII. l. — [3]) F. IV/2. 205—6., IV/1. 340—41. — [4]) IV/2. 205—6. — [5]) Kn. I. 428. — [6]) Theiner. Monum. Hung. I. 235.; Kn. II. 169—70.; Kn. I. 560. — [7]) Theiner i. m. 245., 291—92. Fejérpataky: Kir. Kancell. 117., 120. — [8]) W. XII. 678. — [9]) Theiner i. m. 267. Fejérpataky 123—24. Kn. II. 172. — [10]) Kn. II. 172. — [11]) Kn. II. 169—70. — [12]) Knauz félrevezettetve Fejér közlésétől (IV/1. 110.), őt váczi prépostnak írja. Utánna indul Fejérpataky (i. m. 100.). Azonban a közlés hibás; ez oklevél másolója a »*b*«-t mindenütt »*W*«-nek olvasta (pl. Wulshu, Bulcs), Wihar (Bihar), Wodrog (Bodrog). V. ö. Városy i. m. Schematizmus (l. Coloc. 1889. XVIII—IX.).

nek, annyira megbánta azt később és mindent elkövetett, hogy hazájába visszatérhessen, de hiába. Idegen földön halt meg.[1])

I. István nagy méltóságában testvéreiről és atyjafiairól is gondoskodott. Bizonyára neki kell tulajdonítanunk, hogy Bencencz testvére 1244-ben esztergomi főispán volt, ezenkívül ez és másik testvére, Péter a Bars-Szentkereszt mellett eső Saskő vár urai voltak. Gondoskodott unokaöcscseinek neveltetéséről is.

Mellettük külön nevelőt tartatott.[2]) II. Istvánt Bolognában neveltette, II. Orbásznak megszerezte a bars-szentkereszti plébániát és bizonyára része volt abban is, hogy e két unokaöcscse oly fiatalon előkelő egyházi javadalmat nyert: II. István a pozsonyi prépostságot, II. Orbász a pozsegait.

II. István neveltetése nem veszett kárba, mert mint kalocsai érsek és királyi kanczellár tudományát értékesíthette. V. István idejében az országos ügyekben élénk részt vett. IV. László idejében mért vonult vissza? ismeretlen.

II. Orbász szintén viselt kanczellári hivatalt. Mikor V. István özvegye, Erzsébet odahagyta a cselszövények szinhelyét, a királyi udvart, és elment lakni birtokára Pozsegába, őt tette meg kanczellárjává. Ezt és préposti hivatalát minden nagy erőlködés nélkül vihette. Különben rajta is látszott, hogy külföldi egyetemen tanult, mert egyhelyt büszkén »legis doctor, canicus Paduanus, domini papae capellanus conmensalis«-nak nevezi magát.[3])

A nemzetségnek kétféle birtokait kell megkülönböztetnünk, garammentit és dél-vidékit.

Az elsők sorába tartozik az Urkuta, melyet I. István érsek 1252-ben az esztergomi Szent Lucza oltár javadalmazására rendelt. Ez nem volt örökös birtoka, mert Benedek kalocsai érsektől kapta.[4])

Testvérei, mint említők, birták Saskő várát. Az oklevél nem nevezi meg ugyan az ő váruk nevét, de következik ez abból, hogy az oklevél szavai szerint a Felső-Apátitól

---

[1]) A forrásokat idéztük a nemzedékrendnél. — [2]) Kn. I. 494. — [3]) A forrásokat l. a nemzedék-rendnél. — [4]) Kn. I. 392.

keletre eső föld az ő váruk alatt esett (sub castro W. et P. comitum), s ettől keletre ma is ott van Saskő-Várallya (Podhragy).[1])

Birták e várat Péter fiai, II. Orbász és Tamás is, és tartozékaikat gyarapítani igyekeztek. Éppen azért 1283-ban cserére léptek az esztergomi egyházzal: odaadták ennek Farnadot (akkor Bars-, most Esztergommegye) és megkapták érte a Bars-Szentkereszt mellett eső Lócsa és Presztavnik helységeket. E cserére főkép az késztette őket, hogy Lócsa és Presztavnik az ő várukhoz közelebb estek és így arra nézve (castro suo) hasznosabbak.[2])

I. István unokaöcscsének, I. Dénesnek szintén voltak a Garam mentén birtokai. 1255 előtt Polosan (hihetőleg a mai Poluzsán, Lévától északra) helységben Sz. Erzsébet tiszteletére templomot építtetett, s azt a pápa I. István közbenjárására fölmenti a főesperes joghatósága alól.[3]) 1265-ben megvesz bizonyos Priba nevű földet, mely az eddigi jelek szerint Csejkő mellett esett, s melyet fia, II. Beke 1283-ban az esztergomi káptalannak adott.[4]) Az övé volt végre a Bars és Kis-Kálna közt eső Barbata nevű föld, melyet 1269-ben a garam-szentbenediki apátságnak ajándékozott.[5])

Lampertnek a Garamtól valamivel odább, az akkoriban esztergom-, most komárommegyei Kürtön volt birtoka, de ezt már 1255-ben eladta Pósa nevű ispánnak.[6])

Ezen folyton adás-cserélgetés mindjárt mutatja, hogy a garammenti birtokok nem ősi javai a nemzetségnek, s azokat csak I. István esztergomi érseksége idejében az ő pártfogásával szerezte.

Hogy a nemzetség ősi fészke nem e tájék, hanem hazánk déli része volt, azt mutatja I. Istvánnak első egyházi hivatala: a bácsi prépostság, mutatja, hogy Benczencz egy délvidéki birtokosnak, Kelednek a Kórógyiak ősének leányát veszi nőül és lent Pozsegamegyében szerez magának birto-

[1]) Kn. I. 412. — [2]) Kn. II. 172—73. — [3]) Theiner: Mon. Hung. I. 235. — [4]) Kn. II. 172—73. — [5]) Kn. I. 563.; V. ö. Szentbenedek apátság története. 141. — [6]) Kn. I. 428.

kot: Orlyavát.[1]) Nemcsak mutatja, hanem határozottan mondja egy 1283-iki oklevél, hogy II. Beke »Bancsára való bácsmegyei lakos« (de Bancha comitatu Bachiensi) volt,[2]) semmi kétség tehát, hogy a nemzetség ősi fészke Bácsmegye vala s a hajdan Bács és Parraga közt, a mai tovarisovai határ északi részén állott Bancsa község[3]) e nemzetség ősétől vette nevét.

Volt-e a Bancsa nemzetségnek Bancsán kívül más jószága is Bácsmegyében? arra árpádkori adatunk nincs. De nagyon figyelemre méltó, hogy 1387-ben Bancsa (legalább az egyik) egy uradalom feje, melyhez Bancsán kívül Orbászpalotája, Mortályos és Földvár helységek, továbbá a derzsi monostor kegyurasága tartoztak.[4]) Ezek közűl Földvár, a mai Palánka Bancsától délre, Derzs pedig Bancsával szomszédos, s tőle északra esett. Orbászpalotája talán a mai Verbász. Egyelőre, még új adat nem merül föl, ez uradalmat tarthatjuk a Bancsa nemzetség ősi jószágának, a derzsi monostort pedig nemzetségi egyházának. Nevezetes, hogy ez uradalmat 1387 előtt jó ideig az oly hirhedtté vált Horváthy család bírta. Hogyan jutott hozzá? Öröksége vagy szerzeménye volt-e? Ha öröksége, akkor a Horváthy család hová tartozása meg van fejtve.

Sajnos, éppen itt hagynak cserben bennünket a biztos adatok. Igaz, hogy a Horváthyak első ismert tagja Tamás (Aranyos vezetéknévvel) volt, s az is igaz, hogy ez a Bancsanembeli Tamással egy időben élt,[5]) de, hogy a kettő egy személy, azt csupán a név hasonlatosságra támaszkodva annyi szomorú példán okulva nem merjük állítani.

---

[1]) F. IV/1. 340—41. E birtok később ujra a Kórógyiak kezére került. W. X. 234. — [2]) Kn. II. 169—70. — [3]) Iványi i. m. 19. — [4]) Pesty: Magyarország helynevei. 36. [5]) A. V. 517.

Bár l. Badr-Kalán.

BARACS.

(Boroch).[1]

Neve s egyik tagjának házasodása után itélve fehérmegyei nemzetség. Ennek délkeleti szegletén a Duna mellett áll Baracs község. Egyetlen ismert tagja Barleus, Farkas comes fia. Ez nőűl vette a Rátót nembeli Miske comes leányát, Gyöngyöt (Gyung) és segitette őt a Miske comestől ráhagyott Lombfölde nevű birtok védelmében. E Lombfölde a régen elpusztult Pesze helység határához tartozott s ezzel együtt Nemes-Fajsz és Felső-Örs között feküdt Zala- és Veszprémmegyék határszélén.[2] 1276-ban neje meghalt s utolsó órájában vámosi (Veszprémmegye) birtokának felét a veszprémi egyháznak hagyta. Mivel pedig ezen rendelkezését már nem tudta írásba foglaltatni, Barleust kérte meg, hogy halála után erről gondoskodjék. Ezt a szomorú kötelességet teljesítette Barleus jun. 26-án, s a fejérvári káptalan által kiállíttatta az adományról szóló levelet.[3] Barleus ekkori czíme, »nobilis vir«, nejének gazdag és előkelő volta mind azt mutatják, hogy a Baracs nemzetség a főuriak közé tartozott.

---

[1]) H. O. V. 54. — [2]) H. O. III. 47—49. — [3]) H. O. V. 54—55.; V. ö. F. V/2. 364—65.

BARACSKA.

(*Brucsa, Brugsa*).[1])

E nemzetséget egyedűl a Névtelen emlegeti, ő pedig az *s* betűvel, kivált a szavak közepén, csaknem folytonosan a mai *cs* hangot jelzi (v. ö. Zobulsu = Szabolcs, Trusun = Trencsén, Zecuseu = Szekcső). Az *u* betű jelenti a mély *o* hangot, mely később majd egyszerű *o*-ra (v. ö. Drugma = Dorogma), majd *a*-ra változott (v. ö. Turzol = Tarczal, Sunad = Csanád). Ennélfogva a Névtelentől Brucsa és Brugsának írt nemzetség nevet eleintén Brokcsának ejtették ki. Mivel pedig a kettős mássalhangzót a szó elején nyelvünk nem tűri, a Brokcsából lett Borokcsa. Innen van, hogy a Martonvásár mellett eső fehérmegyei Baracska községet 1212-ben már Boroksának írják,[2]) 1231-ben pedig egy somogymegyei szintén ilyennevű helyet: Borockchának.[3]) Az *o* hangnak *a*-ra változása által lett a Borokcsából Barakcsa (1342-ben még így ejtették ki a barsmegyei Baracska falu nevét,[4]) ebből pedig a nyelvünkben gyakori hangugratás révén (v. ö. Bikcse ma Bicske, Mikcse ma Micske) lett Baracska.[5])

---

[1]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. k. 11., 38., 41. l. — [2]) H. O. VI. 8–9. — [3]) W. VI. 471. — [4]) A. IV. 275. — [5]) Z. II. 482. A Turul 1888-iki évfolyamában (135—36. l.), azt vitattam, hogy a Brucsa nemzetség tulajdonkép egy a Borsa nemzetséggel. Azonban időközben magam is meggyőződtem e vélemény tarthatatlanságáról. Ha ugyanis a Névtelen olyan tisztességesen ki tudta írni a Bors, Borsod neveket, nincs rá ok, miért ne tudta volna hibátlanúl kiírni a Borsa nemzetség nevét is? Továbbá, ha a Brucsa vagy Brugsa nevet egynek veszszük a Borsa névvel, nem tudjuk megmagyarázni, hová lett az *s* betű előtt álló *c* vagy *g* betű? A Baracska névben pedig ott van az ezen betűknek megfelelő *k* mássalhangzó.

A nemzetséget Névtelenünk bizonyos Vajta nevű kún vezértől származtatja, kinek vitézi dolgaiért Árpád fejedelem állítólag a mai fehérmegyei Vajtát és a torontálmegyei Tarhost (ma Tarras Török-Becse alatt) ajándékozta. Nevét különben nem az őstől, hanem alkalmasint azon »Broccha« nevű főúrtól vette, a ki 1163-ban IV. István királynak udvarbirája (országbiró) volt.[1]) Valamivel biztosabb ennél az, hogy a nemzetség monostora a fehérmegyei Baracska községben állott és Mindenszentek tiszteletére volt avatva. Ha ez való, akkor e nemzetséghez tartozott azon Baranfia Hippolit, a ki 1212-ben mint afféle magvaszakadó férfiú a tőle építtetett baracskai monostornak Baracskán, Kálózdon, Bodajkon (Bodokt), Woreodon és Igar mellett birtokokat, szolgákat, továbbá Ürömön (Eurim) egy szőllőt adományoz. Példáját követi neje, Margit. A fehérmegyei Kálózd, Bodajk és Igar, a pestmegyei Üröm (Ó-Budától északra) helységek emlegetése mutatja, hogy a szóbanforgó monostor a fehérmegyei Baracskán épült. Hogy e hely különben is nemzetségi birtok volt, bizonyítja, hogy annak negyedrészét Hippolitnak rokonai: Szalatiel, Illés és Balázs, Jekoniás fiai, bírták és Hippolitnak ezektől pénzen kellett megvennie. Hasonlókép Jekoniás fiaié volt (az egyelőre meghatározhatatlan) Woreod negyede, de Hippolit azt is megszerzé és az ő örökölt, valamint Tordafia Jánostól vett részével egybekapcsolá s úgy adá monostorának.[2])

Minden jel arra utal, hogy a Baracska nemzetség a tatárjárás alatt elpusztult. 1343-ban Vajta (Voytha iuxta Fluvium Sar) már a Ják-nembeli Sitkeyeké.[3]) Baracska is ugyanez időtáj közforgalomban levő jószág. 1352-ben Becsey Töttös szerzi meg egy részét, de a fehérvári Szent-Miklós-káptalan is jogot tartott hozzá.[4])

---

[1]) Fejér. II. 166. — [2]) H. O. VI. 8—10. l. Ürömre nézve v. ö. Csánki i. m. I. 16.; A. V. 632. — [3]) A. IV. 297. — [4]) Z. II. 482.

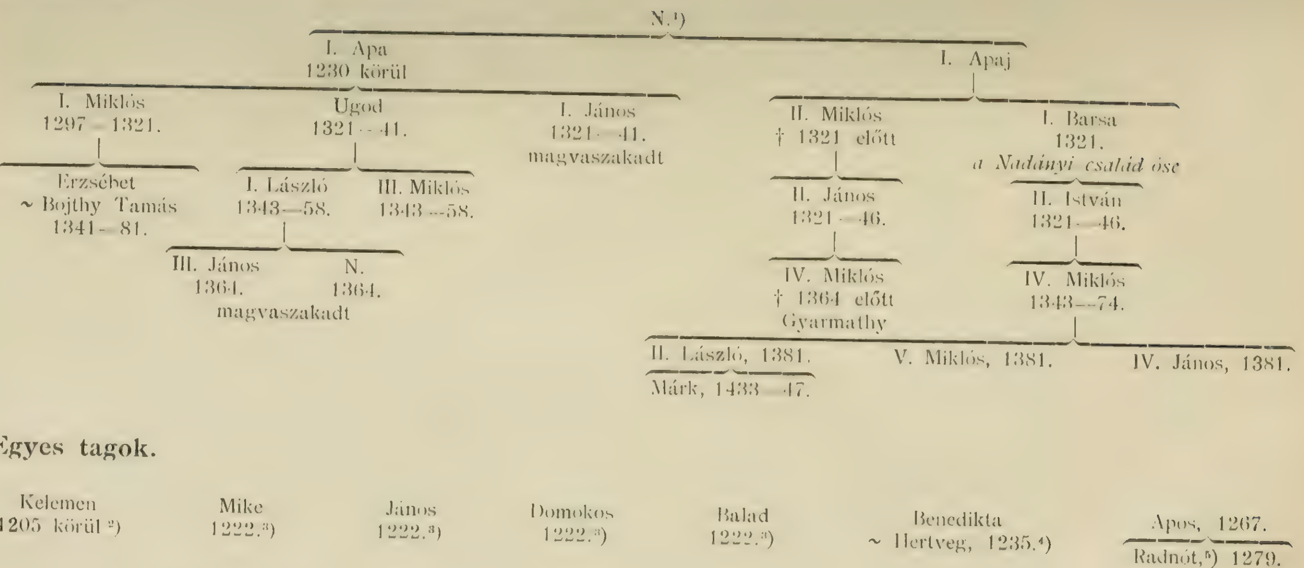
BARSA NEMZETSÉG.

Kopasz nádor-ág.

- I. Barnabás
  - I. Tamás 1279–1294.[1])
    - I. Lóránt 1279–1301.[2]) 1284–94. erdélyi vajda ~ Joachim bán leánya
      - II. István 1316–37.[8])
      - IV. János 1316–37.[8])
      - II. László 1332–57.[8])
      - III. István † 1333.[9]) ~ Atyinay Egyed leánya
    - I. István 1279–1294.[3]) 1284. főpinczemester 1285. szatmári főispán
    - Kopasz (Jakab) 1279–1317.[4]) 1284. főlovászmester borsodi főispán 1304. bán 1306–1316. nádor
      - II. Bekch 1316.[10])
    - Vook (I.) László 1279–1307.[5])
      - V. János 1316–24.[11])
      - N. 1316.
    - I. Beke 1279–1326.[6]) ~ Ákos nb. A. nit. 1302. bihari és békési főispán 1308. királynéi tárnokmester
    - II. János 1279–1304.[7]) † 1304.
  - I. János 1279.[1])
    - I. Miklós, 1279.[1])
    - III. János, 1279.[1])
    - I. Péter, 1279.[1])

[1]) W. XII. 250–53., X. 153. — [2]) W. XII. 250–53., 427.; F. V 3. 259.; Kub. II. 30–31.; W. IX. 557., 523.; Kár. I. 15.; Z. I. 63.; F. VI/1. 117–18.; W. X. 153., 233.; F. VII 5. 502. (Az évszám kiigazítandó 1298-ra.), VI/2. 326.; A. III. 320. — [3]) W. XII. 250–53., 427.; Z. I. 63.; W. X. 153. — [4]) W. XII. 250–53., 427.; Z. I. 63.; F. VI/1. 220., VIII/1. 160., 220–21.; H. O. VII. 319.; F. VIII/1. 252–57.; A. I. 249., 279–80., 314, 280., 350., 411., 412.; F. VIII/2. 293.; A. I. 219., 522.; A. II. 403–404., 217–18.; Száz. 1882. 54. — [5]) W. XII. 250–53., 427.; Z. I. 63.; W. X. 153.; F. VIII/1. 220.; A. IV. 91. — [6]) U. o. és W. X. 378.; A. I. 53., 132.; A. II. 404., 264.; Száz. 1882. 54., 1889. 120. — [7]) W. XII. 250–53., XI. 153.; A. I. 132. — [8]) A. I. 522., III. 320.; Bunyitay: A váradi püspökség története II. 77. — [9]) Száz. 1888. 154. — [10]) A. I. 522. — [11]) Orsz. ltár. D. L. 30,614.; A. IV. 91.

Nadányi-ág.

Egyes tagok.

Kelemen 1205 körül [2])	Mike 1222.[3])	János 1222.[3])	Domokos 1222.[3])	Balad 1222.[3])	Benedikta ~ Hertveg, 1235.[4])	Apos, 1267. Radnót,[5]) 1279.

[1]) E nemzedékrend Héderváry Lőrincz nádornak 1447-iki, összesen 14 más oklevelet magában foglaló ítéletlevele alapján készűlt. Orsz. ltár. D. L. 37,180. — [2]) Váradi regestrum. 323. — [3]) U. o. 247. — [4]) U. o. 142. szám. — [5]) Századok 1874. 511—12.

BARSA.

(Borsa).

Egyike azon 15—20 nemzetségnek, melyek a XIV. század elején hazánk sorsát igazgatták.

Eddig a régi írásmód szerint Borsa nemnek ismerték, azonban már csak az erdélyi Borsa nemtől való megkülönböztetés végett is helyesebb Barsának neveznünk. Igazolja ez elnevezést kiváltkép azon helynév, mely a nemzetség névadó ősének emlékezetét ma is őrzi. Ezt 1321-ben »Nog-Borsa«-nak írják ugyan,[1]) de a XV. századtól kezdve állandóan Barsa, Baarsa az ő neve,[2]) s ma is így nevezik a csökmei magyarok, a kiknek helységétől északra, Bihar- és Békésmegyék határszélén esik Barsa puszta.

Hogy a nemzetség fészke e tájékon, a Sebes-Körös és Berettyó között állott, azt a határozatlan tagokról fenmaradt adatok kétségtelenné teszik, Kelemen, Moch (Maty) nádornak, mint biharmegyei főispánnak volt birótársa 1205 körűl. Benedikta asszony a Sebes-Körös mellett eső ugrai monostornak tesz hagyományokat; I. Apa, Mike, Domokos, Balad és Kelemen pedig, mint békésmegyei nemesek fordulnak elő; a csoltmonostori apáttal, a szeghalmi lelkészszel, a Szerepen lakó Zoárd nemzetség egyik tagjával együtt, a nadányi (ma Körös-Ladány) alesperes vezérlete alatt jelennek meg Váradon esküt tenni.[3]) Nem csodálkozhatunk rajta, ha tekintetbe veszszük, hogy Barsa helység (később puszta) a középkorban mindig Békésmegyéhez tartozott. Szomszédja, Csökmő is, csak a XV. században lett Biharmegyéé.

---

[1]) Csánky i. m. I. 648. — [2]) U. o. 648—49. — [3]) Váradi regestrum 323., 142., 247. számok.

A tatárjárás után a nemzetség két ágra szakadtan tűnik elénk, az egyik hatalmassá növekedik, az ország sorsát intézi, de rövid időn elbukik s megsemmisűl, a másik megmarad a Sárrét ingoványai és nádasai között, kikerüli a romboló förgetegeket és ma is él ősi birtokain.

Szóljunk előbb az elsőről:

I. Tamás és fiai IV. László idejében emelkedtek a hatalom magas polczára. 1277-ben Geregye Pál országbiró fiai és különösen Áchón ellenében a király pártjára álltak, s vitézűl harczolva ellenfeleiket legyőzték. Egy ideig — igaz, megszenvedtek érte. — Pál fiainak főembere, Kányi Tamás nevű, 300 márkányi kárt okozott jószágaikon, de csakhamar kaptak érte kárpótlást.[1]) Megkapták Adorján és Körösszeg várát.

1282-ben a kúnok ellen vitt nagy csatában I. Lóránt — mint a Képes-Krónika megjegyzi — mindenkinél jobban kitüntette magát; ő volt az, ki teljes lovagi fegyverzetben lándzsával tört a kúnokra.[2]) Vele volt testvére, I. István, s hihetőleg a többi öcscsei is.[3]) Ekkor a király roppant sokat bízott bennük. I. Lórántot fölemelte az annyira fontos erdélyi vajdaságra,[4]) I. Istvánt és Kopaszt oldala mellé vette, az előbbire a főpinczemesterséget, az utóbbira a főlovászmesterséget s azonkívül a borsodi főispánságot is rábízta.[5])

Még 1285-ben méltóknak mutatkoztak Tamás fiai a királyi kegy ily nagymértékű osztogatására,[6]) de annál keservesebben csalatkozott bennük a király a következő évben. Egy újabban előkerült 1287 ápril 20-án keltezett oklevél jelenti a szomorú hírt, hogy Tamás fiai már 1286-ban a gyászos emlékű Héder nembeli Kőszegi családdal szövetkeztek s kitűzvén a felkelés zászlaját, a királylyal »in Zytva« (Zsitva mente?) megütköztek.[7])

Ezentúl mindig csak arról olvasunk, hogy IV. László és a Barsa nemzetség ellenséges lábon állanak. 1288-ban

---

[1]) W. XII. 250—53.; F. V/3. 259. — [2]) Hist. Hung. Font. Dom. II. 226.. — [3]) F. V/3. 259. — [4]) Vajdának nevezik már 1282-ben (Kár. I. 15.), de ekkor még tán csak alvajda volt. — [5]) F. V/3. 259. — [6]) Z. I. 63. — [7]) Kub. II. 30—31.

IV. László elveszi Kopasztól az ugocsamegyei tizedet (pedig ő ajándékozta neki).[1]) 1289-ben Csetnek fiai, IV. László leghívebb embereinek egyikét, Ubul unokáját, Pétert (l. Balog-Semjén nemzetség) megölvén, Lóránt erdélyi vajdához menekülnek,[2]) s a király hasztalan szólítja fel Lórántot, hogy adja ki a menekülteket.[3]) Ugyanekkor Lóránt és testvérei, mint Martell Károly leghívebb emberei ismeretesek Rómában.[4]) Midőn azért 1289 decz. 25-ikén IV. László arra szólítja föl megfogyatkozott híveit, hogy Körösszegnél szálljanak táborba és maga is ismételve odaszáll,[5]) tudhatjuk, hogy nem mulatozni ment ő oda, — mint eddig sokan hitték — hanem a Barsa nemzetséget megfenyíteni s várát megvívni.

Az ádáz ellenségek végre szemközt állottak s következnie kellett volna a leszámolásnak. De Kopasz, a lovagiasságáról híres Lóránt testvére, nemtelen fegyverhez nyúlt, s a magyar nemzetnél eddig hallatlan bűnnel szennyezte be a maga és családja nevét: fölbérelt orgyilkosokkal megölette királyát.[6])

Az erre következett megdöbbenés idején Kopasz elfogta IV. László főemberét, Semjéni I. Istvánt, beleűlt ellenfeleinek birtokaiba, de annyi ereje már nem volt a Barsa nemzetségnek, hogy III. Endre megkoronáztatását megakadályozhatta s pártfogoltját mindjárt trónra ültethette volna. Azért egyelőre ő is elfogadta III. Endrét, úgy hogy ez Váradon gyűlést tarthatott, Erdélybe vonúlhatott. Lórántot III. Endre is erdélyi vajdának nevezte ki, testvérét, Jakabot (Kopaszt) pedig szatmári és bodrogi főispánná.[7]) De ez mind csak látszat volt; egy kis alkalom, pl. valami kis sértés négy év múlva lángra lobbantotta a lázadás üszkét. Most Lóránt, az erdélyi vajda állott nemzetsége élére, de szerencsétlenűl járt, mert III. Endrével tartott a nemzet jórésze s ő az ország hadaival léphetett föl ellenük. Adorján várát és

---

[1]) F. V/3. 408. — [2]) W. IX. 557. — [3]) 1290. márcz. 5-én Csetnek fiai még nem voltak elfogva, W. IX. 523. — [4]) Theiner: Monum. Hung. I. 364. — [5]) Szabó: Kún László 171. — [6]) F. VI/1. 220.; H. O. VII. 292.; A. II. 217. — [7]) F. VI/1. 130.

egyéb erősségeiket megvívatva és Lórántot jószágvesztésre ítélte.[1])

Erre a Barsa nemzetség újra meghunyászkodott és alkalmazkodott. Lóránt később kegyelmet nyert, 1298-ban már azon főurak közt sorolják föl, a kik Morosini Albert honfiusítását biztosítják,[2]) sőt később még a királyi udvarba is bejutott s a királyné tárnokmestere lőn.[3])

III. Endre halála után I. Tamás fiai kedvükre pártolhatták Martell Károly fiát, I. Károlyt, trónja elérésében. Természetes, hogy mindjárt hozzácsatlakoztak; I. Lóránt oly tüzesen küzdött mellette, hogy valahol össze is tűzött az ellenpártiakkal s életét veszté. 1304-ben Tamás fiai közűl hárman: Kopasz, I. Beke és I. János követték I. Károlyt a csehországi hadjáratban és I. János ott lelte halálát. Később Beke nagy segítségére volt I. Károlynak Budavára visszafoglalásában.[4])

Nem csoda ezek után, ha a király e hív embereit mindig nagyobb méltóságra emeli. Kopasz 1304-ben bán, 1306-ban pedig nádor lett s 10 évig viselte az ország első méltóságát. Beke pedig a királynéi tárnokmesterséget nyerte el.

Elérték tehát czéljukat: az Anjou-ház trónra lépett, méltóságokkal és javakkal halmozta el őket. De mintha IV. László kiontott vére üldözte volna őket, nem birtak a hatalom magaslatán megállani: megszokták az engedetlenséget, s nem birták azt fékentartani akkor sem, mikor már tőlük pártfogolt király parancsolt. Egy pár szigorúbb parancsolat, itt-ott némi — tán csak kénytelenségből származó — mellőztetés elég volt arra, hogy föllázadjanak.

Az isteni gondviselés őrködött hazánk fölött, hogy a hatalmas oligarchák nem egy időben s nem együttesen,

---

[1]) W. X. 296., 369. stb. l. Eddig történetíróink azt tartották, hogy I. Lóránt Adorján ostrománál 1294-ben elesett. Volt is rá okuk, mert egy 1296-iki oklevél »tempore extirpationis Rorandi infidelis« szavakkal él (F. VII/4. 239.). De ez oklevél hamisítvány. Van más három kétségtelen hitelű levelünk, s ezek szerint I. Lóránt 1296-ban, 1298-ban, sőt 1301-ben is az élők sorában említtetik. W. X. 233.; F. VII/5. 502., az évsz. kiigazítandó 1298-ra; F. VI/2. 326. — [2]) F. VII/5. 502. — [3]) F. VII/2. 326. — [4]) A. I. 131—33.

hanem külön támadtak a nemzetet egységesítő királyi hatalomra. Máskor a Csák és Aba nemzetség egy része, máskor a Kőszegiek, ismét máskor a Barsa-nemzetség és szövetségesei. E nélkűl talán széthullott volna nemzetünk.

Kopasz nádor 1316-ban az Ákos nemzetség Erne-ágával, Petnefia Péter, zempléni főispánnal, Lotárd bán fiaival és másokkal szövetkezve ütött pártot királya ellen.

E lázadás megsemmisíté a Barsa nemzetség nagyra nőtt ágát. Kopasz Debreczennél vereséget szenvedett; Adorján, majd Sólyomkő várába menekűlt, de a királyi seregek az elsőt megvívták, a másodikat kiéheztették.[1]) Kénytelen volt magát kegyelemre megadni s megalázottan, fogolyképen jelent meg királya előtt. Ez megkímélte ugyan életét,[2]) de kegyelmébe soha vissza nem fogadta, noha 1320-ban még élt.[3])

Kopasz fia, II. Bekcs, testvére, I. Beke, I. Lóránt és (I.) Vook László fiai osztoztak Kopasz sorsában. I. Beke szintén kegyelmet nyert, de sohasem kapta vissza méltóságait s megbélyegzett maradt. I. László fiai — úgy tetszik — sohasem békűltek ki, III. István magtalanúl húnyt el, s nemsokára csak régi öregek emlegették még a Barsa nemzetség üstökösként fel- s letűnő dicsőségét.[4])

Pár szót még Kopasz nádor ágának birtokairól.

Hol estek ez ág ősi birtokai? ismeretlen. Nagyra emelkedésük korszakában bírt jószágaik legnagyobbrészt Biharmegyében estek. Itt az övék volt Körösszeg (tán ősi fészkük), a Körös és Adorján vára a Berettyó mellett.[5]) Ugyancsak itt esett Sólyomkő nevű váruk, de vajjon a Sebes- vagy Fekete-Körös mentén eső két Sólyomkő vára közűl melyik volt az övék? biztosan el nem dönthető.[6]) A Sebes-Körös és Hévjó (most Pecze) mentén az övék volt Teleki, másként Ősi falu (a mai Várad-Ősi puszta egy része).[7]) Beke 1300-ban kapta nejével a Bihar mellett eső Alba falut.[8])

---

[1]) Száz. 1888. 141—48. — [2]) Nem végezték ki, mint eddig hittük. V. ö. Száz. 1882. 54. l. — [3]) A. I. 584.; »Kopaz et Beke tortuosis serpentibus nequiores« Z. I. 173. — [4]) Száz. 1882. 151—55. — [5]) A. IV. 91. Orsz. Ltár Dl. 31063. — [6]) A. I. 107. — [7]) A. IV. 91. — [8]) W. X. 378.

A Fekete-Körös völgyében jókora darab földterület az ő idejükben széplaki terület néven szintén birtokuk volt, még pedig — úgy látszik — ősi javuk, mert hacsak I. Károlytól kapták volna, akkor bajosan hagyományozhatta volna III. István a váradi egyháznak. E birtok után kellett a váradi püspöknek III. István özvegyének az ő hozománya fejében bizonyos csomó pénzt fizetni; 50 márkát ajánlottak is, de az özvegy ezt keveselte.[1])

Szintén Biharmegyében bírták még egy ideig Gáborján monostorát (most Gáborján) és Orosit (most puszta Zsadány és Okány közt). Mindkettő szerzett birtok volt. Az előbbit 1285-ben odaajándékozták Rafain bánnak,[2]) az utóbbit 1284-ben Dés és Dénes testvéreknek.[3])

A szomszéd Krasznamegyében Valkó várról mondja egy oklevél, hogy II. Bekcs parancsolt benne; ennek közelében esett egy Durguechnek írt, ma már ismeretlen váruk is.[4])

Feljebb Szatmármegyében I. Beke 1300-tól kezdve bírta neje után Mérket[5]) s 1312-ben Szamosszeget.[6]) Ugyanő Ugocsamegyében egy ideig Szőllős várost (1307-ben kapta) és Nyaláb várát birta tartozékaival együtt.[7]) Szabolcsban pedig az 1300-ban kapott Böszörményt.

Borsodban is volt I. Istvánnak egy Scynne (alkalmasint a mai Sennye puszta Sajó-Vámostól északra) nevű birtoka, de ezt még 1282-ben odaajándékozta.[8])

Azon nagy szerepet tekintve, melyet Kopasz nádor ága játszott, a mennyit birtokviszonyairól tudunk, kevés. A másik — a Nadányi-ágnak — ellenben birtokait ismerjük; de az kevés, jobban mondva semmi, a mit a közéletben való szerepléséről (ez időszakban) tudunk.

Mindenek előtt azonban igazolnunk kell, miért sorozzuk a Nadányi családot a Barsa nemzetséghez? Említők fentebb, hogy a Barsa nemzetség fészke a Sebes-Körös és a Berettyó közt, Biharmegye nyugati szélén állott. S íme ott a

[1]) Száz. 1888. 154. — [2]) Száz. 1888. 154. ; Z. I. 63. — [3]) W. XII. 427. — [4]) A. I. 522. — [5]) W. X. 378. — [6]) A. I. 250. — [7]) A. I. 131—33.; II. 264. — [8]) Kár. I. 15. Fejér hibásan írja Szirmának (V/3. 121.).

XIV. századnak elején feltűnik a Nadányi család; egyik tagja Barsa nevet visel; ősi jószáguk az itt eső Barsa helység (mert leánynegyedet kell belőle adni), hozzá még a család legrégibb tagjának neve Apa,[1]) s mi sem akadályoz bennünket azon véleményben, hogy ez a váradi regestrum 247. sz. előforduló Barsa nembeli Apával egy. Ennyi jel, bárha külön-külön véve nem döntő, együtt véve nem csalhat.

A Nadányi család, mint a nemzedékrenden látható, a XIV. század elején két ágra volt szakadva: I. Apa és I. Apaj ivadékaira.[2]) Legelőbb I. Miklós fordúl elő, a ki Hont-pázmány Ders leányát vette nőül, s apósától, meg annak fiától a Berettyó mellett eső, akkor nagy jövedelmű Bolcshida (most Bócs puszta Berettyó-Szentmárton mellett) helység felét kapta, s még két ekényi a Berettyó jobb partján eső földet is szerzett. Később 1323 körül az Ujhelyiek ősei megtámadták őt ezen birtokban, de látván I. Miklós igazságát, Lampert országbiró előtt szintén beleegyeznek Bolcshida átengedésébe.

1321-ben I. Apa fiai I. Apaj akkor élő ivadékaival, I. Barsával, II. Jánossal és I. Istvánnal birtokaikon megosztozkodtak. Az oklevél-kivonat nem sorolja föl a birtokokat, de egy másik 1381-iki oklevél elárulja, hogy az 1323-ban elhúnyt I. Miklós hol kapott ekkor részbirtokokat. Ezek voltak: Kovácsi (ma is a Nadányi családé; mostani neve Puszta-Kovácsi), Szentdénes, Apamolna, Thoskereki (mind Kovácsi mellett estek Biharmegyében), Győrös (ugyancsak Biharmegyében, Tenkétől délnyugatra); Békésmegyében: Apróhalomháza (most Póhalom puszta), Füzes-Gyarmat, Nadány (ma Körös-Ladány), Süvítő, Méhes (most puszták Körös-Ladánytól délre), Varsánegyháza, Szentmihály-egyháza, Bucsa (Ványa mellett) és Két-Barsa. Azon körülmény, hogy ezek I. Apa ivadékainak kihalta után I. Apaj ivadékaira szálltak, s hogy 1381-ben még I. Apa nejének hozományát is ki kellett belő-

---

[1]) Adatainkat a nemzedékrendnél érintett oklevélből veszszük. Orsz. Lt. Dl. 37180. — [2]) Hogy ez Apa és Apaj (Opoj) egy személy volna, azt az 1321-iki osztálylevél teljesen kirekeszti:

lük fizetni, mutatja, hogy e javakat I. Apa és I. Apaj atyja, az ismeretlen közös ős is birta.

Az osztály megtörténte után I. Apaj ivadékai arra fordították szorgos figyelmüket, hogy I. Apának pazarlásra hajlandó fiait vagy unokáit javaik másnak való elidegenítésében megakadályozzák. 1326-ban, 1343-ban, 1358-ban és 1369-ben egymásután tiltakoznak a váradi hiteles helyeken »egynembelieik« ellen. 1364-ben pedig az I. Lászlótól elzálogosított kovácsii, sáros-bolcshidai és thoskereki részbirtokot Nadányi (IV.) Miklós maga pénzén váltja vissza.

Vigyázatos gondjuk nem veszett kárba, mert midőn I. Apa-ága III. Jánosban csakugyan kihalt, bár a király jószágait már eladományozta, IV. Miklósnak mégis sikerült okleveleinek előmutatásával az adományozást megsemmisíteni és a birtokokat I. Apaj-ágának megkeríteni.

A család további története már nem tartozik hozzánk. Csak azt jegyezzük még meg, hogy a Nadányi család hagyománya II. László erdélyi vajda voltáról csak félig igaz, mert vajda volt ugyan, de csupán al-vajda.

A Barsa nem egyik töredéke Borsodmegyében Tilajon lakott. Apos (Opus) nevű tagja 1267 táján egy tilaji udvarházért és három ekényi földért perelt. E pert meg is nyerte, s fia, Radnót (Renolth), az erre vonatkozó levelet 1279-ben átíratta.[1])

---

[1]) Századok 1874. 511—12.

Bár l. Baár-Kalán.

BECSE-GERGELY.

(Bechagregorium [1]) Bechegregor [2]) Beche et Gregorii [3]) Bechegereger [4]).)

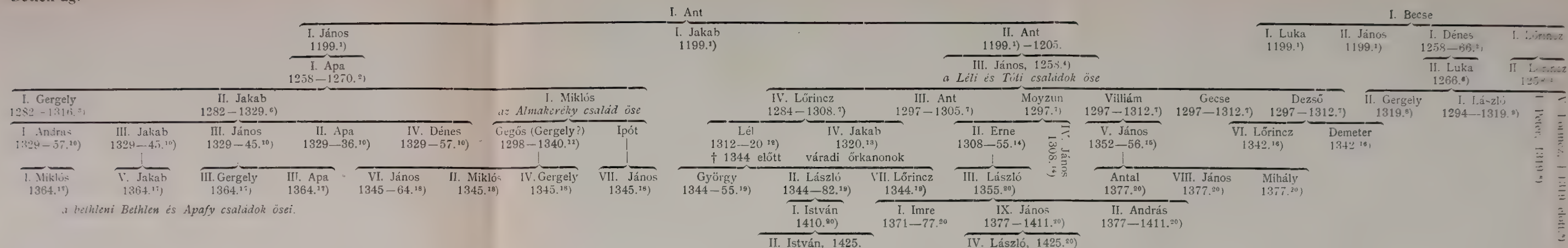
Története.

Egyike hazánk legnevezetesebb nemzetségeinek. Ivadékai a XII. századtól kezdve napjainkig mindig az ország főurai közé tartoztak, olykor-olykor, kivált az erdélyi részeken vezérszerepet vittek. Elég ennek bizonyítása végett hivatkozni arra, hogy mint a táblázaton látható, ebből sarjadtak ki a Bethleni Bethlen, az Apanagyfalusi Apafy, az Almakeréky, a Léli Tóti, a Nemegyey, Somkeréky és Virágosberky családok. Első pillanatra ugyan vakmerőnek tetszik ez utóbbi 3 családnak a Becse-Gergely nemzetséghez való sorozása, mert van egy 1364-iki oklevél, mely szerint a Bethleni Bethlenek tagadták, hogy ők a Virágosberkyekkel »in linea generationis (Fejérnél hibásan quartationis!) divisionali« állanának.[5]) De itt csak félig volt igazuk, mert vannak más okleveleink, a melyek a közös származást kétségtelenné teszik. Igy pl. 1298-ban I. Apa fiai és I. Becse fia, I. Gilét együtt adják el a biharmegyei Balk, most Bályog falut.[5]) 1304-ben pedig Becse fiai I. Apa fiaival együttesen örökölik a magtalanúl elhunyt Dénes fiai Dénes és Bertalan birtokait, sőt mi több, együttesen fizetik ki az elhunytak özvegyeinek, Erkedy

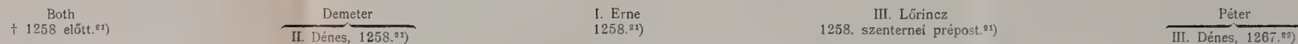
---

[1]) F. IV 2. 461.; W. III. 172. — [2]) F. V.3. 185.; A hg. Esterházy cs. kismartoni levéltára (Bunyitay V. közlése); Z. II. 132. — [3]) Kismartoni lev. tár. — [4]) Z. II. 42. — [5]) F. VI 2. 152.

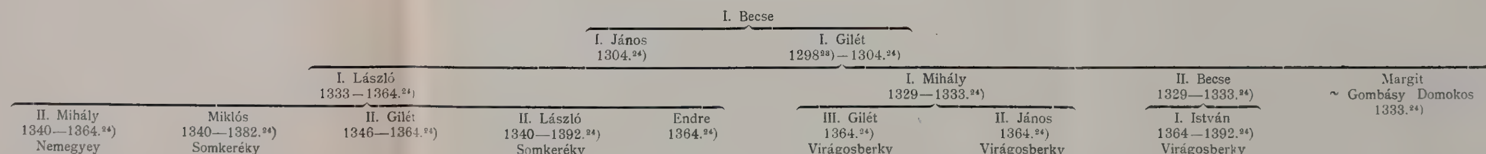
Betlen-ág.

Egyes tagok.

Somkeréky-ág.

[1]) Kn. I. 160—1. — [2]) F. IV/2. 461., VII/4. 121.; W. VIII. 155. — [3]) F. IV/2. 461—2., IV/3. 326., 538.; W. VIII. 290., 308. — [4]) F. IV/2. 461—2. — [5]) W. VIII. 155. — [6]) F. V/3. 185.; W. XII. 388.; H. O. VIII. 417. Orsz. ltár. (Erd. fisc. ltár. X. 6.) Kismartoni levéltár, gr. Teleky oklevéltár 28.; A. V. 329., VI. 530.; F. VIII/1. 564., V/3. 258. — [7]) Kn. II. 176., V/3. 268. Kismartoni lev. t. — [8]) Orsz. ltár. D. L. 1950. — [9]) Kismartoni ltár.; H. O. VIII. 417. — [10]) Teleki oklevlt. 28., 41.; W. XII. 389.; A. II. 484. — [11]) Kismartoni lev. t.; Kn. II. 701.; Z. I. 180. — [12]) Kismartoni ltár.; Kn. II. 701.; Z. I. 180. — [13]) Z. I. 180. — [14]) Kismartoni ltár.; A. VI. 356. — [15]) A. V. 617., VI. 356.; F. IX/6. 76. — [16]) Z. II. 42., 50. — [17]) Teleki okltár. 133. — [18]) A. IV. 497. A. V. 329. — [19]) Kismartoni ltár.; Z. II. 132. — [20]) Justh család ltára a Nemzeti Muzeumban. — [21]) F. IV/2. 461., VII/4. 121.; W. VIII. 155. — [22]) W. III. 172. — [23]) F. VI/2. 152. — [24]) Gróf Teleki cs. oklevéltára 28., 42., 46., 117., 123., 130., 133. II.

(214. és 215. oldal közé.)

János leányainak hozományát.[1]) Ez pedig lehetetlen, ha I. Becse fiai nem tartoznak a Becse-Gergely nemzetséghez. A Bethleni Bethlenek 1364-iki állítása csak annyiban igaz, hogy akkor már nem voltak osztályos (divisionalis) vérségben, mert birtokaikat jó régen elkülönözték, de kétségtelenűl egy őstől származottak voltak.

Kell-e igazolnunk, miért irtuk a nemzetség nevét Becse-Gergelynek, holott eddig történetiróink Becsegregort vagy Bechagregort ismertek? A nemzetségnévnek a czímben látható kiirásmódjai előre is mellettünk szólanak, mert hisz mindinkább közelednek a mi kiirásmódunkhoz (Bechegereger). Aztán pedig a Gregor név nem volt egyszerű függeléke a Becse névnek, hanem külön személyt jelez, s nem értjük, miért kellene a középkori irók pontatlanságát követve azt latinosan s nem magyarosan irni? Ha pedig külön személyt jelez e Gregor név, mért nem volna szabad azt a mai kiejtés szerint Gergelynek írnunk? Ha a középkori irásmódot mindenben meg kellene tartanunk, akkor az erdélyi Gergelyfáját ma is Gregorfaya-nak kellene írnunk, mert hisz temérdek oklevélben így fordul az elő.

A XIII. század végén, mikor Kézai az ő könyvét irta, a Becse-Gergely nemzetség őseiről, Becséről és Gergelyről azt beszélték, hogy ők tartották a görög császári udvarban III. Béla királyunkat.[2]) Ha ez igaz, akkor úgy kell azt értenünk, hogy 1164-ben ők kisérték ki a királyi ifjút s mint udvarmesterei vagy nevelői mellette valának.

Ugyancsak Kézai jegyzi föl, s a Képes Krónika utána mondja (vagy a közös forrásból ő is felemlíti), hogy a Becse-Gergely nemzetség Francziaországból származik s egy a XIII. században sokszor emlegetett Cornes Vilmos nevű lovaggal rokon vala.[3]) E Cornes Vilmos (Guillaume le Cornu) Anjou Károlynak, az 1266 óta szicziliai (nápolyi) királynak tengerésze vala.[4])

Szívesen elfogadjuk Kézainak állítását a Cornes Vilmossal való rokonságról, de a Becse-Gergely nemzetség idegen

---

[1]) Teleki okltár. 28. — [2]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 89. — [3]) U. o. II. 95., 131. — [4]) Pauler i. m. II. 774.

voltáról szólóban kételkedünk. A Becse-Gergely nemzetség ágazatain oly sűrűn jelennek meg a Becse, Both, Ant, Apa, Gecse, Dezső, Lél, Gegős ősmagyar nevek, hogy idegen származású családnál azoknak mindjárt kezdetben való sűrű használatát bajos feltételeznünk. A Hahót, Héder, Vezekény, Hermann nemzetségek példája arra tanít bennünket, hogy náluk az idegen nevek nagyon nehezen halnak ki. A Becse-Gergelynél ellenben csak a XIII. század végén élő Villiám név (tán Cornes Vilmos kedvéért adták?) emlékeztetne az idegen származásra, pedig ha e nemzetség idegen, akkor megfordítva az első neveknek kellene franczia hangzásúaknak lenniök.

De honnan eredt akkor a franczia származás meséje? Először is a soha ki nem haló emberi hiúságból.

Aztán okot szolgáltathatott erre az, ha, a mint könynyen feltehető, a Becse-Gergely nemzetség egyik tagja valami franczia nőt vett el feleségűl. III. Béla, Imre, II. Endre franczia, spanyol, német származású feleségei mindíg hoztak magukkal egy-egy udvarhölgyet hazájukból, s Csák Miklós, Ugrin esztergomi érsek testvére, rá a példa, hogy a magyar főurak szívesen választottak közülök élettársat. Ha már most a Becse-Gergely nem egyik tagjától nőűl vett franczia hölgy Cornes Vilmos rokona volt, megvolt a franczia atyafiság s nem is kellett több csak kiterjeszteni azt a női ágról a férfi-ágra.

A nemzetség hírnevével nem áll arányban az a kevés adat, mely a nemzetség XIII. századbeli szerepléséről fönnmaradt. Ilyen az, hogy II. Ant II. Endre királyunk korában a szentföldre zarándokolni készűlt — s ennélfogva, mint az akkoriban természetes volt, végrendeletet tett.[1]) — Később I. Apa az V. István pártján álló főurak (barones) egyike volt és 1266-ban a Kömlődön tartott tanácskozáson 5 más főúrral együtt fogott biró vala a veszprémi püspök és Márton comes között Tátika váráért folyt régi perben.[2]) Talán nem csalódunk, ha azt véljük, hogy I. Apa ezen pártállásáért veszítette el a csepelszigeti Becse helységet s utódai 1297-ben csak nagy erőfeszítéssel tudták azt visszaszerezni.[3])

---

[1]) Kismartoni ltár. — [2]) F. IV 3. 326. — [3]) Kismartoni ltár.

IV. László zavargó uralkodása alatt csak annyiban említik őket, hogy egyik ősi birtokukat visszaszerzik.[1]) Kegyben állottak III. Endrénél is; az ő idejében több sérelmüket orvosolják, ámbár ez III. Endre idejében, qui solus iustitiam colebat, mint egy oklevél megjegyzi, minden külön kegy nélkűl is megtörténhetett.

A XIV. század két első évtizedének zavarait, melyek annyi nagy családot elsepertek, a Becse-Gergelyek minden baj nélkűl élték keresztűl. Elvesztik ugyan egyik-másik uradalmukat, de utóbb visszakerűl hozzájuk.[2]) Abból, hogy 1315-ben László erdélyi vajda fiainak népei a Bethlen-ág birtokait pusztítják,[3]) talán joggal következtethetjük, hogy ezek lázadásában részt venni vonakodtak. Különösebb érdemeket ez időszakban csak Mayzun fia II. Erne (a Bethlen-ágból) szerzett, úgy hogy ezekre való tekintetből I. Károly király két elkobzott (vagy csak elveszett) jószágukat adta vissza neki.[4]) Erne unokatestvére, V. János szintén közszolgálatban állott, s ezért — bár sikertelenűl — adományban részesűlt. 1356 előtt Komárommegyének alispánja volt, ez évben pedig békéltető a Némay, Szakállasy, Tajnay és Konkoly Thege családok közt Vék, Aba és Konkoly határjárásánál.[5]) 1352-ben ez V. János jogot tartott Keszi komárommegyei helységhez.[6]) Ellenben Dezső fiai V. Lőrincz erőszakoskodása miatt tönkre jutottak.[7])

A Becse-Gergely nemzetség multjával monostoraink közűl három áll kapcsolatban, de melyik a közös nemzetségi monostor? azt bajos megmondani. Erdélyben a Szamos mentén Betlenben állott az első. Virágzott a tatárjárás előtt,[8]) de — mint látszik — a tatár pusztítás elsöpré, mert többé nincs róla emlékezet. Vidékét csakis I. Apa és fiai birták, s így a nemzetség közös monostorának nem tarthatjuk. A másik Péter-monostora volt. Csak annyit tudunk róla, hogy kegyuraságáról Becsefia I. Dénes lemondott.[9]) A harmadik az

[1]) W. XII. 388. — [2]) A. IV. 6. — [3]) F. VIII/1. 565. — [4]) A. VI. 356. — [5]) Z. II. 42., 50. — [6]) Orsz. ltár. D. L. 4280. — [7]) Z. II. 42., 50. — [8]) W. II. 28., 33. — [9]) F. IV/3. 462. Egy volt-e a csongrádmegyei s a mostani Péteri helyén állott Péter-monostorával?

aradmegyei Boros-Jenő mellett, ettől keletre, a Körös folyó és Mokra hegy között esett, oly különös módon, hogy a monostor maga még az egri egyházmegyéhez, de a vele szemben, a Fehér-Körös jobbpartján eső falu már a váradi egyházmegyéhez tartozott.[1]) E Dénes-monostora azonban — legalább látszólag — csak 1199-ben kerül a Becse-Gergely nemzetség kezébe. Ez évben Imre királyunk elveszi annak kegyuraságát Becse fiaitól, Lukától és Jánostól és I. Ant fiainak adja.[2]) Csakhogy a monostor kegyuraságától megfosztott I. Luka és I. János szintén a Becse-Gergely nem tagjai valának. Innen van, hogy 1258-ban I. Becsének I. Dénes nevű fia késő vénségében, II. Lőrinczczel együtt, pert indít a Dénes-monostora kegyuraságában való részességért, s oly erősen követelik azt, hogy már-már párbajra került a dolog. A perre valószinűleg az szolgáltatott okot, hogy 1199-ben a király csak I. Lukától és Jánostól vette el a kegyúri jogot, de az akkor még kiskorú I. Dénestől s I. Lőrincztől nem.

Mindamellett, hogy az 1258-iki királyi itélet a dénesmonostori kegyuraságot a Bethlen-ágnak biztosította, később újra meg újra elvesztették azt. III. András egy keltezetlen levele szerint I. Gergely panaszkodott, hogy I. Dénes unokája, II. Lukafia I. László erővel elfoglalta tőle Dénes-monostorát. Mikor kelt ez eddig már négyszer is kiadott[3]) oklevél? meghatározza egy, az Apafy család elenchusában említett itélőlevél, mely szerint Apor mester országbiró (az elenchus szerint a király hopmestere) 1294-ben itélte oda Dénes-monostora kegyuraságát Apa fiainak, Gergelynek és Jakabnak.[4]) A király bizonyára ezután parancsolta meg, hogy a kegyuraságba Gergelyt vissza kell helyezni.

A XIV. század elején I. Antnak egy másik ivadéka, Lél, igyekszik a dénesmonostori kegyuraságot magának biztosítani. 1315-ben ő és nagybátyja átiratják Imre királynak e jogra vonatkozó levelét[5]) s ennek alapján visszapereli azt ismét II. Lukafia I. Lászlótól, három év múlva pedig kinyeri

---

[1]) V. ö. Monum. Vatic. S. I. T. III. — [2]) Kn. I. 160—61. — [3]) F. III/2. 439.; VII/4. 253.; W. V. 246.; H. O. VIII. 417. — [4]) Orsz. ltár (Erd. fisc. ltár X. b). — [5]) Kn. II. 701. (Fejér hibásan az 1215. évnél közli VII/5. 219.).

a királytól azon, a pankotai és déznai várnagyhoz szóló parancsolatot, hogy a kegyuraság minden jogaiba ő (Lél) helyezendő be.[1]) 1344-ben özvegye és gyermekei biztosítják magukat ekkép visszaszerzett jogaikban[2]) s ez a nagy igyekezet világosan mutatja, hogy a kegyurak a monostor szerzeteseitől és népeitől nem megvetendő tiszteletdíjat kaptak.

Egyik legrégibb pálos-kolostorunk, az 1270 táján épült; az eszenyi, szintén e nem egyik jelesének I. Apának köszöni keletkezését.[3])

Nagy érdemei voltak a Becse-Gergely nemzetségnek hazánk keleti részeinek benépesítésében. 1258-ban úgy intézkednek, hogy I. Dénes Tomany nevű birtokukon (az aradmegyei Boros-Jenőtől északkeletre) falut telepíthessen.[4]) 1316 után a Léli és Tóti család népesíti be a biharmegyei Fekete-Tót és Kávásd helységeket, melyek 1316-ban lakatlanok voltak. A kegyuraságuk alatt álló Dénes-monostorának birtokaira a régibb magyar lakosokon kívül oláhokat is telepítettek le.[5])

Erdélyben, a Nagy-Szamos mentén, Rettegtől keletre, szintén sokat tettek a vidék polgárosítására. A Nagy-Szamosnak Naszód felé terjedő völgyében addig tartanak a magyar helynevek, a meddig hajdan az ő birtokaik nyúltanak. Majdnem biztosra vehető, hogy azon négy völgyet is, melyben ma Almakerék, Keresd, Bese, Földszin, Szász-Újfalu és Rudaly községek állanak (Segesvártól délnyugatra), s a melyet a szász helységek és székek egészen körűl ölelnek, még abban az időben kapta a nemzetség, mikor még néptelenek voltak, mert ha a szászok már betették volna oda a lábukat, s külön önálló községeket alkothattak volna, akkor magyar főurak, hozzá még ily összefüggő területben, meg nem kapják. A Becse-Gergely nemzetség védte meg e kis területet attól, hogy a szászságba be nem olvadt; már 1322-ben igazolták, hogy e birtokaik Fehérmegyéhez tartoznak,[6]) 1340-ben pedig a szebeni szék szász tisztviselői is elismerik, hogy e 6 helység valaha I. Apáé volt, s visszaadják azt I. Apa unokáinak.[7])

[1]) Z. II. 132. — [2]) U. o. — [3]) Urkb. z. Gesch. d. d. in Sieb. II. 326. — [4]) F. IV/2. 462. — [5]) Justh-levéltár (Nemzeti Múzeum) az 1382-ik évnél. Z. II. 132. — [6]) F. X/3. 288. — [7]) A. IV. 6.

Birtokai.

A Becse-Gergely nemzetség birtokai egymástól távol, sokszor nagyon távol estek, s valamint területileg, ép úgy történetük közt sincs összefüggés. Legczélszerűbb lesz tehát nyugatról keletre haladva egyenkint felsorolni e jószágokat, s mindjárt hozzáfűzni azt, a mit róla tudunk.

Komárommegyében, a Csallóközben, Rév-Komárom városától nyugatra esett legnyugatibb jószáguk, a mai Nagy-Lél. Ez a Bethlen-ágbeli III. Jánosé volt már 1287 előtt. A mellette eső Szeg földet a meg nem fizetett tizedek miatt elvesztette s az kárpótlásúl az esztergomi egyháznak jutott, de Lodomér 1287-ben fiainak visszaadá.[1]) E Lél helység határa átnyúlt a Duna jobbpartjára is és 1297-ben Lovaddal (Louod) volt határos.[2]) A XIV. század egész folyamán és a XV. század első felében folyton III. János ivadékainak kezén találjuk e helységet s azért ezeket a dunamellékiek folyton Lélieknek nevezik, pl. III. János összes fiait, V. Jánost, II. Ernét, Györgyöt, III. László fiait stb., noha ugyanezeket a tiszántúliak (pl. a váradi vagy aradi káptalan) itt eső Fekete-Tót nevű jószágukról Tótiaknak hivták.[3])

A Léli-Tóti-család számos tagból állván, természetesen, hogy az egész Lél helység nem sokáig maradt a család kezén. Sok közt könnyen akadt megszorúlt családtag, a ki birtokának eladására volt kényszerítve. S ezért 1344-ben már egy Lászlófia Ábrahám nevű nemesnek is van része Lélen; 1390-ben pedig világosan mondja egy oklevél, hogy II. Erne unokái Lélnek csak egy részét bírják. Ugyanezen 1390-iki oklevél szerint Zsigmond király tekintetbe véve II. Erne unokáinak, IX. Jánosnak és II. Andrásnak hű szolgálatait, Lélen hetivásár tartásra ad szabadalmat.[4]) Léllel csaknem határos N.- és K.-Keszi. 1352-ben V. János e Keszi részéhez jogot tartott.[5])

---

[1]) Kn. II. 176—77.; F. V/3. 268. — [2]) H. O. VI. 423. — [3]) 1344., 1411., 1414., 1377., 1382., 1406., 1410-iki oklevelek a Justh-levéltárban (Nemzeti Múzeum). — [4]) 1411-iki okl. a Justh-ltárban (Nemz. Múzeum.) — [5]) Orsz. lt. D. O. 4280.

Esztergomtól délnyugatra, Csolnok és Mogyorós közt állott valaha Berény falu. Itt levő földjét és itt lakó 8 szolgáját 1266-ban adta el I. Dénes fiával, II. Lukával együtt.[1])

A Duna mentén lefelé tartva a csepelszigeti Becse helységet jelölhetjük meg, mint olyat, mely a Becse-Gergely nemzetségé volt. A Névtelen és az oklevelek bizonysága szerint, az egész Csepelsziget a királyi ház számára kiváltkép visszatartott birtok volt. Nagy kitüntetés s az Árpádház érdekében nagy szolgálatok jutalma volt tehát, midőn a Becse-Gergely nemzetség számára mégis kiszakították egy darab földet. Alig kételkedhetünk benne, hogy e helységet aztán a Becse-Gergely nemzetség egyik tagjáról, talán épp a névadóról nevezték el Becsének. II. Endre korában már a nemzetségé volt és II. Ant a szentföldre készűlvén, úgy rendelkezett róla, hogy, ha az ő egyenes ivadéka kihalna, akkor rokonainak adassék. Ivadéka nem halt ki, s mégis csaknem elvesztették. V. István uralkodása alatt bizonyos Pálnak fiai, József, Ábrahám, Jób, István és János, erőszakkal lefoglalták azt a maguk számára. Kún László idejében a Becse-Gergelyek nem tudtak örökségükhöz jutni, hanem III. Endre idejében hozzáfogtak igazságuk kereséséhez. I. Apa fiai: Gergely és Jakab; Luka fia László; III. János fiai: IV. Lőrincz, III. Ant, Moyzun, Villiám Gecse és Dezső. Pál fiai azzal védték magukat, hogy Becse helységet még IV. Béla itélte oda nekik, de az itélő-levelet nem tudták felmutatni. Aztán azt mondották, hogy ha 4 Becse-Gergely nemzetségbeli, IV. Lőrincz, III. Ant, Gecse és László, meg mer esküdni, hogy Becse az övék, átengedik nekik. De az esküre sem volt szükség, mert midőn a hivatalos megbizottak a helyszinén megjelentek, Pál fiai azt mondották, hogy, ha csak az ekkor körüljárt területet kivánják a Becse-Gergelyek, ők azt eskü nélkül is átengedik. A király az így eldőlt pert azután 1297-ben oklevélbe foglaltatta, s ekkép a Becse-Gergely nemzetséget Becse helység birtokában megerősítette.[2])

---

[1]) W. VIII. 156. — [2]) A király itélőlevelét a Becse-Gergelyek három ízben (1312 előtt, 1312-ben és 1344-ben) iratták át. Az utolsó átirat a hg. Esterházy cs. kismartoni ltárában. Bunyitay V. közlése.

Az így visszaszerzett községet a Becse-Gergelyek tettleg 1308-ig birták. Ez évben a Bethlen-ág összes akkor élő tagjai 50 márkáért zálogba vetik azt a gyorsan nagy gazdagságra és hatalomra emelkedett Csatafia Imrének, a Becsey és Báthmonostory Töttös család megalapítójának. Csatafia Imre különben nem volt egészen idegen hozzájuk, mert valamelyik Becse-Gergely leányt vevén nőül, »proximus videlicet gener ipsorum«-nak nevezi őt az oklevél.[1])

Lejjebb, de ugyancsak a Duna mentén, Tolnamegye déli részén két Becse-Gergely nembelinek volt birtoka. Peterd nevű helységet Both comes birta, az ettől északra eső Fel-Öröst pedig III. Dénes (l. az egyes tagok közt). Fel-Örös 1267-ben még III. Dénesé volt, de Peterdet Both halála után özvegye a szekszárdi apátságnak adta. A határjárásból könnyű meghatározni, hogy e két helység Báttaszéktől északnyugatra, a mai Mórágy és Alsó-Nána közt esett,[2]) de már rég elpusztúlt.

Tiszántúl a Körös-Marosközén estek birtokai. Ezek közt első volt Püly (Pyl), ma Nagy-Pély, Gyulától délre. IV. László idejében valami Wanchuk nevű kúnnak özvegye I. Apa fiaitól, Gergelytől és Jakabtól elfoglalta, de 1283-ban a király visszaadatja nekik.[3]) E falu neve nagyon hasonlit az Aradtól északnyugatra feküdt Pél s később Jász-Pél faluhoz, de ezt nem írták »Pyl«-nek, hanem Pelnek, vagy Peelnek.

Kissé odább a Fekete-Körös mentében három birtokuk volt a Becse-Gergely nemzetségnek. Az első ezek közűl a mai Ant és Baj közt eső Keményfok pusztán volt s a XIII. és XIV. században Bot-Keménye (Bothkemene), később Mártontelke nevet viselt. Megkülönböztető nevét azon Both comestől vehette, kinek birtokait a többi Becse-Gergelyek 1258 előtt örökölték. 1320-ban Lél és testvére, Jakab haszonbérbe adták Izsákay Zoárdnak[4]) s ettől kezdve azok folyton ügyekeztek, hogy e helységet egészen a maguk kezére kerítsék, mert Bajhoz (a Zoárd nemzetség ősi birtokához)

---

[1]) Kismartoni ltár. Tagányi úr közlése. — [2]) W. III. 388. — [3]) W. XII. 388. — [4]) Z. I. 180—81.

közel esett. 1377-ben már az övék lett keleti, tehát éppen Baj felé eső része. 1406-ban a Tótiak egy része erősen tiltakozott az ellen, hogy Mártonteleke (csak e néven) másik felét Lél fia II. László az Izsákayaknak átengedte.[1])

A másik kettő volt Fekete-Tót és az ettől északra eső Kávásd. 1316-ban I. Apa fiai, Jakab és Gergely ezen közösen bírt helységeket egészen III. Antnak és Lélnek engedik át addig is, míg köztük az általános osztozkodás megtörténik. A váradi káptalan erről szóló levele az átengedett birtokot így jelöli meg: »Quasdam possessiones communes Toty et Kavastelek vocatas iuxta monasterium Batur (ma Fekete-Bátor) et nigrum Crisum existentes.«[2]) Nem lehet tehát kétség benne, hogy a mai Fekete-Tótról és Kávásdról van szó.

Hogy a XIV. század folyamán III. János ivadékait folyton Tótiaknak nevezik a tiszántúliak s így Fekete-Tót mindig birtokukban volt, már fentebb megjegyeztük.

A Fejér-Körös jobbpartján a régi Dénes-monostorával csaknem szemben feküdt Tamany vagy Tomany nevű nevezetes birtokuk, melynek a mai tamándi erdő őrzi emlékét. Ez az egyetlen, melynek a nemzetség tagjai közt való felosztását ismerjük. 1258-ban hat részre osztották, s ezek közűl I. Dénes szintén kapott egy részt, de úgy, hogy rokonai közűl I. Apa vagy III. Lőrincz (l. az egyes tagok közt) hozzáadnak még akkora területet, melyen II. Dénes falvat telepíthet. Teszik ezt tiszteletből II. Dénes hajlott kora és ősz haja iránt.[3])

Biharmegye északkeleti részén áll azon Balk, most Bályog nevű helység, melyet a Bethlen- és a Somkeréky-ág 1298-ban adott el Hégen fia Lászlónak.[4])

Fent, a hol a Tisza Beregmegyét elhagyni készűl, I. Apának két birtoka feküdt: Eszény és Agtelek.[5]) Később ez mind a kettő a Baksa nemzetség kezére került. (L. ezt.) Eszényt I. Apa fiai 1282-ben adták el. Ezt előzőleg I. Apa Eszényben pálos kolostort alapított.[6])

Legnagyobb terjedelműek voltak a Becse-Gergely nemzet-

---

[1]) 1377. és 1406-iki oklevelek a Justh-levéltárban. — [2]) 1382-iki okl. a Justh-ltárban. — [3]) F. IV 3. 462. — [4]) F. VI 2. 152. — [5]) W. VIII. 290., 308.; F. V/3. 185.; v. ö. u. o. 321., 510. — [6]) Urkb. z. G. d. D. in Sieb. II. 326.

ségnek erdélyi birtokai a Nagy-Szamos és a Nagy-Küküllő mentében. Előbbi helyen főhelyük volt Bethlen s e körűl még Füge, Nagyfalu (Apa-), Ketely, Bőd, Málom, Décse és több eddig meghatározhatatlan helység. A Nagy-Küküllő mentén főhelyük volt Almakerék, mellette estek Keresd, Bese, Földszin, Szász-Ujfalu, Rudály, tőle nyugatra Asszonylaka és Baromlaka.

Mikor szerezte meg e birtokokat a Bethlen-ág? ismeretlen. Egy 1340-iki oklevél mondja, hogy a küküllőmenti jószágokat már I. Apa birta.[1]) Abból, hogy 1269-ben a Bethlentől nyugatra eső Décse (Dycha) helységet megszerzi,[2]) következtethetjük, hogy a bethleni uradalmat is birta.

I. Apának három fia volt, de Miklós korán elhalván, két életben maradt fia és Miklóstól származó unokája, Gegős közt 1305-ben ment végbe az osztály ez összeállítás szerint:

I. Gergelyé lett:
Bethlen, Füge, Málom, Totesdi (?), Ujfalu (melyik?), Baromlaka, Isontelke (?) Keresd és Fecsentelke (Földszin?)
II. Jakabé lett:
Ketel, Bőd, Nagyfalu, Babos, Asszonylaka, Karácsontelke, usque Molsesd Bodin, Szekirbatha.
Gegősé lett:
Almakerék, Ujfalu és Besse.[3])

A szász vidéken eső birtokok védelme sok gondot adott a Bethlen és Almakeréky családnak. A szomszéd szász birtokosok vagy szabad községek nem szívesen látták, hogy közbeékelik magukat. Innen van, hogy 1336-ban Jakabfalvi Henning (Almakerék szomszédja) számos társaival együtt rárontott Almakerékre és ott nagy károkat okozott.[4]) 1345-ben az összes szász szomszédok támadtak meg az Almakerekyeket; a család nőtagjait bántalmazták, Rudályt és Szász-Ujfalut fölégették.[5]) Kevéssel utóbb Gegős fia VI. Jánosnak a valthidai és kapusi polgárokkal gyűlt meg a baja. 1349-ben pörben áll velük a Szász-Ujfaluhoz és Rudalyhoz tartozó Lápos nevű földért.[6])

---

[1]) A. IV. 497. — [2]) F. IV/3. 538. — [3]) Az oklevél, sajnos, csak másolatban maradt s ebben több helynév a felismerhetetlenségig el van ferdítve. Orsz. ltár D. h. 1688. — [4]) A. III. 250. — [5]) A. IV. 497. — [6]) A. V. 329.

Azt, hogy az almakeréki uradalmat egy ideig el is vesztették és csak 1340-ben adta azt vissza (hihetőleg a király szigorú parancsolatjára) a szebeni szék,[1]) már fentebb említők.

Szintén Erdélyben, a Nagy-Szamos és Besztercze folyók mentében, Bethlentől keletre estek a Somkeréky-ágnak birtokai. Ezek voltak: Beréte és Szekér-Beréte (ma Bréte Apa-Nagyfalutól északkeletre), aztán feljebb Egres, Sajó-Udvarhely, Somkerék, Kocs (a Besztercze folyó torkolatánál), Virágosberek (valószinűleg Magosmart) és Nemegye. Ezek közűl, ha megszorúltak, egyiket-másikat a Bethlen-ágnak vetették zálogba, de aztán visszaváltották, így 1329-ben Brétét és Egrest. Somkeréket 1333-ban I. László és testvérei átengedik sógoruknak, Gombási Domokosnak éltefogytáig tartó használatra. Harmincz év múlva kapták vissza, még pedig benépesítve, egyházzal ékesítve.[2])

1319-ben a Szilágy-Somlyótól keletre eső Szécs helység, ha csak minden jel nem csal, szintén a Becse-Gergely nemzetség birtoka lőn. Az bizonyos, hogy 1297-ben a Becse-Gergely nemzetségnek egy Lukafia László nevű tagja volt s ez közel rokona volt a Bethlen és Léli családnak. Ezekkel együtt perel a csepelszigeti Becse helységért, őt is kijelölik eskütételre, s az oklevél őt is világosan Becse-Gergely nembelinek mondja. Az itélőlevelet a váradi káptalan előtt 1312-ben átiratja[3]) és körülbelül ez időtájt kétszer is lefoglalja a maga számára Dénesmonostora kegyuraságát.

Ezen II. Lukafia I. Lászlóval 1319-ben újra találkozunk. Ez évben Medgyesy Miklós vajda (a Pok nemből) fiaival egyetemben neki és testvéreinek, II. Gergelynek és I. Péternek adja a Szilágy-Somlyó várához tartozott Szécs helységet. Érdemekül tudja be nekik, hogy az ő kedvéért és szolgálatáért Dunántúlt elhagyták, jószágaikat Henrik bán fiainak prédájára hagyták és hogy egyik testvérük, Lőrincz a mármarosi polgárokkal vívott csatában elesett.[4])

Felsorolván ekkép a Becse-Gergely nemzetséghez tartozó családokat, méltán kérdezheti egyik-másik történeti emlékeink

[1]) A. IV. 6. — [2]) Gr. Teleki-oklt. 28., 42., 46., 117., 123., 130., 133. l. — [3]) Hg. Esterházy cs. kismartoni ltára. — [4]) Orsz. levéltár D. L. 1950.

jó ismerőse, hol maradt a hírneves Becsey, később Báthmonostori Töttös család, holott ezt egy 1342-iki oklevél világosan Becse-Gergely nembelinek mondja? [1])

Jól ismertük mi is ez adatot, s mégis kénytelenek voltunk a Becseyeket e díszes sorból kihagyni, mert ezzel ellentétben van azon 1308-iki oklevél, mely szerint Becsey Imre Becsét a Becse-Gergely nembeliektől zálogba veszi. Ez világosan mondja, hogy Becsey Imre a Becse-Gergelyeknek »proximus videlicet gener ipsorum« volt,[2]) tehát csak női ágon tartozott hozzájuk.

Támogatja az 1308-iki oklevél állítását számos más oklevél, a melyek Becsey Imrét eleintén csak »serviens regis«-nek nevezik, s csak »dictus Bechey« néven emlegetik.[3]) A Becse-Gergely nemzetség tagjai sokkal magasabb méltóságban voltak, hogy sem őket ekkor tájt is csak »serviens regis« czímmel emlegessék. Ellenkezőleg még Lodomér érsek is hangsúlyozza »nobilitas«-ukat.[4]) Valószinűleg Becsey Imre eredetileg nem is volt nemes ember, hanem csak később lett azzá, mikor a szerencse szárnyaira vette.

Mikép történt mégis, hogy a Becse-Gergely nemzetség két tagja 1342-ben Becsey Töttöst az ő nemzetségükhöz tartozónak mondja? Maga az 1342-iki oklevél megfelel erre. Éppen akkor Léli Dezső fia, VI. Lőrincz valami erőszakoskodás miatt, melyet Dancs zólyomi főispán ellenében elkövetett, fej- és jószágvesztésre itéltetett. Ez éppen kapóra jött Becsey Töttösnek a végre, hogy hatalomra és gazdagságra vergődött családját még az ősi származás fényével is diszítse. III. Lőrincz megmentőjeként lépett fel. Lefizetett érette 100 márka ezüstöt az országbirónak és Dancsnak, azonkívül 100 márkát adott neki Bátmonostoron (soha nem is birt)[5]) és Becsén levő részjószágaiért; nagyon természetes, hogy hála fejében VI. Lőrincz és testvére, Demeter elfogadták őt Becse-Gergely nembelinek.

Nem első eset volt, nem is utolsó.

---

[1]) Z. II. 42. — [2]) A Hg. Esterházy cs. ltár Kismartonban. — [3]) Z. I. 134., 155., 157., 192., 198., 200., 201., 210., 216., 221.; A. I. 252. — [4]) Kn. II. 176. — [5]) V. ö. Z. I. 162., 236—37.

BEICZ.

(Beych.)

Ugyanilyen nevű község Vasmegyében Rumtól keletre fekszik. A Beicz nemzetség tagjai közűl a XIII. században Farkas tett szert kiváló nemzetségre. Mint székesfehérvári prépost és alkanczellár IV. Bélának nagyon kedves embere volt. Ezért aztán a zágrábi káptalan 1263-ban püspökévé választotta, azonban a Bancsa István biborostól támogatott Timót zalai főesperessel szemben nem birta megnyerni a pápai megerősítést. Maradt tehát székesfehérvári prépost. 1268-ban győri püspökké lőn, de csak két évig kormányozhatta egyházmegyéjét.[1])

Az ő kedvéért IV. Béla 1265-ben unokaöcscsének, Pálfia Miklósnak, a Bicse és Zsolna közt fekvő, trencsénmegyei Hricsó várat ajándékozza.[2]) Ezt 1271-ben V. István megerősítette,[3]) s ennek segítségével Miklós magát e vár birtokában megvédelmezte.[4]) Nem sokkal később azonban eladta azt a Balassa család ősének, Bitérnek, még pedig úgy, hogy 70 márkáért még fegyvereit, szolgáit és egyéb ingóságait is átadta neki.[5])

Pál fia Miklós további sorsa ismeretlen.

---

[1]) Theiner: Monum. Hung. I. 245., 262., 281.; F. IV/3. 456.; Fejérpataky: Kir. Kancz. 108—10. — [2]) W. III. 118.; Kub. I. 51. — [3]) W. VIII. 343.; Kub. 81. — [4]) W. IV. 9. — [5]) W. IV. 173.

BÉK.

(Beek.)

Hevesmegye északi részén lakó, alkalmasint palócz származású nemzetség. Egyik tagja Szentdomokosi Varjú Miklós (Miklós fia, generationis Beek), Szécsényi Tamás híres vajda, később országbiró szolgálatába szegődött s gyermekkorától kezdett hű szolgálataiért 1350-ben Laskó nevű hevesmegyei falunak felét kapja birtokúl. A határjárásból kitetszik, hogy e Laskó (Laxo), Eger-Farmos és Mező-Tárkány közt esett, s egy helyt a Csörszárka huzódott mellette.[1])

---

[1]) Csoma József levéltára. Csoma József szíves közleménye.

BÉL NEMZETSÉG.

(Bel,[2]) Ugh [1]).)

I.

- Ipót
  - Kenéz (Kenez) 1271—1282.[1])
    - II. Miklós 1288—1310.[3]) Rátót Dezső tisztje
      - IV. János 1310.[12])
      - II. László 1250.[13]) (?)
    - N. leány 1271.[4]) ~ Miskolcz nb. Márton

II.

- Károly
  - I. János, 1246.[2])
  - I. Miklós 1246.[2])
    - I. Mikó 1282—93.[5]) magtalan

III.

- Zerje (Zerjes)
  - Rátót 1282—1320.[6])
    - V. János 1350.[13])
      - Erzsébet[16]) ~ Csompor Miklós
    - III. László 1332—33.[14]) † 1413 előtt
      - Margit [16]) ~ Jánosy Jakab

IV.

- I. Tamás
  - II. Mikó 1282—1327.[7])
    - IV. Laczk 1324—27.[15]) jászai várnagy
      - IV. István 1349.[18])

V.

- I. Gergely
  - II. István, 1295.[8]) † 1320 előtt
  - I. Pál, 1320.[9])
  - Erzsébet, 1320.[9])

VI.

- I. András
  - Bak (II.) András, 1282—93.[10])
    - I. György
      - II. András, 1350—64.[17])
      - III. Péter, 1350.[13])
      - I. Jakab, 1350.[13])

VII.

- Csanád
  - Simon 1282.[11])
  - II. Pál 1282.[11])
  - Chuk 1282.[11])
  - Imre 1282.[11])
  - Benedek 1282.[11])

m a g v u k s z a k a d t

[1]) W. IX. 343. Orsz. ltár. D. L. 773.; W. VIII. 360. hibásan »de genere Beu«-t ír. — [2]) H. O. 14. — [3]) W. XII. 473.; A. I. 217. — [4]) Orsz. ltár. D. L. 772. — [5]) W. IX. 360., X. 129. — [6]) W. IX. 360.; A. I. 576. — [7]) W. IX. 360., X. 129.; A. I. 576., II. 309. — [8]) W. X. 201. — [9]) A. I. 579. — [10]) W. IX. 360., X. 129. — [11]) W. IX. 360.; A. V. 394. — [12]) A. I. 217. — [13]) A. V. 394. — [14]) A. II. 591., III. 10.; Orsz. ltár. D. L. 10,140. — [15]) A. II. 131., 309—10. — [16]) Orsz. ltár. 10,140. — [17]) A. V. 394.; W. X. 130. — [18]) H. Okl. 255.

VIII.

Lampert

I. László, 1282.[1])

II. Miklós 1325.[5]) — III. Mihály 1325—42.[1]) Ördög

IX.

Szilveszter

III. János 1282.[1])

II. Péter 1350.[4])

VI. János 1350.[4]) — Balázs 1350.[4])

X.

I. Ivánka *az Ugfi család öse*

Ug 1282.[1])

II. Ivánka 1350.[4])

XI.

Ders comes

III. István bán 1282.[1])

XII.

II. János

Jób comes 1271—1282.[1])

XIII.

Ugra

Egyed 1310.[2])

N. leány [2]) ~ Sztregovai Bozán

XIV.

III. János

I. Sándor 1297.[3]) — I. Péter 1297.[3])

(?) — |

IV. Miklós [6]) 1347—50. — VII. János 1342.[8])

XV.

I. István

II. Sándor 1297.[3])

XVI.

Bökény

VI. János 1350.[4]) — II. Tamás 1349—50.[7])

[1]) W. IX. 360.; A. IV. 230. — [2]) A. I. 217. — [3]) H. O. 156. — [4]) A. V. 394. — [5]) A. II. 200. — [6]) A. V. 122., 394. — [7]) H. Okl. 255.; A. V. 399. — [8]) A. IV. 230.

BÉL.

Eger városától északra a Mátra és Bükk hegységek közt egy szük völgy terül el, mely valaha Bélvölgy nevet viselt, s a felette uralkodó hegyet ma is Bélkőnek nevezik. Ezt választotta ki magának, vagy ezt kapta lakóhelyül egy XII. századbeli főúr s benépesité azt szolgáival. E főúr, ha hihetünk azon följegyzésnek, mely az apátfalvi monostort a kúnok apátságának nevezi (Abbatia B. Mariae Triumfontium Cumanorum), kún származású volt (lehet, hogy a II. István alatt beköltözöttek egyike), s ivadékai oly gyorsan szaporodtak, hogy, mint a táblázaton látható, 1282-ben már 12 ágazatot alkotott.

Mi volt e főúr neve? nem tudjuk. Egy ízben nemzetségét »Ug« neménak mondják,[1]) s hajlandók vagyunk hinni, hogy ez volt az ős neve; Bélnek ellenben csak azért nevezték ivadékát, mert a Bélvölgyben lakott.[2])

E nemzetségből származtak a Molnos-Béli, Szentmárton-Béli, Bekölczey, Mikófalvi és Sajó-Németi Bekény, Sajó-Németi, Bellyen, Sajó-Németi Ugfi és bizonyára még más borsodmegyei nemes családok.[3])

A nemzetség tagjainak XIII. századbeli működéséről semmit sem tudunk; mindamellett, hogy egyes tagjait

---

[1]) Hogy ez »Ug« nemzetség egy volt a Bél nemmel, bizonyos abból, hogy I. Mikó, a ki világosan Bél nemzetségbeli, II. Andrást és II. Mikót legközelebbi vérrokonainak nevezi (in lineā consanguineitatis attinerent sibi prae ceteris). V. ö. H. Okl. 14.; W. X. 129. Továbbá Jób comest 1282-ben Ug nembelinek mondják, de 1271-ben beleegyezését adja ahhoz, hogy a Bél nembeli Kenéz leánya hozományát elengedhesse. Mi köze lett volna hozzá, ha a két nemzetség nem egy? Orsz. ltár. D. L. 772. és IV. IX. 360. — [2]) A mint pl. az Osl nemzetséget nevezik Csornának (Cherna, Chorna), a Baárt Kalánnak stb. — [3]) Orsz. ltár Dl. 306.

»comes«-eknek, III. Istvánt meg éppen bánnak (bizonyára csak al-bán volt) nevezik. Hogy megaprósodtak jószágaikban, egyik-másik közülök az akkori szokás szerint nevesebb és gazdagabb főurak szolgálatába állott s annak tisztjeként szerepelt. II. Miklós 1288-ban Rátót Dezső fölhatalmazottja volt Igriczi megvételénél.[1]) IV. Laczk (László) még nagyobb befolyású úrhoz állott: Drugeth Fülöpnek volt jászai várnagya. Fölvitte annyira, hogy 1324-ben az Erne unokák jószágaiból őt is megajándékozza a király Iztreng és Aranyos falvakkal.[2]) (Aranyos Miskolcztól délre esik, a másik ismeretlen.) De a nagy pártfogás el is vakítá. Erőszakoskodásokra ragadtatta magát és Szécsy Péter akkori nógrádi főispánnak annyi kárt okozott, hogy utóbb csak atyja könyörgésére bocsátottak meg neki, s ekkor is 65 márka kárpótlást kellett neki fizetnie és azonkívül alávetnie magát nyilvános megszégyenítésnek. 50 nemessel együtt köteles volt magát Miskolczon (ellenfele birtokán) börtönbe záratni, egy napig ott lenni és aztán kijövet Szécsy Pétert megkövetni.[3])

Rátót fia, III. László, 1332—33-ban Csetneki Lászlónak volt tisztje.[4]) III., másként Ördög Mihály és VII. János 1342-ben a Debreczeni család tanúi közt fordulnak elő.[5])

A nemzetség ősi birtokai, mint említők, a Bél völgyében Apátfalva körül estek. Eredetileg az egész (bizonyára gyéren lakott) birtok Bél nevet viselt, csak később kezdték ezt megkülönböztetni: Molnos-Bél (malmáról), Szentmárton-Bél (egyházáról) és Föl-Bél nevekkel.[6]) Az övék volt még itt — mint látni fogjuk — az ezektől nyugatra eső Mikófalva, Rátótfalva, egy 1381-iki oklevél szerint Bekölcze,[7]) ettől kissé odább Szúcs és az eltünt Borosznok.[8])

Hanem nagyon természetes, hogy az elszaporodott nemzetségnek e völgy nem adhatott elég teret a terjeszkedésre, s azért csakhamar átléptek a Bükk hegység másik oldalára s ott is szereztek maguknak birtokokat. Különösen

---

[1]) W. XII. 473. — [2]) A. II. 131. — [3]) A. II. 309—10. — [4]) A. II. 591., III. 10. — [5]) A. IV. 230. — [6]) Archeologiai Közlemények IV. k. I. füz. X., XII. 1. — [7]) U. o. IX. 1. — [8]) H. Okl. 255.

nevezetes volt ezek közt Sajó-Németi, a melyhez akkoriban még a mai Czenterfalva is tartozott.[1]) Az övék volt még Visnyó és a ma ismeretlen Vilyó.[2]) A Rima-Szombattól délkeletre eső Bellyént már csupán Bekény ága szerzeményének tekinthetjük.

Az ősi birtokokat már a XIII. században kezdik szétosztogatni. — Rátót és II. Mikó 1282-ben kapják ki a részüket. A határjárásból kitűnik, hogy e rész a mai Mikófalva területe volt. Világos tehát, hogy e helység II. Mikótól vette nevét. Rátót a neki jutott földön szintén helységet telepített s ez 1413-ban még állott Mikófalva és Molnos-Bél között.[3]) Ugyanekkor említik, hogy a Rátótnak és II. Mikónak kiszakított rész Ipótfia Kenéz birtokánál kezdődött, tehát már ennek is külön birtoka volt. Egy 1295-iki oklevél szerint I. Gergely fiainak Bócs és Szarvaskő közt, tehát Molnos-Bélen volt birtoka.[4]) Ennek egy részét később szintén II. Mikó szerezte meg, mert I. Pál nem tudta anyjának hitbérét és nővére leánynegyedét pénzben kifizetni, birtokban adta azt ki; a nemzetségi jognál fogva azonban a közel atyafiaknak joguk volt a földbirtokot a nőktől kiváltani. I. Pálnak legközelebbi rokonai II. Mikó és Rátót[5]) voltak; közülök II. Mikó élt is jogával, a birtok árát lefizette[6]) s így azzal Mikófalva határát gyarapítható.

A nemzetségi jog máskor is juttatta földbirtokhoz a Bél nem egyes ágait. A magtalanul elhalt tagok vagyona a közel rokon ágakra szállott. Így I. Mikó már 1293-ban II. Mikót és Bak (II.) Andrást, mint legközelebbi atyjafiait, teszi örököseivé, pedig nem csupán ősi, hanem szerzett javai is voltak.[7]) 1350 előtt Csanád fiainak része Rátót fia Jánosra és Bökény vagy Bekény fiaira szállottak. Ez évben a Bél nemzetség 6 ága támadta meg egyszerre az ekkép örökséghez jutottakat, de rágalmazóknak bizonyultak, s a helyett, hogy örökséghez jutottak volna, kegyetlenül megbirságolták őket. A két atyafi azonban megkönyörült rajtuk, s minden,

[1]) Orsz. ltár D. L. 306. — [2]) U. o. 10140. — [3]) Orsz. ltár. D. L. 10140. — [4]) W. X. 201. — [5]) E Rátót atyját Wenzel egy helytt »Zorinas«-nak írja (W. IX. 360.), azonban az eredetiben e név Zeryesnek is olvasható. Orsz. ltár 1134. sz. — [6]) A. I. 579. — [7]) W. X. 129.

Csanád fiainak vagyonához tartott jogukról való lemondás fejében elengedték nekik a birságot.[1])

Művelődéstörténelmi tekintetben el nem mulaszthatjuk felemlíteni a Bél nemzetség azon érdemét, melyet a neki jutott területek benépesítése által szerzett. Mikófalvát és Rátótfalvát már említők. Ezeken kívül neki köszönheti keletkezését a ma is meglevő Czenterfalva, melyet az 1246 körül vett Sajó-Németi határában alapítottak.[2])

De még ennél fontosabb az, hogy 1381-ben egyszerre 14 béli nemes (köztük egy Bekölczey, egy Rátót s egy Csonka vezetéknevű) lép föl Borsodmegye közgyűlésén azon állítással, hogy az apátfalvi monostor kegyurasága őket illeti, s Borsodmegye tisztikara és nemesei nem mondanak ellen, hanem még igazolják állításukat.[3]) Hogy e dolog bizonyításra szorúlt, az már annak a jele, hogy a kérdéses jog már kisíklott a Bél nemzetség kezéből (s tettleg csakugyan a király volt a kegyúr),[4]) de, ha csak részben is igaz, s az apátfalvi monostor kegyurasága valaha csakugyan a Bél nemzetséget illette, akkor mindjárt világosabb lesz annak alapitása; világosabb lesz az, miért esnek az apátfalvi monostor birtokai (pl. Királyd, Visnyó, Apátfalva) a Bél nemzetség jószágai mellett. Akkor ebből az is következnék, hogy a nevezetes monostor alapítója, Kilit egri püspök, a Bél nemzetségnek sarjadéka vala.

Mindenesetre elég jelentős okok ezek arra, hogy a Bél nemzetség kegyurasági jogát az apátfalvi monostorra történettudósaink uj és szorgalmas kutatásnak vessék alá.

---

[1]) A. V. 394. — [2]) Orsz. ltár. D. L. 306. — [3]) Arch. közl. VI. k. I. füzet IX. l. — [4]) U. o. XI. sz. okl.

BELI.

A váradi regestrum 231-iki számú följegyzése említi, hogy az abaujmegyei Tomor (Tumur) falu lakosai Bánk biró előtt a »Beli« bán nemzetségéből való Mochonfia Mártont két ember megöletéséről és 15 márka kártételről vádolták. A biró előtt úgy egyeztek meg, hogy Márton 7 márka kárpótlást fizet és a birót illető díjat, a község pedig a végrehajtót (pristaldust), »Nohcodi« helységből való Albertet elégíti ki. E »Nohcodi« aligha más, mint a hajdan Héjő-Keresztúr mellett eső Nozkad.[1]) Semmi sem mutat arra, hogy e »Beli« bán egy volna a második Gecse (Géza) korában élő nagynevű Belus bánnal. Beli éppen úgy lehet tősgyökeres magyar név, mint Belus latin birtok esete. 1332-ben egy »Almus filius Bely« nevű borsodmegyei nemes fordul elő, a ki a mai Tullus pusztán, akkor Bold helységben, volt birtokos.

---

[1]) A. II. 618.

BERCH.

Egy 1263-iki oklevél említi, hogy a »Berch« és »Palat« nemzetségeknek Kanizsa-Keresztúr környékén voltak birtokai, s így nem lehetetlen, hogy az innen nem messze eső Bécz helység a »Berch« nemzetségnek őrzi emlékét.[1])

[1]) Orsz. ltár D. L. 554. Kiadta W. VIII. 76., de hibásan »Ovenisa«-t ír Quenisa, azaz Kanizsa helyett.

BERENCS.

Egyetlen szomorú emlékű tagját említi IV. Béla 1244-iki oklevele s ez volt Malsa fia Miklós. Rablólovag vala, de egyszer éppen tetten érték s az akkori szigorú törvények szerint felakasztották. Birtokai voltak: Nyárhid, Bozman (Érsek-Ujvár mellett), két »Belgyan« (Kis- és Nagy-Bölgyén Nagy-Tapolcsánytól északra) és »Scelchauz« Nyitra felett (Szolcsány?).[1] Birtokairól itélve, nem volt külön nemzetség, hanem a Lipovnok egy ága, mely lakóhelye után Berencs nevet kapott.

---

[1]) H. O. VIII. 46.

BÉS.

(Bees.) [1]

Barsmegyében a Garam völgyében lakó nemzetség. Rövid ideig virágzó nemzedékrendje ez:

Zemecha

Bened (Benedek) (?)

Bés 1259—1274.[2]			I. Péter 1295.[3]	Leusták, 1270. † 1325 előtt [4]
Máté	Beke (Berke) 1306—24.[5] † 1333 előtt	~ Margit Vezekényi Brizó	I. Sándor 1300—25.[6] † 1338 előtt	N. leány ~ Leusták fia Bogod
II. Péter 1306—24.[8] † 1333 előtt	Ilona 1333.[9]		III. Péter 1324—51.[10] Szecsey	György 1324—33.[10]
			II. Sándor † 1354 előtt, Szecsey [11]	

Ezen nemzedékrend jóformán ugyanaz, mint a melyet nagyérdemű történettudósunk, Botka Tivadar még 1861-ben közzétett Bened család néven.[12] Eltérés a kettő közt (eltekintve attól, hogy az itt közlöttön két Botka előtt ismeretlen tag: Zemecha és Leusták fia Bogod ismeretlen nevű neje is föllelhető) csak annyiban van, hogy mi Margitot nem Bened, hanem Bés leányának tartjuk. Alapítjuk

---

[1]) H. O. VI. 335. — [2]) W. VII. 516.; H. O. VIII. 158. — [3]) Palásthy P. Palásthyak I. 27. — [4]) Palásthy i. m. 648. — [5]) Palásthy i. m. 33—34.; 43—46.; M. T. T. X. 230. — [6]) H. O. VI. 335. Palásthy i. m. 33., 43—48. — [7]) H. O. VI. 335. — [8]) Palásthy i. m. 33., 43—46.; M. T. T. X. 230. — [9]) M. T. T. 230. — [10]) Palásthy i. m. 33., 43—48.; M. T. T. 230.; A. V. 256. — [11]) Palásthy i. m. 95.; A. VI. 222. — [12]) M. T. T. X. 229.

e véleményünket arra, hogy 1326-ban csak Bésnek ivadéka fizet Margitért leánynegyedet, ellenben I. Péter ivadéka csak beleegyezését adja ahhoz (s ez szükséges volt, mert a leánynegyed fizetése nem pénzben, hanem ingatlanban történt), már pedig, ha Margit Bened leánya, akkor a leánynegyed fizetésére nemcsak Bés, hanem I. Péter ivadéka is köteles. Különben is a leánynegyedről szóló 1306-iki és 1324-iki oklevelek elseje Margitot világosan Bés leányának mondja,[1]) s ezzel szemben a másiknak nincs bizonyító ereje, mert hisz okleveleink sokszor filiának (leánynak) nevezik az unokát.

A Bés nem tagjai közűl Bés 1273-ban az ostromlott Detrekő fölmentésében vitézkedett.

Birtokai voltak Barstól délre Várad (Felső- és Alsó-), Kis- és Nagy-Szecse; Aranyos-Maróttól délkeletre Perlep és Kis-Vezekény — Nyitramegyében Vezekény és Gesztén 3 ekényi föld, a melyet Bés 1274-ben kapott.[2])

Ezek közűl I. Péter kisvezekényi birtokát 1295-ben eladta Vezekényi Brizó fia Miklósnak.[3])

1306-ban vagy legalább is 1324-ben Beke és II. Péter Várad nevű örökös birtokuknak Felső-Kálna felé eső részét Margit testvérük, illetőleg nagynénjük leánynegyede fejében odaadják Vezekényi Miklósnak, s ebbe I. Sándor és fiai is beleegyeznek.[4]) Ugyancsak 1324-ben Beke és II. Péter váradi birtokuk második felét is odaadják a Vezekényieknek (Miklós fiainak) cserében ezek Lovas és Anas nevű birtokukért: sőt ezzel sem elégedve meg, magszakadás esetére egymást kölcsönösen örököseiknek fogadják.[5])

De egyikből sem lett semmi.

Egy 1351-iki oklevél nyilván mondja, hogy II. Péter váradi birtoka III. Péter kezén van, s a Vezekényiek csak annyit birnak Váradon, a mennyi nagyanyjuk leánynegyede fejében nekik jutott.[6]) Sőt még a leánynegyedképpen odaadott váradi részt is vissza akarta perelni III. Péter a Vezekényiektől, de nem sikerült, mert a Vezekényieknek erősebb okirataik voltak. Felső-Várad tehát az 1349-iki egyezség

[1]) Palásthy i. m. 34. — [2]) H. O. VIII. 158. — [3]) Palásthy i. m. 27. — [4]) U. o. 33—34., 44—45. — [5]) U. o. 46. — [6]) U. o. 80—83.

szerint is a Vezekényiek kezén maradt.[1]) Világos tehát, hogy a csere nem lépett életbe.

De az örökösödés sem. Mert mikor Beke és II. Péter meghalt, akkor éltek még I. Sándor fiai, III. Péter és György, s ezek fiágon voltak rokonai a magvukszakadtaknak, a Vezekényiek pedig női ágon. Megsemmisült ennélfogva a szerződés, s miután III. Péter és György magukra vállalták, hogy Beke leányának, Ilonának az őt illető negyedet kifizetik, reájuk szállott Bés ivadékainak vagyona.[2])

Nemcsak III. Péter és György, hanem már atyjuk, I. Sándor is örökölt: Leusták nevű nagybátyja fiúgyermek hátrahagyása nélkül húnyt el, s ekkép váradi részbirtoka még 1325 előtt I. Sándornak jutott. Ez évben már el is zálogosítja azt I. Sándor Sághy Bedének.[3])

Sajátságos, hogy I. Sándornak fia, III. Péter 1338-ban ugyancsak Váradon ujra örökséghez jut, s a ki után örököl, megint Leusták nevű. Ez évben ugyanis több fogott biró (nyitramegyei nemesek) két részre osztják néhai Leusták comes azon váradi és lovászi (Loaz) birtokát, melyet ez valaha az esztergomi káptalan levele szerint Bés comestől 30 márkáért vett. Miután pedig két részre osztották, a déli Türe felé eső részét Türey Konyának, az északi részét Bés nembeli III. Péternek adják át.

Meg van maig az esztergomi káptalannak e vételről szóló levele. 1258-ban kelt, s első elolvasásra látjuk belőle, hogy a vevő, Türey Leusták nem egy a Bés nembeli Leustákkal, mert Türey Leusták Bés comesnek nagybátyja és Lögér (Luduger) nevű főúrnak testvére vala; a mi nemzedékrendünkön pedig Leusták Bésnek testvére, Lögér nevű férfi ismeretlen. Ugyanezen 1258-iki oklevél beszél egy Bés comesről· de ez is egész más mint a mi Bésünk; mert annak atyja Lögér, a mienké Benedek.[4])

Más személy tehát Türey Leusták és más a Bés nembeli Leusták. Hogy van tehát, hogy III. Péter Türey Leusták után örököl? Ez volt, a mi néhai Botka Tivadarnak annyi

---

[1]) A. V. 256—58. — [2]) M. T. T. X. 230. — [3]) Palásthy i. m. I. 48. — [4]) U. o. I. 4.

fejtörést okozott, s a mit nem tudott máskép megfejteni mint úgy, hogy az örökségvadászok a két Leustákot idővel egy személynek vették.[1])

Azonban egy nem rég előkerült oklevél megoldja a kérdést, s talán nem szorulunk arra, hogy III. Pétert hazugságról vádoljuk.

III. Péternek ugyanis volt egy nagynénje, a ki 1300 körül Leusták fia Bogodnak volt neje.[2]) Ha e Leusták, Bogod atyja, egy Türey Leustákkal, akkor meg van oldva a rejtély.

Türey Leustákról a kérdéses, 1258-ban vett, váradi birtok fiára, Bogodra szállott, midőn pedig ez magtalanúl elhúnyt, vagyona vérrokonát, Türey Konyát illette, de ennek ki kellett adnia belőle Bogod özvegyének nászhozományát, és pedig az özvegy legközelebbi rokonának, Bés nembeli III. Péternek. Mivel pedig a Türey Konyának elegendő készpénze nem volt, kiadta ingatlanban, s e végre átengedte az 1258-ban vett váradi és lovászi birtok felét.

1351 után az összes Bés nemzetség vagyona egy kézbe futott össze: II. Sándoréba. De nem sokáig bírta a szép vagyont. 1354-ben már mint magvaszakadt embernek jószágát ajándékozza oda a király Mochk fia Domokosnak. A női ágon rokon Vezekényi család egyik tagja ellentmondott ugyan, de vesztére, mert birtokot nem kapott, hanem megbirságolták.[3])

---

[1]) M. T. T. X. 230. — [2]) H. O. VI. 335. — [3]) Palásthy i. m. I. 97.; M. T. T. X. 231.; A. VI. 222., 290., 391.

BICSKE.

(Bicchey.) [1]

Pestmegyében, a mai Tápió-Bicskén lakó, korán szétágazott nemzetség. Névadó ősétől vette nevét Bicske helység. Következő tagjai ismeretesek:

Mircse
Detre, 1250.[1]

Százd
Luka, 1256.[1]

I. Bicske, 1275.[2]
Timót 1275—81.[2] — Benedek 1275—81.[2]
Timót fia: II. Péter, 1329.[3]

Paska, 1275.[2]
Mikó 1275—81.[2] — Lőrincz 1275.[2] — I. Péter 1281.[2]

Ányás, 1275.[2]
Peria (Zetta) János 1275—1281.[2] — Sándor 1281.[2]

Bochon
Miklós 1275—81.[2] — István 1275—81.[2]
István fiai: Leusták, 1281. — Márton, 1281.

Ezek közűl Detre és Luka 1256-ban eladják a Zagyva vizétől kerített (ma ismeretlen) Százd (Zazth) nevű földet a Tekösfi és Toray családok őseinek.[1] Luka nemsokára örökös nélkül hunyt el, Baranch, Micske (Mixa), Szóváth, Litér és Mada (Moda) nevű rokonai szintén. Ekkor Bicske, Paska, Ányás és Bochon fiaikkal együtt az elhaltak vagyonát maguknak követelték, noha azt a király a Papy (1281-ben Sápy) családnak ajándékozta. Követelésükben annyira erőszakoskodtak, hogy az okozott kártételek miatt és Luka két nővérének, Papy Mátyásnénak és Benedeknének leánynegyede

---

[1] H. O. VIII. 69. — [2] W. IX. 138., 319. — [3] A. II. 401. »Bikohey« kiigazítandó »Bikchey«-re.

fejében csakugyan elvesztették Bicske északi felét. 1275-ben tehát két részre osztották Bicskét, még az egyházát is. Az elválasztó vonal a Boldogságos Szűz oltára felett levő ablaknál kezdődött s innen az egyház ajtaján keresztűl nyugat felé húzódott.[1]) Az északi rész a Papy családnak jutott, a déli a Bicskeyeké maradt. De nem sokáig tartott így. 1281-ben visszaszerezték a Bicskeyek ősi fészkük idegen kézre került részét, odaadták érte a Bicske és Berczel közt eső Tagadó-Páty (Tagadopachia) felét.[2])

XIV. századbeli okleveleink is többször említik az idevaló Bicskey nemeseket: Péter bán és János fiait.[3]) De sok szomorú tapasztalat visszatart bennünket attól, hogy ezeket a Bicske nemzetség tagjai közt előforduló Péterrel és Jánossal, csupán a névhasonlatosságra támaszkodva, egynek vegyük. Ellenben az 1329-ben nádori megbizottként működő II. Péter (Timót fia) biztosan e nemhez tartozik.[4])

Bicskey Gergely, a szomorú emlékű esztergomi érsek, a fejérmegyei Bicskéről származott.

---

[1]) W. IX. 138—40. — [2]) W. IX. 319—21. — [3]) A. III. 506., IV. 84., 436—39., VI. 170. — [4]) A. II. 401. A »Bikohey« kiigazítandó »Bikchey«-re.

BIKÁCS.

Ha minden szónak hitelt adnánk, ez volna Magyarország oklevelesen említett nemzetségei közt a legrégibb, mert van egy 1145-iki oklevél, a mely szerint egy Nagy-Bikács nevű főúr a Bikács nemzetségből származott. Ámde ezen oklevél[1]) tökéletesen hamis; nemcsak maga, hanem még az átiró oklevél is koholmány,[2]) mert 1443-ban Maróthy László bánnak özvegyéről beszél, holott Maróthy László még 1446-ban is élt.[3]) Méltán jegyzé rá e koholmány hátára egy jókedvű lajstromozó, hogy ez iratot vessék a sutba (requiescat in angulo), s ne zavarja valótlanságaival ismereteink rendjét.

Ellenkezőleg gazdagságához és nemzetségéhez mérten a Bikács nemzetség későn, csak 1291-ben fordul elő először.[4]) Hogy a nemzetség valamelyik, nagyobb hírre vergődött, Bikács nevű tagjától vette nevét, ahhoz alig férhet kétség. Annál kétségesebb, hogy az I. Gyécsét a kemeji részeken eláruló Bikács nevű főúr ide tartozott volna.[5]) Hiszen több mint két század választja el őket s azonkívül e Bikács éppen azért juthatott I. Gyécse hadainak élére, mert tiszántúli volt, a Bikács nemzetség ősi fészke ellenben Dunántúl, Tolnamegye északi részén állott, a hol most is van Bikács nevű falu.

A nemzetségnek eddig a következő tagjai ismeretesek:

I. Farkas

Fodor (I.) Miklós, 1291.[6])

II. Farkas, 1326—43.[7]) (?) I. Bálint, 1346.[8])

---

[1]) Orsz. ltár D. L. 14. — [2]) Fejérpataky: Kir. Kanczellária. — [3]) Békésmegyei okltár. — [4]) F. VII/5. 496.; W. XII. 519. hibásan Sajkasnak írja. — [5]) Hist. Hung. Font. Dom. II. 120. — [6]) F. VII/5. 496. — [7]) Orsz. ltár. D. L. 2801.; A. IV. 296. — [8]) Z. II. 207.

- I. Egyed, 1193
  - II. Egyed [1])
    - I. János, 1294—1322 [2])
    - I. Miklós 1294—99.[2])
      - II. Miklós 1327.[4])
    - I. András 1294—1338.[2])
      - I. Mihály, 1338.[6])
      - I. István, 1338.[5])
      - IV. Egyed, 1338.[6])
      - I. Péter, 1338.[5])
      - I. Benedek, 1338.[5])
    - III. Egyed 1294—99.[3])
      - I. Dénes † 1338 előtt [5])
    - I. László
    - I. István 1294—1322.[2])
      - I. Dezső 1327—55.[6])
        - II. Iván
          - II. Dezső 1397.[7]) Györkönyi

Ezek közül Fodor (I) Miklós 1291-ben mint előkelő tolnamegyei főúr fogott biró volt azon pörben, melyet a szakadáti nemesek bizonyos Bika nevű (a Sárvíz balpartján eső) birtokért folytattak. Fia II. Farkas 1327—34 közt hűtlenségbe esett, s azért összes javait elvesztette, de utóbb kitünt, hogy hamisan vádolták őt s ekkor I. Lajos igazságszeretete visszaadta neki (1343-ban) az elkobzott jószágokat.

I. Egyed ága érdemeket szerzett magának akkor, midőn a Héder nembeli Henrik bán fiai föllázadtak. Elvesztették egyidőre zalamegyei javaikat, de nem csatlakoztak az annyi bajt okozó, lázongó családhoz. Utóbb 1350-ben I. Dezső részt vett a nápolyi hadjáratban. Ugyancsak ő 1347-ben az alnádorságig emelkedett.[8])

A nemzetség birtoka, mint már említők, Tolnamegye északi részén és Zala- meg Somogymegyék határszélén estek. I. Farkas ágáé voltak: Körtvély (a Madocsa mellett eső Dunaszigeten), Madocsa, Őrs, Gyürüs, Kanacs (Kavachának írják), Gyapa, Hencse, Bikács, Egres, Borjad és Bikád helységek. Ezek részint mint falvak, részint mint puszták ma is föllelhetők Duna-Földvár és Kölesd között, Gyürüsnek emlékét pedig a gyürüsi csárda őrzi Kömlődtől északra. II. Farkasnak különben csak részbirtokai voltak e helységekben.[9])

---

[1]) F. VII/2. 176. — [2]) F. VII/2. 176.; H. O. VII. 272—74.; A. I. 642—43.; Zal. I. 163., 335—37. — [3]) F. VII/2. 176.; H. O. VII. 272—74. — [4]) A. II. 343. — [5]) Zal. I. 335—37. — [6]) A. II. 343., V. 374., V. 285., VI. 26.; Z. II. 70. V. ö. IX/2. 444. — [7]) A. IV. 296. — [8]) L. a bizonyítékokat fentebb az egyes személyeknél. — [9]) A. IV. 296.

A többi rész birtokosai közűl ismerjük Bálintot (atyja neve után indulva II. Farkas testvérének véljük). Ez Al-Egres, máskép Márkustelke nevű, sármelléki birtokát 1346-ban adta Becsey Töttösnek.[1])

A Zala- és Somogymegyék határán eső birtokokat I. Egyed ága birta. Már 1193-ban I. Egyed Ujudvarral szomszédos földesúr.[2]) 1294-ben beleegyeznek II. Egyed fiai, hogy az ő jószágukkal határos Bagola falut mások vegyék meg.[3]) 1299 előtt az övék volt itt a Kanizsa folyó közepén egy Csákány-szigete nevű, várépítésre alkalmas sziget, e mellett a Kerektó és keletről Csákány nevű helység (mindezek helyén ma Nagy-Kanizsa terül el). Ettől keletre esett Kisfaludfölde nevű helységük (ma Szent-Györgyvár),[4]) északra Libolcza és Dobolnak nevű zalamegyei birtokuk (ma ismeretlenek, de hajdan Libocza nevű ér Uj-Udvar határában terült el).[2]) Eddig meghatározhatatlan volt Szeglak, máskép Szentmiklós nevű birtokuk, de most már bizonyos, hogy az a zalamegyei Német-Szentmiklóssal egy.[5])

1299 előtt I. Egyed fiai a Billey családdal pereltek Gug-Mindszente, máskép Hurtelen nevű birtokért és Kisfalud földéért. Ez évben úgy egyeztek meg, hogy Mindszentet egészen, Kisfaludföldének pedig egyharmadát átengedték a Billeyeknek.[6]) 1321-ben I. Egyed fiai javaikon megosztoztak: I. András és I. László Csákányt kapták a szigettel és Kerektóval; János és Iván pedig Libolczát és Dobolnakot.[7]) I. András és I. László mindjárt a következő évben eladják a nekik jutott részt Osl nembeli Lőrincznek, a Kanizsayak ősének.[8])

I. Dénesnek magtalan halála után az ő atyjafiai, I. András s fiai örökölték, de az özvegyet és leányát ki kellett elégiteniök, s e végből odaadták nekik Szeglaknak, máskép Szentmiklósnak felét oly kikötéssel, hogy másnak el nem adhatják csak nekik.[9])

A tolnamegyei nagy jószágokban volt-e része I. Egyed

---

[1]) Z. II. 207. — [2]) Kn. I. 143. — [3]) F. VII 2. 176. — [4]) V. ö. W. VIII. 65., 118.; A. I. 642—43. — [5]) Csánki i. m. III. k. 109. — [6]) H. O. VII. 272—74. — [7]) A. I. 642—43. — [8]) Zal. I. 163. — [9]) Zal. I. 335—37.

ágának? nincs rá adat. Egy ideig Körtvély egy részét zálogjogon bírták.[1]) 1350-ben I. Dezső Myzka (helyesebben Miszla) helység birtokáért perelt Simontornya urával, Laczkfy Istvánnal.[2])

A nemzetség monostora a madocsai, Szent-Miklós tiszteletére szentelt egyház volt.[3])

---

[1]) A. II. 343. — [2]) A. V. 374. — [3]) V. ö. Z. II. 70.

BOGÁT-RADVÁNY.

Egyike legismeretesebb, leggyakrabban emlegetett nemzetségeinknek. Mert, bár az itt tárgyalt időszakban országos szerepet nem játszott, belőle származott az a hírneves Rákóczy család, melynek dicsősége fényt áraszt az egész nemzetségre.

A XIII. század végén a nemzetség tagjai az ország főurai közé tartoztak. Kézai ismeri őket és azt állítja, hogy őseik Csehországból származtak.[1]) Állítását igazolja a nemzetség szláv eredetű neve, s az, hogy birtokaik egy része oly helyen esett (a Bakonyban, Zemplénmegyében), hol a főurak inkább adomány, mint ősi foglalás révén voltak tulajdonosok.

Mihelyt az első oklevelek megszólalnak a nemzetségről, mindjárt két, egymástól távol eső helyen, Dunántúl Zalamegyében és Tiszáninnen Zemplénmegyében tüntetik föl azt birtokosnak. De a birtokosok nevei legnagyobbrészt különbözők, úgy hogy őket teljes biztossággal összekötni lehetetlen. Külön kell tehát szólani róluk — és pedig szóljunk először a dunántúli Bogát-Radvány nembeliekről. Kevés úgy is a mit róluk tudunk, hamar végezhetünk.

Ismeretesek közülök:

Volfart	I. István		Farkas
Albert Péter 1235—43.[2])	II. István 1235—43.[2])	Pongrácz 1235.[3])	Márk Domokos Radvány 1235—1243.[3])

---

[1]) H. H. Fontes Dom. II. 95. — [2]) W. VII. 6.; H. O. V. 32., VII. 27. — W. VII. 6.; H. O. VII. 27.

N.

Petus Tar-Radvány László Ioanka — Mog — (?) Bacha

meghaltak 1243 előtt[1]

Mog: Simon comes 1243.[1]

Simon: Sándor, 1278.[2])

(?) Bacha: Velkenye Páska Pál 1243.[1])

Ezek közül hivatalt tudtunkra csak Volfart fiai viseltek. Péter 1236-ban Dénes nádornak volt megbízott embere a zalamegyei Vindornya-Ecser és Szántó elkülönítésénél. Ugyanekkor testvére, Albert, a nádor albirája vala, s így nem kevéssé fontos állást töltött be.[3])

A többieket az osztálylevelek sorolják föl. 1236-ban egy ismeretlen nevű birtokukat, Halápon birt földjüket kivéve, három részre osztják föl Albert, Péter, II. István, Pongrácz és Márk; a szőllőket és jobbágyokat szintén elosztták.[4])

A tatárjárás után rákerült Halápra is a sor, (e Haláp helység Zalamegyében Tapolczától északra esik). 1243-ban egy határvonallal keleti és nyugati részre osztták, a nyugati felét odaadták Simon comesnek és közelebbi rokonainak. Ezt aztán Simon és Bacha fiai mindjárt 7 részre osztották. Ebből 4 rész Simon comest illette (mert Tar-Radvány, László és Ioanka részei is rá szállottak, mint legközelebbi rokonra), a többi három Bacha fiaira és Petusra szállott. Az osztozkodás alkalmával Velkenye mindjárt túl is adott a maga részén, 10 márkáért szivesen megvette tőle Simon, a ki ekkép Halápon első földesúr lett.[5]) Halápon, valamint a szomszédos Diszelen és a kissé odább eső Dörgicsén egyébként a Monaky-ágnak is voltak részei s midőn ezt nagy későn 1424-ben idegeneknek akarta eladni, a Bogát-Radvány nemnek Halápon maradt ágai tiltakoznak ellene.[6])

A nemzetség ősi fészke azonban nem itt, hanem Zemplénmegyében állott. Következik ez nemcsak abból, hogy itt voltak legnagyobb birtokai, hanem abból is, hogy itt állott a nemzetség monostora: a szerencsi, Szent-Péter és Pál apostolok tiszteletére szentelt, benedekrendű apátság. Ehhez a

---

[1]) W. VII. 6.; H. O. VII. 27. — [2]) H. O. VII. 169. — [3]) H. O. VI. 32. — [4]) W. XII. 6. — [5]) H. O. VII. 27. — [6]) Zal. II. 442.

nemzetség minden ága jogot tartott,[1]) ez pedig arra mutat, hogy nemcsak úgy később kapták, mint pl. a Baksa nemzetség Leleszt, hanem ők is alapíták.

A Bogát-Radvány nemzetség összes ágait két ízben látjuk együttesen fellépni. Az eset, mely őket erre késztette, szomorú volt: Csíz megölte Bogáth fiát Filket, s midőn ezt nem akarta elismerni, istenitéleti párbajra bízta az ügyét. Ebben legyőzetvén, minden birtokát elveszíté. A többi Bogát-Radvány nembeliek aztán 1227-ben a szomorú örökségen megosztoztak. Nevezetesen Bogáth fia, I. István, Csele fiai, Szécs (?) és Pongrácz, Ipót fia Albert az egri káptalan előtt átengedik az így kapott birtokaikból Lazonyt (Berettő mellett)[2]) és Lúcznak a Jánoslovagok birtoka felé eső részét, a Tisza folyó jövedelmével együtt, Sándorfia Mognak.[3])

De az idő múlt s begyógyítá azon sebet, melyet a Bogát-Radvány nemzetségen Filke megöletése ejtett; közbejöttek a régi idők »jámbor férfiai« (probi viri), s ha nem is szüntethették meg egészen azon idegenkedést, mely a nemzetség tagjai közt keletkezett, meglágyították mégis a meggyilkolt rokonainak szivét. Engedtek egy kicsit, s újra megjelentek 1252-ben az egri káptalan előtt Morvay Csíz, a gyilkosság szerzője és ellenfelei: Berettey István, Cseley Domokos, Izsépy Sztáncs, Lazonyi Mog (a ki tehát csakugyan beült Lazony birtokába), Luczy Simon, Medgyaszay Radvány és Szaday Marczell fia Simon. Az ellenfelek most már nem akarták földönfutóvá tenni atyjafiukat, megelégedtek azzal, hogy a Helmecze völgyében eső birtokait átadta nekik. Ezek voltak: Sóskút (most puszta Magyar-Izsép és Kozma közt), Mérk (hajdan Cselej mellett esett) és Kéza (ismeretlen). Ellenben meghagyták neki az Ondava völgyében eső: Morva, Rákócz, Körtvélyes és Arács helységeket (az utóbbi egykor Körtvélyes és Rákócz közt állott).[4])

Ez egyezkedésből megismerjük egyuttal a Bogát-Radvány nemzetség ősi jószágait. Látjuk, hogy mind Zemplénmegyében, de három különböző ponton esnek azok. Szerencs

[1]) W. XI. 283.; A. I. 178. — [2]) Wenzel hibásan írja Kazonnak, mert Berettő mellett Lazony esik. — [3]) W. VI. 444. — [4]) W. XI. 383.; H. O. V. 23—24.

körül az övék volt: Lúcz, Szada, Medgyaszó; ettől észak-keletre Izsép, Cselej s körülöttük Sóskút, Mérk, Kéza; kissé odább: Berettő, Lazony, Morva, Rákócz, Arács és Körtvélyes.

A nemzetség már csak nagy birtokainál fogva is arra volt hivatva, hogy a XIV. század elején folyt pártharczokban szerepet vigyen, de — sajnos — erről semmit sem tudunk. Mindössze egy kis, Szirmaytól idézett s alkalmasint hibás oklevéltöredék sejtet valamit. E szerint a Bogát-Radvány nemzetség egyik tagja 1324-ben a királytól Berettő, Lazony, Lask és Mihályi helységeket kapja, ezek előbb Botond fia Péteré, a lázadók főkolomposáé (turbulentorum antesignanus) voltak.[1] Bothond fia Péterben nem nehéz ráismerni a más oklevelekben is emlegetett Petne (Pethune) fia Péterre, a ki zempléni főispán s valóban főkolompos vala az 1316-iki lázadáskor, de annál nehezebb megfejteni, hogy került Berettő és Lazony, a régi Bogát-Radvány jószág az ő kezébe? — Mint mondók — ebből csak sejteni lehet, hogy valamelyik Bogát-Radvány nembeli nagyon belement a politikai viszályokba, s birtokát vesztvén, azokat Petne (Pethune) fia kapta, de csakhamar ő is elveszté.

1300 körül a Bogát-Radvány nemzetség is különböző családokra szakadt szét. Ezek a következők: Cseleji, három Izsépy (Bogáth-, Péter- és Sztáncs-ágbeli Izsépy) és Rákóczy (mellékhajtása a Morvai Gyapol). Mivel együttesen úgy sem lépnek fel az itt tárgyalt időszakban, de meg nagyobb világosság kedvéért is szóljunk róluk egyenként.

I. Cseleji.

		I. Domokos, 1252. (?)		
		Pongrácz, 1309.[2] ~ Anna[8])		
I. László 1342—55.[3])		II. Domokos, 1344—49.[4])		Miklós 1343—49.[4])
	András 1349.[6])	Gergely 1349.[7])	III. Domokos, 1411.[8])	
			Achilles, 1412.[8])	
Péter 1349—1411.[5])	Jakab 1349.[6])	Ábrám 1349.[6])	Klára, 1412.[8]) ~ Izbugyai András	Katalin, 1412.[8]) ~ Abaházy László
János, 1411.[8])				

[1]) F. VIII/5. 127. — [2]) A. I. 178. — [3]) Z. II. 215.; A. IV. 189., 278., 443.; Z. II. 635. — [4]) A. IV. 189., 375., 443., V. 278. — [5]) A. V. 278.; H. O. VII. 405.; W. XI. 383.; F. X/1. 135.; Kár. I. 563., 586. — [6]) A. V. 278. — [7]) U. o. — [8]) Kár. I. 563., 586.

Az 1252-ben előforduló Bogát-Radvány nembeli Domokost Cselejinek írja az egri káptalan, s nagyon hihető, hogy a Cseléji család tőle származik le, de biztos adat eddigelé nincs rá.

E szerint a család biztosan megállapítható őse Pongrácz. 1309-ben egy nemzetségéhez tartozó Jakabfia Miklós nevű úrral a felett egyezkedik, hogy a szerencsi kegyuraságnak mikép vegyék egyenlő hasznát.[1])

Fia, I. László tanult, tekintélyes ember volt, mint ügyvédő, vagy fogott biró és királyi ember sok megbizatást nyert. Nevezetesen ő igyekezett szomszédait, a Kazsuhy családot (bár sikertelenűl) Kazsuhy Pongrácz hűtlenségének szomorú következményeitől megmenteni, 1355-ben pedig a Baksa nemzetség nagy osztozkodásánál ő volt az egyik királyi ember.[2])

Testvére, Miklós, szintén működött mint királyi ember.[3])

Természetes, hogy az ilyen joggal, szokásokkal ismeretes emberek a maguk érdekeit is meg tudták védelmezni. Rákényszeríthették ennélfogva a Bogáth-ágbeli Izsépyeket, hogy az eddig közösen bírt javakon osztozzanak meg, s midőn az osztálykor magukat megrövidítve látták, nem nyugodtak addig, míg az Izsépyek Kis-Cselejnek és Mérk egy részének ráadásával őket teljesen ki nem elégítették. Ekkor aztán, 1349-ben ezek lettek birtokaik: Nagy- és Kis-Cselej. Mérk egy része, Bós (ma ismeretlen), Fel-Medgyaszó, Al-Bátya (a Hernád mellett esett), Beltelek és Bikes.[4])

Hogy ez egyezség állandó legyen a Cselejieknek fiaikat el kellett vinni az egri káptalanba, s ott azok nevében is kijelenteni megnyugvásukat az osztozkodásban.

Mindkét oklevélből kitetszik azonban, hogy ők osztályos atyafiak a Monakyakkal és a származás rendje szerint jószágaik három felé osztandó volna. De még abban az esetben is, ha erre kerülne a sor, az 1349-iki osztály megtartandó.[5])

---

[1]) Z. II. 215., 635.; A. IV. 189., 443. — [3]) A. IV. 375. — [4]) H. O. VII. 405—7.; A. V. 278—79. — [5]) H. O. VII. 405—7.; A. V. 279.

II. Bogát-ágbeli Izsépy.

Bogát

I. István 1227—1252.[1] — Filke † 1227 előtt,[1] megölte Csiz

(I. István fiai:) Miklós 1300—1335.[2] — II. István 1300—1324.[3]

(II. István fiai:) János 1325—1349.[4] — Jakab 1335—1349.[4] — Sebe, 1335.[5] ~ Olasz János

(János fia:) Jakab (Bánóczy), 1381.[6] † 1386 előtt.

Minthogy három Izsépy család sarjadzott ki a Bogát-Radvány nemzetségből, kénytelenek vagyunk őket első ismert tagjuk nevével megkülönböztetni.

I. István fiai 1300-ban roppant eladósodva jelennek meg a történelemben. Szomszédjuknak, Pelejtey Mártonosnak tartoztak Miklós 25 márkával, II. István pedig 2 márkával. A fizetés idejét több ízben elmulasztván, Miklós adóssága felszaporodott 35 márkára, II. Istváné pedig 8-ra. Ennyi készpénzük nem volt, tehát Amadé nádor kiadta a rendeletet, hogy ki kell hasítani megfelelő értékű földet birtokaikból. Miklósnak mérki és izsépi jószága volt e végre kijelölve, II. István pedig maga ajánlotta föl az adósság törlesztésére medgyaszai és eneruhi birtokát.[7])

Az adósságfizetésből a Pelejteyek és Izsépyek közt ellenségeskedés lett. Martonos fia és unokája később annyi kárt okoztak Bogát unokájának, II. Istvánnak, hogy csaknem fej- és jószágvesztésre itélik, ha a füzéri várnagy meg nem menti (persze nem ingyen).[8]) Ekkor történhetett, hogy Mérk és Medgyaszó visszakerült a családhoz (ha ugyan Amadé nádor rendeletét valamikor foganatosították), mert hogy később mind az övék, az bizonyos. Miklós már 1318-ban eladja medgyaszai és bátyai (a Hernád mellett eső) részeit János gyulafehérvári prépostnak.[9])

---

[1]) W. VI. 444., XI. 383. — [2]) Kár. I. 26.; T. Tár. 1892., 504.; F. VIII/5. 127.; A. II. 261.; F. VIII/7. 280. — [3]) Kár. I. 26.; A. I. 620.; Kár. I. 191., 222.; F. VIII/5. 127. — [4]) F. VIII/7. 280.; Széll F. Bessenyei cs. 121.; A. V. 278.; H. O. VII. 405. — [5]) F. VIII/7. 280. — [6]) W. XI. 1381. Ipolyi gyüjtemény a n.-váradi muzeumban, 1393. év. — [7]) Kár. I. 26—29. — [8]) Kár. I. 191., 222. — [9]) T. Tár. 1892. 504.

E családhoz tartozott azon István (II. István), a ki 1324-ben Berettő, Lazony, Lask és Mihályi helységeket kapta a királytól.[1]) Szirmay, ki ez oklevéltöredéket közli, ez alkalommal Monakynak nevezi ugyan e II. Istvánt, de állítása ellentétben más oklevelekkel nem vehető figyelembe. Az azonban igaz, hogy éppen a Bogát-ágbeli Izsépy család állott közel rokonságban a Monakyakkal. Nemcsak az 1349-iki osztálylevél említi ezt, hanem mutatja az is, hogy II. István 1321-ben Monaky Lászlóval együtt engedi át a szerencsi kegyuraság egyötödét Keménfia Istvánnak és János fehérvári prépostnak.[2])

Ezen Izsépy családnak Tiszántúl Szabolcsmegyében is volt egy birtoka: Berczel. Ez 1335-ben éppen jó volt arra, hogy II. István fiai nővérüknek, Sebének, a ki Olasz Jánoshoz, a bodókövi várnagyhoz ment férjhez, leánynegyede fejében odaadják s mivel összes javaik negyedénél valamivel többet is ért, egyuttal ez ajándékukban testvéri szeretetüket is kimutatták.[3])

1349-ben a Cselejiekkel megosztozván, nekik (II. István fiainak) Berettő, Nagy- és Kis-Lazony, Bánócz, Lask (egymás mellett feküsznek az Ondava és Dussa völgyében), Uj-Őr, Sóskút, Berczel és Medgyaszónak máskép Bertalantelke nevű része jutott.[4]) Megjegyzendő különben, hogy e helységek nem voltak egészen a Bogát-ágbeli Izsépy családé, mert 1326-ban olyan bánóczi és kis-lazonyi birtokosok is fordúlnak elő, kik az Izsépyek családfáján nem találhatók föl.[5])

Kihalt ez ág 1386 előtt.[6])

III. Péter-ágbeli Izsépy család.

Péter
Dénes, 1289.[7])
I. Mihály, 1289.[7]) — I. Jakab 1289.[7])
(I. Mihály fiai:) II. Jakab 1342—51.[8]) — Barnabás 1342—51.[8]) — László 1342—51.[8]) — Pál 1342—51.[8])
(Barnabás és László:) II. Mihály, 1350.[10]) — (Pál és I. Jakab:) Erzsébet, 1349.[9]) — Klára, 1349.[9])

---

[1]) F. VIII/5. 127. — [2]) A. I. 620. — [3]) F. VIII/7. 280.; Széll F. Bessenyey család 121. — [4]) A. V. 278—79. — de az »Wyvar« hibás olvasás s kiigazítandó »Wyeur«- azaz Uj-Őrre. — [5]) A. II. 260—61. — [6]) Ipolyi-gyűjt. a nagyváradi múzeumban. 1393. év. — [7]) W. XII. 482. — [8]) A. IV. 189., 302.; Sztár. I. 308.; A. V. 400., 481—85. — [9]) F. X/1. 754.; — [10]) A. V. 400.

1289-ben fordulnak elő először. Ekkor Dénes és fiai »particulam terre eorum Mygael vocate prope fluvium Lonaa« eladják 10 márkáért Máté fiainak. Az eladás a mislyei prépost előtt történt s később a róla szóló oklevelet többek közt a zemplénmegyei Mihályiért folyt perben mutatják föl; világos tehát, hogy az 1289-ben említett Mygael föld nem más, mint Legenye-Mihályi, mely a Ronyva (s nem Lonaa) patak mellett esik.[1])

I. Jakab, úgy látszik, fiúörökös nélkül húnyt el, mert Monakyak 1349-ben csak két leányát fogják perbe valami örökség miatt.[2])

I. Mihálynak négy fia maradt. Sokat emlegetik őket okleveleink, mert hosszú perbe keveredtek a Rákóczy és a Hosszumezey családdal. A per előzményei ezek: Gyapol fia Pál a Bogát-Radvány nemzetségből örökös nélkül szűkölködvén, még 1278-ban engedélyt nyert IV. László királytól arra, hogy vagyonát, tetszése szerint, bármely rokonára, vagy — ha úgy tetszik — monostorára hagyhassa.[3]) És csakugyan élve a szabadsággal, többi atyjafiait mind mellőzte és csak unokaöcscseire, Csíz fiaira hagyta négy helységben eső jószágait.[4])

A nemzetségi jogon ejtett ily nagy sérelmet nem hagyták szó nélkül a többiek, kivált a Péter és a Sztáncs-ágbeli Izsépyek (a kik e szerint legközelebb állottak a Rákóczy családhoz). I. Mihály fiai Rákóczy Balázst annyira szorongatták, hogy ez végre átengedte nekik Gyapolfia Pál javaiból Fel-Sinket (Morva mellett esett), de oly feltétellel, hogy már most segítsenek neki a Hosszumezey családhoz került (Rákóczy Balázs nővére férjhez ment Hosszumezey Jánoshoz) Körtvélyes visszaszerzésében.[5]) Ez a feltétel volt — úgy látszik — oka, hogy a Hosszumezeyek ellentmondtak Izsépy II. Jakab Fel-Sinkba való beiktatásának.[6]) Később Rákóczy Balázs fiai is tiltakoztak ellene.[7]) 1350-ben újra megegyeztek úgy papiroson; Rákóczy Balázs fiai is átengedték Fel-

---

[1]) W. XII. 481—82. — [2]) F. IX 1. 754. — [3]) F. V 2. 463. — [4]) W. XII. 367. — [5]) A. IV. 189—90. — [6]) U. o. 303. — [7]) Sztár. I. 208.

Sinket Izsépy I. Mihály négy fiának, oly feltétellel, hogy a Hosszumezeyek annyi érőt adnak neki vissza Körtvélyesből;[1]) de az Izsépyek, állítólag, nem teljesítettek egyes kikötéseket, s ennélfogva az atyafiak még 1351-ben is perelnek egymással.[2])

IV. Sztáncs-ágbeli Izsépy család.

Sztáncs
1252—54.[3])

I. János

Mátyus (Máté) 1326—47.[4]) — Lukács 1326—47.[5])

Mátyus (Máté) fiai: Péter 1381—98.[6]) — Márk 1398—1409.[7])

Lukács fia: II. János 1372—81.[8])

A család őse, Sztáncs, részt vett, mint említők, az 1252-iki egyezkedésben, s már ekkor Izsépynek neveztetik, tehát a mai Magyar-Izsép már birtokában volt. Két évvel utóbb a másik völgyben, a Ronyva patak mellett eső Halom nevű birtokát adja el. Fiáról semmit sem jegyeztek fel az oklevelek, hanem annál gyakrabban emlegetik unokáit, Mátyust és Lukácsot, a kik, mint királyi emberek, fogott birák, közbecsülésben állottak. Ők voltak azok, a kik első ízben kényszerítették a Rákóczyakat arra, hogy Gyapolyfia Pálnak jószágaiból nekik is részt adjon. A perlekedés annyira ment, hogy utoljára már istenitéleti párbajra került a dolog. De mielőtt a párbaj eldőlt volna, egyezségre léptek és Rákóczy Balázs átengedte Izsépy Mátyusnak és Lukácsnak Arács helységet (Körtvélyes és Rákócz közt állott).[9]) Ez történt 1328-ban és a következő évben az Izsépyek birtokukba is veszik Arácsot és megjáratják határait.[10]) Hogy Magyar-Izsépnek déli részét birták, az következik abból, hogy birtokuk 1326-ban Isztáncscsal és Kazsuval volt határos.[11])

Szirmay állítása szerint e század elején Zemplénmegyében még élt az Izsépy család, s ha ez az itt tárgyalt három

1) A. V. 399—403. — 2) U. o. 481—505. — 3) W. XI. 383.; F. IV/2. 263. — 4) Z. I. 288.; Kár. I. 192.; A. II. 380—82., 444.; Z. I. 409., 499., II. 23.; Kár. I. 170. — 5) Z. I. 288.; A. II. 380—82., 444.; Kár. I. 170. — 6) W. XI 333.; Z. V. 92. — 7) Z. V. 92. 596. — 8) W. XI. 383. Sztár. I. 392. — 9) A. II. 380. — 10) A. II. 444. — 11) Z. I. 288—89.

Izsépy család valamelyikének ivadéka (a mi csaknem bizonyos), akkor a Bogát-Radvány nemzetség az Izsépyekben virágzott legtovább.

V. Monoky család.

Sándor

I László, comes 1321.[1]

I. Mihály 1346—1383.[2] Doby Erzsébet [3])	Simon 1346—66.[4]	II. László 1349—81.[5]	I. János 1349—83.[6] ~ Vadászy László leánya	
	II. János 1381—83.[11]	III. László 1383.[12]	I. György 1381.[13]	Orsolya 1406.[14] ~ Czékei László özvegye
Sandrin 1366—83.[7]	István 1383—1400.[8]	Péter 1409.[9] *a Doby család őse*	Ilona [10] ~ Tornay László	
Tamás 1340.[15]	•	II. György 1430.[16]		

Nevezetességre és szereplésre nézve második a Bogát-Radvány nemből származó családok között. I. László 1321 előtt Keményfia Istvánnal és János fehérvári préposttal Szada birtokáért volt perben. Ez évben úgy egyeztek meg, hogy Szada kétharmadát Kemény fia és János prépost kapja, egyharmada pedig Lászlóé marad. Ugyanekkor az új, szadai birtokosokat csaknem bevették a Bogát-Radvány nemzetség tagjai közé, mert Monoky László és Izsépy István átengedték nekik a szerencsi monostor kegyuraságának egyötödét. Ez arra mutat, hogy az idegen kézre került szadai birtok ura 1/5 részig volt birtokos a nemzetségi monostor kegyuraságában.[16]

I. László fiai már a királyi udvarnál, vagy az ország főméltóságainál vállaltak hivatalokat. Monoky Mihály, midőn

---

[1]) A. I. 617—20. — [2]) A. IV. 572.; F. IX/1. 754.; A. V. 512., VI. 210.; F. IX/4. 610.; W. XI. 383.; F. X/1. 134. — [3]) F. IX/3. 434. — [4]) A. IV. 572.; Z. II. 365.; F. IX/3. 580.; A. VI. 210. — [5]) F. IX/1. 754.; A. VI. 210.; W. XI. 383. — [6]) F. IX/1. 754.; A. VI. 210.; F. IX/4. 610.; W. XI. 383.; F. X/1. 134. — [7]) F. IX/3. 434., X/1. 134. — [8]) F. X/1. 134. — [9]) F. X/2. 769. — [10]) U. o. — [11]) W. XI. 383.; F. X/1. 134. — [12]) F. X/1. 134. — [13]) W. XI. 383. — [14]) Z. V. 451. — [15]) F. X/7. 313—14. — [16]) U. o. — [17]) A. I. 617—20.

1354-ben a királytól Csobajt (Szabolcsmegye) és Golopot (Abaujmegye) kérte, s meg is kapta, nagy szolgálataira s érdemeire hivatkozhatott.[1]) Simon testvére 1345-ben a nádor birságszedője volt[2]) s később, állítólag, altárnok lőn. Gazdagságukat mutatja, hogy 1346-ban a Golopyakkal és Kéryekkel folytatott perben Bényei László nevű tisztjük viseli a képüket, ennek czíme comes.[3])

Mihálynak neje volt a Guth-Keled nemzetségből származó Doby Erzsébet, a kit 1366-ban a király fiusított. E réven utóbb a Doby család birtokai is a Monoky családra szállottak át. Ennek, valamint a család később folytatott nagy pereinek előadása azonban már nem tartozik e mű keretébe.

VI. Rákóczy család.

I. Csépán

Csíz 1227—52.[4]) | I. Gyapoly 1228—52.[5])

(Csíz fiai:) I. László 1266—82.[6]) | II. Csépán 1266—82.[7]) — (I. Gyapoly fia:) Pál 1278—82.[8])

(I. László gyermekei:) Mihály 1298.[9]) | N. leány 1298.[9]) ~ Chuch fia Balázs

(Mihály gyermekei:) Balázs 1327—57.[10]) | N. leány † 1350 előtt [11]) ~ Hosszumezey János

(Balázs fia:) I. Benedek 1348—51.[12]) — (N. leány fia:) II. Gyapoly (János) 1348—51.[12]) *a Morvai Gyapoly család őse*

(I. Benedek fia:) István [15])

(II. Gyapoly fiai:) II. Benedek 1409—13.[13]) | Jakab 1413.[14]) | II. László 1413.[14])

A Bogát-Radvány nemzetségnek legnevezetesebb s egyúttal legrégibb családja. Miképpen vesztette el Csíz birtokainak jórészét, fentebb a nemzetség általános történeténél előadtuk. Az ott említetteken kívül voltak még egyes, úgy

[1]) A. VI. 210. — [2]) Z. II. 365. — [3]) A. IV. 562. — [4]) W. VI. 444., Kn. I. 384—85.; W. XI. 383. — [5]) W. VI. Kn. I. 384—385.; H. O. V. 12.; W. XI. 383. — [6]) Sztár. I. 11.; W. XII. 367. — [7]) U. o. — [8]) F. V/2. 463.; W. XII. 367. — [9]) W. X. 315. — [10]) W. XII. 367.; A. II. 380., 444., III. 230., IV. 189. Sztár. I. 168., 266. — [11]) A. V. 399., 401. — [12]) Sztár. I. 208.; A. V. 399., 401., 181—85. — [13]) Kár. I. 555.; W. VII. 345. — [14]) W. VII. 345. — [15]) Századok 1873., 622.

látszik, szerzett birtokai is, így pl. I. Gyapoly 1228-ban Dörgicsén (Zalamegye) adott el 10 hold földet az ottani népeknek.[1]) 1251-ben pedig Chath nevű földet, mely a Füzegy folyó mellett esett s az esztergomi egyház földjeivel volt határos (Tát?), adott el 15 márkáért István esztergomi érseknek. Erről világosan mondja a székesfehérvári káptalan oklevele, hogy nem volt nemzetségi jószág, hanem I. Gyapoly azt atyja után örökölte.[2])

I. Gyapoly fia Pál IV-ik László zűrzavaros uralkodása idejében sok szolgálatot tett az ifjú királynak, s így nem volt nehéz kinyernie az adakozó kedvű királytól azon engedélyt, hogy magtalan halála esetén vagyonát bármelyik atyjafiára vagy nemzetségi monostorára hagyhassa.[3]) Ezen engedély alapján 1282-ben tette meg végrendelkezését és legközelebbi rokonainak, I. Lászlónak és II. Csépánnak engedte át jószágait. Ezek voltak Körtvélyes, Arács (Harach), Morva (Mara) és Sink. Kikötötte azonban, hogy élte fogytáig még ő húzza a jövedelmet.[4])

Végső akarata teljesűlt és Csíz fiainak halála után birtokai I. Mihályra szállottak. Kitünik ez abból, hogy 1298-ban Mihály, a kit ez alkalommal Morvainak neveznek, az örökségből fizette ki nővére leánynegyedét. És pedig ennek fejében Sinknek déli részét, tehát a későbbi Al-Sinket adta oda Chuch fia Balázsnak.[5]) A következő században sokat kellett Rákóczy Balázsnak (őt már ekkép írják) s fiainak viaskodniok a Gyapolyfia Pál-féle örökség megtartásáért. Említők már fentebb, hogy 1328-ban a Sztáncs-ágbeli Izsépyeknek kénytelenek átadni Arácsot (legalább annak egy részét).[6]) A Péter-ágbeli Izsépyek kielégítésére Sinknek megmaradt részét, Fel-Sinket kellett átadniok.[6]) Mert bár 1351-ben a per még nem dőlt el, mégis a XV. században Sinket hiába keressük a Rákóczy és Morvay Gyapoly család birtokai között.[7]) A Lesznával határos Gyapolyon és Kucsinban Rákóczy Balázsnak szintén voltak legalább is részbirtokai.[8])

---

[1]) H. O. V. 12. — [2]) Kn. I. 385. — [3]) F. V/2. 463. — [4]) W. X. 315. — [5]) A. II. 380., 444. — [6]) A. IV. 189., V. 481—85. — [7]) Csánki i. m. I. 372., 378. — [8]) A. III. 230.; Sztár. I. 266.

A Bogát-Radvány nemzetségből származtak még a Szaday és Lúczy családok, de ezekről csak töredékes ismeretekkel birunk. Igy 1254-ben Szadai Marczell fia Miklós beleegyezik Halom nevű birtok eladásába, s így közel rokona volt a Sztáncs-ágbeli Izsépy családnak.[1]) 1282-ben pedig Szadai János és Ivánka (Ivánka fiai) Szadán egy ekényi földet átengednek Öklelő Mihálynak.[2]) A Lúczy családról pedig egyik tekintélyes írónk mondja, hogy 1424-ben a Monakyakkal együtt a szerencsi monostornak volt kegyura.[3])

---

[1]) F. IV/2. 260. — [2]) W. IX. 344. — [3]) Csánky i. m. 363.

BOLNUCH.

E nemből való Benedek neje 1272 után az esztergommegyei Csolnok határában egy értékes szőlőt vett 27 márkáért — úgy látszik — a margitszigeti kolostor számára.[1]) Megjegyezzük, hogy Csolnok és Dorog mellett 1297-ben Bolmoch nevű falu állott,[2]) ez pedig csaknem teljesen egyezik a Bolnuch nem nevével.

---

[1]) Kn. I. 610. — [2]) U. o. II. 405.

Boor l. Baár
Bor l. Baár.

BORICS.

A XII. század második felében egy Borics nevű, délszláv származású államférfiú vonja magára a magyar történetirók figyelmét. Kettős tekintetben szakított ez a többi délszláv uralkodók és kormányférfiak szokásaival. Politikai tekintetben a magyar királysághoz csatlakozott, hogy így hazáját a kényuralmi görög császárságtól megmentse; vallási tekintetben pedig a latin szertartású katholikusok közé lépett, hogy a nyugati népekkel annál könnyebben érintkezhessék s népét ezek haladásában és művelődésében annál bővebben részeltesse. E ritka tehetségű férfiú a magyar királysághoz külön fejedelemségként tartozó Bosnyákország (másként Ráma) élén állott mint bán, s alkalmasint mint László bosnyák herczeg (a későbbi II. László magyar király) helytartója. Hű szövetségese volt II. Gyécse királyunknak ama harczokban, melyeket ez Mánuel görög császár ellen hazánk, továbbá Bosznia és Szerbia függetlenségéért vívott.[1] Később egy időre, éppen úgy mint kortársa és mintaképe, Belus nádor, IV. Istvánhoz csatlakozott,[2] de e lépését a magyar királyi udvarnál elfelejtették,[3] és midőn 1166-ban Magyarország kénytelen volt lemondani Boszniáról, Boricsot hazánkba fogadták, Pozsegamegyében, a mai Bród környékén nagyterjedelmű jószágokkal gazdagították,[4] s birtokait akkora kiváltságokkal ékíték, hogy azok még egy század mulva is

[1]) Klaić: Bosznia története. Ford. Szamota I. 1890. 56—59. — [2]) Tkal.: Mon. Zagr. I. 3. — [3]) Kézai szerint a Kórógyiak őse III. István idejében, a király rendeletére, egy bosnyák bánnal (dux de Bosna) hadakozott s azt legyőzte. Klaić e bosnyák bánt Boricscsal egynek tartja (i. m. 58. l.), de az nagyon valószinűtlen. — [4]) Század. 1893. 469.

mintaként szolgáltak a szabadalmak osztogatásában.[1]) Vallási álláspontját mutatja, hogy a kath. hit akkoriban legtüzesebb védőinek, a templomosoknak Esdel nevű (ma ismeretlen fekvésű) birtokát odaajándékozta.[2])

Ezen, hazánknak a délszláv országokhoz való viszonyában annyira nevezetes férfiútól származott le az évszázadokon keresztűl virágzó, sőt egyes ágaiban tán még most is meglevő Borich nemzetség. Ennek 1326-ig terjedő nemzedékrendjét lásd a 264. oldalon.

Mint a nemzedékrendből kitünik, egyenesen csak II. Borics ágát lehet a közös ősre visszavezetni; továbbá a leszármazás két helyen bizonytalan.

Az I. Borics fiáúl feltüntetett Istvánt egy 1250-iki oklevél Borics bán fiának mondja ugyan, de ez magában véve nem elég bizonyíték. Mert voltak ez időben más (horvát és nem bosnyák) Borics bánok is. Pl. az 1158-ban és 1207-ben emlegetett Borics[3]) éppen nem egy II. Gyécse királyunk hű bosnyák bánjával; hasonlóképpen különbözik ettől azon Borics bán is, a kinek fia, Pál, 1259-ben oklevélhamisításban elmarasztaltatott.[4]) Az is nagyon valószinűtlen, hogy annak a bosnyák bánnak, kinek 1209-ben már ajándékosztogató unokái voltak,[5]) még 1250-ben is élő fia lehessen, noha nem lehetetlen. Miért tettük föl mégis a családfára? Azért, mert birtoka, Szalatnok (ma Szlatinik) éppen ott esett a Borics nemzetség birtokainak körében s határos volt Duboviki (Fejérnél hibásan Bubovik) Beriszlónak, az itt szereplő I. Beriszlónak jószágaival.[6]) Ez pedig a mellett szól, hogy csakugyan I. Borics bosnyák bán fia volt.

A másik megkérdőjelezett, Ditmár nevű, nemzetségi tagról nem az a kétséges, hogy I. Borics ivadéka-e? hanem az, vajjon II. Borics fia-e vagy talán I. Borics másik, ismeretlen fiáé?

Hogy Borh Benedek és I. Beriszló ága egy közös őstől, I. Boricsnak valamelyik ismeretlen fiától származik le, bizonyos. Ugyanis két rendbeli osztozkodásukkor II. Beriszló

---

[1]) W. IX. 38. — [2]) Tkal. i. m. I. 23. — [3]) W. VI. 95., 302. — [4]) W. XI. 456. — [5]) Tkal. i. m. 23. — [6]) F. IV/2. 68—69.

I. Borics, bosnyák bán 1156–1166.

- II. Borics
  - Odola 1210–58.[2]
    - II. Benedek 1279–83.[6]
    - I. Jakab 1279–83.[6]
    - I. Mihály 1279–83.[6]
  - Chalk, III. Borics 1258–79.[3]
  - (?) Ditmár † 1258 előtt ~ Róza
    - Marianna 1258.[4] ~ Csépán fia Tamás
    - Martina 1258.[4] ~ Petrus fia Sándor
- N.
  - I. Zajda
    - Gergely 1272–83.[7]
  - I. Mátyás
    - II. Zajda, II. Mátyás 1264–83.[8]
- N.
  - Borh I. Benedek 1258.[5]
    - Marczell 1258–72.[9]
      - III. Benedek, Balázs 1280 körül [13]
    - II. Mihály 1258–72.[10]
      - Detre, 1322.[14] ~ Nekcsey Neszte
    - Visen 1272.[11]
    - Vidos 1272.[11]
  - I. Beriszló 1250.[1] *a Grabarjai Beriszló család őse*
    - II. Beriszló 1272–1280.[12]
      - Dezső
        - II. Jakab 1326.[13]
        - II. István 1326.[13]
      - I. István 1326.[13]
      - I. Miklós
        - II. Miklós 1326.[13]
- (?) István 1250.[1]

G r a b a r j a i a k

[1]) F. IV 2. 68–9. — [2]) W. XI. 107., 453. — [3]) W. XI. 453., VII. 260., XII. 261. — [4]) W. XI. 453. — [5]) W. VII. 260. Az évszám kiigazítandó 1258-ra. V. ö. Fejérpataky: Kir. Kanczellária 105. l. — [6]) W. XII. 261., 406. — [7]) W. XII. 61., 261., 406. — [8]) W. VIII. 113., XII. 406. — [9]) W. VII. 260., XII. 61. — [10]) W. VII. 260., XII. 61. — [11]) W. XII. 61.; A. II. 253–54. — [12]) W. XII. 61.; A. II. 253–54. — [13]) A. II. 253–54. — [14]) Orsz. ltár. D. L. 33,516.

mindig csak Borh Benedek ágától követeli a maga részét. I. Zajda ága már annyira távol áll tőlük, hogy annak egyik tagja, Gergely, fogott biróként működhetett az osztálytételkor.[1]) II. Borics ága sem tartotta már szorosan az atyafiságot Borh Benedek és I. Beriszló ágával, mert 1258-ban megkisérli a nemzetségi törvény kijátszását s Borh Benedek ágának beleegyezése nélkül eladni egyes ősi birtokokat.[2])

A nemzetség nyilvános működése, ez időszakban, ismeretlen. Ha a megkérdőjelezett István csakugyan e nemzetség tagja, akkor itt kell följegyeznünk ennek feltünést keltő erőszakos tettét. 1250 előtt Borsfia Sándornak nejét, Margitot, megsebesítette, 6 szolgáját pedig megölte s e miatt jószágát, Szalatnokot elveszíté.[3]) Természetes, hogy ez nem valami nagy dicsőséget szerzett a nemzetségnek.

A nemzetség nagy érdemeit mutatja, hogy jószágaira oly szabadalmakat kapott, a melyek aztán idővel mintaképül szolgáltak a többi pozsegamegyei falvak szabadalmainak.[4])

Érintettük már a nemzetség jószágainak fekvését. Különösen két pont körül csoportosulnak ezek. Az egyik pont Bród. 1244-ben, a bosnyák püspökség javainak határjárása alkalmával, itt említik Borics bán fiainak, illetőleg unokáinak birtokait.[5]) Itt volt azon erdő, a Száva és Moruzna (ma Mirsunyicza) folyók közt, a melyen 1272-ben, s azon terület a Száva és Cezyntó között, melyen kevéssel utóbb Borh Benedek és I. Beriszló ágai osztoznak. Bródtól északra esik a ma is meglevő Graborja, honnan a Beriszlók előnevüket vették. Ezzel csaknem szomszédok voltak Petnyevára (Pethna), Golgova (ma Glogovicza) és Dubovik, mind megannyi Borics nemzetségi birtokok.

A másik pont, mely körül birtokaik terültek, a régi Pozsegamegyének határán eső Csernek volt. Itt az övék volt Zapolya (a mai Godinyák mellett), Banicsevo (ma Baničevac, Csernektől északkeletre), Podwrs (ma Podvrska, Csernektől északra) és Vlchyak. Később e tájékon szerzik meg Provcsát (ma Perucsa, Új-Gradiska mellett) és Lipinyét (ma Ljupina).

---

[1]) W. XII. 61. — [2]) W. VII. 260. — [3]) F. IV 2. 68—69. — [4]) W. IX. 38. — [5]) Századok. 1893. 469.

Ezen birtokok az egyes ágak között így oszolnak meg: 1258 előtt II. Borics ága egészen magáévá teszi Golgovát, odaadván érte Ditmár özvegyének Zapolyát. Az özvegy aztán Zapolyát 2 leánya, illetőleg veje közt osztá ki, úgy, hogy ezzel Zapolya a Borics nemzetség kezéből végleg kiesett.[1]) Hogy miért igyekezett II. Borics ága Golgovát egészen magáévá tenni, kitünt nemsokára, midőn ezt és Petnyevárát 400 márkáért eladta Rátót Lóránd nádornak. Mindamellett az eladás ellen felszólalt Borh Benedek ága, s mint ugyanazon nembeli és szomszéd követelte, hogy a két helység neki adassék el. A szokásjog mindenesetre Borh Benedek ága mellett szólt, de mégis bajos dolog volt a nádorral ujjat húzni. Kiegyeztek tehát. Borh Benedek ága belenyugodott, hogy Golgova és Petnyevára (Pethna) a nádoré legyen, de kikötötte, hogy ezt senki másnak el ne adhassa, mint neki.[2]) II. Borics ágáé volt még a Csernek körül eső javakból Banicsevo, de a Zajda-ág is jogot tartott hozzá, még pedig oly erőset, hogy Odola fiai jónak látták az alkut. Odaadták tehát (1283-ban) Orioicha nevű (tán a Pozsegától keletre eső Orlyavicza), Haranchfia Miklóstól vett birtokukat, csak hogy Banicsevot egészen magukénak tarthassák.[3])

A Zajda-ág az itt említett Orioicha birtokon kívül is szerzett még, de csak úgy cserébe, birtokokat. Nevezetesen 1264-ben II. Zajda megnyeri Provcsát, cserébe adván érte Dezisztávfia Miklósnak (a Cserneki Dessewffyek ősének?) Podwrsot.[4]) 1279-ben pedig ez ágbeli Gergely a rudinai apáttal lépett cserére. Odaadta neki Vlchyak nevű jószágát s ezért megkapta Lipinyét. A cserébe rokonai, Odola fiai is beleegyeznek,[5]) a mi eléggé mutatja II. Borics és Zajda ágának közös és közel való leszármazását.

Borh Benedek és I. Beriszló ágai 1272-ig közösen birták jószágaikat, de II. Beriszló ez állapottal nem volt megelégedve, s folyton járta a királyi udvart és az ország különböző törvényszékeit, hogy őt osztoztassák meg roko-

---

[1]) W. XI. 453. — [2]) W. VII. 260. Az évszám kiigazitandó 1258-ra. — [3]) W. XII. 407. — [4]) W. VIII. 113. — [5]) W. IX. 261—62.

naival. De, úgy látszik, nem nagy sikerrel, mert 1272-ben meg kellett elégednie 10 fogott birónak itéletével, a kik egyelőre csak a Száva és Moruzna közt eső erdőt osztották kétfelé.[1]) Később kivitte, hogy a Száva és Cezyntó közt levő földet is két részre különítették, és a keleti részt ő kapta meg, a nyugati rész Borh Benedek ágáé maradt. Ez utóbbi osztályt 1322-ben ujra megerősítették.[2]) Hogy Dubovik 1250-ben, Grabarja 1322-ben szintén I. Beriszló ágáé volt, már említők.[3])

Éppen ez utolsó ág az, a melyből Csánki Dezső állítása szerint a Grabarjai Beriszlókon kívül a Grabarjay és Dezső családok is származtak,[4]) s ez az, a melyre az 1520-ban elesett hős püspöknek, Beriszló Péternek emléke még egyszer ragyogó fényt vet. Valóban méltó tehát a Borics nemzetség, hogy vele a magyar történetirás foglalkozzék, annál is inkább, mert azzal egy másik, napjainkban oly méltán híres családnak, a cserneki Dessewffyeknek homályos eredetére is fény derülhet.

---

[1]) W. XII. 61. — [2]) A. II. 254. — [3]) F. IV 2. 69.; A. II. 254. — [4]) Századok 1893. 469.

Boroch l. Baracs.

BORSA.

(Borsa.)

A régen Doboka, most Kolozsmegyében Válaszúttól nyugatra eső Borsa helység őrizi emlékét. Három ágát ismerjük. Az elsőhöz tartozott azon Szentpáli Gyula (Rudolf comes fia), a ki 1295-ben Szucsák helység felét Péter erdélyi püspöknek eladta.[1]) Szucsák (Kolozsvártól nyugatra) és az ettől északnyugatra eső Szentpál eléggé mutatják lakását.

A másik ágból ismeretes azon István, ki 1295-ben ez eladáshoz, mint nemzetségbeli, a maga beleegyezését adja. Atyját Györknek, nagyatyját György vajdának hívták. Valaha Szucsák felét az ő atyja bírta és így körülbelül unokatestvér volt Szentpáli Gyulával.[2])

A harmadik és legnevezetesebb ág nemzedékrendje ez:

I. László

Csonka II. László
1288—1306.[3]) szentmártoni
1288—91. erdélyi alvajda

I. János	Beke	Domokos
1319—57.[4])	1319—50.[5])	1319—50.[5])
Majosy	Iklódy	Iklódy

III. László	Gergely	Benedek	II. János
1366.[6])	1366.[6])	1366.[6])	1366.[6])

Mint látjuk, ez ágnak egyik tagja, II. vagyköznéven Csonka László a nyilvános élet terén is működött, és pedig Erdélynek alvajdája volt és éppen azért különböző azon

[1]) F. VI/1. 367. — [2]) U. o. — [3]) Urkundenbuch z. Gesch. d. Deutscht. in Siebenbürgen. 158., 178. (Ez utóbbi hibás kiadása F. V/1. 163.), 203.; W. X. 83—85.; Orsz. Ltár. D. L. 28,574., 1991.; A. I. 521. — [4]) A. I. 521., VI. 530. — [5]) A. I. 521. Orsz. ltár. D. L. 1991.; A. V. 404. — [6]) Történelmi Tár. 1889. 548.

Lászlófia Lászlótól, a ki 1290-ben Vásári helységben (Biharmegye) Bulderi Péternek birtokot ajándékoz. Ennek ugyanis csak az atyja volt vajda, ő maga nem,[1]) Csonka Lászlónál pedig megfordítva csupán ő neveztetik vajdának, atyja sohasem. Olyan tekintélyes alvajda volt különben, hogy még helytartót is tartott,[2]) a mi alvajdáknál ritkaság. Kevéssel utóbb — miért miért nem? — elveszté hivatalát. 1292-ben, midőn több szolnoki várjobbágytól Péntek helységnek jó részét megszerzi, már volt (condam) vajdának neveztetik.[3]) Hihetőleg csak mint magán személy működik akkor is, midőn Miklós erdélyi kanonokkal együtt a Radnayakat megosztoztatja, s innen van, hogy »vayvoda Transilvanus« czímét, melylyel iródeákja őt még mindig megtisztelte, a káptalanban »vayvoda de Sancto Martino«-ra igazítják ki.[4]) Azon körülmény miatt, hogy hivatalának elvesztése után többször egyszerűen vajdának s nem alvajdának neveztetik, a vigyázatlanok összetévesztik őt a hirhedt László vajdával, Ottó király hirhedt letartóztatójával. Ámde, míg hivatalban volt, csak vicevoyvoda az ő neve, Fejérnél csupán tévedésből és pontatlanságból van írva »voyvoda«-nak,[5]) azonkívül 1306-ban a hirhedt László vajda egy itéletlevelében határozottan megkülönbözteti Csonka Lászlót magától, már csak azért is, mert senki a maga ügyében nem lehet biró.

Ez itéletlevél máskülönben is érdekes dolgot beszél el Csonka László életéből. 1306 előtt egy Borsától nem messze eső Poklostelek nevű falut szerzett magának, de e miatt összeütközött a Kökényes-Radnót nembeli Dobokayak eleivel: Miked fiai Miklóssal és Péterrel. A per annyira éles lett, hogy utoljára László vajda, ki elé az ügy került, a nagy perdöntő eszközt, a bajvívást rendelte el. 1306 szept. 10. előtt Keresztesen (in villa cruciferorum iuxta Torda) ment végbe a bajvívás. Csonka László bajnoka győzött, s Poklostelek az övé lett. Mindjárt meg is tette a szükséges lépéseket, hogy a megnyert falu birtokában magát megerősítse. Megjáratta annak határát s a vajda itéletlevelét nov. 16-án az erdélyi

---

[1]) H. O. VIII. 291. — [2]) Urkundenbuch. 178. — [3]) W. X. 85. — [4]) Urkundenbuch. 203. — [5]) V. ö. u. o. 178. és F. VI/1. 163.

káptalannal aláiratta. Ez alkalommal a káptalan »Ladislaus vayvoda de Sancto Martino filius Ladislai de genere Borsa«-nak írja,[1]) a miből kitünik, hogy a Maros-Tordamegyei Mező-Szentmárton helységben lakott.

A mint ez adatokból megtetszik, Csonka László szerző ember volt s fiaira szép vagyont hagyott. Nagyon hihető ennélfogva, hogy családja idővel Erdély módosabb családai közé tartozott volna, ha közbe nem jő a XIV. század elején annyi nemzetséget megrázó zivatar. Elérkezett azonban az erdélyiekre nézve is a kisértés órája. Választaniok kellett a király és a királyi hatalommal daczoló főurak között. Csonka László fiai jobban féltek a hozzájuk közel lakó, nagy László vajdától és fiaitól, Bálványos és Csicsó várak (mind kettő Szolnok-Dobokamegyében) uraitól, mint a távol eső királytól s azért a közeli úrhoz, nevezetesen annak szövetséges társához, Majosfia Majoshoz szegődtek, annak zászlója alatt harczoltak. De a mint Kopasz nádor hatalmát a király Tiszántúl megtörte, elküldte győztes vezérét, Debreczeni Dózsát Erdélybe s 1318 második felében Majos csatát vesztett.[2]) A csatavesztés Csonka László fiait is sujtotta. Mint hűtleneket jószágaiktól megfosztá a király s 1319-ben úgy általában,[3]) 1320-ban pedig egyenkint fölsorolva[4]) egyik hős vitézének, Elefánti Dezsőnek ajándékozta azokat. Ez alkalommal értesülünk, hogy a Borsa nemzetség ezen ágáé voltak: Vajdaháza, Vidacsteleke (ma ismeretlen), Poklostelek, Iklód (Juklod, a Viz-Szamos mellett) és Péntek, a mai Szolnok-Dobokamegyében, Ajton, Őr, Szopor és Novaj (Noee) Kolozsmegyében. Nincs felsorolva az elkobzott jószágok között Csonka László lakhelye: Szentmárton. Lehet tán csak azért, mert a király keze nem ért el egészen odáig. Különben a szigorú itéletet nem hajtották végre egész merevségében. Csicsó és Léta vára még nem volt a király kezén; Kőhalom, Feketehalom szintén nem, ezek megvívása és átadása alkalmával sok elitéltnek kellett kegyelmet osztogatni. Csonka László fiai is kegyelmet nyertek, s ha összes birtokaikat nem is, Iklódot legalább

---

[1]) Orsz. ltár. D. L. 28,574. — [2]) V. ö. Turul. 1891. 7. — [3]) A. I. 521. — [4]) Orsz. ltár D. L. 199. l.

visszanyerték, Szentmártont pedig megtartották s innen van, hogy Csonka László fiai és unokái utóbb Iklódy nemesekként fordúlnak elő,[1]) János nevű fia pedig, ki ekkor Majosi nevet visel, Szentmárton egy részét 1357-ben eladhatja.[1]) — 1350-ben Iklódy Beke és Domokos elég szomorú ügyben tanúskodnak: azt igazolják, hogy az 1316—21. évek harczaiban velük egy sorban, egy ügyért küzdő s velük együtt bukó Zsombor nemzetségnek melyek voltak elkobzott jószágai.[1])

[1]) Az adatokat l. a nemzedékrendnél.

BOSZLIGH.

Igy van írva egy, későbbi átiratokból ismeretes és Fejértől közölt, 1231-iki oklevélben. Egyik tagja, Bozorg, elég fontos ügyben volt pristaldus, vagyis végrehajtó. Dénes nádor 1231-ben arra itélte Pest város polgárait, hogy bortizedszedés alkalmával kötelesek a veszprémi püspök számára helyet adni egy tizedelő sátor (foliatum, leveles sátor?) felállítására és boraikat tizedelés végett odaszállítani. Ennek megtartására kellett Bozorgnak felügyelnie.[1]) Azt hiszem, hogy mind a nemzetség neve, mind a pristaldus neve hibásan van közölve, s az eredeti levélben nem Boszligh, hanem Bozthech volt írva. Ennek megállapítása annál szükségesebb volna, mert ez lenne az egyetlen bizonyíték arra, hogy Bozthech nemzetség valóban létezett s akkor a Rozgonyiak szintén fölvehetők volnának a nemzetségek sorába.

---

[1]) F. VII. 4. 79.

BOTOND.

(Bochond.)[1])

Körülbelül azon a vidéken, a ho a Névtelentől megénekelt Botond atyja, Kölpény, az ő nevéről nevezett várat építé (ma Kupinova, a Száva mellett), a Dráva és Száva közén, a XIII. század közepén Botond nevű nemzetség élt. Nemzedékrendjéből csak e két ízt ismerjük:

Máté
~ Zsófia, 1255-ben özvegy [1])

Csépán 1255.[1])	Mynkus 1255.[1])

1255 körül Máté özvegye kettős követeléssel lépett fel Miskolcz nembeli Tamás és Péter, Füle zágrábi prépost testvérei ellen. Először is leánynegyedet követelt Kudmen nevű (a mai Sirokopolje táján, Gorjántól keletre, Verőczemegyében eső) földből, melyet valaha Kálmán herczeg Fülének adott s tőle testvéreire szállott. De ezen keresetével elutasították. Másodszor fiaival egyetemben követeli Kudmen területéből azon darabot, melyet férje, Máté, pénzért vett meg. Ezt a követelését már megnyerte, de mivel Füle testvérei más gazdát nem akartak Kudmenen ismerni, rávették az özvegyet, hogy e darab földet adja el nekik pénzért. Meg is alkudtak 10 márkában, s miután Füle testvérei ezt lefizették, az özvegy és fiai a pécsi káptalan előtt a fizetést nyugtatványozták.[1]) Egy Botond nevű nemes a régi Bács- és Valkómegyék területén 1231-ben élt. Ennek anyja 1231-ben a bácsmegyei Szond (ma Szonta) egy részét bírta.[2]) Figye-

---

[1]) F. IV/2. 346. — [2]) W. XI. 223.

lemre méltó még az is, hogy innen nem messzire esik a régi Kölyüd (ma Kollút), s ennek egyik földesura 1305-ben Bolyárfia Bathand vala.[1])

E szerint a Bothond nevet tulajdonkép Batandnak kell kiejtenünk s ily alakban régen helységek is viselték e személynevet, sőt némi jelek szerint az összes Battyán. Bottyán helynevek a régi Bothond személynévből származnak.

Különben Batand vagy Botond nevű helység a XIV—XV. századokban a hevesmegyei Bessenyő és Mező-Tárkány helységekkel volt határos.[2]) A vele szomszédos egyik falut a XIII. században »Buger-Bessenyő«-nek hívták.[3])

---

[1]) A. IV. 187. — [2]) Csánki i. m. I. 59. — [3]) U. o. 58.

BŐ.

(Bu, Beu.)

a) Thúz-ág.

I. János

I. Izsép [1]
1236–41., † 1241.

II. János [2]
1241—80., † 1282.

N. leány [3]
~ Bay Bertalan

I. Trepk [4]
1280—1309.

III. János [5]
1292—1302.

IV. János
1324—29.[6]
a Laki Thúz család őse

I. Péter
1313—29.[6]
a Létay család őse

I. István
1324—29.[6]

Miklós
1324—29.[6]

Thúz
II. Péter [7]
1349.

Mátyus [8]

Mihály,[9] 1377.
1377 előtt országbirói főjegyző [10]

VI. János,[9] 1377.

II. Trepk, 1377.

Domokos [8]

II. Izsép [8]
a Kürtössy család őse

Oláh V. János [8]
a Messer család őse

Lőkös [8]

b) Ders-ág.

N.

Ders

István

N. leány [11]
~ Monoszlay II. Gergely

Mihály,[12] 1287–1304.
zágrábi püspök, esztergomi érsek

Fogas II. Péter,[13] 1294—1300.
székely ispán

---

[1]) W. VII. 22.; H. O. VII. 13. Az évszám kiigazítandó 1238-ra; H. O. III. 15—18. — [2]) H. O. III. 15—18.; W. VII. 378.; H. O. VII. 74.; H. O. VIII. 115., 165.; W. IX. 222., 184.; W. IV. 94.; H. O. III. 27–31.; W. IX. 226.; H. O. II. 22. Uj Magyar Muzeum. II. évf. 205. — [3]) M. Történ. Tár. VI. 43. — [4]) W. IX. 497.; H. O III. 40., VIII. 297., VI. 393.; F. VII/2. 507., VII/6. 2., 15. — [5]) H. O. VI. 393.; F. VII/2. 507., VIII/6. 2. — [6]) M. Történ.

c) **Egyes tagok.**

Gicel	Kozma		Tivadar
Gergely [14] 1254.	Mihály [14] † 1329 előtt	N. leány [14] ~ Zoltánfia László	Gige [15] 1328.

Története.

A Somogyvártól délre eső, kis Bő vagy Bű pusztáról alig sejtené az ember, hogy ott egykoron a Szent Kereszt tiszteletére monostor állott és egy derék nemzetség bölcseje ringott. Pedig a monostor még hiteles hely is volt, s a nemzetség az Árpádkorban az egész ország sorsának intézésében is részt vett.

Különösen két kiemelkedő ága van. Nevezzük az egyiket a belőle sarjadzó, nevezetes Laki Thúz családról Thúzágnak; a másikat legrégibb tagjáról Ders-ágnak.

Először a Thúz-ág játszik nagy szerepet. Ennek I. Izsép nevű tagja a jobb érzelmű hazafiak közé tartozott és azért IV. Béla uralkodása elején beválasztották a várföldek visszafoglalására küldött bizottságba.[16] Később, mint afféle délvidéki főúr, beállott Tótország herczegének, Kálmán orosz királynak szolgálatába és annak főpinczemestere lőn. Hős urát követte 1241-ben a tatárok ellen indított hadjáratban egész a Sajóig, mellette volt akkor is, midőn ez ama végzetes hajnal előtt a tatárokat a Sajó hídjától visszaűzte, s ekkor áldozta fel életét hazája védelmében.[17] Az atya helyett másnap fia, II. János harczolt, de ő, bár egy tatárnak lándzsája ballábán súlyosan megsebesíté, megmenekűlt és még sokáig szolgálhatta királyát.[18] Ő is, mint atyja, igazságszerető férfiúként vala ismeretes, és innen van, hogy azok, a kik őt legjobban ismerhették, némely somogymegyei nemesek 1254-ben fogott birónak választják peres ügyeikben;[19] 1268-ban pedig maga az összes megyei nemesség az elfoglalt nemesi és egyházi földek vissza-

Tár. VI. 43.; A. II. 139.; F. VIII/7. 168.; A. II. 414. — [7]) A. V. 277. — [8]) M. Történ. Tár. VI. 39. — [9]) F. IX/7. 391. — [10]) IX/6. 226. — [11]) W. XII. 557. — [12]) W. XII. 557. Knauz. Mon. Strig. II. 528—34. — [13]) W. XII. 557., V. 202., XII. 656. — [14]) W. VII. 377.; H. O. VII. 74.; A. II. 414. — [15]) A. II. 365. — [16]) W. VII. 22. — [17]) H. O. III. 15. — [18]) U. o. — [19]) W. VII. 115.

adására rendelt bizottság tagjává választá őt, mint bizalmi férfiút.[1]) IV. László zavargós uralkodása alatt is tőle telhetőleg igyekezett a békét és rendet megőrizni; résztvett a pártütők ellen vívott nevezetes fövenyi (Fehérmegye) ütközetben, hol az annyi bajt szerző Kőszegiek őse életét veszté: majd utóbb a király szeme láttára vitézűl harczolt a morvamezei döntő csatában.[2]) Rendszeretetének jelét adta akkor, midőn a közte és Szabary I. Atyusz közt felmerült ügyet (bár az akkori szokás szerint maga is vehetett volna elégtételt) a rendes biróság elé terjesztette. Dénes nádor és Gergely bán (ez utóbbi mint volt somogymegyei főispán) 1278 márcz. 6-án Somogyvárott tárgyalták II. János panaszát, mely szerint Szabary Atyusz Jánosnak Csovonya nevű birtokát lefoglalta és Őr (Eur) helységében lakó szolgáit mind kirabolta. A bizonyítékokat a nádor itélete szerint egy márcz. 25-én Segösdön összeülő bizottság előtt kellett felmutatni.[3]) A bizottság előtt János állításait csakugyan igazolta, a mint ezt a bizottságnak Csák Péter nádorhoz, Dénes utódához tett jelentése mondja,[4]) de vajjon kapott-e igazságot? nem tudjuk. Ugyancsak igazságszeretetéért tette őt a király a Somogy- és Zalamegyékben eláradt rablások és tolvajlások megfékezésére rendelt bizottság tagjává.[5]) Jószivűsége szépen nyilvánúl abban, hogy 1277-ben a közbiztonság megrendülése és az országos zavarok miatt el akarta különíteni Magyariban levő, addig a somogymegyei várnépekkel közösen bírt földeit; már ki is jött a hivatalos bizottság, már hozzá akartak fogni az elkülönítéshez, de a várnépek kérésére és abbeli állítására, hogy ők a vár megmaradandó földén meg nem élhetnek, elállott követelésétől.[6])

Minden esetre veszteség volt tehát az országra, bár II. Jánosra nézve dicsőséges az ő halála, a mely szintén a haza szolgálatában, a fellázadt kunok ellen vívott hód-tavi csatában következett be.[7])

---

[1]) H. O. VIII. 115., W. III. 184. — [2]) H. O. III. 29. — [3]) W. IX. 48. — [4]) W. IX. 48., 222.; F. V/2. 294. Mindkét oklevél évtelenül kelt, de bizonyára 1278-ban, mert Dénes és utódja, Csák Péter csak ez évben bírták a nádorság mellett a somogyi ispánságot. — [5]) H. O. II. 22. — [6]) H. O. III. 30—31. — [7]) Uj Magyar Múzeum. II. évf. 205. l.

Fiai, I. Trepk és III. János már nem szereztek ily dicsőséges nevet. Trepk egy ideig IV. László híve marad ugyan (s úgy tetszik zalamegyei főispán volt),[1]) de III. András királynak már jutalmat kell osztogatnia, hogy őket hűséges cselekedetekre serkentse.[2]) 1299-ben Trepk a Battyániak részéről még fogott biró, de a XIV. század elején már elhagyja az igazság rendes útját s az erőszakoskodások terére lép: Sárközy Ibrahim nejét megveri, birtokait rombolja. Ez ügyben utóbb elfogadja Kőszegi III. Henrik bán biróságát, a mivel eléggé jelzi pártállását.[3])

Nagyobb reményekre jogosított I. Trepk fia Péter, a Létay család őse. Ez I. Károly király udvarába állott be apródnak s csakhamar annyira megnyerte a király kegyét, hogy birtokot kap tőle.[4]) De aztán semmi hírt sem hallunk sem az ő, sem testvéreinek a közszolgálatok terén való működéséről. Úgy látszik, a békés idők helyreálltával haza mentek gazdálkodni, s ott éltek jószágaikon s csak néha zaklatta föl nyugalmukat olyan borzasztó eset, mint pl. az, mikor Thúz Péter testvérét, Andrást, Kéthelyi István Létán (most puszta Marczaltól délnyugatra) megölte (1349-ben),[5]) vagy az, mikor Bői Deák András a bői prépostot oly kegyetlenűl megtámadta (1377 táján).[6])

De éppen akkor, midőn a Thúz-ág nyilvános szereplése megszűnik, lép föl Ders ága s még följebb viszi. Az ország első emberei közé emelkedésüket unokabátyjaiknak, Monoszlay Egyednek, III. Gergelynek és Péternek köszönhették. Ezek közűl Péter 1266—70-ig, a legnehezebb időkben volt V. Istvánnak, mint ifjabb királynak, alkanczellárja,[7]) 1270-től kezdve pedig 37 éven keresztül ült Erdély püspöki székén.

III. András 1299-iki levelének azon részéből, mely Fogas Péter székely ispánt Péter erdélyi püspök fraterének mondja,[8]) csak annyi következik, hogy Péter püspök a Bő nemzetség Ders ágával anyai ágon rokonságban volt s ezt a XIII. század végén hazánk sorsának intézői közé

---

[1]) W. IX. 497. Ilyen leveleket a főispánoknak szoktak írni. — [2]) H. O. VIII. 298. — [3]) W. X. 359.; F. VIII 6. 16. — [4]) M. Törten. Tár. VI. 43. — [5]) A. V. 277. — [6]) F. IX 7. 391. — [7]) Fejérpataky: Kir. kanczell. 119. — [8]) W. V. 202.

emelte. Az ő pártfogása által lett Mihály először erdélyi nagyprépost, majd zágrábi püspök, utóbb esztergomi érsek, testvére, Fogas Péter pedig székely ispán. Vajjon e két kitünő férfiú atyja, Dersfia István ugyanegy személy-e azon Dersfia Istvánnal, ki 1268-ban a nemesi földeket visszaszedő somogymegyei bizottság tagja volt?[1]) bizonytalan, de bizonyos az, hogy atyjuk nőtestvére a nagyhatalmú és Somogymegyében, Ropolon (Kaposvártól délre) szintén birtokos Monoszlay II. Gergelyhez ment férjhez.[2]) Mihály már 1287-ben erdélyi prépost volt, testvére pedig nemsokára Erdélyben a második hivatalt: a székely ispánságot nyerte el. Hogy a haladásnak egy másik segédeszköze se hiányozzék, 1294-ben Monoszlay Egyed örökbe fogadja őket s az atyinai uradalmából kiszakított Gaj, Odroha és Dornócz (Dornolch, ma Drenovácz) nevű viszneksségeket (kisebb falvak) átadja nekik, különösen pedig Fogas Péternek, mint a nemzetség reménybeli fentartójának.[3]) Mihály ezután nemsokára (1296-ban) zágrábi püspök lőn és keserves küzdelmeket folytatott, véres harczokat vívott Kőszegi III. Henrik és Gárdon nevű főurak ellen, hogy Tótországot III. András hűségében megtartsa. III. András halála után mindjárt Károly pártjához csatlakozott és sokat fáradozott benne, hogy Boccasini Miklós, pápai követ, czélját elérje. Midőn pedig Bicskey Gergely választott esztergomi érsek Anagniban elesett, a Magyarországon járt s XI. Benedek néven pápává választatott Boccasini nem talált méltóbbat arra, hogy az esztergomi érsekséget átvegye, Mihályunknál. Esztergomot Mihály csakugyan el is foglalta, de csakhamar vissza kellett vonulnia az öreg Venczel cseh király ereje elől, s fájlalva néznie érseki székhelye romlását. Abban pedig, hogy még ez évben (1304) Csehországban visszaadhassa a kölcsönt, megakadályozta őt a halál.[4])

Testvére, Fogas Péter, III. András uralkodása alatt végig megmaradt székely ispánnak, s mint ilyen 1299-ben

[1]) H. O. VIII. 115.; W. VIII. 206., 229. — [2]) V. ö. Knauz i. m 677. és W. XII. 557. Itt Monoszlay Egyed másodízi rokonainak nevezi Mihályt és Pétert, már pedig csak női ágon lehettek rokonai. — [3]) W. XII. 557. — [4]) Knauz i. m. II. 528—34.

az ország zászlósai (barones) közt fordul elő.[1]) 1300-ban annyira kegyében volt a királynak, hogy neki adta Orlyava (Orioa) várát Pozsega vármegyében, még pedig teljes szabad rendelkező joggal. Péter élt is a nagy joggal s mindjárt odaajándékozta a nyert várat nejének hozománya fejében.[2])

1327-ben megint előkerül egy Fogas Péter nevű földbirtokos. Nógrád vármegyében Sztregova mellett esett egyik jószága. De hogy ez egy személy volna a Bő nembeli Fogas Péterrel, nem valószinű. 1313-ban azon Monoszlay Egyed, ki 1294-ben a Bő nembeli Fogas Pétert fiává fogadja, végrendelkezik, s ekkor fogadott fiáról, a kit úgy szeretett, a ki miatt fiágon való atyjafiait megtagadta, egy szóval sem emlékszik.[3]) Mi több, az 1294-ben az atyinai uradalomból kiszakított Darnócz 1317-ben ujra vissza van kapcsolva Atyinához s ezzel együtt kerül az addig Nyéky, ezentúl Atyinay nevet viselő család kezére.[4]) Mindebből az következik, hogy a Bő nembeli Fogas Péter már régen, 1327 előtt fiörökös nélkül meghalt.

Az egyes tagokról csak annyit tudunk, hogy Gergely 1254-ben némely somogymegyei nemesek ügyében békéltető.[5]) Gige pedig, a kinek nevére oly erősen emlékeztet a Kaposvártól délnyugatra eső Gige falu, 1328-ban megveszi a Balaton délnyugati csúcsánál levő Főnyed helység egy részét.[6])

Birtokai.

A fentebbiekben tulajdonkép elmondtuk, a mit a Ders-ág és az egyes tagok vagyoni állapotáról tudunk, de a Thúz-ág birtokait külön kell tárgyalnunk.

Ez ág tagjai általában gondos, szerző emberek. Már I. Izsépről is tudjuk, hogy megszerzi a mai Tót-Gyúgy (Gyog) egy részét.[7]) Fia, János, különösen két, Bőhöz közel

---

[1]) W. V. 202. — [2]) W. XII. 656—57. — [3]) Knauz i. m. 677. — [4]) A. I. 426. — [5]) W. VII. 377. — [6]) A. II. 365. — [7]) H. O. VII. 13. Az oklevél évszámából egy tizes, mint megesik, kimaradt. 1228-ban nem Mihály volt a székesfehérvári prépost; 1238-ban pedig ő; a kanonokok névsora is csak ez évvel vág össze.

eső és így ránézve értékes falu: Kölked és Magyari (ma Buzsák) megszerzésével növelte örökségét. Kölkeden 1274-ben kapott 3 ekényi földet.[1]) Magyarinak fele, mint már érintők, régtől fogva az övéké volt,[2]) a másik felét pedig, mely a somogyi várnépeké volt, 1268-ban kapta jó szolgálatai fejében IV. Béla királytól. Ez adományt megerősíté V. István is, de János, miért, miért nem? nem érvényesítette jogát, hanem visszaadta a kapott részt a várnépeknek. De végre 1279-ben elérkezettnek látta az időt, hogy Magyarit egészen a magáévá tegye s azért IV. Lászlóval ujra magának adományoztatta azt.[3]) Ezzel szemben azonban János kénytelen volt néha elidegeníteni is javaiból egyet-mást; nevezetesen a bői egyházzal együtt eladta Terpecz nevű földét, mely a mai Nemes-Vid körül esett, Miklós alországbirónak.[4]) Szentmárton (Csoknya mellett) és Bodrog nevű falvait pedig leánynegyed fejében átadta nővérének, illetőleg sógorának, Bertalannak.[5])

II. János fiai közűl I. Trepk 1286-ban Kölkeden másfél ekényi földet hű szolgáinak, Jakabnak és Jákónak ajándékoz.[6]) 1292-ben testvérével, Jánossal együtt cserére lépett bizonyos akcsi nemesekkel s megkapták ezektől Kér falut (a mai Varjas-Kér?), odaadván érte az ő Akcson levő részüket.[7]) De úgy látszik, hogy 1324 után[8]) e csere megsemmisült, mert később I. Trepk utódai Akcson (a mai Buzsák és Lengyel-Tóti közt esett) újra birtokosok, Kéren pedig nem. 1302-ben I. Trepk testvérétől szerez birtokot, 20 márkáért megvevén tőle Margya (ma Marjáncz puszta Lábod mellett) földet.[9]) De kevéssel utóbb veszít is birtokaiból, mert a Sárközy Ibrahim jószágain okozott károk pótlására oda kellett adnia Sykova (ma Felső-Zsitva helység Marczal

[1]) H. O. VIII. 165. — [2]) H. O. III. 27—28.; W. IV. 94., IX. 181., 226. — [3]) H. O. III. 15—18., 29—30. — [4]) H. O. VII. 74. — [5]) M. Tört. Tár. VI. 43. — [6]) W. XII. 130. A másoló az évszámot alkalmasint elhibázta, a mint ez kitünik abból is, hogy állítólag az ajándékozás 1276-ban történt, holott az 1280-nál előbb nem történhetett, mert II. János ekkor még élt, s így a fia apja vagyonáról nem rendelkezhetett. — [7]) H. O. VI. 393—94. — [8]) V. ö. F. VIII/7. 168. — [9]) F. VIII/6. 2—4.

és Kis-Komárom közt) egy részét és azon birtokot, melyet a babócsai egyháztól szerzett.[1])

I. Trepk fiai 1324-ben tiltakoztak Csoknya azon részének elajándékozása ellen, a hol a Szent-Márton tiszteletére avatott egyház állott.[2]) S valóban e rész őket illette, mert már 1313-ban Bay Bertalan magvaszakadtával visszakapta I. Péter a II. Jánostól Baynak adott Szentmárton és Bodrogh falvakat, s 1324-ben ez adományt I. Károly királylyal megerősíttették,[3]) lehet éppen azért, mert Szentmártont Csoknyához akarták foglalni.

Hogy a Thúz-ág ily bátran, ellentmondások nélkül rendelkezik birtokaival, mutatja, egy 1328-iki oklevél pedig világosan mondja, hogy közte és a Bő nemzetség többi ágai közt az osztály réges-régen megtörtént. Ez oklevél szerint Bő nembeli Kozmafia Mihály nemzetségi monostora, a bői konvent előtt bői és jádi birtokainak felét sógorának, Zoltánfia Lászlónak ajándékozta; később pedig Mihály magvaszakadtán a király a másik felét is Lászlónak adta. Ám ez nem tetszett I. Trepk fiainak és a nemzetségi jog révén (ratione linee generationis) maguknak követelték Mihály javait, Lászlót pedig ki akarták onnan túrni. Tán meg is nyerték volna a pert, de akkor a biró azt kérdezte tőlük, el volt-e különítve határjelekkel (per metas) Mihály földe az övéktől? s mivel ezt el nem tagadhatták, elmarasztalták őket.[4])

A Bő nemzetség osztálylevele nem maradt reánk. Az összes nemzetség birtokait ennélfogva nem ismerjük. Ellenben az I. Trepktől származó 4 család 1449-ben ujra megosztozván ősi, még Trepktől rájuk maradt javaikon, ebből a Thúz-ágnak a XIV. század elején létező vagyoni állapotát meglehetősen kiolvashatjuk. Csaknem szakadatlan sorban húzódtak ez ág birtokai a Balaton déli mentén s ezek voltak: Tót-Gyúgy, Petend (ma puszta), Nagy-Berény (a mai Kis-Berény?), Kölked, Akcs, Magyari (ma Buzsák), Öreg-Lak, Kürtös, Jád, Bő, Bodrog, Hidas (ma puszta).

---

[1]) F. VIII 6. 16—18. — [2]) A. II. 139. — [3]) M. Történ. Tár. VI. 43. — [4]) A. II. 414—16.

Szentmárton, Sörnye, Szövécs (ma puszta), Kak (ma puszta), Lók, Léta (ma puszta), Szöcsény, Felső-Zsitva, Monyoró-Kerék (ma ismeretlen) és Vrászló. Ezek közűl 1449 előtt az I. Istvántól származó Kürtössy és Messer (Szöcsényi és nem Szécsényi!) családok kezén voltak: Szöcsény, Vrászló, Zsitva, Monyoró-Kerék, Kak, Szövécs, Sörnye, Hidas, Bő, Jád, Kürtös, Magyari, Akcs, Kölked, Nagy-Berény és Petend; ellenben a Laki Thúz és Létay család kezén csak ezek: Léta, Lók, Szentmárton, Bodrog, Nyir, Öreg-Lak és Gyúgy.[1]) A falvak számát tekintve, aránytalanúl több jutott tehát a XIV. században végbement osztozkodáskor I. Istvánnak; nem csoda, ha még egy század mulva is veszekednek miatta az érdekelt felek.

---

[1]) M. Tört. Tár. VI. 42.

BÖKÉNY.

(Buken.)

Dunántúli, előkelő nemzetség. Eredetileg Székes-Fejérvártól délre, a Somlyó hegy mellett lakott s azt róla nevezték el Bökény-Somlyónak. Négy ágazata kerül elő okleveleinkben. Az elsőnek három ízre terjedő nemzedéke a következő:

Vid
Miklós

Vidol 1254.	Pinne ~ Csuda	Ilona ~ Mikséd

Az ág története tulajdonkép egész Csuda neje, Pinne, körül forog. Vidol, mint afféle egyetlen fiú, gyorsan kezdte elpazarolni örökségét. A baranyamegyei Jánosi helység egyrészét eladta Achilles nevű nemesnek, a másik részét pedig a pécsi káptalannak. De ekkor felszólaltak a leányok, Vidol nőtestvérei, s tiltakoztak az eladás ellen. A káptalan nagyon szerette volna a hozzá közel eső birtok békés megszerzését, s azért oszlopos emberei: a prépost, az éneklő- és őrkanonokok és a dékán nem restelték a fáradságot, hanem elfáradtak Pécs-Váradra, hogy ott a konvent előtt az eladás ügyét rendezzék. De belátták a két asszony követelésének jogosultságát és beleegyeztek, hogy előbb Vidol kiszakítsa az eladandó részből a leánynegyedet. Ez megtörténvén (a keleti rész jutott a két asszonynak) Vidol nőtestvérei is belenyugodtak, hogy már most a megmaradt $^3/_4$ rész békében a pécsi káptalané legyen.[1]) Nem sokára vagy ugyanak-

[1]) Z. I. 9—10. Ez átiratból ismeretes oklevél állítólag 1256-ban kelt. De ez lehetetlen, mert ugyancsak a pécsváradi konventnek egy másik oklevele szerint Vidol nővérei 1254-ben már osztoznak a leánynegyed fejében kapott jánosii földön. Már pedig, ha megkapták 1254-ben, miért perelnek érte 1256-ban? Azt hiszem tehát, hogy e levél tulajdonképpen 1254-ben készült.

kor (1254) a két nő az ily nehezen szerzett kis örökséget egymás között két részre osztotta: a nyugati lett Csuda nejéé, a keleti Mikséd nejéé.[1])

Egy másik ágazat tagja volt Péter, kinek leánya, Morha (Márta?), 1277-ben már Ugodfia Istvánnak özvegyeként fordúl elő.[2]) Fiai II. Péter és Jakab a XIV. század elején hütlenségbe estek s emiatt battyáni (Fejérm.) birtokukat elvesztették.[3])

A harmadik ágból csak egy férfit ismerünk: Zakariást, de erről legalább még azt is mondhatjuk, hogy Somogymegye északi vagy Fehérmegye délnyugati részén lakott. Kitűnik ez abból, hogy bizonyos, e tájékon eső, Neweg nevű föld elfoglalásáért 1268-ban együttesen idézik meg őt a Kapolyi család ősével,[4]) egy kereki-i birtokossal, Micz bán fiával (Kapoly és Kereki Somogymegye északi részén, Köröshegytől délre esnek) és a bökény-somlyai (most Puszta-Somlyó Fehérmegyében, Polgárdi mellett) préposttal.[5]) S vajjon merő véletlen-e, hogy a Bökény nemzetség és a bökény-somlyai prépostság e helyütt egysorban említtetnek? Nem arra mutat-e ez, hogy a nemzetség és monostor neve nemcsak hasonlítanak, hanem okozati összefüggésben is vannak? Más szóval, tehát okunk van hinni, hogy a Szentséges Üdvözítő tiszteletére épült bökény-somlyai prépostságot a Bökény nemzetség alapítá.

Kétségtelenné teszi ezt a negyedik ágról szóló (eddig kiadatlan) oklevél. E szerint Bökény nembeli Jakab comes 1277-ben (IV. László király Kőrösön 1277 ápr. 26-án kelt levelével) kapta a fehérvári várnépek, királyi szakácsok, szolgagyőri várnépek és a herczegség (ducatus) porgati, azaz polgárdi földjét. Mivel Jakab comes a morvamezei csatában vitézűl forgolódott, 1280 jul. 16-án IV. László ez adományát megerősíté. Ismétli a megerősítést III. András 1292-ben, azt vetvén okúl, hogy Jakab comes fia Miklós Roró (Rohrau) vár megvívásában 1291-ben bátran harczolt. Az ezeket előadó oklevélmásolat másik oldalán egy 1340-iki, Battyánra

---

[1]) Z. I. 7. — [2]) Z. I. 38. — [3]) Károly J. Fejér vm. története III. 484. — [4]) V. ö. Z. I. 33., 160.; A. V. 25. — [5]) W. VIII. 216.

és Kis-Fülére (tehát Bökény-Somlyó és Polgárdi mellett eső falvakra) vonatkozó cserelevél van följegyezve, s ez említi a Bökény-Somlyóra vezető utat, meg »Petrus banus de Bokensomlyoa«-t is.[1]) Mivel e »Petrus banus« egy az 1277-ben élő Bökény nembeli Péterrel, s ebből is bizonyos, hogy a bökény-somlyai prépostság alapítója a Bökény nemzetség vala s e nemzetség eredete Szent-László koráig ér föl.[2])

Bökény nembeli Jakab és fia Miklós, továbbá Lászlófia Domonkos 1295 táján öt márkát lettek volna kötelesek átadni Ősi faluban a veszprémi püspöknek a székesfehérvári káptalan megbizottja jelenlétében[3].)

A Bökény nemnek utolsó ismert tagjai: István és Lőrincz 1332-ben Battyánnal szomszédos földesurak.[4])

---

[1]) Nemz. Múzeum lt.-a 1292. év. — [2]) V. ö. Károly i. m. III. 486. — [3]) Veszprémi kápt. mag. lt. libr. mancae. nr. 116. — [4]) Károly i. m. III. 486.

Brucsa l. Baracska
Brugsa l. Baracska.

BUCHK.

(Bojk ?)

Sajnos, még azt sem tudjuk biztosan meghatározni, miként mondandó ki mostani magyarsággal a neve. Abaúj- vagy gömörmegyei, középsorsú nemzetség volt. Első ismert tagja — Mochkfia Lénárt — 1284-ben meglehetős kellemetlen ügyben volt királyi ember. Mersefia Pós mindössze egy márkáért perelt több bolyai (Buya = Bolya, most puszta Hevesmegyében Pétervására mellett,[1]) nemessel oly mérgesen, hogy a perköltség már 6 márkára rúgott. Ennek fejében le kellett foglalni a bolyai nemesek birtokát és Pósnak átadni, s ezzel volt Lénárt megbízva. Bizonyságúl az alországbiró mellé rendelte a hatvani konventet.[2]) Megtörtént-e a végrehajtás szinezetű beiktatás? nem tudjuk. Másunnan azonban bizonyos, hogy az ilyen beiktatásoknak ritkán szokott jó vége lenni.

A nemzetség másik tagja volt: Filpe fia Domokos. Róla legalább annyit tudunk, hogy Abaujmegyében Péderen volt lakos. Mint ilyennek ugyancsak meggyűlt a baja a szepsii polgárokkal, a kik a Péder és Szepsi közt eső területből több mint 500 holdat maguknak követeltek. Hosszú perlekedés után 1317-ben úgy vágták ketté a vitát, hogy egy, a Bódva révénél, Kis-Bodoló mellett kezdődő határvonallal két egyenlő részre osztják a peres földet s a déli rész Domokosé lett.[3]) Élt még 1334-ben is — s úgy látszik, hogy a szomszéd Tornay családdal jó barátságban volt, mert Tornay János a közte és a Hamvayak közt vitás Raas falu

---

[1]) Csánki: Magy. Tört. Földr. I. 59. — [2]) W. IX. 399. — [3]) A. I. 435.

(Gömörmegye, Gömörtől északnyugatra) kettéválasztásánál őt kérte fel a királytól megbízott embernek.[1])

Tekintetbe véve azt, hogy a régi *k, g, d, t* hangok előtt álló *ch* és *h* hangok idővel »j«-re változtak, a Buchk nevet is idővel Bojknak ejtették s ily alakban rátalálunk a Hangony völgyében eső Bolyok, régen Bolyk, Bojk falu nevében. A Buchk nemzetség tagjainak működése szintén arra mutat, hogy Bolyokon kell keresnünk ősi fészkét.

---

[1]) A. III. 126.

BUDMÉR.

Közbecsülésben álló, középsorsú baranyamegyei nemzetség. Tagjai, valahányszor előfordulnak, mindig abban fáradoznak, hogy a baranyamegyei nagy családok közt, IV. László és III. András uralkodása idején eláradt s vérengző ellenségeskedéseket megszüntessék. Csupán alkalmilag emlegetvén e nemzetséget okleveleink, nem csoda, hogy róla csak ilyen töredékes nemzedékrendet mutathatunk föl:

Péter	Márk	Miklós	
András 1285—97.[1])	Benczencz 1296—97.[2])	Mihály 1285.[3])	Teha 1285.[3])

András és Teha 1285-ben fogott birák azon roppant pörben, mely Óváry Jakab és Lőrinczfia Kemény közt folyt, Mihály pedig — úgy tetszik — Lőrinczfia Keménynek szövetségese volt s vagyonához mérten rengeteg birságot, 100 márkát, vállal magára, ha az egyezséget megszegné. 1290-ben vagy 1291-ben Andrást azon kitüntetés érte, hogy maga a király nevezte ki őt Baranyamegye egyik szolgabirájának.[4]) 1293-ban a Siklósyak őt kérik meg, hogy becsülje meg: Wegbala nevű földjük mennyit ér. Még két ízben fordul elő András, most már Benczenczczel együtt, mint fogott biró: 1296-ban Sági Benedek és sógora, Beendi Tamás, 1297-ben

[1]) W. IX. 435—37., X. 424., XII. 544., X. 229., XII. 613. — [2]) W. X. 229., XII. 613. — [3]) W. IX. 435—37. — [4]) Az oklevél keltezetlen ugyan (W. X. 424.), de bizonyosan 1291-ből való, mert csak ez évben volt Kőszegi Miklós nádor és somogyi főispán. V. ö. W. XII. 502., 510., 512.

pedig az Óváryak (később Gyulayak) és a Siklósyak között igyekszik a békét helyreállítani.

Mindenesetre a nemzetségé volt a Villánytól északra eső Kis- és Nagy-Budmér, de többi birtokairól, valamint arról, hogy sarjadztak ki belőle a XIV. században előkerülő Budméryak [1]) — sajnos — nem tudunk semmit.

[1]) A. I. 101., II. 473., IV. 130., 213., VI. 243.

Buzád l. Hahót.

CSÁK.[1])

(Chaak, Chak, Sac, Kaak.)

Régiségét eléggé mutatja, hogy mind a Névtelen jegyző, mind Kézai őseit a honfoglaló hét vezér közé sorozza. A Névtelen szerint Előd volt a honfoglaló vezér s neki adta Árpád a Székes-Fehérvártól északra eső Vértes erdőt, s itt később Elődnek Szabolcs nevű fiától származó unokája: Csák várat épített.[2]) Kézai szerint Szabolcsnak hívták a honfoglaló kapitányt (vezért) s ő verette először sátrait azon földre, hol 1282 táján az elpusztult Csákvára állott s tőle származott a Csák nemzetség.[3]) Ezekhez járul még azon 1265-ben följegyzett hagyomány, hogy a nemzetség őse, Csák fia György 1038—46 években I. Béla herczegnek, a későbbi királynak Lengyelországban kísérője és szolgája vala.[4]) A Névtelen és Kézai kissé ellentmondó nyilatkozataiból csak annyi való, hogy a Csák nemzetség ősi fészke Fehérmegyében Csákvárott volt, ámbár a Székes-Fehérvártól keletre eső s egykor szintén Csák nemzetségi birtokot alkotó Szabolcs helység (ma puszta) területe állattenyésztő nép hazájául alkalmatosabbnak kínálkozik. A Névtelen elbeszéléséből azt is valónak tekinthetjük, hogy a XII-ik század első felében e nemzetség-

---

[1]) Betürend szerint tulajdonkép a Csaba nemzetségről kellene előbb szólanunk, mert Horváth István szerint 1291-ben ily nevű nemzetség is létezett s hivatkozik a Nemzeti Múzeumban (könyvtár) őrzött ez évi oklevélre. (Magyarország gyökeres nemzetségei. 50. l.) Azonban egy évtized mulva egész terjedelmében közölte Fejér (Cod. Dip. VI/1. 166.) az alapul vett oklevelet s abban csak az olvasható: »Comes Chaba filius Terytus suo nomine suorumque successorum et aliorum de generatione sua«. Ebből pedig lehetetlen megállapodott nemzetségnevet kiolvasni. — [2]) Hist Hung. Fontes Dom. II. 7., 42. — [3]) U. o. 72. — [4]) F. IV/1. 393.

nek Előd és Szabolcs nevű tagjai voltak, s hogy a nemzetséghez tartozó számos Csák nevű személy közűl a XII. század második felében élő Csák volt ama híres nagy ember, kiről aztán az összes atyafiságot s leszármazóikat Csák nemzetségnek nevezték.

Az 1265-ben följegyzett nemzetségi hagyomány, mint a Lónya-ágnál alább kimutatjuk, nem egészen elvetendő. Annyi valónak vehető belőle, hogy már I. Béla király idejében, 1060—62-ben élt Csák fia György s így a nemzetség régisége ez ideig fölér. Igazolja ezt a XIII. században élő ágak egymáshoz való viszonya. Már a XIII. század elején jóformán teljesen idegenek ez ágak egymáshoz; egyetlen-egyszer, 1231-ben mondja egy Csák nembeli férfi, hogy vértesi erdeje közös rokonságával,[1]) tehát a többin már rég megosztozkodtak és a közös nemzetségi birtokokat, a nemzetségi monostort megállapítani majdnem lehetetlen.

Éppen így majdnem lehetetlen, vagy legalább is czélszerűtlen lenne közös, egységes nemzetségi történetüket előadni. Egyetlen-egyszer van tudomásunk, hogy 3 ág összetart, de akkor is egyik ág más párton áll, 1265-ben. Máskor nemcsak az ágak, hanem az ágak tagjai egymás között is torzsalkodnak, teljesen ellenséges álláspонton vannak. Kénytelenek voltunk azért az ágakat szétdarabolni s mit róluk az oklevelek s más hiteles adatok fentartottak, elbeszélni.

Tudjuk nagyon jól, hogy az ágak nemzedékrendje töredékes, sőt talán némelyek szemében hiányos is. A töredékesség nem a mi hibánk; a hiányosságnak pedig könnyen okát adjuk. A Tyák = Ják nevet a régi okiratok másolói sokszor összetévesztették a Csákkal s Csákot írtak Ják helyett (pl. Fejér. C. D. V/3. 406. és utána Szabó: Kún László. 126); ilyen esetben tehát a jogtalanúl Csák nembelieknek írt személyeket a Ják nemzetséghez tettük által. De összetévesztették a másolók a Csák nemzetséget a »Szák« nemmel is. Igy pl. Csák nembelinek írja egy 1424-iki másolatban fenmaradt 1295-iki oklevél az esztergommegyei Sédtövy vagy Süttei (Süttő) családot, de az Orsz. lt. Dl. 30,002. sz. oklevele

[1]) F. III 2. 227.

szerint az nem a Csák, hanem a Szák nemhez tartozott. Hasonlókép Szák nembeli volt azon Pál, ki 1183 előtt temesi (helyesebben teutesi = tötösi) birtokát az okor-mindszenti és szent-trinitási monostoroknak hagyta.[1] Az ilynemű összetévesztések kikerülése végett a lehető legnagyobb óvatossággal jártunk el.

A Csák nemzetség első, oklevélileg ismert tagja, I. Ugrin comes 1146-ban kerül elő. Azt mondja róla Forco jövevény, hogy az övé volt a Vértes hegyen levő monostor,[2] vagyis ő volt annak kegyura. Mivel pedig e vértes-szentkereszti monostor mellett nem sokkal utóbb a Kisfaludy-ágnak voltak földei és épületei, ez I. Ugrint a Kisfaludy-ág ősének tartjuk.

Előre bocsátva már most az egyes ágak nemzedékrendjét, azok ismertetésére térünk át.

I. Darahy- (Bárcz-) ág.

I. Bárcz

I. Ugrin 1281.	I. Mihály, comes 1281—1323.	II. Bárcz.[3] 1281.	Skolasztika [4] 1320. ~ Damján fia László
Péter 1320—39.	Csák,[5] 1323—52. ~ Olaszi N.[7]	János [6] 1292.	

tőlük ered a Darahy család [8]

II. Dobóczy-ág.

I. Péter

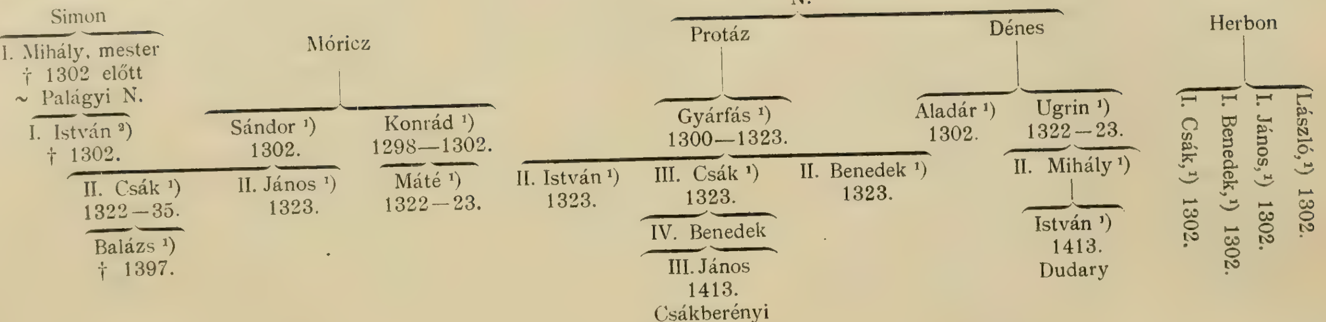
Domokos, 1262—98. a nádor	Simon comes	I. Mihály, 1267—78. veszprémi ispán	Beers, comes [9] 1267.
Miklós, 1280.		I. Czimba István 1280—1322.	II. Péter [10] † 1308 előtt
Veres János, 1323.	II. Mihály,[11] 1323.		
II. Domokos, 1328—38.	III. Péter (Pető), 1328—34.		II. Czimba István [12] 1355—56.
Csala	Klára	Anit	Bagó [13]

leányok 1355.

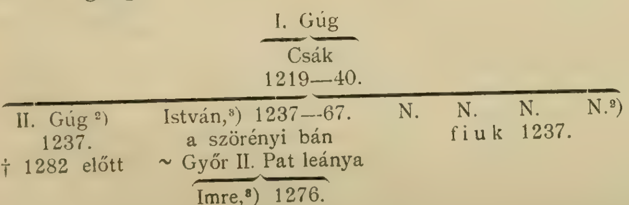
---

[1]) V. ö. A. IV. 583. — [2]) W. I. 58. — [3]) W. IV. 234. — [4]) A. I. 563—64. — [5]) F. VIII/2. 423. — [6]) H. O. III. 41. — [7]) Turul 1893. 167. — [8]) U. o. — [9]) W. VIII. 181. — [10]) F. VIII/3. 22. — [11]) Orsz. lt. D. O. 33,736. Igazolását lásd a család történetében. — [12]) A. I. 157. — [13]) Zich. ok. II. 601.

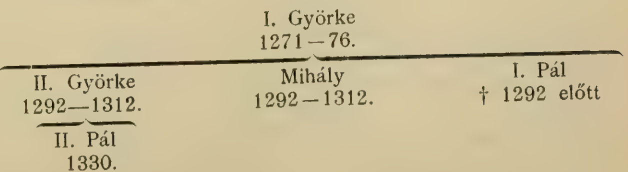
III. Dudary-ág.

IV. Gúg-ág.

V. Györke-ág.

[1]) Orsz. ltár. D. O. 1630. — [2]) A. I. 25. — [3]) W. XI. 294.; H. O. III. 2. — [4]) W. VII. 133., XI. 444. — [5]) W. IX. 163.

VI. Kisfaludy-ág.

N. (I. Ugrin ?)

- II. Ugrin, 1185–1204. 1185. zágrábi püspök, 1188—1203. győri püspök 1204. esztergomi érsek
  - 1-től: Izsák comes 1231—40.
  - 2-tól: I. Lőrincz comes 1231–78.
    - II. János [3]) 1363.
      - II. Miklós, deák 1358.
      - István 1358—63.
      - II. Lőrincz 1358–63.
      - László [5]) 1358–63.

K i s f a l u d y a k

- I. Miklós,[1]) 1212—1239. 1214. komáromi ispán, 1222–24. csanádi ispán 1228—29. bihari ispán, 1230. pozsonyi ispán ~ 1. görög nő, ~ 2. franczia nő
  - I. János, mester 1237–75. ~ Osl Katalin, 1258.
    - III. Ugrin 1299—1305.
      - Pál [5]) 1358–1363.
        - István 1363.
        - Miklós 1363.
        - János 1363.
    - I. Domokos 1298–1305.
      - II. Domokos 1363.
      - Péter 1363.
      - Pál [6]) 1363.
    - III. János [4]) 1298–1305.
  - Márk [2]) 1238—66. † 1278 előtt

M i h á l y i a k

VII. Lónya-ág.

Lónya † 1246.

- László 1265.
- Györke [7]) † 1246.

VIII. Miklós-ág.

I. Miklós

- I. Máté,[8]) 1263.
  - I. Miklós,[9]) 1315–36.
    - II. Máté 1336.
    - László 1336.
    - N. leány,[10]) 1336. ~ Málosy Demeter

IX. Szaláncz-ág.

Szaláncz

- Tamás, † 1269 előtt ~ Ágnes
  - Katalin, 1297. ~ N.

[1]) F. III/1. 125. — [2]) H. O. I. 16., 22. — [3]) Sopr. I. 287. — [4]) Sopr. I. 62. — [5]) Sopr. I. 287. — [6]) Sopr. 351. — [7]) IV/1. 292–93. — [8]) H. O. V. 40. — [9]) H. O. I. 110. — [10]) A. III. 262.

X. Trencsényi-ág.

- I. Máté, † 1254. ~ Margit, 1276-ban még él és apácza
  - I. István [1]) 1260—79. főasztalnok, barsi, pozsonyi ispán
  - II. Máté 1265—83. bán, vajda és nádor † 1284.
  - I. Péter [2]) 1265—84. főlovászmester, nádor, soproni és somogyi ispán
    - III. Máté, 1284—1321. főlovászmester, nádor, pozsonyi ispán, Magyarország északnyugati részének ura
      - N. leány ~ Dezső 1318. [7])
    - Csák [4]) 1284—1300. királyi kardhordó
      - III. Péter 1309—32.
        - Domokos 1332—53.
        - László 1332.
        - IV. Péter [11]) 1332.
      - II. Márk [8]) 1309.
  - Márk [3]) mester
    - II. István 1280—1307. bakonyi ispán
      - III. István [9]) 1323—29.
      - N. leány [10]) ~ Loránd fia Loránd
    - II. Péter [5]) 1280—90.
    - N. leány [6]) ~ Lőrinte

[1]) W. II. 325.; Blagay okl. 32. — [2]) W. IX. 12—13. — [3]) Igazolását l. az ág történeténél. — [4]) H. O. VI. 461. — [5]) W. IV. 326. — [6]) A. VI. 83. — [7]) F. VIII/2. 180. — [8]) Monum. Vat. Hung. S. I. t. II. 305. — [9]) A. II. 405. — [10]) A. I. 42. — [11]) F. VIII/3. 602.; Orsz. ltár. D. L. 1630.

XI. Ugodi-ág.

Luka

I. Demeter, 1217—33. főasztalnok, vasi és pozsonyi ispán | Ádám [1])

Ugod, 1164. | I. Csák [2]) 1264—70. bán | Pál

II. Demeter [3]) 1281—85., † 1287 előtt bakonyi ispán, bán ~ Kőszegi N. | Péter [4]) 1305.

Móricz, szerzetes 1291—1336. | II. Csák,[5]) 1291. † 1309 előtt | Kingus,[6]) 1317. ~ Rátót Gyula

XII. Ujlaky-ág.

N.

Bás comes 1217. | Pós, mester [7]) 1227—33. Béla kiskirály tárnokmestere

I. Ugron 1217—41. kalocsai érsek | N. | Csák [7]) 1241. | III. Ugron,[9]) 1240—1311. szörényi bán, főlovászmester, tárnokmester | N. 1290. | N. [10]) 1240.

II. Ugron [8]) 1244—48. spalatói érsek | Miklós [11]) 1311—60. országbiró | N. 1268. | N.[12]) 1268.

László [13]) † 1364 előtt

Egyes tagok.

Oliveus 1268. | Marhart — Germán 1269—99. | Bágyon comes 1271. | Gellért (Girót) comes 1271. | Csomoz Pál 1286. | Paraszt — Ugrin 1291.

[1]) F. VIII/3. 586. — [2]) Kub. I. 48. — [3]) H. O. III. 34. — [4]) F. VIII/3. 586. — [5]) H. O. VIII. 310. — [6]) A. I. 417—18. — [7]) H. O. IV. 25. — [8]) Schematismus Colocensis 1889. XIII. 1. — [9]) H. O. IV. 65. — [10]) H. O. IV. 25. — [11]) F. VIII/2. 139—40. — [12]) W. III. 193. — [13]) Századok 1870. 154.

I. DARAHY- (BÁRCZ-)ÁG.

Igy nevezzük a belőle származott családról. Nevezhetnők Bárcz-ágnak is az annyira jellemző Bárcz (Bárocz) személynévről.

I. Bárcz comes három fia 1281-ben az erdélyi püspökkel állottak perben mintegy 12 ekényi Selind (Serend, ma Ér-Selind Biharmegyében) és Barát-Püspöki közt eső vitás föld miatt. I. Bárcz fiai természetesen erősen állították, hogy a vitás terület az övék, s csak oly föltétel alatt békültek ki, hogy a püspök egy darabot csakugyan átengedett nekik.[1]) A három fiú közűl IV. László király 1280—90 közt Ugrint bízza meg Markelteleke nevű föld lakatlan voltának megállapításával és Tibafia Miklósnak való átadásával.[2]) II. Bárcz nemsokára meghalt, mert 1292-ben már csak I. Bárcz középső fia Mihály és II. Bárcz fia János járatják meg Selind határát.[3]) E Mihály nagy kort ért el. 1320-ban mint tekintélyes öreg ember békebíró Szabolcs- és Szatmármegyében birtokos Pálfia Rafain és veje közt,[4]) ugyanakkor közbenjár, hogy figyermek nélkül maradt özvegy nőtestvére, Skolasztika (Kolustika) hozományát és hitbérét kikapja,[5]) s egyúttal e nőtestvérétől származó unokahugát is segíti, hogy leánynegyedét megkapja. A leánynegyed kiszabásáról szóló levél említi először Mihály comes egyik fiát, Pétert.[6]) E Péter aztán testvérével, Csákkal együtt 1323-ban már szatmármegyei nemesként tünik elő, mert ekkor mindkettő a Darah közelében lakó Lázáry család mellett tanuskodik.[7]) Péter 1338-ban már csakugyan Darahy nevet visel.[8]) De megtartották Selindet is, mert 1339-ben Pétert és Csákot az erdélyi püspök Barát-Püspöki egy részének elidegenítésétől tiltja, s ez annyit jelent, hogy a két testvér valami vitás területet Barát-Püspöki és Selind között megint Selindhez foglalt.[9]) Csák élt még 1352-ben is és a szatmármegyei Száraz-Berek határjárásánál királyi ember.[10])

---

[1]) W. IV. 234—36. — [2]) Zichy cs. ok. I. 68. — [3]) H. O. III. 41. Az 1291-ben előforduló Czenky Bárcz fia Bárcz (Sopronm. W. X. 63.), idetartozását semmi sem igazolja. — [4]) A. I. 566. — [5]) U. o. 564. — [6]) U. o. 563. — [7]) F. VIII/2. 423. — [8]) Z. I. 524. — [9]) U. o. VIII/4. 378. — [10]) A. V. 583.

II. Dobóczy-ág.

Mélyen lenn Pozsegavármegyében, a Száva folyótól északra úgy egy jó mérföldnyire, a Bródtól Uj-Gradiskára vezető út mentén, Vrbovától keletre, Lipóttól (ma Lipovácztól) délre esett azon Dobócz helység, melyről az ez ágból származó család magát nevezte. De nemcsak e birtoka, hanem életének, virágzásának sora is jórészt Magyarország drávaszávaközi részéhez (és korántsem Szlavoniához, mint egyik írónk (?) a régi magyar közjog teljes tudatlanságával állítja) volt kötve, s azért e Dobóczy névnél jobb elnevezést nem találtunk.

Ez ág tagjai a Darahyéinál sokkal magasabbra, az ország főrendei közé emelkedtek. Köszönheték ezt különösen I. Péter két fiának, I. Domokosnak és I. Mihálynak.

I. Domokos 1262—63-ban V. István kiskirály főpohárnoka és Zemplénmegye főispánja vala, s mint előkelő főúr 1263 máj. 3-án a szakolyi békekötést ő is aláírja.[1]) E hivataloskodása közben szerezte meg a zemplénmegyei Sztára, Perecse (Nagy-Mihály egy része) és Szőllős (ma Szőllőske); továbbá az abaúj- (helyesebben borsod-)megyei Mohi és Nyárád falvakat.[2]) De ezeknél jobban megszerette azt az ajándékot, melyet 1262-ben IV. Béla királytól kapott. A király unokájának, a későbbi (IV.) Kún Lászlónak születése hírét ő vitte meg a nagyapa udvarába, s ez örömében neki adta Mohor unokájának, Ipolynak (Hippolitnak) összes, Valkómegyében eső jószágait.[3]) 1266-ban Domokos V. István kiskirály nádora, továbbá bácsi és szebeni ispán vala.[4]) Mindamellett Domokos 1267-ben elhagyta V. István szolgálatát s átment IV. Béla országrészébe. Az okát gyanítjuk. Aligha volt ez más, minthogy máskép```nem tudta tettleg kézhez kapni Mohor unokájának birtokait, mert ezekre annak közel atyafiai, a Vaja nembeliek jogot tartottak. Végre is hosszú alkudozás után úgy egyezett meg az atyafiakkal, hogy átengedte nekik a Mohor unokájának kezén volt nemzetségi helységeket, ellenben ő megkapta Mohor unokájának szerzett, terjedelmes

[1]) F. IV/3. 138., 161. — [2]) Sztáray. I. 12. — [3]) F. IV/3. 138. — [4]) W. VIII. 147. Sztáray. I. 10.; H. O. VIII. 325.

jószágát, a Garától (most Gorján, Verőczemegyében) keletre eső Ujlakot.[1]) 1269 jun. 30-án baranyai ispán és eladja nyitramegyei Baracs (Boroch), Uj-Naszvad közelében eső birtokát az esztergomi érseknek.[2]) V. István kanczellárja nem annyira őt, mint inkább testvérét, Mihályt dicséri, s nagyobb hivatalra V. István két évi uralkodása alatt nem tudott vergődni. Jobban szerette őt Erzsébet, V. István neje, utóbb özvegye. Ezt Domokos 1272 augusztus havában azzal hálálta meg, hogy élete koczkáztatásával védelmezte az özvegy királynőt a rátámadó összeesküvők ellen. Az egyik összeesküvő kezéből kirántotta a kardot és saját kardjával akarta azt levágni, csakhogy a többiek ezt látván, mind Domokosra támadtak s úgy összevágták, hogy félholtan maradt vissza. A következő év elején az özvegy királyné fájdalom-tapaszt ragasztott sebeire, udvarbirájává tette őt s fent elsorolt abaúj-zemplénmegyei birtokaiért cserébe odaadta neki a Dráva és Duna összefolyásánál eső valkómegyei Hagymást (ma Dráva-Almás).[3]) Ez bizonyára azért is értékesebb volt Domokos úrra, mert egyéb jószágainak, különösen Ujlaknak közelében feküdt. A fájdalom-tapasz jól hatott. Domokos úr nemcsak fölgyógyult sebeiből, hanem még szokatlanul hosszú életet is élt. 1273-ban az ismeretlen fekvésű (in Gerlu) Keresztúr földjét veszi meg.[4]) 1278-ban IV. László megerősítvén őt Ujlak birtokában, »de Wlco«-nak nevezi őt.[5]) Ebből legalább is az következik, hogy ekkor Valkómegyében lakott, s ennélfogva kétséges, ha vajjon ő-e azon Domokos, ki 1279—80-ban Erzsébet özvegy királynénak tárnokmestere vala és Szepesmegyében működik.[6]) Ellenben bizonyos, hogy ő azon Domokos, ki 1291-ben a magyarok egyik követe a haimburgi békekötésnél, 1293-ban pedig valkómegyei főispán és III. Endre király anyjának tárnokmestere volt,[7]) s 1296-ban mint békebiró

---

[1]) H. O. VI. 151., VIII. 219.; W. VIII. 180—82., 219. — [2]) Knauz. I. 563.; W. VIII. 243.; F. IV/3. 535. — [3]) Sztáray. I. 12. — [4]) F. V/2. 311. — [5]) F. V/3. 150. Az évszám kiigazítandó 1278-ra. V. ö. Fejérpataky Kir. Kanczellária. 132. — [6]) F. V/3. 38.; H. O. VI. 262.; F. V/2. 584. hibás, mert »ianitorum«-t ír »tavernicorum« helyett. — [7]) Pauler: A magyar nemzet. tört. az Árp. kir. alatt. II. 554.; H. O. VII. 232.

a Keledfiak közt a király anyja udvarában biráskodik.[1]) 1298 jul. 29-én pedig azon főurak közt fordúl elő, kik a király nagybátyját, Morosini Albertet, honfiúnak fogadják el,[2]) 1296-ban »egykori nádornak« írják.

I. Domokos két testvére, Simon és Beers, 1267-ben comesek és segitik I. Domokost Ujlak megszerzésében.[3])

I. Domokos harmadik testvére, I. Mihály, jeles vitéz volt (mint annyian a Csákok között), s nem emelkedett ugyan oly magas fokára a méltóságoknak mint Domonkos, de kortársai között még nagyobb hirre tett szert. 1264—65-ben természetesen ő is V. István mellett harczolt. Feketehalomnál halálos sebet kapott, de azért Isaszegnél már megint híven szolgált urának.[4]) Legnagyobb diadalát azonban 1268-ban a szerb háborúban aratta. Itt két előkelő szerb urat ejtett foglyúl s ezek 800 márka váltságdíjat fizettek neki. A 800 márkából 500-at egy gyönyörű, drágakövekkel ékített kereszt átengedésével fizettek le. E keresztben az Úr Jézus keresztfájából másfél tenyérnyi hosszú és fél tenyérnyi széles darab volt befoglalva, s annyira megtetszett IV. Béla királynak és nejének, hogy odaadták érte a somogymegyei Csokonyát (régen Erdő-Csokonyát), továbbá adtak még ugyancsak Somogymegyében Nyimen 8 ekényi földet. A két szerb főúr átengedéséért szintén földbirtokkal jutalmazták meg Mihály urat, és pedig olyannal, mely az ősi Csák-jószágok közelébe esett. Neki adták Nyergestartó-Fel-Dobost, aztán Al-Dobost, Zöldet és Tófalut. Mind e falvak Fehérmegyében Mór és Sárkány között feküdtek.[5]) Nemsokára IV. Béla hű szolgálataiért I. Mihályt és testvérét, I. Domokost, azzal is jutalmazta, hogy kivette őket és örököseiket a megyei ispánok és a nádor joghatósága alól s egyenesen a király személyes, vagy a király udvarbirájának birósága alá rendelte.[6])

Nagy dologról, királyi népek földeinek elajándékozásáról és a nádor jogkörének megszorításáról lévén szó,

---

[1]) W. X. 233. — [2]) F. VII/5. 502. Az oklevél évszáma kiigazítandó 1298-ra. — [3]) W. VIII. 181. — [4]) I. V/1. 238. — [5]) F. IV/3. 490—93. — [6]) U. o. V/1. 26.

I. Mihály és I. Domokos IV. Bélának erről szóló leveleit mindjárt trónralépése után, június 15-én, megerősíttették V. Istvánnal.[1]) Új érdemeket szerezvén I. Mihály a Rábczamelléki ütközetben, 1272-ben ujra megerősítteté magát az 1269-ben kapott falvak (Csokonya stb.) birtokában,[2]) sőt még azt is kivitte, hogy a király 1272-ben a zalamegyei Karos falut neki és testvérének, I. Domokosnak adta.[3]) Különben ekkor hivatalt is viselt, 1272 jún. 17-én kelt levél veszprémi ispánnak írja őt.[4]) Ezután sokáig nem kerül elő; de egy 1277-iki (szept. 1. előtt kelt) levélből egyszerre azt látjuk, hogy ő is bele volt bonyolódva a IV. László idején oly buján tenyésző pártviszályokba, s nemzetségének Trencsényi ágával tartván, Gútkeled Joachim és pártja 1276 nyarán, Csák I. Péter nádor bukásakor I. Mihálynak falvait is feldúlták, egyházait feltörték, leveleit elrabolták. 1277-ben, Gútkeled Joachim halála után ujra a Csákokra mosolyogván a királyi kegy, I. Mihály a Csokonyára stb.-re vonatkozó adománylevelet megujíttatta.[5]) A többi adatoknak e Mihályra való vonatkozása bizonytalan. Ezek szerint 1278 táján Berky Tamással perel és 1278-ban fogott biró.[6])

I. Domokos fiai, Miklós, I. Czimba István és II. Péter 1280 máj. 12-én kiállított adománylevélben kapják a terjedelmes határú Dobócz falut a Száva-Berke nevű erdővel. Atyjuk érdemei, meg az, hogy Miklós Erzsébet özvegy királynőnek keresztfia volt, szolgáltak okok gyanánt az adományozásnál. Miklós többé nem fordúl elő. II. Péter 1308 előtt fiörökös nélkül halt el. Özvegyének hitbérét és hozományát részben I. Czimba István, a középső testvér lett volna köteles kifizetni, de ezt neki az özvegy, roppant tisztelete jeléül, elengedte.[7]) Ugyancsak Czimba I. István 1317-ben a Kórógyiak fogott embere a köztük és Mikolai Füle közt folyt perben.[8]) Nemsokára ő maga is békebiróra szorult;

---

[1]) F. IV/3. 26—27. — [2]) U. o. V/1. 186. — [3]) U. o. V/1. 238. — [4]) Tkal. i. m. I. 163. — [5]) F. V/2. 249. Az oklevél évszáma kiigazítandó (mint az uralkodás éve is mutatja) 1277-re. V. ö. Pauler: Magyar nemzet tört. Árp. kir. alatt. II. 706. — [6]) V. ö. Z. I. 75., 77.; F. VII/3. 82. — [7]) A. I. 157. — [8]) F. VIII/2. 76.

hozzátartozói (szolgái?) megölték Gergelyfia Miklóst s e bajból nem tudott máskép szabadulni, mint hogy 1322-ben Dobócz egy részét átengedte a meggyilkolt fiainak.[1] A valkómegyei, Garával szomszédos Ujlakon lakott, s azért ezt még 1354-ben is, jóval halála után, az övének mondják.[2]

Miklósnak két fia volt: Veres (Rufus) János és II. Mihály. Ezek valahogyan belekeveredtek a Kőszegi (Németujvári) párt 1320—21-iki lázadásába, s így hűtlenségbe estek. E miatt aztán 1323-ban jószágvesztéssel sújtja őket a király. Az elvett birtokok voltak: Borh (ma Borovo), Benczencz, Lipócz (ma Lipocsava puszta Borovo mellett), Csenkesz helységek, a Baglyod erdő, továbbá Ujlak és Szenttamás Valkómegyében, aztán Roholcz és Dobócz Pozsegamegyében.[3] Az oklevél írója »Johannes Rufus et Michael filii Dominici condam palatini« nevezi őket, de fiai nem, hanem csak unokái lehettek. Már most Domokos nádor fiai közűl II. Péter fiörökös nélkül húnyt el, I. Czimba Istvánnak fiai nem viseltek János és Mihály keresztneveket; tehát csak Miklós fiai lehettek. Ettől való leszármazásukat mutatja az is, hogy Dobóczon szintén birtokosok, pedig ezt 1280-ban főként Miklós kapta.

I. Czimba István fiai közűl II. Domokos 1338-ban több délvidéki főúrral együtt biró Lekcsey András perében Apor fiai ellen.[4] 1355-ben már leányait perelik Orlyavicza birtoka miatt.[5] Petőt (III. Péter) csak mint magvaszakadtat említi egy királyi levél.[6] III. István 1355—56-ban perben áll Orlyavicza miatt Orbovay Lőkösnével,[7] 1356 jún. 21-én pedig a pozsegai káptalan előtt az eddig lefoglalva tartott Alsó- és Felső-Orbovát visszaadja a Velikey családnak.[8] Mire azonban (1356 szept. 26-án) az országbiró e lemondás alapján Alsó- és Felső-Orbovát végleg a Velikey családnak itéli,[9] III. István már nem volt életben; 1356 szept. 17-én már ki volt állítva azon királyi adománylevél, mely szerint Ujlak és Dobócz III. István és Pető magvaszakadása révén

---

[1]) A. II. 43. — [2]) A. VI. 251. — [3]) Orsz. lt. D. O. 33,736. — [4]) A. IV. 539.; F. VIII/5. 258. — [5]) Zichy cs. o. II. 601. V. ö. A. VI. 466. — [6]) Turul 1896. 189. — [7]) Zichy o. II. 601.; A. VI. 466. — [8]) A. VI. 500. — [9]) U. o. 501.

a Garay család birtokába jutott.[1]) Domokos nádor ága e szerint kifogyott.

III. Dudary-ág.

1302-ben ez ág tagjainak jórésze a veszprémmegyei, Zircztől északkeletre eső Dudaron lakott s később a Dudary család származott belőle.[2]) Ezért nevezzük Dudary-ágnak. Egyebektől eltekintve, birtokviszonyai is kétségtelenné teszik a Csák nemből való származását. Eredetileg ez ág építette Csókakő várát (Csák-Berénytől nyugatra), de azt 1300 táján eladták a Trencsényi-ágbeli II. Istvánnak. Ez eladáskor az ág képében Sándor, Konrád, Gyárfás és a hibásan Alexandernek írt Aladár jelentek meg.[3]) Csak gyanítás még egyelőre, hogy a nemzedékrenden Móricz fiaként látható Konrád comes egy személy azon Csák nembeli Corraldussal, ki 1299-ben a Kisfaludyak megosztozásánál volt fogott ember.[4]) A Dudary-ág összes élő tagjai 1302-ben fordulnak elő fontos nemzetségi ügyben. Simonfia Mihály comes fia István magtalanúl húnyt el s így ennek (Csák)-Berény, Igar, Bend, Vatha, Egres, Bihor, Gyón, Szabolcs (Zabouch), Legénytő (Leguenthu), Kölke (Kwlke), Vaja, Lovas-Berény, Zámor, Kér és Csákvára (tévedésből pestmegyeieknek írott, de tulajdonkép fejérmegyei) falvakban, továbbá Kás somogymegyei helységben levő birtokai a nemzetségi törvény szerint a legközelebbi ágra szállottak. Ezért jelentek meg a székesfehérvári káptalan előtt 1302 február 18-án Móricz fiai, Sándor comes és Konrád comes, Protázfia Gyárfás comes, Dénesfia Aladár és Herbon comes 4 fia: Csák, Benedek, János és László közűl Csák a maga és testvérei nevében s az örökölt vagyont szépen 3 részre osztották. Egy részt kaptak Móricz fiai, a második részt Herbon fiai s a harmadikat pedig Gyárfás és Aladár, s éppen ebből következik, hogy ezeknek közös nagyatyja lehetett testvér Móriczczal és Herbonnal. Az idézett falvak közűl Csák-Berény, Igar, Szabolcs, Lovas-Berény, Zámor és Csákvára ma is megvannak Fejérmegye északi és keleti részén. Kás most puszta Somogymegyében, Megyer és Nyim között.

---

[1]) Turul 1896. 189. — [2]) A. I. 25. — [3]) Orsz. lt. D. O. 1630. — [4]) Sopr. m. I. 62.

Herbon fiai különösen nagyrabecsülték itt kapott örökségüket, s hogy azt megnagyobbítsák, csákberényi és vajai részüket átengedték Móricz fiainak, csakhogy ennek fejében megkaphassák a Mihályfia Istvántól maradt kási birtok másik harmadát is.[1] Káson különben a Csák nemzetség vérteskeresztúri vagy vértes-szentkereszti apátsága is birtokos volt 1424-ben,[2] de hogyan kapta birtokát? nem tudjuk.

1322-ben Móricz unokái: II. Csák és Máté, Protázfia Gyárfás fiaival, II. Istvánnal, III. Csákkal és II. Benedekkel együtt, továbbá Dénesfia Ugrin nagy kedvezményben részesültek. Mihály mesternek még akkor is élő özvegye elengedte nekik hitbérének és hozományának kifizetését, pedig az az ő kötelességük lett volna, mert Mihálynak, illetőleg I. Istvánnak jószágai rájuk szállottak.[3]) Gyárfás még 1323-ban is élt és fiaival meg atyjafiaival: u. m. II. Csákkal, II. Jánossal (Sándor fiaival), Mátéval (Konrád fiával) és Ugrinnal (Dénes fiával) együttesen kibékül Trencsényi-ágbeli Márk unokáival. Ezek azon levelet, a melyet a Dudary-ág ellen III. András és országbirája Berény és Dudar ügyében kibocsátottak, érvénytelennek nyilvánítják, de Csókakő várát megtartják.[3]) Erre azután II. Csák és Máté még 1323-ban megosztoznak Gyárfás fiaival, II. Istvánnal, III. Csákkal és II. Benedekkel Berény, Igar, Egregy, Bihor és Szabolcs falvakon.[3]) II. Csák 1335-ben a székes-fejérvári káptalan előtt egy csatkai nemesnek személyazonosságáról tanúskodik.[4])

Mint a nemzedékrend mutatja, az ez ágból származó Csákberényi s Dudary családok még a XIV. században is virágzottak.

IV. Gúg-ág.

I. Gúgról nevezzük ekként. Eddig ez ágat a »Gurg«, »Gurk« névvel való hasonlóság révén egybeolvasztották a Györke-ággal. Azonban a Gúg személynévnek a Györke névhez semmi köze.

I. Gúgnak csupán nevét ismerjük. Fia, Csák 1219-ben Rüdger fiait újra beiktatta Szebelléb birtokába.[5]) 1232-ben

---

[1]) A. I. 25. — [2]) Csánki i. m. II. 703. — [3]) Orsz. lt. Dl. O. 1630. — [4]) A. III. 197. — [5]) W. VI. 402.

Medveden, a mai Sárkány és Dobos szomszédságában (Fejérmegye északnyugati csúcsán) birtokos,[1]) az 1235—40. években pedig soproni ispán vala.[2]) Az 1237—38. években egyúttal tagja volt azon bizottságnak, mely Sopron- és Veszprémmegyékben a könnyelműen elajándékozott várföldeket visszavette.[3]) Annyira meggyökeredzett Sopronmegyében, hogy temetőhelyet is ott óhajtott magának szerezni; s e végből nagyon szeretett volna kegyura lenni a borsmonostori apátságnak. Hogy a szerzetesek őt szívesen fogadják kegyurukúl, 1237-ben sok mindent megigért nekik arra az esetre, ha IV. Bélától a kegyúri jogot csakugyan megkapja. Nemzedékrendi szempontból bennünket főleg azon igérete érdekel, hogy az apátságot 6 fia mellé hetedikül fogadja, vagyis ősi jószágait 7 részre osztva, a 7-iket az apátságnak adja.[4]) Az igéretből nem lett semmi, mert Csák a királytól a kegyuraságot nem tudta kinyerni, de annyit legalább megtudunk az igéretet magában foglaló levélből. hogy Csáknak ekkor 6 fia volt. A 6 fiú közűl egyet névszerint felsorol Csák a Mihályi és Kázmér földek eladásáról szóló levélben, mert ebben azt mondja, hogy az eladásnak a győri káptalan előtt való bejelentésére saját fiát, II. Gúgot küldötte el.[5]) E II. Gúg még egyszer előkerül történeti emlékeinkben: 1282 előtt a Sebes-Körös mellett eső biharmegyei Örvéndet (Ulvend) eladta Telegdy Tamásnak.[6])

Még nevezetesebb lőn Csák másik fia, István. 1243-ban a király az annyira fontos szörényi bánságot bízta reá.[7]) Ettől kezdve aztán bánnak nevezik. 1265-ben vasmegyei ispán és a királyné udvarbirája s a Hahót és Gyüre nemek közt fogott biró vala.[8]) Neje volt Győr II. Pat leánya, akit 1228-ban vett el s a kivel a régen körösmegyei Raholcza (most Orahovicza, Verőczemegye) és részeit kapta.[9])

Fia, Imre, 1276-ban Koronczó nevű (Mányok közelében

---

[1]) H. O. I. 11.; W. VI. 503. — [2]) F. IV/1. 27.; W. X. 1275. (itt nevét hibásan Kachnak írják); F. IV/3. 552. — [3]) H. O. IV. 20.; F. VII/5. 253.; W. II. 185. — [4]) W. X. 294.; F. IV/1. 98. — [5]) H. O. III. 2.; W. VII. 44. — [6]) Knauz, II. 159—60. — [7]) W. VII. 133. — [8]) W. II. 167.; F. VII/1. 338., IV/3. 404. — [9]) W. XI. 444.

Tolnamegye) faluban eső birtokát eladja a Kórógyi családnak.[1])

V. Györke-ág.

A kedvelt Györke személynévről nevezzük így. I. Györke 1272-ben Árpádházi Boldog Margit sírjánál meggyógyult s 1276 szept. 5-én erről a szentszék követei előtt vallomást tőn.[2]) 1278-ban mint tekintélyes atyafi békéltető volt a Kisfaludy-ág tagjai között.[3]) Három fia közűl I. Pált valamivel 1292 előtt Berky Tamás nevű nemes megölte, s ezért 1292-ben a másik két fiú, II. Györke és Mihály, 16 márka vérdíjat kaptak.[4]) Ekkoriban ezek még fiatal emberek lehettek, mert még 20 év mulva, 1312-ben is mint vitéz harczosok jelentek meg I. Károly seregében. A rozgonyi ütközetben éppen II. Györke volt a királyi zászlótartó, s ott esett el a harcz mezején. Mihály is jelen volt ez ütközetben.[5]) II. Györkének fia, II. Pál, 1330-ban verebi ősi birtokát cseréli el Sóskút egy részéért[6]) (mindkét falu Fejérmegye északkeleti részén esik).

VI. Kisfaludy-ág.

Kisfaludy Sándort és Károlyt adta ez ág e század elején a magyar nemzetnek s kiről nevezhetnők el méltóbban ez ágat, mint a két jeles költő családi nevéről?! S mily szerencse, hogy éppen ez ág történetét legjobban ismerjük! Tagjai nem forgatták föl hazánkat, ritkán vagy éppen nem arattak hadvezéri babérokat, de híven megőrizték vagyonukat s a családjukra vonatkozó okleveleket, úgy hogy ezek révén egész pontosan fölvezethetjük nemzedékrendjüket a XII. század végéig.

Ez ág birtokait külön tárgyalván, előbb a mit politikai működéséről és családi összeköttetéseikről tudunk, adjuk elő.

Mint a Csák nemzetségről szóló általános észrevételeinkben említettük, ez ág ősének az 1146-ban említett vértes-kereszturi kegyurat, I. Ugrint tartjuk. E szerint II. Ugrinnak vagy Ugronnak nevezzük azon jeles egyházi

[1]) W. IX. 163. — [2]) Magyar Sion. VI. 566. Mon. Rom. Epp. Vesprim. I. 353. Hibásan »Zaach, Caac« nembelinek írják. — [3]) F. VII/2. 82. — [4]) Zichy. I. 74. — [5]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 236. — [6]) A. II. 495.

férfiút, ki 1185-ben a zágrábi püspöki székre emelkedett, 1188—1203. években pedig győri püspök volt. 1204-ben elérte a legnagyobb egyházi méltóságot hazánkban: esztergomi érsek lett, de pár hónap mulva meghalt.[1]) Tetteiről, az általános dícsereteket nem számítva, nincs tudomásunk.

8 évvel halála után lép a nyilvánosság terére testvére, vagy tán csak unokaöcscse, I. Miklós, a Kisfaludy és Mihályi családok közös őse. Az időrend, magának I. Miklósnak abbeli nyilatkozata, hogy őt az elhúnyt esztergomi érsek »mintegy fiának tartá«, arra mutat, hogy unokaöcscse volt, de az oklevelek állandóan »frater Ugrini archiepiscopi«-nak mondják, s utóvégre az is lehetséges, hogy testvére volt, kivált ha akkora korkülönbség volt köztük, mint pl. ugyanezen I. Miklósnak első és utolsó fia között. 1212-ben I. Miklós mint a királytól kiküldött ember Szentgyörgyi Seböst iktatta be 3 földrész birtokába.[2]) 1214-ben komáromi ispán, 1222—24. csanádi, 1228—29. bihari,[3]) 1230-ban végre pozsonyi ispán lőn.[4]) Ekkor az előbb kapott várföldek jórészét elvesztette, s lehet, hogy ezért, lehet hogy másért, visszavonult a közpályától s csupán vagyonának gyarapításával, rendezésével, végrendeletek készítésével ölte az időt 1239-ig. Két neje volt. Az első görög származású, a második franczia.[5]) Az elsőtől egy fia, Izsák, a másodiktól 3: Lőrincz, János és Márk született. Különben I. Miklós 1231 után, ha idős is, de azért jó erőben levő férfiú volt, mert 1231 után még 2 fiút és 2—3 leányt nemzett.[6]) Gyermekeinek nagyobb részét kiskorúságban hagyta hátra az 1239—41. évek között.

I. Miklós fiai közűl Izsák körülbelül 1210-ben született. 1231 előtt már házasságra lépett,[7]) s az 1235—40. évek közt tevékenyen fáradozott birtokának gyarapításán, de 1241-ben egyszerre nyoma vész s vagyona mostohatestvéreire szállt. I. Lőrincz, a Kisfaludyak közvetetlen őse, 1231—78 években élt. I. János mester 1231 után született. Neje volt Osl Katalin, Herbord leánya s ennek hozományát 1258-ban előre kifizette.[8])

---

[1]) Knauz. I. 169. — [2]) F. III/1. 125. — [3]) F. III/1. 153—63., 393—96.; H. O. V. 11.; W. I. 196—97.; H. O. VIII. 21—25. — [4]) F. III/2. 254. — [5]) F. III/2. 229. — [6]) H. O. I. 22.; W. VII. 92. — [7]) F. III/2. 229. — [8]) H. O. V. 30.

Márk, a negyedik fiú, 1237—39 közt született,[1]) 1266-ban még élt, de valamivel 1278 előtt, tehát körülbelül 40 éves korában magtalanúl hunyt el.

I. Lőrincznek egy fia maradt: II. János s ez nagy időt ért el, mert még 1363-ban is él. I. János mester 3 fia közűl III. János 1298-ban vitézűl harczolt a göllheimi csatában,[2]) s jutalmul kapta a maga és testvérei számára a Rába erdőt. 1301-ben ugyanő és I. Domokos békebirák rokonuk, Beledy Jakab és Imrefia Gergely közt.[3]) Az ág többi tagjai aztán csupán birtokügyekben fordúlnak elő. Átmehetünk tehát az ág birtokainak ismertetésére.

A Kisfaludy-ág régi vagyonosságának alapját II. Ugrin mint győri püspök vetette meg s vele mintegy kijelölte az ágából származandó családok lakóhelyeit is. Érdemeiért kapta a királytól 1198-ban Mihályit a Répcze mellett (Sopronmegye),[2]) 1201-ben »Santo ad Bodoht iuxta cruciferos« nevű földet Fejérmegyében, vagyis a Bodajk patak mellett Keresztes és Igar közt eső Szántó nevű földet.[4]) Magánosoktól megszerezte ez időtájt Kázmért, vagyis a mai Kisfalud (Sopronmegye) egy részét, Ecsert Fejérmegyében és »Gueduch« nevű birtokot,[5]) mely a Maros balpartján, a mai Pécskától nyugatra állott, s nevét később Gedesnek vagy Gedősnek ejtették ki. Mind e jószágokat később öcscse, I. Miklós örökölte.

I. Miklós maga is szerző ember volt. 1226-ban ajándékul kapta a királynétól Vinéren azon földet, mely azelőtt a banai ispánsághoz tartozott, de Fejérmegyében Mór mellett feküdt.[5]) Hogy asztaláról az akkoriban híres somogyi bor ne hiányozzék, Szamárdon szőlőt szerzett.[6]) 1235-ben Salter vitéztől megszerezte a tordai (ismeretlen fekvésű) birtokot,[7]) 1237-ben esküt tesz rá, hogy 3 darab vinéri (huinar-i) szőlőt pénzért vett meg két udvarnoktól.[8]) Kisebb adományokat is szivesen fogadott. 1238-ban pl. Csanádmegyében Fegelen (ma ismeretlen) egy ekényi földet kapott a királytól.[9]) Leg-

---

[1]) V. ö. H. O. I. 22.; W. VII. 92. — [2]) F. II. 345. — [3]) H. O. V. 4. — [4]) H. O. I. 17. — [5]) W. VI. 432.; Győri Tört. és Rég. füzetek III. 297. — [6]) H. O. I. 10. — [7]) U. o. 15. — [8]) U. o. I. 19.; W. VII. 46. — [9]) Győri Tört. füzetek III. 298.; W. VII. 60.

dúsabb aratása azonban mégis akkor volt, midőn II. Endre király a várföldekkel oly könnyelműen gazdálkodott. Nem kevesebb, mint 27 helyen kapott kisebb-nagyobb terjedelmű várföldet. Ezeknek elsorolása és földrajzi meghatározása nagyon érdekes a régi megyék multjára nézve, de a Csák nemzetség Kisfaludy-ágának birtokviszonyait alig érintik. Nem maradtak e várföldek a Kisfaludy-ág kezében. Már 1230-ban visszavett azokból IV. Béla, akkor kiskirály, erős ösztönzésére 16-ot a király.[1]) Két év múlva visszaadta ugyan, de IV. Béla nem sokára trónra lépte után még 1237 előtt végleg visszavette és pedig mind a 27-et, úgy 1237-ben I. Miklós ezekről már nem tesz végintézkedést, pedig 1231-ben a kezén volt várföldeket (pl. Várit és Várajtot Zarándmegyében) szépen elosztja.[2])

I. Miklós 4 ízben tett végrendeletet s ezekből legjobban megismerjük birtokait. 1231-ben még csak 2 fia volt, de különböző anyától, s az egyik, Izsák, már felnőtt, megnősült fiatal ember, a másik, Lőrincz, kiskorú gyermek. Gondoskodnia kellett tehát, hogy a 2 fiú közt viszály ne támadjon. Megalkotta tehát és II. Endre király által megerősíttette első végrendeletét. Ebben ősi, még atyjától örökölt jószágait, számszerint 15-öt, úgymint: 1. a nemzetségével közösen bírt vértesi erdőt, 2. Bokod (Poucud), 3. Kereki, 4. Csákvára, 5. Tabajd (Tuboyd), 6. Kér, 7. Vaja (Vajal), 8. Czelény (Celum), 9. Orond fejérmegyei, 10. Hód (Houd) csanádmegyei, 11. Csesztreg, 12. Zimány, 13. Székaszó (Sekcsou = Seekazou) temesmegyei, 14. Vinga arad- (most temes-)megyei és 15. Souos (ismeretlen fekvésű) helységekben levő földeit közös használatra hagyta s fiaira bízta, hogy majd oszszák ketté. E falvak közűl Bokod, Csákvára, Tabajd ma is helységek Komárom, illetőleg Fejérmegyében, Orond és Vaja (Vajal) ma puszták Csák-Berény mellett. Czelény (Cehem), Bodajk és Igar között esett. Hód a ma Hód-Mező-Vásárhelybe olvadt. Csesztreg (ma Csősztelek) Torontálmegyében Török-Becsétől keletre esik. Székaszó, vagy összevonva Szikszó Temesmegyében, a

---

[1]) H. O. VI. 25.; F. III.2. 205. — [2]) V. ö. F. III/2. 229. és H. O. I. 16.

mai Baráczházától délnyugatra állott. Vinga ettől nem messze ma is megvan; a többiek ismeretlenek.

Szerzett vagy Ugrin bátyjától kapott jószágai közűl ismét közös birtoknak hagyta Ecsért és Vértes-Udvarhelyt; mindkettőt Vértes-Keresztúr közelében; de kikötötte, hogy az Udvarhelyen levő épületeket magyar jogszokás szerint a fiatalabbik fia Lőrincz kapja.

Többi javait aztán két részre osztotta fiai közt. Izsák kapta: Bodajk kétharmadát, Bálinkát és Veleget (ez utolsót anyja hozománya fejében) Fejérmegyében; Mihályit, Kázmért (Kisfaludot) és Petlendet Sopronmegyében. Lőrincz kapta: Bodajk $^1/_3$-át, Vinárt, Gátot (Fejérmegyében), a szamárdi szőlőt Somogymegyében, Vámát, a többi Csák nembeliek földével határos Pethendet (Petendet Nadap mellett?), a melyek holléte ismeretlen, a Tisza és Maros közt Kopáncsot (ma puszta Csanádmegyében), Szőllőst révjével együtt (a mai Pécska és Szemlak közt, a Maros mellett állott), Ujlakot, Trucmant, Miklóst, Szanádot (Scenad), a melyek holléte meghatározhatatlan, Ságot (a mai aradmegyei Nagy-Pél és Sikló között állott), Várit (ma Gyula-Vári) és Várajtot (ma puszta Gyula-Váritól keletre) és végre Gedöst, egyik legnagyobb, legfontosabb birtokát. A krassómegyei, teljesen ismeretlen hollétű Wojlát második nejének hozománya fejében engedte át.[1])

A várföldek visszavétele, s a harmadik fiú, János, születése után e végrendelet nem maradhatott érvényes. Azért 1237-ben I. Miklós Izsák nevű elsőszülött fiával együtt megjelent a székesfehérvári káptalan előtt s ott újra, valamivel részletesebben rendelkezett megmaradt jószágairól. Most már csak két birtokot hagyott közösnek: Vértes-Keresztúrt és Ecsert. A többi, ősi és szerzett vagyonból Izsák fiának adta: Kereki, Czelény (Celum), Orond, Tabajd, Kér, Örse fejérmegyei, Mihályi és Kázmér (Kisfalud) sopronmegyei falvakat; Lőrincz és János fiainak adta: Bokod komárommegyei, Petlend sopronmegyei, Csákvár, Vaja, Csák-Berény fejérmegyei, Csesztreg torontálmegyei, Zimány, Szanád, Zuos (Szovas) s a Kenéz és Barácz-

---

[1]) F. III/2. 227—30.

háza közt feküdt Székaszó (Szikszó) és Vinga temesmegyei, Gedős régen csanád-, most temesmesmegyei birtokot és a szamárdi szőlőt. Mivel pedig e rendelkezés nemcsak halála esetére szólott, hanem mindjárt életbe lépett, saját életének fentartása végett visszatartotta magának: Hód, Gút, Trucmán és Miklós nevű birtokokat bizonyos számú szolgákkal együtt.[1])

1238-ban I. Miklós elkészítteté harmadik, egész terjedelmében eddig ismeretlen végrendeletét. Ebben Hódot átengedte fiainak közös jószágúl, de annak fejében visszavette Gedöst, és még két új birtokkal gyarapította saját személyére visszatartott javait, u. m.: Nadayggal és Ujfaluval.

Végre 1239-ben, kevéssel halála előtt, Gedösre, lakóhelyére hivatta az egresi cziszterczi monostor 3 előljáróját s ezek előtt kijelentette, hogy szabad rendelkezésére fenntartott 6 birtokát: Gedőst, Gútot, Miklóst, Trucmánt, Nadaygot és Ujfalut utóljára született negyedik fiának hagyja.[2])

Mindamellett, hogy a vagyon-felosztás ily apróra el volt rendezve, I. Miklós 1239-ben bekövetkezett halála után mégis kitört az egyenetlenség Izsák, a nagykorú elsőszülött és I. Miklósnak a három kisebb fiút védelmező özvegye közt. Szerencsére a nagy tekintélyű rokon, I. Ugrin kalocsai érsek közbelépett, elküldötte követét, Pál bánt, a perlekedőkhöz s ez a Gedössel szomszédos rahonczai monostor (a mai Temesmegye területén, Munártól északra Bezdin helyén állott) előtt kibékítette őket. Úgy egyeztek meg, hogy Izsák megtartja az 1237-iki végrendeletben neki adott falvakat s a közösnek hagyott Vértes-Keresztúr, Ecser, Hód birtokokból, meg a vértesi erdőből nem egy negyedet, hanem egy harmadot kap (pedig a 4 fitestvér után négy részre kellett volna osztatnia a közös vagyonnak).[3])

I. Miklós fiai közűl Izsák iparkodó, szerző emberré vált. Alig kapta meg 1231-ben atyjától Mihályi, Kázmér (Kisfalud) és Petlend sopronmegyei birtokokat, mindjárt vett Kázméron örökölt vagyonához 10 ekényi, Mihályival és Petlenddel határos földet 20 márkáért[4]) s ugyanakkor, még 1231-ben,

[1]) H. O. I. 16.; F. IV/1. 78.; W. VII. 41., 46. — [2]) H. O. I. 22.; W. VII. 92. — [3]) Magyar Sion. 1865. 268. — [4]) F. III/2. 226.

a várbirtokokat felülvizsgáló kiskirálytól, IV. Bélától engedélyt szerez arra, hogy Mihályiban a Rábczán 4 malmot építhessen. Kiköti azonban a kiskirály, hogy ha e malmok miatt az országnak, vagy a külső ellenség, vagy a kiszökő hűtlenek kárt okoznának, azt Izsák pótolni tartozik.[1] 1233-ban Izsák Miklós tárnokmesterrel kiegyezik s Petlenden a keletre eső 6 ekényi földet ő kapja meg.[2] A következő évben már annyira kegyébe jut a királynak, hogy ez Izsáknak mihályi és kázméri népeit az adó alól fölmentette.[3] 1237-ben a várföldek visszavételekor a szomszédos soproni várjobbágyokkal, különösen a Kér nembeliekkel ő is bajba keveredett, mert ezek Mihályiból 3 darabot, Kázmérból pedig 8 ekényi földet követeltek. De Izsák inkább 50 márkát fizetett a Mihályiból követelt földért, a kázméri 8 ekényi területet pedig 40 márkával váltotta meg, csakhogy egyedül ő legyen e két helység földesura.[4] 1240-ben a Kázmérral határos Fertődön, melyet másként szintén Kázmérnak hívtak, 4 ekényi földet vesz 20 márkáért,[5] de aztán többé semmi nyoma. Javai mostoha testvéreire szálltak.

I. Lőrincz, I. János és Márk 1240-ben még mind kiskorúak voltak s így birtokaik felett sokáig nem rendelkeztek. 1254-ben említik először az iratok, hogy I. János a fejérmegyei Gút helységet 33 márkáért eladta Gútkeled István bánnak.[6] A következő évben a három testvér megosztozik eddig közösen birt sopronmegyei jószágain. Lőrincz és Márk Kázmért (Kisfaludot) kapják, ellenben Mihályi I. János mestere lesz.[7] Ez osztálynál fogva lőn a Lőrincztől származó család vezetékneve Kisfaludy, a Jánostól származóé pedig (főként) Mihályi. Ugyancsak 1255-ben a három testvér közös erővel szerez meg 10 márkáért 2 Tomaj nembeli férfiútól egy Kisfalud közelében, a Répcze mellett eső földet.[8] Mindamellett 10 év mulva a Tomaj nembeliek ugyan erősen követelték vissza az 1255-ben eladott földet s I. Miklós három fia

[1]) F. III.2. 254. — [2]) U. o. 332. — [3]) F. VII 5. 245. — [4]) H. O. III. 2.; W. VII. 44. — [5]) F. IV/1. 201. Hibásan W. II. 191. — [6]) H. O. VII. 44.; F. IV/2. 226. és F. VII/1. 302. — [7]) F. IV/2. 334. — [8]) U. o. 335.

csak leveleik felmutatásával tudta magát megvédeni a támadás ellen.[1])

Mikor az 1238-ban született I. Márk elérte teljes nagykorúságát, ujra osztozkodtak a testvérek, s Mihályi egy része I. Márké lett. E Márknak azonban 1278 előtt magvaszakadt s 1278-ban a két idősebb testvér hozzáláthatott ahhoz, hogy I. Márk ekként reájuk szállt javait egymás közt feloszszák. I. Lőrincz kapta a kázméri (kisfaludi) malmot; Vértes-Keresztúron kapott 3 házat (szobát) egy fedél alatt és a szamárdi szőlőben 1 vinczellért. János mesteré lőn I. Márk mihályi része, Fejérmegyében Czelényben 2 malom és a szamárdi szőlőben 1 vinczellér.[2])

Mint ezekből látjuk, a tiszántúli birtokokról egy levél sem szól. Azok elvesztek. I. János mester lenn Pozsega vármegyében szerzett új birtokot, Verbovát (ma Vrbova), de 1282-ben ezt is más kézen találjuk.[3])

I. János három fia 1298-ban III. János vitézi érdemei miatt 1298-ban kapja a Mihályihoz közel eső és így rájuk nézve értékes Rába erdőt.[4]) Ettől azonban 1305-ben Kőszegi Iván megfosztotta őket, s hiába tiltakoztak ellene, hiába iratták át III. András királynak adománylevelét »az országban dúló zavargások miatt«,[5]) 1311-nél hamarább bajosan kapták azt vissza. 1305-ben a három fiú III. Ugrin, I. Domokos és III. János úgy osztozkodott meg jószágain, hogy III. Ugrin kapta a Vértes mellett eső birtokokat, I. Domokos és III. János pedig a rábaközieket.[6]) Ez osztály azonban nem volt állandó, mert 1363-ban III. Ugrin fia és unokái birtokosok Mihályiban.[7]) Ez pedig vagy úgy következett be, hogy az 1305-iki osztály teljesen fölbomlott, vagy úgy, hogy I. Domokosnak magvaszakadván, ennek Mihályiban levő birtokát felerészben III. Ugron leszármazói örökölték.

VII. Lónya-ág.

Rövid a nemzedékrende, rövid a története, de azért szerfölött érdekes, ha igaz. Egyetlen oklevél szól róla, de

---

[1]) W. II. 167. V. ö. H. O. V. 39—40. és Ráth: Magyar királyok utazásai. 29. — [2]) F. VII/2. 82—83. — [3]) W. IX. 358. — [4]) H. O. I. 93.; F. VII/3. 111. — [5]) H. O. III. 51—52. és F. VIII/5. 29. — [6]) Sopronm. okl. I. 62. — [7]) U. o. 351.

ennek hitelét kétségbe vonja Pauler Gyula, mert állítólag nyelvezete nem egyezik IV. Béla okleveleinek nyelvezetével, továbbá 1245-ben kelt Beicz Farkas alkanczellár kezéből, a ki csak 1260-ban kapta meg e hivatalt, s Babenberg Frigyes haláláról beszél, holott ez csak 1247-ben esett el.[1]) Mindebből azonban csak az következik, hogy az oklevél keltezése hibás. Tegyük csak föl, a mi oly gyakran megtörténik, hogy a másoló hibázott és MCCXLV-öt írt a helyes MCCLXV helyett, s akkor rögtön eltünik minden időrendi nehézség. Ugyancsak ezzel eltünik minden nyelvezeti nehézség, ha ez oklevelet IV. Béla 1265-iki leveleivel vetjük össze. Az oklevél valódisága mellett szól, hogy, mint alább Miklós ágánál látjuk, kétségtelen oklevelek szerint is jogot tartott a Csák nemzetség Bonczhidára, s ez az itt tárgyalt oklevélben »Bachhyda« néven szintén előfordúl. Továbbá az oklevél nem erdélyi, hanem ellenkezőleg dunántúli (pannonhalmi) levéltárból van közölve, már pedig kinek jutott volna eszébe Dunántúl Erdélyt érdeklő hamisítványt gyártani? Ennélfogva én, bár egy ideig magam is elfogadtam Pauler kétségeit, most, 1265-iki kelttel, ez oklevelet valódinak tartom.

Ez oklevél szerint Lónya és fia, Györke, 1247-ben a német-ujhelyi csatában vitézül harczolván, elestek. Lónya másik fia, László, erre és saját érdemeire hivatkozva, 1265-ben kérte a királytól néhai Csákfia Györgynek erdélyi, 14 (Szentiván, Kecsked, Devecser, Noszály, Szőllős, Buzás, Kisfalu, Szentgotthárd, Gálós, Ormán, Bachhida, Szilvás, Retteg és Désakna) faluból álló uradalmát. I. Béla királynak levelével világosan megmutatta azt is, hogy ez uradalomnak örökségképpen rá kellett szállnia. IV. Béla tehát ez uradalmat, a melyet Csákfia György I. Bélától az általános részben már fölsorolt érdemekért kapott, visszaadja Lónyafia Lászlónak.[2])

Lónyafia László folyamodványában maga is elismerte, hogy ez uradalom falvai 1265-ben nem voltak az ő kezén. Megdöbbentő tehát, hogy a királyi udvar a tettleges birto-

---

[1]) A magyar nemzet tört. II. 766. — [2]) F. IV/1. 392. V. ö. Fejérpataky i. m. 108.

kosok felszólítása, az 1061 és 1265 évek közt lefolyt két század tekintetbe vétele nélkül oly könnyedén odaajándékoz 14 falut. Csakhogy ennek a megdöbbentően könnyelmű ajándékozásnak nagyon érthető a nyitja. 1265-ben nem IV. Béla birta Erdélyt, hanem ekkoriban gyűlölt, üldözött fia, István. Az üldözött kiskirályon akart tehát az öreg király nagyot ütni s egyszersmind magának buzgó párthivet nyerni, mikor Lónyafia László kérését oly hirtelen meghallgatta s a 14 falut neki adta. Természetesen V. István isaszegi győzelme és a bekövetkező békekötés után ezen Lónyafia László számára tett adomány megsemmisült s az egész oklevél sikertelen lőn.

VIII. Miklós-ág.

I. és II. Miklós után nevezzük ekként.

I. Miklós fia, I. Máté, Erdélyben lakott és Bonczhidát bírta. 1263-ban István kiskirálytól engedélyt nyert arra, hogy e birtokát benépesíthesse.[1]) Fia, II. Miklós, a XIV. század elején dúló harczok alatt visszaszármazott Dunántúlra s ott hatalmas rokonának, a Trencsényi-ágon látható II. Istvánnak szolgálatában I. Károly mellett harczolt. E miatt aztán erdélyi birtokát, Bonczhidát, elveszté és az a hirhedt László vajda kezébe került. Alig hunyta be azonban szemét a hatalmas vajda, 1315-ben már megjelent II. Miklós Temesvárott, a király akkori székhelyén, s ott az ország főpapjai előtt oklevelekkel igazolta, hogy Bonczhida őt illeti.[2]) 1327-ben I. Károly kegyelmet ad neki mindazon kártételekért, melyeket az ő ügyében 1302—12. évekkel Trencsényi-ágbeli II. Istvánnal együtt elkövetett.[3]) Élt még ez 1335- és 1336. években is, ekkor, 1335-ben, »Kendertavi Mátéfia Miklós« néven királyi ember a komárommegyei Ete faluért folyt perben a perdöntő eskü meghallgatására.[4]) A következő évben jó szolgálataiért és 30 márkáért vejének, Málasi Demeternek adja Kendertó és Szabad-Gömne nevű birtokait. Beleegyeznek ebbe II. Miklós fiai, II. Máté és László is.[5])

---

[1]) H. O. V. 40. Az évszámra nézve v. ö. W. VIII. 63., 66. — [2]) H. O. I. 110. — [3]) H. O. II. 50. — [4]) Zichy. I. 468. — [5]) A. IV. 392. Az A. III. 262. kissé hibás.

Mindkét falu Fejérmegyében feküdt és Szabad-Gömnéről az is megállapítható, hogy a mai Sárkány és Mór közelében esett.[1])

IX. SZALÁNCZ (SCHALANCH, ZLAUCH VAGY ZLANCH) ÁGA. Hibásan Szalók-ágnak is nevezik.

Története csak az ág női tagjai körűl forog. Tamás nejét, Ágnest, mint előkelő, ügyes udvarmesternőt V. István többször küldte Francziaországba és a szicziliai királyságba, Nápolyba. Különösen nagy érdemeket szerzett az V. István leánya, Mária, és Anjou II. Károly közt kötött házasság közvetítésével. Ezért kapta V. Istvántól Timár-Fonyt Abaujmegyében (Regécz mellett).[2]) E falut aztán, a kapott engedélylyel élve, leányára, Katalinra hagyta. Ettől 1297-ben némelyek szerették volna legalább részben elperelni, de 3 biró előtt is elvesztették perüket. Katalin 1297 előtt férjhez ment, 1297-ben már felnőtt fia is volt, de férjének nevét nem ismerjük.[3])

X. TRENCSÉNYI-ÁG. *a)* Politikai története.

Jobb elnevezést nem találhatunk, mint ha Trencsényi Csák III. Mátéról vagy Mátyusról Trencsényi-ágnak hívjuk. Azt emlegetni, hogy Trencsényi Csák Mátyus mennyire kivált kortársai közűl, mily erősen bevéste nevét hazánk történetének lapjaira, fölösleges.

Hogy Márk és ivadéka szintén ez ághoz tartozik, kétségtelen az esztergomi káptalan 1288-iki levelének ezen részletéből: »magistro Stephano, filio magistri Mathei patrui videlicet eorundem filiorum (Stephani et Petri) magistri Marci (de genere Chaak).[4]) Ha a betühöz ragaszkodnánk, akkor ebből azt kellene következtetnünk, hogy Márk fiainak I. Máté volt nagybátyja, s így Márk fiai I. Istvánnal, II. Mátéval és I. Péterrel lettek volna unokatestvérek. Ámde a stylus curialis, meg Márk fiainak életkora, szereplése mutatja, hogy az oklevél idézett részletében egy kis iráshiba csúszott be s patru*i* helyett »patruo«-nak kell állnia, vagyis azt »magistro Stephano filio magistri Mathei, patru*o* *videlicet* eorundem

---

[1]) V. ö. F. IV/3. 492. — [2]) Fejér. IV/3. 527.; W. VIII. 239. — [3]) W. X. 255. gr. Csáky cs. lőcsei ltára f. 128. nr. 50. — [4]) Kub. II. 33.

filiorum magistri Marci«-nak kell olvasni s akkor egyszerre az időrend, az örökösödés s a vérségi összeköttetés mind egybevág.

Azon I. Mátéról, ki e hatalmas ágat alapitá, csak annyit tudunk, hogy 1254-ben halt meg, mert hátrahagyott neje, Margit, 1276-ban már 22 éve volt özvegy. Ez özvegy szárnyukra eresztvén fiait, a domokosrendű apáczák közé lépett s a margitszigeti kolostorban tanúja lőn Árpádházi Margit csodálatos önmegtagadásának, sőt a boldog szűz halála után (1271 jan. 18.) gyakran kérte az ő közbenjárását is, hogy fiai minden veszedelemtől mentek, boldogak legyenek.[1])

Ha I. Máté özvegye fiaiért tett könyörgéseiben még azt is kérte, hogy azok nagyok s hatalmasok legyenek, kérését bőségesen elnyerte.

I. István már 1260-ban IV. Béla király kedvelt híve és szolgája (familiaris-a) vala s annyira hatalmas, hogy nyugodtan rá merte tenni kezét a tatai apátság egyik értékes birtokára, Tata város felére. A kiküldött biró, a veszprémi püspök, visszaitélte ugyan az elfoglalt vagyont a tatai apátnak, ámde nem volt senki, ki ez itéletet I. Istvánnal szemben végre merte volna hajtani. Magát a királyt volt kénytelen a római pápa fölkérni, hogy az itéletnek érvényt szerezzen.[2])

IV. László királysága idején I. István is előkelő hivatalokhoz jutott. 1275 okt. 13-tól 1276-ig barsi, banai és szolgagyőri ispán[3]) s a mellett 1276-ban egyszersmind főasztalnok volt.[4]) 1277—79-ben pedig a még jelentékenyebb pozsonyi ispánságot bírta.[5]) (Birtokait lásd alább.) 1278-ban II. Máté tesvérével együtt megerősíteni köteles a Gútkeled nem István báni ága és a Vodicsay család kibékülését.[6])

Nála többre vitte, még pedig a nélkül, hogy a kegyetlenkedés és erőszakosság vádját hallanók, testvére, II. Máté.

E jeles férfiú V. István kiskirály udvarában kezdé pályáját s az 1265-iki tesvérháborúban IV. Béla király kémei-

---

[1]) A veszprémi püspökség római okirattára. I. 249. — [2]) W. II. 325. — [3]) W. IX. 118., 133., XII. 135., 144. (e helyütt a Bachyensi kiigazítandó Borsyensi-re) 174.; F. V/2. 235., 256., 278., 340. — [4]) F. VII/2. 52. — [5]) W. XII. 252.; F. V/2. 405., 447—48., 492.; H. O. VII. 166.; VI. 227.; VIII. 190. — [6]) Blagay okl. 32.

nek elfogásával tett szolgálatot a kiskirálynak.[1]) V. István ezt azzal hálálta meg, hogy erdélyi vajdává tette s uralkodása egész idején e méltóságban megtartotta.[2]) IV. László uralma alatt tótországi bán lett s 1273-ban február elején ő kezdte meg a háborút II. Ottokár ellen Stájerország és Karinthia pusztításával és Fürstenfeld (castrum Frustun) ostromával. Másik nevezetes tette volt bánságában a tótországi nemesek és várjobbágyok szabályrendeleteinek (statutum) megerősítése.[3]) Sajnos, nem sokára 1273 ápr. 19—máj. 24. közt elvesztette e hivatalát s aztán a folyton dühöngő pártviszályok alatt ő is mindig hol nyert, hol vesztett, s cserélnie kellett méltóságait. 1273 szept. 3. után egy kis ideig országbiró volt,[4]) de aztán csaknem egy évig főhivatal nélkül maradt. 1274 decz. 31—1275 aug. 11. erdélyi vajda és szolnoki ispán,[5]) 1275 decz. 4—1276 február 25-ig tárnokmester, pozsonyi és baranyai ispán.[6])

1276 aug. 9—1276 szept. 14. harmadízben erdélyi vajda és szolnoki ispán.[7])

1277 aug. 10. táján csupán sopronyi és mosonyi ispán.[8])

1278 jun. 19. sopronyi és baranyai ispán.[9])

1278 aug. elejétől—1279 aug. 28. nádor, somogyi és sopronyi ispán.[10])

1282 aug. 23—1283 ápr. 15. nádor, pozsonyi, sopronyi és somogyi ispán.[11])

Mint nádor 1278 aug. 26-án a dürnkruti csatában ő vezette a magyar sereget s az ütközet hevében le is esett lováról, de Osl Péter megvédte az eltaposástól. A német krónikák szerint ekkor nagy szakált viselt.[12]) Tartott nádori gyüléseket is s ez alkalommal néha kegyetlen itéleteket kellett mondani, így pl. 1278 őszén a sopronyi várnagyot le kellett fejeztetnie.[13])

---

[1]) F. V/2. 95—99. — [2]) W. VIII. 286. és 385. — [3]) W. IX. 5., 3., 11.; XII. 85—86. Pauler: A magyar nemzet története az Árp. kir. alatt. 395. — [4]) H. O. VI. 192. — [5]) W. IX. 75., 115., 119.; XII. 140. — [6]) W. XII. 135., 174., 182.; F. V/3. 256. — [7]) Knauz. II. 59.; F. VII/4. 167. — [8]) H. O. VI. 227.; Knauz. II. 76. — [9]) F. V/2. 447. — [10]) W. XII. 701., 262.; Blagay okl. 32.; F. VII/2. 76.; H. O. V. 63—64. — [11]) W. IV. 243., IX. 360. — [12]) Pauler i. m. 444. — [13]) Pauler i. m. 450.

1283. ápr. 15-én Zsámbék mellett iratta meg egyik végrendeletét, a melyben jóformán csak nejéről gondoskodik.[1]) Másik, nagy s a királytól is megerősített végrendelete eddigelé ismeretlen, csak annyit tudunk belőle, hogy benne az esztergomi egyházról is megemlékezett s hogy 1284 aug. 9-én, mikor e végrendeletet a törvényszék előtt fölmutatták, II. Máté már a néhaiak közé tartozott.[2])

I. Máté harmadik fia Péter kardjával örökítette meg nevét. Rendkívül erős, szívós természetű, bátor lelkű katona, de kormányzásra erőszakos hajlamai miatt alkalmatlan férfiú vala.

Hadi pályáját 1264 végén kezdette meg. V. Istvánnal együtt ő is Feketehalom várába szorult. Innen küldte őt V. István a rá támadó kúnok ellen, s ezeket Déva vára alatt megverte. Innen a Tisza felső mentére sietett s ott az ország ellenségétől elfoglalt Barinka várát visszafoglalta. Nemsokára testvérével együtt az V. István ellen küldött kémeket elfogta. Legszebb diadalait aratta a kiskirály ellen küldött seregek legyőzésében. A feketehalmi várt ostromló sereg leverésében vitézül harczolt, Tiszántúl Ákos Ernye bánt nemcsak megverte, hanem el is fogta, noha maga megsebesült. Mindamellett sebesülten is résztvett az isaszegi döntő ütközetben s ott újra lándzsaszúrást kapott.[3]) Ebbe se halt bele, sőt ez év nyarán már elmehetett a bolgár háborúba s ott új babérokat aratott.[4]) V. István ennélfogva méltán jutalmazta őt meg a főasztalnoksággal és gecskei (gaczkai) ispánsággal.[5]) 1271-ben az Ottokár ellen vívott mosonyi csatában Macsovi Béla herczeget ő mentette meg.[6])

V. István halála után I. Péter is keményen tapasztalta a szerencse forgandóságát s a pártviszályok átkát. Megfosztották őt főasztalnoki hivatalától s kiüzték a királyi udvarból. Félévig vagy tovább némán kellett tűrnie mellőztetését. 1273 május 23-án azonban kegyelmet nyert, sőt, hogy teljesen kibéküljön a királyi udvarral, megkapta kár-

---

[1]) W. IX. 360. — [2]) Knauz. II. 182. — [3]) F. V/2. 95—99.; W. IX. 13. — [4]) W. IX. 71.; F. V/2. 174. — [5]) W. VIII. 286. és 385. — [6]) W. IX. 13.

pótlásul a nyitramegyei Szeniczet (Scynche).[1]) Pár hónap mulva más párt kerekedett felül a királyi udvarnál s ekkor Péter megint kegyvesztett lőn, sőt meg kellett érnie, hogy az alig megkapott Szeniczet visszavették tőle s legnagyobb ellenfelének, Kőszeghy (Németujvári) Henriknek adták. 1274 szept. 3-án másodszor is kegyelmet kapott s pár nap mulva, 1274 szept. 26—29. táján a fövenyi ütközetben Péter úr visszaadta a kölcsönt Kőszeghy Henriknek: ő maga is sebet kapott ugyan az arczán, de ellenfele a csatatéren maradt. Most már nyitva állott Péter előtt az út a legmagasabb országos méltóságokra. 1274 végén, mikor a visszakapott Szenicz birtokában megerősítik, már soproni és somogyi ispán.[2]) Ez maradt 1275 jun. 4-ig.[3]) Ezután nemsokára nádor lett s egyszersmind soproni ispán és kúnok bírája. Ez állásával azonban borzasztóan visszaélt és erőszakoskodott. Igy például arról vádolták, hogy a padányi nemesek kiváltságlevelét erővel elvette,[4]) s hogy Inkey Demetert jogtalanul megölte.[5]) De kivált Veszprém és a veszprémi székesegyház megtámadásával tett szomorú hírnévre szert. Mivel a veszprémi püspöki székre éppen ez időtájt ellenfelének, Kőszeghy I. Henriknek fia Péter ült, a nádor a veszprémi egyházat feldúlatta, kincseitől megfosztotta, s a mi legnagyobb, az ott virágzó, jeles, káptalani főiskolát megsemmisítette.[6])

E borzasztó, ha nem is személyes vezérlete alatt, de tudtával, vagy legalább is elnézésével véghezvitt cselekedet miatt 1276 derekán kiesett a nádorságból és egyéb hivatalaiból és másfél évig kegyvesztett maradt. 1278-ban még egyszer felderült a napja. Ez év márcz. 21—jun. 19. napjain újra nádor és somogyi ispán volt.[7]) Elvesztvén a nádorságot, újra főasztalnok s azonkívül pozsonyi és mosonyi ispán lőn. 1279-ben még ez volt.[8]) Ezentúl nyoma vész és 1284-ben már mint halottat emlegetik.[9])

---

[1]) W. IX. 15., IV. 23—27.; F. V/2. 95. — [2]) W. IX. 73—75., IV. 37—38. — [3]) W. XII. 116.; F. V/2. 224. — [4]) F. VI/1. 172. — [5]) W. XII. 701. — [6]) F. IX/7. 692., VII/2. 46., V/2. 347., 379.; W. IV. 255., 258.; H. O. IV. 61. — [7]) W. IX. 222., 171. és F. V/2. 447. — [8]) Új Magyar Múzeum. 1851. 210—11. — [9]) H. O. VII. 192.

A negyedik testvérről, I. Márkról semmi biztosat sem tudunk.

A négy testvér közűl csak I. Péternek és I. Márknak maradtak ivadékai.

I. Péter első fia volt a híres Trencsényi Csák III. Máté (Mátyus).

Tettei, jelleme, politikai és hadi pályafutásának méltatása nem férnek ebbe a szűk keretbe. Az az országos történethez tartozik. Csak rövid életrajzi vázlata foglalhat itt helyet.

III. Máté 1292 derekán tünt fel. Ez évben a király ellen a Kőszeghy testvérek föllázadtak és Pozsony várát, vármegyéstől, elfoglalták. III. Máté még az atyjától örökölte a haragot a Kőszeghyek ellen; a király tehát harczra szólította őt s valóban III. Máté vissza is foglalta Pozsony várát személyesen, Detrekő várát pedig alispánja és alvezére, Vörös Ábrahám által.[1] Ezen érdemeért nem sokára, de legalább is 1293 végén, fölovászmester s pozsonyi ispán lőn s ez maradt 1296-ig.[2] Ekkor a királynak az újból föllázadt Kőszeghyek ellen erős segítségre levén szüksége, III. Mátét tette nádorrá és a kúnok bírájává, megmaradt azonkívül pozsonyi ispánnak is.[3] De III. Máté épp úgy erőszakoskodásra használta fel hatalmát, mint atyja. 1297 aug. 10-én például csapataival Radványt (Komárommegye) és Külső-Karvát (Esztergomm.) elpusztította.[4] E miatt alig egy évi, vagy még rövidebb, nádorkodás után a király őt letette és híveivel, a Gimesyekkel, birtokait pusztíttatta.[5] 1297 deczember elején fegyverszünet jött létre közte és a király között[6] s ez tartott 1298-ban is. De 1299 ápril 22-én III. Máté nyiltan felmondta az engedelmességet s, mint valami király, maga előtt perdöntő párbajt akart vívatni.[7] Erre a király általános hadi fölkelést hirdetett ellene mint országrontó és hűtlen ellen, s a Miklósfia Demeter, meg Bényi Kázmér vezérlete alatt álló sereg Csejte, Pöstyén (Pekchen), Bajmócz, Rahován (a Csejte mellett levő Hracho-

---

[1]) F. VI 1. 290.; W. V. 96., VII/2. 196. — [2]) Orsz. ltár. D. O. 1382.; W. V. 95., 96., X. 136., XII. 551., 555., 570., 572. — [3]) F. VII/2. 196.; W. XII. 640. — [4]) W. X. 407. — [5]) F. VI/2. 82.; Győri tört. füzetek III. 115. — [6]) U. o. — [7]) H. O. VI. 443.

vistye?), továbbá Halusich (Holyson) nevű várakat III. Mátétól elfoglalta.[1])

III. Máté még 1299 aug. 14-dike előtt nyiltan szembeszállott a királyi sereggel,[2]) s bárha egy pár várat el is vesztett, Trencsén várában magát megoltalmazta. A következő évben is nyilt ellenségeskedésben állott a királylyal. A király a hűtlen III. Máté szolgáinak birtokait elkoboztatja,[3]) az esztergomi várnagyot haddal küldi ellene.[4]) III. Máté pedig erre azzal felel, hogy a király egyenes parancsára sem adja vissza Majtényt jogos tulajdonosának.[5]) Különben III. Máté 1296-tól kezdve királyi mintára szervezett udvart tartott. 1296-ban tárnokmestere volt Majnoltfia Vörös Ábrahám,[6]) 1300-ban pedig Bogárfia Márton.[7])

III. Endre halála után (1301 jan. 14.) III. Máté a Venczel-féle párt egyik oszlopos tagja lőn. Beismerte maga Venczel kanczellárja is, hogy »Magyarország összes nemesei közűl először és kiválólag« III. Máté vitte ki Venczel megválasztatását. 1302 febr. 28. — márcz. 1-én ki is állították ám az okleveleket, a melyekben a király III. Mátét Trencsény- és Nyitravármegyékkel, Trencsény és Bajmócz várakkal ajándékozta meg.[8]) Hogy 1299-ben elvett várait is visszafoglalta, kétségtelen. Mindamellett 1304 őszén ő is elküldte katonáit az annyira pártfogolt Venczel és atyja ellen Csehországba.[9]) De azért nem csatlakozott I. Károlyhoz sem, hanem terjedelmes s mindinkább gyarapított birtokát fejedelmi hatalommal maga kormányozta egész 1308 végéig.

Ez év nov. 10-én Gentilis biboros és pápai követ a kékesi találkozáson oly határozottan állította elébe a kérdést: meghódol-e a pápától is pártfogolt I. Károly előtt, vagy nem? hogy III. Máténak nem volt elég lelki ereje valódi, országbontó szándékát daczosan kimondani. Meghódolt tehát, legalább szinleg, I. Károly királynak[10]) s elküldte követeit mind az 1308 nov. 27-iki I. Károlyt királylyá választó

---

[1]) Melczer okm. 7.; gr. Csáky cs. lőcsei ltára f. 2. nr. 4. — [2]) F. VI/2. 187. — [3]) H. O. VI. 461. — [4]) H. O. VI. 462.; V. ö. u. o. 454. — [5]) H. O. VI. 463. — [6]) VII/2. 195. — [7]) Knauz. II. 489. (F. VII/2. 115. teljesen hibás.) — [8]) F. VIII/1. 90. Anjouk. I. 26—28. — [9]) F. VIII/1. 343. — [10]) Monum. Vat. S. I. T. II. 113.

országgyűlésre, mind I. Károlynak második, 1309 jun. 15-iki koronázására.[1]) A király pedig neki adta a legjövedelmesebb országos hivatalt: a tárnokmesterséget[2]) s okleveleiben »dilectus et fidelis«-nek nevezgeti, s alkalmasint hogy őt megnyerje, tartózkodott 1310 márcz. 20-án Barson.[3]) De hogy ez a meghódolás külső volt, biztos. III. Máté csak úgy biráskodott a maga területe nemesei felett, mint azelőtt. Igy pl. 1309 okt. 11-én Trencsénben a Koppán (vagy Katapán) nembeliek perét az egy héttel utóbb tőle Tapolcsányba tartandó gyűlésre halasztja.[4]) 1309—10-ben külön, még a nemesek ügyében is itélő országbirót, István nevűt tart, s itéleteik végrehajtásáról jelentést követel.[5]) Nem ő lévén a nádor, mindezt csak mint fejedelmi hatalmat bitorló tehette. 1310-ben aztán végleg megszakította III. Máté az eddigi gyarló öszszeköttetést is. Ez év márcz. 20-án III. Máté komárommegyei alispánja és komáromi várnagya az »ország közelben fenyegető háborgása és egyenetlensége miatt« halasztja el jún. 25-re a Koppán nembeliek perét.[6]) Ugyanez évben a mai zólyommegyei Molcsa jogos birtokosai kijelentik, hogy III. Máté szolgáival, noha ezek birtokukat erővel vették el, nem mernek perelni, mert félnek III. Mátétól.[7]) 1310 Szent-István napjára, I. Károly harmadik, végérvényes koronázására III. Máté már nem küldött követet.[8])

1311-ben aztán nyilt háborúra került a dolog. III. Máté és a hozzá csatlakozó felvidéki urak június elején fegyverrel támadtak I. Károly királyra és egész Buda kapujáig pusztították hiveinek birtokát.[9]) Erre Gentilis pápai követ július 5-én kiközösíté III. Mátét az egyházból,[10]) a király pedig hű uraival és főpapjaival együtt hadba indult ellene (1311. nov.

---

[1]) Monum. Vat. S. I. T. II. 117. és 305.; F. VIII/1. 267., VIII/1. 331. — [2]) Mon. Vat. S. I. T. II. 386. — [3]) F. VIII/1. 341—44.; A. I. 197. — [4]) H. O. I. 104. — [5]) H. O. VII. 338—39. — [6]) H. O. VII. 325. Ez oklevélnek évszáma nincs, de III. Mátét a király tárnokmesterének mondja, tehát csak 1309-ben vagy 1310-ben kelhetett. A bennfoglalt peres ügyre vonatkozólag az előző halasztólevelek 1309 őszén irattak (H. O. I. 104., VII. 338—39.), tehát ez oklevél 1310. márcz. 20-án kelt. — [7]) F. VIII/1. 395. — [8]) Mon. Vat. S. I. T. II. 389. — [9]) U. o. 389. — [10]) U. o. 386—40.; F. VIII 5. 52—64.

11. előtt).[1]) Ezzel aztán gyógyíthatatlanná vált a szakadás. Magyarország északnyugati része 10 évre elszakadt a magyar koronától és ott III. Máté lőn a »princeps« (fejedelem), miként a nyitrai káptalan 1312 május 26-iki levelében nevezi.[2])

Ha III. Máté fejedelemségének határait meg akarjuk határozni, a tőle már előbb birt, most reá bízott és végül a tőle elfoglalt várakat és vámhelyeket kell tudnunk. Történeti emlékeinkben szerteszéjjel szórt adatok szerint e betürendbe szedett várak voltak 1311—21 években III. Máté kezén: Ablancz,[3]) Appony,[4]) Bajmócz,[5]) Balog,[6]) Berzencze (Garam-),[7]) Cseklész,[8]) Drégely,[9]) Fülek,[10]) Gimes,[11]) Komárom,[12]) Léva,[13]) Lietava (Litva),[14]) Nyitra,[15]) Privigye,[16]) Sirok,[17]) Szucsány,[18]) Tapolcsány (Nagy-),[19]) Trencsény,[20]) Ugrócz,[21]) Visk,[22]) Vöröskő,[23]) Zöldvár.[24]) De nincs kétség benne, hogy az 1299-ben tőle elvett: Csejte, Halusicz, Pöstyén, Rahován, Rajecz várakat is visszavette. Kezében voltak továbbá e vámhelyek: Sempte, Sallia (Vág-Sellye), Bánya, Galgócz, Dregma (?), Predmér, Kovarcz, Ujfalu (melyik?), Hinorán, Bars, Bát, Egeg, Hont és Béla.[25]) Ebből kitünik, hogy III. Máté fejedelemségéhez tartozott: Gömörmegye nyugati része (Balog vára), Hevesmegye északi csúcsa (Sirok), Nógrádmegye északi és nyugati része (Fülek, Visk), Hontmegye (Drégely, Hont, Egeg, Bát), Barsmegye (Bars, Léva), Komárom- és Nyitramegyék (Komárom, Vág-Sellye, Galgócz, Nyitra, Ablancz [a mai Assa-Kürt mellett], Tapolcsány, Bajmócz, Privigye, Zöldvár), Pozsonymegyének délkeleti része (Cseklész, Vöröskő), Trencsény-, Túrócz- és Zólyommegyék (Trencsény, Ugrócz, Predmér, Lietava, Szucsány, Garam-

---

[1]) Orsz. ltár. D. O. 34,097. — [2]) Hazai okl. 185. — [3]) F. VIII/2. 180. — [4]) F. VI/2. 266.; A. II. 70. — [5]) A. I. 26—28., II. 70. — [6]) F. VIII/5. 66. — [7]) Knauz. II. 657—62. — [8]) F. VIII/2 526. — [9]) F. VIII/1. 259. — [10]) A. II. 84. — [11]) F. VIII/2. 180. — [12]) F. VIII/5. 11., VI/2. 403. — [13]) A. I. 487. — [14]) F. VIII/2. 180. — [15]) F. VIII/2. 93. — [16]) A. II. 70. — [17]) F. VIII/3. 229. Zichy. I. 219., 258. — [18]) F. VIII/2. 176. — [19]) U. o. 178. — [20]) Zichy. I. 258. — [21]) A. II. 70. — [22]) F. VIII/2. 470. — [23]) W. XII. 555. — [24]) F. VIII/2. 180. — [25]) F. VIII/2. 173. V. ö. Batthyány: Leges eccl. III. 158 s köv.

Berzencze). A földrajzi fekvésből következtethető, hogy Liptó- és Árvamegyék (még nem nagyon népes) területén is III. Máté parancsolt, noha erre eddigelé határozott adatunk nincs. Természetes, hogy e területen mindazok javait lefoglalta, kiket akár a kényszerűség, akár a párthűség I. Károly mellett tartott.[1])

1312-ben III. Máté Aba-Amadé fiait akarta volna megsegíteni, s a rozgonyi csatában az ő serege is résztvett. A csatavesztés tehát őt is érintette, de meg nem törte. 1315-ben a cseh királylyal folytatott háborút.[2]) 1317 őszén a király elfoglalta tőle Komárom várát,[3]) ő ellenben hiába ostromoltatta a nógrádmegyei Bujákot.[4]) Ugyanez időtájt seregei Korlátkőnél is vereséget szenvedtek.[5]) A nyitrai püspök 1318 márcz. 3-án Kalocsán a magyar püspökök jelenlétében a nyitrai vár elfoglalása és egyéb kártételek miatt ujra kiközösítette.[6]) 1318 aug. 9-én személyesen le mert menni Esztergom közelébe s ott az esztergom-szentkirályi jánoslovagok előtt Kis-Tapolcsányt Tapolcsányi Gyulának adta.[7]) 1320-ban a király megint folytatta ellene a háborút s Debreczeni Dózsa nádor által Fülek, Sirok várát ostromolta.[8]) Nemsokára 1321 márcz. 18-án III. Máté bevégezte földi pályafutását.[9]) Halála után rögtön kitünt, hogy csak az ő személye képezte hívei közt az összekötő kapcsot, mert alig pár hónap alatt a királyi seregek minden nagyobb erőfeszítés nélkül megvívták Appony, Trencsén, Ugrócz, Tapolcsány, Bajmócz és Privigye várait, a lévai vár várnagya önként meghódolt,[10]) a többiek pedig követték példáját és így III. Máté fejedelemsége szétfoszlott s ma csak a Mátyusfölde elnevezés tartogatja fenn a leghatalmasabb magyar főúr emlékét.[11])

A gyors feloszlást siettette, hogy III. Máténak fia nem volt. (A kik a Miklós-ágat a Trencsényi-ággal összezavarják, azok szerint III. Máténak őt túlélő Miklós nevű fia is lett

[1]) F. VIII/2. 93., 94. — [2]) F. VIII 1. 591. — [3]) F. VIII/2. 205. — [4]) Győri Tört. füzetek III 365—66. — [5]) A. II. 116. — [6]) F. VIII/2. 170. — [7]) Botka: Trentsini Chák Máté 33.; A. I. 487. — [8]) A. II. 84. V. ö. A. I. 574. — [9]) A. II. 70. Zichy. I. 258., II. 216. — [10]) Botka i. m. 52. — [11]) U. o. 60.; A. II. 70.

volna, de ez természetesen mese.) Vejét, Dező (Desoh) urat 1318-ban a nyitrai püspök említi,[1]) tehát III. Máténak legalább is egy, ismeretlen nevű leánya volt.

III. Máté mellett testvére, Csák elhalványul. A mit tudunk róla, az majdnem mind szomorú. 1291-ben Sági Veres Bede nemes ember és comes volt egyik tisztje.[2]) 1294-ben királyi kardhordó volt.[3]) Ugyanez időtájt az ő emberei segítik a Hont-Pázmány nem Bényi-ágát Börzsöny elpusztításában.[4]) 1297 aug. 10-én személyesen vezette a maga és testvére embereit, szolgáit Radvány és Külső-Karva elpusztítására.[5]) Rögtön ezután ő is fellázadt III. Endre király ellen s nemsokára Ákos István nádor íródeákja »Magyarország rablója és pusztítója« czímmel illeti őt.[6]) Résztvett mindazon harczokban, melyeket testvére 1299. és 1300. években III. Endre király ellen viselt.[7]) 1298 táján megtette pl. azt, hogy Szodónál (Barsmegye) éjnek idején megtámadta Demeter zólyomi ispán testvérét és Lodomérfia Istvánt s mindkettőt fogságra vetette. A királyi hatalom nem bírta őket Csák körmei közűl kiszabadítani.[8]) 1300-ban említik, hogy apponyi várnagya Bogyoszlófia Bálint volt[9]) s többé Csák mester nem fordul elő.

Áttérhetünk már most I. Máté negyedik fiának, I. Márknak ivadékaira.

I. Márknak két fia volt: II. István és II. Péter, meg egy leánya, a kit Lőrinte veszprémmegyei nemes vett nőül.[10])

II. István és II. Péter 1272-től kezdve híven szolgálták IV. Lászlót s azért kapták 1280-ban Kabold várát. II. István ekkor bakonyi ispán volt.[11]) Nagybátyjuk, I. István, halála után vagyonát részben ők örökölték.[12]) 1288-ban és 1290-ben birtokügyekben emlegetik őket,[13]) II. Pétert 1290-en túl még így sem. Annál jobban emlegetett névvé vált II. Istváné. Terjedelmes birtokai, sok hadi népe révén egyike lőn Magyarország hatalmaskodó, magamagának elégtételt szerző főurai-

---

[1]) F. VIII/2. 180. — [2]) H. O. VII. 220. — [3]) W. V. 95. — [4]) Knauz. II. 367.; F. VI/1. 386. — [5]) W. X. 407. — [6]) F. VI/2. 82.; A. I. 52. — [7]) Melczer okl. 7.; H. O. VI. 461., 462. — [8]) A. I. 52. — [9]) F. VI/2. 266. — [10]) A. VI. 83. — [11]) W. XII. 289.; V/3. 27. — [12]) Kubinyi. II. 32—33. — [13]) L. alább.

nak. Résztvett az 1291-iki osztrák hadjáratban.[1]) 1295 előtt elfogta és csak váltságdíj mellett bocsátotta szabadon Szák nembeli Süttövy (Sédtő) Andrást s e miatt III. András kanczellárja »fortissimus tirannus regni nostri«-nek nevezte el.[2]) 1298-ban békebiró a Kisfaludyak osztozkodásánál.[3]) 1299-ben ő is belekeveredik unokatestvérének, III. Máténak (Trencsényi Csák Mátyusnak) és Csáknak lázadásába s e miatt a király ellene is hadat küld.[4])

III. András halála után, unokatestvéreivel ellentétben, I. Károly pártjára állott s annak legbuzgóbb híve lett. 1302-ben éppen ő volt azon sereg vezére, a mely Venczelt Buda várában ostrom alá vette. Vele volt akkor veje, Lorándfia Loránd is és rokonai közűl többen és Budától való visszavonulásuk közben végig pusztították Fehérvármegyét.[5]) 1304-ben az osztrák herczeggel I. Károly javára kötött szövetséget ő is elfogadja.[6]) Természetes, hogy buzgalma I. Károly ellenfeleinek károsításában is nyilvánult. A Nagymartoni család bajóti várát széthányatta, tartozékait lefoglalta;[7]) a Szoárd nembeliek Bajót közelében eső Mogyorós falujának jövedelmét ő szedette.[8]) Hatalmát az egyházi vagyon megtizedelésére is fölhasználta. 1301-ben és azelőtt a bakonybéli apátság felső-örsi vinczelléreit saját várainak szolgálatára kényszerítette,[9]) az esztergomi káptalan Dorog, Epöly és Gyermely nevű jószágait 1287 óta lefoglalva tartotta.[10])

Ez ellen a káptalan 1307-ben tiltakozván, II. István röviddel az előtt bizonyára meghalt; erre mutat az is, hogy I. Károlynak oly rég várt királylyá választását 1308 őszén a pesti gyűlésen már nem ő, hanem fiai, III. Péter és II. Márk üdvözlik.[11]) Ez okból, de meg főként, mert pártállásával, politikai multjával összeegyeztethetetlennek látom, nem tartom a híres Márkfia II. Istvánt egy személynek az 1317-ben még élő és Trencsényi Csák Mátyus »consobrinus«-ának írt »Cseh« Istvánnal.[12]) Márkfia II. István éppen consobrinusa (unoka-

---

[1]) Pauler i. m. 738. — [2]) W. XII. 566. — [3]) Sopr. I. 62. — [4]) H. O. VI. 462. — [5]) A. I. 42.; F. VIII/1. 116. — [6]) F. VIII/1. 160. — [7]) F. VIII/3. 602. — [8]) A. VI. 458. — [9]) A. I. 9. — [10]) Knauz II. 579. — [11]) Mon. Vat. S. I. T. II. 305. — [12]) V. ö. A. II. 116., III. 545. Botka i. m. 70. Ez inkább a Ludány nemből származott.

testvére) volt ugyan Csák Mátyusnak, de éppen úgy lehetett consobrinusa Cseh István nőágról, s így teljesen más személy.

II. István fiai, mint említők, atyjuk nyomdokain haladva 1308-ban résztvettek az I. Károlyt királylyá választó pesti országgyűlésen. A három fiú közűl Márk többé nem kerül elő. III. Istvánt nagy későn 1329-ben birtokügyben említik. Országos nevet és hivatalt egyedül III. Péter nyert. 1311-ben III. Péter is, noha még ez évben a királynéi birtokok egy részével jutalmazza meg a király Vasvári Péter nevű tisztviselőjét,[1]) megingott I. Károlyhoz való hűségében és csapatai majdnem mindennap körülszáguldozták Budát,[2]) de aztán nemsokára kibékült, sőt 1315-ben annyira kegybe jutott, hogy királyi főlovászmester lett s ez maradt két esztendeig.[3]) 1317 szept. elején a király elveszi tőle vagy várnagyától az illetéktelenül lefoglalt Csolnokot s ez alkalommal már nem nevezi főlovászmesternek.[4])

III. Péter, noha ezután nem viselt hivatalt, még sokáig élt. 1323-ban III. István testvérével együtt békül ki a Dudaryággal.[5]) A volt pártviszályok, dúlások emlékét 1332-ben akként igyekszik elfedni, hogy a Nagymartoniaknak Bajót vára feldúlásáért kárpótlásul odaadta Kabold várát. Beleegyezik ebbe III. Péter három felnőtt fia is: Domokos, László és IV. Péter.[6]) Domokos aztán még 1353-ban fordul elő, a mikor is nagyatyja, II. István nőtestvére ivadékainak nagykésőre kiadja a leánynegyedet.[7])

b) A Trencsényi-ág birtokai.

Az ág közös ősi jószágairól biztosat mondani nem tudunk. Egyes tagok örökölt birtokainak hollétéből, politikai működésük kiinduló pontjaiból itélve: Vár-Palota, Bátorkő, Csesznek várak, Veszprém-, Gesztes és Vitán várak Komárommegyében lehettek az ősi jószágok. Vár-Palota és Bátorkő bírására mutat pl. Veszprém 1276-iki pusztítása és felső-örsi vinczellérek várszolgálatra való kényszerítése. A többiekre

---

[1]) H. O. VIII. 19–20. — [2]) A. I. 412.; F. VIII/1. 562., VIII/2. 470. — [3]) F. VIII/1. 562.; A. I. 428.; F. VIII/2. 69. Az F. VIII/1. 438. l. előforduló oklevélben a hivatalát hibásan főasztalnoknak fordította a német fordító. Ez évszám kelte is kiigazítandó 1317-re. — [4]) A. I. 440. — [5]) Orsz. lt. Dl. 1630. — [6]) F. VIII/3. 602. — [7]) A. VI. 83.

a tatai apátsággal folyt perből s az alább felsorolt falvak fekvéséből következtethetünk.

I. István 1269-ben Füzitő (régen Füzegytő) mellett volt birtokos.[1]) 1270 előtt IV. Béla királytól kapta a hontmegyei Palást falu egy részét.[2]) 1275-ben Palásttól nem messze a szintén hontmegyei Boriban kapott a királytól egy darab, azelőtt Bars várához tartozó földet. Hogy ezt gyarapítsa, 1275 okt. 13-án megvette 7 barsi várjobbágy borii földét néhány más kisebb darab földért és 50 márkáért. A megvételben segítségére volt egyik tisztje, Bajkafia Egyed a Herman nemből.[3]) Egy másik tisztjét 1276-ban Simon comesnek hívták, s mivel azzal volt megbízva, hogykét bánai várjobbágyot a veszprémmegyei, Csesznek közelében eső Dolosdon iktasson be egy ekényi föld birtokába, körülbelül cseszneki várnagyságot viselt.[4])

II. Máté egyik, halálakor az esztergomi egyháznak hagyományozott birtoka volt a komárommegyei, Igmánd közelében eső, de rég elpusztult Bille.[5]) Azonkívül az övé volt Nagy-Tapolcsány Nyitramegyében. Ennek tartozékaiból 1283 ápr. 15. Zsámbékon tett végrendelete szerint nejének adta: »Periese, Nymti et Jech« falvakat a nagy-tapolcsányi vámmal együtt. A »Periese, Nymti et Jech«-nek írt falvakat nem nehéz felismerni a Nagy-Tapolcsánytól északnyugatra eső, csaknem szomszédos mai Prasicz, Nemeczke és Jácz falvakban. Ellenben a margitszigeti apáczáknak adott Gyürki és Nándor (nem ősi, hanem szerzett) falvak holléte biztosan meg nem állapítható.[6])

I. Péter, mint említők, a nyitramegyei Synche, ma Szenicz vagy Szenicze várost kapta meg.[7]) Ha fiának, III. Mátének azon 1307-iki értesítését, hogy Rév-Komárom városa az ő örökölt (hereditaria) vagyona,[8]) betü szerint értelmezzük, akkor Rév-Komárom is I. Péter szerzeménye, ámde örökölt vagyonának mondhatta III. Máté e várost akkor is, ha nagybátyja, II. Máté hagyta rá.

---

[1]) F. VII 1. 357. — [2]) Kubinyi. II. 9. — [3]) W. IX. 118., 133. — [4]) F. VII 2. 52. — [5]) Knauz. II. 162., v. ö. 310. — [6]) W. IX. 360. — [7]) W. IV. 23—27., IX. 72., V 2. 95., 174. — [8]) F. VIII 5. 11., VI/2. 403.

A negyedik testvér, Márk birtokairól semmit sem tudunk.

A híres Trencsényi Csák III. Mátyus atyja és nagybátyja után nyitramegyei birtokokat (Szenicz, Nagy-Tapolcsány) és Rév-Komáromot örökölvén, maga is e tájékon igyekezett új jószágokra szert tenni. Felhasználta erre, mint az egykorúak panaszkodnak, hivatalos hatalmát s a kényszerítés minden eszközét. 1294-ben megvette Mikolay Pétertől a mai Zay-Ugrócz várát Bán, Podlusán, Neszte (ma Nasticz), Ugrócz, Bankucz (ma ismeretlen), Sitna (ma Psinna), Radis (ma Radissa), Várallya (ma Podhrágy), Mocsárnok (ma ismeretlen) és Sonko (ma ismeretlen) falvakkal együtt 4 barsmegyei faluért és 50 márkáért.[1]) 1297-ben pedig Mikolay Péternek fiát, Miklóst is rákényszerítette, hogy e cserébe, illetőleg vételbe beleegyezzék.[2]) Ugyanez időben, 1296-ban, vagy valamivel előbb Vöröskő vára és uradalma feléért 200 márkát és egy főúri pánczélt adott. Az uradalom akkor Cseszte, Diós (hibásan Divusnak van írva), Dombó, Hosszúfalu (ma Dluha), Keresztúr, Kosolna (hibásan Kospolna), Körtvélyes, Vista (ma Vistuk), ma is létező, továbbá Kéthena, Kisfalud, Latkfalva, Tarcsa és Ujfalu, ma ismeretlen falvakból állott.[3]) Hogy az 1299-ben kezében levő Bajmócz, Csejte, Pöstyén, Rahován, Rajecz, Trencsén és Halyson (Halusics) várak vagy kastélyok közűl melyik került jogos uton III. Máté birtokába, nem tudjuk. Az bizonyos, hogy Trencsént és Bajmóczot 1302-ben egészen úgy adja neki Venczel király, mintha eddigelé nem lett volna rájuk vonatkozó erős adománylevele valamelyik magyar királytól, hanem »bármiként szerezte is azokat«.[4])

Trencsényi Csák III. Mátyus többi birtokszerzeményeinél még kevésbbé lehet megkülönböztetni, jogosan vagy csak független, fejedelmi hatalmával szerezte-e azokat és így azokról szólni fölösleges. Egyedül a borsod-, régen zemplénmegyei, Sajó mellett eső Pogáról, fekvésénél fogva, gyaníthatjuk, hogy ehhez törvényesen jutott.[5]) A politikai történetben a kezén volt, vagy oltalmára bízott várakat úgy is felsoroltuk.

---

[1]) W. XII. 555—56.; F. VII,2. 108—11. — [2]) W. XII. 639—40. — [3]) F. VI,2. 45. — [4]) A. I. 26—28. — [5]) A. II. 53.

III. Máté testvére, Csák 1300-ban bírta Appony várát.[1]) Ez később III. Máté várai közt fordul elő.

I. Márk fiai, II. István és II. Péter 1280-ban a sopronmegyei Kabold várát kapták.[2]) 1280 után nagybátyjuktól örökölték a hontmegyei Palást egy részét s magukat abban királyi adománynyal is megerősítették, de 1288-ban eladták.[3]) 1290-ben megveszik a veszprémmegyei Pere helységet, a mely más két falujoknak, Tésnek és Guluhnak szomszédságában esett.[4])

II. István elfoglalta és sok ideig bírta az esztergommegyei Bajót várat is. Tekintve, hogy az esztergomi káptalannak Bajót közelében eső Dorog, Epöly és Gyermely birtokaira 1287-ben tette rá kezét,[5]) nagyon hihető, hogy II. István Bajót várát is 1287-ben kerítette kezére. Ekkor pedig a Nagymartoniak a Kőszeghyekkel (Németújvár) tartottak s IV. László király ellen fellázadtak. Ha ez való, akkor a bajóti vár elfoglalása nem önkényesen, hanem politikai okokból történt s ez II. István tettét enyhíti. Ugyanő a Dudary-ágtól megvette Csókakő várát.[6])

II. István gyermekeinek birtokviszonyairól csak annyit tudunk, hogy II. Péter és III. István 1308—29 évek közt pázmándi (győrmegyei) birtokukat átengedték a veszprémmegyei Rédey családnak, csakhogy e családnak a csesznekì várban, illetőleg tornyokban bírt részét megkaphassa,[7]) s hogy 1332-ben II. Péter gyermekeivel együtt átadta a Nagymartoni családnak a kaboldi várat.[8])

XI. Ugodi-ág. *a)* Politikai története.

A veszprémmegyei, ugodi várról nevezzük ekként, mert a XIII. században ez ág bírta az ugodi várat, sőt gyaníthatólag e várat I. Demeter fiáról, Ugodról nevezték el.

A Csák nemzetségnek kirekesztőleg Dunántúl s annak nyugati részén szereplő ága.

A XII. században élő Lukáról, nevén kívül, egyebet nem tudunk.

---

[1]) F. VI/2. 266.; H. O. VIII. 412. — [2]) W. XII. 289.; F. V/3. 27. — [3]) Kubinyi. 32—33. — [4]) Történelmi Tár 1888., 592. — [5]) Knauz. II. 579. — [6]) Orsz. ltár D. L. 1630. — [7]) A. II. 405. — [8]) F. VIII/3. 602.

Fiai közűl Demeter sokra vitte. 1217—24-ig főasztalnok és egyszersmind vasvári főispán vala, s e közben 1217-ben II. Endre királyunk seregében a szentföldön is harczolt.[1]) 1225-ben megtartotta ugyan a főasztalnokságot, de hozzá a jövedelmesebb és előkelőbb pozsonyi ispánságot kapta és bírta 1229-ig. Négy évig ezután nem volt hivatalban, de 1233-ban mint országbiró és bácsi ispán tünik elő.[2]) Nagy hatalmát mutatja, hogy a veszprémi egyház Merenye nevű birtokát 1254 előtt valamelyik évben el merte foglalni, noha aztán később kénytelen volt visszaadni.[3])

Fiai közűl Ugod a bakonyi örökös ispánságon kívül viselt-e hivatalt? ismeretlen. I. Csák 1264 előtt már valahol báni hivatalt kapott. 1264-ben a többi Csák nembeliekkel együtt ő is V. Istvánt pártolta s ezért az öreg király őt fogságba tétette.[4]) A béke V. István és atyja közt helyreállván, I. Csák is kiszabadult és 1268 táján Mária királyné biztosa volt a berki nemesek és budai polgárok közt folyt perben.[5]) V. István trónralépte után sietett hű emberét a szenvedett fogságért kárpótolni s azért Ugod közelében négy falut ajándékozott neki s ekkor őt »örökös bakonyi ispánnak« nevezi.[6]) Azonkívül, ismeretlen mily okból, I. Csák és Ugod Óváry Konrádnak a Lajta mellett Mosonymegyében eső Csúny, Hof és Menyhért nevű birtokait lefoglalták.[7])

I. Csáknak nem maradt fia. Özvegye a margitszigeti apáczák közé lépett be és még 1309-ben is élt. Ugodnak is csak egy fia vala, II. Demeter. Ez 1281-ben bakonyi ispán,[8]) 1285-ben pedig bán vala.[9]) Óváry Konrád lajtamenti falvait ő is lefoglalva tartotta s e miatt természetesen közte és Óváry közt ellenségeskedés volt.[10]) Politikai irányát a IV. László idejében dúlt pártviszályok idején megszabta az, hogy Kőszeghy (Németújvári) Ivánnak vagy Miklósnak leányát vette el,[11]) s ennélfogva ipájával tartott. Léka várát Kőszeg közelében,

[1]) Pauler i. m. II. 77. — [2]) F. III/2. 334. — [3]) F. VI/2. 382. — [4]) F. IV/3. 289—90.; W. XI. 545. — [5]) Z. I. 17. — [6]) H. O. III. 17.; W. VIII. 300. — [7]) W. XII. 494. — [8]) F. VIII. 363.; H. O. III. 34.; W. IX. 295. — [9]) H. O. VIII. 239. — [10]) W. XII. 494. — [11]) H. O. VIII. 310. Fiai Ivánt, Miklóst és Péter püspököt »avi nostri«-nak nevezik.

úgy látszik, ezért engedte át 1279 előtt a Kőszeghyeknek.[1]) Ő volt a zirczi monostornak, IV. László szomorú uralkodása alatt, »különös pártfogója és őrizője« s ő itélt annak szolgái, népei felett. 1287-ben már halottnak írják.[2])

II. Demeternek két fia és egy leánya maradt.

A fiúk, Móricz és II. Csák 1291-ben mint ifjú urak (magistri) szerepelnek.[3]) Hogy hivataluk lett volna, nem tudjuk. II. Csák nem sokára, még 1309 előtt, meghalt örökös nélkül.

Móricz 1307 előtt házasságra lépett, még pedig igen előkelő nővel, Aba Amadé nádor leányával. Csapott olyan menyegzőt, hogy rendes jövedelme nem volt elég a költségekre, hanem még adósságot is kellett csinálnia. Hanem házas élete nem volt tartós. Különböző s különösen pedig — nincs jogunk kétségbe vonni, — vallási okokból nejével egyetértve, megszakította az együttélést és maga a domokosrendű szerzetesek, neje pedig a domokosrendű apáczák közé lépett. Az ipa azonban rossz néven vette vejének és leányának e lépését és 1307 jun. 7-ike után megparancsolta Vernerfia Lászlónak, a budai várkormányzónak, hogy Móriczot a szerzetesek, nejét az apáczák közűl kivonszolja s őket erővel is összecsukja, hadd folytassák a házas életet.[4]) Vernerfia László a hatalmas volt nádor kívánságát teljesítette ugyan, de csakhamar mind ő, mind az ipa meggyőződött arról, hogy ilyen, az emberi személy szabad akaratát oly közel érintő dologban az erőszak nem használ semmit, s azért szabadjára hagyták őket. 1309 jan. 11-én Móricz már megint úgy rendelkezik, mint a ki lemondott a világról, maga szerzetes, neje pedig a margitszigeti apáczák között, I. Csák bán özvegyével együtt, imádkozik.[5])

Móricz mester, mint domokosrendű szerzetes, aztán még sokáig élt és csak 1336 márcz. 20-án halt meg.[6]) A domokosrendűek »boldog« gyanánt tisztelték.

---

[1]) F. V 2. 593—94. — [2]) F. VII 2. 117. — [3]) F. VII/2. 208.; Turul I. 6.; H. O. VIII. 310. — [4]) Hogy ez esemény csak 1307 jun. 1. után történt, biztos, mert Vernerfia László csak ekkor lett budai várkormányzó. F. VIII/1. 237. — [5]) F. VIII/1. 363. — [6]) Kath. Szemle I. (1887.) 304.

Luka fiáról, unokájáról és szépunokájáról, a mit tudunk, a birtokok ismertetése közben mondjuk el.

b) Birtokai.

Legfőbb birtoka volt az ugodi vár és uradalma.

Ehhez kapcsolta I. Demeter a II. Andrástól nyert noszlopi részbirtokot.[1] I. Csák bán pedig az 1270-ben kapott Lövöld, Ajka-Rendek, Esztergár és Fenyőfő falvakat.[2] I. Csáknak egyenes fiörököse nem lévén, 1281-ben e falvakat unokaöcscsének, II. Demeternek, Ugod fiának ajándékozta a király.[3]

E szép ugodi uradalom, a mint Móricz szerzetes lett és így a világi javakról lemondott, a nemzetségi törvény szerint a legközelebbi atyafira, Lukafia Ádám unokájára, Pálfia Péterre szállott. Ez a könnyen kapott jószágon könnyen túladott s eladta azt Kőszeghy Ivánnak még 1306 előtt. Mikor aztán Kőszeghy Iván, illetőleg leszármazói javainak elkobzására került a sor, az ugodi vár is az elkobzott jószágok közé került, s nemsokára, 1328-ban az ősmagyar Csák nemzetség ugodi fészkébe Csenik cseh ült bele.[4]

Másik szép birtoka volt az Ugodi-ágnak Pápócz és tartozéka a Rába mellett. Már 1264-ben említik, hogy Ugod mesternek és I. Csák bánnak Keczel és Edvi falvakkal szemben, Pápócz közelében, a Rábán Helgolt nevű malmuk van.[5] 1291-ben Móricz és II. Csák ifjú urak a Pápóczczal szemben eső, rábamenti Csatabérfalvát adják egyik hű szolgájuknak, János fiának.[6] Végre Móricz mester 1309 jan. 11-én az egész Pápóczot odaajándékozza I. Csák bán özvegyének és nejének, illetőleg a margitszigeti apáczáknak.[7]

Odább nyugatra, mint említők, egy darabig II. Demeteré volt Léka vára.[8]

Ettől északra, közvetetlenül Sopron városa mellett volt az Ugodi-ágnak egy faluja: Wolf, azaz a mai Balf. Értékes lévén e falu a közeleső Sopron város polgáraira, könnyen kaptak rá kölcsönt II. Demeter fiai. II. Csák kezdte zálogul lekötni. Móricz mester, hogy a menyekzőjére pénz kellett,

---

[1]) F. VIII 3. 586. — [2]) H. O. III. 17.; W. VIII. 300. — [3]) H. O. III. 34.; W. IX. 295. — [4]) F. VIII/3. 579—590.; H. O. II. 56. — [5]) Kubinyi. I. 48.; W. VIII. 110. — [6]) F. VII/2. 208. V. ö. Turul I. 6. — [7]) F. VIII/1. 365. — [8]) F. V/2. 593—94.

szintén erre vett föl adósságot; mikor pedig szerzetes lett, az adósságok fejében az egész falut átengedte a hitelezőknek.[1])

Nem messzire innen, de már Mosonymegyében a Sár, vagyis Lajta mellett, Al-Sásony közelében, I. Demeter fiai szintén birtokosok voltak.[2])

A pozsonymegyei Mizsérd (Miser) falut 1285 előtt II. Demeter Bajkafia Egyed comesnek ajándékozta.[3]) Fiai ez ajándékot 1291-ben jóváhagyták.[4]) Zalamegyében II. Demeter IV. László királytól, tehát 1272—90 közt kapta Komár és Galambok falvakat. Fia Móricz, ezeket 1331-ben rokonának, Pécz (hibásan Peck) Miklósnak adta.[5])

Ugyancsak II. Demeter bán 1285-ben is részesült a király adományában. Ekkor kapta meg Baltinfia Jordán székesfehérvári polgár házát a fehérvári várban és szőllejét Somogymegyében.[6])

Székes-Fehérvártól nem messze, Csákvár szomszédságában, volt az Ugodi-ágnak egy faluja, Boglár (Boklár). Ezt 1221-ben szerezte I. Demeter mester;[7]) Móricz mester, midőn földi javait, a mennyire módjában állott, szétosztogatta, Boglárt a Himfyeknek ajándékozta. Mivel pedig ez ajándékozás, ha nem is írásban, de szóval még az előtt történt, mielőtt I. Károly király II. Demeternek (Móricz atyjának) javait Csenik csehnek adta volna, Csenik is megnyugodott benne, hogy Boglár a Himfyeké legyen.[8])

Utolsó névszerint ismert birtoka az Ugodi-ágnak megint Veszprémmegyébe vezet bennünket vissza. Itt állott és áll, Tüskevár szomszédságában, azon kis Torna falu, melyet Móricz leánytestvére, Kingus, leánynegyed fejében kapott meg atyja javaiból. 1317-ben Kingus e falut eladja s az eladásba beleegyezik az egyetlen Ugodi-ágbeli férfiú is, Móricz szerzetes.[9])

XII. Ujlaky-ág.

Két jeles főpapot, három jeles és tiszteletreméltó országzászlóst adott ez ág hazánknak, s így annál sajnosabb, hogy

---

[1]) H. O. III. 57—58. — [2]) H. O. VII. 135. — [3]) H. O. VIII. 310. — [4]) U. o. — [5]) F. VIII/3. 549. — [6]) H. O. VIII. 239. — [7]) H. O. III. 19. — [8]) F. VIII 5. 209. — [9]) A. I. 417—18.

adataink éppen ez ágnál annyira hiányosak s a nemzedékrend jó része maga is csak hozzávetésen alapul.

Három nemzedék viselte ez ágból az Ujlaky nevet és alkotta az első, főuri Ujlaky családot, s azért nevezzük el Ujlaky-ágnak.

I. Bás comes 1217-ben fordul elő mint kenészi (Vasmegye, Ikervár és Vép közt) birtokos és birtoka határos volt a vasvári káptalan földjével.[1])

Fiai közűl I. Ugron fényes és emlékezetes pályát futott meg. 1217-ben királyi kanczellár lett s II. Endre királyunkkal a szentföldön járt.[2]) Két év mulva a kalocsa-bácsi érseki székre emelkedett. Alapította 1229-ben a szerémi püspökséget,[3]) ritka éleslátással előre tudván melyik tájékról fenyegeti a magyarságot a legnagyobb veszély s miként kell az ellen védekezni. Három évvel előbb Érd-Somlyó várát oda adta Pozsega váráért,[4]) csak hogy erre támaszkodva annál erősebben küzdhessen a bosnyák patarénok ellen. Végre a Sajó mellett életével adózott hazája védelmében.[5])

Testvéréről, Csákról csak annyit tudunk, hogy 1240-ben őt is belevonták a kenészi birtok egy részeért folyt perbe. Vele együtt megjelent a birák előtt anyja is.[6]) 1274-ben a nyitramegyei Bán-Keszi egy részét bírta.[7]) Ebből azt következtetjük, hogy 1240-ben e Csák még fiatal ember vala s így nem ő volt atyja azon II. Ugronnak, ki az 1244—48. években a spalatói érseki széken ült s az előtt nagybátyja, I. Ugrin kalocsai érsek költségén majd 12 évig tanult a párisi egyetemen.[8]) Inkább hihető, hogy ő volt atyja azon Csákfia Jánosnak, kit 1266—1313. években folyton emlegetnek okleveleink s a ki 1297. fölovászmester, 1311—13. években országbiró, azonkívül Visk és Ecseg várak ura vala.[9]) Sajnos eddigelé egyetlen egy vékony szál sem került elé,

---

[1]) H. O. IV. 9. — [2]) Pauler i. m. 76. — [3]) F. III/2. 155. — [4]) F. III/2. 100. — [5]) Hist. Hung. Fontes Dom. IV. 68. — [6]) H. O. IV. 25.; W. VII. 108., XII. 416. és 419. — [7]) W. IX. 53. — [8]) Schemat. Colocensis. 1889. XIII. Állítólag 1232-ben már csázmai prépost lett. F. III/2. 286. — [9]) V. ö. F. IV/3. 297.; W. XI. 547.; F. VII/2. 193.; W. XII. 585., X. 264., 415.; F. VIII/1. 115.; Fontes II. 233.; A. I. 231., 277., 322., II. 115.

melylyel e nagy szerepet vivő férfiút a Csák nemzetséghez fűzhetnők.

Bás comesnek unokaöcscse gyanánt tüntettük föl Pós (Pous) mestert, mert I. Ugronnal egy időben visel hivatalt, még pedig Erdélyben a kiskirály IV. Béla mellett volt 1227—33 tárnokmester szörényi bán s egyszersmind gyulafehérvári (alsófehérmegyei) ispán.[1]) Nagyon jeles ember lehetett, mert fia pecsétjére, okleveleire minduntalan ráiratta, hogy ő Pós mester fia; így aztán könnyebben tudhatták az emberek kicsoda ő?! Tudomásunk szerint egyedül e Pós mester hivataloskodván a régi Csákok közűl Erdélyben, őt tarthatjuk Fogaras és Szombathely (ma Szombatfalva) megszerzőjének.

Még nagyobbra vitte s idővel a valódi magyar hazafiak egyik kiváló alakja lőn fia, III. Ugron. 1240-ben csak úgy általában említik Pós mester fiait a Kenész egy részeért folyt perben.[2]) Hogy a Bozthyhi (Basztélyi) I. Rénold meghatalmazott által megjelent Pósfiak közé III. Ugron is tartozott, azt maga III. Ugron bizonyítja, mert 1284-ben a kenészi birtokot »örökölt« (hereditaria) jószágának mondja.[3]) Névszerint 1268-ban fordul elő először, de ekkor már országos hivatala van: az ország délkeleti részén eső szörényi bánságot igazgatja. Ez évben első ízben ajándékozza oda a nógrádmegyei Alsó- és Felső-Petény (Pegyén) falvakat Zsadány Dénesnek. E falvakat már III. Ugron nagyatyja és atyja is birták s ugyanazon határpontok közt, mint ők és III. Ugron bírták, kapta meg Zsadány Dénes.[4]) 1269-ben említik III. Ugront mint Füzegytő (Füzitő) szomszédos birtokosát.[5])

IV. László áldatlan uralkodása alatt III. Ugron is érezte a pártviszályok átkát és gyorsan nyert vagy vesztett azokban. 1272 decz. 2—1273 szept. 3 utánig főlovászmester és szerémi ispán vala.[6]) Azonban miért, miért nem? 1273 szept. 3.—okt. 17. időközben valamiért összekocczant a királyi udvarral, úgy hogy ez hűtelennek nyilvánította, esztergomi (Szenye-

---

[1]) Knauz. I. 265. stb. V. ö. Z. I. 23. — [2]) H. O. IV. 25. — [3]) U. o. 65—66.; W. IX. 388., 413. — [4]) W. III. 192.; F. IV 3. 477—78. — [5]) F. VII/1. 357. — [6]) W. IX. F. 5.; V/2. 112.

palotája nevű) házát tőle elvette, s mivel III. Ugron különben is adós volt 40 csöbör borral és 20 márkával Valter budai birónak, ezen (talán másként meg nem vehető) adósság fejében Valternek ajándékozta.[1]) De a király, illetőleg királyi udvar haragja nem sokáig tartott és 1274-ben, talán a Kőszeghy-Gútkeled párt bukása után, megint főlovászmester lett s mint ilyen újra Zsadány Dénesnek adta a nógrádmegyei két Petény falut.[2]) 1275 márcz. 24.—jun. 4. ismét szörényi bán,[3]) 1275 szept. 3. után országbiró,[4]) 1275 decz. 2—1276 szept. 3 előttig erdélyi vajda és szolnoki ispán,[5]) 1277 aug. 20—1280 május 1. előttig, kis megszakítással, tárnokmester s egyszersmind macsovi és boszniai bán vala.[6]) Egy a vasvári polgárok érdekében kiadott levélben meg éppen »Macsó és Boszna urának« iratja magát.[7])

Hogy azután így megint kegybe jutott s főhivatalokat nyert, természetesen visszakapta esztergomi házát is. De 1279 márcz. 29-én maga is kénytelen volt túladni rajta és átadta azt az esztergomi káptalannak 200 márkáért. E 200 márkát tulajdonkép László bán fia, Miklós pap lett volna köteles lefizetni a káptalannak okozott károkért, de helyette III. Ugron fizette le a ház átengedése által.[8]) 1280-ban III. Ugron megint elád, de most már készpénzért és olyasvalamit, a mit nem lett volna szabad eladnia. A régen Zsadány Dénesnek ajándékozott két Petény falut adja el ezer márkáért Gyula-Zsombor Erdő ispánnak s őt Detrefia Agócz nevű embere által csakugyan beiktattatá Alsó- és Felső-Petény birtokába.[9]) Természetes, hogy lett ebből olyan per a két új birtokos közt, hogy csak 20 év mulva ért véget s a régi adományosnak, Zsadány Dénesnek 225 márkát kellett fizetnie Erdő ispánnak csakhogy Petény birtokában maradhasson.[10])

---

[1]) Knauz. II. 25. — [2]) W. IX. 107. — [3]) W. XII. 116.; F. V/2. 244. — [4]) W. XII. 135.; Knauz. II. 53. — [5]) W. IX. 117., XII. 174. — [6]) F. V/2. 405.; Knauz. II. 76.; F. V/2. 447.; W. XII. 252.; F. V/2. 507. — [7]) H. O. VII. 340.; e helyütt ugyancsak »magister Tavernicorum dominus et de Bozna« van írva, de ennek így értelme nincs, csak ha kiegészítjük ekként: »magister Tavernicorum, dominus *de Macho* et de Bozna«. V. ö. V/2. 507. — [8]) W. IX. 246—48. — [9]) U. o. 281—82. — [10]) W. X 264., 402.

Tárnokmestersége alatt egyik tisztviselőjének, Kacsics nb. Lestákfia Miklósnak kérésére kivitte a királyi udvarnál, hogy ez visszaadta Kacsics Miklósnak Losonczot. Egy 1280 aug. 10-iki kir. levél azonban Kacsics Miklóst, a ki akkor is Ugronnak tisztviselője vala, hűtlennek mondja, Losonczot tőle visszaveszi, Ugront pedig egyszerűen Pós fiának írja. Ebből Ugron akkori kegyvesztesége világosan következik.[1])

Az, hogy III. Ugron oly sokáig bírta a macsovi és boszniai báni hivatalt, mutatja, hogy ekkor már lenn lakott szerémmegyei birtokán, Ujlakon (Illok) s ezentúl működésének terét az ország déli részeire, a Száva mentére helyezte át. 1284-ben Gyovad Tivadar bánnak (de minden jel szerint csak al-bánnak) ajándékozta örökölt kenészi birtokát Vasmegyében. Az erről szóló oklevelekben sem ő maga magának, sem a király nem ad neki semmi czímet.[2]) IV. László halála után rögtön III. Endre királyhoz csatlakozott, kezdettől fogva, mint »leghívebb« főúr oldala mellett volt, s a gyenge király helyett ő védelmezte meg a macsovi bánságot, a hová a tatárok 1291 végén betörtek és 2 tatárfejet küldött diadaljelül Budára.[3]) III. Endre annyira szerette, hogy 1292-ben őt küldötte Zára felé, hogy onnan édes anyját, Thomasinát, hazánkba vezesse. Útközben azonban III. Ugron szerencsétlenül járt. Az Anjou-pártiak elfogták s fogságából csak Blagay I. Radiszló bán mentette ki.[4]) Szenvedéséért azzal jutalmazta meg a király, hogy pozsegai ispánná tette,[5]) s 1298-ban kérésére még szolgáit is megjutalmazta tekintélyes, valkómegyei birtokokkal.[6]) 1300-ban megint emlegették a nevét egykori, esztergomi háza miatt, mert azt Walter budai biró fia Endre, IV. László 1273-iki adománya alapján, az esztergomi káptalantól el akarta perelni. III. Ugronnak kellett volna szavatolnia az esztergomi káptalan mellett, de a káptalan nem bírta rávenni III. Ugront, hogy megjelenjék a biróság előtt és így a házat szerencsésen elvesztette.[7])

---

[1]) H. O. VII. 257. — [2]) H. O. IV. 65—66.; W. IX. 388., 413. — [3]) W. XII. 617. Hogy a tatárok e becsapása 1291 végén történt l. Múz. ltár. — [4]) H. O. VII. 230. — [5]) H. O. VII. 232. — [6]) W. XII. 617. — [7]) Knauz. II. 479.; F. VI 2. 284.

A mint III. Endre király 1301 jan. 14-én meghalt, III. Ugron rögtön teljes erejével I. Károly mellé állott, úgy hogy, a mint hívei a kis, 12 éves trónkövetelőt, I. Károlyt Zágrábba hozták, éppen az ő kezébe adták át, ő lett annak gyámja és őrizője (conservator),[1]) ő adatta át neki, Garay Pál várnagy által, az első királyi vagyont: Pozsega várát,[2]) s ő vigyázott rá, midőn a kiskirály az 1301—1307. években jórészt a bélakúti (péterváradi) monostorban Ujlak közelében lakott.[3]) Éppen ez által emelkedett III. Ugron méltóságra nézve az összes akkori főurak fölé s azért áll ő első helyen mindazok közt, kik 1304 szeptemberben az osztrák herczegekkel kötött szövetséghez csatlakoztak,[4]) mind pedig azok közt, kik 1307 okt. 10-én I. Károlyt ünnepies okiratban elismerik.[5]) Innen van az is, hogy még 1311-ben is úgy engedelmeskedik a bácsi káptalan III. Ugron parancsolatjának, mintha azt a király adta volna ki.[6]) 1305 táján pedig az történt, hogy Smaragd János nevű főúr a szerb királyhoz, a király ellenségéhez pártolván, első sorban III. Ugront, mint a király főtámaszát, támadta meg, de elfogták és III. Ugron kezébe adták.[7]) 1307-ben közbenjárására rokona, Vincze kalocsai érsek az erdélyi püspökre, Péterre kimondott kiközösítést visszavonja.[8])

III. Ugron hűségét I. Károly nem tudta másként jutalmazni, mint azzal, hogy a legjövedelmezőbb hivatalt, a tárnokmesterséget adta neki. Így jutott vissza III. Ugron régi hivatalához s bírta azt az 1307—9. években.[9]) Az 1308 nov. 27-iki királyválasztó országgyűlésre s az 1309 jun. 15-iki koronázásra mint tárnokmester küldött követeket.[10]) De 1310. márcz. 20-án a királyi kanczellár már nem nevezi őt tárnokmesternek,[11]) a miből világos, hogy le kellett mondania s e tisztet átengednie hatalmas atyafiának, Trencsényi Csák III. Mátyusnak. A következő 1311-ik évben III. Ugron, körülbelül 81 éves korában, bevégzi földi pályafutását.[12])

---

[1]) Knauz. II. 442. V. ö. Pauler i. m. 749. — [2]) H. H. Fontes IV. 42. V. ö. A. I. 197. — [3]) Knauz. II. 447. — [4]) F. VIII/1. 160. — [5]) U. o. 221. — [6]) A. I. 241. — [7]) A. I. 197. — [8]) Történelmi Tár 1889. 579. — [9]) A. I. 133.; F. VIII/5. 32. — [10]) F. VIII/1. 267., 331.; Vat. II. 117., 305. — [11]) A. I. 197. — [12]) F. VIII/2. 139—40.

III. Ugronnak csak egy fia maradt: Miklós. Ez 1317-ben atyja halála után 6 évvel Maranfia Andrást megjutalmazza raholczai (ma Orahovicza Verőczemegye) uradalmából kiszakított drávamenti, Villyó (ma Villievo Verőczemegye) nevű faluval, mert egy fontos, Raholczára vonatkozó s még III. Ugron idejében elveszett kiváltságlevelet visszaszerzett. Beleegyezik ebbe Miklós édesanyja is.[1]) 1338-ban Miklós is, a többi délvidéki főurakkal együtt, itélőbiró a Lekcseyek és Aporfiak közt folyt perben.[2]) 1345-ben Kurpee falu (ma Kulpin Bács-Bodrogmegye) egyharmadát, melyet ősei még IV. Bélától kaptak, odaajándékozza az ujlaki birónak.[3]) Öt év mulva résztvett a második nápolyi hadjáratban és ott Aversa vára ostrománál 1350 júliusban oly súlyosan megsebesült, hogy nagyon sokáig betegeskedett.[4]) 1359-ben országbiró lett, de már 1360 elején (1359 okt. 18—1360 máj. 1. közt) meghalt.[5]) Egyetlen fiút hagyott hátra: László nevűt, de ez csakhamar, 1364-ben fiörökös nélkül szállott sírba s az első Ujlaky családnak magva szakadt.[6])

XIII. Egyes tagok.

Oliveus 1268-ban Veszprémmegyében a nemesek javainak visszaadására kirendelt királyi biztos.[7])

Marhart fia German (Gyarmán) 1269-ben Dobos, Zöld és Tófalu (Fejérmegyében, Mór és Sárkány közt eső falvak) közelében birtokos.[8]) 1299-ben pedig ispán (comes) czímmel békebiró a Kisfaludyak osztozkodásánál.[9])

Bágyon és Gellért (Girót) comesek 1271-ben az egri egyház régi szabadalmairól tesznek bizonyságot. Az oklevél sorrendje szerint Zarándmegyében a Fehér-Körös balpartján voltak birtokosok.[10])

Csomosz Pál 1286-ban elveszti pilismegyei pátyi (paaghi) birtokát, mert előzőleg a margitszigeti apáczáknak sok kárt tett.[11]) Úgy tetszik, Györke ágbeli I. Pállal egy személy.

Paraszt mester fia Ugrin vagy Ugron domokosrendű szerzetes és 1291-ben a rend margitszigeti házának perjele

---

[1]) F. VIII/2. 139—40. — [2]) A. IV. 539. — [3]) U. o. 486. — [4]) H. H. Fontes III. 158. — [5]) F. IX 3. 122—30.; Sztáray I. 312. — [6]) Századok 1870. 154. — [7]) F. VII 5. 348. — [8]) F. IV 3. 492. — [9]) Sopr. I. 62. — [10]) F. V 1. 156. — [11]) W. IX. 442.

volt. A margitszigeti apáczák az ő felügyelete alatt álltak és éppen azért 1291-ben két ízben volt azok meghatalmazottja ügyes-bajos dolgaikban.[1])

Hazánk művelődését előmozdította a Csák nemzetség a vértes-keresztúri apátság alapításával, az ugodi, cseszneki és még több vár építésével, Komárom és Ujlak városok szabadalmainak megerősítésével. Csákvár építését azért bajos egyenesen e nemzetségnek tulajdonítani, mert már a tatárjárás előtt megvolt, sőt el is pusztult, a mikor még a magyar főurak nem szoktak várakat építeni s azokban lakozni, hanem legfeljebb egy-egy római vagy más néptől eredt vár romjain ütötték föl sátorukat s a névtelen várnak ott tartózkodásuk által nevet, még pedig magyar nevet adtak.

---

[1]) W. IX. 15—16.; F. VI/1. 144.

CSANÁD.

(Sunad, Chanad.)

I. Nemzedékrendje és története.

1030-ban a régi Marosvár, most Csanád alatt két sereg áll szemközt. A nagyőszi síkon Ajtony dúsgazdag úr hatalmas vezér, félig-meddig fejedelem a Köröstől a Dunáig, táborozik seregével. A Maros és Tisza felé terjedő bozótokban Csanád szétzüllött serege szedelőzködik. A két sereg feje: két nemzetség őse! Csanád, Doboka fia, s állítólag Szent Istvánnak unokája az egyiké, Ajtony a másiké. Az ütközet Isten segítségével Csanád javára dől el. Marosvár is hatalmába kerül. Szent István a jogtalanul bitorolt országrészt hatalmába veszi; de diadalmas vezérét megjutalmazni el nem mulasztja. Nem adja át ugyan neki Marosvárat, mert azt az ujonnan rendezendő megye és püspökség számára kénytelen megtartani; de annak nevéről nevezi el először a várost, másodszor a megyét; őt teszi az új megye ispánjává. Ime a Csanád nemzetség megalapítója; Csanád városnak, megyének, püspökségnek névadója!

Szent Gellért életírója a mint elbeszélte az Ajtony és Csanád közt folyt hadviselést, mondja, hogy Csanád serege első ízben megfutamodván, elrejtezett a kökényéri bozótokban (in vepribus Kukyner), Szőregen és mindenik Kanizsán (a mint látni fogjuk, kettő volt: Rév-Kanizsa és Monostor-Kanizsa) egész a Tiszáig.[1] Csanád pedig azon éjjel azon nagy dombnál (Gellért életírója »mons«-nak nevezi) szervezkedett, a melyet később Oroszlánosnak nevezett el, azért mert ott szent György vértanú neki álmában oroszlán képében jelent meg.

---

[1]) Lányi K. Magyar Egyháztörténelme, I. 258. l. Batthyány Scripta et Acta s. Gerardi 320 s köv.

Kökényér Porgány és Csanád (ma Német-Csanád) között feküdt; Szőreg, Kanizsa, Oroszlános ismeretesek. E leirás szerint tehát Csanád serege a Maros, Tisza és a Harangod folyóktól képezett háromszögben feküdt. Nem ok nélkül hozzuk föl ezt. Nem kerülhette ki ugyanis figyelmünket, hogy a Csanád nemzetség birtokai későbbi adatok szerint nagyobbrészt e helyen fekszenek. Itt volt Csanádtól (azaz Német-Csanádtól, a mi különben, ha a török hódítás előtti Csanádról szólunk, magától értetik) nyugatra a család Palotája. Itt volt a családi monostor, a Csanádtól épített Oroszlános-monostora, itt volt legalább 20—25 faluja; úgy hogy szinte önkényt kinálkozik a föltevés, hogy itt fekvő birtokai talán még a honfoglalásból származtak, s hogy a »ius primae occupationis« révén volt az övék; de ha ez nem is állna, e körülményből két más következmény okvetetlenül folyik: 1. hogy bár később legtekintélyesebb ága biharmegyei család lett, s más része Makón ütötte föl tanyáját, mégis a mondott háromszögben volt a Csanád nemzetség ősi eredeti fészke; 2. hogy a később felmerülő Csanád nemzetség őse csakugyan az a Csanád, a ki Szent-István korában Délmagyarországot Magyarország és az igazi kereszténység révén a nyugati műveltség számára megmentette. Erre különben maga a Csanád nemzetség is kegyelettel gondolt; ez kitünik már abból is, hogy a XIV. század közepéig családfájáról nem hiányzott a Csanád név.

Kevés családunk oly szerencsés, hogy családfáját a tatárjárás idején is felül tudná vinni, és pedig — ezt különösen ki kell emelnünk — oklevelek bizonyítékai alapján. Azon kevesek egyike a Csanád nemzetség, mely ősiségén kívül még arról is méltán nevezetes, hogy családfája mindig számos taggal díszeskedik. Rendesen kevés oly nemzetséget találunk, mely 10—15 élő férfi-tagnál többet számlálna; a Csanád nemzetségnek pedig 1256-ban 29 felnőtt férfi tagja volt; névszerint való fölsorolás helyett megjegyezzük, hogy ezek azok, a kik az alább következő I. és II. számú családfákon 1256 évszámmal vannak jelezve. Három főágra s egyes tagokra oszlik. Az elsőt Telegdy főágnak, a másodikat Bézi-, a harmadikat Kajmáti-ágnak nevezzük a belőle származó családokról.

A) A Telegdy főág nemzedékrendje. I.

I. Csanád

N.

N.

N.

Nagy I. Fülöp [1] | Belenik (Benedek) | Bogyoszló [1]

I. Kelemenös bán [1] † 1247 előtt | Waffa comes [1] † 1256 előtt | (*L. a 90-ik lapon.*)

I. Pongrácz 1218—56. *a Telegdy család őse* ~ Baár Kalán N. | Csömör 1256. | Izsák 1247—56. | Elek,[1]) 1247—56. ~ Örsy Jolánta | II. Csanád, 1238—56. *a Makófalvy család őse* | I. Barnabás 1256. *a Tömpösy család egyik őse* | II. Fülöp,[1]) 1256. *a Tömpösy család másik őse*

I. István [1]) 1256. | Makó bán [1]) 1256—85. | Donkus 1256. | I. Gergely [1]) 1259—85. | I. Dénes 1256—99. | I. Gergely [1]) 1256—99. | Szuna 1256. | I. Benedek [1]) 1256—1323.

I. László, 1256—65. | I. Tamás,[1]) 1256—99. | II. István 1290—99. | I. Pál [2]) 1290—1323. | András [3]) 1323—44. | III. Fülöp 1323—44. | Áron [3]) 1344.

I. Lőrincz 1296—1313. | III. Csanád 1290—1349. az esztergomi érsek | I. Miklós 1299—1326. a csanádi főispán | II. Pongrácz [2]) 1299—1320. | II. Dénes 1323—40. | II. Pál 1323—40 | I. Péter [5]) 1323—45. | I. Mihály 1256—85. | II. Barnabás 1256—96. | Domokos [1]) 1256—99.

Makófalvyak

I. János 1320—60. | II. Tamás [3]) 1320—66. | II. Tamás 1337—78., az érsek | II. Kelemen [3]) 1337—80. | II. Gergely 1344. | Balázs 1344. | III. Dénes 1344. | II. Benedek [3]) 1344. | II. Mihály [3]) 1323—44.

III. István 1337—44. | I. György 1337—71. | II. Miklós [3]) 1337—71. | Margit, 1360—71.[4]) ~ Kaplay Benedek ~ Szombati Nagy Fülöp | III. Miklós 1344. | III. Barnabás 1344. | II. Benedek [3]) 1344.

Telegdyek | Tömpösyek

[1]) W. VII. 429—31. — [2]) Knauz II. 468. — [3]) Br. Wesselényi lt. 1344. év. — [4]) U. o. 1412. év. — [5]) A. III. 364.

Elevenítsük fel már most emez élettelennek látszó vázlatot. 1256-ban, midőn a történelem bennünket a Csanád nemzetség létezéséről tudósít, a nemzetséget már két ágra oszolva találjuk: Belenik (régi kiírás szerint Belynyk vagy Belenigh),[1] vagyis Benedek és Bogyoszló ágára. A Bogyoszló-ág nemzedékrendét egyelőre félretéve (lásd II. sz. alatt), a Beleniktől származó Csanádokat veszszük figyelembe.

A családfán ötödik íznek följegyzett három testvér (Fülöp, a kinek mellékneve »Nagy« »Magnus« volt), Belenik és Bogyoszló közűl Nagy-Fülöp magtalanul halt el; Beleniknek két fia volt: Kelemenös (azaz Kelemen) és Waffa. E két testvér egyike sem élt már 1256-ban, sőt Kelemenös már 1247-ben sem.[2] E szerint Kelemenös és Waffa életkorát a tatárjárás előttre kell tennünk és ez esetben Belenik épúgy, mint testvérei Bogyoszló és Nagy Fülöp még a XII. században, legalább is III. Béla idejében éltek. Ezt igazolja az is, hogy Belenik egyik unokája, Pongrácz még 1219 előtt megnősült,[3] másik unokája, II. Csanád 1238-ban már önálló birtokos.[4] Kelemenös életkora tehát az 1200—1240 évekbe esik. Ha már most tekintetbe vesszük, hogy a Csanád nemzetségnek Aradmegyében is terjedelmes birtokai voltak; meg azt, hogy a Csanád nemzetségbeli Kelemenösnek neve, kora, mind egyezik: több mint valószinű, hogy a mi Kelemenösünk az a Kelemen, a ki 1214-ben Aradvármegye főispánja volt:[5] és azért bátran állíthatjuk, hogy Aradvármegyének első, ismert főispánja a Csanád nemzetségből származott. Kelemenös később

---

[1]) Szabó K. (Anjoukori okmánytár III. köt. 372. l.) Belenik nevét Belényesre magyarosította, alkalmasint azért, mert egy, a Csanád nemzetség birtokaihoz tartozó falu későbbi neve: Belényes; ámde Belenik neve soha sincs írva Belényesnek; azonkívül nincs is szükségünk az ilyen magyarosításra. Belenik egyike a feledésbe ment ősi magyar személyneveknek: így a XIII. század végén a Gyöngyös mellett birtokos egy Belynig (A. I. k. 5. l.). A Csanád nemzetség régi »Belenig, Benenyg« nevű birtoka Magyar-Igen és Krakó közelében ma Benedek nevet visel. — [2]) Következik ez abból, hogy 1247-ben már nem Kelemenös, hanem fia I. Pongrácz határoltatja meg birtokait és e tájban Palota falut régiesen Kelemenös-palotájának nevezik ugyan; de ujabb neve is van: Pongrácz-palotája. — [3]) W. VII. 244. — [4]) Teleki cs. oklt. I. 5. — [5]) Fábián G. Aradvármegye leírása 213. l.

még nagyobb méltóságra lépett, — bán lett; és azért a későbbi oklevelek állandóan Kelemenös-bánnak nevezik; csak arról hallgatnak mélyen, szlavóniai, szörényi, vagy miféle bán lehetett?

Kelemenösnek négy fia volt. Az első, I. Pongrácz, a mennyire az oklevelek mutatják, igen tevékeny volt a maga birtokainak szaporításában és védelmezésében. Még 1247 előtt visszaszerezte családjának Zenta-rév nevű birtokát (a mai Zentával szemközt feküdt), még pedig párbaj által, a mi akkor az istenitéletek egyik neme volt.[1]) 1247-ben, az év tavaszán, összes ősi és szerzett jószágain határjárást tartat. Hogy mennyire tekintélyes és előkelő állást foglalt el e vidéken I. Pongrácz comes, arra több bizonyíték nem is szükséges mint az, hogy a határjárás elvégzésére IV. Béla királyunk tulajdon udvari tisztét, Bilak Pétert, a csanádi és aradi káptalanok pedig nem kispapjaik egyikét, nem is valamelyik fiatalabb kanonokot küldik ki, hanem elsőrangú tagjaikat: az aradi az olvasó kanonokot, Istvánt; a csanádi az őrkanonokot, Jánost.[2])

Ez tehát előkelő állását tünteti föl; de a királyi udvarban bírt hathatós belolyását mutatja a másik körülmény. Kitudta ugyanis eszközölni a királynál Izsák testvérével kötött abbeli szerződése megerősítését, hogy, ha Izsáknak magvaszakadna, vagyis fiörökös nélkül halna el, akkor birtokai mind I. Pongrácz comesre voltak szállandók és viszont.[3]) Neje volt Kalán pécsi püspöknek († 1218 végén) unokahuga (az oklevél sorornak mondja, de csak unokahuga lehetett) s vele értékes falut kapott,[4]) s így gyermekei neje után szép vagyont örököltek. Lakása a Csanád mellett fekvő Palota volt, apjáról szállott rá e falu, utóbb pedig az ő nevéről Pongrácz-Palotája nevet nyert. Aradmegyében is megörökítette nevét, két falut telepített ott s hálaadásból az egyik Pongráczfája, a másik Pongrácztelke lett. A két helység időjártával idegen kézre került, később el is pusztult, de a Pongrácz puszta egész a XVI. századig híven őrzötte

---

[1]) W. VII. 244. — [2]) U. o. 242. — [3]) W. VII. k. 221. — [4]) U. o. 244.

első és tán utolsó jótevőjének emlékét,[1]) most már az is eltünt.

Kelemenös második fiát Chumurnak írja az oklevél, de bizonyosan Csömörnek kell kiejtenünk. Fiával, I. Istvánnal egy sorsa van: csak 1256-ban van felemlítve nevök.

A harmadik fiúról, Izsákról már többet tudunk. Tudjuk nevezetesen azt, hogy 1247-ben egyedül bírta a hibásan »Ulunk«-nak közölt, valóban Vlnuk, vagyis Völnök falut; I. Pongrácz comessel és Ugod nevezetű Bogyoszló-ági Csanádfival pedig közösen bírta Csücsködöt. Méginkább emlékezetre méltó róla, hogy ő volt egyik legelső magyar nemes, a ki kihalás és magszakadás esetére testvérével I. Pongrácz comessel csereszerződést kötött.[2]) Fia volt Makó, 1285-ben bán. Ha egyebet nem is tudnánk róla, az is elég, hogy nevet adott egy népes, virágzó városnak, a mai Csanádmegye székhelyének! És ez nem valami értéktelen hozzávetés, hanem történeti való. A nagyváradi káptalan egy 1299-iki oklevelében ugyanis ezt a pár szót olvassuk: »Felvölnök, mely újabb időben Makófalvának neveztetik«.[3]) Az alább ismertetendő 1256-iki osztozkodás-levélben pedig »Felvölnök« csakugyan a Kelemenös fiaknak van odaitélve, sőt már az 1247-iki levél is világosan mondja: Völnök Makó atyjáé, Izsáké volt. Atyjáról Makónak jutván Felvölnök, nevet cserélt és lett belőle »Makófalva«; ekkép neveztetik Makó egész a XV. század végéig, mikor is várossá lévén, a városhoz nem illő »falu« végzetet elhagyták és így lett az egykori Felvölnök, utóbb Makófalvából: Makó.

A negyedik fiú, Elek, bírta Szanád felét az osztozkodás előtt. Neje még 1272-ben is élt s ekkor kapta ki anyjának hozományát.[4]) Két fia volt: Donkus és I. Gergely. Ezek lehettek I. Pongrácz comes fiának, I. Tamás mesternek, ama két unokatestvére, a kiket a kunok 1281-ben Tömörkényben (e helység fekvését lásd később) több jobbágygyal együtt legyilkoltak.[5]) Legalább később semmi nyomuk.

---

[1]) Pesty: Krassómegye története III. 487. — [2]) W. VII. 221. — [3]) Knauz. II. 1., 469. — [4]) W. VIII. 408. — [5]) W. IX. k. 385. l.

A négy fiú közűl I. Pongrácz lett a családfentartó. I. Pongrácz comesnek két fia volt: I. László és I. Tamás. I. László neve Biharban szerepel. 1257-ben a Telegdhez tartozó, mai Telkesd és Borostelek falvak területét nyerte vissza Geregye Pál országbirótól;[1]) 1264-ben pedig a vár-sonkolyosi erdőket és hegyeket védte Jánosfia Miklós lovag ellenében.[2]) 1285 előtt valamivel a kunok kegyetlenül megölték.[3]) I. Tamás mester inkább csanádmegyei ember; lakása, kúriája Egyházas-Kéren vala.[4]) Rossz szomszédjai voltak a szenteltszéki kunok. A már megtelepedett, földmíveléshez hozzászokott és rendezett állapotban élő magyarok a nomád módra vándorló kunokkal másutt is folytonos surlódásban éltek; itt sem volt különben. 1284 előtt a kunok rárohantak I. Tamás egyházas-kéri udvarházára, azt és az egész falut, meg még 4 közelben eső faluját fölégették, két unokatestvérét megölték s őt menekülésre kényszerítették. Alig volt annyi ideje, hogy a tömörkényi templom szenthelyében főbb iratait elrejthesse, már onnan is futni kellett. Lóra kapott, átúsztatott a Tiszán, s úgy mentette meg életét.[5])

I. Tamás mester kiheverte ezt a csapást is. 1284-ben a tömörkényi egyház ablaknyílásában eldugott és szerencsére épen maradt, IV. Béla királyunktól származó kiváltságlevelet előmutatja IV. László királynak és az ország nagyjainak; jól meg kellett azt vizsgálni, mert a pecsétje ennek is elégett; csak egy kis töredéke csüngött a megperzselt zsinóron; csoda, hogy ez is megmaradt, hisz a kunok rágyujtották az egyházat! Megtekintették tehát oklevelét: ketté törték a megmaradt darabot és abban meglelték az ismertető jelt, mely minden királyi pecsétben el van rejtve. Eloszlott ezzel minden kétség; igaz, hibátlan, törvényes erejű oklevelet mutatott elő I. Tamás mester; méltó és igazságos volt, hogy jutalmát vegye és az oklevélben foglalt jogai megerősíttessenek. IV. László király tehát átiratta, hibátlannak nyilvánította s megerősítette pecsétjével. Ennélfogva nem fenyegette semmi pör az ő vagy nemzetségének törvényes igazait és mégis,

---

[1]) W. VII. 458. — [2]) W. VIII. 120—21. — [3]) W. IX. 419. — [4]) W. IX. 385. — [5]) W. IX. 385.

miért, miért nem? az 1290-es években odahagyja a Maros mentét; odahagyja azt a tájat, hol az ő és atyáinak bölcsője ringott, 1296-ban bérbe adja Pongrácz-Palotáját,[1]) és mint maga mondja a Körösközre megy lakni,[2]) azaz Biharmegyébe származik át anyja után kapott birtokaira, melyeknek központja volt Telegd. E lépése által ő lett alapítója a Telegdy családnak.

I. Tamás mesternek, ki 1310 körül halt meg, épen úgy mint nagyatyjának, Kelemenösnek négy fia maradt: I. Lőrincz, Csanád, I. Miklós, II. Pongrácz. Ezek közűl Csanád az egyházi pályára lépett és fényes pályafutását a nagyváradi egyházmegyében kezdette meg; 1320-ban egri püspök, majd később esztergomi érsek lett; míg a csendes halál le nem zárta szempilláit. — E férfiú dicséretünkre nem szorul; mert az bizonyos, hogy ha a Csanád nemzetség többet senkit sem adott volna a hazának, csak egyedül őt, — lerója vala iránta kötelességét.

A többi három fiútól a Telegdyek három ága származik. I. Lőrincz 1296-ban fordul elő először. 1313-ban békebiró a Gút-Keled nembeliek közt.[3])

I. Miklós, a ki 1299-ben még »parvulinus«, kiskorú gyermek volt; de 1312-ben a nevezetes rozgonyi csatában már vitézül harczolt; azután a közpályára lépett, 1323-ban Szeben, 1326-ban Csanádmegye főispánja volt. Ő alapította a fugyii pálos-kolostort 1325-ben.[4])

A harmadik fiú, II. Pongrácz 1313-ban békebiró a Gút-Keledek közt,[5]) de máskülönben mindig csak birtokügyekben fordul elő.

I. Tamás négy fia közűl három családot alapított s I. Lőrincznek két, I. Miklósnak három, II. Pongrácznak két felnőtt fia volt. E hét fiú legnagyobbrészt birtokainak rendezésével, gyarapításával foglalkozott; legtöbbre vitte közülök II. Tamás. Ez nagybátyjának, Csanádnak szárnyai alatt kezdvén pályafutását, csakhamar esztergomi olvasókanonok, nyitrai főesperes,

---

[1]) Temesmegyei oklevéltár I. 56.; H. O. VIII. 364. — [2]) Knauz i. m. II. 469. l. — [3]) A. I. 297. — [4]) A. I. 263., II. 238.; Turul. 1895 131. — [5]) A. I. 297.

esztergomi nagyprépost lőn. Innen a csanádi püspöki székre emelkedett (1350—58), majd kalocsai érsek (1358—67) és végre esztergomi érsek lőn (1367—78).[1])

Ideje már, hogy áttérjünk a Telegdy főág másik hajtására. Beleniknek második fia volt Waffa, a kit nem bánnak, mint Kelemenöst, hanem comesnek, azaz ispánnak tisztel az oklevél. Életkora közvetve a Kelemenösénél meg volt határozva, vagyis 1200—1240 közé esett. A régi Fel-Völnök mellett, ettől északra, vagyis a mai Makó északi részén építette fel udvarházát s azt még 1274-ben is Waffalakának hívták.[2])

Három fia maradt: Csanád, szintén comes, I. Barnabás, a ki néha Barlabásnak is van írva; és I. Fülöp. Csanádról látjuk, hogy az ősének nevét viselte. Róla egyelőre hallgatva, a második és harmadik fiú ivadékiról teszünk egy pár szót. I. Barnabásnak 1256-ban már három fia volt: I. Mihály, II. Barnabás és Domokos. Ezek aztán 1274-ben osztozkodtak meg unokatestvéreikkel, II. Csanád fiaival.[2]) I. Mihály és II. Barnabás még 1299 előtt, és pedig, a mint a jelek mutatják, örökös nélkül haltak el. Említést érdemel az is, bár csak hozzávetés, hogy messze Erdély határán volt a Csanád nemzetségbelieknek egy csomó közös birtokuk, s az ott levő faluk közűl később az egyiknek neve Feketető, más néven Mikcseháza volt.[3]) Ámde Mikcse vagy Mikcs régi magyarosan annyi volt, mint Mihály, úgy hogy Mikcseháza régen annyit tett, mint ma tenne Mihályháza. Lehet, hogy I. Mihály mester lelt itt jó tanyára, és róla vette nevét e kis birtok. — A harmadik fiú, Domokos, élt még 1299-ben is, mert midőn I. Tamás mester Biharba ment lakni és Makófalva, továbbá Szentlőrincz, meg Ladány nevű birtokait a Waffa-ágon levő összes rokonaira bízta védelmezés, művelés és ebbeli fáradságuk fejében használat végett is addig, míg vagy ő, vagy fiai visszakivánják: eme rokonok közt második helyen áll Domokos.[4]) Domokosnak maradt egy fia, II. Mihály, a ki 1323 előtt bírta Fülöplaka felét, míg azt Alvölnök felcért

---

[1]) Schem. Coloc. 1888. XV. 1. — [2]) Wesselényi lt. — [3]) A. III. 369. — [4]) Knauz. II. 468.

el nem cserélte.[1]) 1337-ben pedig Makófalván bírt részbirtoka van megnevezve.[2]) 1340-ben I. Dénes unokáival, 1344-ben pedig I. Pongrácz ivadékával, Csanád érsekkel és unokaöcsceivel osztozik az ősi jószágokon. Az osztályokban különben nemcsak ő, hanem gyermekei, továbbá András és gyermekei, valamint III. Fülöp és Áron is résztvesznek.[3])

A harmadik Waffa-fi volt II. Fülöp, a kit eleinte bizonyosan Kis Fülöpnek hivtak; mert déd-nagybátyjának vele ellentétben Nagy Fülöp mellékneve volt. Említi II. Fülöp nevét az 1256-iki osztozkodás is; de tovább emlegették azt a régi Aradvármegye déli részén, a Beregszó patak mellett; mert Piski (Bruckenau) és Baricza (Charlottenburg) között falut telepített az ősi birtokon. Hozzá még itt építette föl udvarházát, mi természetesebb tehát, mint hogy az uj telepítvény neve Fülöplaka (régiesen kiírva Phyluplaka) lett.[4]) Két fia volt: Szuna, a ki már 1299 előtt elhalt, és Benedek. Bármily természetesnek látszik is, hogy az atyai birtokot e két fiú örökölje, mégis a XIII. század végén Fülöplaka fele Benedek unokaöcscséé, II. Mihályé. Leghihetőbb hozzávetés e furcsa eset megfejtésére, hogy Szuna (kinek ősmagyar neve némely helynevekben máig fönmaradt) a rá jutott felerészt unokatestvérének, Domokosnak adta el, ettől szállt II. Mihályra. Benedek igyekezett kiköszörülni a csorbát, a marosmenti Al-Völnök felét odaadta II. Mihálynak Fülöplaka feléért, csakhogy az atyai vagyont sértetlenül föntartsa családjában. De ember tervez, Isten végez. Élte végén nagy bajba keveredett: hogy fordítson állapotán? Fiával együtt megjelent az aradi káptalan előtt és Fülöplakát, a mely atyja nevét viselte, a melyet ő egészen magáévá tett, eladja 50 márkáért (200 frt) az Udvardi Budafiaknak.[5]) Nevezetes még Benedekről az, hogy túlélte minden atyafiát. Előfordul az első nagy osztozkodáskor 1256-ban, jelen van a váradi káptalan előtt I. Tamás mester birtokainak említett átadásakor és él még 1323-ban is. 1256-ban sem volt egész gyermek, de ha csak 14—15 éves volt is: 1323-ban már a

---

[1]) A. II. 109. — [2]) U. o. III. 365. — [3]) Br. Wesselényi lt. 1340. és 1344. évek. — [4]) A. II. 109. — [5]) U. o.

nyolczvanadikban járt. Fiának az ő atyja nevét adta és így az lett a III. Fülöp. III. Fülöp férfikorban állott már, midőn atyja Fülöplakát eladta. Élt azonban még 1337-ben is; föl van róla jegyezve, hogy Pordányon és Makófalván részbirtoka volt.[1]) Áron testvérét az 1344-iki osztozkodáskor említik.

A Waffa-fiak közt is az első ág, a Csanád ága, nyert legnagyobb nevezetességet. Lássuk már most ezt.

Csanád comes 1238-ban Magyar-Igen és Krakó (Alsó-Fehérmegye) közelében, vagyis Benedeken és Csáklyán birtokos.[2]) Két fia volt, I. Dénes és Gergely. Mindkettő él már 1256-ban. I. Dénes él még 1290-ben is; ekkor adja el egyik ősi birtokukat, Simándot; és nem is lehetett valami nagyon idős ember, mert kissebbik fia, I. Pál még kiskorú 1290-ben;[3]) de 1299-ben már nincs az élők sorában; mert nem ő, hanem fiai, István és Pál, állnak a váradi káptalan előtt, mikor a Kelemenös ági I. Tamás birtokait őrizet végett rokonaira bízza.[4]) Gergely azonban még él 1299-ben; egy fia maradt, András, a kinek kis részbirtoka volt Makófalván és az Erdélyben Diód mellett fekvő Benedeken (Beleniken).

Mikor a XIV. század elején dúlt zivatarok lecsillapultak, a Biharmegyébe telepedett Telegdy-ág, és pedig különösen III. Csanád érsek megjelentek Csanádmegyében, hogy az atyafiakra bízott jószágokat visszavegyék s a még osztatlanul maradt ősi jószágokból a maguk részét kivegyék. Ekkor először is II. Csanádfia I. Dénes ivadékaival léptek osztályra.

I. Dénesnek két fia, István (1290—99) és I. Pál (1290—99) közűl Istvánról csak annyit tudunk, hogy 1290-ben már nagykorú volt; 1299-ben pedig ő is kezeskedett arról, hogy I. Tamás mester birtokait: Makófalvát, Szentlőrinczet és Ladányt megőrizik.[5])

Testvérével, I. Pállal az a furcsa dolog történt meg, hogy már kiskorában kezdett perlekedni saját atyja ellen. Midőn ugyanis atyja, I. Dénes egyik örökös birtokát, a Csanád nemzetségnek az aradmegyei, szintén Piski (Bruckenau)

---

[1]) A. III. 365., 368. — [2]) Teleki család okl. I. 5. — [3]) Z. I. 557. — [4]) Knauz. i. m. II. 468. — [5]) Knauz i. m. II. 468.

és Baricza (Charlottenburg) közt fekvő s így Fülöplakával határos Simándot 36 ezüst márkáért Szállás ispánnak, Filpének és más simándi embereknek eladta, Pósafia János elvitte a kis Pált (parvuline et tenelline aetatis) az aradi káptalanba, és ott a kis Pál tiltakozott atyjának helytelen és jogtalan eladása ellen. Ennek az lett a következménye, hogy 48 év mulva, kis hijján majdnem megháborgatták síri nyugalmában. Később ugyanis hosszan nyuló pert indítottak a Csanád nemzetségbeliek a simándi lakosok ellen, mert nem ismervén el az 1290-iki eladás érvényességét, a maguk számára követelték Simándot. Az eladás érvényessége attól függött, hogy vajjon I. Pál mester 1290-ben nagykoru volt-e vagy nem? Jó volt volna bizony, ha lettek volna anyakönyvek; meg lehetett volna nézni bennök I. Pál születésének évét, de még a napját is. De nem voltak; azt határozta tehát Druget Vilmos, a nádor, hogy a csanádi káptalan és egy nádori ember menjen el Aradmegyébe, és ott az élő anyakönyvekből, tisztes öreg emberektől, öreg asszonyoktól (matronae), egyházi férfiaktól tudják meg, mennyi idős lehetett 1290-ben I. Pál mester? A vizsgálat nem történt meg; nem is volt rá szükség, mert később az alperes simándiak maguk is elismerték, hogy Pál mester az adásvevéskor még kiskorú vala, és így az eladás érvénytelen volt.[1])

Ha pedig 1290-ben kiskorú vala I. Pál mester, akkor alig érte el a 60-ik évet, talán az 50-iket sem, hisz 1332—36 körül már nem élt. 1338 körül még legidősebb gyermeke is fiatal ember volt,[2]) a másik kettő pedig igen kiskorú, mert mindenben bátyjuk vezeti az ügyeket. Voltak tehát hárman: II. Dénes, II. Pál és I. Péter.

Ha mindháromról valami nevezeteset akarunk írni, akkor az 1337-iki éven kell kezdenünk. Mondottuk már, hogy a Csanád nemzetségbeliek ez évben osztozkodnak másodszor. Ez osztozkodásnál egy, a későbbi időkre is kiható cselekmény történt. Makófalván kezdték meg az osztozkodást, és mindamellett, hogy ez 1256-ban a Kelemenös álágnak jutott, 1337-ben nagyobb részét, úgy $^{2}/_{3}$-át, I. Dénes kapta két testvéré-

---

[1]) Z. I. 550—57. — [2]) U. o.

vel; és pedig felét »pro curia sessionali«, vagyis lakóhelyül, kastélyul.[1]) Ellenben a Kelemenös-alágból származó Telegdyek Szentlőrinczet kapták, oly czélból, hogy ott kuriájukat, vagyis lakóhelyüket felüssék. A Telegdyeknek már volt előnevök, de nem volt Dénesnek és testvéreinek; felvették tehát most kapott lakásuk nevét és lettek ezentúl Makófalvy Dénes, Pál és Péter. Igy történt, hogy a mai Makó város nevét a Kelemenös-alágból származó Makó bántól nyerte; de mégis nem a Kelemenös-fiaknak, hanem a Waffa-fiak egyik ágának adott előnevet. A Makófalvyak tehát a Waffa-ágról erednek. Makófalvy II. Dénes azután Simánd visszafoglalásával foglalkozik, s e czélját 1339-ben el is érte.[2]) 1340-ben kénytelenek II. Dénes és testvérei kiadni az 1337-iki osztályban nyert jószágok egy részét a Tömpösy alágaknak, t. i. II. Mihálynak és III. Fülöpnek.

Szóljunk már most a Telegdy főág Bogyoszlótól származó ivadékiról.

Régen említettük s már az első családfán feltüntettük, hogy Beleniknek Bogyoszló nevű testvére volt. Ettől származott a Telegdy főág másik ága, melynek tagjai az 1256-ban kiadott osztozkodó levélben ekkép soroltatnak föl:

II.

		N.			
	Belenik			Bogyoszló	
Keczele		I. Tivadar		Cheme	
Csanád 1256.	Tamás 1256.	Mikcse 1256.	Weiteh 1256.	Lőrincz 1256.	Gergely 1256.
Weche 1256.	Ugod 1256.	Domokos 1256.			
	Péter, 1285.	II. Tivadar, 1285.	Ernye, 1285.		

E családfáról keveset mondhatunk. Fölemlíteni fölemlíthetjük ugyan, hogy Csanádvármegyének első ismert ispánja szintén 1199-ben Weyteh volt,[3]) de azt állítani, hogy ez ispán egy a családfán előforduló s 1256-ban is élő Weytehvel, nem lehet. Keczelének Tamástól származó unokájáról, Ugodról azt tudjuk, hogy Csücsköd nevű falut 1247-ben a Kelemenösfi Pongrácz és Izsák ispánokkal együtt közösen

[1]) A. III. 365. — [2]) Z. I. 550–57. — [3]) H. O. V. 4.

bírta. Csücsködről az 1256-iki osztozkodási levélben semmiféle említés sincs; csak úgy általában van kifejezve, hogy a Bogyoszlótól eredő Csanád nemzetségbeliek szintén kaptak 54 birtokot; számra nézve ugyanannyit, mint a Kelemenös- és Waffa-fiak; de az oklevél állítása szerint a Bogyoszlóágnak jutott birtokok jövedelmezőbbek voltak. De a mellett, hogy jövedelmezőbbek voltak, volt egy nagy hibájuk, az t. i., hogy nagyon szétszórt fekvéssel is bírtak; nevezetesen: feküdtek Csanád-, Temes- és Szerémmegyében, a Száván túl eső macsói területen (az oklevél szerint »in districtu Mako ultra Zava«, a macsói bánság már létezett 1256-ban, s ezt nevezhették makovi, helyesen macsovi kerületnek), továbbá Vas-, Győr- és Mosonmegyében.[1]) Ezzel ellenkezőleg a Kelemenös- és Waffa-fiak nem ily szétszórtan, hanem csakis Délmagyarországon, nevezetesen Csanád-, Temes- és Aradmegyékben fekvő birtokokat eszközöltek ki a maguk számára; és még ezek is úgyszólván egy csomóban feküdtek Csanádmegyében, mert 54 közűl csak 2 volt temesmegyei és 8, legfeljebb 10 aradmegyei helység.

Ha tehát jövedelmezőbb birtokok jutottak is a Bogyoszlóágnak, nem nagy köszönet lehetett abban; a mivel többet jövedelmezhettek, annyival többet ártott nekik, hogy egyformán gondozni nem lehetett, kivált az akkori közlekedés mellett. Sőt e birtokfelosztás minden valószinűség mellett azt is okozta, hogy a Csanád nemzetség Bogyoszló ága elköltözött ősi fészkéből, hisz pl. Csanádmegyében alig jutott nekik egyéb Csücsköd és Al-Völnök nevű falvaknál; és átköltöztek a Dunántúlra, hol 3 (Vas-, Győr- és Mosony-) megyében számosabb birtokkal bírhattak; és ez esetben legalább nagyobb részben a Bogyoszló-alág már a XIII. században megszünt csanádmegyei család lenni. A Bogyoszló-alág és Belenük-alág, (vagy a mi mindegy, a Kelemenös- és Waffa-fiak) közt az utolsó érintkezést 1285-ben említik, mert ekkor Ugodfia Péter és Domokos fiai, Tivadar és Ernye a csanádi részleges országgyűlésen bizonyítják, hogy az I. Pongráczfia I. Tamástól fölsorolt csanád-, arad- és temesmegyei jószágok valóban őt illetik.[2])

---

[1]) W. VII. 431. — [2]) W. IX. 420.

Egyik érdemes írónk mostanában a Csanád nemzetség Bogyoszló-ágbeli hajtásának tartja a Vejtehi (vagy Vojteki) családot s azt Veitehtől származtatja.[1]) Az előttünk fekvő oklevelek azonban a Vejtehi család első ismert tagját, Tivadart seholsem mondják Vejteh fiának, hanem csak Vejtehinek s ha e Tivadar atyja is örökösödés és nem vétel útján jutott a Csanád nemzetség jószágai közt is előforduló Szentlászló és Szentmargit csanádmegyei falvak részeihez, akkor inkább tarthatjuk e Tivadart az 1285-ben élő II. Tivadarral, Domonkos fiával egy személynek, mintsem Vejte fiának.

Vejtehi Tivadar 1322-ben két fiával, Miklóssal és Jánossal együtt vejének, Omory Gálnak ajándékozza a csanádmegyei Szentlászló és Szentmargit, a krassó- (most temes-) megyei Dent (most Denta) és a temesmegyei Ujudvar, Győr (most Gyér), Gyöngyödegyháza, Rég-Körtvély, Medgyes, Dónát, Csud és Bán-Sárszava nevű falvakat. 1329-ben ugyane falvakat[2]) Vejtehi Tivadar fiai pénzért is eladják Omorynak.[3]) 1326-ban Makófalvy I. Pál pörbe vonta Tivadart Kemecse elfoglalásáért. Ennek végét Tivadar nem érte meg, fiai pedig azt 1334-ben végleg elvesztették.[4])

B) Bézi főág.

Egy ideig egyes tagjai, főként Béz nevű,[5]), a mai Kis-Zombortól délkeletre, Porgánytól keletre eső faluban laktak s azért nevezzük ekként. Három töredék ismeretes nemzedékrendjéből:

Tornyos Miklós ispán,[6]) 1296.

Mihály ispán [6]) 1296—1329. ~ Mihály bán leánya	Béz [6]) 1296.	Anna [8]) 1332—38. ~ Galyay Demeter
János,[9]) 1311.	István,[7]) 1329.	Kelemen,[7]) 1329.

---

[1]) Borovszky: Csanád v. m. tört. II. 561. — [2]) Temesm. okl. 31. — [3]) Krassóm. tört. III. 201. — [4]) Borovszky i. m. II. 267. — [5]) E falu nevét Borovszky: Csanádm. lt. II. 50. l. Bécsnek írja; mert állítólag a br. Wesselényi ltár egyik 1338-ban kelt oklevele »Beecz«-nek írja. Ám e levelet én is megnéztem s elolvastam, de abban világosan »Beez«-nek láttam a falu nevét. — [6]) H. O. VIII. 364. — [7]) Wesselényi lt. 1343-ik év. — [8]) U. o. — [9]) A. I. 238.

Ludányi Csanád			Császár
István	Gergely 1329.	Dénes [1]) 1329.	Péter [1]) 1329.
Benedek,[1]) 1329.			

A bézi nemeseket említik ugyan 1247-ben is Kelemenöspalotája határjárásánál, de csak 1329-ben mondja az aradi káptalan világosan, hogy Tornyos Miklós ivadékai is a Csanád nem hatjásai.

1296-ban Tornyos Miklós és fiai benépesítés végett haszonbérbe veszik a Bézzel határos Palotát.[2]) 1311-ben Mihály ispán három, nejével kapott Sáp, Kalanda és Mórocz nevű hevesmegyei falut elad.[3]) 1329-ben pedig Béznek Törösd és Kökényér felől eső felét és a palotai erdő felét 100 márkáért adják el a csanádi prépostnak és a temesi főesperesnek Mihály, valamint akkor élő fiai, István és Kelemen, továbbá Ludányi (helyesen alkalmasint Ladányi) Csanád fiai, Gergely és Dénes, István nevű testvérüknek fiával, Benedekkel együtt. E pénzre azért volt szükségük, mert atyafiuk, Császárfia Péter minden vagyonát eltékozolta s azt szerették volna kiváltani az idegen kezekből.[4]) Három év mulva, 1332-ben Mihály leánytestvére, Anna, Galyay Demeter özvegye visszavette ugyan jó olcsón Béz s a palotai erdő felét a csanádi főpapoktól, de 6 év mulva, 1338-ban Telegdy Csanád érsek annyira szorongatta, hogy a palotai erdő felét kénytelen volt a Telegdyfőágnak átengedni s csak Béz felét tarthatta meg.[5])

Megjegyezzük, hogy Ludányi (vagy Ladányi) Csanád fiait, Gergelyt és Dénest nem szabad összetéveszteni Waffafia Csanád ilynevű fiaival, mert ezek egy emberöltővel előbb éltek mint Ludányi Csanád fiai s már rég porlottak, mikor Ludányi Csánád fiai még adnak-vesznek.

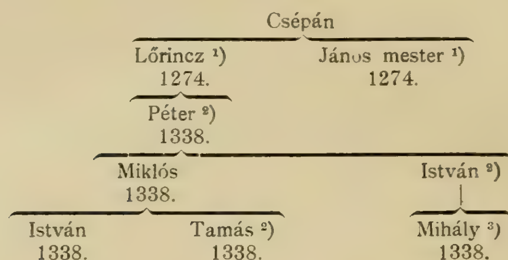
C) Kajmáti-ág.

Messze elszármazott az ősi temetkezőhelytől, Oroszlánostól és Székes-Fejérvártól északnyugatra, Bodajk mellett, szerzett magának uj lakóhelyet. Ez uj lakóhelyet eredetileg Kunmátnak

---

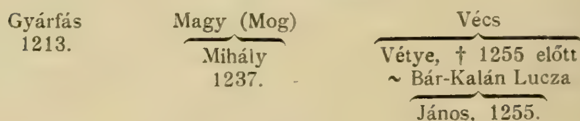
[1]) Wesselényi lt. 1343-ik év. — [2]) H. O. VIII. 364. — [3]) A. I. 238. — [4]) Wesselényi lt. 1343-ik év. — [5]) U. o.

és Kanmátnak írták, de valamint a nyitramegyei Kamnáti Komnáti helynévben az »n« hang idővel »j«-re változott s a régi Kamnáti-, Komnátiból Komjáti lett, éppen úgy a Kunmát helynévben is. Így lőn Kunmátból Kojmát, majd Kajmát, sőt Kagymát is. Kajmát alakban aztán ma is megtaláljuk Bodajktól délre. Nemzedékrendje:

Mindamellett, hogy ez ágnak öt izét ismerjük, mégis szerfölött keveset tudunk róla. Lőrincz és János 1274-ben kapták a Kajmát mellett, Fejérmegyében eső Eszény egy részét.[1]) Ugyancsak őket ajándékozta meg IV. László a Mór, Pered és Kajmát közt eső Tárnok falu egy részével is. E tárnoki jószágot azonban Lőrincznek 1338-ban élő ivadékai előbb zálogba tették, 1338-ban pedig örök áron eladták.

D) Egyes tagok.

Gyárfás 1213-ban az aradi várjobbágyokkal Bessenyő nevű földért perelt, de perét elvesztette.[3])

Magy (Mog) fia Mihályt 1237-ben a király azzal bízta meg, hogy a pannonhalmi és száva-szent-demeteri apátságok közt egy tiszai halastóért folytatott pert békésen kiegyenlítsen. Csakhogy megbizatása nem sikerült.[4])

---

[1]) W. IX. 136. — [2]) A. III. 504. — [3]) Váradi reg. 158. sz. — [4]) W. II. 71.

Vécs fiát és unokáját akkor sorolják fel, a mikor menye, Vétyének özvegye Bár-Kalán Lucza leánynegyedét és anyjának hozománydíját megkapja. A másolatokból ismert levélben »Wechsh filius Weich« áll, de bizonyára hibásan »Wetheh filius Weich« helyett.[1])

II. Birtokai.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a Csanád nemzetség birtokaira nézve 4 kiváló, majdnem mindent felölelő oklevél áll rendelkezésünkre. Az első 1247-ből való és I. Pongrácz birtokainak határait tárgyalja (Wenzel G.: Árpádkori uj okmánytár VII. köt. 220—21., továbbá 242—45. lapjain található). A második a már többször említett osztozkodáslevél 1256-ból (Wenzel G.: Árpádkori uj okmánytár VII. k. 429—431. lapjain van közölve). A helynevek olvasásában ejtett hibákat Borovszky S. Csanádvármegye története I. 66—99. ll. szerint javítottam ki. A harmadik a Vaffa unokáinak 1274-iki osztályáról szól s a Wesselényi ltárban az 1340-ik évnél található. Végre a negyediket, az 1337-ik évit (ez is osztozkodáslevél), legujabban Nagy I.: Anjoukori okmánytár III. köt 365 – 371. és 383—85 ll. és pedig itt-ott pár sajtóhibával tette közzé Szabó Károly az erdélyi muzeum gyűjteményéből. Valahányszor tehát az 1247., 1256., 1274. és 1337-ről szólunk, vagy valamely állításunk idézet nélkül marad, adatainkat a fent megjegyzett oklevelekből merítettük.

Mikor a történelem a Csanád nemzetségről és annak birtokairól említést tesz, akkor már miként a nemzetség, akkép a birtok is több részre volt osztva, de még fenn volt a régi birloklásmód emlékezete; több falut ugyanis még a nemzetség egyik-másik tagja a többivel közösen birt. Igy pl. egy Makó felett eső ismeretlen falut hatan birtak közösen: I. Pongrácz és Izsák a Kelemenös-alágból; I. Dénes, Gergely, I. Barnabás és I. Fülöp a Waffa-alágból. De ez persze csak eleintén és a kevésbé nevezetes birtokokon történt, nagyobbrészt már fel-

---

[1]) W. VII. 412.

darabolták felére, negyedrészekre, sőt szeszsziókra, azaz telkekre; így 1247-ben Tömpös 4 részre, Oroszlámos, a nemzetség közös monostora, temetkezőhelye, telkekre volt felosztva. Csak a nemzetség egyik-másik tagjának uj szerzeménye vagy telepitvénye, vagy a mit ajándékkép vagy örökségkép kapott más családtól, azt bírta az illető egészen; mint I. Pongrácz egészen bírta Pongráczfalvát, melyet maga telepitett és hihetőleg szerzett is, vagy Kalántelket, melyet feleségével kapott az ősz Kalán pécsi püspöktől.

Az egyes birtokok feldarabolása surlódások nélkül alig eshetett meg; ezen surlódások, összezörrenések, néha megmegeshetett czivódások okozták, hogy 1254-ban a Csanád nemzetség Telegdy főága együttesen a király elé járul és ott általános osztozkodást tesznek. A Bogyosztó-alágról már emlitettük, hogy nagyobbrészt az elszórtan fekvő birtokokat kapta 6 megyében: Csanád-, Temes-, Szerém-, továbbá Vas-, Győr- és Mosonymegyében és a Száván túl a macsovi bánságban. A Belenik-alág Délmagyarországon maradt és a Csanád-, Temes- és Aradmegyékben fekvő falvakat tartotta meg magának. A Belenik-alág azonban még tovább is kiterjesztette az osztozkodást. Egyuttal t. i. a nekik jutott 54 birtokot két részre osztották: az első részt kapták a Kelemenös-fiak, a másik részt a Waffa-fiak. A Kelemenös-fiak kaptak 27 falut egészen és pedig a nevezetesebbeket és jövedelmezőbbeket, legalább így látszólag. A Waffa-fiak csak 22-őt; három falut, u. m.: Rábét (Csanádm.), Csávást (ma Csávos, akkor Temes-, ma Torontálm.) és Kalántelkét (Szentgyörgy mellett, a mai Bóka közelében, hajdan Temes-, most Torontálm.) két részre osztották. Hasonlóképen megfelezték a kanizsa-monostori és kemecsemonostori monostorok birtokait és jövedelmeit. Csak egy maradt osztatlanul: Oroszlános monostora. Talán nem akarták megháborítani itt nyugvó őseik szellemét: meghagyták épen; közös birtoka, közös kincse volt eddig az egész nemzetségnek, maradjon ezentul is az: közös, osztatlan temploma nemcsak a Kelemenös- és Waffa-fiaknak, hanem az egész nemzetségnek (»Monasterium vero Oroszlanus vocatum toti generationi eorum commune esse asseruerunt«), mondja a székesfehérvári préposttól készített oklevél.

Ezzel azután elváltak egymástól az atyafiak; elment mindenik a maga jószágaira. 1274-ben Waffa unokái folytatták tovább az osztozkodást. II. Csanád fiai elváltak I. Barnabás és II. Fülöp fiaitól. Nekik jutott 37 falu, unokatestvéreiknek 33 falu, vagy falurész.

A XIV. században a Telegdy főág két alága: a Kelemenös-fiak és Waffa-fiak ujra osztályt tettek egymás közt. Ennek oka az volt, hogy I. Tamás, mint említettük, a XIII. század utolsó tizedében a Körösközre, Telegdre költözött. Három birtokát, Szentlőrinczet, Ladányt és Makót (akkoriban Felvölnök vagy Makófalva), úgyszintén a gyulafehérmegyei Belenik, vagyis Benedek felét a Waffa-fiakra bízza. I. Tamás mester azt állítja, hogy e birtokok kiválóan, »speciatim« az övéi voltak.[1] A Waffa-fiaknak ekkép alkalmuk nyilt a Kelemenös-fiak, most már Telegdyek birtokügyeibe beavatkozni. Kötelezték ugyan ők magukat a váradi káptalan előtt 1299-ben, hogy mihelyt a Telegdyek jogos tulajdonukat követelik, azonnal átszolgáltatják; sőt ha vonakodnának, azonnal 100 márkát kötelesek lefizetni büntetésül, nem számítva belé a perköltségeket; sőt azt is kikötötték, ha történetesen a Waffa-fiak álnok módon az illető hivatalos személyeket félrevezetve, oly okleveleket állíttatnának ki, melyek a Waffa-fiak részére ruháznák a tulajdonjogot, azok már előre is érvénytelenek, semmisek legyenek;[2] de azért az azután bekövetkezett zavaros időkben sok olyan dolog jöhetett közbe, melyek a Telegdyek birtokjogait megingatni és a Waffa-fiak hibás alapu jogait palástolni képesek valának. Igy azután nem volt más hátra, mint a per az egykori nemzetségbeliek közt. — I. Tamás fiai közűl három már meghalt; de élt a negyedik: III. Csanád, ki unokaöcscseinek ügyeit magáévá téve, hamar kieszközölte, hogy Pál országbiró itéletet mondott, hogy mind a Waffa-fiak, jobban mondva most már Makófalvyak, mind a Telegdyek részére készen álljon egy-egy királyi ember, és azokat magá-

---

[1]) Knauz N. Monumenta Strigoniensis. 469. l. — [2]) Knauz i. m. 469 l. Az illető oklevél az esztergomi káptalan levéltárában van. — Csanád érsek bizonyára nagy hasznát vette az 1337-ben befejezett pörben. Őrizte tehát és így kerülhetett el az esztergomi káptalan levéltárába, szerencséjére, mert ha szülőföldjén marad, alig kerüli ki a végenyészetet.

hoz véve, a csanádi káptalan oszsza két részre azon falvakat, melyekről oklevelük nincs.

1337 május havában tehát Bálint csanádi kanonok útra készült, mert a csanádi káptalan, megértve az országbiró parancsát, őt bízza meg a kétfelé osztás végrehajtásával. A Telegdyek érdekeit Törősdi Jakab (de Turusd), a Makófalvyakét »Pouer« ispán testvére, Pap (»Clericus«-nak írja az oklevél) János védelmezték. Az így megalakult hármas bizottság Makófalván kezdé működését és, a Maros mentén menve, egész Erdélybe eljutott.

Csodálatos az is, hogy 1337-ben, legalább a számot tekintve, már a Kelemenös-alág huzza a rövidebbet. Ez 1256-ban 5 faluval többet nyert; és azonkívül 3 két részre osztott falu és 2 megfelezett monostor birtokában is arányosan részesült; most azon falukat is, melyek 1256-ban egészen fölosztás nélkül nekik jutottak, kénytelenek megosztani a Makófalvyakkal: mint Makófalvát (Felvölnök), Kisfaludot, Szanádot, Tisza-Szentmiklóst, Egyházas-Kért; ellenben a Makófalvyak a nekik jutott birtokok közűl csak Tömpös egy részét bocsátották felosztás alá.

Ez alkalommal végül felosztják az 1256-ban még érintetlenül, közös birtoknak maradt Fülöpköve, Döbördön, Hodos, Tejesd birtokokat is; mert akkor már annyi értékük volt, annyira népesedtek, művelődtek, hogy érdemes volt osztozkodni rajtok. Birtokszaporodást ez oklevél csak kettőt mutat: Almaszeg és Petercse azelőtt nem fordulnak elő.

A Makófalvy család 3 év mulva kénytelen az 1337-ben nyert falvakból 3 falut és 5 falurészt a Tömpösy családnak átengedni.[1]) De viszont 1344-ben a Tömpösyek és I. Gergely leszármazói adtak át 2 kis oláh falut és 6 birtokrészt a Kelemenös alágnak, mert különben Tömpöst és Fejéregyházát osztályra kellett volna bocsátaniok és esetleg onnan elköltözniök.[2])

Egy-egy falunak határa rendesen, kivált ha a folyók mellett feküdt, szűk volt. A síkságon esők nagyobb határral, de még kevesebb lakóval birtak. Ez maga is megakadályozta

---

[1]) Wesselényi ltár. 1340-ik év. — [2]) U. o. 1344. év.

valami nagyobb helynek alakulását. A faluk kicsinységét különben az oklevelek is elárulják. Igy 1247-ben Tömpösnek csak egy utczája volt; s ha az utczának két vége már annak egy negyedrészét képezte, akkor a többi három negyed sem lehetett valami hosszú. Makó 1337-ben, a Marosból kifakadó »Fok« nevű vizággal két részre volt osztva. Mily nagy volt a »Fok«-tól nyugatra eső rész, arra nincs adat; de azt tudjuk, hogy keletre eső része két utczából állott. Bel-Tömpös oly csekély hely lehetett, hogy az egészet egy a Szent-László egyházban papi szolgálatot végző remete tartására rendelték. Kisfaludon 1337-ben szabják ki a falunak utczáját. Kanizsa-Monostor, Oroszlános, Pordány és Egyházas-Kér elosztásakor még intézkedéseket tesznek az illető felek, hogy mindkettő a maga részét benépesíthesse, gyarmatosíthassa; erre pedig nem lett volna szükség, ha már elegendő számú lakossággal rendelkeznek.

A falvak fekvésére nagyon jellemző, hogy csaknem kivétel nélkül folyóvíz vagy tavak mellé vannak telepítve. A Maros mentén egyik folyó a másikat éri. Lenn a Tiszánál, Szanádtól Csókáig 3 is össze van zsúfolva. A csókai halastó körül 5 fekszik. Még ott is, a hol most híre sincs a víznek, mint Bében (most Béba) híd, halastó volt; a hídon még vámot is szedtek. Rábén a malom (természetesen vizi) képezte az egyik jövedelmi forrást. A víztől távolabb eső helyeknek kevesebb értékök és jelentőségük volt. 1247-ben a határjáró levél nem tartja érdemesnek felemlíteni a Szentlőrincztől északnak eső, de már a mezőségen fekvő közös birtoknak nevét. Az 1256-iki osztozkodási levélben már szólni kellett róluk valamit; utoljára tehát, mint csekélyebb értékű dolgot, felemlítik, hogy a Szárazér felé eső mezőségen (in campo versus Zarazer) Szentmargitát és Közteleket kapták a Kelemenös-fiak; Szemeegyházát, Zsudast, Balogkereket, Terimteleket kapták a Waffa-fiak. Ime hat a mezőségen fekvő birtok (falunak nem merem őket nevezni) és egyetlen egynek neve sem maradt fönn; nemcsak hogy napjainkig nem maradt fönn, de már a következő évszázadokban sem említtetnek, úgy hogy már a mohácsi vész előtt bizonyosan még nevök is feledésbe ment; s ez maga eléggé bizonyítja ephemer jelentőségüket és azt,

hogy tulajdonképpen nem is voltak helységek. Erre mutat még az is, hogy az oklevél egyik-másik mellé odateszi: »cum 2, vel 3 sessionibus villarum«, »2 vagy 3 telek majorral« vagy »tanyával«. Igaz ugyanis, hogy e szó »villa« rendesen falvat jelent okleveleink szerint: de jelent majorságot, tanyát is. Kitünik ez onnét is, hogy 1337-ben II. Dénes és testvérei, továbbá Csanád érsek és érdektársai kikötik, hogy ha valamelyikök Kanizsa-Monostoron a nagy út oldalán vagy másutt »villam vel populos seu iobagiones collocaret« (majort vagy népet, azaz jobbágyokat) telepítene, a másik fél ugyanezt teheti.

A későbbi, lassú népesedés jeleit találjuk az Erdély szélén fekvő birtokok történetében is. 1256-ban csak 2 birtok van említve: Fülöpköve és Duburdun; a többiek csak úgy általánosan a »hozzátartozó falvak« kifejezés alá vannak foglalva. 1337-ben már föl vannak sorolva e falvak; Fülöpkövéhez tartoznak: Stalatina (Slatina), Pereu, Staniszlóháza, más néven Gyertyános, Feketető, más néven Mikcseháza. Duburdun már nevet változtatott, Bonchó lett belőle; vele együtt említtetnek Pestös, Kaprevár (Kapriora), Kadrassó és Urkuta. Már ez a sűrű névváltoztatás jelenti, hogy e helyt még nincsenek megállapodott viszonyok, de még inkább kitetszik e változó viszony abból, hogy Fülöpköve alig egy századdal utóbb egész más tartozékokkal fordul elő; 1455-ben tartozékai ezek: Zaczuva (Szelcsova), Slatina, Posega, Hidegfa, Gyozan és Ivánfalva lakott helyek és ezen lakatlan faluk: Budafalva, Hasznosfalva és Sándorfalva.[1])

Ami a jövedelmi forrásokat illeti, első sorban már akkor is a földmívelés foglalkoztatta a jobbágyokat. Az annyira kedvelt állattenyésztésről csak egy adat szól: 1337-ben Veresdob határát közös méneslegelőnek jelölték ki. A földmívelésen kívül lenn az alföldön nagy becsben tartották az erdőket; az 1247-iki határjárás Pongráczfáján különösen felemlíti a Marosrévéig terjedő tölgyerdőket (sylva glandium), a két oldalt eső berkekkel. Tömörkénynél is följegyzi, hogy két helyen berek van. Később nagy nevezetességre vergődött a ladányi, Apátfalvával

---

[1]) Pesty i. m. III. k. 401. l.

szemközt eső erdő, melyet már az 1247-iki határjárás említ tölgyerdő néven. 1337-ben pedig a birtokosok ez erdőre nézve azt határozták, hogy a makófalviak, szentlőrincziek és kisfaludiak a ladányi erdőt szabadon használhatják; ha pedig házak és épületek építésére s többi, a mezőségen lakó jobbágyaiknak fára lesz szükségük, makófalvi, szentlőrinczi tisztjeiktől bármikor kérhetnek. Ekkor tehát már mindenik birtokon egy-egy gazdatisztet tartottak. Egy félszázaddal előbb aligha voltak ilyen tisztek, mert különben I. Tamás mester nem lett volna kénytelen rokonaira bízni birtokait. A pongráczfájai és ladányi erdőkön kívül 1337-ben említve van még, hogy II. Dénes és testvérei Makófalván, Csanád érsek és unokaöcscsei Szentlőrinczen kaptak erdőket; de mindkét helyen rögtön hozzáteszi az oklevél »quae vulgo ereztuen vocantur«, melyeket közönségesen eresztvénynek hívnak; ezek tehát csak olyan alföldi fűzfás vagy ujonnan ültetett fiatal erdők voltak.

Második nagybecsű jövedelemforrás volt a halászat. A Csanád nemzetség birtokait két nagy folyó mosta: a Maros és a Tisza, egyik-másikat érintette a Berzava és Temes. Elég különös, hogy ezek közűl rendesen csak a Tiszában halásztak Tömörkénynél és talán Szanádnál. A Maros mellett pedig csak halastavakat találunk. Aradmegyében Pongráczfája mellett volt 1247-ben Pongráczörvénye nevű halastó. 1256-ban Csenkörvénye nevű helység jut a Kelemenös-fiaknak Aradmegyében; ez is halastónak köszöni a nevét. Wassanthón, Kis-Zombor mellett halastó van, Agártó a Harangod körül, Csókatava, vagyis az 5 falu határát széltében-hosszában (»in longo et lato«, mondja az 1247-iki határjárás) mosó hatalmas csókai halastó, a bébi (bébai) halastó mind megannyi jele, mennyire érdeklődtek a Csanád nemzetségbeliek a haltenyésztés iránt. De nemcsak az Alföldön, hanem a hegyek közt is kiváló gondot fordítottak a haltenyésztésre. 1337-ben Fülöpkövéhez tartozott az Iltyó tó, Duburdunhoz a Kengyeltó; 1256-ban még semmi sem említtetik ezekről.

A malmok akkor is egyik fő jövedelmi ágat képeztek; nem is feledkeztek meg arról az érdekelt felek, hogy azokat lelkiismeretesen föloszszák. Föltünő, hogy a Maros és Tisza mentén csak az egy rábéi malom említtetik.

A vámok, melyeket a hidaknál (mint Bében) és a révek-nél (Zentaréven a Tiszán, Alvölnökön a Maroson át) szedtek, szintén a birtokosok bevételeit szaporították. Sőt a monostorok is nem hogy terhére nem voltak az alapítóknak, hanem azoknak határozott jövedelmet biztosítottak. Igy érthető, hogy a Csanád nemzetségbeliek 1256-ban a tömpösi monostort mint jövedelmi ágat adják a Waffa-fiaknak.

A mit a Csanád nemzetségbeliek Csanádmegye művelődésének előmozdítására tettek, leginkább abban állott, hogy különböző helyeken 5 monostort állítottak: Oroszlánost, Kanizsamonostort, Kemecse-monostort, Tömpöst és Pordány-monostorát. Tudnivaló, hogy azon korban a monostorok valának nemcsak a tudomány menedékei, de jórészt a földmívelés, ipar és kereskedelem tanyái is. Az öt monostor mellett öt virágzó helység keletkezett ama vízfészekben, melyet a Maros, Tisza, Harangod szorgalmasan öntözgettek. Az 5 közűl négynek neve ma is él, 3 ma is helység.

Tudomásunk van arról is, hogy több helyt egyházakat építettek: Egyházas-Kéren, Tömörkényben, Csáváson, Kökényéren; Tömpösön 3 egyház is volt, de alkalmasint csak fából. A tömörkényi templom téglaépítmény lehetett, különben I. Tamás mester a szentély ablaknyilásaiba nem merte volna elrejteni okleveleit. A kis-zombori templomról nem oklevél, hanem ma is álló műemlék beszél. Máskor a helynév árulja el a benne levő egyházat: Szentlőrincz, Szentlászló, Boldogasszonyháza vagy Boldogaszonyfalva bizonyosan egyházaikról vették nevöket. Hogy a kis-zomborin kívül egy sem maradt fönn, azt ama viharok után, melyek e tájon végigsöpörtek, csodálni nem lehet. A Csanád nemzetség tagjai azonban lerótták kötelezettségöket az egyház és a haza iránt; szemrehányás őket nem érheti.

Még csak két kérdést akarunk röviden érinteni. Melyek lehettek az alább felsorolandók közűl a Csanád nemzetség ősi birtokai és úgy általános vonásokban mely tájon feküdtek?

Azon szívós ragaszkodás, melyet a régi, csanádmegyei birtokhoz tanusítanak a Kelemenös- és Waffa-fiak, annyira, hogy ezekért jövedelmezőbb birtokokat is készek odaadni a Bogyoszló-alágnak, már maga is, ha egyéb nem volna, bizo-

nyossá tehetne bennünket, hogy e csanádmegyei birtokok a családalapító, vagy még a honfoglaló emlékét őrzik. De nem szükséges erre más bizonyíték, ott van Oroszlános, a közös nemzetiségi monostor; ott kellett lenni az ősi birtoknak is. Itt a mai Apátfalvától majdnem Szegedig a Maros jobbpartja, ezzel szemben Csanádtól Deszkig a balpartja, és az a föld, a mi innen Padéig húzódik, mind a Csanád nemzetség ősi tanyája, talán még első foglalás jogán bírt tulajdona vala. A többi többé-kevésbé szerzemény, és ha ezt éppen nem is lehet kimutatni, mindjárt az, hogy oly szétdarabolva, elszórva feküdtek, ráütik a későbbi szerzemeny bélyegét.

Lássuk már most e falvakat s jószágokat lehetőleg pontos helyrajzi elsorolásban.

Csanádtól keletre a Maros balpartján állott Kemecse-monostora (utóbb rövidítve csak Kemecse). Csanádtól nyugatra a Marosnak ugyancsak balpartján egymásután következtek: Csücsköd, Kelemenös-palotája (rövidítve Palota), Zombor (Kis-), Dedenszeg, Varsánytó, Alvölnök. Csücsköddel és Palotával határosok voltak, de már valamivel lejebb estek: Boldogfalva, Béz, Kökényér (más néven Waffaülése).

Innen délnyugati irányban a Pordányér közelében feküdtek: Pordány, Keresztúr, Fejérjuh, Béb, Rábé és Oroszlános.

Délkeletre fordulva a Harangod (ma Aranka) mentén csaknem szorosan egymásután sorakoznak: Demevár, Sáp, Hegyes-, Tompa- és Vég-Valkány, Veresdob, Kanizsa-monostora, Veresegyház, Homokrév (ma Mokrin), Hódegyház (talán Kútegyház, Dobegyház) és Harangodtő.

A Tisza balpartján északról délfelé haladva ezeket mondotta a Csanád nemzetség magáénak: Fejéregyháza, Fel-Szanád, Al-Szanád, Szanádrév, Varsány, Csóka, Baromlak, Terjén, Zentarév, Tömörkény, Razsán-Szentmiklós (most Tisza-Szentmiklós), Razsán, Egyházas-Kér (az Agártóval), Egyházas-Padé, Mező-Padé, Halászmorotva, Solt és Bocsár.

A Maros jobbpartján a Maros mellett feküdtek: Szent-lőrincz, Kisfalud, Malomszög, Vásárhely (Makó-Vásárhely, Vásárosfalu), Felvölnök (később Makófalva, ma Makó), Bel-Tömpös, Kül-Tömpös, Szentmiklós-Tömpöse.

Ezekkel párhuzamosan, de már nem a Maros mellett terültek el: Dálegyháza, Waffalaka, Szentlászló, Szentmargita, Baromlak, Lele, Szudas, Balogkereke, Szemeegyháza, Terimtelek.

E tájékon, de a többiektől elszakítva s észak felé állott Férged (Kis- és Vásáros-).

Meghatározhatatlanok a következő csanádmegyei s 1274-ben említett falvak: Modosybugalló, Baráth, Buol, Lovász (Lovas), Szér, Szilas, Vidra, Kakas (Kokoth) és Ireg.

Csanád után Aradmegyében volt a Csanád nemzetségnek legtöbb birtoka. Itt, Aradtól nyugatra egymás mellett Pongráczfája, Pongrácztelke és Csenkörvénye falvak állottak. Aradtól keletre a mai Szabadhely (hajdan Szombathely) határába olvadt Almaszeg volt az övé. Aradtól délre (a mai Temesmegyében) Fejéregyház, Szécsény (ma Szécsány), Poklosy, Nádasd, Fűtelek, Erzsébetforró, Fülöptelek, Simánd és Fekete (ma már nagyobbrészt elpusztult falvak) feküdtek csaknem egy csomóban. Innen keletre a mai Teésen, hajdan Tejesen vagy Tejesden mellett volt 3 kis faluból álló uradalma (Tejes, Hodos, Telekes és még kettő, de ma csak Teés és Hodos van meg). Lippától délkeletre esett Petercse (ma Petris). Végre Aradmegye határszélén, a mai Kapriora, Pozsega és Szelcsova határain állott a fülöpkövi uradalom. Ebben 1350-ig ezen falvak keletkeztek: Fülöpköve, Duburdun (másként Boncsó), Kadrassó (másként Kereszténykenézháza), Szlatina, Pestes, Pereu, Szaniszlóháza (másként Gyertyános), Feketető (másként Mikcseháza), Kapra-vár (ma Kapriora) és Úrkuta.

Ha a Maros mentén feljebb haladunk, a régiek Gyula-Fejérvár megyéjében ráakadunk azon Belenikre (a mai Benedekre) és Csáklyára, melyeket 1256-ban nagy-kecskési birtoknak hívtak. Ezektől nem messze, de a Maros balpartján ott van Maros-Szentkirály s e mellett eshetett azon Tinód is, a mely Szentkirálylyal együtt 1274-ben a Tömpösy család őseinek jutott.

A régi Temesmegyében a Csanád nemnek ezen birtokai estek: Csávás, Kalánteleke, Szentjakab, Fülöptelke, Selyemhida, Keresztúr és alkalmasint Kis-Hodos. Ezek közűl ma csak Csávás van meg, de ez is Csávos néven és nem Temes-, hanem Torontálmegyében. Kalánteleke Csávostól délre, a mai

Bókától keletre, a Berzava mellett állott. Ugyancsak a Berzava mellett levőnek mondják egy ízben Kis-Hodost. A többinek holléte teljességgel ismeretlen.

Hasonlókép lehetetlen pontosan meghatározni Papi-Szentpéter, Szent-Miklós és Fancsal kevevármegyei falvak hollétét.

Bácsmegyében a Csanád nemé volt Péterréve (ma Petrovoszello) a Tisza mellett. Szerémmegyében pedig Nyárád (most Neradin).

Nem számíthatók a Csanád nemzetség ősi birtokai közé a Kajmáti-ág Konmát (ma Kajmát), Eszény és Tárnok nevű falvai, mert legalább is kettőről bizonyos, hogy csak IV. László király ajándékozta ezeket a Kajmáti-ágnak.

CSÉM.

(Chem.)

Vasmegyei szegénysorsú nemzetség. 1244-ben ezen tagjai élnek:

Mod. 1244.	Márton 1244.	Miske (Mixa) 1244.	Severéd (Seyfrid) † 1244 előtt
Tamás 1244.			Silveszter 1244.
Jakobcsa 1244.	Hertnek 1244.	I. Roland † 1244 előtt	
		II. Roland 1244.	

Severéd és I. Roland (Loránd) az ország határait a németek ellen védelmezvén, életüket vesztették. Ezért és egyéb érdemeikért a fent elsorolt és egyéb Csém nembeliek kapják a Szombathelytől nyugatra eső Óvár helységet az elhagyatott várhelylyel együtt. Tartoztak ezért az óvári várat felépíteni s annak őrizetére öt embert folyton ott tartani, más ötöt pedig folytonosan az ellenség nyugtalanítására és ijesztgetésére küldeni.[1])

A nemzetség nevét az Óvárral éjszakra szomszédos Csém helység ma is őrzi.

---

[1]) W. VII. 161–62.

CSEMELY VAGY CSEMÉNY.

(Chemel.)

Bodrog- és Baranyamegyék déli részein élő, hamar elaprósodott nemzetség. Az Árpádkorban csak ezen tagjai fordulnak elő:

	Simon	
Miklós 1297.	András 1297.	Péter [1] 1297.

Már 1297 előtt zálogba adta Simon csemeli, azaz cseményi birtokát a háj-szentlőrinczi káptalan előtt Márkfia Mihálynak 28 márkáért. Fiai látván, hogy nem birják visszaváltani, 1297-ben örökre átengedik az említett birtokot Márkfia Mihálynak a bácsi káptalan előtt.[1]

Csemel nevű helyet az egész délvidéken hiába keresünk. De ha e helynévre is alkalmazzuk azon törvényt, melynélfogva a régi Ürmelyből Ürmény lett, Csemény helynév alakot nyerünk. Ily alakban pedig könnyű ráakadnunk, mert Baranyamegye déli részén, a Dráva mellett, Kácsfalu és Dárda közelében ma is megvan a cseményi puszta, a mely a XIV—XV. században virágzó Csemény városnak őrz emlékét.[2]

---

[1] H. O. VI. 429. E levél Simonfiait nem mondja Csemel nembelieknek, de hogy oda tartoznak, igazolja először is csemeli vagy cseményi birtokuk, másodszor, hogy e levél éppen úgy a Révay család levéltárába került, mint a Csemel nemzetségre vonatkozó egyéb levelek. — [2] Csánki i. m. II. 462.

A XIV. századbeli oklevelekből a Csemely nemzetségnek ezen töredékes nemzedékrendje állítható össze:

- Fejér
  - Uturbur
    - Tamás 1339—60.
      - György 1339-ben kiskoru
  - Lukács
    - I. Miklós 1339—48.
      - III. Miklós 1360.
- Ivánka
  - I. Péter 1339.
    - Mihály 1339.
    - László 1360.
- Györe
  - II. Miklós 1339.
  - I. Pál 1339.
    - (?) Ferencz 1360.

- Tügyös II. Péter 1339—47.
  - IV. Miklós 1339.
  - II. László 1339.
  - István 1339.
  - Demeter 1339.
  - IV. Pál 1339.
  - II. János 1339

- Tügyös II. Pál 1339—47.
  - Kelemen, 1339.
- I. János
  - III. Pál, 1339.
    - III. János,[1] 1339.

A nemzetségnek összes 1339-ben élő s a mai Apatin és Kupuszina közt Bács-Bodrogmegyében eső Aranyán faluban lakó tagjait azért iratta föl Borjády Miklós baranyamegyei nemes a kalocsai káptalan levelében, mert Tamásfia, Uturbur unokája, a kiskorú György nevében mindannyit eltiltotta a bodrogmegyei Monostorszeg alatt eső Szentgyörgy falu elidegenítésétől.[2])

Látszólag érthetetlen, minek avatkozik bele egy baranyamegyei ember a Csemely nemzetség belügyeibe? minek tolja föl magát olyan kiskorú ügyvédőjéül, kinek atyja él? De megfejti ezt egy 1344-iki ugyancsak Borjády (hibásan Borhai) Miklós és Csemel nembeli Uturbur fia Aranyáni Tamás közt kötött szerződés. Ebben Borjády Miklós és Aranyáni Tamás egymást, ha fiörökösök nélkül halnának el, kölcsönösen örököseikké fogadják, mert hiszen egy anyától születtek.[3]) Érdekében állott tehát Borjády Miklósnak, hogy Aranyáni Tamás vagyona ne apadjon.

---

[1]) Az egész nemzedékrendre nézve l. Bács-Bodrogm. monogr. I. 152., 207.; A. III. 607. és H. O. VII. 409. — [2]) A. III. 607. Aranyán vagy Aranyád fekvésére nézve v. ö. Iványi Bács-Bodrog helynévtára 30. és Csánki i. m. 192., 209. — [3]) Bács-Bodrogm. monografiája. I. 152.

Az osztozkodás a Csemely nembeliek közt régen megtörtént, de, mint látszik, nem egész pontosan, mert Tamás és unokatestvére, I. Miklós, aranyáni (vagy aranyádi) birtokuk megvédése végett sokáig pereltek az immár Örsön, a mai Bezdán környékén lakó Tügyös II. Péterrel és II. Pállal s már annyira vitték, hogy a Tügyösöket többször megbirságolták. 1347-ben végre egyezségre léptek. Az Aranyániak elengedték a Tügyösöknek a kiszabott birságot, ezek pedig megigérték, hogy Aranyánban (vagy Aranyádon) a Koturmán-féle birtokon túl nem terjeszkednek. A ki a szerződést meg nem állja, 50 márka birságot fizet.[1] — A következő évben Tamás és I. Miklós két részre hasították aranyáni birtokukat és így megosztozkodtak: atyáik tehát még együttesen gazdálkodtak. Az osztálylevelet a háj-szentlőrinczi káptalan állította ki.[2]

Élt Tamás még 1360-ban is és III. Miklós nevű fiával, továbbá Pálfia I. Ferenczczel, I. Péterfia Lászlóval együtt védelmezi aranyáni halastavát Csór Tamás fiai ellenében.[3]

I. Pál fia Ferencz leszármazása csak annyiban kétséges, hogy éppen úgy lehetett I., mint IV. Pál gyermeke. I. Péterfia László is egy személy lehetett II. Péterfia Lászlóval. De egyik eset sem valószinű, mert a Tügyösök 1347-ben nem nevezték magukat Aranyániaknak.

A Tügyös ragadvány-név régi magyar nyelven anynyit jelent, mint arczos vagy orczás (Tügy = orcza, arcz).

Az, hogy Tügyös I. Péter egy személy azon Mihályfia Péterrel, ki 1327-ben aranyáni birtokát anyjának adja,[4] bizonytalan, sőt hihetetlen.

A nemzetség ősi jószágai az előadottak szerint Csemény, Aranyán és Szentgyörgy valának.

Aranyán vagy Aranyád község hajdan határos volt az egykori Apos nevű bolgár (izmaelita) faluval.[5] Ez, valamint az aranyáni Koturmán határrész s végül az Uturbur (Urturbur) személynév használata azt gyaníttatja, hogy a Csemely nemzetség talán ó-bolgár eredetű.

---

[1]) Bács-Bodrogvármegye monografiája. I. 153. és 207. — [2]) U. o. 153. — [3]) H. O. VII. 409. — [4]) A. IV. 222. — [5]) Csánki i. m. II. 192.

CSERMÉNY.

(Chermen 1278.)

Nyitramegyei, gyorsan szétágazott és elszegényedett nemzetség. A tatárjárás után élő tagjai:

N.			
I. István † 1255 előtt ~ Hindy N.	Félszemű Sándor 1255—64.	Dénes 1264. †	Ábrahám 1264.
II. István, 1264.	Csépán, 1264.		

	N.		Ruszen	
Bense 1264.	György	Vitenye	I. Márton 1264—78.	László 1264—78.
	II. Pál 1264—78.	Bátk 1264—78.		

N.				I. Pál
Miklós 1264.	Mátyus 1264.	János 1264.	Márton 1264.	Domokos 1278.

I. István még 1255 előtt meghalt fiörökös nélkül; özvegyének hozományát Sándor, I. István testvére nem tudta készpénzben kifizetni s azért kénytelen volt e helyett az I. Istvántól rá szállott földekből 20 hold szántó, 25 hold harasztnak hívott cserjés legelőföldet és egy udvarháztelket az özvegynek átengedni Vincze nyitrai főesperes (a későbbi nyitrai püspök) előtt. Mivel pedig e Vincze főesperes 1255-ben nyitrai püspökké lőn, az átadásnak még 1255 előtt kellett történnie.[1])

[1]) F. IV/3. 242.

Az itt említett Sándort 1264-ben Félszeműnek (Monoculus) írják. Ekkor megint pénz szükében volt s azért csermendi (csermeli) birtokából másfél ekényit és egy-egy gyümölcsfákkal rendesen beültetett udvarháztelket 4 márkáért elzálogosított Szakállas Lőrincznek oly kikötéssel, hogy, ha Szent-István napjáig (aug. 20) vissza nem váltja, akkor többé sem ő, sem kiskorú fiai, II. István és Csépán vissza nem válthatják.[1])

Ugyancsak 1264-ben a nemzetség másik tagja, Dénes más, biztosabb módon gondoskodik életének fentartásáról. Engedélyt szerez a királytól, hogy mint afféle magvaszakadó férfi, szoríttatva a nagy szegénységtől, vagyonát a nyitrai káptalanra hagyhassa oly föltétel alatt, hogy a káptalan őt életfogytiglan eltartsa. Megkapván az engedélyt, Fülöp esztergomi érsek előtt valóban a nyitrai káptalannak ajándékozta összes vagyonát, fentartva magának természetesen a haszonélvezeti jogot. Az esztergomi káptalan előtt kellett volna e fölvallást megtennie, de betegsége miatt nem mehetett Esztergomba, hanem csak a közelben időző érsek elé. A fölvallásba különben beleegyeztek rokonai: Ábrahám, Bense, II. Pál, Bátk, I. Márton, László, Miklós, Mátyus, János és II. Márton, sőt még Ábrahámnak mostoha atyja, Péterfia Pál is.[2])

1278-ban II. Pál, György fia, csermendi (csermeni) összes birtokát eladja 2 márkáért atyafiainak és pedig felerészben Ruszen (Ruzen és Ruschim) fiainak, I. Mártonnak és Lászlónak, felerészben I. Pál fiának, Domokosnak. Beleegyezik ebbe legközelebbi rokona: Vitene fia Bátk (Batch) is.[3])

Később e Pál és Domokos csermendi (csermeni) részint örökölt, részint vett és egyéb módon szerzett vagyonát Ludány II. Lőrincznek ajándékozta.[4])

Mint ez adatokból világos, Csermend falu 1260—70 táján már szerte-széjjel foszlott különböző birtokosok között, s ennélfogva a később előforduló csermendi birtokosoknak[5]) semmi, vagy csak nagyon kétséges köze van a Csermény nemzetséghez.

A nemzetség egyetlen eddig ismert faluja a Nyitrától

---

[1]) H. O. VII. 91. 174. — [2]) F. IV/3. 241—42. — [3]) H. O. VII. 167—68. — [4]) U. o. — [5]) Pl. H. O. VII. 175., 195., 265.

északra Bódok és Szulány közt eső Csermend. Ezt 1264-ben »Chermel«-nek, 1278-ban »Chermen«-nek írják. Világos tehát, hogy eredetileg Csermely volt a falu neve, ez azután a Csemely nemzetségnél is érintett hangzó-változás törvénye szerint Cserményre s végre Csermendre változott.

A Vitenye (Wythene, Vrtune), Ruszen és Bátk (Batch) nevek használata a nemzetség idegen-eredetére mutat.

Cserna = Osl.

CSOLT.

(Cholt.)

A mit tudunk róla, inkább csak arra való, hogy felköltse, mintsem hogy csillapítsa tudásvágyunkat.

Nemzedékrendjéből eddig ezen töredékek kerültek elő:

I. Csolt
II. Csolt 1221.

I. Vata
- Gyula 1213—17.
  - I. Imre (Hrmurich) 1233.
- II. Vata 1233—58.
  - III. Csolt 1295.
  - II. Imre 1295.

Csépán
- István 1233.
- Gotthárd 1233.

I. Márton
- I. Dénes 1233.
  - Pósa, 1258.
- II. Márton 1233.

II. Csoltot, kit a váradi tüzesvas-próba-lajstrom akkori helyesírással »Solt filius Solt«-nak ír, 1221-ben a békési várpolgárok és jobbágyok arról vádolták, hogy a békési vár Szilas nevű földjét és Fás nevű mocsarának felét erővel elvette tőlük, de a tüzesvas próba ellenük nyilatkozott.[1])

I. Vata egyik, s úgy látszik idősbik fia Gyula 1213-ban mint a krasznamegyei Kórógy falu földesura itélt két szolgája perében,[2]) 1217-ben pedig a királytól egyenesen kiküldött Smaragd birónak volt poroszlója (pristaldusa, megbízott embere) azon pörben, melyet a bihari várpolgárok két nemes ember szabadosai ellen indítottak.[3])

I. Vata másik fia, II. Vata, továbbá Gyula fia Imre (Hrmurich), Csépán fiai, István és Gotthárd, I. Márton fiai,

---

[1]) Váradi regestrum 361. — [2]) U. o. 387. — [3]) U. o. 241.

I. Dénes és II. Márton 1233-ban eladják Vata-Csanaka (Vatha-Cholnuk) nevű birtokukat az Igmánd nembelieknek. A határjárásból kitünik, hogy Vata-Csanaka Komárommegyében Nagy-Igmánd és Csém szomszédságában esett, tehát a ma is ott levő Csanak pusztával egy.[1])

A mint e komárommegyei birtokot I. Vata nevének hozzáfűzésével különböztették meg a többi Csanak helységektől, akként a Csolt nemzetség egy másik, ettől jó távol, a mai Szilágy-, előbb Krasznamegyében eső jószágát is egykoron Vata-Somlyó (Vata-Somlyava) névvel jelölték meg, hogy a többi Somlyóval össze ne zavarják. II. Vata és Pósa itt levő részeiket 1258-ban eladták 120 márkáért Rátót Loránd nádornak és Pok Móricz királynéi udvarbirónak.[2]) A kevéssel utóbb tartott határjárásból kitünik, hogy akkoriban a vata-somlyai jószág alatt nemcsak a mai Szilágy-Somlyót, hanem egyszersmind Csehi, Ujlak, Győrtelek és Perecsény falunak határait is értették.[3])

II. Vata fiai, III. Csolt és II. Imre 1295-ben fordulnak elő. Ők birták a békésmegyei Gerlát és a vele szomszédos Murony (régiesen Muroly ma Murvahely puszta) határjárásánál ugyancsak vigyáztak, hogy a maguk földéből valamit Muronyhoz ne csatoljanak.[4])

Ennyi az, a mit a Csolt nemzetségről az árpádkori oklevelek beszélnek. A többit már hozzávetés, következtetés útján kell megállapitanunk.

Arra nézve, melyik család ágazott ki a Csolt nemből, kiindulópontunk, hogy a nemzetség nevét viselő, 1222-ben már meglevő, Csolt-monostora Békésmegyében, a mai mágori dombon Vésztő és Fás között állott.[5])

Másik vezérünk, hogy a békésmegyei gerlai apátságnak a vata-somlyai hatalmas jószág közvetlen szomszédságában Kerestelek, a mai Szilágymegyében volt birtoka.[6])

---

[1]) W. VI. 530—32. — [2]) H. O. VI. 60. Az évszám kiigazítandó 1258-ra. Fejérpataky: Királyi Kanczellária. 106. — [3]) H. O. VI. 89—93. Az évszám kiigazítandó 1259-re. V. ö. H. O. VII. 42.; W. VII. 442. — [4]) W. XII. 574—76. — [5]) Karácsonyi: Békésvármegye története. I. 179. — [6]) H. O. VI. 91.

A harmadik ezen családfa s e családfán felsoroltak birtokviszonya:

N.

Csolti I. Ábrahám 1271.[1] — I. Dénes

Csolti I. Ábrahám fiai: Martonos 1330. † 1335 előtt; Tamás 1330.[2])

I. Dénes fiai: II. Ábrahám 1341—58.[3]) *a Gerlai Ábránfy család őse*; I. János

I. János fia: II. János[5]) 1350—57.

Tamás és II. Ábrahám utódai: János 1350.; Miklós 1350—58.; III. Ábrahám 1350—63.; Abics 1350—63.; II. Dénes[3]) 1350.

Csoltmonostori Gellért[4]) 1341.

N. leány,[3]) † 1350 előtt ~ Harangi Pál

N. leány †[3]) 1350 előtt ~ Kemecsey Demeter

E családfát az idézett oklevelek igazolják, csak azt nem mondják meg nyiltan, hogy I. Ábrahám és I. Dénes testvérek és egy közös őstől származottak lennének. Ez azonban írás nélkül is következik abból, hogy Martonos leányai nemcsak I. Ábrahám leszármazóitól, hanem I. Dénes ivadékától is követelték a leánynegyedet, még pedig az összes családi vagyon negyedrészének negyedét, vagyis tizenhatodát és e követelésüket az országbiró előtt meg is nyerték. Kétségtelen ebből, hogy Martonost az összes osztatlan vagyon negyede illette meg s így négyen voltak hozzá testvérek vagy unokatestvérek. De testvérek nem lehettek, mert, a mily világosan mondja az egyik oklevél Martonost és Tamást Ábrahám fiainak, épp oly határozottan nevezik a többiek II. Ábrahámot és I. Jánost Dénes fiainak. Martonos és Tamás tehát unokatestvérek voltak II. Ábrahámmal és I. Dénessel és így atyáik valóban egy közös őstől származtak. E közös ős pedig a XIII. század közepén élt.

S ha már most látjuk, ez eddigelé névtelen ős ivadéka, az Ábránfy és Csolti családok a XIV. század folyamán kegyurai a Csolt nemzetség monostorainak, a csoltinak és gerlainak,[6]) hogy ezek bírják azon Fás és Gerla helységeket, melyek a XIII. században a Csolt nembeliek kezén valának,[7]) lehetetlen mást

[1]) F. V/1. 56. — [2]) Muz. ltár. XIV. századvégi levelek. — [3]) A. V. 361—63. — [4]) Bölöni ltár a n.-váradi muzeumban. — [5]) A. VI. 539. — [6]) Haan: Békésmegyei Oklevéltár. I. k. (Békésvármegye hajdana. II. kötet.) 33. — [7]) U.o. II. 31—33.

gondolnunk, mint azt, hogy e családok őse a Csolt nemzetség tagja volt s így e családok a Csolt nemből ágazának ki. Csak ekként juthattak a Csolti és Gerlai Ábránfy családok a nevezett birtokokhoz és monostorokhoz, mert máskülönben azt kellene állítanunk, hogy a Csolt nemzetség vagy magszakadás, vagy hűtlenség révén már a XIII. század közepén elvesztette ama birtokokat, ez pedig határozottan ellenkezik a muronyi határjárásról szóló levél azon adatával, mely szerint II. Vata fiai, Csolt és Imre 1295-ben még éltek és Gerlán birtokosok voltak.

A Csolti és Gerlai Ábránfy családoknak 1350-ig élt tagjairól nevükön kívül keveset tudunk. I. Ábrahám 1271-ben, mint zarándmegyei birtokos, az egri egyház régi szabadalmairól tanuskodik.[1]) Ebből következik, hogy már ekkor birta azon (Boros-Jenő mellett eső) Fel-Gerla és Csolt falvakat, továbbá Közönd (ma Kiszindia) nevű területet, melyet később leszármazóinak kezén találunk.[2]) Fiai, Martonos és Tamás 1330-ban a békésmegyei Ó-Torda határjárásán vannak jelen.[3]) Martonos fia Gellért 1341-ben Biharmegyében királyi ember.[2]) Leányai 1350 előtt már meghaltak, de előbb leánynegyedüket az országbiró előtt megnyerték. Tamás fiait 1350-ben éppen e per irataiban említik.[4])

II. Ábrahám, vagy rövidesen Ábrán, a Gerlai Ábránfy család alapítója, 1341-ben királyi ember a békésmegyei főispán érdekében,[5]) 1350-ben a Martonos leányainak negyed fejében odaitélt birtokrészeket 100 márkáért megváltja a leányok örökösétől, 1355-ben a királyi sereghez csatlakozva hadba indult.[6]) Élt még 1358-ban is és a csolti apáttal együtt tanuskodott a Vésztővel, birtokával határos Németi falu régi tulajdonosairól.[7])

Azt hiszszük, hogy az előadottaknál fogva méltán tarthatjuk a Csolti és Gerlai Ábránfy családokat a Csolt nemzetség elágazásának. Van még egy másik hozzávetésünk is.

Alig lehet benne kétség, hogy az 1046-iki pogány

---

[1]) F. V/1. 56. — [2]) Haan i. m. 21–22., 136. — [3]) Muz. lt. XIV. századbeli oklevelek. — [4]) Haan i. m. 21—22.; A. V. 361—63. — [5]) Haan-Zsilinszky: Békésmegyei oklevéltár. I. 4. — [6]) Orsz. ltár. D. L. 30,299. — [7]) Pesty: Temesmegyei oklevelek. I. 87.

lázadás vezére, Vata békésmegyei főúr volt, s krónikáink csak tollhibából írják őt »castrum Belus«-ból leszármazottnak »castrum Becus«, azaz Békés helyett. Tudva már most, hogy a Csolt nemzetség fészke éppen Békésmegye volt, s látva, hogy e nemzetség annyira használja és szereti a Vata személynevet, hogy 2 birtokát ezzel különbözteti meg s két tagját még a XII. század elején is ekként nevezi el, talán nem ok nélkül tartjuk a híres pogány vezért a Csolt nemzetség ősének, s nem ok nélkül hiszszük, hogy eleintén a Csolt nemzetséget Vata nemzetségnek hívták, mindaddig, míg a monostorépítő Csolt a kortársak szemében oly hírneves személylyé nem vált, hogy összes atyafiságát róla nevezték el.

CSÓR.

(Chor.)

Krónikáink már egy 1108-iki esemény elmondásánál fölemlítik a Székes-Fehérvár és Vár-Palota közt eső Csór falut. Itt történt ugyanis, hogy a vadászatra induló Álmos herczeg fölbocsátotta sólymát és az varjut fogott. Önkéntelenül is azt kérdezte erre Álmos: »Ha megesküdne a varjú, hogy többé nem fog károgni, eleresztené-e a sólyom?« A kísérők gyanánt mellé adott kémek erre olyan feleletet adtak, hogy Álmos jónak látta megszökni Németországba.

Az ekként krónikáink lapjaira került Csór helység és még egy ily nevű nógrádmegyei puszta őrzi a Csór nemzetség emlékét. A kettő közűl a fejérmegyei volt a Csór-nem ősi fészke, de minden jel szerint a nógrádmegyei is birtokai közé számítható.

A Csór nemzetségnek két ága került elő eddigelé történeti emlékeinkben. Az egyik a XIII. században, a másik a XIV. században élt. A XIII. században élőnek tagjai:

Botos		Achilles	
László 1240—44.	Gyikó János 1240—44.	István 1240—44.	Márton 1240—44.

Botos és Achilles fiai 1240 előtt örökségi joggal birták a mai Nagy-Atád (Somogym.) közelében eső Gesztenye (Guestene) falut két Lábod (Lopud) nevű helységekkel és egyéb tartozékaival együtt. Kálmán orosz királynak és tótországi herczegnek, mint a segösdi uradalom birtokosának, szüksége lévén Gesztenye falura és tartozékára, Botos és Achilles fiaival cserére lépett. Gesztenyéért adott nekik három, Luta, Bugna (Brugna) és Ternova (Turnoo) nevű zalai várföldet

s egyszersmind e földeket fölmentette a bánzsolozsmától, nyestadótól s egyéb kötelezettségektől.

Kálmán herczeg a mohi-i csatában megsebesülvén s nemsokára elhalván, a segösdi uradalom IV. Bélára szállott s e miatt, de meg a várföldek elidegenítése miatt is, szükség volt arra, hogy az uj birtokos a cserét jóváhagyja. A király nemcsak ezt tette meg, hanem a három várföld határait meg is járatta. Sajnos, Luta, Bugna és Ternova hollétére nézve a határjáró levélből sem leszünk elég okosak. Az biztos, hogy Ternova a Muraközben az ugyanily nevű patak mellett esett. Luta és Bugna pedig úgy nagyjából meghatározva a Dráván túl Varasd tájékán feküdtek.[1])

A XIV. század élő ág tagjai ezek:

I. Nagy Péter 1313.		Bertalan
Tamás 1326—58. csókakövi várnagy, liptai és körösi főispán, kir. főajtónálló	II. Péter (Pető) [2]) 1326—39. cserögyi várnagy	Csór ispán [5]) 1330.
János 1354—73. főajtónálló, győri és komáromi főispán	III. Péter 1354.	Mihály [3]) 1354.
N. N. leányok [4]) 1373		

A testalkatáról »Nagy«-nak nevezett I. Péterről csak annyit tudunk, hogy 1313-ban Vágut János fiai Szarvas-Gedén (Nógrádmegye) saját birtokán megtámadták, kegyetlenül megsebesítették, megtaglották s neki 1000 márkányi kárt okoztak.[6])

Fiai, Tamás és Pető szerencsésen választottak pártot. Kezdettől fogva I. Károly király mellett küzdöttek, neki hűséggel szolgáltak, s ennek révén lassan-lassan előkelő hivatalokra emelkedtek.

Gondjuk volt e közben arra is, hogy az ősi fészeknek, a fejérmegyei Csórnak elidegenített részét visszaszerezzék.

[1]) Starine XXIV. 231—32. — [2]) Sztáray oklt. 49. — [3]) F. IX/2. 339. — [4]) F. IX/4. 489. — [5]) Dl. 24,900. — [6]) Sztáray okl. I. 73—74.

1330-ban Tamás és II. Péter (Pető), továbbá az ekkor egyszer említett Bertalanfia Csór ispán visszaveszik Székes-Fejérvár városától Csórnak a város kezére jutott részét.[1])

Tamás 1330 junius 28—1358-ig csókakövi és gesztesi várnagy vala.[2]) Gesztesi várnagyságát, mint jelentéktelenebbet, csak néha-néha írják bele a jegyzők az oklevelekbe.[3]) 1339—48-ig liptai,[4]) 1348—50-ig egyszersmind körösi főispán vala.[5]) 1351-ben egy kis ideig az erdélyi vajdaságot is birta.[6]) 1353—58-ig pedig királyi főajtónálló, csókakövi és ó-budai várnagy volt.[7]) 1330-ban a havaselyi szerencsétlen hadjáratban folyton a király oldala mellett volt s valahányszor a király lova fáradni és botlani kezdett, mindannyiszor felajánlotta saját lovát a futó királynak. Ezt pedig a király nagyon jó néven vette. 1333-ban ő is elkisérte királyát Nápolyba s visszajövet 1334-ben éppen ő volt az, ki a király sógorával, Henikó herczeggel együtt az akadályokat a haza térő király útjából szerencsésen elhárította. 1335 juniusban ujra Nápolyba küldötte őt a király, hogy fiának, Endre herczegnek hogylétéről biztos hírt hozzon.[8]) Nem csoda tehát, hogy 1343-ban I. Károly özvegye, mikor Nápolyba indult, Tamást is utitársának választotta és az ez év végén Avignonba küldött követség tagjává nevezte ki.[9])

Mint ebből látszik, Tamás nem annyira híres vitéz, mint inkább jeles diplomata vala. Kortársai azonkívül kiváló jogtudósnak is tartották. Már 1331-ben és később 1335., 1336 és 1339. években tagja volt az országbirói törvényszéknek,[10]) 1332-ben a királyi,[11]) 1341-ben a nádori törvényszéknél is kikérik az ő tanácsát,[12]) 1334-ben fogott ember (választott biró) volt az Ugalyak pörében.[13])

---

[1]) Dl. 24,900. — [2]) A. II. 495.; F. VIII/4. 294.; F. IX/2. 320., 339. stb. — [3]) F. VIII/3. 644. = VIII/5. 206.; F. VIII/4. 484.; H. O. II. 68.; A. II. 541., 616., III. 132. — [4]) F. VIII/4. 387.; A. III. 608.; Zal. I. 408.; F. VIII/4. 625., IX/I. 631. — [5]) F. IX/1. 631.; A. V. 356., 370.; H. O. I. 207. — [6]) F. IX/2. 289.; A. V. 544. — [7]) F. IX/2. 228., 320., 339., 671.; A. VI. 171. — [8]) F. IX/2. 307—08.; A. III. 608.; F. VIII/4. 57—60. — [9]) Theiner: Mon. Hung. s. ill. I. 662. — [10]) A. II. 541., 616., 552., III. 132., 155., 174., 296., 545. — [11]) F. VIII/3. 618. — [12]) A. IV. 94. — [13]) H. O. III. 122.

A hivatalok lépcsőjén való emelkedésével lépést tartott vagyoni emelkedése is. 1326-ban testvérével, Petővel együtt kapta a nógrádmegyei Szarvas-Gede azon részét, melyet előbb Vágut János fiai birtak.[1]) 1331 szept. 4. rendeli el a király, hogy Tamást Tatán egy (Szent-Péter egyháza közelében eső) udvarház és malomhely birtokába iktassák be, s ez szept. 9-én már meg is történik.[2]) Ugyancsak Komárommegyében nyert adományt a következő évben is: Barancsföldét, a magvaszakadt Barancs birtokát.[3]) 1333-ban hazánk déli részén bodrogi és valkómegyei birtokos lett, Bodrogban a mai Monostorszeg közelében eső Csentét, Valkóban Pordányt kapta meg.[4]) 1336-ban a pozsonymegyei, Duna-Szerdahely mellett eső Pókaföldével ajándékozza meg őt a király.[5]) 1337-ben a szerémi vár földjeinek utolsó töredékeiből Mikola és Csokota (Chukuta) nevűeket kérte el a királytól.[6]) 1339-ben ugyancsak Szerémmegyében ő is részesült a sivóczi uradalomban (l. alább II. Péter vagy Pető életrajzában). Befejezi a királytól nyert adományok sorát a bodrogmegyei Lak falu egy része, a melyet 1354-ben I. Lajos adott Tamásnak mint érdemes főajtónállójának.[7])

Ezeken kívül birta Tamás (de vajjon kapta-e vagy vette-e? nem tudjuk) 1340-ben az esztergommegyei Süttő falut [8]) és 1342-ben a Bodrogmegyében Bezdán és Kollút szomszédságában fekvő Bel-Külyödöt és Battyánt.[9])

Szaporította Tamás vagyonát számos vétellel, különösen Esztergomban és annak közelében. 1331-ben szerezte meg Esztergomban Szenyepalotáját és Kurta Kapó András házait,[10]) 1332-ben egy szőllőt, 1335-ben pedig 2 házat vett ugyancsak Esztergomban,[11]) 1342-ben adósság fejében két Esztergom közelében eső szőllő jutott rá.[12]) Távolabb Veszprémmegyében Csatkán 1335-ben zálogos birtokot szerzett.[13])

---

[1]) Sztáray I. 49. — [2]) Történelmi Tár 1895. 239. — [3]) U. o. 238—40. Az évszám 1322-ről kiigazítandó 1332 re, mert Tamás 1322-ben még nem volt csókakövi várnagy, legalább 1326-ban nem írják annak. — [4]) A. III. 1, 6. V. ö. F., IX/2. 307. — [5]) F. VIII/4. 483—489.; H. O. II. 68. — [6]) A. III. 427. — [7]) F. IX/2. 339. V. ö. Z. II. 555—56. — [8]) A. IV. 118—19. — [9]) A. IV. 109. — [10]) A. II. 541., 569. — [11]) A. II. 581.; A. III. 177. — [12]) A. IV. 118—19., 124. [13]) A. III. 197.

Végre jó szerencséje, ha ugyan a más megromlásával járó dolog szerencsének mondható, még per közben is oly emberekkel sodorta össze Tamás urat, a kiknek talpa alatt égett a föld s így egy kis perrel megfoszthatók valának birtokuktól.

Igy a Básthy család ősei, Itemérfia Erdő fiai, a helyett hogy hallgattak volna, 1329 előtt Tamást és testvérét háborgatni kezdték az 1326-ban kapott gedei birtokban, mert az azelőtt Itemérfia Vágut János fiaié, az ő unokatestvéreieké volt. Csór Tamás és Pető mindjárt az országbiró elé idézték Erdő fiait s ott nemcsak a birtokháborítást hányták szemükre, hanem azt is, hogy 1313-ban atyjukat, I. Pétert az ő tudtukkal és segitségükkel verték meg oly kegyetlenül Vágut János fiai. Erdő fiai eleintén ezt tagadták ugyan, de Csór Tamás különféle bizonyítékokkal annyira sarokba szorította őket, hogy fejük megváltása végett kénytelenek voltak egyezségre fogni a dolgot. A kilencz fogott ember közbenjárására létrejött egyezség szerint Erdő fiai nemcsak Vágut János fiainak birtokát, hanem a maguk gedei részét is átengedték Tamásnak és Petőnek, sőt a szomszédos Ábelfölde és Becselfölde kis faluk Gede felé eső darabját is átadták s csak a távolabb eső részeket tartották meg.[1])

1340-ban az esztergommegyei Mocs falu birtokosával, Apród Andrással akadt össze Tamás úr, mert ez Mocsnál magának követelte az egész Dunát, holott Csór Tamás azt állította, hogy a Duna fele Süttőhöz tartozik s így addig ő halásztathatja a Dunát. Apród István oly szerencsétlenül akarta bebizonyítani követelését, hogy hamis oklevelet mutatott elő meghatalmazottja által. Ennek következtében fej- és jószágvesztésre itélte őt az országbiró s mocsi birtokának harmadát a magyar jogszokás szerint ellenfele, Tamás kapta meg.[2])

Ugyanez időben már egy bodrogmegyei nemes, Mihályfia Péter is perelt Tamással, mert az állította, hogy azon magvaszakadt bodrogmegyei nemes, kinek csentei birtokát Tamás kapta, tulajdonképpen nem is volt birtokos Csentén. Kisült

---

[1]) Sztáray. I. 71—78. — [2]) A. IV. 10—12.

azonban, hogy Mihályfia Péter állítása vakmerő hazudozás s így ő a királyra szállott javak eltitkolója. Erre az országbiró Mihályfia Pétert összes csentei, szentmártoni és aranyáni birtokaitól itéletileg megfosztotta, s e birtokok harmadát Tamásnak adta. Az itéletet 1342 előtt végrehajtották, s ez alkalmat Csór Tamás és testvére fölhasználták, hogy csentei birtokukat tetemesen szaporítsák. Megvették ugyanis Mihályfia Péter csentei jószágából az országbirónak jutott kétharmadot 80 márkáért és szentmártoni, meg aranyáni (szintén Mihályfia Péter-féle harmadok) birtokrészeikért. Nemsokára az országbiró az aranyáni rá szállott jószágot is szerette volna eladni Csór Tamásnak. Ez hajlandó is lett volna átvenni, de a beiktatáskor fölszólalt Mihályfia Péter anyja, Erzsébet s bebizonyította, hogy az aranyáni kérdéses birtokot ő már 1327-ben részben megvette, részben hozománya fejében kapta. Ekként legalább az aranyáni kis vagyont megmentette családja számára.[1])

Az ekként szépen fölszaporodott vagyonból juttatott aztán Tamás másoknak is. Igy pl. 1342-ben egyik nemes tisztviselőjét, Szomorfia Miklóst azzal jutalmazta, hogy olcsó áron átengedte neki pókaföldi, 6 évvel előbb kapott birtokát.[2]) Hogy ez adományt fiai meg ne változtassák, 1354-ben uj szerződést iratott Tamás úr, s e szerint akkor már felnőtt fiai is beleegyeztek az olcsó eladásba.[3]) Szomorfia Miklóson kívül Tamásnak még két nemes tisztviselőjét ismerjük: Igmándy Farkast és Alacsky Miklóst, az előbbi 1332-ben, az utóbbi 1340 táján állott szolgálatában.[4])

Leginkább mutatja Tamás gazdagságát, hogy saját állítása szerint 1344 előtt négy egyházat építtetett: a bágyonit és gedeit (Kedee) a váczi, a csórit a veszprémi és a surányit az esztergomi egyházmegyében,[5]) és ezek számára 1344 elején Avignonban való tartózkodása alatt búcsúengedélyeket szerzett.[6]) Mivel a gedei egyházat a Tamás előterjesztése alapján készült búcsúengedély vácz-egyházmegyeinek

---

[1]) A. IV. 219–24. — [2]) F. VIII/4. 558. — [3]) F. IX/2. 339. — [4]) F. VIII/3. 644. és Kubinyi. II. 176. — [5]) Theiner. Mon. Hung. s. ill. I. 666–67. — [6]) U. o.

mondja, világos, hogy ezalatt a mai Pásztótól délre eső Szarvas-Gede értendő. Mindjárt e mellett ott van Bágyon is. Surány épp úgy lehet a nógrádmegyei, mint a nyitramegyei Surány, de a nógrádmegyei Surány mellett szól az, hogy mellette esett Csór falu (ma puszta).

Tamás 1358-ban halt meg, mert 1359-ben helyette már fia János a királyi főajtónálló.[1])

Testvéréről, a közönségesen Petőnek hivott II. Péterről sokkal kevesebbet tudunk. 1326-ban, 1341—42-ben Tamás mellett őt is említik, mert a kapott vagy szerzett birtokok az ő nevére is szóltak, 1333—42. években lenn Szerémmegyében a cserögyi (ma Cserevics) vár várnagya volt.[2]) E hivataloskodása idejében történt, hogy a király a cserögyi romlott vár kiigazítása végett a várhoz tartozó, de használatra ideiglenesen Szerémi János deáknak, a királyi udvar jegyzőjének átengedett Sulyom falut a király visszavette s elrendelte, hogy e (ma is meglevő, Cserevicstől délre eső) falut Pető (II. Péter) várnagynak adják át. E fölött Szerémi János deák annyira dühbe jött, hogy a kiküldött királyképét sulyomi szállásán fegyveresen megtámadta, a szállást rágyujtotta, Petőnek egyik rokonát és szolgáját, Apczi (Opuzi) Jánost megölte, többi embereit megsebesítette s a királyképét is megölte volna, ha hozzáfér. E nyilvánvaló hűtlenség miatt aztán János deák nemcsak Sulyom haszonélvezetét, hanem összes jószágait elvesztette, földönfutóvá lett s nemsokára meg is halt. I. Károly már most mintegy kárpótlásul Petőnek és testvérének, Tamásnak ajándékozta Szerémi János deáknak jószágait, nevezetesen: Sivócz, Szászócz, Pirvincz, Keresztúr, Patkandi, Pisincz, Siol, másik Siol, Lisva és Lisvincz falvakat. E helységek, mint a határjárásból kitünik, mind Szerémmegyében, a mai Nikincze (régen Nyék) közelében estek és 1339-ben Petőnek meg Tamásnak csakugyan átadattak.[3])

Pető testvérétől különválva is szerzett egynéhány birtokot. Igy például 1339-ben Aranyánban vett egyes részeket,[4])

[1]) F. IX,3. 156. — [2]) Sztáray. I. 78.; F. VIII,4. 381.; A. IV. 187. — [3]) F. VIII.4. 380—88. V. 5. Csánki i. m. II. 251. — [4]) A. III. 607.

1342-ben pedig per útján szerezte meg a bodrogmegyei Battyán egy részét és a hozzátartozó halastavakat Kölyüdi Jánostól.[1])

A Csór nemzetség ezen ága is kihalt fiágon Tamás fiaiban. 1373-ban a király Tamás fiának, Jánosnak leányait fiusítja,[2]) pedig, ha lett volna Jánosnak vagy testvéreinek, vagy nagybátyjának, Petőnek fiú-maradéka, ezt nem tehette volna.

---

[1]) A. IV. 187. — [2]) F. IX/4. 489.

Csorna l. Osl.
Csörle l. Türje.

CSUPOR.

(Chupor.)

E nemzetség tagjai a tatárjárás előtt egy Vártó nevű halastavat birtak Tápén, Szeged mellett. 1241-ben a tatárok e nem összes tagjait legyilkolták s így a halastó a királyra szállott. Nevéről itélve, e halastó eredetileg úgyis a csongrádi várhoz tartozott.

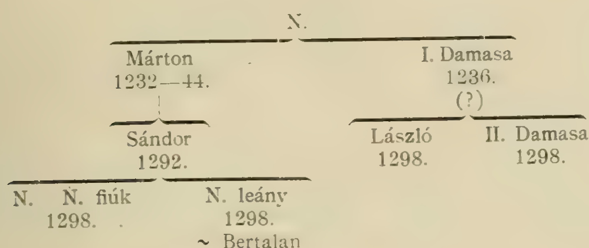
Csurla l. Türje.

DAMASA.

Zalamegyei, még pedig muraközi nemzetség, a melynek nevét persze elhorvátosítva a mai Damasinecz vagy Domosinecz falu tartotta fenn.

Eddigelé két ága ismeretes: a Damasa-ág és Adorján-ág.

Damasa-ág. Nemzedékrendje ez:

Márton 1232-ben bizonyítja, hogy a muraközi, Varasddal szemben eső Vizmeth (Vizmecz) föld már Róbert püspök idejében a veszprémi egyházé volt.[1] 1257 előtt, körülbelül 1244-ben királyi ember volt azon bizottság mellett, mely a karakai várföldeket vizsgálta.[2]

I. Damasa 1236-ban a zalavármegyei várföldek visszavételére kiküldött bizottság egyik tagja volt.[3]

Márton fia Sándor 1292-ben, a veszprémi káptalan bizonyságának jelenlétében, mint királyképe, beiktatta a Tomaj nembelieket a zalamegyei, Letenyétől északra eső Tolmács és Kazár falvak birtokába, de ez iktatásról szóló jelentését minden szokás ellenére nem a veszprémi káptalan, hanem a szomszédos újudvari jánoslovagok előtt mondta el.

---

[1]) W. XI. 250. — [2]) W. II. 296. — [3]) W. VII. 23.

A szokatlan eljárásnak nagy oka volt. Veszprém körül annyi és oly hatalmas ellensége lakott Sándor úrnak, hogy életét tette volna ki veszedelemnek, ha Veszprémbe megy. A határjárás adatai közt megjegyezte, hogy Tolmács és Kazár mellett neki is van egy darab földje.[1])

Lászlót és II. Damasát nem irott adat, hanem csak a szokás alapján tartjuk I. Damasa fiainak, mert a fiúk szokták atyjuk nevét kapni. E Lászlóról és II. Damasáról csak annyit tudunk, hogy 1298-ban beleegyeznek Mura nevű nemzetségi birtok eladásába.

Sándor névleg föl nem sorolt fiait és Bertalan nevű vejét ugyanez ügyben említik.[2])

Adorján-Ág. Leszármazása ez:

Adorján, ispán

I. Miklós 1270—75.	I. István 1298.	Péter 1298.	Mihály, mester 1298—1310.	Pál, ispán 1298—1310.
Kázmér 1310.	I. János 1310—36.	Kósa 1310—36.	II. János 1336. · II. Miklós 1336.	II. István 1336.

I. Miklós már V. István királynak hasznos szolgálatokat tett. Folytatta hűséges szolgálatait IV. László idejében s azért kapta 1275-ben a zalamegyei Jakus földet.[3]) Magvaszakadván, e birtok testvéreire szállott.

I. István, Péter, Mihály és Pál 1298-ban eladják Mura nevű örökölt földjüket, Murán és Redneken eső telekkel együtt, továbbá Béla és Bene-szege (Benezygy) nevű vett földeik egy részét a Nagy-Abod (Nagyobod) nevű erdő egy részével együtt Hahót Istvánnak 20 márkáért. Az adás-vételi szerződésbe fölvett határjárásból kitünik, hogy az eladott földek mind a Mura folyó és Rednek (Rennek) patak mellett estek[4]) és így az örökségi joggal bírt Mura föld körülbelül egy volt a mai Murscsák nevű, Dömasineczhez tartozó pusztával.

Adorjánnak 1310-ben még életbenlevő fiai, Mihály és Pál, továbbá István fiától származó unokái nagylelkűen vise-

---

[1]) Zalamegyei oklt. 103–107. — [2]) W. X. 326. — [3]) W. IX 114–15. — [4]) W. X. 326–27.

lik magukat. Hű embereiket, János fiait megajándékozzák az 1275-ben kapott s rájuk szállott Jakus földével.[1]) A leirt határpontok szerint e Jakusfölde a Páka patak mellett esett, körülbelül a mai Páka és Bánok-Szentgyörgy között. 1336-ban I. Istvánnak I. János és Kósa nevű fiai a régi Páka- (most Bánok-) Szentgyörgytől északra eső Szentvinczló falut, Pál fiai pedig a ma is meglevő Báza egy részét (Bánok-Szentgyörgytől délre) birták.[2])

1349-ben a muraközi Damasa faluhoz Lendvay Miklós bán tart jogot, s felszólal, hogy a király azt le akarta foglaltatni.[3])

---

[1]) Zal. I. 134.; A. I. 216. — [2]) Zal. I. 319. — [3]) U. o. 486.

DÉM.

(Dem.)

Péter, Demeter, Miklós, Csépán és István nevű tagjai ismeretesek. Ezek a tatárjárás után, még más 3 családdal együtt, az azelőtt szerecsenektől lakott, de a tatárjárás következtében elpusztult Tisza-Bő területét kapták és Geregye Pál ispántól abba be is iktattattak. 1257-ben aztán kiváltságlevelet szereznek rá a királytól.[1])

Dém nevű helység Veszprémmegyében Pápától északkeletre esik. Az ebben levő kápolnát 1231-ben Gúg ispán fiainak, Péter székesfehérvári prépostnak és királyi kanczellárnak, továbbá Jánosnak és Kozmának beleegyezésével bőven javadalmazza.[2]) Van-e e közt és a Dém nemzetség közt valami összefüggés? eddigelé bizonytalan.

---

[1]) F. IV.2. 425. Kivonatosan M. Történelmi Tár IX. 101. — [2]) F. VII/1. 226—28.

DIVÉK.

(Dywek, Dyvek.)

Nyitravármegyének gyökeres nemzetsége. Működésköre, jószágai 1350-ig alig-alig terjednek túl e megye határain.

A Kis-Nyitra (Nyitricska) folyónak Divék-Ujfalutól fölfelé terjedő völgye volt azon terület, melyet e nemzetség őse, bizonyára még egész lakatlanul, kapott. Ez erdőkkel borított völgyet azért általában csak a »Divék nem jószágá«-nak nevezték.[1] Innen terjeszkedtek aztán idővel lefelé a nemzetség azon tagjai, kiknek szűk volt a Kis-Nyitra völgye. Műveltségtörténeti tekintetben azonban legtöbbet mégis a Nyitra felső völgyében tettek. 1275-iki és 1332-iki oklevelek szerint itt irtották az erdőket, egyházakat emeltek, új falvakat (Lehota) telepítettek,[2] sőt itt egyik ág várat is épített.[3]

A tatárjárás után írt oklevelek a Divék nemzetségnek 3 ágát emlegetik, de nem nyújtanak módot ahhoz, hogy e hármat egy törzsökre visszavezessük. Sem vagyonilag, sem politikailag nincs közöttük összeköttetés, inkább olykor-olykor atyafiságos veszekedés járja. Kénytelenek vagyunk tehát három ágat külön-külön ismertetni.

I. Mikó-ága.

I. Mikó

idősb Balázs 1246. — Rátót 1246—60. — Bajom 1246—60. — I. Miklós[4]) 1246—60.

Rátót fiai: Péter 1290. — Tamás,[5]) comes 1290—99.

Tamás fia: Laczk,[7]) 1322.

I. Miklós (?) fiai: II. Miklós — Baska[6]) 1330.

II. Miklós fia: Pető,[6]) 1330.

Laczk és Pető fiai: István, 1330. — II. Miklós, 1330. — János,[6]) 1330.

---

[1]) H. O. VI. 69. — [2]) U. o. 207—208. — [3]) F. VIII/3. 658. — [4]) H. O. VII. 32. — [5]) U. o. 212. — [6]) A. II. 483. — [7]) H. O. VIII. 278., 322

Ez ág története osztozkodással kezdődik. Balázs, a kit előttünk ismeretlen okból »nagyobbik« vagy »idősbik« melléknévvel különböztettek meg, ki akarta venni a maga részét az atyai vagyonból, s meg is kapta Kernecz és Bik falvak felét, mert ez volt az atyai örökség negyedrésze. A többi három fiú kezén maradt háromnegyedrész örökség Divék és Majtény (Maytech ma Alsó- és Felső-Motesicz Trencsénm.) falvakból és Kernecz meg Bik feléből állott.[1]) Az itt említett Kernecz falu Nyitramegyében Nagy-Tapolcsánytól keletre Tőkés-Újfalu és Kolos közt, a Vicsama patak mellett esett, s így talán a mai Janófalvával egy.[2]) Bik falu ellenben a Kis-Nyitra völgyében, a mai Banka közelében állott, mert határpontjai közt előfordul a Bajmóczra vivő út és a Sztebnicze patak; ez utóbbiról pedig bizonyos, hogy Banka közelében folydogált.[3])

Az osztozatlanul maradt három testvér: Rátót, Bajom és I. Miklós 1260-ban Csasztó nevű, Garam-Szentbenedek mellett fekvő s azelőtt Endrédi Istvántól vett földjüket eladják az esztergomi érseknek. Személyesen teszik meg a fölvallást május 1-én az esztergomi, május 22-én a nyitrai káptalan előtt.[4]) Rátótból ez időtájt már a maga korában hírneves vagy jól ismert ember vált, úgy hogy 1290-ben egyik oklevél írója a Divék nemzetség helyett az ő nevével jelzi az atyafiságot »de genere Ratholth«-nak.[5]) Szerencsére fiát, Tamást három más oklevél világosan Divéki-nek írja[6]) és így megállapíthatjuk, hogy ez 1290-iki oklevélben emlegetett férfiak nem a nagy Rátót nemzetségnek, hanem a Divék-nem egyik ágának tagjai.

Rátót fiai, Péter és Tamás, 1290-ben egyik rokonuktól, Folkmárfia Páltól három szolgát vesznek.[7])

Rátót fia Tamás comes pénzes ember lehetett, mert ez időtájt Barsmegyében erősen folytatta a birtokszerzést. 1289. nov. 29-én zálogba vette a Barstól délnyugatra eső Gyékényes helység egy részét s az, mivel a zálogba adó a kitűzött időben, 1290. febr. 20-án, ki nem váltotta, nem

---

[1]) H. O. VII. 32.; V. ö. Turul. XVII. 196—97. — [2]) H. Okl. 138. — [3]) F. VIII/3. 658. — [4]) Knauz. M. Str. I. 456—57.; F. IV/3. 27. — [5]) H. O. VII. 212. — [6]) H. O. VIII. 278., 322., 392. — [7]) H. O. VII. 212.

sokára tulajdona lett.[1]) 1293-ban Győredy Péternek gyékényesi részét vette meg s ugyanakkor rábirta egyik szomszédját, hogy 1290-ben szerzett birtoka megvételének elsőbbségi jogáról lemondjon.[2]) 1299-ben pedig a szintén barsmegyei Rendve helységben peregyezség útján szerzett birtokot.[3])

Fia, Laczk mester, 1322-ben még ifjú ember volt s átiratja Gyékényesre vonatkozó 1290. és 1293-iki leveleket.[4])

Rátót fia Tamásnak unokatestvérei voltak azon II. Miklós és Baska (Bacska?), kiknek fiai 1330-ban egymásközt osztályt tesznek. E végből Miklós fia Pető és Baskának fia István jelentek meg a nyitrai káptalan előtt s kijelentették, hogy Pető kapja a Vicsama patak mellett eső Kerneczet, továbbá a divéki és majtényi örökölt és kisebb értékű birtokrészeket. Kikötik magszakadás esetére a kölcsönös örökösödést annál is inkább, mert Petőnek még 1330-ban sem voltak gyermekei, holott Baska fiai hárman valának.[5])

Tekintve, hogy Pető és Baska fiai 1330-ban éppen azon falvakon osztoznak, melyek 1246-ban Mikó fiaié valának, nem lehet kétség, hogy Mikó ágazatához tartoznak. Csakhogy éppen úgy lehetnek Bajom leszármazói, mint I. Miklóséi. Az, hogy Baskának testvérét és egyik fiát Miklósnak keresztelték, arra mutat, hogy I. Miklós ivadékai.

Petőtől származik állítólag a kerneczi és besznákfalusi Besznák család, Baska fiaitól pedig a bacskafalusi Bacskády és a kesselőkövi Majtényi család.[6]) Azonban az izről-izre való leszármazás eddigi adatainkból meg nem állapítható.

II. Bossányi-ág.

A belőle kiágazó s ma is virágzó Bossányi családról nevezzük ekként.

---

[1]) H. O. VIII. 278.; H. Okl. 115. — [2]) H. O. VIII. 322.; H. Okl. 136. — [3]) H. O. VIII. 392. — [4]) U. o. 278., 322. — [5]) A. II. 483. — [6]) Turul. V. 114.

Nemzedékrendje ez:

N.

I. Bodmér † 1258 előtt — Folkmár [1])

Folkmár [1]) fiai:

Bán 1258—75. — I. Kozma [2]) 1258—75. — Pál [3]) 1290.

I. Kozma fiai: II. Kozma, 1277—96. — Leusták, 1277—96. — I. Iván [5]) 1277—96.

II. Kozma fiai: II. Iván, 1332. — Lukács, [6]) 1332.

Leusták fia: Detre, [6]) 1332—52.

a Kis-prónai Bossányi család ősei

Bán fiai: Barleus, 1277—1316. az alnádor — Jaroszló, 1277—1310. a pozsonyi várnagy — Gergely 1277. — II. Bodmér [4]) 1277—95.

Barleus fiai: János 1332—52. — I. Miklós [6])

I. Miklós fiai: László 1332—59. — II. Miklós [6]) 1332.

a Bossányi Bossányi család ősei

Jaroszló fiai: Domokos 1316—32. — Péter 1316—32. — Demeter [6]) 1316.

II. Bodmér fia: I. András [6]) 1316—32.

Demeter fia: Bagit, [7]) 1339. ~ Tót Demeter

I. András fiai: Márton 1339. — III. Miklós 1352. — II. András [7]) 1352.

a Tőkés-Ujfalusy család ősei

Eddigi adataink szerint 1350-ig egyedül ez ág tagjai léptek a közélet terére. Eredeti birtoka a Kis-Nyitra völgyének balparti része vala, de korán szerzett magának földet Túróczmegyében és a Nagy-Nyitra mentén Bossányban is.

1248—58. közt történt, hogy I. Bodmér végrendeletileg a túróczmegyei visegrádi Szent-Mária-egyházat és a visagrádi uradalomban levő földjét a túróczi prépostságnak, bossányi birtokát pedig nejének hagyta. Neje később az így kezére jutott bossányi birtokrészt a visagrádi Szent-Mária-egyháznak és így közvetve a túróczi prépostságnak adta. De már ez ellen fölszólaltak I. Bodmér unokaöcscsei, I. Folkmár fiai, Bán és I. Kozma és azt állították, hogy nekik joguk van azt a földet, mint nemzetségi vagyont becsáron megváltani. IV. Béla király, bármennyire szerette is a túróczi prépostságot, igazat adott nekik és így 1258-ban 9 márkáért magukhoz váltották nagybátyjuknak bossányi részét.[8])

Ha ez esetben a király segített rajtuk, más esetben meg ők hajoltak meg a király kívánsága előtt. IV. Bélának

---

[1]) H. O. VIII. 428. — [2]) H. O. VI. 207. — [3]) H. O. VII. 212. — [4]) H. O. VI. 226. — [5]) U. o. 420. — [6]) F. VIII/3. 654. — [7]) Nagy Iván i. m. XI. 378. — [8]) H. O. VIII. 428.

szüksége lévén az ő Laczkócz (most Lászlófalva) nevű, turóczmegyei birtokukra, azt elvette tőlük s a zólyomi várhoz csatolta, de megigérte Bánnak és I. Kozmának, hogy majd kárpótolni fogja őket.[1])

Az itt emlegetett turóczmegyei helyek közűl Szent-Mária Znió-Váraljától keletre esik s ma Kis-Szoczócz helységgel tesz egyet, Laczkócz vagy Lászlófalva pedig Znió-Váraljától délre van. E tájon kell tehát keresnünk az eltünt Visagrádot is.

Ezután Bán és Kozma nyitramegyei földjeiket igyekeztek szaporitani. 1267 január 5-én Bán zálogba vette rokonának, II. Ákornak prónai birtokát. Ezt II. Ákornak még ez év ápril 24-én kellett volna a zálogpénz megkettőzésének terhe alatt visszavennie, de nem tette,[2]) hanem inkább ez év május 14-én még másfél márkát vett rá kölcsön. Ekkor meg azt igérte, hogy az összes 3½ márkát aug. 15-re fizeti meg, hanem ez igéretét sem váltotta be.[3])

1270-ben Bán és Kozma másik rokonuktól, Fiatlan Tamástól veszik zálogba 7 márkáért annak prónai részét.[4]) 1271-ben említik I. Kozmát mint a mai Divék-Ujfalu, akkoriban Devecse, szomszédos földesurát.[5])

Jó későn, 1275-ben végre megosztozik az eddig együtt szerző két testvér, Bán és Kozma, de csak Divék és Próna körül eső javaikon. Bán kapta Ruda és Bucskfalva helységeket egészen, Delzsény (Dolsyn) nyugati felét, továbbá Próna, Gyucsek és Majtény (Maythech) falvak felét.

I. Kozma kapta Dencse és Koczúr (Kuchure) falvakat egészen, Delzsény, Próna, Gyucsek és Majtény másik felét.

Szécs falu közös jószág maradt. A divéki (Gyvek) erdőségből irthatott mindenik tulajdonos, a mennyi neki tetszett s az irtás az övé és utódaié lőn.[6])

A fölsorolt helyek közűl Próna (Kis-Próna), Koczúr, Delzsény és Szécs ma is megvan a divéki völgyben vagy ahhoz közel. Vajjon a Maythechnek írt falu alatt a trencsénmegyei Motesicz vagy más Majtény értendő-e? bizonytalan.

---

[1]) H. O. VI. 226. — [2]) H. O. VI. 144—45. — [3]) U. o. 146. — [4]) U. o. 165—66. — [5]) H. O. VII. 129., V/1. 144. — [6]) H. O. VI. 207—8.

Folkmárnak harmadik fia csak 1290-ben fordul elő. Ekkor három szolgáját eladja rokonainak, Mikó-ágbeli Rátót fiainak.[1])

Bán és I. Kozma 1275 után kimaradnak az oklevelekben az élők közt emlegetettek sorából, hanem annál többször fordulnak aztán elő fiaik, különösen Bánnak három fia: Barleus, Jaroszló és II. Bodmér. Ezek közűl Barleus heves, vitézkedő férfiúnak látszik, mert pl. 1294 előtt egy barsi várjobbágyot megölt, úgy hogy e miatt 12 márka vérdíjat kellett fizetnie.[2]) Bodmér ellenben békeszerető, jogtisztelőnek tünik elő, úgy hogy 1291-ben az Elefántiak megosztozásukkor fogott birónak választják.[3])

Barleus mindjárt 1277-ben nagy javára vált nemzetségének, mert hű szolgálataira hivatkozva kivitte, hogy őket IV. László király udvara kárpótolta a IV. Béla királytól elvett Laczkócz (Lászlófalva) helységért és egyéb Visagrádhoz tartozó földekért. IV. Béla ugyanis csak igérte a kárpótlást, de nem teljesítette. IV. László e szerint a mulasztást pótolva Barleusnak és testvéreinek, továbbá I. Kozma fiainak adta a nyitrai vár bossányi, lakatlan földjét. Ez annál értékesebb volt Bán és I. Kozma fiaira, mert közvetlenül az ő ősi, bossányi birtokuk mellett feküdt.[4])

Barleus később is nagy jószágszerző volt. 1287-ben megkapta IV. Lászlótól a nyitrai vár Preznicze nevű földjét, vagyis a mai Praznóczot Bossány mellett.[5]) 1294-ben testvéreivel és I. Kozma fiaival együtt bizonyítványt állíttat ki arról, hogy I. Ákor fiai vagy a zálogösszeg kettősét kötelesek kifizetni, ha Prónát vissza akarják venni, vagy pedig azt nekik átengedni.[6]) 1295-ben Barleus és Jaroszló megveszik a Bossány szomszédságában eső Felső- (most Tőkés-)Ujfalu egy részét.[7]) Ugyanez időtájt II. Bodmér az ő nevükben is megjelenik a nyitrai káptalan előtt és átiratja a Próna elzálogosításáról szóló 1267-iki levelet, a mi azt mutatja, hogy hozzávaló jogukat fentartották.[8]) 1296-ban Barleus és testvérei, továbbá

---

[1]) H. O. VII. 212. — [2]) H. O. VI. 406. — [3]) W. XII. 516. — [4]) H. O. VI. 226.; F. V/2. 403.; W. IX. 168. — [5]) H. O. VI. 327. — [6]) H. O. VI. 406. — [7]) U. o. 415. — [8]) U. o. 414.

I. Kozma fiai: II. Kozma, Leusták és I. Iván a Bossány-nyal szomszédos Koros falu határából megveszik a Nyitra és Bebre folyók között eső, másfélekényi terjedelmű részt, annál szívesebben, mert ősi birtokukkal egészen határos volt.[1]) Ezek közűl Barleus testvére Jaroszló 1291 táján zálogba vette Csornokfia István sutóczi (Bajmócztól északnyugatra eső) birtokát. Mivel az elzálogosító a kitüzött időben nem fizetett, a birtok Jaroszló tulajdonába ment át, azonban az új tulajdonos megigérte, hogy, ha a becsüsök a volt zálogot 3 márkánál többre becsülik, a többletet megfizeti.[2])

Az 1297—1301. években az eddig szerzett és örökölt vagyont Barleus és testvére, Jaroszló koczkára tették, sőt el is vesztették. 1294-ben mikor Barleus beleegyezett, hogy a divéki völgygyel szomszédos ugróczvári (ma Zay-Ugrócz) uradalom Trencséni Csák Máté kezére kerüljön,[3]) alig gondolhatta, hogy a hatalmas főúr nemsokára őt is kiszorítja birtokaiból. Pedig úgy lőn. 1297 előtt még ő maga is szolgált a hatalmas főúrnak, de aztán 1297-ben vagy 1298-ban egyik rokona, Ákor-ágbeli II. István Csák III. Máté iránt való hűtlenségről vádolta őt éppen az erőszakos főúr jelenlétében. Barleus állítólag visszahárította a vádat a vádolóra s azt párbajra hívta, hűségének nagyobb bizonyságául pedig fölajánlotta Csák III. Máténak várát és összes birtokait.[4]) De a jelek szerint Barleus, ha tette is ezt, legfeljebb életének megmentése végett tette s azután odahagyva ősi fészkét a királyhoz, III. Andráshoz menekült. Ez szívesen fogadta s Budán székelő alnádorrá tette.[5]) Testvérét, Jaroszlót pedig Miklósfia Demeter, Csák III. Máté hatalmas ellenfele fogadta szolgálatába és a pozsonyi várnagyságot meg az ezzel összekötött pozsonyi alispánságot bizta reá.[6])

Már most a királyi hatalom árnyékában meghuzódva a két testvér megkisérlette vesztett vagyonának visszaszerzését. 1298—99-ben ötször-hatszor megidéztette Kálnay Mihályt, a ki Tőkés-Ujfalut tőlük visszavette. De ez nem jelent meg,

---

[1]) H. O. VI. 420. — [2]) H. Okl. 188. Az évszám kiigazítandó 1291-re, mert csak ez évben volt »Th« kezdőbetűvel biró országbiró (Thomas). — [3]) W. XII. 556. — [4]) H. O. VI. 443. — [5]) U. o. 435. — [6]) U. o. 437. V. ö. 442.

s bár a nyitrai káptalan a két testvért újra beiktatta a kérdéses falu birtokába, az mégis csak Trencséni Csák Máté kezén maradt.[1]) Aztán Csák Máté és Ákor-ágbeli rokonuk, II. István ellen fordultak és követelték, hogy várukat és jószágaikat adják vissza, továbbá, hogy a Barleus és II. István közt vívandó párbaj ügyét a király személyes jelenléte elé terjeszszék. Mivel a levélben való fölszólításnak semmi sikere sem volt, 1299 április 11—22 közt megjelent Csák Máténál Rátót királyi apród s előadta a »királyi szót«. Csák Máté az ilyen fölszólításnak sem engedelmeskedett és Barleus hiába várta fölfegyverzetten és párbajra készen ellenfelét április 26-án. Erre a király az országnagyok jelenlétében Ákor-ágbeli II. Istvánt halálra itélte és jószágait Barleusnak meg Jaroszlónak ajándékozta.[2])

Az itélet tehát megvolt, de nem volt annak foganatja. Háborút kellett előbb viselni, Csák Máté hatalmát kellett megtörni, hogy ez itéletet végre lehessen hajtani. Barleust és Jaroszlót, hogy több katonájuk legyen, 1300 jan. 29-én a hűtlenség miatt lefoglalt esztergomi érsekség esztergomi várának várnagyaivá és így az érseki uradalom igazgatóivá nevezték ki.[3]) Barleus és Jaroszló azután 1300 nyarán valóban harczoltak is Csák Máté ellen,[4]) és 1300. jún. 19-én megjutalmaztatták magukat Csák Máté szolgáinak elkobzott vezekényi (Barsm.) birtokával,[5]) de Csák III. Máté hatalmát egészen megtörni nem birták. Annyit értek el csak, hogy 1300 október 7—21 közt Csák III. Máté a királynak új hadüzenetként hangzó parancsolatjára visszaadta nekik Bossányt és Ujfalut, de a báni völgyben eső Majtényt (Maythe=Motesicz) nem, sőt kijelentette, hogy semmi esetre sem fogja kezéből kiadni.[6])

1301 január 14-én meghalt III. Endre király. Barleus és Jaroszló reményei természetesen füstbe mentek. Jobb jövő reményében 1301. november 7-én átiratják az esztergomi káptalan által III. Endrének Ákor-ágbeli II. István ellen szóló

[1]) H. O. VI. 435—39. — [2]) U. o. 440—43.; F. VI/2. 195—200. — [3]) H. O. VI. 454. — [4]) U. o. 462. — [5]) U. o. 461. — [6]) U. o. 463.

ítéletlevelét,[1]) de aztán meghajoltak a kényszerűség előtt, meghódoltak Csák Máténak és visszamentek Bossányba gazdálkodni. Itt jó barátságot tartottak egyik öreg szomszédjukkal, Csizicsi (Chyzuch) Romhánynyal (Rohman), annyira, hogy ez őket 1310-ben fiaivá fogadta és örököseivé tette.[2]) Jaroszló ezután nemsokára meghalt, de Barleus 1316-ban még élt s ez évben unokaöcscsének, II. Bodmér fiának, Andrásnak kiadja a közös vagyonból örökségét. Jaroszló fiai pedig ebbe beleegyeznek.[3])

Hol volt Barleusnak és Jaroszlónak azon váruk, melyet Csák III. Máté tőlük elvett, biztosan nem tudjuk. 1332-ben egyik birtokuknak, a divékvölgyi Bankának határában említenek egy »Váraljáról jövő ut«-at.[4]) Ebből gyaníthatjuk, hogy Banka közelében állott.

I. Kozma fiairól a már említett birtokszerzéseken kívül keveset tudunk. II. Kozma és unokatestvére, II. Bodmér 1277 táján nagy veszekedést folytattak a trencsénmegyei garadnai és rajeczi várak tisztjeivel úgy, hogy a rajecziek 1278 juniusban II. Kozma és II. Bodmér prónai birtokát elpusztították, a garadnai (Hradna) tisztek pedig majtényi (Moythez) udvarházukat fölégették, 3 emberüket megsebesítették és 20 ökrüket elhajtották.[5]) 1296-ban pedig I. Kozma fia, I. Iván, Barleusnak egyik bossányi jobbágyával perelt, mert ez állítólag 10 márkát érő gabonáját elvitte.[6])

A mint a fölsorolt adatokból látható, az 1275-iki osztály később fölbomlott és Bán meg I. Kozma fiai visszatértek a közös birtokláshoz, közös vagyonszerzéshez és annak együttes védelméhez.

Csák III. Máté halála után ez ág visszanyervén összes birtokait, 1332-ben végleg megosztozott. A vagyonból most már csak Bánnak Barleustól és Jaroszlótól származó unokái és I. Kozma ivadéki részesültek, mert a Tőkés-ujfalusi Ujfalussy család alapítója, András már előbb kikapta örökségét. A nyitrai káptalan előtt végbement osztály szerint Barleus és Jaroszló

---

[1]) H. O. VI. 441.: F. VI 2. 195. — [2]) H. Okl. 184. — [3]) U. o. 189. — [4]) F. VIII 3. 658. — [5]) H. O. VI. 213. V. ö. Pauler i. m. 715. — [6]) H. O. VII. 306.

fiai kapták: Bossány déli részét, Próna déli részét, Lehotástúl együtt, a divéki völgyben Végház (ma Kosztolna), Delzsény, Szécs és Martateleke falvakat és Temes nevű telepet.

Ellenben I. Kozma leszármazói kapták: Bossány északi részét (tehát a mai Kis-Bossányt), Próna északi részét, a divéki völgyben Bana (Banka), Dobroczna, Nevidzen és Bohó falvakat, meg a Kvassala nevű telepet. Az itt felsoroltak közül Temes telep ma már falu, ellenben Bohó eltünt a létező falvak sorából.

A végházi (kosztolnai) és bossányi egyházak kegyurasága közös maradt.[1])

I. Kozma unokái később aranyat szerettek volna mosatni az ekként nekik jutott Dobroczna, Nevidzen és Bohó falvak patakaiban s e végre Tapolcsányi Gergely közbenjárására a királytól engedélyt is szereztek.[2])

II. Bodmérnak leányát és unokáit Rajcsányinak Nagy Iván művében közölt adatai nyomán tettük föl a nemzedékrendre, mert meggyőződtünk, hogy Rajcsányi e helyütt eddig lappangó oklevelekből szedte össze adatait. II. Bodmér fiát, Andrást különben mint szomszédot az 1332-iki osztálylevél említi. Rokonai, János és Detre 1352-ben, László 1359-ben békés foglalkozású királyi emberek.[3])

III. Ákor-ág.

Az ág közös őséről, I. Ákorról nevezzük ekként, annál is inkább, mert e szerfölött ritkán használt személynév nagyon jó megkülönböztető jel.

E népes ág nemzedékrendjét lásd a következő oldalon.

Ez ág tagjai, tudtunkkal, 1350-ig a nyilvános élet terén nem szerepeltek. II. Istvánt egy izben comesnek írják ugyan az oklevelek,[4]) de ez alatt éppen úgy érthetünk lovagot, mint ispánt.

Lássuk tehát birtokviszonyait.

II. Ákor 1267-ben prónai birtokát, mint a Bossányiágnál említők, elzálogosította 2 márkáért, majd később még másfél márkát vett föl rá, de a kitűzött határidőben nem tudta kiváltani.

[1]) F. VIII 3. 654-59. — [2]) A. III. 327. — [3]) F. IX/2. 199., IX 3. 71. — [4]) F. VI 1. 326.

I. Ákor

- I. István 1267.
  - II. István 1294—1301. † 1334 előtt ~ Katalin
    - Ilona, 1366.
- Erdős
  - I. Ellős [8]) 1299.
    - II. Miklós 1348.
    - II. Ellős [5]) 1348.
    - *a Vásáros-Divéky és később Csemendy cs. ősei.*
- II. Ákor (Akcs) 1267.
  - Neszteus [8]) 1299.
    - Leusták 1348.
    - III. János 1348.
    - Szomor 1348.
    - Mokó [5]) 1348.
      - László, 1348.
    - *a szomorfalusi Jókúthy család ősei.*
    - Jóka 1299—1334.
      - II. János 1348—78. ~ Zalay N.
      - I. Lőrincz 1348—1404. ~ Lelóczy Márta ~ Erzsébet
      - Bálint [5]) 1348—96. ~ Sáry Makicza
      - *a Rudnay, Rudnyánszky, Divék-Ujfalusy és Zsámbokréthy családok ősei.*
- N.
  - Csorba II. Tamás [4])
    - Egyed, 1348.
    - I. Péter, [5]) 1348.
    - *az Egyházas-Divéky család ősei*
    - I. János [2]) 1299. † 1334 előtt
      - I. Miklós [5]) 1334—66. ~ Palugyay Erzsébet
        - IV. János, 1348.
        - III. István, 1348.
        - *a Mocsolnoky család ősei*
- I. Teresztény
  - II. Tereszteny 1328.
    - N. leány [6]) ~ Turcsányi Csuka Miklós
  - III. Tamás
    - II. Lőrincz, [5]) 1348.
- I. Fiatlan Tamás [1]) 1270—71.
  - I. Mihály [4])
    - III. Miklós, 1343—48.
    - IV. István, 1348.
    - V. János, 1348.
    - II. Péter, 1348.
    - II. Mihály, [3]) 1348.

[1]) H. O. VI. 144—45. és H. O. VII. 165—66. Hogy Erdős, I. Tereszteny és Csorba II. Tamás atyja is I. Ákor fiai voltak, következik abból, hogy ivadékaik 1348-ban éppen úgy részesülnek I. vagy Fiatlan Tamás birtokában, mint I. István és II. Ákor leszármazói. — [2]) H. O. VI. 440. — [3]) F. VI/2. 216. — [4]) F. VIII/3. 294. és F. IX/1. 615. — [5]) F. IX/1. 915—18. V. ö. Turul V. 115. — [6]) F. VIII/3. 294., IX/1. 183.

I. István ez ügyben rokonának, Bossányi Bánnak meghatalmazottja volt.[1])

I. Tamás 1270-ben ugyancsak prónai birtokát zálogosította el 7 márkáért Bossányi Bánnak és I. Kozmának.[2]) 1271-ben pedig úgy emlitik őt, mint a mai Divék-Ujfalu (akkor Devecse) határával északról szomszédos birtokost.[3])

E Tamásnak nem maradt fiú örököse s azért későbben Fiatlan Tamásnak nevezték el kortársai. Jószágai testvéreinek gyermekeire maradtak.[4])

II. István comes nagybátyjaival ellentétben szerző ember volt. 1294-ben a zobori apátságtól megvette a mai Divék-Ujfalut.[5]) Trencsényi Csák III. Máté föllázadása alkalmával birtokait féltvén, Csák Mátéval tartott s e közben Bossányi Barleussal, mint láttuk, annyira összeveszett, hogy ez őt párbajra hitta, majd halálra s jószágvesztésre itéltette. Csakhogy Csák Máté II. Istvánt minden bajtól megmentette.[6]) A nagy főbenjáró perben történt, hogy Bossányi Barleus 1299 április 24-én nemcsak II. Istvánt, hanem testvéreit, I. Jánost és Jókát is a király elé idéztette.[7])

II. István különben e közben is folytatta birtokszerzéseit. 1299-ben unokatestvérei, I. Ehellős vagy Ellős és Nezteus eladják neki nagybátyjuk, Fiatlan Tamás után örökölt bossányi részüket 6 márkáért. Azonkívül I. Ehellős belsőprónai (intra Pronam) ősi részét is eladta neki három márkáért.[8])

A XIV. században először emlitik II. Teresztényt vagy Terestyént. Ez még 1328-ban is élt, de nem lévén fia, csak egy leánya, vejét, Csuka Miklóst ez évben fiául fogadta s neki összes birtokait 30 márkáért eladta, egy telket pedig Teresztény-Divéke (a mai Krstyánfalva?) nevű faluban leánynegyed fejében ád neki át.[9]) Az oklevél szerint ebbe ugyan az atyafiak is beleegyeztek, de azért nem volt kikerülhető egy kis villongás az ősi tulajdonosok és az új jövevény között. Hosszú per után végre 1343-ban II. Teresztény

[1]) H. O. VI. 144—47. — [2]) H. O. VI. 165—66. — [3]) H. O. VII. 129.; F. V/1. 144. — [4]) F. IX/1. 616. — [5]) F. VI/1. 326. — [6]) H. O. VI. 441—43. — [7]) U. o. 440. — [8]) F. VI/2. 216. — [9]) F. VIII/3. 294.

unokaöcscse, Mihályfia Miklós és Csuka Miklós kiegyeztek és Csuka birtokát pontos jelekkel elkülönítették a Divék nemzetség földeitől.[1])

Ekként II. Teresztény vagyona kisiklott közelebbi atyafiainak kezei közűl. I. István Jóka nevű fia és I. Miklós nevű unokája szerencsésebben jártak. Ők a fiörökös nélkül elhunyt II. István terjedelmes jószágait megkapták s csak II. István özvegyének hitbére és hozománya fejében kellett fizetniök 1334-ben 16 márkát.[2])

1334 után Jóka is meghalt s így ideje volt, hogy a mindinkább széjjelhúzó másodunokatestvérek végbevigyék a végleges osztályt. Ez 1348-ban történt meg, s kezdődött annak beismerésével, hogy Divék-Ujfalu egyedül I. István leszármazóit illeti. Ezenkívül I. István unokái kapták még: Rudnát és Lestyént a divéki völgyben, továbbá a bossányi birtokból egyrészt és Fiatlan Tamás bossányi földeiből másfél kötélnyit.

Erdős unokái a bossányi birtokból azt a részt kapták, mely a Nyitra folyó mindkét partján és a Bebre patak mellett feküdt. A divéki völgyben kapták Egyházas-Divéknek azon részét, hol a vásárt tartották, vagyis a későbbi Vásáros-Divéket és e mellett Fiatlan Tamás földeiből egy kötélynyit.

II. Ákor ivadéki Bossányból kaptak egy részt szintén a Nyitra és Bebre mellett, s e mellett Fiatlan Tamás földéből másfél kötélnyit. A divéki völgyben kapták Jókutat, vagyis a mai Szomorfalut, végre Bajmócz felett a prónai birtok háromnegyed részét.

Csorba II. Tamás fiai Egyházas-Divék malmos részét, Fiatlan Tamás ott levő birtokát és Lomnicza egy részét nyerték osztályrészül, továbbá Bossányban Fiatlan Tamás azon földjének egy darabját, mely a Besztercze patak és a Nyitra közt esett.

Végre I. Teresztény ivadéki Bossányban Fiatlan Tamásnak a Nyitra és Besztercze közt eső földjéből a másik darabot, a prónai birtok egy negyedét s a divéki völgyben Teres-

---

[1]) F. IX/1. 183—85. — [2]) Wertner: A magyar nemzetségek I. 337.

tyén-Tornya, Terestyénfalva (vagyis a mai Jeskófalva és Krstyánfalva területe) és Lomnicza falvakat kapták.[1])

I. István unokái aztán tovább folytatták az ősi vagyon elkülönítését. Nem telt bele egy hónap s már kijelentették a nyitrai káptalan előtt, hogy szétosztották a vagyonukat. Rudna lett Jóka fiaié, Divék-Ujfalu és Lestyén pedig I. Miklósé. Kis-Bossányi birtokukat kötéllel mérve vágták két egyenlő részre. Az a rész, hol Jóka fiainak udvarháza állott, s a hol ők eddig laktak, továbbra is kezükön maradt, de I. Miklóst megfelelő telekkel kárpótolták.[2]) I. Miklósnak 1348-ig Rudnán volt udvarháza.[3])

Két év mulva Jókafia Bálint el akart válni testvéreitől. II. János és I. Lőrincz tehát kiadták neki az őt illető részt Rudnán. Kapott 9$^1/_2$ telket, egy malmot, meg azon udvarházat, mely azelőtt I. Miklósé volt, a gyümölcsöskerttel együtt. A kis-bossányi birtok meg Rudnán 11$^1/_2$ telek II. Jánosé és I. Lőrinczé maradt.[4])

Ezen osztálytételek mutatják, hogy a Divék nemzetség bevégezte pályafutását s megkezdődött a belőle kiágazó egyes családok működésének és az állandó vezetéknév fölvételének ideje.

---

[1]) F. IX/1. 615—18. — [2]) A. V. 250—51. — [3]) F. IX/1. 784. — [4]) U. o. 783—85.

DOBÁK.

(Dobok.)

Első tagjainak személynevei és a királyi udvarban tett szolgálata után ítélve orosz eredetű nemzetség. Nemzetségi nevét az 1244—60. években élt I. Dobák comestől vette, s alig egy félszázadig használta.

Nemzedékrendje ez:

I. Dobák 1244—60.	I. Tiba 1244.	Dona 1244.
I. Demeter 1280.	II. Tiba [1]) 1280.	Luka [2])

András 1337.	Dacsó 1337—53.	Loránd [4]) 1337—53.	I. István 1337.	Miklós 1337.	II. Dobák [4]) 1337—48.
a Dacsó család ősei			*a Luka család ősei*		

			Vaczik 1244.			
Marczell 1260.	Bátor 1260.		Supk 1251—60.	Harabor [3]) 1260.		
Jakab 1312.	I. Péter [5]) 1312.	II. Péter	Miklós 1312.	László 1312—27.	II. István [5]) 1312.	
		Pál 1312.	Tamás [5]) 1312.			

a Keszy és a Harabor (Hliniki) család ősei

I. Dobákot csak azért tettük e nemzedékrend élére, mert a nemzetségnek nevet adott. Máskülönben az évszámokból ítélve Vaczik idősebb volt I. Dobáknál, mert már szép-

---

[1]) W. IX. 553—54. — [2]) F. VIII/4. 265. — [3]) Knauz I. 458. V. ö. Kubinyi I. 37. — [4]) F. VIII/4. 265. — [5]) A. I. 269.; Turul 1900. 66.

unokái voltak, mikor I. Dobáknak unokái még gyermeksorban álltak.

I. Dobák, I. Tiba, Dona és Vaczik 1244-ben és az előtt a királyi palotában (in domo nostre celsitudinis) szolgáltak körülbelül mint ajtónállók. Ekkor már birták a nyitramegyei Hyrenouchnak írt falut, a mely a Privigye közelében eső mai Chrenóczczal egy. Azonban IV. Béla 1244-ben ez ősi birtokukat elvette és őket a honti várpalojtai, nényei és kőkeszi-i földjeivel, továbbá a nógrádmegyei Esztergály faluval kárpótolta.[1])

A kapott földeken úgy osztozott meg a négy rokon (az oklevelek seholsem mondják őket testvéreknek), hogy Esztergályt Vaczik kapta. Innen van, hogy 1251-ben Vaczik-nak egyik fia, Supk, Esztergályon lakott és mint esztergályi lakos adta el Nyerges nevű földjét Mikó zólyomi ispánnak.[2]) Nemsokára IV. Bélának vissza kellett adnia Esztergályt az udvarnokoknak, a kiktől előbb elvette, s azért Vaczik fiait 1260-ban Esztergály falu helyett a honti vár kelenyei és terbegeczi (Trebogost) földeivel ajándékozta meg.[3]) A terbegeczi földrészt később a tulajdonosok Ipoly-Keszi határához csatolták.[4])

Kelenye körül eső javaikat Vacziknak Haraboŕtól származó unokái és szépunokái 1312-ben szépen szaporították. Megvették ugyanis a Kelenyével szomszédos Nyek̂ és Hrusó (Hurson) falvakat 60 márkáért. Unokatestvéreik, Bátor két fia, a kiknek a szomszédság révén szintén joguk lett volna e vételhez, beleegyeztek.[5]) Harabor fiaitól származott a Hliniki Harabor család. Abból pedig, hogy a Terbegeczről szóló 1260-iki adománylevelet 1418-ban a Keszy család mutatja föl,[4]) talán tévedés nélkül következtethetjük, hogy e család is Vaczik utódai és így a Dobák nemzetség sarjadéka közé tartozik.

Áttérhetünk már most I. Dobák leszármazóira. I. Dobák 1260-ban még élt és comes volt. Fiai közűl Demetert és II. Tibát IV. László királynak év nélkül, de bizonyára 1280—90

---

[1]) Kubinyi. I. 18. — [2]) W. II. 221. — [3]) Knauz. I. 458. V. ö. Kub. I. 37. — [4]) W. VII. 522. — [5]) A. I. 269.

közt kelt levele említi. Ebben elrendelte a király, hogy Demetert és II. Tibát, továbbá Csapk és Elek nevű testvéreket és ezek rokonait: Mikót, Fülöpöt és Benedeket iktassák be a hontmegyei Drégely (Dragul) és a nógrádmegyei Legénd (Legen) falvak haszonélvezetébe. Az esztergomi káptalan jelentése szerint ez meg is történt és Hont fiai, a tulajdonosok, beleegyeztek, hogy bizonyos ügy (pör?) eldőléséig e falvak jövedelmét ők szedhessék.[1])

1337-ben I. Dobáknak Demetertől és Lukától származó unokái a közös vagyonban megosztoztak. Demeter fiai kapták Nénye déli részét, vagyis a mai Dacsó pusztát, Palojta északi részét és Lam falu északi részét, vagyis a mai Felső- és Alsó-Lamot, a melyeket éppen azért ma is Dacsó-Lamnak hívnak.

Ellenben Luka fiai kapták Nénye északi részét, vagyis a mai Luka-Nénye falut, továbbá Palojta és Lam falvak déli részeit.[2])

Demeter fiai közül Dacsó és Loránd 1353-ban még élnek és Kő-Keszinek eddig is náluk levő zálogos részét továbbra is zálogba veszik.[3])

Luka fiai közűl II. Dobák 1358-ban Darási (de Daras) előnévvel él és hontmegyei szolgabiró.[4])

Wagner I. Tibától is vezet négy ívre terjedő családfát.[5]) Azonban az eddig kiadott oklevelekben a fölsorolt személyek részint ismeretlenek, részint idetartozásuk kétséges.

Hogy a Luka-Nényétől délkeletre eső Bátorfalu Vaczik fia Bátortól vette-e nevét? igazolásra vár.

---

[1]) W. IX. 553—54., 572—73. — [2]) F. VIII/4. 265—69. — [3]) Kubinyi II. 156. — [4]) U. o. 207. — [5]) Nagy Iván i. m. 216.

DOROZSMA.

(Drusma, Durusma.)

Ősi fészke és a nemzetségi név fentartója a Szegedről nyugatra eső Dorozsma község. Innen ágazott szét az országnak különösen déli részeire s adott hazánknak több jeles családot, különösen a legfényesebb polczra emelkedett Garayt. Itt, Dorozsmán állott a nemzetség összekötő kapcsa, az ősi monostor is. Ennek apátja 1237-ben jelen volt, mikor a pannonhalmi és száva-szentdemeteri apátok közt a Mirhó nevű halastó ügyében a kiküldött birák a békét helyre akarták állítani.[1]) E Mirhó halastó a mai Takta-Kenéz közelében feküdt.

A különböző ágak összekötése eddigelé nem sikerült, s azért külön ismertetjük azokat. Az első helyet közülök mind régiségre, mind jelentőségre kétségtelenül a Garay-ág foglalja el.

I. GARAY-ÁG. Nemzedékrendjét lásd a következő oldalon.

a) Politikai története.

I. István és atyja IV. Bélának híven szolgáltak. I. János 1269-ben comes czímet visel, tehát vagy valóságos ispán, vagy lovagi rangban álló személy volt. I. István mester ugyancsak 1269-ben IV. Béla kardhordója volt.[2]) 1296-ban, mint délvidéki és pedig szomszédos birtokos, választott biró volt a Kórógyiak megosztoztatásánál.[3]) 1297-ben comesnek irják. 1299-ben neki kellett volna egy valkómegyei előkelő nemest, Vaja Roszbédet a király elé idézni, de e kellemetlen ügyet egyik, szolgálatába szegődött rokonára, Bernátfia Jánosra (l. o.) bizta.[4]) 1310 után kelt oklevelekben úgy emlegetik

---

[1]) W. II. 71., V. ö. Pesty: Magyarország helynevei 214., 339. — [2]) F. VII/3. 64. — [3]) W. X. 233. — [4]) W. X. 359.; F. VII/3. 113.

I. János comes
1269.

I. István mester [1]
1269—1300.
királyi kardhordó, később bán

Kazal I. Pál	Botos II. János	I. András [2]	Katalin [3]
1301—1348.	1314—1338.	1314—30.	1324.
macsovi bán, később a királyné udvarbirája majd tárnokmestere	*a Harapkai család öse.*	~ Neunay N.	~ Nekcsey Demeter tárnokmester
~ Nekcsey Kós			

Kazal I. Pál gyermekei:

- III. János, 1350—57., veszprémi püspök
  - László [6], 1373
- II. Pál [4], 1350—76.
  - István [5], † 1356 előtt
    - Pál [8], 1356—1386.

a Garay Bánfyak öse.

Botos II. János gyermekei:

- II. András, 1356.
  - Gergely [7], † 1386. Keresztúry
- Demeter [5]
  - IV. János [5], 1356.

I. András gyermekei:

- I. Miklós, 1340—86., † 1386. *nádor s a nádori Garay család alapitója.*
- III. Pál [5], 1340—56.
  - V. János [7], † 1386.

[1]) F. VII/3. 64. — [2]) A. II. 11. — [3]) U. o. 480. — [4]) Z. III. 522. — [5]) A. VI. 439. — [6]) Z. II. 514. — [7]) V. ö. H. O. VII. 434. — [8]) F. X/6. 381.

I. Istvánt, mint volt bánt.[1]) A jelek szerint csak Csák III. Ugronnak volt bánja a macsovi bánságban.

I. István három fia három jeles családnak lőn alapítója: Kazal (Kozol) I. Pál a Garay Bánfy, Botos II. János a Harapkai Botos és I. András a nádori Garay családé.

Legtöbbet szólnak az oklevelek Kazal I. Pálról. Ennek hűsége, vitézsége emelte nagyra a három testvértől származó három családot.

Kazal I. Pált III. Endre halála s I. Károly megérkezése a pozsegai várnagyságban találta. E várat Csák III. Ugron biztatására I. Károlynak átadta s ez által I. Károlyt legalább egy királyi vár tulajdonába juttatta. Gyorsan követték ezt I. Károly érdekében vívott harczai, 1302-ben vagy 1303-ban Eng lakosainak elrablott javait a Kőszegiektől visszavette. Nemsokára Bágyonnak I. Károly ellen támadott és Pozsega vármegyét pusztító fiait legyőzte, a föllázadó pozsegamegyei népeket pedig Páka faluban (ugyancsak Pozsega megyében Pleterniczától keletre) megfenyítette. 1304 okt. havában részt vett a cseh hadjáratban és ott a Thája mellett Joslovitz vára (magyarosan Leányvár) alatt három foga árán egy Dávid nevű lovagot vitézül elfogott. 1305-ben a Szerém- és Valkómegyékre tört, hűtlen Smaragd vagy Áynárdfi Jánost is ő fogta el és adta át Csák III. Ugronnak.[2])

Ezen érdemeiért a király 1312-ben, vagy hihetőleg mindjárt Csák III. Ugron halála után 1311-ben kinevezte Kazal I. Pált macsovi bánnak. 16 évig, 1328-ig viselte e nehéz hivatalt s a mellett még rendesen Szerém-, Valkó- és Bodrog- s néha még Baranyamegyék főispánja is volt.[3]) A lázadó Kőszegiektől elvett Kőszeg várának kormányzását I. Károly teljesen megbízható hívére akarván bízni, Kazal I. Pálra esett választása s 1320 aug. 27. ő volt a kőszegi várnagy.[4]) 1321 ápril 4-én Temesvárott, tehát a királyi udvarban tartózkodott, s ott mind bodrogmegyei főispán peres ügyben rendelkezik.[5]) 1330-ban már csak néhai macsovi bán néven emlegetik s aug. 1-e körül perben állott a pozsega-

---

[1]) A. I. 196., 334. — [2]) A. I. 196—97. — [3]) Századok 1875. 370—72. — [4]) A. I. 374. — [5]) Z. I. 207—8.

vári biróval.[1]) 1332—36. években a királyné udvarbirája, 1334—48-ig pedig királynéi tárnokmester vala, tehát 2 évig mind a két hivatalt viselte. E közben mint tekintélyes öreg urat majd mindig megválasztották az országbirói törvényszék tagjának, vagy pedig a czivakodó atyafiak békéltető jámbor embernek.[2]) Az 1348—50. évek közt végezte be földi pályafutását.

Kazal I. Pál neje volt 1336-ban Nekcsey Kós, Demeter tárnokmester leánya.[3]) Apósával együtt volt kegyura a csatári, másként bodrogszigeti pálos kolostornak, mert annak jelentékeny földbirtokot ajándékoztak Csatáron (Baranyam. Vörösmarttól keletre).[4])

Botos II. János, a jelek szerint, háborgós természetű ember volt. 1315-ben Temesvárott a király kezébe tett esküvel igérte meg, hogy testvéreit többé nem fogja erőszakosan háborgatni s nekik nem fog károkat okozni.[5]) 1324-ben arról vádolják a valkómegyei tisztikar előtt, hogy Melkafalva és Vezelinfalva nevű valkómegyei helységeket elpusztította.[6]) 1338-ban a többi valkómegyei főurakkal együtt ő is fogott ember volt a Lekcseyeknek Aportiai ellen folytatott perében.[7])

A harmadik testvér, I. András, csak jószágainak védelmével és szaporításával gondolt.

Leánytestvérük, Katalin, 1328-ban Nekcsey Demeter tárnokmester második neje volt s férjétől ez évben kapta a nógrádmegyei Jobbágy és a hevesmegyei Fajzád helységeket.[8]) Csak második neje volt ő Nekcsey Demeternek, mert ha Nekcsey Demeter Kós nevű leánya tőle született volna, akkor azt testvére, Kazal I. Pál nem vehette volna el. Akkoriban ugyanis ily közel, elsőfokot érintő másodfokú vérség alól nem adtak fölmentést. Ezen Nekcsey Kósnak tehát Nekcsey Demeter első nejétől kellett születnie.

Kazal I. Pálnak két fia volt, III. János és II. Pál. III. János az egyházi pályára lépett s 1347-ben egyszerre kifejlődése

---

[1]) A. II. 471.; Z. I. 362. — [2]) F. VIII/3. 590.; A. III. 117., 118.; F. VIII/4. 161.; A. III. 278.; Sopr. I. 155.; A. IV. 235., 619.; F. VIII/4. 625.; Z. II. 347. — [3]) A. III. 277. — [4]) A. III. 117. — [5]) A. I. 450. — [6]) A. II. 160. — [7]) A. IV. 539. — [8]) A. II. 378.

tetőpontján tűnik elénk. Ez év márczius 25-én már (egyenesen a pápától) kinevezett és megerősített veszprémi püspök, királynéi kanczellár, a kánonjogból képesített férfi, a királyi kápolna igazgatója és a király titkos kanczellárja vala s a kineveztetésért járó díj lefizetése ügyében intézkedik.[1] Rögtön ezután Kont Miklóssal együtt Olaszországba, a nápolyi királyságba sietett, kipuhatolandó, vajjon szivesen fogadnák-e ott királyát, I. Lajost?[2] 1348-ban, atyjával együtt, a királynak eskütársa volt a Velenczével kötött fegyverszünet megtartására.[3] Belebonyolódva ekként a politikai ügyekbe, 4 év alatt sem szenteltette föl magát püspökké. E miatt már közel járt püspöksége elvesztéséhez, de a pápa kegyelmet és további haladékot adott.[4] 1351-ben Wolfhardt Ulrikkal együtt ő volt az ünnepies követ Avignonba s ő kötötte meg a szerződést, melynek értelmében I. Lajos a siczíliai királyságról lemondott.[5] 1357 máj. 1-én a csatkai pálosoktól művelt földek után nekik a tizedet elengedi.[6]

III. Jánosnak testvére, továbbá unokatestvérei 1350-ig nem léptek a közpályára. Maga a később oly magasra, Magyarország legfényesebb polczára emelkedett I. Miklós is ez időben csak birtokai rendezésével bajlódik. Áttérhetünk ennélfogva a Garay-ág birtokaira.

b) Birtokai.

Az ágnak és a belőle származó hires családnak névadó birtokát, Garát, Valkómegyében (ma Gorján Verőczemegyében) 1269-ben kapta I. István.[7] E Gara jelentékeny hely volt, s az idevaló népek »populi de Gara« néven már 1263-ban említtetnek.[8] I. István azonkívül 1297-ben Szerémmegyében Szott falutól délre volt birtokos.[9]

Kazal I. Pál 1310-ben kapta nagy hadi érdemeiért Pozsegamegyében Darnócz falut az Oroa folyó mellett, vagyis a mai Drenováczot az Orlyava mellett Pleterniczától délre.[10]

---

[1]) Theiner: Monum. Hung. illust. I. 736. — [2]) Pór: Nagy Lajos. 143. Az indulás ideje kiigazítandó márcz. végére. — [3]) U. o. 205. — [4]) Theiner i. m. 796. — [5]) Theiner i. m. I. 805. — [6]) A. VI. 573. — [7]) F. VII 3. 64. — [8]) F. IV 3. 64. — [9]) W. XII. 603. — [10]) A. I. 197.

Ugyanő és I. András az 1313—20. években hozzájutottak a Gara közelében eső Valkófő és Azariás birtokoknak. Ezek egy részét Domokos fiaitól 1313-ban az aug. 1-én tartott országgyűlésen nyerték el itéletileg. Másik részét azonban drága áron szerezték meg. A Szente-Mágócs nembeliekkel 1310 táján, ismeretlen okokból, annyira összetűztek, hogy ezek Gara városát megtámadták, az ott levő egyházat fölgyujtották s a lakosok közűl többeket megöltek. E miatt I. Pál és I. András természetesen pört indítottak a Szente-Mágócs nembeliek ellen. Perüket megnyerték s kárpótlásul az emlitett Valkófő és Azariás birtokokat kapták. A Szente-Mágócs nembeliek az itélet végrehajtásának ellenálltak s e miatt utóbb az országbiró összes jószágaik elkobzásával sujtotta őket, sőt kis hija volt a fejvesztés kimondásának. Ennyire azonban I. Pál és I. András nem akarták ellenfeleiket megnyomoritani, s azért a király előtt kibékültek velök. Megkapták Valkófőt és Azariást (vagy Ozoriást), ellenben a Szente-Mágócs nembeliek többi jószágairól lemondtak. A két birtok határjárásából kitünik, hogy azok a mai Verőczemegyében Koska, Podgorács, Osztrosincz és Pucha, azaz Pucsie közelében estek.[1]) S valóban itt ered a Valkó (horvátosan Vuka), tehát éppen ráillett a Valkófő elnevezés. Később e területen több falu alakult s azért a Valkófő név kiment a használatból.

I. András 1325-ben birság fejében kapott 30 márkát érő birtokot Bodrogmegyében. Jobb szerette volna ugyan, ha készpénzben fölveheti a 30 márkát, de az országbiró rászorította, hogy elégedjék meg a földbirtokban való megváltással is.[2])

Botos I. János 1314-ben kapja Rénold magvukszakadt fiainak javait. A birtokok névszerint nincsenek fölemlítve, csak annyit mond az oklevél, hogy részint Valkómegyében Szent-Kozmadombján, részint Bácsmegyében Keresztúr mellett feküdtek.[3])

1322-ben a három testvérnek (I. István) fiai közösen birtak egy szőlőt Somogymegyében »Gyog« faluban, azaz a mai Tót-Gyúgyon.[4])

---

[1]) Országos lt. Dl. 33,568.; Pesty: Eltünt vármegyék. I. 268.; A. I. 374—75. — [2]) A. II. 203—4. — [3]) A. I. 334. — [4]) A. II. 11.

Nemsokára aztán megosztoztak. Az osztálylevél nincs meg. Csak annyit tudunk, másunnan, hogy Botos I. János Garától nem kapott részt, hanem másképen kárpótolták. Maradt még egy pár, Valkómegyétől távol eső jószág, melyeket közöseknek hagytak, de Botos I. János addig nyughatatlankodott, hogy testvérei fölszólították az országbiró előtt, hogy jelölje meg nyiltan, melyek azon falvak, a mikből még részt kiván, mert azokból is kiadják neki a harmadrészt. Így aztán Botos I. János kijelenti, hogy részt követel még Akcs (ma Akcs-Magyari, másként Buzsák), Gyógy (Tót-Gyúgy) és Vétye (elpusztult) somogymegyei, Sarád, Csenej, Bácsi és Békatófő temesmegyei, Servesdi aradmegyei falvakból s végre a valkómegyei verbiczei erdőből. A temesmegyei falvak mind a mai Gyarmata, Bruckenau és Bencsek helységek közt állottak. Sarádnak a gyarmatai határ sarádi szőlőhegye, Bácsinak a bencseki Bácsin patak őrzi emlékét, Csenejt a mult században mint Bencsek közelében eső pusztát még ismerték. Az aradmegyei Servesdi falu a mai Fenlak (Fellak) közelében esett. Verbicze ma is meg van Verbicza néven Diakovártól keletre. Részt követelt még Botos I. János Fellakból is, de testvérei azt felelték rá, hogy ez egyik nemzetségbelijök, Szentmihályi Mihály kezén van, abból tehát nem adhatnak. Az országbiró erre elrendelte a fent elsorolt falvak megbecsülését, szétosztását és a harmadrésznek Botos I. János birtokába való átadását.[1])

Kazal I. Pál 1336-ban neje után Baranyamegyében kapott szép jószágot, nevezetesen: Pellérd, Sztrák, Szalánta, Szilvás, Aranyos és Garé (Sztrák kivételével ma is meglevő) falvak felét.[2]) Mivel később e falvakat hiába keressük a Garai Bánfyak birtokai közt, világos, hogy nemsokára I. Pál fiai is túladtak rajta s leánynegyed fejében elosztogatták.

I. Pál fiainak különben egyéb birtokai is valának Baranyamegyében. 1350 előtt zálog utján megszerezték a Siklós mellett eső Tótfalu felét, s ezt ez évben ők meg örök áron eladták Becsey Töttösnek és Vesszősnek. Csakhogy e Tótfalut 1364-ben Siklóssy Gyula vissza akarta

[1]) A. II. 479—81. — [2]) A. III. 277.

váltani, s a nádor csakugyan a zálogösszeg lefizetése után neki vissza is adta. Becsey Töttös ivadéki erre nagyon természetesen I. Pál fiai közűl az életben levőt, II. Pált vonták kérdőre, és 14 évig tartó, roppant veszekedés után II. Pál kénytelen volt megigérni, hogy Tótfalu helyett Csarnota és Szava baranyamegyei falvak részeivel fogja őket kárpótolni.[1])

Botos I. János fiainak birtokszerzeményeiről nincs tudomásunk.

I. András fiai, III. Miklós és III. Pál 1340-ben kapták nagyanyjuktól, Neunay László özvegyétől Malomszög és Korpona másként Villámteleke nevű falvakat. E helyek a mai Verőczemegyében a Dráva és Karasicza közt, Ebrés nevű jelentékenyebb község közelében estek.[2]) 12 év mulva, vagy már előbb az itt említett, jelentékenyebb Ebrés község is I. András fiainak kezén volt s 1352-ben éppen azon fáradoztak, hogy e községnek a Dráván keresztül vezető révét még jövedelmezőbbé tegyék. E végből szerződésre léptek az abolmai, vagyis a mai bolmányi nemesekkel. Ezek megigérték, hogy az ebrési révhez vezető uton 4 hidat fognak fentartani, a Garayak pedig ezért évenként a rév jövedelméből 9 márkát fizetnek a bolmányi nemeseknek.[3]) Kitűnik ebből, hogy ez Ebrés a Dráva jobbpartján, a mai baranyamegyei Bolmánynyal szemben feküdt. E tájékon állottak tehát a fentemlített Malomszeg és Korpona másként Villámteleke nevű falvak is.

I. Istvánnak összes 1356-ban élő ivadékait azért sorolják föl, mert a Dorozsma nemzetség többi ágai az ősi vagyonnak új felosztását követelték tőlük.[4]) Ugyanez oklevél segítségével lehet meghatározni azt, kik voltak azon Garayak, a kik 1386 jul. 25-én a királyné védelmében hősi halált haltak.[5])

III. Hosszú-bácsy-ág. Rövid leszármazása ez :

I. János

II. János
1304—14.

Miklós 1356.	III. János 1356—77.

[1]) Z. III. 521—32., 542—554. — [2]) A. IV. 21—22. — [3]) A. V 599—600. — [4]) A. VI. 440. — [5]) H. O. VII. 434.

A Dorozsma nemből való származása kétségtelen, mert 1356-ban »birtokosztály ügyben« (in facto possessionarie divisionis) perelt a Garay és Botos családokkal s ezek nem utasitják őket vissza, hanem János veszprémi püspök távollétét fölhasználva halasztatják el Hosszú-Bácsy Miklós és III. János követeléseinek teljesítését.[1])

Az itt említett Hosszú-Bácsy testvérek atyja II. János (I. Jánosfia) Kazal I. Pál kortársa volt. 1304-ben ő is vitézül harczolt a cseh hadjáratban s azért 10 év mulva megengedte neki a király, hogy Bácson, vagyis a mai szerémmegyei Bacsincze faluban vámot szedhessen.[2]) Fia III. János 1377-ben békéltető volt a rokon Szentmihályi és a Szentszálvátory család közt folyt perben.[3])

III. SZENTMIHÁLYI-ÁG.

A Dorozsma nemhez való tartozását maguk a Garayak is kétszer elismerik. A Dorozsma mellett eső Szentmihály faluról kezdték ez ág tagjai magukat elnevezni, s azért hívjuk mi is úgy. Leszármazása ez:

Miklós

Mihály, 1323—44.
~ Margit, Jánki László érsek testvére

János 1356—77.	Margit, 1374. ~ Szentszálvátory Simon	N. leány, 1374. ~ Falkosszombati Mihály	N. leány, 1374-ben özvegy ~ Atyai György

Mihály lakóhelye már 1323-ban Szentmihály Dorozsma mellett s azért írják ők állandóan Szentmihályinak. E Mihály 1323-ban felesége egyik testvérétől, Jánki Gergelyfia Miklóstól kapja a valkó- (most szerém-)megyei Pacsinta (most Pacsetin) egy részét,[4]) 1330-ban pedig felesége másik testvérétől, László kalocsai érsektől kapja e Pacsinta másik részét és a mellette eső Liget-Pacsintát.[5]) Ugyanez évben a Garay-ág tagjai azt jelentik ki, hogy az aradmegyei Fellak helység e Mihálynak, mint nemzetségbeliöknek, kezén van (apud Michaelem . . . generationem ipsorum).[6]) 1339-ben hosszú perbe bonyolódik pacsintai jószága miatt. Ekkor Vaczkánfia János

---

[1]) A. VI. 440—42. — [2]) H. Okl. 187. — [3]) F. IX 5. 224. — [4]) F. VIII 5. 142. — [5]) U. o. 196. — [6]) A. II 480.

nevű szolgája által ő tiltakozott, nehogy pacsintai birtokának egy részét Terpenyéhez foglalják,[1]) 1343-ban és 1344-ben pedig a szomszédok panaszkodnak, hogy Terpenye és Folbertfalva egy részét lefoglalta és Pacsintához csatolta.[2])

Mihálynak egy fia János és három leánya maradt. János 1356-ban még Szentmihályi nevet visel, de 1374—1377-ben már hol Garaynak, hol Pacsintaynak irják. 1356-ban a Garay és Bothos családoktól követeli a régi osztozkodás kiigazitását.[3]) 1374—77-ben pedig sógorának, Szentszálvátory Simonnak fiaival perel, mert nyilvánvaló jogtalansággal nem akarta Pacsintából kiszakitani a nőtestvérét s így utána fiait megillető leánynegyedet, de végre is kénytelen volt engedni.[4])

IV. Egyes tagok.

Ezen, az előbbi ágakkal össze nem köthető személyek sorába tartozik először az 1270 előtt élt Zoym. Az oklevél nyilván mondja, hogy Dorozsma nembeli volt, s 1270 előtt a király nevében egynehány baranyamegyei Odus falubeli nemest megidézett a királyi udvarba.[5])

Hasonlókép világosan mondja az oklevél, hogy a Dorozsma nemzetséghez tartozott azon Bernátfia (filius Bernolth, Bernalth) János, a ki 1299-ben gazdag rokonának, Garay I. Istvánnak szolgálatában állott. Ez év elején urának kellett volna megidéznie a nyakas Vaja nembeli Roszbédot a király elé, de ez e kellemetlen megbizást e Bernátfia Jánosra bízta. E végből János két ízben jelent meg a valkómegyei Tolmányban s teljesítette a sikertelen megidézéseket.[6])

1340-ben Dorozsmay Lőrinczet, Bernát fiát, királyi emberül jelölik ki a Dorozsmától délre eső Adorján (Al-Adrián) falu átadására.[7]) E Lőrincz lakóhelye s atyjának neve arra mutat, hogy ő is a Dorozsma nemzetség tagja, s az elébb emlitett János testvére, de a kétségtelen bizonyiték még eddig hiányzik.

---

[1]) H. O. V. 115. — [2]) A. IV. 314., 418. — [3]) A. VI. 439. — [4]) F. IX/5. 216—35. — [5]) Z. I. 26. — [6]) W. X. 359., VII 3. 113. : W. X. 410. — [7]) A. IV. 3.

Az előadottakból világos, hogy eddigelé csak Dorozsma, a mellette eső Szentmihály és az arad- (ma temes-)megyei Fellak (Fenlak) tarthatók a Dorozsma nemzetség ősi, s az Árpádkorban még közösen birt jószágainak. Dorozsma és Szentmihály egy része még 1408-ban is a Garay (nádori) családé volt s arra a királytól ez évben új adományt nyer.[1])

---

[1]) F. X 4. 672.

DÖRÖCSKE.

(Durugcha, Drugcha.)

A név kiejtésére nézve megjegyezzük, hogy a hajdan Tolna-, ma Somogymegyében, Koppány közelében levő Döröcske falut 1138-ban szintén »Durugsa«-nak írják.[1] Eredetileg tehát e helyet »Dörögcse«-nek hívták, de idővel az anynyira elterjedt hangugratás révén (Bikcse = Bicske, Kékcse = Kécske) Döröcske lett belőle.

E nemzetségnek csak három tagja ismeretes: Benedek, továbbá Salamon és fia Simon (Simun). Benedek 1264 előtt magtalanul elhúnyt s így javai testvérére vagy unokaöcscsére, Salamon comesre szállottak, azon teherrel persze, hogy az elhúnyt özvegyének hitbérét és hozományát kifizesse. Mivel pedig Salamon comes készpénzben azt nem tudta kifizetni, kénytelen volt Simontornyától északra eső igari birtokából 2 ekényit kiadni az özvegynek, illetőleg az özvegy testvérének, Kozmafia Kázmérnak. A székesfehérvári káptalan erre vonatkozó levelét 1264 jun. 26-án Salamon comes fia Simon comes mutatta föl a Zólyom-Lipcsén tartózkodó alországbiró előtt.[2] Az itt már szereplő Simon részint saját érdemeiért, részint Majs somogyi főispán, utóbb nádor közbenjárására ugyancsak 1264-ben kapja IV. Bélától a régen Somogyvárhoz tartozó, Drávántúl a csezmicsei kerületben eső Predemeh földet olyan szolgálattal és szabadsággal, mint a minővel azt hajdan a somogyi vár csezmiczei várjobbágyai bírták. E föld birtokában aztán V. István (1270-ben) és IV. László (1273-ban) királyok is megerősítették Simont, annál is inkább, mert 1266-ban a bolgár háborúban vitézül viselte magát.

---

[1]) Knauz I. 95. — [2]) F. IV/3. 248—50.

Az átadáskor leírt határpontokból kitűnik, hogy e föld a Gorbonak patak mellett feküdt és többek közt a muszinai vár népeivel is határos volt,[1]) tehát a mai belovármegyei Klostar tájékán állott.[2]) Megjegyezzük még, hogy az itt említett Majs nádornak a somogymegyei Döröcskén részbirtoka volt[3]) s a drávántúli Predemeh közelében állott Muszina vár is ekkoriban az övé volt.[4]) E kettő, továbbá a közbenjárás majdnem bizonyossá teszi, hogy Döröcske Simon Majs nádor szolgálatában állott, még pedig a muszinai várban és hogy éppen a tolna- (most somogy-)megyei Döröcske faluból származott.

Kétségtelenül Majs nádor szolgálatában állott Simon 1273-ban is s ez év szept. 29. táján a fövenyi országgyülésen ura rendeletére ő is felemelt zászlóval rontott a királyra és párthiveire. E miatt a király tőle Predemeh földet, urától pedig Juretina és Muszina uradalmakat vette el. Tartott a király haragja 1274 aug. 24-ig,[5]) de ezután valamint urának,[6]) akként neki is megbocsátott. Sőt, midőn ura országbiró lőn, Simon az alországbirói méltóságra emelkedett s kivitte, hogy IV. László 1277-ben őt a tolnamegyei Hőgyészen (Holges) 3 ekényi földdel ajándékozta meg.[7]) Ő épitette a mai tolnamegyei Simontornyán azt a kis tornyos erősséget, melyet róla Simontornyának neveztek el[8]) s így ez a mai napig őrzi emlékét a Döröcske nemzetség e kiváló tagjának.

Az Alapy családnak a Döröcske nemből való származása eddigelé bizonytalan.

---

[1]) Győri történelmi és régészeti füzetek. II. 299. — [2]) Csánki: Körösmegye. 16. — [3]) F. V 2. 95. — [4]) H. O. VI. 260. — [5]) F. VII/5. 459—60.; V/3. 512., 240. V. ö. Knauz. II. 25.; F. V/2. 268., 122. — [6]) V. ö. H. O. VI. 260. — [7]) W. XII. 192., 216. — [8]) Turul 1894—98.

DRUD.

1231-ben az e nembeli Nyund, helyesebben Nyvud, azaz Nyüved fiai birták a szatmármegyei Romád vagy Románd nevű falut, a mely a Szamos mellett, a mai Balotafalva alatt állott.[1] 1338-ban e Romád falun, mint ősi jószágon, osztozik a Gútkeled nemzetség Dorog-ága.[2] Dorogot a régiek Drugnak írták. Ez pedig annyira egyezik a Drud kiírással, hogy már csak a névhasonlatosságnál fogva is, de főként a birtok ugyanazonosságánál fogva a »Drud«-nak írt nemzetséget nem tarthatjuk egyébnek, mint a Gútkeled nemzetség Dorog-ágának. Ha a Nyund személynevet helyesen értelmezzük Nyüvednek, akkor e Nyüved emlékét őrzi a biharmegyei Nyüved falu, a mely éppen szomszédos a Gútkeled nemzetség egyik ősi birtokával, Pelbárthidával.

---

[1] W. XI. 232. — [2] Z. I. 532.

Drugcha** l. **Döröcske.
Drusma** l. **Dorozsma.
Durugcha** l. **Döröcske.

EKEL v. EKLI.

(Katpán v. Koppán.)

Az Ekel vagy Ekli nemzetség egy a Katapán vagy Koppán nemzetséggel, mert azon Oltmanfia András, kit 1243-ban lakásáról Ekli nembelinek hívnak, 1290-ben helyesen Katapán (Koppán) nembelinek neveztetik. Hasonlókép az 1261-ben említett Ekli Czenét (Sthene) 1268-ban határozottan a Kathpan nem tagjának nevezik.[1])

---

[1]) V. ö. W. VII. 145. és H. O. VIII. 284.; továbbá W. XI. 513. és Knauz I. 555.

ÉRD.

Kézai Simon szerint e nemzetségből származtak Bendeguz és fiai, Etele, Réva és Buda hún kapitányok.[1]) Ezen állításából annyit valónak tarthatunk, hogy az ő korában még ismeretes volt egy Érd nevű nemzetség, s azt annyira réginek tartották, hogy még Atillát is belőle származottnak hitték. Kitűnik Kézai elbeszéléséből az is, hogy e nemzetség volt alapitója a fehérmegyei Érd községnek s igy ez éppen az alapító nevét őrzi. Oklevelek e nemzetséget soha sem említik.

---

[1]) Hist. Hung. Fontes Dom. II. 58.

Ethörő, v. Etre l. a jobbágy nemzetségek közt.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

n. = nem. nemzetség
n. t. = nem története
p. = puszta
szn. = magyar személynév
vn. = vezeték vagy ragadvány név
vr. = vár
vrs. = város
b. = birtok
cs. = család
f. = falu
főisp. = főispán
fly. = folyó
isp. = ispán
m. = megye, megyei

A falvak, várak és városok fekvését a hajdani s nem a mai felosztás szerint jelölöm.

IGAZÍTANDÓK.

14	lap	felülről	4	sor	1280	helyett	1282
53	»	»	15	»	1355	»	1255
115	»	alulról	9	»	most puszta	»	kis falu
129	»	»	18	»	apari	»	apori
188	»	felülről	19	»	Beszterczét	»	Besztereczet
189	»	»	10	»	Lasköd	»	Laskod
198	»	alulról	14	»	canicus	»	canonicus
199	»	felülről	14	»	Poluzsán	»	Podluzsán
211	»	»	2	»	terület	»	kerület
325	»	»	8	»	Besztercze	»	Sajó
231	»	alulról	13	»	Sajó-Németi, Bellyen	»	Sajó-Németi Bellyen
235	»	felülről	11	»	Gecse	»	Gyécse
242	»	alulról	10	»	Toray	»	Tornay
310	»	»	6	»	Cehem	»	Celum
323	»	felülről	1	sorban »továbbá« elé teendő Rajecz.			
328	»	»	14	sor	Fehér vármegyét	helyett	Fejérvármegyét
328	»	»	18	»	Szoárd	»	Zovárd
362	»	»	7	»	Pongráczfalvát	»	Pongráczfáját
364	»		7	»	Pouer	»	Puer
364	»	alulról	16	»	Döbördön	»	Duburdun
365	»	»	7	»	Zsudast	»	Szudast
388	»	felülről	15	» Tamás után teendő: és Pető.			

A 259. l. alulról 3 sorból a 3. jegyzet után kimaradt e jegyzet: 4) W. XII. 367. A következő jegyzetek számai ennélfogva egygyel nagyobbítandók, s a szövegben levő hibás számok is ehhez igazítandók.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 25 05 14 008 3